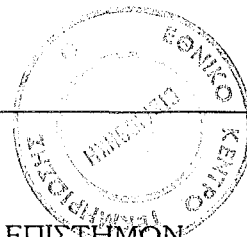

ND: 6061

4881

4881

4 NOV. 1996

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Νίκος Β. Ροτζώκος

υπότροφος του ΙΚΥ

πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές συγκρούσεις
στο εικοσιένα: οι προύχοντες της πελοποννήσου

διδακτορική διατριβή

αθήνα 1996

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Νίκος Β. Ροτζώκος
υπότροφος του ΙΚΥ

πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές συγκρούσεις
στο εικοσιένα: οι προύχοντες της πελοποννήσου

διδακτορική διατριβή

αθήνα 1996

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Νίκος Β. Ροτζώκος
υπότροφος του ΙΚΥ

πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές συγκρούσεις
στο εικοσιένα: οι προύχοντες της πελοποννήσου

διδακτορική διατριβή

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

επιβλέπων Παπαθανασόπουλος Κων/νος

μέλη Σαρρής Νεοκλής

 Φίλιας Βασίλειος

αθήνα 1996

πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	3
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ	23
Η ιστορία σε πρώτο πρόσωπο	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	23
Τα Απομνημονεύματα του Εικοσιένα	
1. Η παραγωγή των Απομνημονευμάτων	24
2. Το Απομνημόνευμα του Κανέλλου Δεληγιάννη	
α. Το «δίκιο» των προυχόντων	40
β. Η «ύβρις» απέναντι στην ιστορία	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
Οικογενειακή μνήμη και ιστορία	55
1. Κοινωνικές/οικογενειακές στρατηγικές	56
2. Συνέχειες κι ασυνέχειες στην οικογενειακή ιστορία	81
Η εξιδανίκευση του παρελθόντος	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	
Οι παραστάσεις της κατάκτησης	100
1. Η νομιμοφροσύνη απέναντι στην οθωμανική τάξη	101
2. Η άρση της νομιμοφροσύνης. Όταν «απειλείται» η πατρίδα	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV	
Κοινωνικοπολιτικές και πολιτισμικές συγκρούσεις στο λόγο του προύχοντα	153
1. Η παραδοσιακή τάξη	155
2. Η «αείποτε» εξουσία των προυχόντων	164
3. Η επανάσταση ως αταξία	182
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V	
Ταυτότητα και ετερότητα στο λόγο του προύχοντα	192
1. Η «φυσική» ηγεσία της κοινωνίας και της επανάστασης	193
2. Παραστάσεις του ένοπλου στο Απομνημόνευμα του Δεληγιάννη	207
α. Η «αγνωμοσύνη» και η «αχαριστία»	207
β. «Το ανόμοιον είναι ακοινώνητον»	228

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η άνθρωποι μέσα στην ιστορία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I 233

Ιστορική συγκυρία

1. Ο χώρος της επανάστασης. Η νέα εξουσία 234

2. Η επανάσταση παραγωγός «εμφυλίων» πολέμων 249

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Το πεδίο των συγκρούσεων της επανάστασης 261

1. Οι πρωταγωνιστές της επανάστασης και η δράση τους 262

2. Η ανάπτυξη παραδοσιακών κοινωνικών στρατηγικών 284

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

Η λογική των συγκρούσεων της επανάστασης 319

1. Προσαρμογή των παραδοσιακών πρακτικών στη συγκυρία 320

2. Η «διόρθωσις» της αταξίας και η λογική της παραδοσιακής
διευθέτησης 341

3. Κεντρική εξουσία και τοπική κοινωνία 364

α. Το Έθνος και τα «δίκαια» της Πελοποννήσου 364

β. Ρουμελιώτες στην Πελοπόννησο. Ο ένοπλος στον «ξένο» τόπο 374

Βιβλιογραφία 401

Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή εξετάζεται ο κόσμος των προυχόντων της Πελοποννήσου και επιχειρείται η ανασύσταση και ερμηνεία της δράσης τους στην επανάσταση και εν όψει της συγκρότησης του εθνικού κράτους. Θα διερευνήσουμε, λοιπόν, το ρόλο που διεδραμάτισαν στο εικοσιένα και τις σχέσεις τους με τις άλλες κοινωνικές και πολιτικές ομάδες. Προκειμένου να κατανοήσουμε τις στάσεις τους απέναντι στα πολιτειακά ζητήματα της επαναστατικής περιόδου και στην προοπτική εγκαθίδρυσης εθνικού κράτους, ακολουθούμε δύο παράλληλες κατευθύνσεις: παρουσίαση των πρωταγωνιστών και των μαρτυριών τους και, ταυτόχρονα, ανασύσταση και ερμηνεία τόσο των σημασιών που αποδεδμεύουν οι μαρτυρίες, όσο και της ιστορικής συνθήκης στο πλαίσιο της οποίας παράγεται και νοηματοδοτείται η δράση των ατόμων και των συλλογικοτήτων.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας παρουσιάζονται τα Απομνημονεύματα του προύχοντα Κανέλλου Δεληγιάννη, ενός τυπικού εκπροσώπου του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου και πρωταγωνιστή των εξελίξεων της περιόδου. Ο Δεληγιάννης μας προσφέρει μια πολύτιμη μαρτυρία, όπου εντυπώνεται τόσο η δυναμική της αλλαγής που φέρνει η επανάσταση, όσο και η βαρύτητα της αδράνειας που προσδιορίζουν την προσαρμογή των νεοτερικών ρευμάτων και τη νοηματοδότηση των εθνικών προταγμάτων στη συγκυρία και στο πεδίο της ιστορικής δράσης.

Στα Απομνημονεύματα του Δεληγιάννη, αν και πρόκειται για τον κυρίαρχο λόγο που εκφέρει η κοινωνική ηγεσία, έχουμε ένα λόγο της κοινωνίας πάνω στον εαυτό και την ιστορία της. Έτσι, η ανασύσταση των κωδίκων αναπαράστασης και αξιολόγησης της παρουσίας και της δράσης ατόμων και κοινωνικών ομάδων στη διάρκεια της επανάστασης συμβάλλει στην κατανόηση του λόγου της κοινωνίας του εικοσιένα και των ανθρώπων της. Στη διήγηση του προύχοντα διακρίνουμε τα στοιχεία εκείνα που συγκροτούν την ταυτότητα μιας κοινωνικής και πολιτικής ελίτ και την κατατάσσουν στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας. Βλέπουμε, ακόμα, την αντίληψη του προύχοντα για την ηγεμονική θέση και το ρόλο του στην κοινωνία και την ιστορία (εν προκειμένω στην επανάσταση), το πώς διηγείται και βιώνει μια συγκυρία, όπου απειλούνται οι όροι της κοινωνικής του κυριαρχίας και οι συνθήκες της πολιτικής του ηγεμονίας.

Η επεξεργασία και ανάλυση της μαρτυρίας του Δεληγιάννη μας οδηγεί στη διαπραγμάτευση ζητημάτων που αφορούν στον τρόπο που απογράφονται, εξορθολογίζονται και ερμηνεύονται οι ασυνέχειες και οι αλλαγές που επέρχονται στην καθημερινότητα των ανθρώπων με την επανάσταση και τις διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Γενικά, στα Απομνημονεύματα των αγωνιστών του εικοσιένα αποδίδονται διακυβεύματα της εποχής την οποία ιστορούν και της εποχής κατά την οποία γράφονται. Πρόκειται για κείμενα-βιωματικές καταγραφές των γεγονότων και των

σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους της επανάστασης, όπου εντυπώνονται αντιφάσεις και αντιθέσεις της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας των επαναστατικών και των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων.

Η μελέτη των Απομνημονευμάτων προϋποθέτει, όμως, την επεξεργασία ενός μοντέλου ανάγνωσης των αφηγήσεων που έχουν παραχθεί, καθώς θεματοποιούνται οι προσανατολισμοί της κοινωνίας και οι αλλαγές στις θέσεις που καταλαμβάνουν στο πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης άτομα και συλλογικότητες σε όλη αυτή την περίοδο της αποδέσμευσης από την οθωμανική κατάκτηση και εν όψει της συγκρότησης εθνικού τύπου κράτους. Για το λόγο αυτό, ερευνάται ο τρόπος που ο παραδοσιακός κόσμος προσλαμβάνει και αναπαριστά, βιώνει και διηγείται τη συγκυρία, το βιωμένο παρελθόν, την επανάσταση, τη νέα αλλά και πρωτόγνωρη κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα.

Το δεύτερο μέρος είναι αφιερωμένο σε μια μεθοδική διερεύνηση των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών όρων οργάνωσης και διεξαγωγής των συγκρούσεων που συνόδευσαν τη στερέωση και διεύρυνση της επανάστασης. Η ανάλυση των εμφύλιων αυτών συγκρούσεων διενεργείται, έχοντας ως σταθερή αναφορά, αφ' ενός μεν, την ιστορική συνθήκη παραγωγής των εμπλοκών που δημιουργούνται και, αφ' ετέρου, την επεξεργασία πρακτικών διευθέτησης που φέρουν το βάρος του παραδοσιακού πολιτικού πολιτισμού, αλλά και τις καινοτομίες που παράγονται, καθώς ανοίγεται η κοινωνία στην προοπτική του εθνικού κράτους.

Επιχειρείται, λοιπόν, η αποδέσμευση εκείνου που οι ίδιοι οι άνθρωποι, στο πλαίσιο ιδιαίτερων ιστορικοκοινωνικών σχέσεων και δομών εξουσίας, αντιλαμβάνονται και προτάσσουν ως διακύβευμα, οργανώνοντας κατ'ακολουθίαν τη δράση τους και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, η δυναμική των εξελίξεων ή η λογική της ιστορίας. Η επανάσταση και ο πόλεμος ανατρέπουν κανονικότητες και διαταράσσουν ισορροπίες στην καθημερινότητα ατόμων και συλλογικοτήτων που εμπλέκονται σ'αυτή τη διαδικασία. Το άνοιγμα της κοινωνίας στην αλλαγή και η δυναμική των εξελίξεων, καθώς μάλιστα διαμορφώνονται από την ίδια τη δράση της κοινωνίας πάνω στους όρους της αναπαραγωγής της, δημιουργούν, τις περισσότερες φορές, καταστάσεις απρόβλεπτες για άτομα και συλλογικότητες που για πρώτη φορά σχεδίασαν την αλλαγή στην καθημερινότητά τους. Η επανάσταση, από τις πρώτες κιόλας ημέρες, επενεργεί στη ζωή τους με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται πάντοτε στις προσμονές και επιδιώξεις, σε αναφορά προς τις οποίες έχουν σχεδιάσει τη δράση και προσδιορίσει τους στόχους τους.

Στη συνθήκη των ριζικών αλλαγών που επιφέρει ο πόλεμος, η συλλογική παρουσία και δράση των ανθρώπων δεν ανάγεται, λοιπόν, στα αποτελέσματά της, ούτε ερμηνεύεται με βάση τις αρχικές αιτίες ή τις συνθήκες που την παρήγαγαν. Και βέβαια, οι ίδιοι οι άνθρωποι υφίστανται και βιώνουν με δραματικό, πολλές φορές, τρόπο καταστάσεις και απρόβλεπτες εξελίξεις, στη διαμόρφωση των οποίων έχουν και οι ίδιοι συνεργήσει. Έτσι, για την

κατανόηση του χαρακτήρα και των μορφών των συγκρούσεων στη διάρκεια του αγώνα, για την ανασύσταση των προθέσεων και των κινήτρων των ίδιων των κοινωνικών υποκειμένων, για τον προσδιορισμό των ηθελημένων ή αδελητών, επιθυμητών ή ανεπιθυμητών αποτελεσμάτων της συλλογικής δράσης, θα πρέπει να ανασυστήνουμε τη λογική και τις κανονικότητες των ιδιαίτερων συστημάτων σχέσεων και των πολιτικών πεδίων στα οποία εγγράφονται.

Η ανασύσταση της λογικής των συγκρούσεων της επανάστασης προϋποθέτει, λοιπόν, τη διερεύνηση αυτού που κάθε φορά ορίζεται και εκφέρεται ως διακύβευμα από δρώντα υποκείμενα με διαφορετικές κοινωνικές καταβολές, νομιμοφροσύνη και προσανατολισμούς. Στη συλλογική δράση εντυπώνονται κάθε φορά οι κοινωνικοί καταναγκασμοί και μνημονεύονται οι ιδιαίτεροι όροι προσαρμογής των συστημάτων δράσης και των κοινωνικών στρατηγικών στη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Έτσι, η ανασύσταση της ιστορικής συγκυρίας και ο προσδιορισμός των ιστορικών όρων παραγωγής και εκδήλωσης των συγκρούσεων της επανάστασης ενεργείται μέσω της εγγραφής των γεγονότων σε συγκεκριμένα, κάθε φορά, δίκτυα σχέσεων και ιδιαίτερα ιστορικοκοινωνικά πλαίσια, όπου εκδηλώνεται και νοηματοδοτείται η συλλογική δράση. Στην κατεύθυνση αυτή, διερευνάται το νόημα που τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα αποδίδουν στην παρουσία και δράση τους, στο πλαίσιο, βέβαια, μιας ιστορικής συνθήκης η οποία προσδιορίζει, χωρίς όμως και να προδιαγράφει, το εύρος της ανθρώπινης ελευθερίας απέναντι στις ποικίλες προκλήσεις μιας συγκυρίας ριζικών και ανεπίστρεπτων αλλαγών στην καθημερινότητα και την κοινωνική οργάνωση.

Στην κατεύθυνση αυτή δεν αναιρείται, βέβαια, η προοπτική διερεύνησης των διαμεσολαβήσεων και της διαλεκτικής των ιστορικών όρων συγκρότησης της καθημερινότητας των ανθρώπων και του τρόπου βίωσης, αναπαράστασης και νοηματοδότησής τους στη συγκεκριμένη ιστορική συνθήκη, όπου παράγεται η δράση τους και διαμορφώνονται οι εξελίξεις. Στο πλαίσιο αυτό ανασυστήνονται τα διακυβεύματα και τα ιδιαίτερα κάθε φορά αντικείμενα της διαμάχης που παρήγαγαν τα προτάγματα της αποδέσμευσης ατόμων και συλλογικοτήτων από το οθωμανικό σύστημα της κατάκτησης και η προοπτική εγκαθίδρυσης εθνικού τύπου κράτους. Η ιδιαίτερη, όμως, ιστορικοκοινωνική παραγωγή δεν μπορεί να ανάγεται σε πρωθύστερες εξηγητικές αρχές που υπαγορεύουν, συνήθως, σύγχρονα ιδεολογικά προτάγματα και πολιτικές επιταγές.

Έτσι, το πρώτο μέρος της εργασίας μας είναι αφιερωμένο στις συνθήκες παραγωγής των Απομνημονευμάτων της επανάστασης, καθώς επίσης και στις μεθοδολογικές και αναλυτικές αφητηρίες ανάγνωσης των μαρτυριών αυτών και της διαχείρισής τους ως πραγματολογικού υλικού. Στο σημείο αυτό επιχειρείται η ανασύσταση του πεδίου των κοινωνικο-πολιτισμικών

συγκρούσεων και των πολιτικών διακυβευμάτων που υπαγόρευαν τη συγγραφή τους. Στα Απομνημονεύματα εντυπώνονται, διαμεσολαβημένα από τις αλλαγές των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επιφέρει η επανάσταση, οι αναπροσανατολισμοί, οι αντιστάσεις, αλλά και οι προσαρμογές ατόμων και συλλογικοτήτων στις διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Έτσι, οι μαρτυρίες για το εικοσιένα συνιστούν λόγο πάνω στην ιστορία, τις εμπλοκές που βιώνουν οι άνθρωποι σ' έναν κόσμο που μετασχηματίζεται, συμπαρασύροντας στις αλλαγές τις σταθερές του παραδοσιακού κόσμου.

Στα Απομνημονεύματα των αγωνιστών, στη γλώσσα που αφηγείται την ανθρώπινη εμπειρία, η βιωμένη ιστορία αποτυπώνεται ως «αντικειμενικότητα». Στο σύμπαν της αφήγησης, τα γεγονότα και οι καταστάσεις αποκτούν αξίωση «αλήθειας», καθώς γίνονται ο «κόσμος» του αφηγητή/πρωταγωνιστή της ιστορίας. Η ανασύσταση, λοιπόν, του πεδίου, αλλά και του περιεχομένου των συγκρούσεων που υπαγορεύουν τη συγγραφή των Απομνημονευμάτων, οδηγεί σε λόγους/αφηγήσεις που αφορούν την καθ'όλην ιστορία. Η ανάλυση αντιμετωπίζει αφηγήσεις/κόσμους, εν είδει λόγου επί της ιστορίας ή, με άλλα λόγια, ερμηνείες και ερμηνευτικά σχήματα, μέσω των οποίων οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τις αλλαγές στην ιστορία και αναπαριστούν τις σχέσεις τους με τις συνθήκες ύπαρξής τους. Έτσι, μπορεί να επαναπροσδιοριστεί το ζήτημα της «αντικειμενικότητας της μαρτυρίας» και της αξιοπιστίας της, ως ζήτημα αντιστοιχίας/αναντιστοιχίας ανάμεσα στο λόγο επί της ιστορίας και την ίδια την ιστορία. Οι σημασίες ενός λόγου επί του κόσμου και της ιστορίας δεν εξαντλούν ερμηνευτικά την ιστορική παραγωγή και δεν απογράφουν το εύρος της ιστορικής δυναμικής και της ανθρώπινης ελευθερίας ή, με άλλα λόγια, το περιεχόμενο της μαρτυρίας δεν ταυτίζεται με το οντολογικό μέρος της ιστορίας.

Μελετώντας τα Απομνημονεύματα δεν έχουμε ως αντι-κείμενο τον κόσμο καθ' εαυτόν, αλλά αφηγήσεις για τον κόσμο, όπως έχουν οργανωθεί στη βιούμενη σχέση του μαρτυρούντος με τη συνάφεια της μαρτυρίας του και τον κόσμο που αφηγείται. Έτσι, σε κάθε μαρτυρία, το παρελθόν και η ιστορία κατασκευάζονται από την αρχή, κάθε φορά που οι άνθρωποι διηγούνται την εμπειρία τους ξαναγράφεται η ιστορία, νέες σημασίες πλουτίζουν τις εικόνες του παρελθόντος, νέα νοήματα αποδίδονται στις εμπειρίες. Η ιστορία-εικόνα του παρελθόντος, φέρει ανεξίτηλα τη σφραγίδα του παρόντος. Έτσι, το Απομνημόνευμα του Κανέλλου Δεληγιάννη αντιμετωπίζεται ως ιστορικό υλικό οι σημασίες του οποίου προσδιορίζονται από τη συνθήκη παραγωγής και το πλαίσιο νοηματοδότησής του, καθώς επίσης και από τα ερωτήματα που θέτει η έρευνα, δηλαδή από τους όρους κατασκευής του ιδιαίτερου κάθε φορά αντικειμένου της έρευνας. Αντιμετωπίζοντας με τον τρόπο αυτό τη μαρτυρία του προύχοντα, όσα αναφέρονται δεν αποτιμώνται ως προς την «εγκυρότητά» τους σχετικά με την «ιστορική αλήθεια», εάν, δηλαδή, και κατά πόσο η μαρτυρία συνιστά αποδεικτικό υλικό για την αποκάλυψη του «αληθινού νοήματος» της ιστορίας.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο που διαπερνά το σύνολο του έργου του Δεληγιάννη είναι η αίσθηση ότι στα «ιστορικά» του αγώνα υποβαθμίζεται ο ηγετικός ρόλος της προουχοντικής τάξης στην επανάσταση. Αυτό όμως που προκαλεί, κυρίως, την αγανάκτησή του είναι ότι η νέα πραγματικότητα διαγεύει τις προσδοκίες του ίδιου και του κόσμου στον οποίο ανήκει. Στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, πέρα από κάθε λογική εξήγηση και αιτιολόγηση, όχι μόνο δεν τιμώνται παιδιά της «πατρίδας» που συνέβαλαν στην αποκατάσταση του γένους στην ιστορία, αλλά, αντίθετα, «εξευτελίζονται». Οι ηγέτες του τόπου, όχι μόνο δεν ανταμείβονται για τις υπηρεσίες που προσέφεραν, αλλά, απεναντίας, καταλήγουν δύματα μιας «άδικης» πολιτικής και ενός «αχάριστου συστήματος» που απεργάζεται την καταστροφή των παραδοσιακών αξιών. Η νέα πολιτική τάξη, προϊόν και πλαίσιο της δράσης των προούχοντων, στη μαρτυρία του προούχοντα επέχει δέση «Άλλου» και καθίσταται ο αποδέκτης δυσφορίας και καταγγελίας ενός ολόκληρου κόσμου που αισθάνεται περιθωριοποιημένος, διαγευσμένος και ταπεινωμένος.

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης καταθέτει τη μαρτυρία του για να απαντήσει σε όσους διαστρεβλώνουν την «αληθινή ιστορία της πατρίδας», αλλά και τη δική του προσωπική/οικογενειακή ιστορία. Επιφυλάσσοντας για τον εαυτό του τη δέση του αγορητή, κριτή της ιστορίας, διατείνεται ότι αποκαθιστά την «αλήθεια» και κρίνει τους ανθρώπους «ακριβοδίκαία». Υπερασπίζεται το «δίκιο» του, το οποίο, όμως, δεν φέρεται ως μερικό, αλλά ως οικουμενικό δίκαιο. Οι αξίες και οι αλήθειες τις οποίες υπερασπίζεται δεν φέρονται μόνο ως αξίες και αλήθειες μιας ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας και του ίδιου προσωπικά, αλλά ως καθολικές παραδοχές και υπέρτατες αξίες που ανάγονται στην ίδια την ιστορία/κόσμο. Όσοι δεν συμμερίζονται και δεν συμμορφώνονται με αυτή τη συνθήκη, καταγγέλλονται ως «βλάσφημοι» και «υβριστές». Η «βλασφημία» και η «ύβρις», χαρακτηριστικά των πολιτικών αντιπάλων του προούχοντα, συνιστούν, πλέον, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ίδιας της νέας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Πρόκειται για μια εξέλιξη που αποδίδεται ως γενικευμένη ηθικοκοινωνική έκπτωση, ως κατάσταση παραβίασης καθιερωμένων αρχών και αξιών, προσβολής της ίδιας της κοινωνικής/ηθικής τάξης του κόσμου. Ο Δεληγιάννης παρεμβαίνει στην κατάσταση αυτή, γράφοντας την «αλήθεια» και εκπληρώνοντας, έτσι, ένα «ιερό χρέος» απέναντι στην «πατρίδα» και την ιστορία. Ο «προούχοντας-αείποτε κεφαλή» του γένους αναλαμβάνει, στο πλαίσιο της μαρτυρίας και σε πείσμα των εξελίξεων και της συγκυρίας, το ρόλο του αγορητή, μια δέση που «δικαιούται» στην κοινωνία.

Η ανάλυση του έργου αυτού, η συγγραφή της «αληθινής» ιστορίας του αγώνα, συνιστά ένα εγχείρημα ανασύστασης της καθ' όλον ιστορίας, αποκατάστασης της κοινωνικής και ηθικής τάξης του κόσμου. Ο Δεληγιάννης, απαντώντας στους «ψευδοϊστοριογράφους» σχετικά με τους «πραγματικούς» πρωταγωνιστές του εικοσιένα, διατείνεται ότι η ηγεσία της επανάστασης και του γένους δεν μπορεί παρά να ανήκει στις κοινοτικές αυθεντίες που δεμελιώνουν την ηγεμονική τους δέση στην «καταγωγή και την ιδιοκτησία», το

κοινωνικό γόητρο και το φρόνημα της ευθύνης, τη γενναιοφροσύνη και τη «θεάρεστη» προστασία των «αδυνάτων». Οι αξίες αυτές χαρακτηρίζουν τους «εγκριτότερους» και «νοημονέστερους» του γένους και, γιαυτό, οι προύχοντες έχουν καταστεί «κεφαλή» της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, οι αξίες και τα συμφέροντα της κοινοτικής ηγεσίας αντιπροσωπεύουν αξίες και συμφέροντα της καθ' όλον κοινωνίας.

Για τον προύχοντα, η επανάσταση είναι το έργο της ηγεσίας των χριστιανικών κοινοτήτων, της «κεφαλής» του τόπου και όχι, βέβαια, των «ξένων» και «απάτριδων» που έχουν κατακλύσει τώρα την πατρίδα και απολαμβάνουν τιμές και αξιώματα στο ελληνικό κράτος. Η προυχοντική ηγεσία στάθηκε πάντοτε εκφραστής και προστάτης των συμφερόντων του γένους: και στην υποταγή, όταν αυτή ήταν θέλημα Θεού, και στην επανάσταση, όταν ο Θεός ευλόγησε τα όπλα κατά των τυράννων. Οι «νοημονέστεροι» και οι «εγκριτότεροι», οι κεφαλές της κοινότητας, είναι αυτοί που πάντοτε αναλαμβάνουν, λόγω της θέσης τους, την ευθύνη να καθοδηγούν το γένος, γιατί γνωρίζουν τα πραγματικά του συμφέροντα και είναι οι μόνοι αρμόδιοι να τα προσδιορίζουν.

Στο πλαίσιο της αντίληψης αυτής για τη θέση των προυχόντων στην κοινωνία, ο Δεληγιάννης μιλάει για την οικογένειά του από την περίοδο της κατάκτησης μέχρι τις μέρες του ελληνικού κράτους και επιχειρεί να απαντήσει σε ό,τι καταγγέλλουν οι πολιτικοί του αντίπαλοι ως «τουρκολατρεία των κοτζαμπάσηδων». Κατά την περίοδο της κατάκτησης, ο προύχοντας διασφάλιζε την ύπαρξη και αυτονομία της χριστιανικής κοινότητας, αναλαμβάνοντας το βάρος της διαμεσολάβησης ανάμεσα στην οθωμανική εξουσία και τους «φτωχούς ραγιάδες». Στην οπτική του προύχοντα, οι σχέσεις που εγκαθιδρύει με την οθωμανική εξουσία είναι προέκταση των σχέσεων προστασίας/ευεργεσίας απέναντι στους «αδυνάτους χριστιανούς» και όχι, όπως διατείνονται οι αντίπαλοί του, μεταφορά της «τυραννίας των τούρκων» στους κόλπους της κοινότητας. Γιαυτό, όταν απεφάσισε να «σηκωθεί το γένος», οι προύχοντες εγκατέλειψαν τα προνόμιά τους και τους τούρκους και ως η «αείποτε» ηγεσία του έθνους οδήγησαν τις κοινότητες στην επανάσταση.

Οι σχέσεις δύναμης και οι δεσμοί εξουσίας που συγκροτούνται στο πλαίσιο της χριστιανικής κοινότητας, νομιμοποιούνται στο λόγο του προύχοντα ως σχέσεις «ευεργεσίας/προστασίας» που ζητούν, ως ανταπόδοση, την «ευχαριστία/ευγνωμοσύνη» των «αδυνάτων». Οι σχέσεις αυτές (κοινωνική τάξη) προσδιορίζουν τους ρόλους που κατανέμονται ανάμεσα σε «αδελφούς» (κοινότητα αίματος) και παίρνουν τη μορφή σχέσεων ανάμεσα σε κηδεμόνα-κηδεμονούμενο (κοινωνική ιεραρχία). Η ευεργεσία/προστασία που παρέχει ο προύχοντας προς την κοινότητα ανταποδίδεται ως πλήρης αφοσίωση και υποταγή προς το πρόσωπό του. Ο προύχοντας/ευεργέτης και η κοινότητα/ευεργετούμενος εγκαθιδρύουν σχέσεις αμοιβαιότητας στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας. Έτσι, ο προύχοντας παραμένει προύχοντας, δηλαδή κυρίαρχος, επιβεβαιώνοντας το ρόλο του προστάτη/ευεργέτη προς τον οποίο ανταποδίδεται η οφειλή με την

υποταγή/αφοσίωση. Αντίστοιχα, για τον ευεργετούμενο δεν υπάρχει άλλος ρόλος από αυτόν του «ευεργετούμενου/ευγνωμονούντα» ή του «αχάριστου».

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι οι διαμεσολαβητικές λειτουργίες και οι εξουσιαστικές αρμοδιότητες αποδίδονται στο λόγο του προύχοντα ως σχέσεις ευεργεσίας/κηδεμονίας που επιτάσσουν την ευγνωμοσύνη/υποταγή και δεμελιώνονται σε δεσμούς αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα σε «δυνατούς» και «αδύνατους» αδελφούς. Στο λόγο του προύχοντα το ζήτημα της εξουσίας στην Πελοπόννησο στη διάρκεια της επανάστασης συναρτάται με τις λειτουργίες των κοινοτικών δεσμών, αφορά στους τοπικούς μηχανισμούς και στις παραδοσιακές διαδικασίες ανάδειξης των πολιτικών ιεραρχιών. Το ζήτημα απόδοσης νομιμοφροσύνης στην τοπική εξουσία θεωρείται δεδομένο, αυτονόητο και αδιαπραγμάτευτο, διότι «ανέκαθεν» οι προύχοντες αποτελούν τον ηγέτη/«ευεργέτη» των χριστιανών και χαίρουν εμπιστοσύνης και σεβασμού. Πρόκειται για τους «ανθρώπους του τόπου», η μοίρα των οποίων είναι συνδεδεμένη με τη μοίρα του ίδιου του τόπου. Κοινότητες και τοπική ηγεσία αποτελούν την «πατρίδα» και αυτό νομιμοποιεί τις τοπικές αυθεντίες να διατείνονται ότι έχουν την αποκλειστική αρμοδιότητα να εκφέρουν λόγο για τα πράγματα του τόπου και να διηγούνται την «αληθινή ιστορία του». Πρόκειται, με άλλα λόγια, για την «αυτονόητη», φυσική ηγεσία, η οποία «αείποτε» εκπροσωπεί το γένος και συνιστά την «κεφαλή» —όπως στην υποταγή έτσι και στην επανάσταση.

Έτσι, λοιπόν, στη λογική του Δεληγιάννη, δεν είναι δυνατό να τεθεί ζήτημα εκπροσώπησης στην επανάσταση, αφού η ηγεσία της κοινότητας συνιστά, πέρα από τη συγκυρία, την «ανέκαθεν»/«αείποτε κεφαλή», στο πλαίσιο μιας σταθερής, αδιαμεσολάβητης σχέσης κηδεμονίας/προστασίας που έχει παγιωθεί ανάμεσα στους προύχοντες και τα άλλα μέλη του χριστιανικού σώματος. Η σχέση αυτή συνιστά και τη φυσική-προνοιακή τάξη του κόσμου. Η επανάσταση/αποκατάσταση του γένους, έργο αυτών των ανθρώπων και με την ευλογία της πρόνοιας, δεν θα μπορούσε να ανατρέψει αυτή την καθιερωμένη τάξη του κόσμου. Οι κοινότητες/προστατευόμενες και οι προύχοντες/κηδεμόνες συνιστούν το επαναστατημένο έθνος. Οποιαδήποτε ρωγμή ανάμεσα σ' αυτήν την αδιαμεσολάβητη, σταθερή («ανέκαθεν/αείποτε») σχέση εκλαμβάνεται ως πράξη εναντίον της επανάστασης του γένους και, καθώς η επανάσταση είναι θέλημα Θεού, η αντίδραση σ' αυτήν φέρεται ως παρεμβολή στην ιστορία και τ' ανθρώπινα του ίδιου του Σατανά.

Τα γεγονότα, όμως, και οι εξελίξεις απαγοτεύουν τον προύχοντα και η επανάσταση δημιουργεί μια κατάσταση που υπονομεύει τις βεβαιότητες και διαγεύει τις προσδοκίες του. Νέες δυνάμεις αναδεικνύονται στη διάρκεια του πολέμου και διεκδικούν συμμετοχή στην εξουσία. Οι κανόνες και οι αρχές που διέπουν τις παραδοσιακές μορφές κοινωνικής οργάνωσης αποδυναμώνονται και οι αμοιβαιότητες που οργανώνουν την τάξη στο πλαίσιο της κοινότητας διαρρηγνύονται. Οι άνθρωποι, «αγνώμονες» απέναντι στις πατροπαράδοτες ηγεσίες τους και μπροστά στην αναστάτωση που προκαλεί ο πόλεμος, παρακινούνται/ανοίγονται στα κελύσματα των καιρών και διεκδικούν

δικαιώματα στην άσκηση της εξουσίας. Οι παραδοσιακοί ηγέτες του τόπου εκτοπίζονται από τα κέντρα εξουσίας και παραγκωνίζονται και άνθρωποι «χωρίς πατρίδα», ιστορία και δικαιώματα στον τόπο, διεκδικούν και κατορθώνουν να ανέλθουν στα κορυφαία πολιτικά και στρατιωτικά αξιώματα.

Στα μάτια του προύχοντα, η επανάσταση και οι εξελίξεις που τη συνοδεύουν αλλάζουν την όψη του κόσμου. Οι κινητικότητες που επιφέρει η επανάσταση αποδίδονται ως κατάλυση της τάξης «το επάνω έρχεται κάτω και το κάτω επάνω» με την άφιξη στην Πελοπόννησο των νέων φορέων της εξουσίας και την εγκαθίδρυση, στη συνέχεια, του ελληνικού κράτους. Ο προσωποποιημένος αντίπαλος, σε αναφορά προς τον οποίο οργανώνεται ο λόγος του Δεληγιάννη, είναι κυρίως οι Σπηλιάδης-Τρικούπης, οι οποίοι στα «ιστορικά» τους αμφισβητούν τον ηγετικό ρόλο της προυχοντικής τάξης στην επανάσταση. Ο πραγματικός, όμως, αντίπαλος είναι η νέα πολιτική τάξη που, στο πλαίσιο της νέας συνθήκης, εκλαμβάνεται ως ακύρωση των ίδιων των προταγμάτων της επανάστασης, καθώς αποδιαρθρώνονται οι δεσμοί και οι σχέσεις εξουσίας που εμπεδώνουν την ηγεμονία των προυχόντων στην παραδοσιακή τοπική κοινωνία. Οι σχέσεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα στους τοπικούς ηγεμόνες/κηδεμόνες και τους προστατευόμενους «αδελφούς» τους διαρρηγνύονται, γεγονός που αναιρεί την ίδια την επανάσταση ως απο-κατάσταση της τάξης και του έθνους.

Η ιστορία που διηγείται ο προύχοντας συνυφαίνεται με τις αντιστάσεις και τις αδράνειες απέναντι στη νέα πολιτική τάξη που έρχεται να υπονομεύσει τις παραδοσιακές αυθεντίες. Μια νέα «ιστορία» προβάλλεται, όπου αναιρούνται οι όροι νομιμοποίησης της «προ αμνημονεύτων χρόνων» ηγεμονίας τους. Έτσι, η ασυνεχής ιστορία του κοινοτικού άρχοντα δεν αποδίδεται στις ριζικές αλλαγές που έφερε η επανάσταση στην καθημερινότητα και την κοινωνική οργάνωση, στους πολιτικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς που σημαίνει το εθνικό κράτος, αλλά στο ότι η «ευεργεσία» των αρχόντων, αντί της «υπακοής» και της «ευχαριστίας», ανταποδίδεται με «ανυπακοή και αχαριστία». Ο λόγος του Δεληγιάννη ανακαλεί μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης με καθορισμένες, όσο και αυτονόητες ιεραρχίες και συλλογικές δεσμεύσεις, στις οποίες θεμελιώνεται η καθολική ισχύς, το απαραβίαστο των σχέσεων δύναμης και δομών εξουσίας της τοπικής κοινωνίας. Αυτό το πολύπλεγμο σχέσεων και δεσμών εξουσίας, καθαγιασμένο από την πρόνοια, συνιστά το δεδομένο, αυταπόδεικτο κόσμο του προύχοντα. Αυτόν τον κόσμο, που τον βλέπει να ανατρέπεται, να καταρρέει, υπερασπίζεται στην μαρτυρία του. Εκείνο που τελικά προβάλλει είναι η αδιασάλευτη τάξη του κόσμου που τον θέλει «κεφαλή» της κοινωνίας, τόσο στο πλαίσιο της κατάκτησης, όσο και τώρα στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους.

Ο Δεληγιάννης, επιχειρώντας να ανασυστήσει την ιστορία της επανάστασης, ιστορεί τα γεγονότα που σημάδευσαν τη ζωή του και αποτυπώθηκαν στη μνήμη του. Ανατρέχει στον τόπο του και στον «παλιό καλό καιρό», όπου αναζητά τα ίχνη που έχουν αφήσει το «μεγαλείο», η κοινωνική και πολιτική δύναμη και επιρροή της οικογένειάς του, η «πολυμελέστερη και

ισχυρότερη» του τόπου. Μιλάει για τον παλιό καιρό, τότε που οι άρχοντες απασχολούσαν ένοπλα σώματα για την προστασία τους, φιλοξενούσαν σημαντικούς οθωμανούς αξιωματούχους, διατηρούσαν γνωριμίες με ισχυρά πολιτικά πρόσωπα της Πύλης, ήσαν το «φόβητρο» των πολιτικών τους αντιπάλων, ακόμα και των ίδιων των πασάδων. Έτσι, αποτιμά το βάρος της ευθύνης των «ισχυρών του τόπου», αυτών που είχαν την αρμοδιότητα να διαχειρίζονται τις τύχες της χριστιανικής κοινότητας και να μεριμνούν για την προστασία της.

Στη συνέχεια, μνημονεύονται τα γεγονότα της επανάστασης, οι αλλαγές που επιφέρει ο πόλεμος και η απομάκρυνση των οθωμανών στη ζωή των κοινοτήτων. Ο πόλεμος, οι διοικήσεις, το κράτος, ανατρέπουν τις παραδοσιακές ισορροπίες και διαμορφώνουν νέα δεδομένα που οδηγούν σε απρόβλεπτες εξελίξεις. Η άφιξη «περισπούδαστων νεοφερμένων» που κατέχουν την τέχνη της πολιτικής, «πριγκήπων» με φανταχτερές στολές και «μεγάλα λόγια» που δημιουργούν νέα αξιώματα και απαιτούν να τα αναλάβουν αποκλειστικά αυτοί, παραμερίζοντας τους ανθρώπους του τόπου, οι απαιτήσεις των «πρώην ληστών» και των κάθε λογής «τυχάρπαστων» να γίνουν «στρατηγοί», στρεφόμενοι μάλιστα ενάντια στους ευεργέτες και προστάτες τους, παραβιάζουν τις κληρονομημένες-κατεστημένες ιεραρχίες και αξίες. Η διασάλευση της παραδοσιακής κοινωνικής τάξης επιφέρει και τη διάσπαση της κοινωνικής συνοχής. Τα «σατανικά σχέδια» των νεοφερμένων που μεθοδεύουν την εξόντωση των ανθρώπων που νοιάζονται για τον τόπο, οδηγούν την «πατρίδα» στο χείλος της καταστροφής. Η «αχαριστία», η «διχόνοια», ο «όλεθρος» συνιστούν τις κεντρικές πολιτικές κατηγορίες στο λόγο του προύχοντα, μέσω των οποίων αποδίδονται τα διακυβεύματα που αναδεικνύουν η επανάσταση και οι διαδικασίες συγκρότησης δυτικού τύπου κράτους στη χριστιανική κοινότητα που αποσπάται από το σύστημα της κατάκτησης.

Η οργάνωση και η δομή του λόγου του προύχοντα παραπέμπουν σε ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων και δεσμών, θεμελιώδες στοιχείο των οποίων είναι το τρίπτυχο συγγένεια/κοινωνική θέση/εντοπιότητα, που προσδιορίζει την ταυτότητα και τις εντάξεις, το ρόλο και τη θέση του καθενός στην ιστορία. Οι σχέσεις εξουσίας αποδίδονται με τα στερεότυπα της συγγένειας και, έτσι, ο άρχοντας φέρεται ως «πατέρας-προστάτης-ευεργέτης» που επιδοκιμάζει ή τιμωρεί τη συμπεριφορά των «παιδιών» του. Το συγγενικό ιδίωμα και οι αντίστοιχες παραστάσεις παραπέμπουν σε μορφές συνείδησης που αποκαλύπτουν τη βαρύτητα των σχέσεων αυτών στην οργάνωση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής της κοινότητας, αλλά και στην πρόσληψη και αποτίμηση των εξελίξεων που οδήγησαν στο εθνικό κράτος. Η μελέτη, λοιπόν, των στοιχείων της ταυτότητας του προύχοντα μέσω των αναφορών του στη συγγένεια, επιτρέπει να διακρίνουμε τυπικές μορφές στάσεων και συμπεριφορών που διέπουν τη συγχρονική παρουσία και δράση και να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το κοινωνικό υποκείμενο αντιλαμβάνεται τη θέση και το ρόλο του στην ιστορία. Οι σταθερές αυτές

αναδεικνύουν νοοτροπίες και ιδεολογικές δομές που ανάγονται στον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό και στους ιδιαίτερους όρους προσαρμογής του στη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα που δημιουργεί η επανάσταση.

Η ιστορία του πελοποννήσιου προύχοντα αφορά στη βιωμένη εμπειρία και τη μνήμη της κανονικότητας, την οποία διασφαλίζει η οικογενειακή/προυχοντική ισχύς και εξουσία στο πλαίσιο της οθωμανικής κατάκτησης· εγγράφεται όμως, επίσης, στην εμπειρία της αλλαγής που φέρνει η επανάσταση και η εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους και που βιώνεται τώρα με όρους κοινωνικής και ηθικής παρακμής. Στο πλαίσιο της νέας πραγματικότητας, η οικογένεια Δεληγιάννη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημόσια-πολιτική ζωή και καταλαμβάνει σημαντικές θέσεις στην κεντρική Διοίκηση, στο στρατό, στις επαρχιακές και νομαρχιακές διοικήσεις. Όμως, πρόκειται για θέσεις, ρόλους και λειτουργίες που εγγράφονται σε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό και θεσμικό πλαίσιο από αυτό του συστήματος της κατάκτησης, στο οποίο αντιστοιχούν οι θέσεις και αρμοδιότητες των παραδοσιακών προυχόντων. Στο νέο πολιτικό σύστημα δεν παράγονται πλέον «προύχοντες» και «δημογέροντες», καθώς μετασχηματίζονται οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί ανάδειξης και σύστασης των κοινωνικών και πολιτικών ιεραρχιών.

Το δεύτερο μέρος της διατριβής είναι αφιερωμένο στη μελέτη της ιστορικής συνάφειας στην οποία αναφέρεται ο προύχοντας, δηλαδή την επανάσταση του εικοσιένα, όπου δοκιμάζεται η προοπτική συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης που οδηγούν στη σύσταση του ελληνικού κράτους. Θα παρακολουθήσουμε, λοιπόν, τη δράση του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου της Πελοποννήσου, όπως εκδηλώνεται στα γεγονότα της επανάστασης και, ειδικότερα, στις εμφύλιες συγκρούσεις που καθόρισαν τη δυναμική της νέας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Μέσα από Απομνημονεύματα πρωταγωνιστών, έγγραφα της Διοίκησης και επιστολές θα δούμε τη λογική που διέπει τη δράση του παραδοσιακού κόσμου στη συγκυρία, τον τρόπο που κατανοούν τα κοινωνικά υποκείμενα και αναπαριστούν την ίδια τους τη δράση και τους προσδιορισμούς του περιβάλλοντός τους, τον ρόλο και τη συμμετοχή και των άλλων κοινωνικών ομάδων και πολιτικών δυνάμεων στην επανάσταση. Η ανάλυση προσανατολίζεται στην ανασύσταση του ιδιαίτερου κάθε φορά αντικειμένου της διαμάχης, αφ'ενός μεν, έτσι όπως το κατανοούν οι ίδιοι οι δρώντες και οργανώνουν αναλόγως τη δράση τους και, αφ'ετέρου, έτσι όπως προσδιορίζεται από τη δυναμική των εξελίξεων και τη λογική των συγκρούσεων.

Θα παρακολουθήσουμε, λοιπόν, τη δράση των Δεληγιανναίων και των άλλων πελοποννησίων ηγετών στα γεγονότα, την εμπλοκή τους στις συγκρούσεις της επανάστασης, ανεξάρτητα από τον τρόπο που τα μνημονεύει

στα Απομνημονεύματά του ο προύχοντας. Θα μπορέσουμε, έτσι, να εκτιμήσουμε πώς προσδιορισμοί της συγκυρίας εκβάλλουν στον τρόπο που τα δρώντα υποκείμενα επεξεργάζονται σχέδια και ενεργοποιούν πρακτικές, οργανώνουν τη δράση τους και διαμορφώνουν τις σχέσεις τους. Θα διερευνήσουμε, επίσης, πώς ενσωματώνονται οι προκλήσεις της συγκυρίας στις πρακτικές των ανθρώπων και με ποιον τρόπο αντισταθμίζουν τις ασυνέχειες που επέρχονται στην καθημερινότητά τους, δηλαδή, δια μέσου ποιων διαδικασιών, αναπροσαρμόζονται παραδοσιακές κοινωνικο-πολιτικές στρατηγικές στη δίνη του πολέμου και εν όψει της εγκαθίδρυσης του εθνικού κράτους.

Ταυτόχρονα, όμως, με τον προσδιορισμό των παραμέτρων της συγκυρίας, όπου εκδηλώνεται η δράση των προυχόντων και οι εμφύλιες συγκρούσεις της επανάστασης, η ανάλυση αναφέρεται και στο ζήτημα του βιωμένου κόσμου των ατόμων και των συλλογικοτήτων που δημιουργούν την ιστορία και υφίστανται τις συνέπειές της, πέρα από τις προσδοκίες και τις επιδιώξεις τους. Πρόκειται για ένα επίπεδο ανάλυσης που ενσωματώνει διαφορετικού τύπου διάρκειες από αυτές της συγχρονικής εκδήλωσης των γεγονότων και αναφέρεται στη συνάρθρωση των διαφορετικών χρόνων που φέρονται στην ανθρώπινη δράση. Η ανάλυση αφορά στο σύμπαν των ιδεολογιών και των νοοτροπιών, στις παραστάσεις και τις εικόνες του κόσμου, που, αν και αναλυτικά τοποθετούνται πέραν του χρόνου της ανθρώπινης δραστηριότητας, η διερεύνησή τους προϋποθέτει τη διαρκή υπόμνηση πολλαπλών και αλληλοελεγχόμενων παραμέτρων της συγχρονίας.

Η διερεύνηση των ερωτημάτων αυτών οργανώνεται μέσα από την παρακολούθηση της συμμετοχής και δράσης των προυχόντων στις εμφύλιες συγκρούσεις της επανάστασης, οι οποίες εντάσσονται και μελετώνται στο πλαίσιο των δυναμικών που αναπτύσσονται και οδηγούν σε ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις, στη σύσταση εθνικού κράτους. Οι νέα αυτή ιστορική συνθήκη χαρακτηρίζεται από έντονη κοινωνική κινητικότητα και κοινωνικές διαφοροποιήσεις που μεταμορφώνουν τον παραδοσιακό ελληνικό χώρο, η συγκρότηση του οποίου ακολουθεί τις οργανωτικές αρχές και τη λογική του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης.

Στη συνθήκη της επανάστασης διαμορφώνονται και εκδηλώνονται διαφοροποιούμενοι κοινωνικοί και πολιτικοί προσανατολισμοί, στη βάση των οποίων άτομα και συλλογικότητες από ανταγωνιστικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα επαναπροσδιορίζουν διαρκώς τους όρους της δράσης τους. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, η κοινωνία που διαφοροποιείται από το παρελθόν της και στο πλαίσιο της οποίας θεματοποιούνται νέου τύπου συγκρούσεις, δρα πάνω στους ίδιους τους όρους της ύπαρξης και αναπαραγωγής της και, με αυτήν την έννοια, ανοίγεται στη νεότεριότητα, σε αρχές και προτάγματα του σύγχρονου δυτικού κόσμου. Έτσι, μαζί με τον πόλεμο και στην προοπτική συγκρότησης νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας, αναδεικνύονται οι αντιφάσεις και οι αντινομίες που παράγει το ίδιο το πρόταγμα της ανεξαρτησίας, καθώς καθιστά διακύβευμα των

πολιτικών και κοινωνικο-πολιτισμικών συγκρούσεων τις κατεστημένες ισορροπίες και παραδοχές της παραδοσιακής κοινωνικής τάξης. Στην προοπτική συγκρότησης εθνικού κράτους που, από ένα σημείο και έπειτα, προσδιορίζει τους προσανατολισμούς της συλλογικής δράσης, ο πολιτικός σχεδιασμός και οι όροι συγκρότησης των νέων μορφών πολιτικής κυριαρχίας συνιστούν αφ' εαυτά αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης.

Οι κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις και οι δεσμικές αλλαγές που τροφοδοτούν η επανάσταση και ο πόλεμος, ως διαδικασίες συγκρότησης νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας, διαμορφώνουν ένα νέο πολιτικό πεδίο διεκδικήσεων και ανταγωνισμών. Στο πλαίσιο αυτό, μαζί με τις αντιπαλότητες και τις συγκρούσεις που συνέλκει η επαναστατική διαδικασία, συστήνεται, κατ' αρχήν, ένα νέο διατοπικό πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης (εν είδει επικρατείας) και διευρύνεται η πολιτική επικοινωνία και συμμετοχή. Στην προοπτική αυτή, η επανάσταση ως διαδικασία άρσης των πλευρικών οριοδητήσεων των κατακτημένων περιοχών και σύστασης ενός ενοποιητικού πολιτικού μηχανισμού, δεν είναι δυνατό να αναστραφεί, τη στιγμή μάλιστα που ετερόκλητα κοινωνικά και πολιτικά περιβάλλοντα διαβαίνουν, με τη συμμετοχή και τη δράση τους, το κατώφλι μιας ανεπίστρεπτης ρήξης με την οθωμανική κατάκτηση. Η σημασία των διαδικασιών συγκρότησης του νέου, ενιαίου πολιτικού χώρου συνίσταται στο ότι συστήνεται ένα πεδίο ανάδειξης νέων διακυβευμάτων, συνάντησης και προσαρμογής διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών, πολιτικής εξισορρόπησης και διαχείρισης αντιθέσεων που παράγονται εν όψει της εγκαθίδρυσης εθνικού τύπου κράτους.

Το πολιτικό αυτό πεδίο δεν συνιστά προϊόν και προέκταση των δεδομένων θέσεων και ρόλων των πρωταγωνιστών της επανάστασης στο σύστημα σχέσεων και δεσμών της κατακτημένης κοινωνίας, γεγονός που θα υπέβαλε καθορισμένες μορφές διάταξης και οργάνωσης των αντιθέσεων που παράγονται στη συγκυρία. Το πεδίο αυτό προσδιορίζεται κατά περίπτωση και σε αναφορά προς τις εκάστοτε διεκδικήσεις, τις εμπλοκές ή τις συσσωματώσεις που συστήνονται. Οι συμπεριφορές που εντοπίζονται στη διαδικασία αυτή, ακόμα κι' όταν ανάγονται σε «δομικές παραμέτρους» του κοινωνικού σχηματισμού, συναρτώνται και με παραμέτρους της συγχρονίας, συγκυριακές δεσμεύσεις, επιδιώξεις και πρακτικές που διαμορφώνονται στο μελετούμενο ιστορικό πεδίο.

Η επανάσταση συγκροτεί νέα ή ανασυστήνει παλαιά πλέγματα σχέσεων. Όμως, την περίοδο αυτή, συστήνεται ένα νέο ιστορικό πλαίσιο αναφοράς κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών, καθώς το εγχείρημα του εικοσιένα οργανώνει την καθημερινότητα και νοηματοδοτεί την εμπειρία. Τα διακυβεύματα που παράγονται αφορούν στη συγκυρία και στις παραμέτρους τους επιχειρείται η διαχείρισή τους. Το εύρος, όμως, των συγκρούσεων και των δυναμικών, η λογική της δράσης και η δυναμική της ιστορίας αποδιαρθρώνουν την εσωτερική συνοχή των κοινωνικών στρατηγικών που ενεργούνται τώρα εν όψει ενός διαφορετικού και υπό διαμόρφωση μέλλοντος. Οι άνθρωποι

καλούνται να παράξουν και να διαχειρισθούν την ασυνέχεια, να καταστήσουν με τη δράση τους την επανάσταση μία «κατάσταση», δηλαδή, να συστήσουν τους όρους αναπαραγωγής της ως κανονικότητα.

Η ιστορική συγκυρία, ως βιωμένη διαφορά στον ιστορικό χρόνο, συνιστά ένα νέο πεδίο και πλαίσιο αναφοράς της συλλογικής δράσης. Αντιτιθέμενες ιδεολογικο-πολιτικές πρακτικές και στρατηγικές οργανώνονται στο πεδίο αυτό. Οι ιδιαίτερες πολιτικές και ιδεολογικές θέσεις και προσανατολισμοί προσδιορίζονται οι μεν προς τις δε, με σταθερή αναφορά ό,τι συνιστά αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης στη συγκυρία. Ο προσδιορισμός της ταυτότητας και της αντιπαλότητας παράγεται ως σχέση σημασιοδοτημένη στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου ιστορικού πεδίου («επαναστατημένο έθνος»), το οποίο δεσμεύει τα εμπλεκόμενα μέρη να αναφέρονται στους όρους παραγωγής του. Διαφορετικοί ιστορικοί χρόνοι και ρυθμοί φέρονται στην ανθρωπίνη πράξη στη συγκυρία, ετερόκλητα εξουσιαστικά μορφώματα συναντώνται, καθώς επιδιώκουν την απόσχιση τους από την οθωμανική διοίκηση και υιοθετούν τα εθνικά προτάγματα. Εθνικού τύπου επανάσταση μπορεί και να σημαίνει ότι υλοποιείται ένας πολιτικός σχεδιασμός και παράγεται, ταυτόχρονα, ένα πολιτικό σχέδιο —που αναιρεί καμιά φορά την ίδια συμμετοχή των πρωταγωνιστών της.

Οι αλλαγές που συντελούνται στο πολιτικό-θεσμικό επίπεδο επιφέρουν ασυνέχειες στις πολιτικές σχέσεις των επαναστατών, διότι η ενίσχυση και αναπαραγωγή του νέου πολιτικού πεδίου που οργανώνεται στο πλαίσιο των Προσωρινών Διοικήσεων προσδιορίζει και τους όρους της πολιτικής διαμάχης. Έτσι, επιβάλλονται νέοι κανόνες και αρχές στη βάση των οποίων εκδηλώνεται, εξορθολογίζεται και νομιμοποιείται η δράση όσων διεκδικούν τη συμμετοχή τους στην παραγωγή της πολιτικής και την άσκηση της εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται ως αντικείμενο διαμάχης η ίδια η οργάνωση και λειτουργία των δεσμών της κεντρικής εξουσίας, δηλαδή ο προσδιορισμός της νέας ηγεσίας της επανάστασης με τη μορφή πολιτικής σχέσης που αντιπροσωπεύει νομιμοποιημένα εξουσιαστικά μορφώματα σε διατοπικό επίπεδο. Στη συνθήκη αυτή, οι πολιτικές διεκδικήσεις και ανταγωνισμοί διεξάγονται πλέον ανάμεσα σε πολιτικές δυνάμεις που διεκδικούν το ρόλο του εκφραστή των συμφερόντων της πατρίδας και του εγγυητή της νέας νομιμότητας (του «επαναστατημένου έθνους»). Οι αξιώσεις συμμετοχής στην εξουσία προβάλλονται ως διαφορετικοί πολιτικοί προσανατολισμοί που αφορούν στην οργάνωση της επανάστασης, την υπεράσπιση των «συμφερόντων του έθνους», μια νέα νομιμοποιητική αρχή, που συνιστά σημείο αναφοράς και, κατά συνέπεια, όρο συγκρότησης ενός συνόλου διαδράσεων που αναφέρονται στο «νόημα» της επανάστασης, δηλαδή στον προσδιορισμό μιας νέας καθολικότητας.

Στη συνθήκη εγκαθίδρυσης αυτών των νέου τύπου σχέσεων και δεσμών εξουσίας που εγκαινιάζονται, ανάγονται οι διαδικασίες της ρήξης με τις κατεστημένες σχέσεις και δομές εξουσίας, καθώς και το διακύβευμα των συγκρούσεων ανάμεσα στις παραδοσιακές κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες του

τόπου και τους φορείς της νέας εξουσίας, τους ανθρώπους της Διοίκησης και του Κράτους. Η συγκρότηση του νέου πολιτικού πεδίου συνέλκει την αποδυνάμωση της σχετικής πολιτικής αυτονομίας των τοπικών κέντρων εξουσίας και επαναπροσδιορίζει τις τοπικές μορφές εκπροσώπησης, καθιστώντας ολοένα και περισσότερο ασύμβατη προς τη νέα νομιμότητα την παραδοσιακή, αδιαμεσολάβητη σχέση κηδεμονίας/προστασίας, όπου στηρίζεται η κυριαρχία των προυχόντων και των ανερχόμενων στρατιωτικών αρχηγών στην Πελοπόννησο.

Το κενό εξουσίας που δημιουργείται με την αποχώρηση των οθωμανών οδηγεί σε συγκρούσεις που αναφέρονται στο ζήτημα της εξουσίας και των φορέων της, δηλαδή «ποιος είναι αρμόδιος να άρχει και υπό ποιες προϋποθέσεις». Το ζήτημα της ανάδειξης και νομιμοποίησης της εξουσίας που θα αναλάβει την ηγεσία της επανάστασης τίθεται τώρα με νέους όρους, αφού, στο όνομα του έθνους, συγκροτείται ένα νέο πολιτικό-δεσμικό πλαίσιο οργάνωσης της επανάστασης και διεξαγωγής του πολέμου. Πηγή κάθε μορφής εξουσίας θεωρείται το «έθνος», ως κυρίαρχο συλλογικό υποκείμενο που ταυτίζεται με τον «επαναστατημένο λαό». Οι νέοι δεσμοί εξουσίας φέρονται να κατοχυρώνουν και να υπηρετούν τα συμφέροντα αυτής της νέας συλλογικότητας και το ζήτημα της εξουσίας επαναπροσδιορίζεται και τίθεται αλλιώς: «σε ποιον αναγνωρίζει το έθνος το δικαίωμα να άρχει». Ως εκ τούτου, οι σημασίες που αποδίδονται στο «έθνος» καθίστανται αντικείμενο πολιτικής διαχείρισης και διαμάχης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες και φορείς εξουσίας. Τώρα, όμως, στους όρους του πολιτικο-δεσμικού πεδίου, το οποίο συγκροτείται και λειτουργεί ως πεδίο παραγωγής της πολιτικής αλλαγής και μηχανισμός εξισορρόπησης αντίρροπων πολιτικών δυνάμεων και όχι ως χώρος υποδοχής της «προ αμνημονεύτων χρόνων» και «αείποτε» εξουσίας των προυχόντων.

Στη συνθήκη αυτή, το ζήτημα της εξουσίας δεν θεωρείται, πλέον, αποκλειστικό και κεκτημένο δικαίωμα των «αυτονόπτων» και «αυτόκλητων» τοπικών ηγεσιών της Πελοποννήσου, οι οποίες επιδιώκουν από την αρχή της εξέγερσης να αναλάβουν την πολιτική και στρατιωτική οργάνωσή της. Τώρα, επαναπροσδιορίζονται τόσο το πεδίο όπου ασκείται η εξουσία και ορίζεται η ταυτότητα των φορέων της, όσο και ο ορίζοντας της κυριαρχίας της. Κι άλλοι πολιτικοί ηγέτες διεκδικούν για τον εαυτό τους το ρόλο του εκπροσώπου του γένους, που εκφέρεται, πλέον, ως «έθνος». Αλλά το «έθνος» δεν ορίζεται από μια προνομιούχα ομάδα ανθρώπων αλλά από όλους τους επαναστατημένους, που εμπλέκονται στον πόλεμο ενάντια στον κατακτητή με σκοπό να αποκαταστήσουν τα «δικαία του» που και αυτά μένει να επαναπροσδιοριστούν.

Η επανάσταση, ως συλλογική δραστηριότητα, διαμορφώνεται κατ'εξοχήν με τη συμμετοχή των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων και οδηγείται, παρά τις αρχικές επιδιώξεις τους, προς την αλλαγή των υφιστάμενων όρων κοινωνικής και πολιτικής ηγεμονίας που διέπουν την οργάνωση των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών ενοτήτων χώρων. Η διατήρηση στην αρχή των κοινοτικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας και η ηγεμονική θέση των προυχόντων, που δεμελιώνεται στην παράδοση και στη μακρόχρονη εμπειρία και επιρροή που

συνεπάγεται η άσκηση της πολιτικής, ευνοεί τη διεύρυνση της εξέγερσης και την επικράτησή της, αφού συμβάλλει στην οικονομική, στρατιωτική και πολιτική οργάνωση του πολέμου ενάντια στην οθωμανική διοίκηση. Το ίδιο σημαντική είναι και η παρουσία των ένοπλων στο τοπικό πλαίσιο. Οι ομάδες των προυχόντων και οι ένοπλοι, λοιπόν, είναι αυτοί που αναλαμβάνουν την πολιτική οργάνωση της επανάστασης και τη διεξαγωγή του πολέμου. Η πολιτική τους, όμως, οργανώνεται στο πλαίσιο δεσμών και μηχανισμών άσκησης και ελέγχου της εξουσίας, όπου διασφαλίζονται οι όροι αναπαραγωγής της ηγεμονίας τους σε τοπικό επίπεδο.

Η συνθήκη αυτή, όμως, χωρίς να αντιβαίνει στα ιδεολογικοπολιτικά προτάγματα και τις οργανωτικές αρχές που επαγγέλλονται οι επαναστατικές διακηρύξεις και εθνεγερτικές νομιμοποιητικές επιταγές, ακυρώνει, πρακτικά, τους πολιτικούς σχεδιασμούς ενοποίησης του χώρου και συγκέντρωσης της εξουσίας των επαναστατημένων περιοχών υπό την κεντρική διοίκηση. Οι διαδικασίες εμπέδωσης της πολιτικής ενοποίησης και συγκεντροποίησης της εξουσίας που επιχειρούνται από τις Προσωρινές Διοικήσεις, θέτουν υπό αίρεση την αρχή της τοπικότητας, στην οποία στηρίζεται η κοινωνική και πολιτική οργάνωση της κατακτημένης κοινωνίας και διασφαλίζονται οι όροι αναπαραγωγής της κυριαρχίας των τοπικών αυθεντιών. Στο επίπεδο της βιούμενης ιστορίας και εμπειρίας, η πολιτική ενοποίησης θεωρείται ότι παραβιάζει παραδοσιακά κληρονομημένα προνόμια και κατοχυρωμένα «δίκαια» και, συνεπώς, στρέφεται ενάντια στις παραδοχές, τις επιδιώξεις και τις προσδοκίες του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου. Η επανάσταση προχωρεί με ρήξεις που προκαλούν βίαιες ανατροπές και συγκρούσεις, καθώς ο πόλεμος συνιστά μια νέα συνθήκη, όπου, όχι μόνο διασαλεύονται ή/και ανατρέπονται παραδοσιακές ισορροπίες, αλλά, κυρίως, αναιρούνται οι όροι της κοινωνικής και πολιτικής ηγεμονίας των τοπικών αυθεντιών. Η κρισιμότητα της κατάστασης για τους ανθρώπους αυτούς αποδίδεται στο ότι ο πόλεμος και οι κοινωνικές και πολιτικές αναστατώσεις που τον συνοδεύουν, παραβιάζουν τις ίδιες τις αρχές στις οποίες θεμελιώνεται η παραδοσιακή κοινωνική τάξη.

Η επανάσταση, εξαγγέλλοντας την αποκατάσταση του γένους ή την πολιτική αυτονομία του έθνους, συστήνεται ως διαδικασία συνάντησης κόσμων με διαφορετικές πολιτικές καταβολές και προσανατολισμούς κάτω από ρηζικέλευθα και καινοτόμα προτάγματα για την πολιτική εμπειρία και τον πολιτικό πολιτισμό της εποχής. Ωστόσο, η επανάσταση ως κοινωνικοπολιτική πρακτική στη συγκυρία, διαμορφώνει τη συνθήκη ανάδειξης θεμελιωδών αντιφάσεων που λανθάνουν στα προτάγματα και τους σχεδιασμούς πολιτικής ενοποίησης, όπου αναιρούνται ουσιαστικά οι σχέσεις και δεσμοί εξουσίας που αναφέρονται στην παράδοση της κατακτημένης κοινωνίας. Πρόκειται για αντιφάσεις που δεν είναι πάντοτε διαχειρίσιμες και που, στην προοπτική σύστασης εθνικού κράτους, παίρνουν τη μορφή συγκρούσεων ανάμεσα σε διαφορετικούς κόσμους και προσανατολισμούς.

Η εμπλοκή του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου στην επανάσταση και η προοπτική αποδέσμευσης από το οθωμανικό πλαίσιο κυριαρχίας, δεν

σημαίνει, κατ'ανάγκην, για τους ανθρώπους ότι έτσι τίθεται υπό αίρεση και η ίδια η παραδοσιακή κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων. Οι φορείς, όμως, των νέων πολιτικών προταγμάτων δεν μπορούν να ενταχθούν σε μία τέτοια ερμηνεία/σχεδιασμό της επανάστασης, όπως την εννοεί ο παραδοσιακός πολιτικός κόσμος, γιατί ακριβώς ακυρώνεται ο προσανατολισμός της επανάστασης προς την αλλαγή των κατεστημένων σχέσεων και δεσμών εξουσίας, την εγκαθίδρυση και εμπέδωση νέων σχέσεων και μορφών κυριαρχίας, πολιτική έκφραση των οποίων συνιστά το εθνικό κράτος.

Τα διακυβεύματα του εικοσιένα συναρτώνται με τους όρους που διαμορφώνουν οι διαδικασίες ενσωμάτωσης των τοπικών κέντρων εξουσίας στη νέα πολιτική τάξη αλλά και τις συνθήκες προσαρμογής των νέων πολιτικών δεσμών σε κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, όπου η κληρονομιά του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης είναι κάτι περισσότερο από εμφανής. Στο πλαίσιο αυτής της αμφίδρομης ιστορικής διαδικασίας αναδεικνύονται τόσο οι αντιστάσεις και οι αδράνειες του παραδοσιακού κόσμου απέναντι στην προοπτική θέσμισης νέου τύπου κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, όσο και οι μηχανίες του νέου, υπό συγκρότηση πολιτικού συστήματος να εφαρμόσει την πολιτική του, ώστε να υπηρετεί αποτελεσματικά τις στρατηγικές του επιλογές.

Οι εμπλοκές που εμφανίζονται στο νέο πολιτικό σύστημα που εγκαθιδρύει η επανάσταση εκδηλώνονται με τη μορφή δεσμικών-πολιτικών κρίσεων, ακόμα με τη μορφή ένοπλων εμφύλιων συγκρούσεων. Οι συγκρούσεις αυτές αποτελούν τη συγχρονική εκδήλωση ευρύτερων αντιφάσεων που φέρουν στο πολιτικό σύστημα οι φορείς της νέας εξουσίας και οι εκπρόσωποι της παραδοσιακής τάξης, καθώς συναντώνται και οργανώνουν τις σχέσεις τους στο πλαίσιο των Προσωρινών Διοικήσεων. Παρά τις συνεχείς ανακατατάξεις ανάμεσα στους διεκδικητές της εξουσίας, τους παραδοσιακούς και νέους πολιτικούς ηγέτες και παρά τις μεταβολές των συσχετισμών, ανάλογα με τις τακτικές και στρατηγικές τους επιλογές, τις μέριμνες που επιβάλλει η συγκυρία ή το γεγονός ότι δεν μπορούν κάποιες φορές να πράξουν διαφορετικά, μπορούμε να διακρίνουμε τυπικές πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές που ακολουθούν ορισμένες δομικές σταθερές που διέπουν τη συγχρονική παρουσία και δράση στη συγκυρία.

Έχοντας ως σταθερή αναφορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε συγκυρίας, διακρίνουμε μηχανισμούς και πρότυπα πολιτικής δράσης που παραπέμπουν στη μεγάλη διάρκεια, δηλαδή σταθερές που αποκρυσταλλώνονται στη συγκυρία σε συγκροτημένα πολιτικά μέτωπα, δίνοντας, σε τελική ανάλυση, το ειδικό βάρος των συγκρούσεων της επανάστασης. Παρακολουθώντας τις εξελίξεις, αλλά και πώς τις αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι δρώντες, βλέπουμε να διαγράφεται ένα οριακό σημείο, όπου σταθεροποιούνται οι προσανατολισμοί των στρατηγικών και διασαφηνίζεται το πεδίο των συγκρούσεων. Αυτή η ιστορική στιγμή συνίσταται στις συγκυρίες εκείνες όπου διακυβεύονται οι ίδιοι οι όροι παραγωγής και αναπαραγωγής των τοπικών πολιτικών σχέσεων και ιεραρχιών, αφού, με την

εμπέδωση της επανάστασης, αναιρούνται οι όροι κυριαρχίας των παραδοσιακών προυχόντων και στρατιωτικών ηγετών, των ηγεμονικών αυτών δυνάμεων στο πλαίσιο των τοπικών κέντρων εξουσίας.

Οι συγκρούσεις που διεξάγονται ανάμεσα τους τοπικούς φορείς εξουσίας (ανάμεσα στις προυχοντικές/στρατιωτικές ομάδες) και που εκδηλώνονται σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης στην Πελοπόννησο, αναφέρονται σε πολιτικές στοχοθετήσεις, εκφράζουν αξίες και συμφέροντα που εγγράφονται (και δεν αντιβαίνουν) στις γενικά αναγνωρισμένες παραδοχές, στις οποίες δεμελιώνονται οι παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας. Οι συγκρούσεις αυτές διενεργούνται εν όψει της εξισορρόπησης των συσχετισμών δύναμης σε τοπικό επίπεδο και διευθετούνται μέσω διαδικασιών αναπροσαρμογής και ρύθμισης των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στις τοπικές ηγεσίες.

Αυτού του τύπου οι συγκρούσεις διενεργούνται παράλληλα με τις συγκρούσεις που εκδηλώνονται καθώς εισβάλλουν στο νέο πολιτικό πλαίσιο νέες πολιτικές ομάδες που με τη δράση τους αντιστρατεύονται τις αξίες και τις αρχές στις οποίες δεμελιώνεται η «νομιμότητα» του παραδοσιακού συστήματος σχέσεων και δομών εξουσίας. Οι συγκρούσεις αυτές εκδηλώνονται εν όψει της οργάνωσης κεντρικής πολιτικής εξουσίας και αναφορικά με τις δικαιοδοτικές αρμοδιότητες και πολιτικές διαδικασίες που εγγυώνται τη νέα κρατική νομιμότητα και διασφαλίζουν τη λειτουργία του νέου πολιτικού συστήματος. Από την άποψη αυτή, εκδηλώνουν τη δυναμική των νέων σχέσεων και μορφών εξουσίας που οργανώνονται στο πλαίσιο των δεσμών του υπό συγκρότηση κράτους –Προσωρινών Διοικήσεων– που αναλαμβάνουν να διαχειρισθούν την οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης. Μέσα από ένα τέτοιο πρίσμα επιχειρείται η ανασύσταση της λογικής των συγκρούσεων που έχουν καταγραφεί στην ιστοριογραφία ως «εμφύλιοι πόλεμοι».

Η συγκρότηση δύο μετώπων με την έναρξη της επανάστασης από τις παραδοσιακές ηγετικές κοινωνικές ομάδες της Πελοποννήσου, τους προύχοντες και τους στρατιωτικούς αρχηγούς, και οι μεταξύ τους συγκρούσεις, αναδεικνύουν το ειδικό πολιτικό βάρος των παραδοσιακών κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων στη συνθήκη της επανάστασης. Η διερεύνηση των συγκρούσεων αυτών και η παρακολούθηση της δράσης των πρωταγωνιστών τους, οδηγούν στη διαπίστωση ότι τόσο οι αρχές ορθολογισμού που καθορίζουν τη δράση των κοινωνικών αυτών ομάδων, όσο και η λογική που διέπει την παρουσία τους στη συγκυρία, παραπέμπουν σε μία μακρά πολιτική και κοινωνικο-πολιτισμική παράδοση και σε αντίστοιχες κοινωνικές και πολιτικές στρατηγικές που συγκροτούνται στα πλαίσια του συστήματος της κατάκτησης.

Ο τρόπος που οι τοπικοί φορείς εξουσίας οργανώνουν και διευθετούν τις σχέσεις τους στην επανάσταση δεν προϋποθέτει και δεν στοχεύει σε μεταβολές στο περιβάλλον της δράσης τους, αλλά συντείνει στη διατήρηση

των ισορροπιών του. Οι συγκρούσεις και οι εκατέρωθεν διεκδικήσεις δεν αφορούν στην υπέρβαση της τάξης, αλλά στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων εξουσίας στο εσωτερικό της παραδοσιακής κοινωνίας, με στόχο την αποκατάσταση της διαταραχθείσης ισορροπίας, καθώς η ανάδειξη και η ισχυροποίηση των στρατιωτικών ηγετών της Πελοποννήσου στη διάρκεια του πολέμου, τους οδηγεί στη διεκδίκηση της τοπικής εξουσίας από τους προύχοντες. Πρόκειται για αντιπαλότητες, οι οποίες οριακά μόνον αποβλέπουν και σε καμία περίπτωση δεν οδηγούν στην κατάλυση του παραδοσιακού κοινωνικού συστήματος σχέσεων, καθώς η μέριμνα προστασίας του κοινωνικού τους χώρου κυριαρχεί στις σχέσεις των ομάδων αυτών, γεγονός που διασφαλίζει τη δική τους προνομακική κοινωνική θέση και παρέχει τη βεβαιότητα ότι πρόκειται για διενέξεις που τελικά διευθετούνται.

Πολλές φορές, ανάλογα με τους καταναγκασμούς της συγκυρίας και προκειμένου οι ομάδες αυτές να διεκδικήσουν τη συμμετοχή τους στην εξουσία στο πλαίσιο της κεντρικής Διοίκησης, ενεργοποιούνται παραδοσιακές αμοιβαιότητες, αναδιοργανώνονται συμμαχίες μεταξύ αντιπάλων, άσπονδων εχθρών και, σε κάθε περίπτωση, ανθρώπων που αντιλαμβάνονται ως πρώτη προτεραιότητα τη διαφύλαξη του πεδίου και την αναπαραγωγή των όρων της κοινωνικής και πολιτικής τους ηγεμονίας. Έτσι, οι τοπικο-συγγενικοί προσδιορισμοί είναι καθοριστικοί στον τρόπο που ο παραδοσιακός πολιτικός κόσμος (πούχοντες και στρατιωτικοί) αναπροσαρμόζει τη δράση του στη συγκυρία, προκειμένου να ενταχθεί στα νέα πολιτικά σχήματα που συστήνονται στη διάρκεια της επανάστασης με τη συμμετοχή και των νέων φορέων της εξουσίας.

Οι συγκρούσεις ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες της Πελοποννήσου (ανάμεσα σε προύχοντες ή ανάμεσα σε προύχοντες και στρατιωτικούς) διενεργούνται εν όψει της «διόρθωσης της αταξίας» και της διευθέτησης των διαφορών. Ο παραδοσιακός μηχανισμός ρύθμισης των εμπλοκών παράγει «δεσμοδετημένες αλλαγές» μέσα σε μορφές δράσης, οι οποίες ενσωματώνονται και λειτουργούν σε συγκεκριμένες «συνέχειες», με στόχο την αποκατάσταση της διαταραγμένης ισορροπίας στο σύστημα σχέσεων και δεσμών της τοπικής κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, όμως, οι μακροπρόθεσμες συνέπειες της «παραδοσιακής» διευθέτησης «παραδοσιακών» συγκρούσεων μεταξύ παραδοσιακών ηγετικών στρωμάτων σε νέα, σύγχρονα δεσμικά πλαίσια, ούτε εκούσιες είναι, ούτε μπορούν να προβλεφθούν και να σχεδιαστούν από τα εμπλεκόμενα κοινωνικά υποκείμενα.

Στην κατεύθυνση αυτή αντιμετωπίζονται οι συνεχείς εμπλοκές στις σχέσεις των Πελοποννησίων και των φορέων της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της Προσωρινής Διοίκησης. Αυτό που χαρακτηρίζει τη φάση των συγκρούσεων που έχουν καταγραφεί στην ιστοριογραφία ως «πρώτος εμφύλιος» είναι ότι κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων αυτών κυριαρχεί η λογική της παραδοσιακής διευθέτησης και εξισορρόπησης που αποτρέπει την αλληλοεξόντωση των αντιπάλων. Η λογική που διέπει τη δράση των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της Πελοποννήσου, που στη συγκυρία

αυτή βρίσκονται σε αντίπαλα πολιτικά μέτωπα, συνίσταται στη «διόρθωσιν των πραγμάτων». Οι παραδοσιακές τοπικές ηγεσίες, απέναντι σε καταστάσεις που διακυβεύουν τους όρους της κοινωνικής και πολιτικής τους αναπαραγωγής, αναζητούν στις παραδοσιακές πολιτικές διαδικασίες τη ρύθμιση των διαφορών, ανασυστήνουν τις σχέσεις τους, δοκιμάζοντας κληρονομημένες πρακτικές, προκειμένου να προστατεύσουν το χώρο που ασκούν την κυριαρχία τους. Για τους ανθρώπους αυτούς, τα πράγματα μπορούν, αλλά και επιβάλλεται, να διευθετηθούν με το να γίνουν «όπως ήταν πριν».

Ωστόσο, οι πρακτικές αυτού του τύπου ενεργοποιούνται στο πλαίσιο μιας συνθήκης —της νέας πολιτικής τάξης— όπου η μόνη δεμιτή διευθέτηση φαίνεται να συνδέεται με την πλήρη υποταγή του αντιπάλου και/ή τον αποκλεισμό του από το πεδίο αναπαραγωγής της πολιτικής δύναμης και των μηχανισμών εξουσίας. Αυτή η λογική χαρακτηρίζει τις συγκρούσεις που έχουν καταγραφεί στην ιστοριογραφία ως «δεύτερος εμφύλιος». Παρακολουθώντας τη δράση των τοπικών ηγετών στην εξέλιξη των γεγονότων, τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται τις σχέσεις τους και αντιλαμβάνονται τη θέση και παρουσία τους στην επανάσταση, διαπιστώνουμε ότι οι κοινοτικές αυθεντίες και οι ανερχόμενοι στρατιωτικοί αρχηγοί παρουσιάζονται ως φορείς μιας αντίληψης για την κοινωνία, όπου τα συμφέροντά τους προβάλλονται ως συμφέροντα της καθ'όλον κοινωνίας. Ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστούν τις σχέσεις τους με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους αποδίδει τις ευρύτερες εξελίξεις που σημειώνονται στη συγκυρία, ως εξέλιξη της σύγκρουσης με τον αντίπαλο της καθ'όλον κοινωνίας, ο οποίος αποτελεί, ταυτόχρονα, τον αντίπαλο στη συγκυρία. Έτσι, η Διοίκηση είναι ο «άλλος», ο εχθρός της κοινωνίας και της «πατρίδας», αυτός που παραβιάζει και αναιρεί τα «δίκαιά» τους. Ως διακύβευμα της σύγκρουσης ορίζεται η ίδια η ύπαρξη του ενός από τους δύο πόλους της σύγκρουσης, με τον οποίο ταυτίζονται, ενώ δεν εγγράφονται στον ορίζοντα της δράσης τους οι ευρύτερες διεργασίες που συντελούνται στην κοινωνία με την επανάσταση και μέσω των συγκρούσεων στις οποίες οι ίδιοι εμπλέκονται.

Από την άλλη πλευρά, η Διοίκηση προκειμένου να διεξέλθει τις αντιδράσεις αυτού του κοινωνικού χώρου και εν όψει της καθολικής εμπέδωσης της δικής της εξουσίας, δεν μπορεί να ακολουθήσει παρά μονάχα την πολιτική της ανοικτής σύγκρουσης με τους πολιτικούς της αντιπάλους και να επιδιώξει τη συνακόλουθη πολιτική ή και, κάποιες φορές, τη φυσική τους εξόντωση. Η Διοίκηση επεξεργάζεται μια στρατηγική εγκαθίδρυσης νέων δεσμών εξουσίας, στο πλαίσιο των οποίων η διευθέτηση των συγκρούσεων ανήκει αποκλειστικά στις αρμοδιότητές της και ανάγεται στις δικές της νομιμοποιητικές αρχές. Οι πολιτικές ρυθμίσεις που προωδούνται δεν ανταποκρίνονται στους τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων που ακολουθούν οι τοπικοί ηγεμόνες στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Η Διοίκηση δεν αναγνωρίζει, όμως, την κοινωνική και πολιτική ηγεμονία των τοπικών παραγόντων και η πολιτική της αποσκοπεί στην καταστρατήγηση των παραδοσιακά κεκτημένων κυριαρχικών αρμοδιοτήτων τους στις επαρχίες της Πελοποννήσου.

Η συγκυρία της σύγκρουσης μεταξύ των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της Πελοποννήσου και των φορέων της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της Διοίκησης προσδιορίζει τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η επανάσταση στον παραδοσιακό ελληνικό χώρο ως προς τις κατεστημένες μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας. Το εθνικού τύπου κράτος, που θα δώσει πολιτική οντότητα στο «επαναστατημένο έθνος», συνδηλώνεται στις επιταγές και τους πολιτικούς σχεδιασμούς της Διοίκησης. Ωστόσο, στη συγκυρία αυτή, η Διοίκηση συνιστά κράτος εν προβάσει και η ίδια η ύπαρξή της συνιστά διακύβευμα. Στη συγκυρία της επανάστασης συγκροτείται και δοκιμάζεται αυτή η προοπτική, καθώς οι άνθρωποι και οι συλλογικότητες που εξεγείρονται έρχονται αντιμέτωποι με εξελίξεις και καταστάσεις που αφορούν στους ίδιους τους όρους της κοινωνικής τους αναπαραγωγής, τον τρόπο δηλαδή που θα συστήσουν το μέλλον τους. Στην επανάσταση, πεδίο της δράσης ανθρώπων και συλλογικοτήτων, σχεδιάζεται το μέλλον τους και, μάλιστα, μέσω διαδικασιών ρήξης με το παρελθόν που οδηγούν στην αποδιάρθρωση των δομών του παραδοσιακού κοινωνικοπολιτικού ιστού και του αντίστοιχου πολιτισμικού χώρου που ήταν συνυφασμένα με το σύστημα της κατάκτησης.

Η πολιτική θεμελίωση του «επαναστατημένου έθνους» δεν αποτελεί ένα μονοσήμαντο πολιτικό πρόταγμα που οργανώνει τη λογική και προσανατολίζει τη δράση των εξεγερμένων και που, κατ'ανάγκη, θα όφειλαν όλοι από κοινού να υπηρετούν και να συμμερίζονται. Το πρόταγμα της πολιτικής αυτονομίας του «έθνους» συστήνεται ως συγκεκριμένη ιστορική δημιουργία στο πεδίο του πολιτικού και κοινωνικού γίνεσθαι παράγεται υπό ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες, καθώς επηρεάζει με διαφορετικό, κάθε φορά, τρόπο τους όρους ύπαρξης και αναπαραγωγής συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας.

Η επανάσταση έρχεται, έτσι κι αλλιώς, να διαρρήξει τις παραδοσιακές, κατεστημένες σχέσεις και ισορροπίες και όλοι γνωρίζουν ότι δεν γίνεται αλλιώς. Στη διαδικασία αυτή εμπλέκονται άτομα και συλλογικότητες που αντιμετωπίζουν με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα της εξουσίας, αλλά, κυρίως, τους προσανατολισμούς της κοινωνίας στη διάρκεια και μετά τον πόλεμο. Ο καθένας αντιλαμβάνεται με τον δικό του ιδιαίτερο και διαφορετικό τρόπο το ρόλο και την παρουσία του στο νέο κοινωνικοπολιτικό και δεσμικό πλαίσιο που συγκροτείται στη διάρκεια της επανάστασης, δηλαδή το «δίκιο» του που αναπληρώνει την απόσχιση του από τις σταθερότητες και τις ισορροπίες της οθωμανικής κατάκτησης και προβάλλεται στα «δίκαια του έθνους». Στην κατεύθυνση αυτή μπορούν να κατανοηθούν και να ερμηνευθούν κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές, όπως επίσης και εμπλοκές στις σχέσεις των ανθρώπων και των ομάδων που δεξιώνονται και διαχειρίζονται την υπόθεση της επανάστασης, χωρίς να επιβραβεύονται ή να καταδικάζονται πρακτικές με αξιολογήσεις εκ των υστέρων και με βάση το αποτέλεσμα που παρήγαγε η διαδικασία συγκρότησης του ελληνικού κράτους.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΕ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

1. Η παραγωγή των Απομνημονευμάτων

Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να ανασυστήσουμε τη συνθήκη και τη διαδικασία παραγωγής των Απομνημονευμάτων που αναφέρονται στην επανάσταση του εικοσιένα, προκειμένου να διατυπώσουμε τους όρους διαχείρισής τους, ως πηγών της ιστορίας της και, ειδικότερα, ως υλικού της προκειμένης μελέτης.

Στις πρώτες μετεπαναστατικές δεκαετίες παράγεται ένας αξιόλογος αριθμός Απομνημονευμάτων, των αποκαλούμενων «ιστορικών», που αναφέρονται στο εικοσιένα και στις διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους.¹ Βέβαια, Απομνημονεύματα αγωνιστών εμφανίζονται ήδη στα χρόνια της επανάστασης. Το φαινόμενο, όμως, αποκτά μεγάλες διαστάσεις στις επόμενες δεκαετίες, καθώς οι μνήμες από το πρόσφατο παρελθόν ανασύρονται και τα γεγονότα του πολέμου ανασυστήνονται τώρα στην πράξη της γραφής. Οι ιστορικοί του αγώνα εργάζονται στη βάση ορισμένου πραγματολογικού υλικού. Πολλοί από αυτούς κρατούσαν προσωπικές σημειώσεις για τις πολεμικές και πολιτικές τους δραστηριότητες, καθώς επίσης και για την κατάσταση που επικρατούσε στις επαναστατημένες περιοχές.

1. Αναφορικά με το Απομνημόνευμα και την εξέλιξή του ως αφηγηματικού είδους, βλ. «Εισαγωγή», στο, Γ. Π. Κουρνούτος, *Το Απομνημόνευμα. 1453-1953, Βασική Βιβλιοθήκη*, Αθήνα, Αετός, 1953, τομ. Α'-Β', σσ. 11-47. Για τα Απομνημονεύματα του εικοσιένα, βλ. Σπ. Ασδραχάς, «Εισαγωγή», στο, *Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Καραβίας, 1957, και, «Μακρυγιάννης και Παναγιώτης Ζωγράφος. Το ιστορικό της εικονογραφίας του αγώνα», στο, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία, 18^η-19^η αιώνες*, Αθήνα, Ερμής 1982, σσ. 315-349. Θ. Βερέμης, Στ. Παπαγεωργίου, «Μακρυγιάννης: Ο ένοπλος στην υπηρεσία του κράτους», π. *Διαβάζω*, αρ. 101(1984), σσ. 41-45. Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία του Αγώνος», *Μνημοσύνη* 3(1970-1971), Αθήνα, σσ. 33-253, και, «Απομνημονεύματα Αγωνιστών του '21. Επιμελητής της εκδόσεως Εμ. Πρωτοψάλτης, τόμοι 1-20», *Ελληνικά*, τ. ΙΣΤ' (1958-9), Θεσσαλονίκη, σσ. 300-320. Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα, Ίκαρος, 1985, σσ. 251-268. Σ. Κουγέας, «Ηρωικά κείμενα του αγώνος», *ΠΑΑ*, τ. 28 (1953), σσ. 109-127. Ν. Θεοτοκάς, «Νοοτροπίες και πολιτισμικές μεταλλαγές», π. *Διαβάζω*, ό. π., σσ. 54-57, και, «Το ζωντανό και το όνειρο στα κείμενα του Μακρυγιάννη», *Τα Ιστορικά*, 4(1985), σσ. 276-296. Π. Μουλλάς, «Η λογοτεχνία από τον αγώνα ως τη γενιά του 1880», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τ. ΙΓ', σσ. 492-514. Για τους όρους διαχείρισης της ιστορικής μαρτυρίας από την ιστοριογραφία, βλ. A. Corvisier, *Sources et méthodes en histoire sociale*, Paris, S.E.D.E.S, 1980, σσ. 93-126, 127-146.

Αναφέρονται επίσης υπηρεσιακά ημερολόγια και αναφορές που αποστέλλονται στη Διοίκηση από τους αρχηγούς των στρατευμάτων και τοπικούς πολιτικούς ηγέτες, με πληροφορίες για την κατάσταση των επαρχιών, τις συνθήκες που επικρατούσαν στα στρατόπεδα, τα τοπικά πολεμικά και πολιτικά γεγονότα· ακόμα, εκτιμήσεις για τις πολιτικές εξελίξεις, επιβεβαιώσεις ή διαγεύσεις αναφορικά με τη διαμορφούμενη πολιτική πραγματικότητα, τις νέες σχέσεις και δομές εξουσίας, που συστήνονται στη διάρκεια του πολέμου.

Στη βάση ενός τέτοιου τύπου υλικού εργάστηκαν οι πρώτοι ιστορικοί της επανάστασης. Βέβαια, ο καθένας διαχειρίστηκε το υλικό του κατά πώς του επέτρεπε, και σύμφωνα με τους καταναγκασμούς που του επέβαλε, η ιδιαίτερη κοινωνικοπολιτική θέση, το πολιτισμικό του περιβάλλον και, ακόμα, η προσωπική του καλλιέργεια. Στα Απομνημονεύματα της εποχής διακρίνονται τόσες όψεις και εκδοχές της ιστορίας, όσοι είναι και οι επίδοξοι «ιστοριογράφοι» της. Οι άνθρωποι που καταθέτουν τη μαρτυρία τους για το «πώς συνέβησαν τα πράγματα» ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες, εντάσσονται σε ανταγωνιστικές πολιτικές συσσωματώσεις, στο πλαίσιο των οποίων αναπτύσσουν την κοινωνική και πολιτική τους δραστηριότητα σε όλη τη διάρκεια της σύστασης του ελληνικού κράτους. Φορείς διαφορετικών αξιωμάτων στο δημόσιο χώρο (στρατιωτικοί, τοπικοί πολιτικοί παράγοντες, κληρικοί, διανοούμενοι, ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι), υπηρετούν διαφορετικές πολιτικές μέριμνες και προσανατολισμούς. Ο καθένας ερμηνεύει τα δρώμενα σύμφωνα με τη δική του άποψη, από τη δική του οπτική γωνία, με την πεποίθηση, βέβαια, ότι ο δικός του λόγος αποτελεί την «πραγματική ιστορία». Γι' αυτό, άλλωστε, ο λόγος του καθενός διεκδικεί το καθεστώς της «αλήθειας».² Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώνονται οι όροι παραγωγής των Απομνημονευμάτων. Ο καθένας θεωρεί τον εαυτό του «υποχρεωμένο» να απαντήσει στον άλλο που, κατά τη γνώμη του, «παραποιεί» την πραγματικότητα, αποκρύπτοντας την «αλήθεια». Διότι η βιωμένη ιστορία αποτυπώνεται ως «αντικειμενικότητα» στη γλώσσα που την αφηγείται. Εξάλλου, ο λόγος, ως κοινωνική πρακτική, είναι μέρος του πραγματικού, όπως είναι και ο πόλεμος, μια «διπλωματική συμφωνία».

Επισημαίνουμε, καταρχήν, ένα πρωταρχικό στοιχείο κοινωνικοπολιτικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης στην ιστορική συγκυρία που συνιστά τη

2. P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Παρίσι, Fayard, 1982, ιδίως, «Le langage autorisé: les conditions sociales de l'efficacité du discours rituel», σσ. 103-118. Ol. Reboul, *Langage et idéologie*, Παρίσι, PUF, 1980, ιδίως, «Qui parle?», σσ. 81-99, και, «Code et compétence», σσ. 160-183.

συνθήκη παραγωγής των Απομνημονευμάτων: η εθνική ολοκλήρωση δεν έχει συντελεστεί ακόμα ή, εάν έχει επιτευχθεί στο πολιτικο-θεσμικό και διπλωματικό επίπεδο, το ζήτημα συγκρότησης της νέας ταυτότητας και της ένταξης των ανθρώπων στη νέα συλλογικότητα του εθνικού κράτους υπαγορεύεται από διαδικασίες διαφορετικού τύπου από αυτές που καθόρισαν πολιτικά και διπλωματικά την εθνική ανεξαρτησία και τη σύσταση του ελληνικού κράτους.

Τα ετερογενή και ετερόκλητα κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα από τα οποία προέρχονται οι ιστορικοί του αγώνα προσδιορίζουν τους όρους συγκρότησης της ιδιαίτερης ταυτότητας σε καθεμιά από τις μαρτυρίες τους. Βέβαια, την εποχή κατά την οποία συντάσσονται τα Απομνημονεύματα έχει ενεργοποιηθεί η διαδικασία πολιτικής ενοποίησης, που συνάδει με τη σύσταση του εθνικού τύπου κράτους.³ Δεν θα πρέπει, όμως, να μας διαφεύγει το γεγονός, ότι οι «εθνικοί» ιστορικοί διατηρούν μνήμες, φέρουν παραστάσεις και ανακαλούν εμπειρίες από διαφορετικούς χώρους/τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της Δύσης και της Ρωσίας, από όπου προέρχονται. Μνήμες, παραστάσεις και αντιλήψεις που παραπέμπουν σε νοοτροπίες άνισης διάρκειας και περισσής βαρύτητας από τη διάρκεια και βαρύτητα της εθνικής ιδεολογίας και της νέας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, στην οποία εντάσσονται τα κοινωνικά υποκείμενα: άνθρωποι που δεν έχουν «τόπο» και τον αναζητούν στη νέα εθνική επικράτεια, άνθρωποι που είχαν «τόπο» και τον έχασαν μέσα στον πόλεμο, αυτοί που απώλεσαν την κυριαρχία στον «τόπο» τους και αναζητούν με διαφορετικούς όρους κοινωνική και πολιτική ταυτότητα στο πλαίσιο των πολιτικών θεσμών και μηχανισμών του νεοσύστατου κράτους. Να, λοιπόν, ορισμένα από τα στοιχεία που διαμορφώνουν ιστορικά τη φυσιογνωμία των ετερόκλητων κοινωνικών μορφωμάτων που διεξάγουν τον πόλεμο και καλούνται τώρα να συγκροτήσουν τη νέα, εθνική πλέον, συλλογικότητα στο πλαίσιο ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Η κοινωνικοοικονομική, πολιτική και πολιτισμική ένταξη των ανθρώπων της επανάστασης στον ενιαίο και ομοιογενή εθνικό κοινωνικό σχηματισμό, καθώς επίσης και η ενσωμάτωσή τους στους μηχανισμούς και τους δεσμούς του νεοπαγούς εθνικού κράτους συνιστούν το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα, το οποίο αναδεικνύεται ήδη στα χρόνια της επανάστασης, προσδιορίζοντας τους όρους συγκρότησης και τους προσανατολισμούς της μετεπαναστατικής ελληνικής κοινωνίας.

3. Για τις διαδικασίες συγκρότησης της «επίσημης» γλώσσας στο πλαίσιο της πολιτικής ενοποίησης την οποία υπαγορεύει η συνθήκη του εθνικού κράτους, βλ. P. Bourdieu, «La production et la reproduction de la langue légitime», *Ce que parler*, ό. π., σσ. 23-58.

μετεπαναστατικών δεκαετιών υπαγορεύεται ή όχι από μια στρατηγική αφήγησης της ιστορίας του έθνους,⁵ η παραπάνω ιστορική συνθήκη προσδιορίζει τους όρους παραγωγής των Απομνημονευμάτων, αλλά και τους περιορισμούς στον τρόπο ανάγνωσής τους, ως αφηγηματικού είδους.

Αναφέραμε προηγουμένως ότι οι ιστορικοί του αγώνα ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα και είναι φορείς διαφορετικών κοινωνικών θέσεων και αντιλήψεων. Πράγματι, όσο κι αν η μαρτυρία του Χ. Περραιβού ή του Ν. Κασομούλη εγγράφονται στην ίδια ιστορική συγκυρία με τη μαρτυρία του Φωτάκου ή του Κ. Δεληγιάννη, παρουσιάζουν ωστόσο διαφορετικές όψεις, τόσο της επανάστασης όσο και της νέας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Στις μαρτυρίες των αγωνιστών προβάλλουν διαφορετικοί κόσμοι, αναφορές και προοπτικές, όπου με δυσκολία αναγνωρίζει καθένας από αυτούς τον εαυτό του στον κόσμο του άλλου.

Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι στα Απομνημονεύματα του Πελοποννήσιου, είτε αυτός είναι προύχοντας είτε είναι κληρικός ή στρατιωτικός, η εμβέλεια της επανάστασης εξαντλείται στην Πελοπόννησο, η πολιτική στις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις δύναμης και στον τρόπο με τον οποίο επαναπροσδιορίζονται οι τοπικοί πολιτικοί συσχετισμοί στη συγκυρία. Ο παραδοσιακός κοινωνικοπολιτικός χώρος, οι σχέσεις των τοπικών ηγεσιών, οριοθετούν τον κόσμο/ορίζοντα του μάρτυρα. Η Καρύταινα ή τα Καλάβρυτα αναδεικνύονται σε κέντρα του κόσμου, εκεί όπου εκτυλίσσεται η επανάσταση, διαμορφώνεται η δυναμική της και δοκιμάζεται η τύχη της. Οι σχέσεις μεταξύ Πελοποννησίων ενόπλων και προυχόντων της Καρύταινας βρίσκονται στο

5. «Κατ' αρχήν, η συμμετοχή στην εθνοκρατική κοινότητα βρίσκει λίγο-πολύ συγκεκριμένη θεσμική έκφραση σε νομικές ιδιότητες, όπως αυτές της εθνικότητας ή της ιθαγένειας, που απονέμονται ως επιστεγάσματα της πολιτισμικής και πολιτικής ενότητας του εθνικού σώματος, την οποία η εθνικιστική ιδεολογία σφυρηλατεί. Επιπλέον, η εθνοκρατική ταυτότητα οικοδομείται με μέσα πολιτικά: στο εθνικό κράτος (το οποίο, ας μη ξεχνούμε, αποτελεί οντότητα «πολιτικώς αυτόνομη») επιστρατεύονται όλοι εκείνοι οι μηχανισμοί που έχουν σχέση με την παραγωγή και την κυκλοφορία των ιδεών, με στόχο να αναδειχθεί και να καλλιεργηθεί η συνείδηση του εθνικού σώματος. Η κρατική προπαγάνδα, η επίσημη συγγραφή της ιστορίας, η εκπαίδευση, η δικαιοσύνη, η εκκλησία, η υποχρέωση της στρατιωτικής θητείας, η ενιαία διοίκηση και γλώσσα -κοντολογής όλοι εκείνοι οι θεσμοί που συνθέτουν αυτό που ο Εμίλ Ντυρκέμ θα ονόμαζε «σχολείο της συλλογικής ζωής»- διαποτίζονται από τον εθνικισμό, γίνονται τα κύρια πεδία της αναπαραγωγής του και οι βασικότεροι φορείς για τη διάδοσή του, με το να επιβάλλουν την αδιάλειπτη, καθημερινή εντύπωση των εθνικιστικών αξιών στη συνείδηση του εθνικού σώματος.» Π. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, ΕΜΝΕ-Μνήμων, 1992, σ. 117.

προσκήνιο, επισκιάζοντας τις εξελίξεις στην εξωτερική πολιτική, το παιχνίδι των Μεγάλων Δυνάμεων στο Ανατολικό Ζήτημα, τα πρωτόκολλα και τις συνθήκες στα κοινοβούλια της Ευρώπης. Διότι για τους ανθρώπους αυτούς, η επανάσταση συνιστά διακύβευμα όσον αφορά στους όρους της κοινωνικής και πολιτικής τους ζωής, που καθορίζονται από τον τόπο, τις σχέσεις και τις ισορροπίες που συστήνονται σε τοπικό επίπεδο.

Στο αφήγημα του Πελοποννήσιου, ο ρουμελιώτης οπλαρχηγός μνημονεύεται μονάχα στο βαθμό που έρχεται στην «πατρίδα» του πρώτου ως ο «εχθρός» που απειλεί να διαρρήξει τις παραδοσιακές τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και τους δεσμούς εξουσίας που τις εμπεδώνουν. Το ίδιο αφηγηματικό μοτίβο βλέπουμε και στη μαρτυρία του ρουμελιώτη αγωνιστή, μονάχα που εδώ είναι τα αρματολίκια και οι σχέσεις των τοπικών αρματολών με τους εκπροσώπους της Διοίκησης ή τους πασάδες που κινούν τα νήματα της εξέγερσης. Η στάση του Βαρνακιώτη ή του Ο. Ανδρούτσου απέναντι στον Α. Μαυροκορδάτο και τον Ι. Κωλέττη αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα και σημασία από ό,τι η σύναψη ενός πρωτοκόλλου στο Λονδίνο ή την Πετρούπολη. Αυτό που απογράφεται ως σημαντικό και άξιο λόγου στον Κασομούλη είναι ασήμαντο, καθότι ανύπαρκτο, στον Φωτάκο ή τον Θ. Κολοκοτρώνη. Οι μαρτυρίες τους, αν και αναφέρονται στο εικοσιένα, στο ιστορικό γεγονός στο οποίο από κοινού συμμετέχουν, μοιάζουν να αναφέρονται σε διαφορετικούς κόσμους, καθώς ανασυστήνουν καταστάσεις και σχέσεις που δεν συνδέονται άμεσα μεταξύ τους, ανήκουν σε διαφορετικούς τόπους, υπακούουν σε διαφορετικές χρονικότητες.

Άνθρωποι από διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, κληρονόμοι και φορείς διαφορετικών παραστάσεων και αντιλήψεων για την εξουσία και την οργάνωση της κοινωνίας προσέρχονται σε διαδικασίες, όπου από κοινού αναλαμβάνουν να οργανώσουν τον πόλεμο. Συμμετέχουν στη δημιουργία νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, καθώς διαμορφώνονται από τη δράση τους και τη δυναμική των εξελίξεων οι όροι αποδέσμευσης από το οθωμανικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Το γεγονός αυτό τους οδηγεί να μοιραστούν έναν ίδιο κόσμο, να οικειωθούν μια νέα κατάσταση, ανεξάρτητα από προσωπικές ή συλλογικές επιβραβεύσεις ή διαμεύσεις.

Οι διαφορετικότητες που συνδέουν τον παραδοσιακό ελλαδικό χώρο, αναφορικά με την πολιτική και κοινωνική οργάνωση και ιεραρχία, τις πολιτικές νοοτροπίες και συμπεριφορές μεταγράφονται σε συμβολικές αντιθέσεις (προύχοντας-στρατιωτικός, Πελοποννήσιος-Ρουμελιώτης, ετερόχθονας-αυτόχθονας), οργανώνονται σε πολιτικές αντιπαλότητες στην προοπτική συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης.

Τελικά, οι αγωνιστές βρίσκουν τη «γλώσσα» να μιλήσουν για ό,τι συμβαίνει στην εποχή τους, την εμπλοκή τους στην επανάσταση, τον τρόπο με τον οποίο δεξιώνονται τις αλλαγές και αντιμετωπίζουν τις εξελίξεις. Για το πώς αντιλαμβάνονται και υπερασπίζονται το «δίκιο», πολεμώντας το «άδικο». Για τις ελπίδες και τις προσδοκίες τους, που πολλές από αυτές διαγεύονται ή μένουν ανεκπλήρωτες. Με άλλα λόγια, οι παλιοί αγωνιστές συστήνουν, με βάση τη νέα εμπειρία, συμβάσεις, κώδικες επικοινωνίας, μέσω των οποίων οργανώνουν την εμπειρία τους, προκειμένου να εξηγήσουν πώς έγιναν τα πράγματα, γιατί έγιναν έτσι όπως έγιναν και, ακόμα, τι πρόκειται να ακολουθήσει. Στο πλαίσιο αυτού του διαλόγου κατασκευάζονται και οργανώνονται νέες ταυτότητες, καθώς επίσης και σύστοιχες αντιπαλότητες με αναφορά στα διακυβεύματα της συγκυρίας.

Οι φορείς της νέας εξουσίας που ανέδειξε ο πόλεμος, ο Α. Μαυροκορδάτος, ο Δ. Υψηλάντης, ο Ι. Καποδίστριας εισχωρούν στον κόσμο του πελοποννήσιου προύχοντα, του επιβάλλουν την παρουσία τους, υπονομεύουν ακόμα και αυτά τα αυτονόητα, τα δεδομένα με τα οποία οργανώνει τη ζωή και ρυθμίζει τις σχέσεις του. Τον υποχρεώνουν να οργανώσει τη δράση του αναφορικά με αυτούς, να απαντήσει, να προσαρμοσθεί σε προκλήσεις ενός κόσμου που συμπεριλαμβάνει, πλέον, πέρα από προύχοντες, ένοπλους, λαϊκούς, τους φαναριώτες πολιτικούς, τη νέα Διοίκηση, τη νέα πολιτική τάξη. Επίσης, ο πελοποννήσιος προύχοντας, ακόμα κι όταν πρόκειται για τους παραδοσιακούς τοπικούς του αντιπάλους, τους ένοπλους και τους άλλους προύχοντες, δεν αναφέρεται πλέον σε «κλέφτες» ή «κάπους» αλλά σε «στρατηγούς» και «γερουσιαστές», έστω κι αν δεν τους αναγνωρίζει τα αξιώματα που κατέχουν, αγανακτεί και οργίζεται μπροστά σε εξελίξεις που παραβιάζουν κάθε έννοια τάξης. Αλλά και ο Ι. Γκούρας, ο οποίος ως αρματολός ανήκει «αλλού», έξω και πέρα από τον κόσμο του Πελοποννήσιου, αναδεικνύεται σε αντίπαλό του, σε εχθρό της «πατρίδος» του και του γένους, από τη στιγμή που, στην υπηρεσία της Διοίκησης, εισβάλλει στην Πελοπόννησο και την καταστρέφει.

Τα Απομνημονεύματα μαρτυρούν για το πόσο οι άνθρωποι επενδύουν στην επανάσταση, για τους τρόπους που μαθαίνουν να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους σε νέες συλλογικότητες και σε μια υπόθεση που θεωρείται υπόθεση όλων. Οι μαρτυρίες αυτές αναφέρονται, όμως, στους χρόνους και τις διάρκειες της ζωής των ανθρώπων, τις συλλογικές και μερικές ιστορίες τους, όπως συμπυκνώνονται στο εικοσιένα. Αναδεικνύουν όψεις και διαστάσεις του ίδιου ιστορικοκοινωνικού φαινομένου, της επανάστασης, όπως βιώνεται από τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα.

Εφόσον οι αντιλήψεις που έχουν οι άνθρωποι για τον κόσμο αποτελούν μέρος της ιστορίας, η ιστορία του προύχοντα Κ. Δεληγιάννη, που αφιερώνει τη διήγησή του στο να καταγγείλει τη νέα πραγματικότητα, η οποία αποτελεί την «καταστροφή του γένους» με το να καταλύει κάθε έννοια ηθικής και κοινωνικής τάξης, είναι το ίδιο πραγματική, συνιστά, δηλαδή, «ιστορικό» του εικοσιένα, στον ίδιο βαθμό που είναι πραγματική, ζωντανή και σημαντική η ιστορία του Φωτάκου, που ταύτισε τις εξελίξεις με το «κακό» και την «οπισθοδρόμηση». Αποτελεί και αυτή, όπως και οι άλλες ιστορίες των ανθρώπων της επανάστασης, μια πτυχή της ιστορίας του εικοσιένα. Ακριβώς επειδή στη συνείδηση του καθενός, η ιστορία, όπως αυτός τη βιώνει, την αντιλαμβάνεται και την αποτιμά, αποτελεί καθολικότητα.

Αναφορικά με το ζήτημα αυτό δοκιμάζεται η ερμηνευτική εμβέλεια οποιουδήποτε ιστοριογραφικού εγχειρήματος διαχείρισης των Απομνημονευμάτων του εικοσιένα ως μαρτυρίας. Διαβάζοντας τα Απομνημονεύματα, ερχόμαστε αντιμέτωποι με έναν ερμηνευμένο κόσμο, εφόσον προσανατολιζόμαστε προς τη «γνώση αυτού που γνωρίζουν οι άνθρωποι» σχετικά με τις συνθήκες της δράσης τους, την κατανόηση των κατηγοριών και των σημασιών με τις οποίες οργανώνεται ο κόσμος της κοινωνικής τους εμπειρίας. Και εδώ, βέβαια, δεν τίθεται ζήτημα αυθεντικότητας ή εγκυρότητας της μαρτυρίας, δηλαδή των πεποιθήσεων και αντιλήψεων που διεκδικούν καθολική ισχύ. Διότι οι ιδέες, οι πεποιθήσεις, οι μερικότητες που διατείνονται οικουμενική ισχύ αποτελούν μέρος του πραγματικού κόσμου-αντικειμένου.

Αν κάτι προϋποτίθεται της ανάγνωσης, αυτό είναι η διερεύνηση του σημασιολογικού σύμπαντος, στο πλαίσιο του οποίου συστήνεται η βιούμενη σχέση του μαρτυρούντος με τη συνάφεια της μαρτυρίας του. Πρόκειται για τη σχέση ανάμεσα στα γεγονότα και τον «κόσμο» του αφηγητή, ως υποκειμένου τόσο του γίνεσθαι όσο και του ιστορείν. Τον κόσμο που έχει υποδεχθεί το βίωμα κι εκείνον που αναπαράγεται μέσα στη γλώσσα, όπου γίνεται λόγος και ανασυστήνεται αναδρομικά, νοηματοδοτώντας έτσι την πράξη της αφήγησης. Η βιωμένη ιστορία αποτυπώνεται, όπως είπαμε, ως «αντικειμενικότητα» στη γλώσσα που την αφηγείται, μονάχα στον βαθμό που είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε στο πλαίσιο της αφήγησης τους προσδιορισμούς των διαμεσολαβήσεων. Με τη διαμεσολάβηση του προσωπικού βιώματος, αλλά και των συγκρούσεων και διακυβευμάτων που τροφοδότησαν την πράξη της γραφής, απογράφονται στα Απομνημονεύματα συλλογικές νοοτροπίες, στάσεις και συμπεριφορές, αντιστάσεις και αναπροσανατολισμοί, προσαρμογές των ανθρώπων σε έναν κόσμο που οργανώνεται στην προοπτική συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Βέβαια, τα γεγονότα, οι καταστάσεις, τα

πρόσωπα –φανταστικά ή πραγματικά– υπάρχουν πριν και έξω από τη γλώσσα που θα τα αφηγηθεί στο σημασιολογικό πεδίο που συστήνει η πρακτική της γραφής. Αποκτούν, όμως, αξίωση «αλήθειας», καθώς λέγονται μέσα σε αυτήν, γίνονται ο «κόσμος» του αφηγητή. Σε αυτόν τον κόσμο αναφέρεται το παρελθόν και μνημονεύεται το μέλλον, καθώς ανασυστήνεται ως ανάμνηση ή ως «ιστορικό» του εικοσιένα.

Η αποδιάρθρωση του οθωμανικού κοινωνικοπολιτικού συστήματος, η δημιουργία νέων πολιτικών δεσμών στον χώρο που εκδηλώνεται και διεξάγεται η επανάσταση και, ακόμα, οι διαδικασίες και οι μορφές κοινωνικής κινητικότητας που τροφοδοτούνται στο πλαίσιο του υπό διαμόρφωση κράτους αποτελούν την πραγματικότητα, συνδέουν την ιστορία της εποχής. Αυτή η πραγματικότητα, όπως καταγράφεται στη συνείδηση και αποτυπώνεται στο λόγο των αγωνιστών, γίνεται «ιστορία», αφού περάσει στη γλώσσα. Και έτσι, αυτά τα «ιστορικά» γίνονται πάλι μέρος αυτής της πραγματικότητας. Οι διαδικασίες αυτές καταγράφονται/αποδίδονται με πολυσήμαντους τρόπους, με αναφορά τις κοινωνικές καταβολές, τις μέριμνες και τους προσανατολισμούς των κοινωνικών υποκειμένων. Τους περιορισμούς, δηλαδή, μέσω των οποίων γίνονται αντιληπτές και αναπαρίστανται οι αλλαγές που επιφέρει η επανάσταση στην καθημερινότητα των ανθρώπων και στον κληρονομημένο κόσμο τους.

Οι μαρτυρίες αναδεικνύουν διαφορετικές κοσμοθεωρίες, που έρχονται από διαφορετικά κοινωνικοπολιτικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα. Τώρα, συναντιούνται στο πολιτικό πεδίο που δημιουργεί η επανάσταση και η προοπτική συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης και αντιπροσωπεύουν ανταγωνιστικές προτάσεις/προοπτικές, αλλά και τη δυναμική που παράγουν ο πόλεμος και η αποδέσμευση από το οθωμανικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Τα ρεύματα αλλαγής διαμορφώνονται σε χώρους που οσμώνονται τις εξελίξεις του ευρύτερου κόσμου, η αδράνεια πηγάζει από τις αντιστάσεις του αυστηρά ιεραρχημένου παραδοσιακού κόσμου απέναντι σε αλλαγές (και ανεξάρτητα από πού προέρχονται) που θεωρούνται αντίθετες προς την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων.⁶

6. «Όλη η παιδεία συνηγορούσε, αν δεν το επέβαλλε, στο να κατασκευάσει ο ελληνισμός που έβγαινε από την επανάσταση μια μυθολογία, όπου το παρελθόν ασκούσε την ίδια κοινωνική λειτουργία μ' εκείνη που ασκούσε μέσα στην παράδοση. Γινόταν ένα ιδεατό πρότυπο που, όταν δεν υποβιβάζοταν σε πρόσχημα για τη νομιμοποίηση της κοινωνικής αδράνειας, αποτελούσε συστατικό στοιχείο της ιδεολογικής αποξένωσης ή μεταφραζόταν σε ονειρικό στοιχείο της ιδεολογίας της παραδοσιακής επανάστασης. Η κριτική στάση, η ενεργητική αντίσταση έμεναν δέσμιες ενός συνόλου, που, με όλη του την ελαστικότητα, ήταν βασικά αμετακίνητο: μπορούσε να υιοθετήσει ιδέες

Ωστόσο, ο κόσμος του Σπηλιάδη ή, ακόμα, και του Φωτάκου, που βρίσκονται στο ίδιο πολιτικό στρατόπεδο, δεν είναι εντελώς ασύμβατος με τον κόσμο του προύχοντα. Οι μαρτυρίες τους ακολουθούν το ίδιο αφηγηματικό μοτίβο, όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο αποδίδονται τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η δυναμική της επανάστασης, ως διαδικασία μετασχηματισμών και πολιτικής ενοποίησης του παραδοσιακού ελλαδικού χώρου. Στο επίπεδο των νοοτροπιών και των συλλογικών παραστάσεων συναντούμε ομολογίες ανάμεσα στις μαρτυρίες ανθρώπων που βρέθηκαν σε διαφορετικά πολιτικά στρατόπεδα στη συγκυρία των συγκρούσεων της επανάστασης, που υπερασπίσθηκαν διαφορετικές αξίες και προτάγματα και που δέλησαν, με την πράξη της γραφής, να ακυρώσουν ο ένας την ιστορία του άλλου. Ωστόσο, αυτό που αναδεικνύει η αφήγηση είναι ότι οι προσδοκίες των αγωνιστών αυτών διαμεύδονται στη νέα πραγματικότητα και είναι στο σημείο αυτό που συγκλίνει η διήγησή τους.

Στα Απομνημονεύματα των αγωνιστών παρουσιάζεται μια καταστροφική εικόνα των εξελίξεων, δηλαδή των διαδικασιών συγκρότησης του ελληνικού κράτους και της επιβολής του δυτικού μοντέλου κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Πρωταρχικό σημείο ταυτότητας, που καθορίζει και τη στάση τους απέναντι στις εξελίξεις, είναι η διάκριση ανάμεσα στο «Εμείς» (γνήσιοι έλληνες, εντόπιοι) και «Άλλοι» (ξένοι, δυτικοί), μέσω της οποίας διατυπώνονται τα διακυβεύματα της επανάστασης. Οι «έξωθεν ερχόμενοι», οι δυτικότροποι εμπνευστές και φορείς της πολιτικής του νέου κράτους είναι αυτοί που ευθύνονται, τόσο για τον στρατιωτικό όσο και για τον προύχοντα, για όλα τα «κακά» και τις «δυστυχίες» που γνώρισε έκτοτε η «πατρίδα» των αγωνιστών.

Τα Απομνημονεύματα του εικοσιένα παράγονται σε μια ιστορική περίοδο, όπου τείνει να ολοκληρωθεί η διαδικασία συγκρότησης του ελληνικού κράτους και η δημιουργία των νέων κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας. Οι μαρτυρίες αυτές προσαρμόζονται σε ένα ευρύτερο ιδεολογικοπολιτικό κλίμα, ακόμα κι αν δεν εγγράφονται άμεσα στους σχεδιασμούς μιας εθνικής πολιτικής. Από τη στιγμή, όμως, που περιβάλλονται στο ιδεολογικοπολιτικό και πολιτισμικό σύμπαν της εποχής, επηρεάζονται από τις πρώτες απόπειρες της εθνικής ιστοριογραφίας ή, ακόμα, επιδρούν στη διαμόρφωση των επίσημων ιστοριογραφιών του εικοσιένα. Εξάλλου, πολλοί από τους απομνημονευματογράφους και ιδίως οι πλέον καλλιτεργημένοι και αυτοί που δρουν στην πολιτική ζωή είναι γνώστες των διεθνών πολιτικών και

καινούργιες στο βαθμό που ήταν ικανές να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που ανήκαν ήδη στα συστατικά στοιχεία αυτού του συνόλου, χωρίς ωστόσο να μπορεί να ανεχθεί και τις ρωγμές που προκαλούσαν οι ιδέες αυτές.» Σπ. Ασδραχάς, «Μακρυγιάννης και Παναγιώτης Ζωγράφος», ό. π., σσ. 317/8.

διπλωματικών εξελίξεων αναφορικά με το Ανατολικό Ζήτημα και θεωρούν ότι, με τη συγγραφική τους δραστηριότητα, παρεμβαίνουν στα πολιτικά δρώμενα.⁷

Τα Απομνημονεύματα ορισμένων παλιών αγωνιστών, των «εγγραμάτων» βέβαια, επιχειρούν να συνδέσουν ιστορία, αν και οι ίδιοι διατείνονται ότι δεν είναι ιστοριογράφοι. Ο Ν. Σπηλιάδης ή ο Μ. Οικονόμου ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία, όπως και ο Α. Φραντζής, που νομιμοποιεί το «ιστοριογραφικό» του εγχείρημα ως εξής:

«Σκοπόν δέμενοι να δώσωμεν εις φώς το οποίον επεχειρίσθημεν μέγα έργον (καί τοι διεκοινώσαμεν το αυτό δια της Προκηρύξεώς μας) παρουσιαζόμεθα ενώπιον του κοινού, ούτε την φωτεινήν Ευρώπην περιελθόντες, ούτε τας σοφάς και υψηλάς των πεπαιδευμένων αυτής ανδρών φέρειν εις εμαυτούς επαγγελόμενοι, μόνην δε βάσιν του ημετέρου συγγράμματος την πάσαν απάθειαν, την ειλικρίνειαν, και αμεροληψίαν θέντες, επί τούτω ου μόνον επαγγελόμεθα, αλλά δη και καυχόμεθα (...) ως διατηρήσαντες επακριβώς και καθ' ολοκληρίαν την οποίαν εδώκαμεν υπόσχεσιν ενώπιον του κόσμου.»⁸

Το διακριτικό γνώρισμα των Απομνημονευμάτων από τις μεγάλες ιστοριογραφικές συνδέσεις της εποχής συνίσταται στο ότι αποτελούν προσωπικές μαρτυρίες, καταθέσεις προς υπεράσπιση, δικαίωση και αναγνώριση του ρόλου και της παρουσίας στην επανάσταση του ίδιου του μάρτυρα ή των συλλογικοτήτων, αναφορικά προς τις οποίες συγκροτεί την κοινωνική και πολιτική του ταυτότητα και παρουσία, όπως είναι η συγγένεια, η εντοπιότητα, η πολιτική φατρία. Ακόμα, νέες κατηγοριοποιήσεις ανασημασιοδοτούν τις παλαιές ή δημιουργούν νέες κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες, έρχονται να νοηματοδοτήσουν, στη διάρκεια της επανάστασης ενόψει των διαδικασιών πολιτικής ενοποίησης, τη δράση και τη διαφορά, όπως είναι «πολιτικοί» και «στρατιωτικοί», «αυτόχθονες» και «ετερόχθονες», «Πελοποννήσιοι» και «Ρουμελιώτες».

7. Ο πολιτικός και πνευματικός κόσμος της εποχής είναι επίσης ενήμερος των απόψεων του Φαλμεράιερ σχετικά με την καταγωγή των σύγχρονων Ελλήνων. Βλ. Σχετικά, Γ. Βελουδής, *Ο Jacob Phillip Falmerayer και η γέννηση του ελληνικού ιστορισμού*, Αθήνα, ΕΜΝΕ- Μνήμων, 1982. Θεωρείται, έτσι, επιτακτική η ανασκευή των απόψεών του, η αποκατάσταση της «αλήθειας», η κατάδειξη της ιστορικής συνέχειας και ενότητας του ελληνικού έθνους. Προς αυτήν την κατεύθυνση, επιχειρείται με άξονα το εικοσιένα, και η ανασύσταση της ιστορίας του έθνους, ώστε να αποδειχθεί η ελληνικότητα της φυλής.

8. Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήναι, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, 1976, τ. Α', σ. δ'.

Η ιστορικοκοινωνική συνθήκη παραγωγής τέτοιου τύπου ταυτοποιητικών συμβόλων και κατηγοριοποιήσεων τροφοδοτεί το συμβολικό πεδίο με εικόνες και παραστάσεις, θεματοποιώντας πολιτικές αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις που συνοδεύουν την επανάσταση και τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Τα Απομνημονεύματα συνιστούν ένα πεδίο επικοινωνίας, στο πλαίσιο του οποίου η κοινωνική και πολιτική διαμάχη οργανώνεται και εκδηλώνεται ως φραστική αντιπαλότητα και πολεμική. Στις μαρτυρίες αυτές νομιμοποιούνται και εξορθολογίζονται κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές, προσανατολισμοί και επιλογές, απαξιώνονται, καταγγέλλονται και καταδικάζονται άνθρωποι, πραγματικότητες, πολιτικοί χώροι και κοινωνικές κατηγορίες.

Η πολεμική που αναπτύσσεται στα Απομνημονεύματα των αγωνιστών αποτελεί προϊόν της ιστορικής συγκυρίας, αφορά στα διακυβεύματα που παρήγαγαν τα προτάγματα της επανάστασης, και στους διαφορετικούς προσανατολισμούς που εγκαινίασαν οι διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους στις περιοχές που αποδεσμεύθηκαν από το οθωμανικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Οι διαδικασίες συγκρότησης ενιαίας συγκεντρωτικής εξουσίας συνοδεύονται από συνεχείς ρήξεις και συγκρούσεις ανάμεσα στις κατεστημένες τοπικές εξουσίες και τους φορείς της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο των Προσωρινών Διοικήσεων. Οι συγκρούσεις της επανάστασης αφορούν στους όρους άσκησης της νέας εξουσίας, στη μορφή της νέας πολιτικής οργάνωσης, όπως επίσης και στους συνολικότερους προσανατολισμούς του υπό συγκρότηση κράτους. Το αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης διαμορφώνεται με τους όρους του «ποιος έχει την αρμοδιότητα να άρχει» και το ζήτημα αυτό κατοχυρώνει δεσμικά ένα νέο πλαίσιο κανόνων και αρχών, με βάση τους οποίους προσδιορίζονται οι νόμιμοι διεκδικητές και κάτοχοι της εξουσίας και διαμορφώνεται το πολιτικό πεδίο διεξαγωγής των πολιτικών αντιπαραθέσεων. Οι αντιθέσεις, αλλά και οι συγκρούσεις με τις οποίες εκδηλώνονται, επενδύονται τα εθνικά ιδεολογικά πρόσημα, τη θεμέλια αρχή νομιμοποίησης των κοινωνικών και πολιτικών πρακτικών της επανάστασης.

Τα κριτήρια νομιμοποίησης των πολιτικών ομάδων που διεκδικούν συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας αντλούνται από το παρελθόν και αναφέρονται στη δράση και τη θέση των ομάδων αυτών στο πλαίσιο της οθωμανικής κυριαρχίας. Τώρα, υπό την κυριαρχία των νέων, εθνικών αρχών και αξιών που διέπουν τους προσανατολισμούς της κοινωνίας και την οργάνωση του ελληνικού κράτους, ο κόσμος της επανάστασης διακρίνεται σε «πατριώτες» και «προδότες», «τουρκολάτρες» και «τουρκοπροσκυνημένους», «εδνοσωτήρες» και «εδνοκτόνους», «γνήσιους έλληνες» και «απάτριδες». Κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές, μέχρι πρόσφατα καθ' όλα νόμιμες και

αποδεκτές αναφορικά με τη λειτουργία τους στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, στη νέα ιστορική συνάφεια απαξιώνονται, πολύ περισσότερο, «ποινικοποιούνται». Θεωρούνται ως αυτονομία απαράδεκτες και επιζήμιες για τα συμφέροντα του έθνους. Το παρελθόν επανερμηνεύεται με αναφορά τα διακυβεύματα του παρόντος. Στη μυθολογία της επαναστατικής και μετεπαναστατικής εποχής, το παρελθόν ανασυστήνεται με βάση τους όρους που υπαγορεύουν τα προτάγματα της επανάστασης. Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή στο χρόνο της πολιτικής συγκυρίας και της αλλαγής, επανερμηνεύονται και αξιολογούνται πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές που αναφέρονται σε διαφορετικούς ιστορικούς χρόνους και πραγματικότητες από τους χρόνους και τις πραγματικότητες της επανάστασης και του ελληνικού κράτους.

Οι χρόνοι και οι διάρκειες της ιστορίας, των ανθρώπων και των δεσμών της κατάκτησης συμφύρονται, καθώς αναπλάθονται και ανασηματοδοτούνται στις κατασκευές του ιδεολογικού λόγου του εθνικού κράτους. Χαρακτηρισμοί που αποδίδονται σε κοινωνικές κατηγορίες και πολιτικές πρακτικές της επανάστασης, όπως «τουρκίζοντες», «τουρκοπροσκυνημένοι», «αληπασαλίτικη πολιτική», «φαναριωτισμός», «κλέφτες και αρματολοί», νοσηματοδοτούνται, καθώς εγγράφονται στο ιδεολογικό σύμπαν της νέας εποχής. Στη συνάφεια αυτή, προσανατολισμοί της κατακτημένης κοινωνίας, που, στο επίπεδο της μακράς διάρκειας, αναφέρονται στη διατήρηση/διαίωνιση (σχέσεων, δεσμών και αξιών), επαναπροσδιορίζονται τώρα διαφορετικά, καθώς, στο επίπεδο της πολιτικής συγκυρίας και εν όψει της επανάστασης και του συγκροτούμενου κράτους, αποδίδονται στην αλλαγή.

Με βάση τις αρχές νομιμοφροσύνης της νέας εθνικής πραγματικότητας συστήνονται νέες κοινωνικοπολιτικές ταυτότητες και αντιπαλότητες. Έτσι, λοιπόν, οι «τουρκίζοντες κοτσαμπάσηδες» και οι «τουρκοπροσκυνημένοι» οπλαρχηγοί της Ρούμελης προσδιορίζουν πολιτικές αντιπαλότητες της επανάστασης με αναφορά αρχές νομιμοφροσύνης που επικαλούνται οι αντίπαλοι στο ιδεολογικό και πολιτικό πεδίο στο πλαίσιο του οποίου συστήνεται η ταυτότητα του εθνικού κράτους. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτού του τύπου προσδιορίζουν πολιτικά διακυβεύματα της σύγχρονης με την επανάσταση εποχής, συνιστούν ιδεολογικές κατασκευές στο πλαίσιο των οποίων διαμορφώνεται ο πολιτικός λόγος του ελληνικού κράτους. Επαναπροσδιορίζουν και ανασηματοδοτούν παραδοσιακές πρακτικές, καθώς εγγράφονται στη συνάφεια των σχέσεων του ελληνικού κράτους με τον τούρκο, «εθνικό εχθρό» του. Θεωρούμε δηλαδή ότι, ενώ οι αντίστοιχες πρακτικές εγγράφονται στο συνεχές της προσαρμογής σε μια ορισμένη ιστορικοκοινωνική κατάσταση (οθωμανική νομιμότητα), στη συνάφεια του πολέμου και της σύγκρουσης, δηλαδή εν όψει της αλλαγής, αναγράφονται ως

τομή στο συνεχές που έρχεται να ορίσει η νέα κατάσταση (εθνική ανεξαρτησία). Στη συνάφεια αυτή οργανώνεται ο ιδεολογικοπολιτικός λόγος και νομιμοποιούνται οι πρακτικές κοινωνικών και πολιτικών ομάδων που διεκδικούν τη συμμετοχή τους στους μηχανισμούς και τους δεσμούς παραγωγής της νέας εξουσίας.

Η συμμετοχή και ο ρόλος των αγωνιστών στην επανάσταση δημιουργεί μια δεσμευτική συνθήκη που αφορά σε πολιτικούς σχεδιασμούς ή, ακόμα, στην αναζήτηση κοινωνικής αναγνώρισης και καταξίωσης. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος στην επανάσταση διασφαλίζει στη νέα πραγματικότητα την υπόληψη παραγόντων της δημόσιας ζωής, ανθρώπων που απολαμβάνουν ή διεκδικούν σημαντικά αξιώματα, προβάλλοντας τις φιλοδοξίες τους ως θεμιτές. Έτσι, η «απόδειξη» ή, έστω, η υπόνοια για αρνητική στάση/συμμετοχή ή για δευτερεύοντα ρόλο στον αγώνα στιγματίζει τους ανθρώπους για όλη τους τη ζωή, στέκεται ανυπέβλητο εμπόδιο στην κοινωνική ανέλιξη και την πολιτική τους σταδιοδρομία.

Το ερώτημα που πλανάται την εποχή αυτή, διεκδικώντας κάποια επαρκή και εμπειριστατωμένη απάντηση, διατυπώνεται ως εξής: Ποιος είναι ο ρόλος που διαδραμάτισαν στην επανάσταση όσοι διεκδικούν αξιώματα, για να δικαιούνται να τα διεκδικούν; Η συμμετοχή στην επανάσταση λειτουργεί ουσιαστικά ως πηγή νομιμοποίησης των ανθρώπων που συμμετέχουν ή διεκδικούν συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας. Από την απάντηση που καλούνται να δώσουν οι Απομνημονευματογράφοι εξαρτώνται η προσωπική υπόληψη και το κοινωνικό γόητρο, καθώς επίσης και η υπόληψη και η φήμη των ανθρώπων που συνδέονται μαζί τους.

Η επανάσταση διαμορφώνει, βέβαια, τους όρους ενοποίησης ατόμων και κοινωνικών χώρων, συγκρότησης συλλογικών πρακτικών και προταγμάτων. Η συνθήκη αυτή, όμως, επιβάλλει επίσης νέες διακρίσεις και διαχωριστικές γραμμές, όπως είναι, ενδεικτικά, οι διακρίσεις σε «εθνοσωτήρες», «εθνοκτόνους», «πατριώτες», «προδότες», «προσκυνημένους», «γενναίους», «δειλούς», «ολιγαρχικούς», «λαϊκούς»... Ο καθένας επιχειρεί να προβάλει τον εαυτό του και τους πολιτικούς του φίλους σε πρωταγωνιστές της εθνικής υπόθεσης, να προασπίσει τον κόσμο που ανήκει από κατηγορίες που έρχονται από άλλους αγωνιστές. Αυτό που νομιμοποιεί το εγχείρημα του καθενός είναι η συμμετοχή και συμβολή στον αγώνα και, στο πλαίσιο αυτής της πολεμικής, ο αφηγητής αναδύεται από τη μερικότητά του, αναγορεύεται σε κάτοχο της «αλήθειας», σε υπέρτατο εκφραστή και υπερασπιστή των «δικαίων» της πατρίδας και του έθνους.

Στα Απομνημονεύματα του εικοσιένα αποδίδονται με δραματικό τρόπο διακυβεύματα και συγκρούσεις της εποχής που εξιστορείται, αλλά και της εποχής όπου παράγονται. Τα κείμενα αυτά συνιστούν ένα ιδιότυπο σώμα πληροφοριών, που αφορούν τόσο σε βιοματικές καταγραφές γεγονότων και σχέσεων, όσο και σε αντιφάσεις και αντιθέσεις που καθόρισαν την κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα των επαναστατικών και των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων. Με την πολύτιμη για τον ιστορικό διαμεσολάβηση του προσωπικού βιώματος απογράφονται προσωπικές και συλλογικές αντιστάσεις, αλλά και προσαρμογές που συνόδευσαν τη διαδικασία συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Γιαυτό, μπορούμε να ανιχνεύσουμε σε αυτά σημασίες που αφορούν σε νοοτροπίες, παραστάσεις και μηχανισμούς αναπαραγωγής της παραδοσιακής τάξης. Περισσότερο εμφανώς, βέβαια, μπορούμε να διακρίνουμε μεταβολές και ασυνέχειες, που επέρχονται στη ζωή και στον τρόπο σκέψης των ανθρώπων, καθώς εμπλέκονται σε διαδικασίες και καταστάσεις που δεν ορίζουν πάντοτε οι ίδιοι, που δεν μπορούν να τις εντάξουν δίχως κόστος στις προθέσεις, τις επιθυμίες ή τις επιδιώξεις τους.

Ο πληροφοριακός πλούτος των Απομνημονευμάτων δεν μπορεί, λοιπόν, να περιορίζεται στις χρονολογικές και γεγονотоλογικές σειρές που, συμβατικά, ανασυστήνει η γραφή τους. Η αφηγηματική συνέχεια δεν μαρτυρεί, δηλαδή, για την «πραγματικότητα» που απογράφεται ως «αντικειμενική» ή «υποκειμενική» αναφορά προς το αδιαμφισβήτητο των γεγονότων της επανάστασης. Έτσι, στο λόγο των αφηγητών, οι αναφορές ή οι σιωπές σχετικά με τα γεγονότα του παρελθόντος δεν συναρτώνται μόνο σε μηχανισμούς που επιτρέπουν την αξιολόγηση της «πιστότητας» της μνήμης τους, αλλά διαμεσολαβούνται από εμπλοκές σε διακυβεύματα που αφορούν στη συγκυρία της γραφής. Ο χρόνος και ο χώρος όπου αναφέρεται η διήγηση (όπως και η ίδια η διαδικασία της γραφής) συνιστούν το βιούμενο κόσμο, το ιστορικό παρόν, όπου μεταγράφονται όσα έχουν συμβεί στο παρελθόν, αλλά και όσα προβλέπεται ή «πρέπει» να συμβούν στο μέλλον. Με άλλα λόγια, τα Απομνημονεύματα είναι λόγος πάνω στη δυναμική ή τις εμπλοκές που βιώνουν οι άνθρωποι μέσα σε έναν κόσμο που αλλάζει.

Στα Απομνημονεύματα ανασημασιοδοτείται το παρελθόν μέσα στην εμπειρία του παρόντος. Με υλικό τα κομμάτια της μνήμης παράγονται παραστάσεις για το μέλλον, οι οποίες φαίνεται να εξασφαλίζουν το συνεχές της αφήγησης. Οι χρήσεις του παρελθόντος που υπαγορεύει και επιβάλλει το παρόν, προσδιορίζουν το εύρος των σηματοδοτήσεων πάνω στα γεγονότα του πολέμου και τις συνθήκες που τα δημιούργησαν. Μέσα από ένα τέτοιο πρίσμα, κάποια από αυτά ερμηνεύονται με βεβαιότητα, άλλα παραμένουν

δυσερμήνευτα και άλλα ακατανόητα, κάτι σαν παρεμβολές του Θεού ή του Σατανά στα ανθρώπινα.⁹

Η πολιτική φιλολογία και ηθογραφία της εποχής, οι μαρτυρίες των αγωνιστών, η «σημειολογία» της καθημερινής κοινωνικής και πολιτικής ζωής συμπληρώνουν την εικόνα δια μέσου της οποίας η μετεπαναστατική κοινωνία αναγνωρίζει τον εαυτό της, εργάζεται πάνω στην εικόνα που η ίδια δημιουργεί και συγκροτεί ένα λόγο, προκειμένου να δώσει όνομα σε αυτό που αντικρύζει. Στη σχέση αυτή παραπέμπει η κοινωνική λειτουργία και σημασία της μυθολογίας της εποχής. Το έθνος παράγει τον εαυτό του, εξιστορώντας το παρελθόν του, αφηγούμενο την ιστορία του. Η βιωμένη συλλογική εμπειρία αποκτά νόημα και σημασία μέσα στη γλώσσα του αφηγητή της.

9. Πρβλ. Θεοτοκάς Ν. , «Το αποτύπωμα του ζωντανού και του ονείρου στο έργο του Μακρυγιάννη», *ό. π.*, σ. 284/5.

2. Το Απομνημόνευμα του Κανέλλου Δεληγιάννη

α. Το «δίκιο» των προυχόντων

Την περίοδο 1854 και 1856 ο Κανέλλος Δεληγιάννης συγγράφει τα Απομνημονεύματά του,¹⁰ θεωρώντας ότι έφθασε η στιγμή να αποκατασταθεί η αλήθεια σχετικά με την ιστορία του γένους. Αναλαμβάνει το βάρος της ευθύνης να εξηγήσει τί πραγματικά συνέβη στην επανάσταση, πώς το γένος οδηγήθηκε στην κορυφαία αυτή στιγμή της ιστορίας του και, βέβαια, ποιος υπήρξε ο πρωταγωνιστής της ιστορίας του αγώνα της ανεξαρτησίας. Προκειμένου, μάλιστα, να φωτίσει αδέατες όψεις της επανάστασης, ανατρέχει στο πρόσφατο και μακρυνό παρελθόν και ανασυστίνει την εξέλιξη των γεγονότων. Στην περίοδο της κατάκτησης και τις κοινότητες της Πελοποννήσου αναζητούνται οι πρωταγωνιστές της επανάστασης και, έτσι, ανασυστίνονται στη διήγηση οι δεσμοί της κοινότητας, οι σχέσεις των κατακτημένων με την οθωμανική εξουσία, ο ρόλος της κοινοτικής ηγεσίας, η στάση των προκρίτων απέναντι στην υποταγή και την εξέγερση.

Ο Κ. Δεληγιάννης μας μιλάει για την κατάκτηση, την ιστορία της οικογένειάς του και των κοινοτήτων, την περίοδο της επανάστασης και των πρώτων χρόνων του ελληνικού κράτους, στοχεύοντας να γράψει την ιστορία της πατρίδας του, να αποκαταστήσει την «αληθινή της ιστορία». Πρωταρχικό κίνητρο του προύχοντα, ο οποίος, σε προχωρημένη ηλικία, αποφασίζει να καταθέσει τη μαρτυρία του για το «ιστορικό» του αγώνα, είναι το ότι αισθάνεται υποχρεωμένος να δώσει μια απάντηση σε εκείνους που διαστρεβλώνουν την «αληθινή ιστορία της πατρίδας» αλλά και τη δική του, προσωπική/οικογενειακή ιστορία.

Στον πρόλογο του έργου του, ο Κ. Δεληγιάννης αναφέρεται στους λόγους που τον οδηγούν στην συγγραφή των Απομνημονευμάτων του:

«Δεν είχαν ούτε την διάθεσιν, ούτε τον σκοπόν δια να γράψω ποτέ τα προηγούμενα της Ελληνικής Επαναστάσεως, όσα προετοίμασαν αυτήν έως το 1821, μήτε ιστοριογράφος να γίνω, δια να μη νομίσωσιν οι

10. Ο ίδιος ο συγγραφέας μας πληροφορεί για τις συνθήκες σύνταξης των Απομνημονευμάτων του. Βλ. σχετικά, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, στη σειρά, *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821*, Νο 16, 17, 18, (εισ., επιμ. Γ. Τσουκαλάς), τ. Α', Αθήνα, 1957, σ. 114/5.

επερχόμενοι γενεαί ότι συνέγραφα είτε υπέρ εμαυτού (κινούμενος από φιλαυτίαν ή φιλοδοξίαν ή από πνεύμα εκδικήσεως) είτε υπέρ των συγγενών και φίλων μου, είτε υπέρ της οικογένειάς μου. Αλλ' επειδή πολλοί συνέγραψαν και συγγράφουν την ιστορίαν της Ελληνικής Επανάστασεως, άλλοι κατά το δοκούν, άλλοι δια συμφέρον κερδοσκοπίας και άλλοι δια να εξυμνήσῃ ἕκαστος τον πατρώνα του και τη φατρία του και να ενταφιάσουν τας εκδουλεύσεις, τας θυσίας και τα ένδοξα κατορθώματα των αθανάτων προμάχων, αυτοργών και δεμελιωτών αυτής, παρεμόρφωσαν και εκιβδήλωσαν την παρθένον και αγνήν αυτής ιστορίαν με μυρίας ψευδολογίας. Δια τούτο ἔκρινα ἱερὸν χρέος μου (μ' ὅλην την προβεβηκυῖαν ηλικίαν μου) να γράψω ὅσα γνωρίζω εκ παραδόσεως των προγόνων μου, του πατρός μου και ἄλλων αρχαίων ανδρῶν, γεγονότα προ της επανάστασεως του 1769, και τα μετά την επανάστασιν αυτήν, εις ὅσα ο ἴδιος ἔλαβον μέρος ενεργητικόν και ὅσα πραγματικῶς πκολούθησαν, προς γνώσιν των απογόνων μας.»¹¹

Το «επιθετικό ὄφος» το οποίο χαρακτηρίζει τη μαρτυρία του ανάγεται, πρωτίστως, στις συνθήκες παραγωγῆς της. Ἡ μαρτυρία που μετεξελίσσεται σε πολεμική κατά πάντων δεν συνιστά ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό του Δεληγιάννη. Το αφηγηματικό ὄφος ενός λόγου/κριτῆ της αλήθειας δεμελιώνει πρωταρχικά τη δέση, την ἀποψη και τη στάση του αφηγητῆ —εν προκειμένῳ του προύχοντα— ἀπέναντι στα γεγονότα, τις καταστάσεις και τα πρόσωπα της εποχῆς —κυρίως, ὁμως, ἀπέναντι στην Ἱστορία. Οἱ παλιοὶ ἀγωνιστῆς συμπεριφέρονται με την αἰσθήση ὅτι γράφουν την ἱστορία, ὄχι μόνο του ἀγῶνα ἀλλά και ολόκληρου του γένους. Μάλιστα, καθῶς πιστεύουν ὅτι αὐτοὶ και ὅ,τι εκπροσωποῦν συνιστοῦν το ἐπίκεντρο της ἱστορίας, θεωροῦν ἀδιανόητο να μὴν τους ἀναγνωρίζεται αὐτὸς ὁ ρόλος και στα «ἱστορικά» των ἄλλων.

Ἔτσι, σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, τα ἱστορικά του Ἀγῶνα που δημοσιεύονται στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, ζώντος ἀκόμα του προύχοντα, υποβαθμίζουν, στην πλειονότητά τους, τον ηγετικό ρόλο της προυχοντικής τάξης στην επανάσταση. Μάλιστα, πολλοὶ ἀπὸ τους πρώτους ἱστορικούς ἀναφέρονται με ἀρνητικούς χαρακτηρισμούς στη στάση των τοπικῶν ηγεσιῶν στις πολιτικές ἐξελίξεις. Οἱ προύχοντες επικρίνονται για ἔλλειψη νομιμοφροσύνης ἀπέναντι στην ἐξουσία που ἀνέδειξε ἡ επανάσταση και θεωροῦνται, ἀκόμα, υπεύθυνοι για τις συγκρούσεις που ἐκδηλώθηκαν στις

11. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Γ', σ. 17. Εφεξῆς, θα ἀναφέρεται ὁ τόμος και ἡ σελίδα.

τάξεις των επαναστατών, με το να υπονομεύουν οποιαδήποτε νέα μορφή εξουσίας, προκειμένου να διαφυλάξουν τα παραδοσιακά προνόμια.¹²

Στις μαρτυρίες αυτές, η στάση της χριστιανικής προχοντικής ηγεσίας στην επανάσταση αποτιμάται αναγόμενη στην παρουσία της στους κοινοτικούς δεσμούς και μηχανισμούς του συστήματος της κατάκτησης. Οι πελοποννήσιοι προύχοντες χαρακτηρίζονται, λόγω ακριβώς της θέσης τους στους κοινοτικούς μηχανισμούς, ως συνυπεύθυνοι με την «αλλοεθνή» οθωμανική εξουσία για την καταπίεση και εκμετάλλευση των «ομοεθνών» αδελφών τους.¹³ Ακόμα, οι προύχοντες φέρονται να αντιδρούν στην ιδέα της επανάστασης και να προβάλλουν τα ίδια συμφέροντα πάνω από τα συμφέροντα του έθνους.¹⁴

Έτσι, η ίδια η οικογένεια Δεληγιάννη αποτέλεσε αντικείμενο αρνητικών σχολιασμών, όσον αφορά στην παρουσία και δράση της στους κοινοτικούς μηχανισμούς, αλλά και στην οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης.¹⁵ Σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, η συνεισφορά της στον αγώνα όχι μόνο υποβαθμίσθηκε, αλλά αμφισβητήθηκε κιόλας, καθώς οι αρχηγοί της θεωρήθηκαν βασικοί υποκινητές των αποσχίσεων από τη Διοίκηση που οδήγησαν μέχρι τις εμφύλιες συγκρούσεις.¹⁶ Ο ίδιος γνώριζε τα δημοσιεύματα της εποχής και, όπως φαίνεται στο έργο του, έχει μελετήσει τα έργα των Ν.

12. Οι απόψεις αυτές υποστηρίζονται ιδιαίτερα στα Απομνημονεύματα του Σπηλιάδη, *Απομνημονεύματα δια να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν (1821-1843)*, Αθήνα, επιμ. επανέκδ, Π. Χριστόπουλος, 1972, τ. Α', σσ. 209-216, 227-232, 489-490, 564-568, τ. Β', σσ. 4/5, 147-155, 194/5. Π. Π. Γερμανός, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι, εκδ. Γ. Παπούλια, 1900, σ. 23, 153. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας ή ο Ιερός των Ελλήνων Αγών, (Απομνημονεύματα Αγωνιστών του 1821, Νο 14, 15)*, τ. Α', σσ. 106-112, 140-143, 189-190, 276, 289-290.

13. Βλ. Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Φιλολογικά Χρονικά, Αθήνα, 1960, σσ. 42/3. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 228/9. Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στις κοινοτικές αυθεντίες, επενδυμένοι τα εθνικά ιδεολογικά πρόσημα, είναι ιδιαίτερα απαξιωτικοί στη συνάφεια αυτή, καθώς οι σχέσεις κυριαρχίας στο οθωμανικό σύστημα αποδίδονται με όρους εθνικής διάκρισης ανάμεσα στον αλλοεθνή κατακτητή και το κατακτημένο έθνος. Οι τοπικοί χριστιανοί ηγέτες χαρακτηρίζονται, λοιπόν, ως «τουρκοκοτσαμπάσηδες», «τουρκολάτρες», «τυραννίσκοι»...

14. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σσ. 23-31, 73/4.

15. Αυτόθι, τ. Α', σσ. 154/5, 250/1.

16. Ο Σπηλιάδης σημειώνει ότι οι Δεληγιανναίοι, αλλά και ο Κ. Δεληγιάννης προσωπικά, στάθηκαν επιφυλακτικά απέναντι στην ιδέα της επανάστασης, υπερασπιζόμενοι τα οικογενειακά τους συμφέροντα: «και ούτος δε ως και άλλοι από τους συγγενείς και οικείους των δεν ήθελον να γενή επανάστασις, διότι εφοβούντο μη σφάξωσι οι Τούρκοι και εκείνους και όλους τους εκεί ευρισκομένους χριστιανούς.» Αυτόθι, σ. 27.

Σπηλιάδη, Φωτάκου, Α. Φραντζή, Σ. Τρικούπη, Π. Π. Γερμανού και Γ. Κολοκοτρώνη. Τα Απομνημονεύματά του, όμως, συνιστούν μια ολοκληρωμένη, συστηματική απάντηση στην ιστορία του Ν. Σπηλιάδη και, στο μεγαλύτερο μέρος του έργου του, επιχειρεί να τον αντικρούσει, να ανασκευάσει την ιστορία του αγώνα και να αποκαταστήσει την ιστορία της τάξης και της οικογένειάς του.

Ο Ν. Σπηλιάδης, λοιπόν, ο βασικός συνομιλητής του, συνδέει μια εικόνα του αγώνα, όπου ο ρόλος των εκπροσώπων της Φιλικής Εταιρείας και των στρατιωτικών αρχηγών της Πελοποννήσου είναι πρωταγωνιστικός. Η σύλληψη και διάδοση της επαναστατικής ιδέας αποδίδεται στο ελληνικό στοιχείο της διασποράς. Η οργάνωση και διεξαγωγή του πολέμου αποδίδεται στα ένοπλα σώματα των κλεφτών και κάπων και, ειδικότερα, στον Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος αποτελεί για τον Σπηλιάδη την πιο σημαντική προσωπικότητα της επανάστασης με απaráμιλλες ηγετικές στρατιωτικές και πολιτικές ικανότητες:

«Η καταγωγή του Κολοκοτρώνη έχει την αρχή της εις την τάξιν των Ελλήνων εκείνων, οι οποίοι, αφ'ού οι Τούρκοι κατέκτησαν την Πελοπόννησον, δεν υπετάγησαν ποτέ εις την εξουσίαν των (...) εκινδύνεον πολεμούντες πάντοτε τους Τούρκους, δια να φυλάξωσιν την ελευθερίαν και εναξαρτησίαν των (...). Εις δε την επανάστασιν της Ελλάδος, αν η Πελοπόννησος δεν είχεν από τον Θεόν πεφυλαγμένον τον Κολοκοτρώνην, η επανάστασις ήθελε λάβει τάχα καλόν τέλος; Αν αι Αθήναι δεν είχαν τον Θεμιστοκλέα ήδύναντο να νικήσωσιν τον Ξέρξην; Αν οι Γάλλοι δεν είχαν τον Ναπολέοντα εσώζοντο επιτέλους, επαναστάντες το 1789; Αν οι Αμερικάνοι δεν είχαν τον Βασιγκτών εδριάμβευον κατά των Αγγλων;»¹⁷

Από την άποψη πολιτικής αντίληψης και σχεδιασμών σχετικά με την οργάνωση κράτους και τη σύσταση δεσμών σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ο Σπηλιάδης κρίνει ότι ικανότερος όλων υπήρξε ο Ι. Καποδίστριας. Αντίθετα, οι «ολιγαρχικοί», όπως χαρακτηρίζει τους προύχοντες, στην προσπάθειά τους να κρατηθούν στην εξουσία και να διατηρήσουν τα προνόμια στις επαρχίες, τέθηκαν από την αρχή της επανάστασης εναντίον των εκπροσώπων της Φιλικής Εταιρείας, υπονόμισαν και πολέμισαν τον Κολοκοτρώνη, αντιτάχθηκαν, τέλος, έμπρακτα στην προσπάθεια του Κυβερνήτη να δημιουργήσει σύγχρονο κράτος και νόμους και προκάλεσαν τη δολοφονία του.

17. Αυτόθι, σσ. 521/2.

Ο Κ. Δεληγιάννης, δυσареστημένος από τους ισχυρισμούς του γραμματέα του Κολοκοτρώνη, δεν τους αντιπαρέρχεται μόνο ως ανυπόστατους, τους θεωρεί «βλασφημία» και «ασέβεια» απέναντι στους ανθρώπους που, στη δική του ερμηνεία της ιστορίας, τέθηκαν στην ηγεσία της επανάστασης, δυσιάζοντας ζωή, περιουσίες, συγγενείς, προνόμια:

«Ο ψευδοϊστοριογράφος Σπηλιάδης, ο εμπαίκτης των Θείων και ανθρωπίνων πραγμάτων, το τυφλόν όργανον των φερέοικων και τυχοδιωκτών (...). Μεγαλυτέρα κακοήθεια, αισχροτέρα ασέβεια και βλασφημία από αυτήν δεν είναι δυνατόν να γίνη άλλη, να προσπαθή δια τοιούτων καταχθονίων συκοφαντιών και ερεσχειλιών υποθετικών να προσβάλη εκείνους τους πρώτους αυτοουργούς και αρχηγούς (...).» [Α, 135]

Έτσι, ο ίδιος ο Σπηλιάδης φέρεται να εκτελεί εντολές συγκεκριμένων πολιτικών κύκλων και όλη η μαρτυρία του να εκφράζει ένα «οργανωμένο σχέδιο», το οποίο αποσκοπεί στη συκοφάντηση της πραγματικής ηγεσίας του αγώνα και στην προβολή προσώπων του περιβάλλοντός του:

«Όσα δε γράφει ο ταρτούφος Σπηλιάδης εις την Χαλιμάν του δ΄εισηγήσεων των εντολέων του, προσπαθούν να διαστρέψουν το πνεύμα των ιστορικών συμβάντων και ανακατεύουν, ωσάν τον λαγών τον αχνάρι του εις το χιόνι, να μη εύρουν οι κυνηγοί την φωλεάν του, τοιουτοτρόπως γράφουν και αυτοί οι άνθρωποι εις τας ψευδοιστορίας των, ώστε όσοι εκ των επερχομένων γενεών τας αναγνώσωσιν, να μην δύνανται να εννοήσωσιν όσα προέκυαν εις τας διάφορους εποχάς και εμεσολάβησαν εις πολλές περιστάσεις, αλλά να πιστεύουν ότι αυτά τα μεγάλα κατορθώματα τα έκαμεν ο Κολοκοτρώνης με τους υιούς του, με τον εξάδελφόν του τον Τασκούλιαν, με τον ανεμιόν του τον Αποστόλην, με τον Νικητάρá, με τον Πλαπούτα και τους τοιούτους, οίτινες προσπαθούν δια παντοίων παραλογισμών, αντιφάσεων και ψευδολογιών να παραμορφώσουν τας αδιαφιλονικήτους αληθείας, ως και αυτά τα ίδια τα πράγματα.» [Β, 81]

Η ίδια διάθεση όμως διακρίνει τον Δεληγιάννη και απέναντι σε άλλους Απομνημονευματογράφους, όπως ο Φωτάκος, ο Α. Φραντζής, ο Γ. Κολοκοτρώνης:

«Αλλ' όποιος αν αναγνώση αυτήν την λεγόμενη ιστορίαν αυτών των ταρτούφων χωρίς να γνωρίζη πολλά γράμματα, αλλά να έχη μόνον τον κοινόν νούν, βεβαίως θα εννοήση και θα πεισθή, ότι όλαί αι φαρμακεραί συκοφαντίαι και αισχραί ψευδολογίαι είναι ανούσια ληρήματα του ιοβόλου πάθους, γεννήματα και πλάσματα της απεριορίστου φαντασίας του Νέου Αναχάρσιδος της Νέας Ελλάδος,

ιστοριογράφου Γενναίου ή Ιωάννου Θ. Κολοκοτρώνη, ευτυχώς και δια την τύχην της πατρίδος Αυλάρχου και υπασπιστού της Α. Μ και στρατηγού και Γερουσιαστού της πατρίδος και πολυσταύρου παρασήμων όλων των Βασιλέων της Γής, ο οποίος δια να απαθανάτιση το όνομα του πατρός του εις την ιστορίαν να δαυμάζεται από τας επερχόμενας γενεάς να δώση δε και βαρύτητα εις τον εαυτόν του, ότι είναι υιός μοναδικού ήρωος εις τον κόσμον, να πείθει με τούτον και Βασιλείς και Πρέσβεις και άλλα επίσημα πρόσωπα Ευρωπαίων, οίτινες δεν γνωρίζουν την αληθνή και ουσιώδη ιστορίαν της Επανάστασώς μας και τα προηγούμενα αυτής, εύρε δε και τινας κόλακας και ταρτούφους, όργανα τυφλά και χαμερπή, καθώς τον Φραντζήν, τον Καστόρχην, τον νοθεύσαντα απομνημονεύματα τινά του Π. Πατρών και τα ετύπωσεν παραμορφωμένα ως ιστορίαν της Ελλάδος, έναν κουτόν Τερτσέτην και τον διαβόητον και απονενομημένον Σπηλιάδη και άλλους τοιούτους.» [B, 61]

Είπαμε ότι σκοπός του Κ. Δεληγιάννη, όπως εξάλλου και των άλλων αγωνιστών, είναι η αποκατάσταση της «ιστορικής αλήθειας»,¹⁸ γιατί θεωρεί ότι η «αλήθεια» του αγώνα αποσιωπάται και επικρατεί το «υεύδος», αναφορικά με το σύνολο του πνευματικού και πολιτικού κόσμου της εποχής, εκπορευόμενο από παλιούς συναγωνιστές, αλλά και ανθρώπους που δεν έχουν σχέση με την ιστορία της πατρίδας. Η κατάσταση αυτή συνιστά «αδικία». Ο καθένας, για τους δικούς του προσωπικούς λόγους ή τις φατριαστικές του δεσμεύσεις, συντηρεί αυτή την «άδικη» κατάσταση. Το «άδικο», η «συκοφάντηση» των πραγματικών πρωταγωνιστών της ιστορίας, η «ασέβεια» εκπορεύονται και κατευθύνονται από συγκεκριμένα πολιτικά περιβάλλοντα, εγγράφονται σε ένα συνολικό «σχέδιο» ηθικής εξόντωσης των «δεμελιωτών» της υπόθεσης της επανάστασης και διαστρέβλωσης της «αλήθειας» της.

Το «σχέδιο» της ηθικής εξόντωσης των φυσικών ηγετών του γένους εξυφαίνεται από την εποχή της επανάστασης. Η «πατρίδα» για τον Δεληγιάννη έγινε χώρος υποδοχής ανθρώπων «ασήμαντων», οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι την αναστάτωση που προκάλεσε ο πόλεμος, επωφελούνται τώρα και καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις και αξιώματα στη δημόσια ζωή σε βάρος των «ανθρώπων του τόπου». Ήδη από τις μέρες της επανάστασης, η παραδοσιακή ηγεσία στάθηκε εξαρχής εμπόδιο στα «εθνοκτόνα σχέδια» αυτών των ανθρώπων και των δυνάμεων που τους στηρίζουν και αγωνίστηκε να τους αποτρέψει από το «να κάνουν εμπόριο την τύχην της πατρίδος».

18. Πρβλ. Ασδραχάς Σπ., «Μακρυγιάννης και Παναγιώτης Ζωγράφος», *ό.π.*, σσ. 322-324.

Οι πολιτικοί σχεδιασμοί των αντιπάλων του απέβλεπαν πάντοτε στο να εξοντώσουν τους προύχοντες, να αναρριχηθούν αυτοί στη θέση τους και να καταλάβουν την εξουσία. Γιαυτό και χρησιμοποιούν τη «συκοφαντία», καλλιεργούν τη «διχόνοια» και έτσι διαμορφώθηκαν οι συνθήκες που επέτρεψαν την έκρηξη των εμφυλίων πολέμων, την ακύρωση των προταγμάτων της επανάστασης. Για τους ίδιους λόγους, εξακολουθούν οι εχθροί του Δεληγιάννη και του έθνους να «συκοφαντούν» και να επιχειρούν, από τις σημαντικές θέσεις που ήδη κατέχουν, να «αποκρύβουν» την αλήθεια και να ιδιοποιηθούν την ιστορία της επανάστασης.

Άνθρωποι χωρίς αρχές και χωρίς να εκπροσωπούν οτιδήποτε άλλο πέρα από τους εαυτούς τους και τα προσωπικά τους συμφέροντα, όπως ο Σπηλιάδης, υπηρετούν και πρωτοστατούν στον «πόλεμο» εναντίον των προυχόντων. Διότι, το σχέδιο εξόντωσης της «ηγεσίας του τόπου», το οποίο μάλιστα εξυφάνθηκε στην επανάσταση ως σχέδιο φυσικής εξόντωσης και αργότερα ηθικής, προσφέρει δυνατότητες κοινωνικής αναγνώρισης, καταξίωσης και ανέλιξης στην πολιτική ιεραρχία. Οι συκοφάντες, συγγράφοντας την ιστορία κατά πως τους συμφέρει, την ιδιοποιούνται και επενδύουν στη συμμετοχή τους στον αγώνα, ώστε να αποκομίσουν προσωπικά και φατριαστικά οφέλη.

Ο Δεληγιάννης αντιλαμβάνεται την «αδικία» και εννοεί την «βλασφημία» ως έκπτωση της ηγεσίας, ανατροπή της τάξης, παραβίαση καθιερωμένων αρχών και αξιών. Πρόκειται για μια γενικευμένη ηθικοκοινωνική εξαχρείωση. Άνθρωποι «ασήμαντοι», χωρίς κοινωνικό και πολιτικό βάρος και ιστορία, απολαμβάνουν, παρ'όλα αυτά, τιμές και αξιώματα στο ελληνικό κράτος, έχουν αποκτήσει κοινωνικό γόητρο και πολιτική δύναμη. Ζώντας την ελευθερία τους με τους αγώνες και τις δυσίες άλλων και χωρίς να το αξίζουν, «ασεβούν» και φέρονται με «αχαριστία» και «αγνωμοσύνη» απέναντι στους παραδοσιακούς ηγέτες/«ευεργέτες», τους οποίους επιχειρούν να εκτοπίσουν και να καταλάβουν οι ίδιοι τη θέση τους στην κοινωνία και την ιστορία.

Ο Δεληγιάννης υπερασπίζεται το «δίκιο» του. Δεν το αντιλαμβάνεται, όμως, ως υπόθεση που αφορά τον εαυτό του και μια ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία ανθρώπων, δηλαδή ως μερικό δικαίωμα αλλά ως οικουμενικό δίκαιο. Η «βλασφημία» δεν αφορά στη μείωση της υπόληψης ορισμένων ανθρώπων, αλλά προσβάλλει την ίδια την ηθική/κοινωνική τάξη του κόσμου. Οι αξίες και οι αλήθειες τις οποίες υπερασπίζεται δεν συνιστούν μόνον τις αξίες και αλήθειες μιας ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας, της οικογένειάς του και του ίδιου προσωπικά αλλά καθολικές παραδοχές, διαιώνιες αλήθειες και ύστατες αξίες, που εδρεύουν στην ίδια την ιστορία. Με τα λόγια του Δεληγιάννη, οι εχθροί του «προσπαθούν δια δολίων εισηγήσεων και μέσω

αισχρών να παραμορφώσουν αδιαφιλονικήτους αληθείας, τας οποίας οὐδ'αν ο πας αἰὼν εξαλείψειεν.» [Α, 91]

Ἡ «αλήθεια» ὑπάρχει μόνο στη δική του μαρτυρία, διότι ο λόγος και οι κρίσεις που εκφέρονται τοποθετούνται υπεράνω προσωπικών ή φατριαστικών συμφερόντων και επιδιώξεων. Αναγορεύοντας τον εαυτό του στη θέση του αγορητή και κριτή της ιστορίας, αποδίδει στα πράγματα τις αληθινές τους διαστάσεις και απονέμει στους ανθρώπους δικαιοσύνη. Ο Δεληγιάννης θεωρεί ότι επιτελεί έργο/αποστολή και αναλαμβάνει ένα «ιερό χρέος», το οποίο θα αποτελέσει «μάθημα για τις επερχόμενες γενεές». Στην «ιερότητα», λοιπόν, αυτού του έργου αποδίδει και την οξύτητα της γραφής:

«Παρακαλώ δε τους αναγνώστας των ειρημμένων απομνημονευμάτων μου και ζητώ την συγκατάβασίν τους να μην με υπολάβουν ως εγωιστήν αν, και εγώ, ως άνθρωπος υπέπεσα εξ αγνοίας εις λάθη τινά, ή και δια την τραχύτητα μερικών φράσεων και λέξεων ή και δια τον απότομον τρόπον με τον οποίον εξηγούμαι δια τινα αντικείμενα και συμβεβηκότα, τα οποία δυνατόν να ερεθίσουν την χολήν πολλών. Και αυτός εγώ γνωρίζω ότι η αλήθεια είναι πικρή αλλ'είναι πάντοτε αλήθεια.» [Γ, 243]

Ποιες είναι όμως αυτές οι διαιώνιες «αλήθειες», οι οικουμενικές αξίες, στις οποίες θεμελιώνεται το «δίκιο» του Δεληγιάννη και με ποιο δικαίωμα διατείνεται ότι τα συμφέροντα που υπερασπίζεται δεν είναι μερικά αλλά οικουμενικά, δηλαδή, συμφέροντα όλου του γένους; Ας δούμε στο σημείο αυτό την απάντηση που δίνει ο ίδιος ο προύχοντας, όπου νομιμοποιεί και τη θέση του αγορητή που αποδίδει στον εαυτό του:

«Εἰς τας προειρημμένας ψευδοῖστορίας των λέγουν και γράφουν τα τυφλά ὄργανα των φερέοικων, των εξωστρακισμένων, των ἀπάτριδων και τυχοδιωκτῶν, ὅτι ημεῖς ἐπιστεύαμεν ὅτι η λεγομένη Ἐταιρία των Φιλικῶν ἦτον αὐτή η υποδετομένη Ὑπερτάτη Ἀρχή και ὅτι ἀπ'αὐτήν ὠδηγούμεθα και εἰς αὐτῆς τας διαταγὰς ἐπειθόμεθα και ὅτι αὐτή δια των ἀποστόλων της ἐνήργησε το πᾶν, και ἐξηπλώθη ο προσπλυτισμός εἰς ὅλους τους ὀρθοδόξους και ὅτι αὐτή ἐκατόρθωσεν και ἐκινήθη η Ἐπανάστασις ἀπό τον λαόν, και ὅτι οι προύχοντες μη δυνάμενοι να την ἐμποδίσουν, ἔλαβον ἀκούσιον μέρος εἰς αὐτήν. Και ἄλλας ἀπείρους ἐμπαδεῖς συκοφαντίας και βλασφημίας φλυαροῦν καθ'ἡμῶν, δια να μας προσβάλουν δῆθεν, ἀλλ' ἕκαστος νοήμων Ἕλληνα και ἀμέτοχος παθῶν δύναται να ἐννοήσῃ ὅτι ο λαός και ο ὄχλος οὐδέποτε ἐσυλλογίσθη ἢ συλλογίζεται περί ἐλευθερίας, μήτ'αἰσθάνεται τι ἐστί πατριωτισμός. Εἰς ὅλους τους αἰῶνας και εἰς ὅλας τας ἐποχὰς πάντοτε οι ἐγκριτώτεροι και νοημονέστεροι εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔχοντες ἐπιρροήν, ἰδιοκτησίαν,

πλούτη και άλλα πλεονεκτήματα, αυτοί κινούν και τον λαόν, αυτούς ακολουθούν και οι πάντες.» [Α, 99]

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Δεληγιάννης απαντά έμμεσα στον Σπηλιάδη και στους άλλους Απομνημονευματογράφους, σχετικά με το ποιος υπήρξε πρωταγωνιστής του εικοσιένα, αλλά και στο ποιος δικαιούται να φέρεται ως ηγέτης της επανάστασης. Στο σημείο αυτό διαφαίνεται, επίσης, η κοινωνική και πολιτική ιδεολογία του προύχοντα, αναφορικά με τις κοινωνικές δυνάμεις που διαδραματίζουν ηγετικό ρόλο στην κοινωνία και την ιστορία. Η ηγεσία, λοιπόν, ανήκει σε μια «αριστοκρατική» κοινωνική κατηγορία, την ελίτ της εξουσίας, που ως ηγεμονική δύναμη της κοινωνίας εμπνέει και καθοδηγεί τους λαούς στην ιστορία.

Πηγή της κυριαρχίας, στην οποία θεμελιώνεται ο ηγετικός ρόλος των προούχοντων, αποτελούν η υψηλή κοινωνική καταγωγή, η ιδιοκτησία και το κοινωνικό γόητρο που συνιστούν τις μέγιστες κοινωνικές αξίες για τον προύχοντα. Οι αξίες αυτές αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα των «εγκριτοτέρων» και «νοημονεστερών» και, γιαυτό, τους καθιστούν «κεφαλή» της κοινωνίας. Αν και αποδίδεται οικουμενικός χαρακτήρας στις αξίες αυτές, ωστόσο αποκτούν την πλήρη σημασία τους στο βαθμό που διαχέονται στο κοινωνικό σώμα από την ηγεσία του, τους ανθρώπους που τοποθετούνται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας. Οι αξίες και τα συμφέροντα της ηγεσίας της κοινωνίας εκφράζουν τις αξίες και τα συμφέροντα της καθ' όλον κοινωνίας.

Αυτή είναι η συνθήκη που νομιμοποιεί τον προύχοντα, ώστε να εκφέρει λόγο στο όνομα του γένους και της ιστορίας. Η επανάσταση είναι το έργο μιας πρωτοπορίας και όχι, βέβαια, του λαού, όπως ακριβώς και η ευθύνη της ύπαρξης του γένους, της διαφύλαξης και παρουσίας του στην ιστορία, είναι έργο αυτής της πρωτοπορίας. Οι «νοημονέστεροι» και οι «εγκριτότεροι» αναλαμβάνουν, λόγω της ηγετικής θέσης τους, την ευθύνη να καθοδηγούν τους λαούς. Ωστόσο, η ηγεσία που φέρει αυτή την ευθύνη γνωρίζει λόγω της θέσης της τα πραγματικά συμφέροντα του γένους, είναι η μόνη αρμόδια να αποφασίζει για λογαριασμό του. Ο προύχοντας, λοιπόν, υπερασπιζόμενος αυταπόδεικτες αλήθειες, οικουμενικές αξίες, απαντά στον «βλάσφημο» Σπηλιάδη:

«Αλλά δε συλλογίζεται ο απονενομημένος αυτός άνθρωπος ότι αν ημείς οι άνω ειρημμένοι δεν είμεθα οι ενεργοί και αυτοурγοί αυτού του κινήματος, ποιός άλλος ηδύνατο να το κάμη; Οι παρ' αυτού πανηγυριζόμενοι, οίτινες δεν εύρισκον τρύπαν να κρυφθούν; Ή, άλλοι

οίτινες είχαν τα μεγάλα πλούτη, τας μεγάλας ιδιοκτησίας, την μεγάλην επιρροήν και υπόληψιν και αγάπην εις τον τόπον;» [Α, 136]

Ο Δεληγιάννης υπερασπίζεται την οικογένειά του, την κοινωνική του θέση και την καταγωγή του, υπερασπιζόμενος στο όνομά τους το έθνος του. Η αναφορά σε αυτούς τους τόπους/κόσμο, ως συνείδηση της συμμετοχής σε μία συλλογικότητα στο πλαίσιο της οποίας αντιλαμβάνεται τη σχέση του με τις κοινωνικές συνθήκες της δράσης του, παραπέμπει στους αγώνες του, συνιστά την ιστορία του. Η γλώσσα του προύχοντα νοηματοδοτεί και αφηγείται μία από τις πολλές ιστορίες που συνδέτουν το αφήγημα του έθνους.

Β. Η «ύβρις» απέναντι στην ιστορία

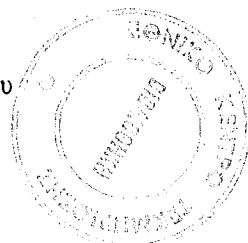
Την περίοδο που ο Κ. Δεληγιάννης συνέγραφε τα Απομνημονεύματά του, πρωτοεκδόθηκε το ιστορικό έργο του Σ. Τρικούπη. Ο προύχοντας μελετά τον πρώτο τόμο και θεωρεί χρέος του να απαντήσει και να ελέγξει τις ανακρίβειες στις οποίες υποπίπτει. Στη συνέχεια, στα επόμενα χρόνια, ο Κ. Δεληγιάννης ολοκληρώνει την ανάγνωση του έργου του Σ. Τρικούπη και, καθώς κρίνει ότι κινείται και αυτό στην ίδια κατεύθυνση με το προηγούμενο, αποφασίζει να το ανασκευάσει συνολικά.¹⁹

Ο Σ. Τρικούπης επιχειρεί να συγγράμει την ιστορία του αγώνα, μάλιστα, με όρους επιστημονικούς και «αντικειμενικούς». Ωστόσο, στην ιστορία του πολιτικού ο προύχοντας δεν αναγνωρίζει την δική του ιστορία. Αυτό που ονομάζεται «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως» και διεκδικεί εγκυρότητα ιστορικής αλήθειας δεν έχει καμία σχέση με την πραγματική ιστορία, την «ιστορική αλήθεια» του Δεληγιάννη. Έτσι, μαζί με τα Απομνημονεύματά του, ο Κ. Δεληγιάννης συντάσσει ένα δεύτερο κείμενο, την «Ανασκευή της ιστορίας του Σπυρίδωνος Τρικούπη», εξηγώντας τους λόγους που τον οδήγησαν σ' αυτό το εγχείρημα:

«Κατά τας αρχάς του Σεπτεμβρίου των 1854 ανέγνωσα την εις Λονδίνον εκδοθείσαν ιστορίαν της ελληνικής επανάστασεως του κυρίου Σπυρίδωνος Τρικούπη Μεσολλογίτου (...) και βλέπων εις αυτόν ασυγχώρητα λάθη και πολλά παχυλά γεύδη και παραμορφωμένας αληθείας, έκρινα καθήκον μου να τα ανασκευάσω και να τον διαβεβαιώσω με όλην την ειλικρίνιαν και την αμεροληψίαν να εξέλθη από την απάτην και αυτός και όσοι του έδωκαν τοιαύτας δολίους εισηγήσεις και πληροφορίας, και το περισσότερο και το συμφερότερον δια να μην κιβδηλωθή η αδάνατος ιστορία της πατρίδος μας.» [Γ, 245]

«Εκτιμώ κατ'αξίαν την παιδείαν και τα φώτα του ανδρός τούτου, επίσης και τας πολιτικές ή και διπλωματικές γνώσεις του, καθότι αναβάς εις υψηλάς θέσεις της πατρίδος (...) έκαμεν τιμήν εις την καταγωγήν του, καθότι καταγόμενος εκ δευτέρας τάξεως οικογενείας του Μισολογγίου (...) αφού μάλιστα έγινε και γαμβρός επ'αδελφή του Μαυροκορδάτου, απεκατέστη εκ διαφόρων περιστάσεων εν τοις πρώτοις και ανέβη εις την υψηλοτέραν περιωπήν μετά των αρχόντων του Ελληνικού Έθνους, άνευ θυσιών, άνευ εκδουλεύσεων και αγώνων της Επανάστασεως. Εκτιμώ

19. Πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο οργανώθηκε η «ανασκευή» της ιστορίας του Τρικούπη, μας παρέχει ο Δεληγιάννης στα, *Απομνημονεύματα, ό.π., τ. Γ', σ. 295.*

επίσης και την φιλίαν του, αλλά φίλος μεν ο Πλάτων, φιλιότη και η αλήθεια.» [Γ, 245/6]

Ο Κ. Δεληγιάννης δεν αμφισβητεί τις γνώσεις του Σ. Τρικούπη, την πνευματική του καλλιέργεια, την πλούσια πολιτική εμπειρία, όπως επίσης και το γεγονός ότι, παρά την ταπεινή κοινωνική καταγωγή του, κατέχει σημαντική θέση στο δημόσιο βίο. Ωστόσο, αυτό που δεν του αναγνωρίζει είναι η αρμοδιότητα του «αντικειμενικού» κριτή της ιστορίας του εικοσιένα, αρμοδιότητα που διεκδικεί, βέβαια, για τον εαυτό του. Ο Σ. Τρικούπης, σύμφωνα με τον προύχοντα, αποτελεί δημιούργημα της νέας πραγματικότητας, της νέας πολιτικής τάξης που ανέδειξε η επανάσταση και η σύσταση του ελληνικού κράτους. Τα αξιώματα και οι τίτλοι του οφείλονται στους ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες που τον στηρίζουν. Κατέλαβε τις θέσεις «περιωπής», μέσω των πολιτικών του γνωριμιών και των γνώσεων που απέκτησε στη Δύση και όχι, βέβαια, λόγω της συμμετοχής και διάκρισής του στον αγώνα.

Η ανάδειξη του Σ. Τρικούπη στην κορυφή της πολιτικής ιεραρχίας και η κοινωνική του καταξίωση, δεν συνιστούν ανταμοιβή των «θυσιών» και «εκδουλεύσεων» που προσέφερε στην πατρίδα, αλλά το αντάλλαγμα των υπηρεσιών που προσφέρει στους πολιτικούς κύκλους που νέμονται την εξουσία και συγκροτούν τη νέα πολιτική τάξη. Ο Σ. Τρικούπης, λοιπόν, δεν δικαιούται να ισχυρίζεται ότι κατέχει την «αλήθεια» της επανάστασης, ακριβώς επειδή δεν υπήρξε παρών, δεν συμμετείχε στον αγώνα, δεν δυσιάστηκε όπως ο ίδιος ο προύχοντας. Πολύ περισσότερο, δεν έχει ιστορία ανάλογη με τη δική του και, κατά συνέπεια, δεν δικαιούται να μιλάει στο όνομα της αλήθειας – δεν είναι δυνατόν να γνωρίζει την αλήθεια:

«Φαίνεται ότι ο κύριος Τρικούπης, μη ών Πελοποννήσιος και περιπλέον υπάρχων τότε νέος και διατρίβων μακράν της Ελλάδος εις την Αγγλίαν και εις άλλα μέρη, (...) και μη ευρεθείς προτού ή μετά την Επανάστασίν μας εις την Ελλάδα, αλλ'ήλθεν εις το Μισολόγγι περί τα τέλη του 1824, βεβαίως δεν ηδύνατο να γνωρίζη τα προηγούμενα καθώς τα γνωρίζομεν ημείς οι αυτουργοί τούτων. Και πιθανόν ότι τα επορίσθη από πηγάς όχι αξιοπίστους, αλλά μάλιστα από ανθρώπους αποβλέποντας προσωπικά και οικογενειακά συμφέροντα συστατικά.» [Γ, 247]

Οι ίδιες οι πηγές του ιστορικού επιβεβαιώνουν τους ισχυρισμούς του προύχοντα, ότι δηλαδή πρόκειται για ενέργημα που εγγράφεται σε «σχέδιο» παραπλάνησης της αλήθειας και συκοφάντησης των αληθινών «αυτουργών» της επανάστασης. Ο Τρικούπης δεν υπήρξε απλώς θύμα ψευδών πληροφοριών, αλλά και ο ίδιος, ως ιδιοτελής, δεν είναι αμέτοχος στην κίνηση που μεθοδεύεται για την παραχάραξη της ιστορίας και της σπίλωσης του ονόματος

των πρωταγωνιστών της ιστορίας του γένους. Γιαυτό, χρησιμοποιεί τους τίτλους και τις γνώσεις του προκειμένου να νομιμοποιήσει το «γεύδος» και παρουσιάζεται ως πνευματικός άνθρωπος προκειμένου να καταστήσει έγκυρο/αληθινό το λόγο του. Ο πραγματικός του, όμως, στόχος παραμένει η «παραμόρφωση της αλήθειας»:

«Όθεν δεν θέλω να τον αδικήσω ότι εκ προθέσεως έκαμεν αυτά τα ασυγχώρητα λάθη και παρεμόρφωσεν αδιαφιλονικήτους αληθείας, αλλ' ίσως έπραξεν τούτο κερδοσκοπίας ένεκα και προς χάριν των συμφερόντων του, ίσως δε και των πολιτικών του φίλων.» [Γ, 247]

Ο προύχοντας αντλεί το δικαίωμα να κρίνει και να ελέγχει τον Τρικούπη, να γνωρίζει και να χαρακτηρίζει ως ανακριθείς και αναξιόπιστες τις πληροφορίες του, από το γεγονός ότι ήταν παρών στους αγώνες του γένους, αυτουργός και αυτόπτης μάρτυρας της ιστορίας:

«Εγώ υπήρξα εις των αρχηγών εκείνων, των ευαρίθμων, οίτινες εκίνησαν τον μέγαν μοχλόν της Ελληνικής Επαναστάσεως (...) και δύναμαι να καυχώμαι κατά τούτο (...) και επροετοιμάσαμεν την επανάστασιν με τρομερούς, αναποφεύκτους κινδύνους (...) και ο Θεός ευλόγησεν τους υπέρ πατρίδος αθώους σκοπούς μας (...) αλλ' υπήρξα λέγω και εις των ενεργησάντων κατά το έτος 1808 μιαν επανάστασιν (...) αλλ' αποτυγχόντες ένεκα των πολιτικών περιστάσεων, έμεινεν έκτοτε εγκεχαραγμένη, ως ανέκαθεν, εις τας γυχάς μας η απελευθέρωσις της πατρίδος μας και εκαραδωκούσαμεν άλλην περίστασιν αρμοδιάν να οφεληθώμεν και να την βάλωμεν εις πλήρην ενέργειαν.» [Γ, 246/7]

Εάν, πράγματι, ο Τρικούπης είχε την πρόθεση να συμβάλει στην υπόθεση της «αλήθειας» και να υπηρετήσει τα συμφέροντα του έθνους, όφειλε, σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, να συμβουλευθεί πρωτίστως αυτούς που υπήρξαν παρόντες και πρωταγωνιστές της επανάστασης, αυτούς που γνωρίζουν –διότι τα έχουν υπηρετήσει– τα συμφέροντα του έθνους. Αλλιώς, οι άνθρωποι του αγώνα θεωρούν το εγχείρημα του Τρικούπη «ύβριν», η οποία δεν αφορά βέβαια μόνο στους ίδιους ως αγωνιστές, αλλά, κυρίως, στην πατρίδα. Το «δυστυχημένο έθνος», κυρίως, φέρεται να διίγεται από τα γραφόμενα του Τρικούπη:

«Αλλ' έπρεπε να συλλογισθή ότι επιζώσιν ακόμα και ολίγα λείψανα εκ των επισημοτέρων ανδρών του αγώνος και εκ των αυτουργών και αρχαιοτέρων και είπετο αναγκαίως να μην ανεχθώσιν τόσας κιβδηλώσεις και παραμορφώσεις των αγώνων και πράξεών τους από τον κύριον Τρικούπην και από πάντα άλλον και εδικαιούντο να δεωρήσουν αυτά τα γεύδη ως προδοσίαν και ως ύβριν όλης της πατρίδας.» [Γ, 302]

Η «ύβρις» συνίσταται στο ότι ο Τρικούπης δείχνει άγνοια ή, ακόμα, αδυναμία αναγνώρισης των ορίων των πράξεών του. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για απλή παράβαση αρχών που θα μπορούσε να του συγχωρηθεί από τον προύχοντα. Ο Τρικούπης αδετεί θεμελιώδεις ηθικές υποχρεώσεις που οφείλει, κατ' αρχήν, απέναντι στην πατρίδα. Ο Δεληγιάννης λοιπόν δεν του αναγνωρίζει καμία κοινωνική προσφορά και παρουσία στους αγώνες της πατρίδας και, κατά συνέπεια, δεν του αναγνωρίζει, παρ' όλες τις πνευματικές ικανότητες και πολιτικές δεξιότητες, την αρμοδιότητα να εκφέρει λόγο για ό,τι αφορά σ' αυτή την πατρίδα: η προσωπική ιστορία και κοινωνική θέση του Τρικούπη δεν νομιμοποιούν να έχει και να εκφέρει λόγο για ζητήματα που αφορούν το έθνος. Έτσι, αδίκως κατέχει τη θέση που κατέλαβε «άνευ προηγουμένων προσόντων» και η συμμετοχή του στα κοινά κρίνεται ανύπαρκτη, εφόσον απείχε από αυτά.

Στο σημείο αυτό, τίθεται ένα ζήτημα, για το ποιος δικαιούται να αγορεύει και ως προς τι. Και αυτό είναι που αποτελεί την «ύβριν» για τον προύχοντα. Το γεγονός, δηλαδή, ότι ο Τρικούπης, αν και δεν δικαιούται, «απεφάσισεν εκ προδέσεως, κινούμενος φαίνεται από αντιπελοποννησιασμόν, να κιβδηλώσῃ, ή μάλλον ειπείν, να εξυβρίσῃ την ιστορίαν του έθνους του.» [Γ, 260] Ο Δεληγιάννης θεωρεί ότι είναι υποχρεωμένος, λόγω της θέσης του, ως αυτοργού και αυτόπτη μάρτυρα της ιστορίας του αγώνα, να αποκαταστήσει την «αλήθεια» και τη «δικαιοσύνη», διότι βλέπει να διαπράττεται αδικία και να υβρίζονται οι θυσίες των αγωνιστών/πατριωτών από άλλους «οίτινες δεν έλαβον μικρόν μέρος εις αυτάς, αλλά τας ήκουσον μετά τριάκοντα έτη.» [Γ, 260]

Προβάλλει, έτσι, η αναγκαιότητα να απαντήσει στον Τρικούπη, καθώς κρίνει ότι η μη παρέμβασή του στην ανασκευή και αποκατάσταση της αλήθειας και της δικαιοσύνης —τη στιγμή, βέβαια, που ο ίδιος είναι σε θέση να γνωρίζει και να υπερασπίζεται το «δίκιο» και την «αλήθεια»— συνιστά ακόμα μεγαλύτερη ύβριν από αυτή που διαπράττει ο Τρικούπης. Όπως ακριβώς αυτός διαπράττει «προδοσίαν» απέναντι στην πατρίδα παραποιώντας την ιστορία της, έτσι ακριβώς και ο προύχοντας διαπράττει «προδοσίαν», αποδεχόμενος την ως αληθινή, διότι είναι σαν να την νομιμοποιεί:

«Και είμαι αναγκασμένος ως εκ της θέσεώς μου και χάριν της αλήθειας και της δικαιοσύνης (...) να κάμω πάσαν ανασκευήν εις όσα δεν αναφέρει την αλήθειαν ή έχει παραμορφώσει. Εκτιμώ πολύ την φιλίαν του κυρίου Τρικούπη(...) αλλ' επειδή πρόκειται περί της αθανάτου ιστορίας του Έθνους μας, δεν δύναμαι να ανεχθώ ή να χαρισθώ ούτε εις συγγένειαν, ούτε εις φιλίαν, ούτε εις συμπάθειαν ή αντιπάθειαν κομματικάς, καθότι θα νομισθώ ως προδότης, και δια τούτο έγγραφα εν γνώσει και θα γράψω

εν συνειδήσει γυμνήν την αλήθεια και δεν ελπίζω ποτέ ο κύριος Τρικούπης (άνθρωπος με κρίσιν) να μνησικακήση κατ'εμού και να λυπηθούν οι επίβουλοι φίλοι του, οίτινες τον έσπρωξαν και υπέπεσεν εις τσαούτα και τοιαύτα λάθη, διότι γνωρίζω ότι η αλήθεια είναι πάντοτε πικρά, αλλά είναι πάντοτε αλήθεια.» [Γ, 261]

Όσον αφορά, λοιπόν, στη μαρτυρία του Κ. Δεληγιάννη, αυτή συνιστά, ταυτόχρονα, μια «διαμαρτυρία» καθολική. Πρόκειται για μια ύστατη προειδοποίηση που, εάν εισακουσθεί, θα αποτρέψει την ολοκληρωτική καταστροφή, που απευθύνεται στο γένος, προκειμένου να κατονομασθούν όσοι «υβρίζουν» τους πρωτεργάτες του αγώνα και τους «δεμελιωτές» της ανεξαρτησίας, «υβρίζουν», δηλαδή, το ίδιο το γένος και ακυρώνουν την ιστορία του. Η διαμαρτυρία του προύχοντα μετατρέπεται σε πολεμική έναντι του «γεύδους», που, πέρα από τα συμφέροντα που εξυπηρετεί, στοχεύει στους πραγματικούς πρωταγωνιστές της ιστορίας, δηλαδή τον ίδιο προσωπικά, εφόσον αυτός, ένας προύχοντας, δεν αναγνωρίζει πουθενά τον εαυτό του, τον κόσμο και την ιστορία του στην «ιστορία» που γράφεται.

Η μαρτυρία του προύχοντα, πέραν της πολεμικής ή της κριτικής που ασκεί σε συγκεκριμένα πρόσωπα και πολιτικούς κύκλους, συνιστά, λοιπόν, μια διαμαρτυρία που διατείνεται την καθολικότητα των αξιών της. Ο Κ. Δεληγιάννης δεν μπορεί να αντιληφθεί τον κόσμο που τον περιβάλλει ως έλλογο κόσμο, γιατί δεν αναγνωρίζει τον εαυτό του μέσα σ' αυτόν. Αποξενωμένος στην πατρίδα του, αποξενωμένος από το δικό του έργο, παρά το γεγονός ότι «με κόπους και δυσίας» συνέβαλε, όσο κανείς άλλος, στην υπόθεση της ανεξαρτησίας. Βιώνοντας την κατάσταση ως «αδικία», αποφασίζει να παρέμβει, ώστε να αποκαταστήσει τη δικαιοσύνη και, διηγούμενος την ιστορία, αποδίδει στον εαυτό του το ρόλο του πρωταγωνιστή των ιστορικών εξελίξεων, αφού, έτσι κι αλλιώς, στις ίδιες τις εξελίξεις δεν του αναγνωρίζεται αυτός ο ρόλος. Ο προύχοντας/«κεφαλή» του γένους υποδύεται στο πλαίσιο της μαρτυρίας, σε πείσμα των εξελίξεων και της συγκυρίας, τη θέση που «δικαιούται» στην ιστορία.

Ο Κ. Δεληγιάννης αναλαμβάνει να πείσει τον αναγνώστη του, δηλαδή αυτόν που ακούει το λόγο του στο πλαίσιο μιας φαντασιακής συλλογικότητας, και να τον οδηγήσει στην «αλήθεια» που κατέχει, καθιστώντας τον έτσι συμμετοχο στο εγχείρημά του, όπως ήταν συνεργός στον παλιό, δικό τους κόσμο. Ο ίδιος «γνωρίζει», αλλά αυτό που γνωρίζει δεν αναγνωρίζεται από τους άλλους. Ο Κ. Δεληγιάννης παρουσιάζει και κάνει λόγο για το εμφανές, το πραγματικό, αυτό που για τον ίδιο θεωρείται αυτονόητο, «αληθινό»: την πραγματική ιστορία, τη δική του και του γένους του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Οικογενειακές/κοινωνικές στρατηγικές

«Εγνώριζον [οι Τούρκοι] ότι άνευ της οικογένειας των Δεληγιανναίων ουδείς άλλος ετολμούσεν όχι να κάμνη, αλλ'ουδέ να συλλογισθῆ ἐπανάστασιν, το οποίον και φανερώς το εφώναζαν οι Τούρκοι όλοι, ότι αν οι Δεληγιανναίοι δεν θελήσουν να κινήσουν την αποστασίαν, ας κινήθῃ όλη η Πελοπόννησος, τίποτε δεν φοβούμεθα.» [Α, 119]

Ο Κ. Δεληγιάννης, συγγράφοντας το «ιστορικό του», διακηρύσσει, ταυτόχρονα, τη δέση και τους κοινωνικούς προσδιορισμούς που διέπουν τη γραφή του, ως γόνου μιας οικογένειας που ανήκει στη διευθυντική τάξη της Πελοποννήσου, στο πλαίσιο του οθωμανικού συστήματος σχέσεων και δεσμών πολιτικής κυριαρχίας. Είπαμε ότι στα άλλα «ιστορικά» του αγώνα, ο προύχοντας δεν αναγνωρίζει τη δική του ιστορία και την ιστορία της οικογένειάς του, που απουσιάζουν από τις νέες ιστορικές αφηγήσεις του γένους. Έτσι, όμως, ακυρώνεται η κοινωνική και πολιτική του παρουσία στα γεγονότα και τις καταστάσεις στις οποίες συμμετείχε ως πρωταγωνιστής. Στα αφηγήματα της παλιγγενεσίας δεν αναγνωρίζει τον κόσμο του, αυτά που ο ίδιος έπραξε, όπως επίσης και αυτά στα οποία δεν συμμετείχε· απουσιάζουν από εκεί ακούσματα και μνήμες του περιβάλλοντός του, με τις οποίες διαμόρφωσε τη δική του μνήμη και ιστορία· δεν κατισχύουν οι βεβαιότητες με τις οποίες διαμόρφωσε την κοινωνική και πολιτική του ταυτότητα. Ο Κ. Δεληγιάννης αποφασίζει, λοιπόν, να μιλήσει για την ιστορία, τη δική του και αυτή του γένους, όπως ακριβώς έχει.

Στα Απομνημονεύματά του αναλαμβάνει το έργο/αποστολή να αποκαταστήσει την ιστορική «αλήθεια», δηλαδή να αφηγηθεί τους αγώνες και τις δυσίες των ανθρώπων που έγγραψαν την ιστορία της πατρίδας του. Δεν αναζητά απλά δικαίωση της προσωπικής του παρουσίας και συμμετοχής στην επανάσταση. Μιλάει, επιπλέον, ως εκπρόσωπος ενός κοινωνικού χώρου με μακραίωνη παράδοση και ιστορία και για τους ανθρώπους που δημιούργησαν την πολιτική ανεξαρτησία του έθνους.

Ο Δεληγιάννης νοιώθει υποχρέωση απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους, καθώς φέρει το βάρος της μνήμης και της προσωπικής/κοινωνικής του δέσης και παρουσίας στην ιστορία. Έχει μνήμη και ιστορία, διότι φέρει το βάρος μιας

κληρονομιάς, μιας οικογενειακής παράδοσης που τον καθιστά υποχρεωμένο να πάρει την πέννα, προκειμένου να αποκαταστήσει τα πράγματα και να μιλήσει, αυτός, ένας προύχοντας, για την οικογένειά του, το γένος και την ηγεσία του, ακόμα και για την επανάσταση, που αποτελεί μέρος της ιστορίας του γένους, καμωμένα, όμως, από τους ανθρώπους που βρίσκονταν ανέκαθεν στην «κεφαλή». Πρόκειται, δηλαδή, για ένα εγχείρημα ανασύστασης της καθ' όλον ιστορίας, για αποκατάσταση της κοινωνικής και ηθικής τάξης του κόσμου. Αυτή τη δικαίωση επιζητεί ο προύχοντας.

Ο Δεληγιάννης ανήκει σε μία από τις πιο σημαντικές οικογένειες της Πελοποννήσου. Στη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, ιδιαίτερα στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, η οικογένεια αυτή φθάνει στη μέγιστη ακμή της, καθώς αναλαμβάνει την κοινοτική και επαρχιακή διοίκηση. Τα μέλη της, γαιοκτήμονες, εκμισθωτές φόρων και έμποροι, κοινωνικές και πολιτικές αυθεντίες, συμμετέχουν στην πολιτική και διοικητική οργάνωση της επαρχίας, την οποία εκπροσωπούν ενώπιον των οθωμανικών αρχών. Συνιστά, κατ'έπекταση, μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις του πελοποννησιακού χώρου τα χρόνια του εικοσιένα και συνεχίζει να συνιστά σημαίνουσα πολιτική και κοινωνική δύναμη στη ζωή του ελληνικού κράτους, από τις αρχές του μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.¹

Η προσωπική ιστορία του προύχοντα είναι στενά συνυφασμένη με την ιστορία της οικογένειάς του και της ιδιαίτερης πατρίδας του. Η θέση του στο κοινωνικό σύνολο, καθώς επίσης και οι κοινωνικοί και πολιτικοί ρόλοι που αναλαμβάνει, προσδιορίζονται από τη θέση που κατέχει στην ευρύτερη συγγενική/κοινωνική ομάδα και οι κοινωνικές-πολιτικές του πρακτικές εγγράφονται σε ευρύτερες οικογενειακές στρατηγικές, που προσανατολίζονται στη διασφάλιση των όρων αναπαραγωγής της κοινωνικής και πολιτικής

1. Σχετικά με την οικογένεια Δεληγιάννη, βλ., Αναστάσιος Γούδας, *Βίοι παράλληλοι. Πολιτικοί άνδρες*, Αθήναι, 1875, τ.Ζ, σσ. 203-244. Τάκης Κανδηλώρος, «Οι Δεληγιανναίοι», στο: *Διαλέξεις της Εθνικής Εκατονταετηρίδος 1830-1930*, Αθήναι, 1930, σσ. 205-253, *Ιστορία της Γορτυνίας*, Πάτρα, 1898, σσ. 194 κ.ε. Βασίλειος Ι.Τσαφαράς, *Λαγκαδία*, Αθήναι, 1939. Αγησίλαος Τσελάλης, «Κολοκοτρωναίοι, Πλαπούταιοι και Δεληγιανναίοι», *Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά*, ΣΤ'(1962), σσ. 154-173. Σ.Χ., Σκοπετέας, «Γενεαλογικά Δεληγιανναίων. Συνοικισμός των Λαγκαδίων», *Γορτυνιακόν Ημερολόγιον* Δ'(1949), σσ. 65 κ.ε. Επίσης, για τη σχηματική παρουσίαση του γενεαλογικού δένδρου της οικογένειας Δεληγιάννη, βλ. Ευτυχία Λιάτα, *Αρχεία της οικογένειας Δεληγιάννη. Γενικό Ευρετήριο (ΕτΦτΛ -Ιστορικών Αρχείων,1)* Αθήναι, 1993, σσ. 15-21. Οι προϋποθέσεις για την ανασυγκρότηση της βιογραφικής μεθόδου στο πεδίο της ιστοριογραφικής πρακτικής διατυπώνονται στο, Κ. Παπαθανασόπουλος, *Αλέξανδρος Κομμουνδούρος. Σχόλια για μία βιογραφία*, Αθήνα, 1993, ιδιαίτερα, «Εισαγωγή», σσ.15-23. Για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της Γορτυνίας στα τέλη του 18ου αιώνα και τη λειτουργία των κοινοτικών μηχανισμών, βλ. Στ. Τσοτσόρος, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Γορτυνία (1715-1828)*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, 1986, σσ. 38-203

δύναμης και ηγεμονίας της ευρύτερης οικογένειας. Η αποτύπωση, λοιπόν, της κοινωνικής και πολιτικής φυσιογνωμίας του Δεληγιάννη, καθώς επίσης και η ανασύσταση της ιστορικής του διαδρομής, προϋποθέτουν τη μελέτη των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών που οργανώνονται και αναπτύσσονται στην Πελοπόννησο στο πλαίσιο της οθωμανικής κατάκτησης. Ωστόσο, η προσωπική πορεία του προύχοντα είναι συνυφασμένη, ακόμα, με τη δυναμική που αναπτύσσει η κοινωνία της εποχής του, καθώς εμπλέκεται στην επανάσταση που αποδεσμεύει άτομα και συλλογικότητες από το κληρονομημένο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο.

Η επανάσταση, ο πόλεμος, οι διαδικασίες συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης στο πλαίσιο του παραδοσιακού ελλαδικού χώρου, βιώνονται με δραματικό τρόπο από τους ανθρώπους και τις συλλογικότητες που συμμετέχουν στην κίνηση αυτή. Πρόκειται για αλλαγές που επιφέρουν αναστατώσεις στη καθημερινότητα και την κοινωνική οργάνωση, πολλές φορές, μάλιστα, σημαντικά βίαιες και απρόβλεπτες για να εγγραφούν στους όρους με τους οποίους τα άτομα οργανώνουν τη ζωή και τις σχέσεις τους και αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τη δέση τους στον κόσμο και την ιστορία.

Στην προσωπική ιστορία του Δεληγιάννη, που, κατά μια έννοια, είναι η ιστορία της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει, αποτυπώνονται με έντονο τρόπο οι ραγδαίες εξελίξεις που επιφέρει η επανάσταση στους κόλπους της παραδοσιακής κοινωνίας και η δυναμική του πολέμου, η οποία προσανατολίζει άτομα και συλλογικότητες προς τη σύσταση εθνικού τύπου κράτους, δηλαδή σε ευρύτερους κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς. Πρόκειται για μιά ιστορική συνθήκη που χαρακτηρίζεται από κοινωνικές διαφοροποιήσεις και μετασχηματισμούς, που, στη μακρά διάρκεια, μεταμορφώνουν τον παραδοσιακό κοινωνικοπολιτικό ιστό και πολιτισμικό χώρο, όπως συνυφαίνονται με τους περιορισμούς και τη συγκρότηση του συστήματος της κατάκτησης.

Πρέπει, όμως, να υπογραμμίσουμε ευθύς εξ αρχής ότι οι Δεληγιανναίοι δεν μπορούν να χαρακτηριστούν και να προσδιοριστούν ούτε ως «εθνικοί ήρωες» ούτε ως «αντιδραστικές δυνάμεις». Τα πρόσημα αυτού του τύπου μπορεί, βέβαια, να εκπληρώνουν σύγχρονα ιδεολογικά και πολιτικά αυτονόητα, η ερμηνευτική τους, όμως, εμβέλεια παραμένει μηδαμινή, εφ' όσον συνεχίζουμε να ενδιαφερόμαστε για τις ιστορικές συνθήκες παραγωγής και αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών, όπως, όμως, διαμορφώνονται και βιώνονται από τους ίδιους τους φορείς τους. Με άλλα λόγια, έχουμε να κάνουμε με άτομα και συλλογικότητες που βιώνουν τις αντιφάσεις της εποχής τους, που ξεπερνούν, καμιά φορά, τον ίδιο τους τον εαυτό και, άλλες φορές,

αντιστέκονται σε καταστάσεις και αλλαγές που φαντάζουν αυτονόητα «θετικές». Σε μια εποχή που σημαδεύεται από τον πόλεμο και την κοινωνική-πολιτική ρευστότητα που τον συνοδεύει, οι άνθρωποι εμπλέκονται και συμμετέχουν, άλλοτε με τις αντιστάσεις που υπαγορεύουν οι κοινωνικές-ιδεολογικές δεσμεύσεις και ευθύνες του κοινοτικού άρχοντα, άλλοτε με την τραγικότητα και την αυταπάρηση που υποβάλλουν και αναδεικνύουν η δυναμική των εξελίξεων, σε μια κίνηση που παράγει απρόβλεπτες συνέπειες και ανεξέλεγκτες, πολλές φορές, καταστάσεις.

Η ένταξη στην κατακτημένη χριστιανική κοινότητα, υπό τους περιορισμούς που επιβάλλει η κοινωνική θέση του προύχοντα στο οθωμανικό δημοσιονομικο-πολιτικό σύστημα, και, έπειτα, η ένταξη στην υπόθεση της επανάστασης και η υιοθέτηση προταγμάτων που συστήνουν νέες ταυτότητες και συλλογικότητες, αλλά και απαξιώνουν καθιερωμένες ιεραρχίες, σφραγίζουν την ιστορία του πρόκριτου. Στην ίδια ιστορία συνυφαίνονται οι αντιστάσεις και αδράνειες απέναντι στη νέα πολιτική τάξη που έρχεται να υπονομεύσει τις παραδοσιακές αυθεντίες, παραβιάζοντας κατεστημένες ισορροπίες. Έτσι διαμορφώνεται, σε γενικές γραμμές, η ασυνεχής ιστορία του κοινοτικού άρχοντα, αλλά και ενός ολόκληρου κόσμου που αλλάζει, βιώνοντας με έναν ιδιαίτερο τρόπο τις αντιφάσεις και τις αλλαγές στη διάρκεια μιάς ταραχώδους ιστορικής περιόδου.

Αναφερθήκαμε παραπάνω στη βαρύνουσα σημασία των τοπικών συγγενικών σχέσεων και κοινωνικοπολιτικών δεσμών, σχετικά με την αποδέσμευση των στοιχείων της ταυτότητας ενός ανθρώπου που ανήκει σε μια από τις σημαντικότερες, από άποψη πολιτικής δύναμης και ιστορίας, οικογένειες της κατακτημένης κοινωνίας. Οι σχέσεις συγγένειας δεν επιβάλλουν, βέβαια, στα δρώντα υποκείμενα ανελαστικούς κανόνες συμπεριφοράς και καταναγκασμούς που προκαθορίζουν τις κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές. Και αυτό, διότι είναι λάθος να αναχθεί η δράση των ανθρώπων και των συλλογικοτήτων στις οποίες εντάσσονται, οι στοχοθετήσεις και οι επιλογές τους, σε αυτοματισμούς που παράγουν η μέριμνα διασφάλισης και αναπαραγωγής προδιαμορφωμένων «αντικειμενικών» όρων που προσδιορίζουν οι κοινωνικές/συγγενικές σχέσεις και δομές εξουσίας. Ωστόσο, η διερεύνηση των συγγενικών δικτύων είναι απαραίτητη για την ανασύσταση των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών όρων, στο πλαίσιο των οποίων η διευθυντική τάξη στην Πελοπόννησο επεξεργάζεται και οργανώνει τις κοινωνικές και πολιτικές της στρατηγικές, σε μια μεταβαλλόμενη, μάλιστα, ιστορική συγκυρία. Στο σημείο αυτό, πρέπει να θεωρήσουμε τη συγκρότηση των όρων για τη διασφάλιση, διατήρηση και συνέχεια της κοινωνικής και

πολιτικής δύναμης και ηγεμονίας των προκρίτων, στο πλαίσιο των λεγόμενων «στρατηγικών αναπαραγωγής».²

Ο Δεληγιάννης, απαντώντας στα Απομνημονεύματά του στον Σ. Τρικούπη, ελέγχει τον ιστορικό ότι εξάγει, μονομερώς, τη δύναμη των Ζαΐμηδων στην Πελοπόννησο και υπενθυμίζει τις ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες, υπό τις οποίες διαμορφώνεται η πολιτική ισχύς του κοινοτικού άρχοντα, τις ισορροπίες πολιτικής δύναμης που χαρακτηρίζουν τις τοπικές συγγενικές σχέσεις. Βέβαια, στα μάτια του Δεληγιάννη, ο Τρικούπης ως «ανιστόρητος» που είναι και ξένος προς τον τόπο, δεν μπορεί να κατανοήσει την ιστορία του τόπου και των ανθρώπων του. Ας δούμε τι απαντά ο προύχοντας, αυτός που γνωρίζει την ιστορία, τους ανθρώπους και τις πραγματικές συνθήκες, στο πλαίσιο των οποίων παράγονται και αποκτούν αξία τα γεγονότα και οι σχέσεις των ανθρώπων:

«Είχε δε [ο Α. Ζαΐμης] και την συγγένειαν των οκτώ αδελφών Δεληγιανναίων, των οποίων η οικογένεια ήτον παντοδύναμος εις την Καρύταιναν δια τας πολλάς συγγενείας και σχέσεις τας οποίας είχε με την οικογένειαν των Παπατσωναίων και όλης της Μεσσηνίας και εν γένει όλων των προκριτωτέρων της Πελοποννήσου. Αυτή ήτο πολυμελεστέρα και πλουσιωτέρα και γνωρίζοντες και αυτόν τον ισχυρόν δεσμόν οι Καλαβρυτινοί του έδιδον τα πρωτεία ενίοτε, και άνευ αυτών των προσόντων ήτο και αυτός ένας όμοιος με του άλλους προκρίτους άνευ ουδεμίας υπεροχής, και εάν εκλέγετο εις τας υψηλάς θέσεις κατορθώνετο τούτο δια της συνδρομής των άνω ειρημμένων.» [Γ, 310]

Ο Τρικούπης, λοιπόν, φέρεται να μην μπορεί να καταλάβει πώς διαμορφώνονται και λειτουργούν οι σχέσεις των ανθρώπων, των οποίων την ιστορία αναλαμβάνει να συγγράψει, καθώς δεν έχει κατά νου τους δεσμούς και τις αξίες τις τοπικής κοινωνίας και δεν κατανοεί τι σημαίνει προύχοντας. Από την άλλη πλευρά, στη μαρτυρία του ο Δεληγιάννης επιχειρεί να αποδώσει τον ειδικό πολιτικό ρόλο που διαδραματίζουν οι συγγενικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και οι αντίστοιχες στρατηγικές, που συντελούν, όχι μόνο στην εδραίωση της πολιτικής δύναμης μιας δεδομένης κοινωνικής ομάδας, αλλά και στη διεύρυνση των όρων αναπαραγωγής της κυριαρχίας της, διασφαλίζοντας, έτσι, την ηγεμονία της σε κάποιο κοινωνικό χώρο. Ο Ζαΐμης, λοιπόν, φέρεται να αντλεί τη δύναμή του στην επαρχία — η οποία, άλλωστε, του επιτρέπει να ανέλθει «στας υψηλάς θέσεις» — από τη «συνδρομή» των ισχυρών

2. Για την προβληματική των οικογενειακών στρατηγικών αναπαραγωγής, βλ. P. Bourdieu, «Stratégies matrimoniales et reproduction sociale», και, «La terre et les stratégies matrimoniales», στο, *Le sens pratique*, Παρίσι, Éd. de Minuit, 1980, σσ. 312-331 και 249-270 αντίστοιχα.

συγγενών του, οι οποίοι του εξασφαλίζουν την απαιτούμενη πολιτική υποστήριξη, του εξασφαλίζουν, δηλαδή, τα «προσόντα» που θα πρέπει να επιδείξει μια κοινοτική αυθεντία, προκειμένου να ανέλθει και να διατηρηθεί στην κορυφή της κοινωνικής και πολιτικής ιεραρχίας. Πρόκειται, βέβαια, για σχέσεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης που συνέχουν την συγγενική ομάδα και της παρέχουν τα κατάλληλα μέσα για την άσκηση της πολιτικής της στρατηγικής.

Στις κοινωνίες αυτές, οι πολιτικές σχέσεις που διασφαλίζουν την οικονομική δύναμη και την κοινωνική παρουσία μιας προυχοντικής οικογένειας συγκροτούνται και εκφέρονται με όρους συγγένειας.³ Με τους ίδιους όρους διενεργείται, ακόμα, η διαμάχη για την εξουσία και διαμορφώνονται οι κοινωνικοί και πολιτικοί συσχετισμοί δύναμης στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Τα συγγενικά δίκτυα, ως πολιτικές σχέσεις δύναμης και εξουσίας, δεν οριοθετούνται αποκλειστικά μεταξύ χριστιανών ή μεταξύ μουσουλμάνων, αλλά επικαλύπτουν τις θρησκευτικές διαφοροποιήσεις και επεκτείνονται σε ολόκληρο το χώρο και το φάσμα των τοπικών κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων και δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της οθωμανικής κατάκτησης. Στο πλαίσιο αυτών των συστημάτων συγγένειας συγκροτείται ένα σύνολο πολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών, οι οποίες προσανατολίζονται προς την πραγματοποίηση των στόχων που θέτει η συγγενική κοινωνική ομάδα και την πραγμάτωση των κοινωνικών και πολιτικών της στρατηγικών. Στους κόλπους της συγγένειας αρθρώνονται οι αρχές λογισμού που διέπουν και νομιμοποιούν τη δράση των φορέων της διευθυντικής τάξης, υπαγορεύουν ιδιαίτερες στάσεις και συμπεριφορές που προσιδιάζουν στην ιδιαίτερη κοινωνική και πολιτική της ταυτότητα.

Η βαρύνουσα σημασία που επέχει η συγγένεια (ως δεσμός αίματος, γάμου ή οποιασδήποτε άλλης πλασματικής σχέσης)⁴ στον τρόπο με τον οποίο

3. Η επικράτηση των συγγενικών σχέσεων δεν αφορά μόνο στο ρόλο τους ως προς την οργάνωση του συστήματος της παραγωγής, αλλά στο γεγονός ότι στο πλαίσιο αυτό μετεγγράφεται, οργανώνεται και αναπαρίσταται το σύνολο των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών σχέσεων και θεσμών εξουσίας της παραδοσιακής κοινωνίας. Ενδεικτικά, βλ. G. Balandier, *Πολιτική ανθρωπολογία*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήσης, 1971, σσ. 62-87. Επίσης, M. Godelier, *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 1988, 1992, τ. Α', σσ. 13-26, και, 153 κ.ε., τ. Β', σ. 264, 284. Ακόμα, R. Needham, «Remarques sur l'analyse de la parenté», στο Rodney Needham (sous la direction), *La parenté en question. Onze contributions à la théorie anthropologique*, Παρίσι, éd. du Seuil, 1977, σσ. 103-131, και, M. Southworld, «Les significations de la parenté», ό.π., σσ. 132-151.
4. Για το ρόλο της οικογενειακής/συγγενικής ομάδας στην κοινωνικοοικονομική και πολιτική οργάνωση και λειτουργία της παραδοσιακής κοινωνίας, βλ. G. Balandier, *Πολιτική ανθρωπολογία*, ό.π., Βασίλης Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1991, σσ. 65-120, P. Bourdieu, *Le sens pratique*, ό.π., σσ. 312-331.

δομούνται οι κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας, αποτυπώνεται και στη μαρτυρία του Δεληγιάννη, ο οποίος της αποδίδει ιδιαίτερη σημασία ως στοιχείο της ιστορίας. Η οργάνωση και δομή του λόγου του προύχοντα παραπέμπουν σε ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων και δεσμών, οι αρχές λογισμού του οποίου διέπονται από το τρίπτυχο συγγένεια/κοινωνικό status/εντοπιότητα, στοιχεία με τα οποία συγκροτείται η ταυτότητα ενός ολόκληρου κόσμου, της παραδοσιακής κοινωνίας.

Θα επιχειρήσουμε τώρα, με βάση τις προηγούμενες παρατηρήσεις, να ανασυστήσουμε τον τρόπο με τον οποίο μνημονεύονται οι συγγενικές σχέσεις στο λόγο του προύχοντα και να δούμε πώς αντιλαμβάνεται τη θέση του στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικής/συγγενικής ομάδας. Βέβαια, οι αναπαραστάσεις των συγγενικών δεσμών παραπέμπουν σε μορφές συνείδησης περί της οικογενειακής ταυτότητας και συνοχής που αποκαλύπτουν τη βαρύτητα των σχέσεων αυτών στην οργάνωση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής της κοινότητας. Ακόμα, συνδηλώνουν τους όρους υπό τους οποίους τα κοινωνικά αυτά περιβάλλοντα αντιλαμβάνονται την υπόθεση της επανάστασης και εντάσσονται στη νέα συλλογικότητα του εθνικού κράτους. Η μελέτη, λοιπόν, των στοιχείων της ταυτότητας του προύχοντα μέσω των αναφορών του στη συγγένεια, επιτρέπει να διακρίνουμε τυπικές μορφές στάσεων και συμπεριφορών που διέπουν τη συγχρονική παρουσία και δράση και να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το κοινωνικό υποκείμενο αντιλαμβάνεται τη θέση και το ρόλο του στην ιστορία. Οι σταθερές αυτές, που συναρτώνται με την παρουσία των ανθρώπων και τις σχέσεις τους με το κοινωνικό περιβάλλον, αναδεικνύουν νοοτροπίες και ιδεολογικές δομές που ανάγονται στον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό και στους ιδιαίτερους όρους προσαρμογής του στη νέα πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα που δημιουργεί η επανάσταση. Πρόκειται για την ιστορική συνθήκη στο πλαίσιο της οποίας διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για τη συνάντηση του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου με τις νέες αρχές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης που εγκαινιάζουν οι διαδικασίες συγκρότησης του εθνικού κράτους.

Η ιστορία, λοιπόν, του πελοποννήσιου προύχοντα αφορά στη βιωμένη εμπειρία και μνήμη της κανονικότητας την οποία διασφαλίζει η οικογενειακή ισχύς και εξουσία στο πλαίσιο της οθωμανικής κατάκτησης, εγγράφεται όμως, επίσης, στην εμπειρία της αλλαγής που φέρνει η επανάσταση και η εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους και που βιώνεται, τώρα, με όρους κοινωνικής και ηθικής παρακμής. Το γεγονός, ότι ο Δεληγιάννης υπερασπίζεται στα Απομνημονεύματά του την ιστορία της οικογένειάς του και την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει για τις «υπηρεσίες» που προσέφεραν

στην επανάσταση και στο γένος, δεν σημαίνει ότι η μαρτυρία του προύχοντα, ως τεκμήριο της ιστορίας, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως «μεροληπτική», άρα μη αξιόπιστη, αφήγηση των γεγονότων που έζησε και των καταστάσεων που αντιμετώπισε, δηλαδή ως μία «διαστρέβλωση της αλήθειας»,⁵ που στοχεύει στη διαφύλαξη της τιμής της οικογένειας, στην προάσπιση του οικογενειακού/ταξικού του συμφέροντος.

Η οικογένεια, οι συγγενείς, οι προύχοντες, ο τόπος ως χώρος ταυτισμένος με την κοινοτική αυθεντία, συνιστούν τον «κόσμο» του Δεληγιάννη, την οικουμενικότητα μέσω της οποίας βιώνει, αντιλαμβάνεται και αναπαριστά τη σχέση του με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής του. Μέσω αυτού του «κόσμου», πλαίσιο αναφοράς της δράσης του, συγκροτείται ο κόσμος της κοινωνικής εμπειρίας και προσδιορίζονται οι σχέσεις του με τον κόσμο και την ιστορία. Ο λόγος του προύχοντα αναπαριστά πρώτιστα ένα ολοποιοό σύμπαν, συστήνει τα γνωρίσματα μιας ταυτότητας, τα διακριτικά στοιχεία της οποίας δεν προσδιορίζονται σε αναφορά με τα «ταξικά» κριτήρια, όπως αυτονόητα ορίζονται οι κοινωνικοί διαφορισμοί στις σύγχρονες κοινωνίες. Τα ταυτοποιητικά στοιχεία του προύχοντα συγκροτούνται στη βάση καθολικών αρχών και αξιών που αναφέρονται στην εντοπιότητα, την κοινότητα αίματος και την κοινή καταγωγή, την κοινωνική ιεραρχία με όρους προστάτη-κηδεμόνα, προστατευόμενου-ευεργετούμενου. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για τον κληρονομημένο κόσμο, το κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, αλλά και

5. Στην οπτική αυτή έχουν αντιμετωπισθεί, κυρίως, τα Απομνημονεύματα του Δεληγιάννη, όσον αφορά τις προθέσεις του. Πρόκειται για χαρακτηρισμούς του τύπου «το πλήρες εμπαιχία, μεροληπτικόν και εγωιστικόν απομνημόνευμα του Δεληγιάννη», ή «καθ' υπερβολήν δεληγιαννίζει». Ενδεικτικά, Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία του Αγώνος», *ό.π.*, σσ. 87- 91. Τέτοιου τύπου χαρακτηρισμοί εξυπονοούν μια ιδιαίτερη αντίληψη περί της ιστορίας και προσδιορίζουν έναν ιδιαίτερο τύπο διαχείρισης της μαρτυρίας ως υλικού της ιστοριογραφίας. Έτσι, για παράδειγμα ο Γριτσόπουλος («Απομνημονεύματα των αγωνιστών του εικοσιένα», *ό.π.*, σσ.315-320), αναφερόμενος στο Απομνημόνευμα του Δεληγιάννη, σημειώνει ότι «ούτε η πείρα της ζωής, ούτε η ευθύνη του έναντι της ιστορικής αλήθειας τον ήγαγον εις το ύψος της αμερολήπτου διηγήσεως». Σημειώνει ακόμα ότι ο Δεληγιάννης, επειδή διακατέχεται από «προκατάληψιν», «έθεσεν εαυτόν εις το περιθώριον, έξω των αδιαβλήτων και ειλικρινών αγωνιστών». Τα Απομνημονεύματα του Δεληγιάννη, και όχι μόνο βέβαια, αντιμετωπίζονται στη λογική αυτή με βασικό κριτήριο την εγκυρότητά τους ως προς την «αλήθεια», κατά πόσον δηλαδή συνιστούν αποδεικτικό υλικό για την ανακάλυψη μίας υποτιθέμενης «αντικειμενικής» πραγματικότητας, που κρύβεται πίσω από την μαρτυρία και θα πρέπει να «αποκαλυφθεί». Κριτήριο της αξίας της μαρτυρίας είναι λοιπόν η «αντικειμενικότητά» της. Όπως αναφέραμε, αυτός ο τύπος κριτικής πηγάζει από μια αντίληψη περί της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία το ιστορικό ενδιαφέρον εστιάζεται στο ίδιο το «γεγονός» ως τέτοιο, το οποίο προϋπάρχει και συγκροτείται ανεξάρτητα από τη μαρτυρία και όχι, βέβαια, στο σύνολο των ιδεολογικοπολιτικών και πολιτισμικών παραμέτρων, δια μέσου των οποίων οι ιστορικοί δρώντες αντιλαμβάνονται, περιγράφουν, αλλά και εξηγούν ταυτόχρονα τα γεγονότα.

το σύνολο των αυτονόπων που διέπουν τις κοινωνικοπολιτικές και ιδεολογικές του πρακτικές.

Ο Δεληγιάννης μας δίνει στη μαρτυρία του –η οποία δεν είναι αυτοβιογραφία– τα βασικά βιογραφικά του στοιχεία, προσδιορίζοντας, έτσι, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που συγκροτούν την κοινωνική του ταυτότητα. Αναφέρεται με συντομία στις συνθήκες γέννησης και την «πατρίδα» του, χωρίς, ωστόσο, να παραθέτει λεπτομέρειες για τη ζωή του. Άλλωστε, δεν είναι αυτή η βασική του μέριμνα. Τα στοιχεία που παραθέτει ο προύχοντας, μαρτυρούν για τους όρους διαμόρφωσης της οικογενειακής δύναμης και επιρροής και προβάλλουν συγκεκριμένα αξιακά πρότυπα και πολιτισμικά αγαθά τα οποία καλύπτουν τις κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες μιας αρχοντικής οικογένειας που κυριαρχεί στην τοπική κοινωνία. Περιγράφει, δηλαδή, πώς το πολιτισμικό κεφάλαιο, το οποίο μεταβιβάζεται στα νέα μέλη της οικογένειας, εγγράφεται στις οικογενειακές στρατηγικές αναπαραγωγής:

«Εγώ εγενήθην κατά το έτος 1780, Φεβρουαρίου 14, εις την πατρίδα μου κωμόπολιν Λαγκαδίων της επαρχίας Γορτυνίας ή Καρύταινας και ανετράφην εις αυτήν. Εκεί εδιδάχθην και μικρά τινά μαθήματα εκ του σχολείου της Δημητσάνας παρά του Επισκόπου Ακόβων Δανιήλ, προβιβασθέντος έπειτα Μητροπολίτου Τριπολιτσάς, υπάρχοντος κατ'αρχάς οικοδιδασκάλου της οικογένειας μας τον οποίον προήρξεν ο πατήρ μου εις αυτήν την υψηλήν θέσιν.» [Α, 27]

Η πρόσληψη «οικοδιδασκάλου» –ο οποίος αργότερα προάγεται στην εκκλησιαστική ιεραρχία– απαντά, βέβαια, σε ένα πρότυπο διαπαιδαγώγησης που αρμόζει σε μέλη μιας αρχοντικής οικογένειας και συνιστά ένα διακριτικό κοινωνικό γνώρισμα που συνδέεται με το κοινωνικό γόητρο και την αυθεντία. Συνδέεται, όμως, και με μια ακόμα ανάγκη –αυτή τη φορά πολιτικού τύπου. Έχει να κάνει με τις στρατηγικές διεύρυνσης της οικογενειακής πολιτικής δύναμης, μέσω των δεσμών αμοιβαιότητας και των σχέσεων ανταπόδοσης που συστήνονται με τους κατόχους των εκκλησιαστικών αξιωμάτων, οι οποίοι αναγνωρίζουν στην «υψηλή τους θέση» τη συνδρομή των προκρίτων.

Ένα μέρος της διήγησης του Δεληγιάννη, αυτό που αφορά στην οικογενειακή μνήμη και ιστορία, αφιερώνεται στη γενεαλογία της οικογένειας. Η προβολή της γενεαλογίας στον κοινωνικό χώρο, μαρτυρεί για την ύπαρξη πολιτικών σχέσεων δύναμης και θέσεων κύρους δεμελιωμένων στην αρχή της καταγωγής· ακόμα, η μνεία της καταγωγής υποδεικνύει τις αξίες που δηλώνει η εκφορά των συγγενικών προσήμων. Ο πρώτος δείος του πατέρα του, αναφερόμενος ως ο Δεληγιάννης εκ Λαγκαδίων, τοποθετείται στην αρχή της οικογενειακής γραμμής και συνιστά το ορόσημο/σύμβολο της «ένδοξης»

οικογενειακής ιστορίας, σηματοδοτεί την απαρχή μιας ταραχώδους οικογενειακής ιστορίας, στενά συνυφασμένης με την ιστορία των κατακτημένων χριστιανικών πληθυσμών και της ηγεσίας τους. Παρουσιάζεται, ακόμα, η ανάδειξή του σε κοινοτικό άρχοντα, σε «κεφαλή» της κοινωνικής και πολιτικής ιεραρχίας, η κατάληξη της δέσης του βεκίλη και, τέλος, ο θάνατος του γενάρχη, δηλαδή το τίμημα που συνεπάγεται η υπέρβαση των ορίων που ορίζονται από τις τοπικές σχέσεις δύναμης και εξουσίας στο πλαίσιο του οθωμανικού κράτους – όπως ακριβώς συμβαίνει κάθε φορά που συγκεντρώνεται υπέρμετρη δύναμη στα χέρια κάποιου τοπικού ηγέτη, ανατρέπονται οι ισορροπίες και αυτός καθίσταται ανεξέλεγκτος, επικίνδυνος για την οθωμανική πολιτική τάξη.

Έτσι, η εμπλοκή που δημιουργείται από την υπερβολική ισχυροποίηση μιας τοπικής εξουσιαστικής ομάδας διευθετείται με την παρέμβαση της εξουσίας, η οποία δια του απαγχονισμού του «παραβάτη», απονέμει τη δικαιοσύνη και «σωφρονίζει», αποκαθιστώντας την τάξη στο σύστημα των τοπικών σχέσεων εξουσίας. Στην παρέμβαση, όμως, των οθωμανικών αρχών και την έκδοση «μυστικού φερμανιού», ενέχεται σχεδόν πάντοτε η αντίπαλη πολιτική μερίδα που επικαλείται «καταχρήσεις» και ότι ο ισχυρός αντίπαλος υπερβαίνει τα όρια κατά την άσκηση της εξουσίας. Με τον τρόπο αυτό, όποιος ασκεί την τοπική εξουσία καθίσταται, περιοδικά, «ένοχος» εγκλημάτων για τα οποία θα πρέπει να πληρώσει, προκειμένου να αποδοθεί η δικαιοσύνη στο βασίλειο του Σουλτάνου, δηλαδή να εμποδωθούν σχέσεις ισορροπίας ελεγχόμενες από τους οθωμανούς. Οι μηχανισμοί και οι πρακτικές αυτές, όταν αξιολογούνται στο πλαίσιο της επανάστασης και εξορδοολογίζονται στην συγκυρία παραγωγής των Απομνημονευμάτων, ανασηματοδοτούνται με βάση την αντίθεση «έλληνας-οθωμανός», λειτουργώντας τώρα ως στοιχείο των νέων αρχών πολιτικής νομιμοφροσύνης.

Η οικογενειακή γραμμή κατεβαίνει από την πλευρά του θείου προς τον γιό, τον αρχιεπίσκοπο Ζαρνάτας Νεόφυτο, ο οποίος φέρεται να «τιμά» την οικογένεια, αφού συμμετέχει στα ορλωφικά και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αποτυχημένη επανάσταση. [Α, 21] Ακολουθεί ο πατριάρχης της οικογένειας, Ιωάννης Δεληγιάννης, κεντρικό σημείο αναφοράς στη μαρτυρία του Κανέλλου. Η μνήμη διατηρεί και ανασυστίνει την εικόνα ενός «μυθικού» προσώπου, σχεδόν ιερού, η παρουσία του οποίου παραμένει ζωντανή στη σκέψη και βαραίνει στη ζωή του Κ. Δεληγιάννη, ο οποίος αποδίδει σεβασμό στον πατέρα και θεμελιωτή της οικογενειακής δύναμης:

«Ο πατήρ μου Ιωάννης Δεληγιάννης, ζήσας το όλον έτη 78, διέπρεψεν ως προεστός της επαρχίας Καρύταινας έτη 32, ως βεκίλης της Πελοποννήσου εις Κωνσταντινούπολιν έτη 3, ως γενικός προεστός

(προύχων) της Πελοποννήσου έτη 16. Εις αυτό το διάστημα της ζωής του και του πολιτικού βίου του συνετέλεσε διά την βελτίωσιν της τύχης όλων των χριστιανών πελοποννησίων, οίτινες ήταν υποβλεπόμενοι από τους οθωμανούς ένεκα της επαναστάσεως του 1769, διεφύλαξε δε ιδίως την επαρχίαν του Καρύταιναν, ώστε δεν ηδύνατο πλέον ουδεις των δυνατών οθωμανών να την καθυποβάλη εις την αυδαιρεσίαν του ή να την βλάβη. Έκαμεν εις διαφόρους εποχάς μεγάλα και αξιομνημόνευτα ευεργετήματα, κατόρθωσεν δια παντοίων μέσων και εκτίσθησαν εκκλησΐαι εις όλας τας κωμοπόλεις και χωρία (...) το οποίον αντέβαινεν εις το Κοράνιον της οθωμανικής θρησκείας (...) εκατόρθωσε και εσύστησε σχολείον ελληνικόν εις την πατρίδα του.» [Α, 74]

Ο «πατέρας-ηγέτης» συνιστά για το μάρτυρα το κυρίαρχο υπόδειγμα κοινοτικής αυθεντίας και συμπυκνώνει όλα τα γνωρίσματα του χαρισματικού, υπεύθυνου και σώφρονα πρόκριτου, που νομιμοποιούν και προσδίδουν κύρος στην εξουσία. Σε αυτές τις ικανότητες, άλλωστε, αποδίδεται η άνοδος του πατέρα του στα ανώτατα πολιτικά αξιώματα και η θεμελίωση της πολιτικής δύναμης και επιρροής της οικογένειας σε ολόκληρη την Πελοπόννησο:

«Υπήρξεν εκ των προγόνων του ανέκαθεν εις εκ των προκριτωτέρων και των προυχόντων της Πελοποννήσου, άνθρωπος επίσημος και άνευ παιδείας (καθότι τότε δεν υπήρχον εις την Πελοπόννησον σχολεία ελληνικά) αλλ' εκ φύσεως με πολύν νούν με μεγάλην ικανότητα, με παρρησιαστικό και ευτολμίαν, με αίσθημα θρησκευτικόν και απαραδειγμάτιστον πατριωτισμόν. ώστε εκ τούτων των πλεονεκτημάτων του κατέστη επίφοβος εις τους Τούρκους μικρούς τε και μεγάλους, καθότι υπερασπίζετο πάντοτε τα δικαιώματα των χριστιανών (...) και αείποτε εφρόντιζε δια την μέλλουσαν αποκατάστασιν της πατρίδος.» [Α, 68]

Η ηγετική φυσιογνωμία που σκιαγραφείται, συμπυκνώνει τις κυρίαρχες κοινωνικοπολιτικές και ηθικές αξίες του κοινοτικού άρχοντα: πλούτος και υψηλή κοινωνική καταγωγή, ευτολμία και σωφροσύνη, προστασία της κοινότητας και υπεράσπιση των συμφερόντων της. Μια ηγετική φυσιογνωμία, όπως αυτή του κοινοτικού άρχοντα, θεμελιώνει την αυθεντία της τόσο στη δύναμη της παράδοσης, όσο και στις χαρισματικές ικανότητες που επιδεικνύει κατά την άσκηση της εξουσίας. Η εξουσία του, όμως, δεν είναι αυθαίρετη και συγκυριακή ούτε παροδική. Θεμελιώνεται σε ιστορικές ρίζες που χάνονται στα βάθη του χρόνου, σε συνέχειες και διάρκειες σταθερές στην ιστορία, που την καθιστούν αναλλοίωτη, σχεδόν «φυσική». Όπως σημειώνει ο Κ. Δεληγιάννης, ο πατριάρχης της οικογένειας υπήρξε «ανέκαθεν» άρχοντας, όπως ακριβώς

συμβαίνει και με αυτόν τον ίδιο, τους συγγενείς και την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει.

Η δήλωση αυτή, ότι «ανέκαθεν υπήρξεν άρχοντας», αποδίδει φυσικότητα στην εξουσία με την οποία περιβάλλονται οι κοινοτικές αυθεντίες και συνιστά όρο για τη διεύρυνση και αναπαραγωγή της προουχοντικής κυριαρχίας. Διότι τὸ «ανέκαθεν» αποδεσμεύεται από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και χωροχρονικές παραμέτρους, ανάγεται, πέρα από το ιστορικό παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, στο άχρονο «πάντοτε». Συστήνεται, έτσι, η δεμελιώδης, αδιαμφισβήτητη νομιμοποιητική συνθήκη που εγγυάται το «νόμιμα» κεκτημένο, το κατοχυρωμένο της εξουσίας μιας προουχοντικής κοινωνικής ομάδας. Μέσω αυτής της κληροδοτημένης εικόνας περί της «ανέκαθεν» θέσης του προύχοντα στην κοινωνία, αντιλαμβάνεται και ο ίδιος ο Κ. Δεληγιάννης τη σχέση του με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής του.

Στη μαρτυρία του Δεληγιάννη, η κυριαρχική ικανότητα ενός ηγέτη ή μιας ιδύνουσας κοινωνικής ομάδας συναρτάται επίσης με την ενεργό συμμετοχή και παρουσία τους στο ιστορικοκοινωνικό γίγνεσθαι. Η εμπέδωση της κυριαρχίας της προουχοντικής οικογένειας εξαρτάται από την ικανότητά της να παρέχει προστασία, να διασφαλίζει και να υπερασπίζεται τα συμφέροντα της κοινότητας των «ομόαιμων» και «ομόδρυσκων» αδελφών, την ηγεσία των οποίων αναλαμβάνει. Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνονται και ανανεώνονται συνεχώς οι όροι επιβολής της κυριαρχίας και του ηγεμονικού ρόλου του κοινοτικού άρχοντα στο πλαίσιο της κοινότητας.

Ο πατριάρχης των Δεληγιανναίων, φέρεται να μεριμνά με την πολιτική του, για να δέσει τα δεμέλια της πολιτικής δύναμης και ισχύος της οικογένειας. Πέραν των κεκτημένων και των κληρονομημένων προνομίων που του παρέχουν αδιαφιλονίκητα την εξουσία στην επαρχία, μεριμνά επίσης για τη διεύρυνσή της, και αυτό συνιστά ένα ζήτημα επιτυχούς πολιτικής διαχείρισης. Τα «ευεργετήματά» του προς την κοινότητα προσδίδουν το απαραίτητο κύρος και γόητρο που προσιδιάζουν στη θέση του ηγέτη. Αντλεί, δηλαδή, δύναμη και κύρος από την εμπιστοσύνη που αποδίδεται στο πρόσωπό του, εφόσον ασκεί με γενναιοδωρία και σωφροσύνη την εξουσία.

Με το αίσθημα της ευθύνης που χαρακτηρίζει τον άξιο ηγέτη, ο πατριάρχης της οικογένειας παρουσιάζεται να ασκεί την εξουσία ως ευεργέτης και προστάτης των συμφερόντων της κοινότητας. Αποκτά έτσι ερείσματα στην κοινότητα που του επιτρέπουν να παρουσιάζεται ισχυρός απέναντι στην οθωμανική εξουσία αλλά και διεκδικητικός απέναντι στους πολιτικούς του αντιπάλους. Αυτός ο τρόπος άσκησης της εξουσίας συνιστά όρο για την εμπέδωση της κυριαρχίας της οικογένειας, καθιερώνοντας τους

Δεληγιανναίους ως μια από τις σημαντικότερες πολιτικές δυνάμεις του τόπου. Αυτό, εξάλλου, συνιστά και το μέγιστο κοινωνικό και πολιτικό αγαθό που κληροδότησε ο πατριάρχης της οικογένειας στους απογόνους του.

Η αναφορά του Δεληγιάννη στο «πατριωτικό» και «δρησκευτικό» φρόνημα που χαρακτηρίζουν την πολιτική παρουσία και πρακτική του αρχηγού της οικογένειας, στοχεύει στο να υπενθυμίσει το «εθνικό» φρόνημα που προσδιορίζει εν γένει τους προσανατολισμούς και τη δράση της πελοποννησιακής πολιτικής ηγεσίας στη διάρκεια της κατάκτησης. Το ζήτημα, όμως, συνίσταται στο πώς αντιλαμβάνεται αυτό το «εθνικό» φρόνημα ο προύχοντας και τις σημασίες που αποδίδει στα νέα εθνικά σύμβολα. Τα «ευεργετήματα» που παραχωρεί ο τοπικός άρχοντας στην κοινότητα, όπως είναι τα «σχολεία» και οι «εκκλησίες», εγγράφονται, βέβαια, στις πολιτικές στρατηγικές αναπαραγωγής της προυχοντικής δύναμης: η υπόσταση των προυχόντων συνδέεται με την αναπαραγωγή της διαφοράς της χριστιανικής κοινότητας από τον κατακτητή, με την εμπέδωση και διατήρηση της διαφορετικής πολιτισμικής/δρησκευτικής ταυτότητας των δύο συλλογικοτήτων. Η πολιτική «προστασίας» της κοινότητας διασφαλίζει ταυτόχρονα τους όρους αναπαραγωγής της χριστιανικής κοινότητας και των κυρίαρχων σχέσεων και δομών εξουσίας στο εσωτερικό της και δεν αναιρεί την κατακτητική συνθήκη απεναντίας, καταφάσκει και ανανεώνει, μέσω της διαίωνισης της διαφοράς, και τη διαίωνιση της κατάκτησης, γεγονός που σημαίνει την αναπαραγωγή των διαμεσολαβητικών εκείνων μηχανισμών και δεσμών που επανδρώνονται από την «κεφαλή των ραγιάδων», δηλαδή τους προύχοντες.

Όμως, το γεγονός, ότι αποδίδονται οι προυχοντικές πρακτικές μέσα από τα εθνικά πολιτικά πρόσημα, αφορά στην ιστορική συνθήκη παραγωγής της μαρτυρίας του Κ. Δεληγιάννη και στα διακυβεύματα που προσδιορίζουν τη συνθήκη γραφής των Απομνημονευμάτων των παλιών αγωνιστών. Στο πεδίο των νέων κοινωνικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων, όπου οι παλιοί αγωνιστές επενδύουν τη συμμετοχή τους στην επανάσταση και πλειοδοτούν σε εθνική ρητορεία, οι πρακτικές των προυχόντων, καθ'όλα νόμιμες και «δεάρεστες» τότε, απαξιώνονται τώρα, θεωρούμενες υπό το πρίσμα της πολιτικής αλλαγής και των νέων αξιολογικών αρχών που τη διέπουν. Στη συνάφεια αυτή, το πρόσημο «πρόκριτος», ενώ παραπέμπει σε μια διαφορετική από την εθνική ιστορική συνθήκη, αποδίδεται ως συνώνυμο του «Τουρκολάτρη». Στις προυχοντικές πρακτικές στο πλαίσιο των κοινοτικών δεσμών και μηχανισμών, αναγνωρίζεται ο «εχθρός του λαού/έθνους» και ο εθνικός μειοδότης.

Η μαρτυρία του Δεληγιάννη, επειδή ακριβώς λειτουργεί ως απάντηση στις κατηγορίες που απευθύνονται στις κοινοτικές αυθεντίες, επέχει δέση «απολογίας», η οποία εκφέρεται ακολουθώντας τις αρχές λογισμού και τις αξίες που διέπουν το πεδίο των συγκυριακών πολιτικών αντιπαραθέσεων στο οποίο και ο ίδιος εμπλέκεται. Η απάντησή του – στους όρους που υπαγορεύει η πολιτική αντιπαραθεση στη νέα ιστορική συνάφεια – αποσκοπεί στην αποκατάσταση της «αλήθειας» μιας «αλήθειας», όμως, αξιοδοτημένης και αξιωμένης στο πλαίσιο της νέας εθνικής πραγματικότητας. Μέσα από αυτούς τους δρόμους, οι κοινοτικοί άρχοντες – και, κατ' εξοχήν, ο πατέρας του – φέρονται να ενσαρκώνουν τα δύο πρωταρχικά στοιχεία που συστήνουν την εθνική ταυτότητα, δηλαδή, τη χριστιανοσύνη και την ελληνικότητα. Έτσι, το δρησκευτικό φρόνημα («κατόρθωσεν και εκτίσθησαν εκκλησίαι, το οποίον αντέβαινεν εις το κοράνιον») και το ελληνικό φρόνημα («κατόρθωσε και εσύστησε σχολείον Ελληνικόν εις την πατρίδα του») συνιστούν τεκμήρια για τον «απαραδειγμάτιστον πατριωτισμόν» του κοινοτικού άρχοντα που καταδεικνύουν «εθνικό φρόνημα» και τοποθετούν τον προύχοντα στην υπηρεσία της εθνικής υπόθεσης: «αείποτε [ο πατέρας] εφρόντιζεν δια την μέλλουσαν αποκατάστασιν της πατρίδος».

Ο «πατριωτισμός» και το «δρησκευτικόν αίσθημα» συνιστούν έννοιες – σύμβολα, σε ένα άλλο επίπεδο – που διαμεσολαβούνται από την ιστορική εμπειρία και ανασηματοδοτούνται στην ιστορικοκοινωνική συνθήκη παραγωγής και χρήσης τους. Στη νέα πραγματικότητα, με τις έννοιες αυτές αποδίδεται το «αείποτε» εθνικό φρόνημα της κοινοτικής ηγεσίας και αντιστοιχίζεται με το πρόταγμα εθνικής ανεξαρτησίας που συγκροτείται αναδρομικά στο πλαίσιο της εθνικιστικής ιδεολογίας. Πρόκειται για «αντικειμενικά» ταυτοποιητικά γνωρίσματα της νέας εθνικής πολιτικής οντότητας, με βάση τα οποία διακρίνεται η διαχρονική ιστορική της συνέχεια και συνοχή στο πλαίσιο της κατάκτησης. Πρόκειται για τα διακριτικά γνωρίσματα της παραδοσιακής κοινωνίας που προσφέρουν στη νέα εθνική ιδεολογία τα ιστορικά αντικρύσματα των συμβόλων και των παραστάσεων που συστήνει στο πλαίσιο του εθνικού κράτους.

Στο πλαίσιο αυτού του ιδιαίτερου ιδεολογικοπολιτικού κλίματος, ο Κ. Δεληγιάννης επιχειρεί να αποκαταστήσει την «ιστορική αλήθεια», να αποδώσει, δηλαδή, την εθνική συνέχεια, προκειμένου να αποκαταστήσει και δικαιώσει μέσα σ' αυτήν την ιστορία της οικογένειάς του. Στο παρελθόν προβάλλονται κατηγορίες και πραγματικότητες που συστήνουν το ιστορικό παρόν, συνιστούν, πλέον, τον βιωμένο κόσμο του ίδιου του προύχοντα και προσδιορίζουν τη συνθήκη παραγωγής του έργου του. Τα γεγονότα και οι πράξεις των ανθρώπων στο παρελθόν αξιοδοτούνται δετικά ή αρνητικά κατά

πώς οργανώνονται, αναγνωρίζονται και σημασιοδοτούνται στη συνάφεια του νέου πολιτικού και πολιτισμικού πεδίου. Έτσι, οι σχεδιασμοί της κοινοτικής πολιτικής, όσον αφορά στην «υπεράσπιση των αδυνάτων χριστιανών» και την οικοδόμηση σχολείων και εκκλησιών, νοηματοδοτούνται στο πλαίσιο μιας νέας συλλογικής ταυτότητας και αποδίδονται/εγγράφονται στις διαδικασίες «αφύπνισης του έθνους, εν μέσω της τυραννίας των αλλοεθνών και αλλόθρησκων Τούρκων» κατακτητών. Στη συνάφεια αυτή, κάθε αναφορά στις οικογενειακές πρακτικές εγγράφεται σε «αναδρομικά κατασκευασμένες» στρατηγικές διατήρησης του έθνους και φέρονται να αποβλέπουν «σαν να πρόκειται για το παρόν» στην υλική, πνευματική και πολιτική ανασυγκρότηση και αποκατάστασή του. Ταυτόχρονα, στα μάτια του Δεληγιάννη, νοηματοδοτούν την εμπειρία και υποστηλώνουν την ιστορική συνοχή και ισορροπία του κοινωνικού υποκειμένου, καθώς δικαιώνουν την παρουσία και δράση τόσο του ίδιου, όσο και του κόσμου τον οποίο εκπροσωπεί.

Ας επανέλθουμε, όμως, στη γενεαλογία, όπως καταγράφεται στη μαρτυρία του προύχοντα. Ο πατέρας Δεληγιάννης αποτελεί το δεύτερο δύμα που προσέφερε η οικογένεια, αφού πληρώνει με τη ίδια τη ζωή του το ότι, ως «κεφαλή» των χριστιανών, απέκτησε περισσότερη δύναμη και επιρροή από αυτήν που επέτρεπε η οθωμανική εξουσία.⁶ Όπως είδαμε, ο Κ. Δεληγιάννης ανακαλεί μια μακρά οικογενειακή παράδοση μακρυνών και ένδοξων προγόνων και έχει συνείδηση του ρόλου του ως άρχοντα. Γι αυτόν το να είναι

6. Η ισχυροποίηση του πελοποννήσιου προύχοντα, δηλαδή η σχετική αυτονόμηση του πολιτικού χώρου που ελέγχει η κοινοτική αυθεντία από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς της εξουσίας, τον καθιστούν επικίνδυνο τόσο για την τάξη, όσο και για τους τοπικούς αντιπάλους του. Στο βαθμό, μάλιστα, που απόρροια της πολιτικής του αρχηγού των Δεληγιανναίων είναι η διασάλευση των τοπικών ισορροπιών και η ανατροπή των συσχετισμών δύναμης που διαμορφώνονται μεταξύ των ηγετικών χριστιανικών και μουσουλμανικών ομάδων και των οθωμανικών αρχών. Οι πολιτικοί αντίπαλοι του προύχοντα, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, τον ενοχοποιούν στον οθωμανό αξιωματούχο. Ο Κ. Δεληγιάννης αναφέρει ότι ο οθωμανός αξιωματούχος «ανέφερεν εις τον Μέγα Βεζύρη πικρότατα κατά του πατρός μου εξαιτούμενος την άδειαν της κεφαλικής του ποινής.» [Α, 68] Ο Ι. Δεληγιάννης αποκτά περισσότερη δύναμη από αυτήν που του «πρέπει», γεγονός το οποίο με όρους πολιτικούς σημαίνει τη διασάλευση των ρυθμιστικών μηχανισμών πολιτικής εξισορρόπησης δια μέσου των οποίων συντηρούνται και αναπαράγονται οι τοπικές σχέσεις δύναμης και εξουσίας. Επίσης, η συγκέντρωση σημαντικής δύναμης από τον προύχοντα συνιστά παραβίαση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στα χριστιανικά και τα μουσουλμανικά στρώματα, που αποτελεί όρο για την αναπαραγωγή της διαφοράς ανάμεσα στην κυρίαρχη και την κυριαρχούμενη κοινωνία. Η παραβίαση των ορίων απαιτεί την παρέμβαση της εξουσίας, παρέμβαση η οποία εκδηλώνεται με τον αποκεφαλισμό του τοπικού ηγέτη που «σήκωσε κεφάλι». Πρακτική που επισημαίνει την ανάγκη διατήρησης και σεβασμού των ορίων που διασφαλίζουν την οθωμανική τάξη και εγγυώνται τη νομιμότητα. Ο Ι. Δεληγιάννης αποκεφαλίστηκε μέσα στο σπίτι του. Για την πρακτική του αποκεφαλισμού στο πλαίσιο της κατάκτησης, βλ. Ν. Σαρής, *Οσμανική πραγματικότητα. Ι. Το δεσποτικό κράτος*, Αθήνα, Αρσενίδης, σσ. 318 -319.

κανείς άρχοντας, σημαίνει ότι έχει τη δυνατότητα να επικαλείται, πρώτα απ'όλα, αναγνωρισμένους και καταξιωμένους προγόνους. Ακόμα, θεωρεί τον εαυτό του κληρονόμο, μαζί με τους άλλους αδελφούς του, αυτής της οικογενειακής παράδοσης. Η εξουσία, που ασκεί «ανέκαθεν» η οικογένεια, θεωρείται κατοχυρωμένη, νομιμοποιείται από τη μακρά της ιστορία και «καθαγιάζεται» από την παράδοση. Η διατήρηση, όμως, και η αναπαραγωγή της απόκειται στις ικανότητες και τα χαρίσματα των απογόνων:

«Όλοι οι πελοποννήσιοι γνωρίζουν ότι την εξουσίαν ημείς την είχομεν συγκεντρωμένην εις τας οικογένειάς μας προ αμνημονεύτων χρόνων και υπερασπιζόμεθα τους αδελφούς μας χριστιανούς. Και μ'όλον οπού η οθωμανική εξουσία είχεν το αυθαίρετον και ηδύνατο να φονεύση έναν εκ των προυχόντων μη σύμφωνον με τας θελήσεις της, καθώς τούτον ήτο αποδεδειγμένον, πραγματικώς και εις διαφόρους εποχάς εφόνευσεν από τους Δεληγιάννηδες, από τους Ζαίμηδες, από τους Λόντους (...) και άλλους. Η εξουσία μ'όλα ταύτα ήτον πάντοτε συγκεντρωμένη εις τας αυτάς οικογενείας και μετά παρέλευσιν ενός έτους το πολύ αντεκατεστήνοντο εις την θέσιν του φονευθέντος πατρός ή συγγενούς των.» [B, 123]

Ας δούμε, λοιπόν, πώς περιγράφει την αναπροσαρμογή των οικογενειακών στρατηγικών, μετά την απουσία της «κεφαλής» της οικογένειας. Στο γενεαλογικό δένδρο, την επόμενη σημαντική θέση καταλαμβάνουν οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί, ο πρωτότοκος Αναγνώστης και ο τριτότοκος Θεόδωρος, ο οποίος θα έχει επίσης την ίδια τύχη με τον πατέρα του. Ο Θεόδωρος Δεληγιάννης, λίγους μήνες πριν εκδηλωθεί η επανάσταση στην Πελοπόννησο, φυλακίζεται στην Τρίπολη μαζί με τους άλλους ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες και πεθαίνει λίγο μετά την αποφυλάκισή του στα 1821. [A, 267-8]

Τα δύο αυτά πρόσωπα —οι μεγάλοι αδελφοί— μνημονεύονται στη μαρτυρία ως δύο από τους σημαντικότερους πολιτικούς ηγέτες στην Πελοπόννησο, οι οποίοι συνεχίζουν την παράδοση σε θέσεις εξουσίας μετά τον θάνατο του πατριάρχη της οικογένειας. Ως άξιοι κληρονόμοι της οικογενειακής πολιτικής δύναμης και εξουσίας, διακρίνονται για τις πολιτικές και διοικητικές ικανότητες, για τα ηγετικά χαρίσματα που διαθέτουν. Η ανάδειξή τους στην κορυφή της κοινωνικής και πολιτικής ιεραρχίας, στα ανώτατα πολιτικά και διοικητικά αξιώματα, συναρτάται —πέραν του ήδη διαμορφωμένου κοινωνικοοικονομικού status που κληρονομούν— με το γόητρο και το κύρος που αποκτούν, λόγω της σημαντικής δράσης που αναπτύσσουν στους κοινοτικούς μηχανισμούς. Τα δύο αυτά στοιχεία καθιστούν τους

Δεληγιανναίους πανίσχυρους στον τόπο, σεβαστούς στις κοινότητες και υπολογίσιμους στις οθωμανικές αρχές.

Ως σημαντικότερο στοιχείο, όμως, καταγράφονται οι σχέσεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της οικογένειας. Πάνω σ'αυτές τις σχέσεις στηρίζεται η πολιτική δύναμη και θεμελιώνεται η εξουσία της οικογένειας στον πελοποννησιακό χώρο. Η προσωπική εξουσιαστική δυνατότητα αντιπροσωπεύει την κυριαρχία της συγγενικής ομάδας:

«Ιδίως δε ο Θεοδωράκης Δεληγιάννης, ο μοναδικός εκείνος ανήρ, το καύχημα της Πελοποννήσου, ο οποίος έχων τσαούτα και τοιαύτα πλεονεκτήματα, βοηθούμενος πάντοτε καθ'όλα από τους άλλους αδελφούς του οίτινες ήτον οι πλουσιώτεροι, μεγαλοκτημονέστεροι και ισχυρότεροι πάντων, αυτός ήτον το κέντρον της Πελοποννήσου και εις αυτόν απευθύνοντο όλοι οι προύχοντες και προεστώτες (...).» [Γ, 252]

Μνημονεύονται, ακόμα, και άλλα μέλη της οικογένειας, όπως ο τέταρτος κατά σειρά, Αναστάσιος και οι μικρότεροι αδελφοί, Δημήτριος, Κωνσταντίνος, Πανάγος, Νικόλαος, ενώ δεν αναφέρεται πουθενά ο Γεώργιος, ο οποίος πεθαίνει στα 1820, όπως μαθαίνουμε, «άγαμος». ⁷ Ο προύχοντας αναφέρεται στην οικογένειά του, την «πολυμελεστέρα» της Πελοποννήσου, προκειμένου να δείξει στον Τρικούπη και στους άλλους «υευδοιστοριογράφους» τι σημαίνει προυχοντική δύναμη και πώς αυτή διασφαλίζεται και αναπαράγεται στο πλαίσιο των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας. ⁸ Πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν γίνεται καμία αναφορά στη μητέρα, και οι δύο αδελφές, Θανάσω και Ελένη, μνημονεύονται μόνον, όταν αναφέρεται στους γάμους τους, όταν δηλαδή, μιλάει για τους συγγενικούς δεσμούς που συστήνουν οι Δεληγιανναίοι με τις άλλες ισχυρές προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου στο πλαίσιο των στρατηγικών αναπαραγωγής της πολιτικής τους δύναμης. Στην ίδια λογική, μνημονεύεται και η σύζυγος του Κ. Δεληγιάννη, θυγατέρα του προύχοντα Παπατσώνη..

Η εικόνα της οικογένειας που σκιαγραφείται στη μαρτυρία, δείχνει ότι στις προυχοντικές αυτές οικογένειες κυριαρχεί η πατρογραμμική παράδοση και η πατριαρχική ιδεολογία, θεμελιακές συνιστώσες της παραδοσιακής κοινωνίας. Στο σύστημα των οικογενειακών σχέσεων, τα άρρενα μέλη κληρονομούν την εξουσία, ακολουθώντας μια ηλικιακή τάξη και, έτσι, η υπεροχή των ανδρών στο συγγενικό δίκτυο συνδέεται με αυστηρούς κανόνες διαδοχής που διέπουν την οργάνωση και λειτουργία των οικογενειακών δικτύων. Τα κληρονομικά

7. Ευτυχία Λιάτα, *Αρχαία οικογένεια Δεληγιάννη. Γενικό ευρετήριο*, Αθήνα, ΕΦΛ, 1992, σ. 15-21. σσ. 15-21.

8. Αυτόθι.

δικαιώματα μεταβιβάζονται από τον αρχηγό της οικογένειας στα άρρενα μέλη, τα οποία καθίστανται, έτσι, κατά σειρά ηλικίας κληρονόμοι των οικονομικών, κοινωνικών και συμβολικών οικογενειακών αγαθών. Ο αρχηγός, διαχειρίζεται αυτά τα αγαθά, συμβολίζει την οικογενειακή δύναμη και διασφαλίζει την οικογενειακή συνοχή.

Η κοινωνική και πολιτική παρουσία του Κ. Δεληγιάννη προσδιορίζεται από τους κανόνες και τους «νόμους» της οικογενειακής οργάνωσης. Η λογική αυτή διαφαίνεται, άλλωστε, στον τρόπο με τον οποίο ο προύχοντας αναφέρεται στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό/συγγενικό περιβάλλον. Η κοινωνική του θέση αποδίδεται, πρωταρχικά, στην ομάδα καταγωγής και, έτσι, στην κοινωνική του διαδρομή, ακολουθεί το τυπικό τελετουργικό της διαδοχής και της κληρονομιάς, σύμφωνα με τις αξίες και τις παραδόσεις της οικογένειας.

Ο Κ. Δεληγιάννης υπήρξε το πέμπτο, κατά σειρά, παιδί της οικογένειας,⁹ γεγονός που προσδιορίζει τη θέση του στο σύστημα διαδοχής. Όπως αρμόζει στις σημαντικές προυχοντικές οικογένειες που φροντίζουν για την εκπαίδευση των παιδιών τους, παίρνει μαθήματα από τον οικοδιδάσκαλο, μετέπειτα Επίσκοπο Ακόβων Δανιήλ. Ο μεγάλος αδελφός, Αναγνώστης, προορίζεται για τα ανώτερα πολιτικά αξιώματα και για αρχηγός της οικογένειας. Έτσι, καταλαμβάνει τη θέση του βεκήλη στην Κωνσταντινούπολη, [Α, 58/67] όπως συνέβη και με τον πατριάρχη της οικογένειας Ιωάννη. Ο δευτερότοκος Γεώργιος, μακριά από τα οικογενειακά συστήματα διαδοχής, όπως επίσης και, κυρίως, από τη μνήμη που ανασυστήνεται επιλεκτικά στη συνάφεια της γραφής, αναφέρεται να κατοικεί στη Σμύρνη, όπου και πεθαίνει.

Ο αρχηγός της οικογένειας, όσο διάστημα ήταν Γενικός Εκπρόσωπος των επαρχιών της Πελοποννήσου στην Τρίπολη, έδρα του πασά, έχει στο πλευρό του τον τρίτοτοκο Θεόδωρο, ο οποίος και τον διαδέχεται, αποκτώντας μεγάλη δύναμη και επιρροή στην Πελοπόννησο:

«Μετά την ασθένειαν του πατρός μας απεκατεστάθη εις την θέσιν του ο αδελφός μας Θεοδωράκης Δεληγιάννης προεστός και αγιάννης του Μορέος μετά του Παπαλέξη, καθότι πάντοτε διορίζοντο δύο εκ των επισημοτέρων προυχόντων του Μορέως προϊστάμενοι των άλλων (...) οίτινες διορίζοντο από όλους τους προεστώτας της Πελοποννήσου και ως τοιούτους τους παρεδέχοντο οι κατά καιρόν βεζυράδες και εις αυτούς απευθύνοντο δια τας υποθέσεις των επαρχιών τους όλοι οι λοιποί προεστώτες των επαρχιών (...). Ο Θεοδωράκης ήτον εις εκ των διακεκριμένων προυχόντων, άνθρωπος καίτοι μη έχων συστηματικήν παιδείαν είχε όμως εξιδιασμένην ικανότητα, έξοχον νούν, καρδίαν

9. Αυτόθι.

γενναίαν, απτότος εις τους κινδύνους, εις το άκρον φιλόπατρις, μεγαλόδωρος και τολμητίας, εγνώριζεν την τουρκικήν διάλεκτον καλώς και ευρισκόμεθα πάντοτε μαζί οι δύο εις την Τριπολιτζάν.» [Α, 67]

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στον μεγάλο αδελφό συμπυκνώνουν τις κοινωνικοπολιτικές και ηθικές αρετές του πρόκριτου, σύμφωνα με το αξιολογικό σύστημα του Κ. Δεληγιάννη. Η «μεγαλοδωρία», μια σημαίνουσα πολιτική πρακτική στο σύστημα των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, συνιστά τη μέγιστη αξία στον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό. Αποτελεί ένδειξη κοινωνικού κύρους και πολιτικής δύναμης, αλλά και μια πρακτική επιβεβαίωσης της κοινωνικής ιεραρχίας, μέρος μιας πολιτικής στρατηγικής αναπαραγωγής των τοπικών σχέσεων εξουσίας.

Ας θυμηθούμε, εδώ, τα «ευεργετήματα» προς την κοινότητα, τα «σχολεία», τις «εκκλησίες», τη «φροντίδα» και την «προστασία» προς τους «αδυνάτους χριστιανούς», όλες αυτές τις πρακτικές που ενισχύουν το κύρος του τοπικού άρχοντα και εξασφαλίζουν τη νομιμοφροσύνη προς την εξουσία, αποκαθιστούν την «εμπιστοσύνη», το «σεβασμό» και την «υπόληψη» που αντλεί από την πλευρά των «ευεργετούμενων». Η «μεγαλοδωρία», όμως, ως κυρίαρχη πολιτική πρακτική των κοινοτικών αρχόντων, με οποιαδήποτε μορφή κι αν εκφέρεται, ορίζει μια σχέση ανταλλαγής, είτε τα μέρη που τη συνιστούν βρίσκονται σε άνιση θέση στο πλαίσιο της κοινωνικής ιεραρχίας, είτε θεωρούνται κοινωνικά και πολιτικά ισότιμα. Η πρακτική της «δωρεάς», δηλαδή της παροχής δώρων με τη μορφή υλικών και συμβολικών αγαθών, η προστασία και φροντίδα στο πλαίσιο σχέσεων ανταλλαγής, συγκροτούν ένα πεδίο κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων, όπου την «προσφορά» διαδέχεται το «χρέος» και, έτσι, δημιουργείται ένα είδος οφειλής που μένει να ανταποδοθεί. Καθώς μάλιστα η «γενναιοδωρία» διέπει την ανταλλαγή των υλικών και συμβολικών αγαθών, η πλειοδοσία που τη χαρακτηρίζει ως πρακτική διαιωνίζει τη συνθήκη του χρέους, καθιστώντας το ανεκπλήρωτο, δηλαδή διαιωνιζόμενο, όπως διαιωνιζόμενες είναι και οι σχέσεις εξουσίας. Ο ευεργετούμενος οφείλει ευγνωμοσύνη προς το δωρητή ή τον ευεργέτη του, καθώς είναι υποχρεωμένος να ανταποδώσει και να ξεπληρώσει την ευεργεσία που του παρέχεται, και όσο πιο «μεγάλη» είναι η δωρεά, τόσο μεγαλύτερο είναι το καθήκον του οφειλέτη. Δηλαδή, σύμφωνα με αυτή τη λογική, το χρέος προς ανταπόδοση επιβάλλεται να είναι μεγαλύτερο, ώστε να δεσμεύεται ο ευεργέτης σε μια συνθήκη δημιουργίας νέου χρέους, προκειμένου να αντισταθμίσει τη δωρεά. Αυτή η μορφή σχέσεων ανταλλαγής διαμορφώνει τους όρους αναπαραγωγής των ρόλων αλλά και των ιεραρχιών που συστήνουν τη συγκεκριμένη μορφή σχέσης εξουσίας.

Ο κοινοτικός άρχοντας, που φέρεται «γενναιόδωρα» απέναντι στην κοινότητα με τα διάφορα «ευεργετήματα/δωρεές» που της παρέχει, δημιουργεί τη συνθήκη του χρέους, το οποίο ανταποδίδεται με την πλήρη αφοσίωση και υποταγή στο πρόσωπό του. Από την άλλη πλευρά, αυτός που «δωρίζει» αφοσίωση, απαιτεί και επιτυγχάνει την προστασία, ή οποιαδήποτε άλλη αντιπαροχή αγαθών που να ζεπληρώνει αυτή τη συνθήκη. Εφόσον συγκροτείται η σχέση κυριαρχίας/υποταγής, ως σχέση χρέους, η «δωρεά» δημιουργεί τους όρους αναπαραγωγής της. Έτσι, ο κοινοτικός άρχοντας είναι υποχρεωμένος να είναι «μεγαλόδωρος», όπως επίσης και ο οφειλέτης· ο καθένας, όμως, στο δικό του ρόλο· ο προστάτης και ο ευεργετούμενος αντιστοιχούν σε ρόλους, στο πλαίσιο των σχέσεων «χρέους», δηλαδή στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας. Έτσι, ο κοινοτικός άρχοντας παραμένει άρχοντας, δηλαδή κυρίαρχος, επιβεβαιώνοντας το ρόλο του προύχοντα/προστάτη και ευεργέτη προς τον οποίο ανταποδίδεται η οφειλή με την υποταγή/αφοσίωση. Αντίστοιχα, για τον ευεργετούμενο δεν υπάρχει άλλος ρόλος από αυτόν του ευεργετούμενου ή του αχάριστου, όπως θα δούμε παρακάτω.

Οι πρακτικές αυτές, ως σχέσεις ανταλλαγής, δεν περιορίζονται, ούτε εξαντλούνται σημασιολογικά σε οικονομικό επίπεδο. Αυτού του τύπου η ανταλλαγή δεν αποδίδεται με τους σύγχρονους όρους οικονομικού λογισμού που παραπέμπουν σε σύγχρονες μορφές κοινωνικών σχέσεων και δομών εξουσίας. Στις παραδοσιακές κοινωνίες, όπου συστήνονται καθορισμένες και σταθερές κοινωνικές ταυτότητες, αντιστοιχιζόμενες προς αδιαμφισβήτητες και ανυπέρβλητες κοινωνικές ιεραρχίες, η άνιση και ιεραρχικά δομημένη σχέση ανταλλαγής, που εκφέρεται και οργανώνεται με όρους χρέους και οφειλής, λειτουργεί, κατ' αρχήν στο ιδεολογικοπολιτικό πεδίο, ως νομιμοποιητική συνθήκη που «φυσικοποιεί» τις υφιστάμενες σχέσεις ανισότητας και τις αντίστοιχες δομές εξουσίας, πάνω στις οποίες παράγεται, δεσμίζεται και παγιώνεται η κυριαρχία και η υποταγή. Πρόκειται για τη συγκρότηση των σχέσεων και δομών εξουσίας, μέσω των οποίων οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και διαμορφώνουν τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους.

Ας επανέλθουμε, όμως, στη γενεαλογία της οικογένειας, όπως αυτή ανασυστήνεται μέσα από τη μαρτυρία. Ο Κ. Δεληγιάννης καταλαμβάνει δίπλα στον αδελφό του σημαντική θέση, από την οποία αποκομίζει πλούσια πολιτική εμπειρία. Λίγο πριν εκδηλωθεί η επανάσταση στην Πελοπόννησο και μετά τον θάνατο του αδελφού του, ο Κ. Δεληγιάννης αναδεικνύεται ουσιαστικά σε αρχηγό της οικογένειας, αφού ο μεγαλύτερος Αναγνώστης εξακολουθεί να παραμένει στην Κωνσταντινούπολη ως βεκίλης. Ο πατριάρχης της οικογένειας κατένειμε ρόλους και αρμοδιότητες με τέτοιο τρόπο, ώστε οι γιοί του να

αναλάβουν δέσεις και αξιώματα στις υψηλές βαθμίδες της διοικητικής και πολιτικής ιεραρχίας. Ο δεμελιωτής της οικογενειακής δύναμης εδραιώνει έτσι την οικονομική δύναμη και πολιτική ισχύ της οικογένειας και την καθιστά έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της κοινωνικής και πολιτικής ζωής στην Πελοπόννησο.

Από την άλλη πλευρά, το γεγονός, ότι επρόκειτο για μία πολυμελή οικογένεια, συνετέλεσε στη μεγιστοποίηση της πολιτικής της δύναμης, μέσα από τη σύσταση πολλαπλών συγγενικών σχέσεων με άλλες ισχυρές προυχοντικές οικογένειες. Συστήνεται έτσι ένα πολύπλοκο σύστημα σχέσεων, διαρθρωμένων μεταξύ μελών προυχοντικών οικογενειών που συνδέονται με δεσμούς συγγένειας και απλώνονται σε ολόκληρη την Πελοπόννησο. Στο γενεαλογικό σχήμα που αποτυπώνεται στη μαρτυρία του Κ. Δεληγιάννη, παρουσιάζονται, παράλληλα με τη συγγένεια αίματος, «εναλλακτικές μορφές συγγένειας»,¹⁰ μέσω των οποίων οργανώνονται οικογενειακές πολιτικές σχέσεις και συστήνονται πολιτικές συσσωματώσεις και συμμαχίες με τους ισχυρούς οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες της Πελοποννήσου, χριστιανούς και μουσουλμάνους.

Θα πρέπει να επισημανθεί η λειτουργία και ο ρόλος αυτών των μορφών συγγένειας στη διάρθρωση σχέσεων που στηρίζονται στην ανταλλαγή και αναπτύσσονται, είτε με όρους προστασίας/εξάρτησης, είτε με όρους συμμαχίας μεταξύ των μελών της οικογένειας και αξιωματούχων της Πύλης αλλά και με πρόσωπα του ευρύτερου χριστιανικού κόσμου. Οι δεσμοί συγγένειας, τόσο μεταξύ των μελών της οικογένειας, όσο και μεταξύ αυτών και των μελών άλλων οικογενειών, αποτελούν τη βάση για τη σύσταση οικονομικών συνεργασιών, πολιτικών συμμαχιών, όπως επίσης και για την εμπέδωση ενός κλίματος αλληλεγγύης και συνοχής ανάμεσα στις προυχοντικές οικογένειες,¹¹ που είναι απαραίτητο για την άσκηση ηγεμονικής πολιτικής πέρα από το τοπικό κοινοτικό πλαίσιο.

Τα δίκτυα συγγένειας που δημιουργούν οι Δεληγιανναίοι εκτείνονται σε ολόκληρη την Πελοπόννησο και περιλαμβάνουν πρόσωπα από όλα τα κοινωνικά στρώματα, εγκαθιδρύοντας πολιτικές σχέσεις αμοιβαιότητας και προστασίας που υπηρετούν τις κοινωνικές και πολιτικές τους στρατηγικές. Οι Δεληγιανναίοι αναζητούν συζύγους στις πολιτικά ισχυρές προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου και, έτσι, παρουσιάζεται παραστατικά η

10. Για τις εναλλακτικές μορφές συγγένειας, βλ. Βασίλης Νιτσιάκος, «Μηχανισμοί εναλλακτικών κοινωνικών δομών: Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα», π. *Θεωρία και κοινωνία*, τχ. 2, 1990, σσ. 121 -130. Επίσης, βλ. P. Bourdieu, *Le sens pratique*, ό.π., σσ. 312 -331.

11. Β.Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, ό.π., σσ. 65-94.

σημασία του γάμου στις προυχοντικές οικογένειες, στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν σχέσεις αμοιβαιότητας, να συνάγουν ηθικούς δεσμούς, που υποστηρίζουν την άσκηση της πολιτικής δραστηριότητας, όπως επίσης και την οργάνωση και διεξαγωγή των πολιτικών ανταγωνισμών.

Στη μαρτυρία του Κ. Δεληγιάννη δεν μπορούμε να αντλήσουμε λεπτομερείς πληροφορίες για το γάμο του, αν και αναφέρεται συχνά στην οικογένεια της συζύγου του. Οι συγγενείς του εμπλέκονται στο πεδίο των κοινωνικών και πολιτικών δραστηριοτήτων του κοινοτικού άρχοντα και η παρουσία τους εγγράφεται στην προσωπική, οικογενειακή του ιστορία. Από τη θέση αυτή, προσδιορίζουν τις πολιτικές του επιλογές, τόσο πριν την επανάσταση, όσο και κατά τη διάρκειά της, αλλά και στη συνέχεια, στο νέο πολιτικό και δεσμικό καθεστώς του ελληνικού κράτους. Η επιλογή της συζύγου του Κ. Δεληγιάννη αποτελεί πρωταρχική οικογενειακή μέριμνα. Από τη μαρτυρία του Π. Παπατσώνη, μαθαίνουμε για το συνοικέσιο ανάμεσα στους Δεληγιανναίους και τους Παπατσώνηδες. Ο Κ. Δεληγιάννης παντρεύεται την Αναστασία, θυγατέρα του προύχοντα της επαρχίας Εμπλακίων Παπατσώνη. Το συνοικέσιο αυτό φαίνεται ότι συστήνεται σε μία συγκυρία ιδιαίτερα κρίσιμη για τις δύο προυχοντικές οικογένειες:

«Κατά δε το 1805 εγένετο και το συνοικέσιον μετά των Δεληγιανναίων, νυμφευθείς ο Κανέλλος Δεληγιάννης την αδελφήν ημών την Αναστασίαν, δευτερότοκον θυγατέραν του πατρός μας. Και κατ' αυτήν την εποχήν άλλαζαν τους εν Κωνσταντινουπόλει [τους] βεκίληδες της Πελοποννήσου, οίτινες ως πληρεξούσιοι παρίσταντο εις την Πύλνν δια πάσαν υπόθεσιν του Μορέως. Τότε διωρίσθη και ο πατήρ μου βεκίλης μετά του Αναγνώστου Δεληγιάννη και του Παπαλέξη Οικονόμου εξ Ανδριτσαίνης (...) συνεργαζόμενος μετά των άλλων συναδέλφων του δια πάσαν κοινήν υπόθεσιν του Μορέως.»¹²

Τα γαμήλια ανταλλάγματα δεν προσδιορίζονται επακριβώς στη μαρτυρία, φαίνεται όμως ότι το συνοικέσιο επιβεβαιώνει τη σύσταση σχέσεων πολιτικής συνεργασίας ανάμεσα στις οικογένειες, που καταφέρνουν μια πολιτική ρύθμιση με σημαντικά πολιτικά ωφέλη και για τις δύο. Δηλαδή, το «διορισμό» του Α. Παπατσώνη και του Α. Δεληγιάννη στη θέση του βεκίλη. Έτσι, λοιπόν, ο Κ. Δεληγιάννης επιβεβαιώνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την κοινωνική του αυθεντία και ο γάμος του προσφέρει έναν ισχυρό κοινωνικό σύμμαχο στην οικογένεια και στον ίδιο προσωπικά πρόσθετο κοινωνικό γόητρο και πολιτική δύναμη.

12. Παναγιώτης Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα από των χρόνων της Τουρκοκρατίας μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου Α'*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, εκδ. Γ.Α.Κ., στη σειρά «Βιβλιοθήκη ΓΑΚ», αρ. 1, Αθήνα, 1960, σ. 34.

Η σημασία, λοιπόν, των συγγενειακών δεσμών στις κοινωνίες αυτές αποτυπώνεται στην εξέλιξη των σχέσεων ανάμεσα στις δύο προυχοντικές οικογένειες, που χαρακτηρίζονται από αμοιβαιότητα και αλληλεγγύη και αποβαίνουν καθοριστικές για την ίδια την πολιτική τους επιβίωση. Μετά το θάνατο του Α. Παπατσώνη, η τοπική πολιτική φατρία, με την οποία η οικογένεια βρίσκεται σε αντιπαλότητα, προσεταιρίζεται τον πασά, ο οποίος, με τη σειρά του, επιτυγχάνει να αποσπάσει τη συγκατάθεση της εξουσίας και να δημεύσει την περιουσία του. [Α, 57] Η οικογένεια Παπατσώνη απευθύνεται, βέβαια, στους συγγενείς της, τους Δεληγιανναίους, και ζητά την υποστήριξή τους:

«Εν τω διαστήματι αυτώ δια μεσπειών και παρακλήσεων και αδρών εξόδων, εχαρίσθη το δημευθέν πράγμα μας ενεργεία πάντοτε του γαμβρού μας Κανέλλου Δεληγιάννη, όστις ως άλλος πατήρ εφρόντισε και ου μόνον εις αυτό, αλλ'εξωμάλυνε και πέντε ετών λογαριασμούς της ενοικιάσεως της επαρχίας Εμπλακίων, ήν είχε συνδροφικώς μετά του βοιβόντα Οσουμάναγα Μαρμαρά και εβγήκεν να λαμβάνωμεν ωφέλειαν.»¹³

Οι τρεις αδελφοί Παπατσώνη, νέοι στην ηλικία, προσφεύγουν στο ισχυρό πολιτικό τους σύμμαχο Κ. Δεληγιάννη, ο οποίος «ως άλλος πατήρ» σπεύδει να τους προστατεύσει. Η επιχειρούμενη αποδυνάμωση των Παπατσώνηδων επιδρά αρνητικά στη συγκρότηση και τη δύναμη της πολιτικής των Δεληγιανναίων. Ακόμα, η οικογένεια οφείλει να επιβεβαιώσει την εξουσιαστική της ισχύ στην πράξη, επιδεικνύοντας την ικανότητα παροχής προστασίας στους συμμάχους της. Έτσι, οι εκπρόσωποι του Κ. Δεληγιάννη και της φατρίας στην Κωνσταντινούπολη, επιτυγχάνουν να εξαγοράσουν το δικαίωμα μεταβίβασης της περιουσίας της οικογένειας στους φυσικούς κληρονόμους, τους γιούς του Α. Παπατσώνη:

«Καθώς κατά το 1812 έγινε μίρι η κινητή και ακίνητος λαμπρά περιουσία του Αναγνώστη Παπατσώνη, αποβιώσαντος κατά το 1811, και δια πολλών και μεγάλων εξόδων και μεσολαβήσεων παρεχωρήθη εις τα ανήλικα τέκνα του.» [Α, 60]

Με την ενέργεια αυτή και την αλλαγή των τοπικών σχέσεων πολιτικής δύναμης ανατρέπεται το δυσμενές πολιτικό κλίμα και μεταβάλλεται το πολιτικό σκηνικό. Έτσι, επιτυγχάνεται η ανάκληση του πασά από την Πελοπόννησο και ο διορισμός νέου, ο οποίος υποδεικνύεται από τη νικήτρια παράταξη. [Α, 57] Ο νέος πασάς, ανταμείβοντας τους ανθρώπους που τον στηρίζουν, διορίζει τον γιό του Α. Παπατσώνη, Δημήτρη, «προεστό» στην

13. Αυτόθι, σ. 47.

επαρχία του, κατόπιν, βεβαίως, αναφοράς των κοινοτήτων.¹⁴ Στο πλαίσιο της νέας κατάστασης, οι Δεληγιανναίοι αναδεικνύονται σε σημαντική πολιτική δύναμη στην Πελοπόννησο:

«Αναχωρούντος του Βελή πασά από τον Μορέα και ελθόντος του νέου Βεζύρου Ίτζελι Αχμέτ εις τον Μορέα, ανέλαβαν οι Δεληγιανναίοι (...)»¹⁵.

Το κυριότερο, όμως, αποτέλεσμα συνίσταται στο ότι εκτοπίζεται από την κεντρική πολιτική σκηνή η φατρία των Ζαΐμη-Λόντου, στην οποία ανήκουν οι τοπικοί πολιτικοί αντίπαλοι των Παπατσώνηδων. Όταν, λοιπόν, αναλαμβάνουν «τα νία της επαρχίας», εξαναγκάζουν τον τοπικό τους αντίπαλο και σύμμαχο των Ζαΐμηδων-Λόντων, Α. Περρωτή, να καταφύγει στη Μάνη.¹⁶ Οι δύο αυτές συγγενειακές ομάδες, των Δεληγιανναίων και των Παπατσώνηδων, διαμορφώνουν, μέσω της συγγενικής σχέσης τους, σταθερούς όρους συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης εν όψει της διεκδίκησης ή της διατήρησης της εξουσίας στην κοινοτική και επαρχιακή διοίκηση. Ακόμα, διαμορφώνουν προϋποθέσεις συμμαχίας στις διαδικασίες εκλογής εκπροσώπων στην Κωνσταντινούπολη, θέσεων ιδιαίτερα σημαντικών για τη συγκρότηση των σχέσεων δύναμης μεταξύ των πολιτικών παρατάξεων που ελέγχουν την εξουσία στην Πελοπόννησο.

Η συμμετοχή στην άσκηση και τον έλεγχο της εξουσίας, η ανάληψη πολιτικών και διοικητικών αξιωμάτων στο πλαίσιο του οθωμανικού πολιτικού και δημοσιονομικού συστήματος, συνιστούν το κεντρικό αντικείμενο διαμάχης μεταξύ των ισχυρών προυχοντικών οικογενειών στην Πελοπόννησο. Η σύσταση κοινωνικών συμμαχιών σε διατοπικό επίπεδο, τις οποίες διαπερνούν και συνεχουν σύνδετα δίκτυα συγγένειας, συνιστά πρωταρχικό μέλημα των χριστιανικών και μουσουλμανικών ηγετικών κοινωνικών ομάδων, καθολικό τρόπο άσκησης της πολιτικής και οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας στην παραδοσιακή κοινωνία.

Η επεξεργασία στρατηγικών οργάνωσης τέτοιου τύπου σχέσεων ανάμεσα στις προυχοντικές οικογένειες διευρύνει και ενισχύει τη δύναμή τους, γεγονός που επιβεβαιώνεται και με τη δυνατότητα προσεταιρισμού της οθωμανικής εξουσίας. Η συνθήκη αυτή συνιστά αναγνώριση της εξουσιαστικής ικανότητας της ομάδας να επιβάλει τους όρους της κοινωνικής και πολιτικής της κυριαρχίας. Η κατάσταση αυτή τροφοδοτεί, όμως, την αντιπαλότητα στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο, ενισχύοντας την αντίδραση των ανταγωνιστριών πολιτικών ομάδων, οι οποίες επεξεργάζονται ίδιου τύπου πρακτικές,

14. Αυτόθι, σ. 44.

15. Αυτόθι, σ. 44.

16. Αυτόθι, σ. 46.

προκειμένου να ανασυνταχθούν, να ανατρέγουν τους υπάρχοντες συσχετισμούς δύναμης και να επαναπροσδιορίσουν τους όρους της πολιτικής και κοινωνικής ηγεμονίας.

Οι Δεληγιανναίοι διευρύνουν μέσω των γάμων την πολιτική τους δύναμη και επιρροή. Έτσι, ο Α. Δεληγιάννης έρχεται σε γάμο με τη θυγατέρα του σημαντικού τραπεζίτη Ταμπακόπουλου από την Τρίπολη. Ο Θ. Δεληγιάννης με τη θυγατέρα του πρόκριτου Σ. Κουγιά, επίσης από την Τρίπολη. Ακόμα, ο Π. Δεληγιάννης με τη θυγατέρα του Θ. Μιχαλόπουλου, που κατέχει το αξίωμα του Δραγουμάνου της Πελοποννήσου. Και, τέλος, ο Ν. Δεληγιάννης, μέσω του γάμου του με τη θυγατέρα του πρόκριτου της Κορίνθου, Νοταρά, ενώνει δύο από τις σημαντικότερες αρχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου.¹⁷

Από την άλλη πλευρά, οι κανόνες που ρυθμίζουν την επιλογή συζύγων των δύο θυγατέρων του Ι. Δεληγιάννη, παραπέμπουν στο σύστημα των οικογενειακών στρατηγικών αναπαραγωγής και επιδιώκονται πάλι ισχυρές κοινωνικές συμμαχίες. Η μεγαλύτερη κόρη της οικογένειας, η Θανάσω, παντρεύεται τον Α. Αντωνόπουλο από τη Δημητσάνα, ο οποίος είναι ανηγιός του Μητροπολίτη Λακεδαιμόνος Ανανία.¹⁸ Όσο για τη άλλη θυγατέρα του Ι. Δεληγιάννη, την Ελένη, ο γάμος της με τον Α. Ζαΐμη συμβάλλει στην αποκατάσταση των πολιτικών ισορροπιών ανάμεσα σε δύο κατ' εξοχήν ανταγωνιστικές ηγετικές κοινωνικές ομάδες. Ο γάμος αυτός αφορά στη δημιουργία ενός κανονιστικού πλαισίου, με αναφορά το οποίο θα οργανώνονται οι σχέσεις και θα διευθετούνται οι ανταγωνισμοί και οι αντιπαλότητες ανάμεσα στις δύο προυχοντικές οικογένειες. Διότι οι αντιθέσεις και οι ανταγωνισμοί που αναπτύσσονται ανάμεσα στις οικογένειες αυτές και τις αντίστοιχες πολιτικές, απαιτούν ένα πλαίσιο πολιτικών ρυθμίσεων, με βάση το οποίο διεξάγονται οι συγκρούσεις και εξισορροπούνται οι διαφορές των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων.

17. Οι γαμήλιες ενώσεις των μελών της οικογένειας Δεληγιάννη αποδίδονται σχηματικά στο: Ευτυχία Λιάτα, «Γενεαλογικό δένδρο της οικογένειας Δεληγιάννη», *ό.π.* Επίσης, βλ. Αναστάσιος Ν. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, *ό.π.*, σ. 207.

18. Βλ. Ευτυχία Λιάτα, «Γενεαλογικό δένδρο της οικογένειας Δεληγιάννη», *ό.π.* Επίσης, Αναστάσιος Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, *ό.π.*, σ. 207.

αυτονομιστικών κινήσεων στο χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Κ. Δεληγιάννης αντιλαμβάνεται την ένταξή του στη Φιλική Εταιρεία, ως μύηση στα «μυστικά» της οργάνωσης της διευθυντικής τάξης της Πελοποννήσου συνολικά. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για ατομική υπόθεση και για το λόγο αυτό δραστηριοποιείται, για να μυήσει συγγενείς και ανθρώπους του περιβάλλοντός του.

Το «μυστικό» της οργάνωσης, καθώς επίσης και το τελετουργικό της μύησης στο «πολιτικό σχέδιο», προσιδιάζουν μόνον στην ηγεσία του τόπου. Η μύηση αφορά στους «επίλεκτους», τους «λίγους» και «εκλεκτούς», οι οποίοι, έτσι κι αλλιώς, έχουν αναλάβει τις ευθύνες για τις τύχες του γένους. Με αυτή την έννοια, η μύηση αναλογεί με τη σύσταση μιας «αδελφότητας», η είσοδος στην οποία προϋποθέτει συγκεκριμένα κοινωνικοπολιτικά κριτήρια που αντιστοιχούν σε μια ηγετική ελίτ, αυστηρά διαχωρισμένη και διακεκριμένη από τις άλλες κοινωνικές κατηγορίες. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής ιδεολογίας, ο Κ. Δεληγιάννης υπενθυμίζει στους άλλους Απομνημονευματογράφους και στους αναγνώστες του έργου του ότι:

«Εις όλους τους αιώνας και εις όλας τας εποχάς, πάντοτε οι εγκριτώτεροι και νοημονέστεροι είναι εκείνοι, οίτινες έχοντες επιρροήν ιδιοκτησίας, πλούτη και άλλα πλεονεκτήματα, αυτοί κινούν και τον λαόν, αυτούς ακολουθούν και οι πάντες.» [Α, 99]

Αναφορικά με τον «προσπλουτισμό», τον οποίο καλείται να διεκπεραιώσει ο Δεληγιάννης στο πλαίσιο της Φιλικής Εταιρείας, ο προύχοντας αντιλαμβάνεται αυτό το ρόλο στο πλαίσιο μιας κίνησης, όπου θα εποπτεύει τις διαδικασίες ανασυγκρότησης του γένους. Βέβαια, το «μυστικό» αφορά στην ανακατάφαση μιας κοινωνικής, πολιτικής και ηθικής ταυτότητας, η οποία υποστηλώνεται ήδη από τα στεγανά της κοινωνικής ιεραρχίας, καθώς αφορά στην ηγεσία της κοινωνίας, που με σύνεση και υπευθυνότητα καθοδηγεί τους λαούς «ανέκαθεν»:

«(...) κατηχήθησαν οι πλείστοι των αρχιερέων και εγκριτωτέρων της Πελοποννήσου και μέχρι το 1819 έγινεν ένας αρκετός αριθμός εταίρων διακεκριμένων.» [Α, 82]

Ωστόσο, στην περίπτωση της Εταιρείας, τα πράγματα είναι διαφορετικά και γιαυτό ο προύχοντας εκφράζει την απaréσκειά του για τον τρόπο που οργανώθηκε και εκδηλώθηκε η κίνηση. Στη δική του λογική, η υπέρβαση, μέσω των μαζικών προσπλουτισμών, των διαχωριστικών ορίων ανάμεσα στους «λίγους» και τους «πολλούς», αναιρεί και ακυρώνει ουσιαστικά την ίδια την κοινωνικοπολιτική υπόσταση της αδελφότητας, ως ηγετικής οργάνωσης:

«Αλλ' ο ακράτητος ενδουσιασμός του Ηλία Χρυσοσπάθη και του Αρβάλη κατήντησαν να κατηχηθούν και δευτέρας τάξεως άνθρωποι, οίτινες δεν ηδύναντο να συντελέσουν εις τίποτα.» [Α, 82]

Από τη στιγμή που στην ηγεσία της κίνησης, την οποία εξ ορισμού έπρεπε να συστήσουν οι «διακεκριμένοι» της κοινωνίας, παρεισφρέουν στοιχεία που δεν ανήκουν σε αυτόν το χώρο, διαμορφώνεται μια συνθήκη που προμηνύει καταστροφικές συνέπειες για τα συμφέροντα και την υπόσταση του γένους. Διότι στην αντίληψη του προύχοντα,

«...ο λαός και ο όχλος ουδέποτε εσυλλογίσθη ή συλλογίζεται περί ελευθερίας, μητ'αισθάνεται τί εστί πατριωτισμός.» [Α, 99]

Στην κορυφή μιας τέτοιας κίνησης, που διαχειρίζεται την ίδια την ιστορία και τα συμφέροντα του γένους, θα πρέπει να τίθεται η φυσική του ηγεσία, δηλαδή οι εκκλησιαστικοί άρχοντες και οι κοινοτικές αυθεντίες, που έχουν ως υπέρτατο μέλημά τους την ύπαρξη και τη διασφάλιση των συμφερόντων της χριστιανικής κοινότητας. Έτσι, στα συμφέροντα της ηγεσίας αντιπροσωπεύονται τα ίδια τα συμφέροντα του γένους, αφού ταυτίζονται στη μοίρα που όρισε η πρόνοια. Η δυναμική των πολιτικών εξελίξεων που παράγεται και αναπτύσσεται στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών διεργασιών στο χώρο της βαλκανικής, όπως επίσης και η δυναμική του εξισωτισμού των νέων εθνικών ιδεών και προταγμάτων που διαχέονται στον ελλαδικό χώρο, δεν συνάδουν προς τις ιδεολογικές και πολιτικές αρχές οργάνωσης του παραδοσιακού κόσμου, καθώς προσκρούουν στις αυστηρά ιεραρχημένες δομές των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας.¹⁹

Η Φιλική Εταιρεία, στην οποία προσηλυτίζεται ο προύχοντας, ακολουθεί τεκτονικού τύπου οργανωτικές αρχές και υπηρετεί νέα κοινωνικοπολιτικά και ιδεολογικά προτάγματα, στα οποία αναφέρονται ευρύτερα κοινωνικά στρώματα που αναδύονται και μορφοποιούνται σε ένα κλίμα διευρυμένης κοινωνικής κινητικότητας και ιδεολογικο-πολιτισμικών ανακατατάξεων. Οι κινήσεις αυτές λειτουργούν ανταγωνιστικά προς τις παραδοσιακές ηγετικές ομάδες, οι οποίες αναπαριστούν και αποτιμούν το ρόλο, τις αρμοδιότητες και την παρουσία των κοινωνικών δυνάμεων, μέσω ιδεολογικών αρχών που συνάδουν με τη δική τους κυριαρχία.²⁰

19. Για το ιδεολογικοπολιτικό κλίμα της εποχής, βλ. Απ. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 402-424. Λ. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *Αυτόθι*, τ. ΙΑ', σσ. 433-451.

20. Για την οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας, την ιδεολογικοπολιτική παράδοση, αλλά και τους προσανατολισμούς της, Απ. Βακαλόπουλος, «Συμβολή στην ιστορία και οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας», *Ελληνικά*, 12 (1952 -1953), σσ. 65 -78. Β. Μέξας, *Οι Φιλικοί*, Αθήνα, 1937. Εμμ. Ξάνθος, *Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας*, Αθήνα,

Ο Κ. Δεληγιάννης, ανασυστίνοντας τις διεργασίες στους κόλπους της Εταιρείας λίγο πριν την επανάσταση στην Πελοπόννησο και τις διενέξεις του με τους εκπροσώπους της και, ιδίως, τον Παπαφλέσσα, φαίνεται προσηλωμένος στις κοινωνικές και πολιτικές παραδοχές στις οποίες θεμελιώνεται η παραδοσιακή τάξη:

«Ημείς με τους ειδικούς σου λόγους και με του Υψηλάντη τα ονειροπολήματα και με τας ξηράς και ανυπάρκτους υποσχέσεις δεν είμεθα ανόητοι, μήτε απηλπισμένοι να καταστρέψωμεν την πατρίδα μας, μήτε πλάνηται ωσάν εσάς και αν αποφασίσωμεν να κάμωμεν επανάστασιν θα σκεφθώμεν σοβαρώς και θα την κάμωμεν ημείς χωρίς τας ειδικάς σας ανυπάρκτους υποσχέσεις (...) αλλά μήτε πάλιν περιμένομεν από σας (οπού δεν έχετε εν δένδρον να σας κρεμάσουν, μήτε τίποτε) να μας οδηγήσετε, επειδή και ημείς έχομεν πολυμελείς οικογενείας, πλούτη, μεγάλας ιδιοκτησίας και πάσαν ευδαιμονίαν και δεν αποφασίζωμεν να κρεμάσωμεν την τύχην της πατρίδος μας των οικογενειών μας και συγγενών μας με απερισκευίαν εις τας ειδικάς σας παραφοράς και ανοπισίας (...)» [Α, 112]

Ωστόσο, ο προύχοντας προσχωρεί στην ιδέα της «Ανώτατης Αρχής» και τίθεται στην υπηρεσία της, εμπνευσμένος, όπως άλλοτε ο πατέρας του, από την ιδέα του «μέλλοντος σκοπού», τον οποίο φέρεται να εκπροσωπεί η Εταιρεία. Αν και το σχέδιο για την αποκατάσταση του γένους, παρά τις όποιες κατά καιρούς υποσχέσεις, παρέμεινε απραγματοποίητο, ο προύχοντας διατηρεί ζωντανά στη μνήμη του τα κινήματα που συνδέθηκαν με το ομόδοξο γένος των Ρώσων. Όπως είδαμε, οι πρόγονοί του συμμετείχαν στην κίνηση που οργάνωσαν οι πελοποννήσιοι ηγέτες στα 1770, μετά από την παρότρυνση ρώσων αξιωματούχων που είχαν καλλιεργήσει «ελπίδες» για την αποκατάσταση του γένους. Οι ελπίδες αυτές, όμως, διαγευσθήκαν και, τότε, αποδείχθηκε ότι ο σκοπός των Ρώσων ήταν «άλλος» από την αποκατάσταση του γένους.²¹

1845. Β. Π. Παναγιωτόπουλος, «Οι τέκτονες και η Φιλική Εταιρεία. Εμμ. Ξάνθος και Παν. Καραγιάννης», *Ο Εραμιστής*, 2 (1964), σ. 138 κ. ε. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, Ναύπλιο, 1834. Γ. Φράγκος, «Φιλική Εταιρεία», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 424-432.

21. Για τις σχέσεις των κατακτημένων χριστιανών με την Ρωσία, βλ. Α. Βακαλόπουλος, «Στροφή των Ελλήνων προς τους Ρώσους. Η άνοδος της Ρωσικής Δυνάμεως», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 51-58. Λ. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *Αυτόθι*, σσ. 435-441. Τ. Γριτσόπουλος, *Τα ορλωφικά. Η εν Πελοποννήσω επανάστασις του 1770 και τα επακόλουθα αυτής*, Αθήναι, 1967. Π. Μ. Κοντογιάννης, *Οι έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης της Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1768 -1774)*, Αθήναι, 1903. Σ. Β. Κουγέας, «Συμβολαί εις την ιστορίαν της υπό τους Ορλώφ πελοποννησιακής επαναστάσεως (1770)», *Πελοποννησιακά*, 1 (1956), σσ. 50-107. Στις παραπάνω ιστοριογραφικές συνθέσεις, τα Ορλωφικά φέρονται ως απόπειρα εθνικής

Ο προύχοντας ανασυστίνει την εικόνα που παρουσίασε η πατρίδα του μετά την αποτυχημένη εξέγερση του 1770, μια ιδιαίτερα καταστροφική εικόνα: ενοχοποίηση και τιμωρία των «απονενομημένων» κοινοτήτων και της ηγεσίας τους, αντίποινα που επέβαλε η οθωμανική εξουσία στις κοινότητες, εισβολή και λεηλασίες Αλβανών, αυτή είναι η «αποκατάσταση» της τάξης και της νομιμότητας και οι Ρώσοι εγκαταλείπουν τους αδελφούς τους χριστιανούς στη «μήνιν της οθωμανικής εξουσίας». Η εικόνα αυτή λειτουργεί στη συγκυρία του εικοσιένα, όπου σχεδιάζεται εκ νέου, αν και υπό διαφορετικούς αυτή τη φορά όρους, η πολιτική αυτονομία του γένους. Ωστόσο, η ηγεσία του τόπου που είναι και αποκλειστικά υπεύθυνη για την τύχη του γένους, αντιμετωπίζει με σύνεση οποιαδήποτε παρόμοια κίνηση, που φαίνεται να διαδίδει «υποσχέσεις» και μάλιστα μέσω ανθρώπων οι οποίοι, λόγω της κοινωνικής τους θέσης, είναι, κατά τεκμήριο, ανεύθυνοι («πλάνηται», «απληπισμένοι»). Αντίθετα, οι προύχοντες της Πελοποννήσου, με σφροσύνη προσχωρούν στην υπόθεση της επανάστασης:

«Είναι αληθινόν ότι οι προύχοντες και οι αρχιερείς της Πελοποννήσου παρεδέχθημεν και ησπάσθημεν και εγινήκαμεν μέλη της Εταιρείας αυτής, δια τον λόγον να πείθωμεν τους απλουστέρους, της δευτέρας τάξεως ανθρώπους ή και της τρίτης ότι υπάρχει μια Υπέρτατη μυστηριώδης Αρχή και άγνωστος, εις την οποίαν πρέπει να πειθώμεθα όλοι και να τους πείσωμεν ότι αυτή σύγκειται από Έλληνας επισήμους άνδρας και δεν είναι η Ρωσία, η οποία μας ηπάτησε πολλάκις και μας κατέστρεψε, καθότι τότε αν γνώριζον ότι ήτο δάκτυλος ρωσικός, ουδείς ελάμβανε μέρος.» [Α, 99]

Στο λόγο του προύχοντα εγκυβηταί η Ρωσία, διότι δεν ανταποκρίθηκε στο ρόλο του προστάτη των «ομοδόξων» αδελφών της, διαγεύοντας τις προσδοκίες και τις ελπίδες που είχε καλλιεργήσει με την πολιτική της κατά το παρελθόν. Έτσι, τώρα το ρωσικό (ομοδόξο) φρόνημα των χριστιανών ηγετών μετασηματίστηκε σε «εθνικό/ελληνικό» φρόνημα, το οποίο προσιδιάζει σε νέες –κατά βάση «αριστοκρατικές»– μορφές πολιτικής ηγεμονίας. Ο Κ. Δεληγιάννης, αποστασιοποιημένος από το «ρωσικό σχέδιο» και

αποκατάστασης, αφού αποδίδονται στους αγώνες του ελληνικού έθνους για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και εγγράφονται στη συνέχεια του Εικοσιένα, το οποίο, βέβαια, θεωρείται ότι προεικάζουν. Το ιστοριογραφικό εγχείρημα κατανόησης και ερμηνείας της έκκλησης της χριστιανικής ηγεσίας της Πελοποννήσου προς τον Ρώσο αυτοκράτορα, όπως επίσης και η προσχώρησή της στην ιδέα της ορθόδοξης χριστιανικής οικουμενικότητας που μέλλεται να ανασυσταθεί στον χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, νοσηματοδοτείται μονοσήμαντα στην «ερμηνευτική» της ελληνικής εθνικής ιστορίας. Είτε αφομοιώνεται σ' αυτήν είτε εξορίζεται στις σιωπές της. Στο πλαίσιο αυτής της εθνοκεντρικής οπτικής, η κίνηση των Πελοποννησίων ερμηνεύεται ως «στιγμή» αφύπνισης της συνείδησης του υπόδουλου ελληνικού έθνους.

αναγνωρίζοντας στα κινήματα του παρελθόντος «σκοπούς της Ρωσίας», δεν αναγνωρίζει σ'αυτά το πρόταγμα της «αναγεννήσεως του ελληνικού έθνους», που έμελε να πραγματοποιηθεί στα 1821.

Η εσχατολογία για τη «μέλλουσα αποκατάσταση του γένους», η «ερμηνευτική» της και η αναγνώριση των προνοιακών σχεδίων φέρονται μέσα από τα «σημεία των καιρών». Τα σχέδια που μνημονεύονται και ανασύρονται στο πλαίσιο αυτής της εσχατολογίας, συνιστούν προδιαγεγραμμένες προνοιακές εντολές, στις οποίες τα άτομα και οι συλλογικότητες οφείλουν να συμμορφώνονται. Στο πλαίσιο αυτής της λογικής εξήγησης της ιστορίας, ομολογίες ανάμεσα στα 1770 και στα 1821 υπάρχουν, μόνο που οι ιστορικές συνθήκες έχουν μεταβληθεί και τα «σημεία των καιρών» επιδέχονται διαφορετικών ερμηνειών/αποκαλύψεων. Τότε, το πλήρωμα του χρόνου για την επίτευξη του «μέλλοντος σκοπού», την αποκατάσταση του γένους, δεν είχε έλθει ακόμα. Μέχρι το 1854, που γράφονται τα Απομνημονεύματα και ανασυγκροτείται η μνήμη του προύχοντα, η εμπειρία διαμεσολαβεί και ανασηματοδοτεί τα διακυβεύματα που οργάνωσαν, τότε, το πρόταγμα του Εικοσιένα. Στη νέα συνάφεια, ως ηγεμόνας που προορίζεται ιστορικά να καθοδηγήσει το γένος, φέρεται πάντα κάποιος «έλληνας» βασιλιάς και η επανάσταση στα 1821 φέρεται ως απαρχή της βασιλείας του.

Ο Κ. Δεληγιάννης, αφού μυείται στη Φιλική Εταιρεία, συμμετέχει στη διάδοση της κίνησης «κατά των τυράννων του χριστιανισμού» [Α, 126] σε όλη την Πελοπόννησο. Οι Δεληγιανναίοι, σε συνεχή επαφή με τα άλλα κέντρα της Πελοποννήσου, αναλαμβάνουν την προετοιμασία της επανάστασης και την ευθύνη της εξέγερσης στην επαρχία τους. Στο πλαίσιο των πρώτων τοπικών εξεγέρσεων και πριν ακόμα επεκταθεί και εδραιωθεί ο πόλεμος στην Πελοπόννησο, ο Κ. Δεληγιάννης διατάσσει τη θανάτωση των μουσουλμανικών οικογενειών στα Λαγκάδια. Με την πράξη αυτή ο προύχοντας, ηγέτης της εξέγερσης στην επαρχία του, επισημοποιεί συμβολικά τη ρήξη με τον εχθρό και εγκαινιάζει τον πόλεμο. Με την ενέργειά του ανατροφοδοτεί τη βία με σκοπό να αποτρέψει την συνδιαλλαγή και να οριστικοποιήσει τη σύγκρουση των κοινοτήτων με την τοπική οθωμανική εξουσία. Κυρίως, όμως, η ενέργεια του προύχοντα αποσκοπεί στο να καταστήσει ανενεργείς τις παραδοσιακές πρακτικές διαπραγμάτευσης που ενεργοποιούνται με την αμνήστευση των εξεγερμένων, την επιστροφή τους στην οθωμανική νομιμότητα και την αποδοχή της υποταγής. Ο προύχοντας διηγείται στα Απομνημονεύματά του:

«Φρίκη και απελπισίαν κατέλαβε και εμέ και τους αδελφούς μου (...) καθότι αν το ιδικόν μας τμήμα ήθελεν φέρει τα λύτρα της υποταγής οι Τούρκοι ήθελον τους χαρίσει πολλά και μεγάλα προνόμια και αμνησίαν

και ήδελεν ακολουθήσει όλη η επαρχία και κατόπιν όλαι αι επαρχίαι της Πελοποννήσου (...). Να στείλωμεν, λέγω, άνευ ουδεμίας στιγμής αναβολή να φονεύσωμεν όλους τους Τούρκους όσοι ευρίσκονται εις τα Λαγκάδια άνδρες γυναίκες και παιδιά συμποσούμενοι τριακόσιοι ως έγγιστα και να καύσωμεν το τζαμί των. Τούτον κατά τον νόμον τον τουρκικόν είναι τα τρομερώτερον έγκλημα και ανοσιούργημα (...).» [Α, 169/170]

Οι κοινότητες, οργανωμένες σε ένα σύστημα αδύναμης επικοινωνίας, αισθάνονται μετά τις πρώτες εχθροπραξίες και πολεμικές ήττες, τις οδυνηρές συνέπειες της «ανταρσίας» κατά της κραταιάς βασιλείας, αφού δεν έχει συσταθεί ακόμα το κατοπινό διευρυμένο δίκτυο επικοινωνίας, όπως επίσης και δεν έχει επιτευχθεί ένας ευρύτερος συντονισμός των πολεμικών επιχειρήσεων. Στο βαθμό που δεν έχουν ακόμα ενεργοποιηθεί τα προχροντικά δίκτυα, που μόνο αυτά ενοποιούν και κινητοποιούν τις επαναστατημένες περιοχές, οι κοινότητες βρίσκονται έξω από τη λογική και τους σχεδιασμούς των τοπικών ηγεσιών, στις οποίες έχουν μάθει να υπακούουν και να ακολουθούν. Στο πλαίσιο αυτής της «άνομης» κατάστασης, της σύγχυσης που επικρατεί μπροστά στον πόλεμο, οι εκπρόσωποι των κοινοτήτων, συνένοχοι απέναντι στην οθωμανική εξουσία και συνυπεύθυνοι για την τήρηση της τάξης, επιχειρούν να ενεργοποιήσουν τις παραδοσιακές μεθόδους διαπραγμάτευσης, ανταλλάσσοντας το «πρσκύνημα» με τη «συγχώρεση» των εξεγερμένων. Η ενέργεια αυτή είναι, άλλωστε, προβλεπόμενη και αντιστοιχεί στις επιδιώξεις της οθωμανικής εξουσίας.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι διαφοροποιούνται η ηγεσία της επανάστασης και οι τοπικές ηγεσίες. Από τη πλευρά της, η κεντρική ηγεσία επιχειρεί την επιβολή – μέσω της εμπέδωσης της κατάστασης του πολέμου – της λογικής της ρήξης και της σύγκρουσης με τον κατακτητή. Στο βαθμό που τροφοδοτείται η βία και διευρύνεται ο πόλεμος, τείνει να οριστικοποιηθεί μια ανεπίστρεπτη διαδικασία ρήξης και να αποτρέπεται οποιαδήποτε δυνατότητα επιστροφής στην προηγούμενη συνθήκη νομιμότητας, την οποία εγγράφουν στους προσανατολισμούς και τη λογική τους οι παραδοσιακές πρακτικές διευθέτησης των κρίσεων και των εμπλοκών. Βέβαια, κάθε φορά που δοκιμάζεται η επανάσταση και η έκβαση του πολέμου φαίνεται αβέβαιη, παραμένει ανοικτό το ενδεχόμενο της επιστροφής στην υποταγή, καθώς ενεργοποιείται στο πλαίσιο της άμυνας η λογική της παραδοσιακής διαπραγμάτευσης με την οθωμανική εξουσία, δια μέσου της «απόδοσης των πιστών» που καταφάσκουν την αναλλοίωτη συνθήκη της κυριαρχίας και της υποταγής.

Ο Κ. Δεληγιάννης στο πλαίσιο της επανάστασης και μπροστά στη δυναμική του πολέμου, τις περισσότερες φορές, ανεξάρτητα και πέρα από

προσωπικές αντιστάσεις και δεσμεύσεις, σχεδιασμούς και προσμονές, βρίσκεται να υπηρετεί νέα συλλογικά προτάγματα και ιδανικά, το «έθνος» και την «ανεξαρτησία» του. Θέτοντας τον εαυτό του στην υπηρεσία αυτών των ιδανικών, προσδιορίζει και το ρόλο του, ως «αείποτε» ηγεσία, στο πλαίσιο της επανάστασης. Έτσι, οι Δεληγιανναίοι επιχειρούν να ηγηθούν του πολέμου και της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της επανάστασης. Ο Αναγνώστης επιστρέφει από την Κωνσταντινούπολη και αναλαμβάνει την ηγεσία της οικογένειας και ο Κανέλλος, όπως και τα άλλα μέλη της οικογένειας, συμμετέχουν στην οργάνωση και διεξαγωγή του πολέμου, ακολουθώντας τους σχεδιασμούς της οικογένειας, αναφορικά με τη συμμετοχή της στην «κεντρική» εξουσία, η οποία συστήνεται σχεδόν αμέσως με τη μορφή των Προσωρινών Διοικήσεων.

Οι Δεληγιανναίοι φαίνεται ότι είναι αρκετά ισχυροί στην επανάσταση, ο έλεγχος της επαρχίας τους και των προσόδων της τους επιτρέπει να συγκροτήσουν και να συντηρούν δικό τους ένοπλο σώμα. Συμμετέχουν, βέβαια, στην εκλογή πληρεξουσίων για τη συγκρότηση των εθνικών συνελεύσεων και, σε συνεργασία με συγγενικές και άλλες προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου, επιχειρούν να διασφαλίσουν τη συμμετοχή τους στην ηγεσία της επανάστασης. Ο Κ. Δεληγιάννης, ο οποίος ανήκει σε μια από τις παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις του τόπου, την «πολυμελεστέρα και πολυκτημονεστέρα» οικογένεια της Πελοποννήσου, θεωρεί ότι η ηγεσία της επανάστασης προορίζεται για τους τοπικούς ηγεμόνες, την παραδοσιακή διευθυντική τάξη των προυχόντων. Ο ίδιος, αλλά και οι αδελφοί του και οι συγγενείς τους, κοινοτικές αυθεντίες με πλούσια πολιτική εμπειρία και παρουσία, φέρονται ως οι πλέον αρμόδιοι να διευθύνουν την επανάσταση:

«(...) έτρεξαν οι άνθρωποι του τόπου και ιδίως οι προύχοντες της Πελοποννήσου θυσιάσαντες δόξαν, πλούτον, κολοσσαίας περιουσίας και πάσαν ευδαιμονίαν ως και αυτήν την ύπαρξίν των με όλην την αδελφικήν ομόνοιαν, σύμπνοιαν, αγάπην και συμφωνίαν και επροχώρησαν με γιγαντιαία βήματα προς τον σκοπόν άπαντες χωρίς να γνωρίσουν τι εστί διχόνοια, διαίρεσις και ασυμφωνία.» [Γ, 270]

Τα γεγονότα, όμως, και οι εξελίξεις τον διαγεύδουν και η επανάσταση, όπως εξελίσσεται, δημιουργεί μια νέα κατάσταση, η οποία υπονομεύει τις βεβαιότητες και τις προσδοκίες του προύχοντα. Νέες πολιτικές δυνάμεις αναδεικνύονται στον πόλεμο, διεκδικώντας συμμετοχή στην εξουσία. Στο πλαίσιο αυτής της νέας ιστορικής συνθήκης, οι παραδοσιακές αυθεντίες αμφισβητούνται και η διεύρυνση του πολέμου οδηγεί στην κατάλυση κάθε έννοιας κοινωνικής και πολιτικής τάξης:

«Αλλ' όταν (κατά θείαν παραχώρησιν) έφθασεν ο Υψηλάντης εις την Πελοπόννησον, με τον Βάμβαν με τον Κατακουζηνόν και με άλλους τινάς τυχοδιώκτας, διεσπάρη αμέσως το κατά των προυχόντων της Πελοποννήσου μίσος εις το πνεύμα απονενοημένων τινών εξορίστων και φυγάδων προ χρόνων από την Πελοπόννησο και άλλων πολλών τυχοδιωκτών (...).» [Γ, 270]

Στο πλαίσιο αυτής της συνθήκης, κατεστημένες κοινωνικές αξίες και παραδόσεις κλονίζονται και ανατρέπονται. Οι κανόνες και οι αρχές που διέπουν τις παραδοσιακές μορφές κοινωνικής οργάνωσης παύουν να ισχύουν και οι αμοιβαιότητες που οργανώνουν την τάξη στο πλαίσιο της χριστιανικής κοινότητας, διαρρηγνύονται. Οι άνθρωποι, «αγνώμονες» απέναντι στις πατροπαράδοτες ηγεσίες τους και μπροστά στην αναστάτωση που προκαλεί ο πόλεμος, παρακινούνται από τα κελεύσματα των καιρών και διεκδικούν δικαιώματα στην άσκηση της εξουσίας. Στα μάτια του προύχοντα, η επανάσταση και οι εξελίξεις που τη συνοδεύουν, αλλάζουν την όψη του κόσμου. Οι παραδοσιακοί ηγέτες του τόπου εκτοπίζονται από τα κέντρα εξουσίας και παραγκωνίζονται. Άνθρωποι «ασήμαντοι» διεκδικούν και κατορθώνουν να ανέλθουν σε κορυφαία στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα:

«Και ήδη ονομάζεται Γενναίος Κολοκοτρώνης, κατέχων τας υψηλότερας θέσεις της Βασιλείας και του Κράτους, οίον στρατηγός, υπασπιστής, γερουσιαστής, αυλάρχης, ανώτερος ταξιάρχης, φέρων επί στήδους του παράσημα όλων των αυτοκρατόρων και των βασιλέων, πολυκτῆμων με κτήματα εθνικά και τριπλᾶς και τετραπλᾶς λαμπρᾶς οικίας όπου ποτέ η γενεά του και οι προγόνοι του δεν απέκτησαν ουδέ μιαν πενιχράν καλύβην, ημεῖς δε ἄστεγοι, πένητες, ακτήμονες, περιφρονημένοι και παραγκωνισμένοι καθότι...» [Α, 226]

Τον Ιανουάριο του 1828, ο Κ. Δεληγιάννης, ο συγγενής του Ι. Παπατσώνης και άλλοι προύχοντες της Πελοποννήσου σπεύδουν να υποδεχθούν τον Ι. Καποδίστρια, στο πρόσωπο του οποίου φαίνεται να εναποδέτουν τώρα τις ελπίδες τους για τη δικαίωση των αγώνων τους και τη διόρθωση της κατάστασης. Διότι ο Κυβερνήτης, στο βαθμό, βέβαια, που ενσαρκώνει το πρότυπο του δίκαιου ηγεμόνα, δεν μπορεί παρά να αποκαταστήσει την τάξη, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τα κεκτημένα της επανάστασης. Έτσι, διηγείται ο προύχοντας στη μαρτυρία του, ότι

«...τον διαβεβαιώσαμεν [οι προύχοντες] ότι ἅπαντες οι Ἕλληνες πάσης τάξεως και κόμματος θέλουν υποκύβει εις τας διαταγὰς του και θέλουν τον γνωρίσει ως πατέρα και σωτήρα των (...).» [Γ, 160]

Ο Κυβερνήτης, όμως, διαγεύδει σύντομα τις προσδοκίες τους και ο ηγέτης που υποδέχθηκαν ως «άλλον Μεσσίαν» δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες και να συμμαρμύζει τις αιτιάσεις των προυχόντων, ούτε να εκπληρώνει τους ρόλους που, ερήμην του, του απέδωσαν οι παραδοσιακές πολιτικές ηγεσίες. Η απαγοήτευση είναι φανερή:

«Ημείς, εδεχόμεθα τον δήμιον ως ιατρόν να θεραπεύσει τας πληγάς μας και τον καταστροφέα ως σωτήρα». [Γ, 160]

Η διάγνωση των προσδοκιών τις οποίες είχε εναποθέσει στον Κυβερνήτη ο προύχοντας συνίσταται στο ότι ο Καποδίστριας συνεχίζει, τελικά, το «καταστροφικό» έργο των ανθρώπων που ηγήθηκαν της επανάστασης. Η πολιτική του νεοσύστατου κράτους για τη συγκέντρωση της εξουσίας υπονομεύει την τοπική, αποκεντρωμένη πολιτική και κοινωνική εξουσία των τοπικών ηγεμόνων και τις αρχές με βάση τις οποίες οργανώνεται η κοινωνική και πολιτική ζωή των κοινοτήτων.²² Η κρατική πολιτική βιώνεται ως «αδικία», που στρέφεται ενάντια στους ανθρώπους του αγώνα. Στη λογική, όμως, του Δεληγιάννη, ο «πατέρας του έθνους» δεν μπορεί να είναι άδικος απέναντι στους υπηκόους του και, συνεπώς, ο Καποδίστριας δεν είναι αληθινός «πατέρας/ηγεμόνας», όπως περίμενε το έθνος για να σωθεί το ίδιο και να αποκατασταθεί η τάξη. Απέναντι στην «άδικη» κατάσταση, η απάντηση του Κ. Δεληγιάννη είναι αυτονόητη και δεν μπορεί παρά να στοχεύει στη «διόρθωσή» της. Γιαυτό και συμμετέχει σε όλα τα κινήματα ανατροπής του Κυβερνήτη.

Στη λογική αυτή κινούνται οι αντιδράσεις του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου απέναντι στη νέα πολιτική τάξη και εκδηλώνονται με ποικίλους τρόπους, τόσο στη διάρκεια της διακυβέρνησης από τον Καποδίστρια, όσο και αργότερα, στα χρόνια του Όθωνα. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Κ. Δεληγιάννης και η οικογένειά του επιχειρούν να αντισταθούν με κάθε τρόπο στις διαδικασίες σύστασης της νέας πολιτικής τάξης και μετέρχονται όλων των μέσων, προκειμένου να την υπονομεύσουν: από την ένοπλη αντίσταση και εξέγερση έως τη δράση στο πλαίσιο των πολιτικών φατριών.²³ Ο Κ.

22. Πρβλ. Χρήστος Λούκος, «Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής αρχοντικής οικογένειας στο νέο ελληνικό κράτος: η περίπτωση των Μαυρομιχαλέων», *Τα Ιστορικά* 2 (1984), σσ. 283-296, και, «Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι», *Μνήμων*, 4 (1974), σσ. 1-110. Στ. Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια. Δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιαστριακής περιόδου*, Αθήνα, Εστία, 1986.

23. Για τις αντιδράσεις του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου απέναντι στο πολιτικό εγχείρημα του Καποδίστρια, όπως επίσης και για τα πολιτικά γεγονότα που συνοδεύουν αυτήν την περίοδο, βλ., J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο*, ό.π., σσ. 144 -151. Χρήστος Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Ιω.Καποδίστρια 1828 -1831*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1988, σσ. 229-274. Ε. Κούκου, «Το ελληνικό κράτος κατά το 1831», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., σσ. 549 -562. Π. Πετρίδης (επιμέλεια), *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*,

Δεληγιάννης προσχωρεί στην πολιτική παράταξη των λεγόμενων «συνταγματικών», όπου ενεργοποιείται για την ανατροπή του Κυβερνήτη, στο όνομα, πάντα, της «αναξιοπαθούσης πατρίδος»:

«Εκ τούτων πάντων λοιπόν και εκ διαφόρων άλλων παρανομιών και αυθαιρέτων πράξεών του εγνώρισαν, ου μόνον οι Πανελλήνιοι, αλλ' όλη η υγιής και φρόνιμος μερίς του Έθνους, ότι αυτός εσκόπευε να κυβερνήσει δεσποτικώς και μήτε συνέλευσιν να προσκαλέση, μήτε την συνταγματικήν οδόν να βαδίση και άπαντες εθεώρουν ως το μόνον ιατρικόν δια να θεραπεύση τας πληγάς της αναξιοπαθούσης πατρίδος, τας οποίας της άνοιζεν ο Κυβερνήτης, οι αδελφοί του και τα λοιπά όργανά τους, αφ' ου ήλθον, δεν ήτο άλλο παρά η συγκάλεσις της εθνικής συνελεύσεως.» [Γ, 185]

Προκειμένου να αποτιμηθεί το νέο πολιτικό καθεστώς, ανακαλούνται παραστάσεις και εικόνες από την περίοδο της κατάκτησης. Οι κατηγορίες που συγκροτούνται, για να αποδώσουν την κατάκτηση, ενεργοποιούνται τώρα, για να αποδώσουν την κατάσταση στο ελληνικό κράτος, ακυρώνοντας ουσιαστικά την ίδια την πράξη της επανάστασης. Το κράτος είναι το ίδιο «τυραννικό», όπως ακριβώς υπήρξε και το οθωμανικό και ο προύχοντας, απέναντι στο «δεσποτικό» κράτος του Καποδίστρια, αντιπαρατάσει, τώρα, το «Σύνταγμα» που ταυτίζεται με τα «δίκαια της πατρίδας». Ο Κ. Δεληγιάννης αντιλαμβάνεται το «Σύνταγμα» ως φραγμό στην καταστροφική πολιτική του Καποδίστρια. Θεωρώντας τον εαυτό του δύμα μιας πολιτικής που δεν γνωρίζει όρια και έλεγχο, δεν σέβεται ανθρώπους που θυσιάσθηκαν για την πατρίδα και τους πατροπαράδοτους δεσμούς που συντήρησαν το γένος στη διάρκεια της μακραιώνης ιστορίας του, το φανταστικό «Σύνταγμα» ανάγεται σε Νόμο και κριτήριο αποτίμησης των πράξεών του.

Ανακαλούνται, έτσι, παραδοσιακοί κοινοτικοί δεσμοί και σχέσεις εξουσίας, που συντηρούσαν το γένος και διασφάλιζαν την τάξη και φέρονται να αποτελούν τη μόνη δυνατή απάντηση στην νέα κατάσταση που οδηγεί το γένος στην καταστροφή. Το «Σύνταγμα», που ταυτίζεται με όλα αυτά, θα αποκαταστήσει και θα εγγυάται τις παραδοσιακές σχέσεις διαμεσολάβησης ανάμεσα στις κοινότητες και την εξουσία. Οι τοπικοί ηγεμόνες θα έχουν πλέον δέση στην ηγεσία του τόπου που οι ίδιοι απελευθέρωσαν και οι «υγιείς» δυνάμεις έχουν χρέος να αναλάβουν δράση, προκειμένου να σωθεί ο τόπος. Στους όρους αυτής της λογικής, ο προύχοντας θέτει υπό αμφισβήτηση τη νομιμότητα της κυβέρνησης Καποδίστρια και εξορδολογίζει τη δική του

Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1983. Β. Φίλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα, Ι. Η νόθα αστικοποίηση 1880 -1864*, Αθήνα, Σύγχρονα κείμενα, 1974, σσ. 81-87.

δυναμική αντίδραση. Οι ενέργειες στις οποίες προβαίνει εκλογικεύονται και νομιμοποιούνται, γιατί ακριβώς είναι αντίθετες προς την «τυραννία». Οι αντιπολιτευτικές δραστηριότητες του Κ. Δεληγιάννη την περίοδο αυτή εκδηλώνονται σε συνωμοτικές κινήσεις που προσβλέπουν στην αντικατάσταση του κυβερνήτη από έναν βασιλιά, τον οποίο, βέβαια, θα επιλέξουν οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις. Ο Λεοπόλδος ενσαρκώνει τώρα τον αναμενόμενο «Μεσσία» και αναμένεται ως «ποιμενάρχης σοφός, αγαθός και ενάρτεος [για] να ποιμάνη τον περιούσιον λαόν του». [Γ, 204]

Το πολιτικό πρόβλημα για τον προύχοντα και τις «υγείες» δυνάμεις του τόπου επείγει να επιλυθεί με κάθε τρόπο. Έτσι, το αίτημα για «Σύνταγμα» και η έκκληση στο «δίκαιο μονάρχη» συστεγάζονται σε ένα ιδεολογικό σύμπαν και μια πολιτική ιδεολογία, στο πλαίσιο της οποίας τα όρια φαντάζουν δυσδιάκριτα, καθώς αυτό που κυριαρχεί είναι η παρέμβαση ενός παράγοντα, η εμφάνιση ενός «Μεσσία», που θα «διορθώσει» το «τυραννικό καθεστώς» και θα εξασφαλίσει τη δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο αυτής της λογικής και προκειμένου να λειτουργήσει στη συγκυρία, συγχέεται η απονομή δικαιοσύνης με την «επιστροφή» στην παραδοσιακή, «καλή» τάξη και το «Σύνταγμα» με τη διασφάλιση των πατροπαράδοτων κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δομών εξουσίας.

Βέβαια, οι ενέργειες του Κ. Δεληγιάννη να υπονομεύσει τον Κυβερνήτη και η άρνησή του να αποδεχθεί τη νομιμότητα της νέας πολιτικής τάξης, τον οδηγούν μέχρι τη σύλληψη, τη φυλάκιση και, τελικά, την εξορία.²⁴ Για μία ακόμη φορά, όπως και στα 1824, όταν είχε φυλακισθεί, μεσούντος του πολέμου, στην Ύδρα από τους πολιτικούς του αντιπάλους, αισθάνεται «προδωμένος» και δυσαρεστημένος για την «αχαριστία» και την απρέπεια με την οποία αντιμετωπίζουν οι κυβερνώντες έναν «πρωτεργάτη του αγώνα». Αφηγούμενος ο Δεληγιάννης ένα περιστατικό από την κράτησή του στις φυλακές, μας δείχνει παραστατικά τον τρόπο με τον οποίο βιώνει τις πολιτικές εξελίξεις, τις απρόσμενες, όσο και δυσάρεστες, εκπλήξεις που του επιφυλάσσει η νέα πραγματικότητα:

«Μετά είκοσι σχεδόν ημέρας βλέπω αίφνης και εμβαίνουν εις την φυλακίαν μου, ο τότε λεγόμενος δημόσιος κατήγορος (νυν δε ανακριτής και εισαγγελεύς) με δύο μάρτυρας και έναν γραμματέα (άγνωστοι προς εμέ) και ήρχισαν να με ερωτούν ως ακολούθως: Ερ. Πόθεν είσαι; Απ. Από την χαμπεσιάν. Ερ. Ημείς σε ηρωτούμεν ως υπάλληλοι της Κυβερνήσεως. Απ. Και εγώ σας απαντώ ως Έλλην ελεύθερος. Ερ. Ποίας

24. Για τις κατηγορίες που απαγγέλλει η κυβέρνηση στον Κ. Δεληγιάννη, βλ. Χρήστος Λούκος, *Η αντιπολίτευση, ό.π.*, σ. 223.

δρυσκείας είσαι; Απ. Εβραίος. Ερ. Πώς ονομάζεσαι; Απ. Μποχώρης. Ερ. Να τα γράψωμεν αυτά; Απ. Μάλιστα, απαραλλάκτως. Με λέγει: Μα, κύριε, ενδυμίσου τα ύστερνά σου! Τότε εξαφθείς από ακράτητον και άλογον θυμόν και ασπκωθείς όρδιος, τον λέγω: Μπρέ Μπιρμπάντη, τυχοδιώκτη! εμένα με γνωρίζει όλον το έθνος, όλα τα όρη, όλα τα πεδιά, ως και αυτά τα άγυχα δένδρα και αι πέτραι, ότι είμαι ο Κανέλλος Δεληγιάννης, αρχηγός και αυτοργός δύο επαναστάσεων δια την απελευθέρωσιν αυτής της πατρίδος! Έτρεξα να πάρω μιαν ράβδον να του συντρίγω την κεφαλήν, αλλ' αυτοί από την απροσδόκητον φρίκην των ακρημνίσθησαν.» [Γ, 210]

Οι άνθρωποι που διοικούν, στην προσπάθειά τους να επιβάλουν τη νέα πολιτική τάξη, αποκλείουν από τα δημόσια πράγματα τους αγωνιστές, προσβάλλοντας την τιμή και την αξιοπρέπειά τους, ενώ θα έπρεπε να τους τιμούν και να τους σέβονται. Ο Κ. Δεληγιάννης εκφράζει την αγανάκτησή του για τον τρόπο που αντιμετωπίζονται όσοι θυσιάσαν τη ζωή τους για την πατρίδα και, μάλιστα, από ανθρώπους αναρμόδιους να κρίνουν τις πράξεις τους. Ο προύχοντας δεν αναγνωρίζει κανένα δικαίωμα εξουσίας στον Κυβερνήτη και τους ανθρώπους της Διοίκησης, παρά μόνο στον βαθμό που δείχνουν σεβασμό στις πατροπαράδοτες μορφές εξουσίας που έχουν κατισχύσει στην πατρίδα του. Έτσι, για τον Κ. Δεληγιάννη, όπως και για τον πολιτικό κόσμο που εκπροσωπεί, η συμπεριφορά των κρατούντων συνιστά μέγιστη ύβρη, καθώς θεωρούν ότι τα ίδια τα στοιχεία που συγκροτούν την κοινωνική και πολιτική τους ταυτότητα, έπρεπε να συνιστούν τις μέγιστες αξίες και αρχές, πάνω στις οποίες θα μπορούσε να θεμελιωθεί μια νέα πολιτική τάξη.

Ωστόσο, η εγκαθίδρυση της νέας πολιτικής τάξης, η ισχυροποίηση της κεντρικής εξουσίας και οι θεσμικές-πολιτικές διαδικασίες που εγκαινιάζονται, απολήγουν στην αποδυνάμωση, την περιθωριοποίηση των τοπικών αυθεντιών. Ο παλιός άρχοντας έχει την αίσθηση ότι βρίσκεται αντιμέτωπος μ' έναν κόσμο νέο, εντελώς άγνωστο, ο οποίος υπακούει σε αρχές και αξίες άλογες, «αδιανόητες» τόσο για τον ίδιο, όσο και για ό,τι εκπροσωπεί. Αυτός ο κόσμος δεν διαδέτει μνήμη και γιαυτό δεν αποδίδει τιμή σ' αυτούς που συνέβαλαν με την ίδια τους τη ζωή προκειμένου να δημιουργηθεί. Ο νέος κόσμος δεν αναγνωρίζει αγώνες και θυσίες, αλλά, αντίθετα, «εξευτελίζει» τους ανθρώπους της πατρίδας και οι ηγέτες του τόπου, όχι μόνο δεν ανταμείβονται για τις υπηρεσίες που προσέφεραν στο γένος, αλλά, απεναντίας, καταλήγουν να είναι

τα «θύματα» μιας «άδικης» πολιτικής και ενός «αχάριστου» συστήματος που έχει στόχο να τους καταστρέψει.²⁵

Ο Καποδίστριας, λοιπόν, επέχοντας θέση «Άλλου», καθίσταται ο αποδέκτης της κατηγορίας/καταγγελίας την οποία απευθύνει στην εξουσία ένας ολόκληρος κόσμος που αισθάνεται περιθωριοποιημένος, διαγευσμένος και ταπεινωμένος:

«Μ' όλα ταύτα ημείς, εξοχώτατε, σε επροτιμήσαμεν δια τας πολιτικές σου γνώσεις, δια την φρόνησιν και ικανότητά σου, υπέρ πάντα άλλον και σε εκλέξαμεν κυβερνήτην μας και ηλπίζαμεν, ότι θέλη έλθεις ως ιατρός και πατήρ να θεραπεύσης τας καταπληκτικάς πληγάς μας. Και ήλθες ως άλλος δήμιος και μας κόπτεις τας κεφαλάς. Περιεκυκλώθεις από τους τυχοδιώκτας, τους απάτριδας, τους ληστές και από πολλούς ουδόλως λαβόντας μέρος εις τον αγώνα και από άλλους, οίτινες αν και έλαβον μέρος εις αυτόν, μηδέν θυσιάσαντας, αλλ'ωφεληθέντας, και αν απετύγχανεν ο αγών, αυτοί δεν είχαν τίποτα να χάσουν και υπέστρεφον όθεν ήλθον. Ημάς δε τους ενεργούς αυτοργούς και αρχηγούς της ελληνικής επανάστασεως, οίτινες εθυσιάσαμεν δόξα, πλούτον, μεγάλας περιουσίας και λαμπράς ιδιοκτησίας, τας γυναίκας, τας παιδιά μας, τους συγγενείς και συματριώτας μας, και είμεθα εκτεθειμένοι εις το πύρ του πολέμου, ημάς οίτινες ζώντες και ανατραφέντες με τόσας αναπαύσεις και τρυφάς και τινάζαντες τα Ασιατικά πολυτελή εκείνα ενδύματα χάριν της πατρίδος μας (...) και ετρέξαμεν εις όλας τας εκστρατείας οδηγούντες με το παράδειγμά μας τους συμπολίτας μας (...) μας απεμάκρυνες από τα πράγματα της πατρίδος μας, μας εξευτέλισες, μας εμπδένισες, μας απηλλοτριώσεις από όλας τας θέσεις και δεν εσυγχώρησεις καν να παραχωρήσεις να γίνη εξ ημών ουδέ εις πληρεξούσιος και ήδη μας κατατρέχης ως κακούργους και στασιαστές και οι μέν σπώμεθα εις τας φυλακάς, οι δε έγιναν αυδορμήτως εξόριστοι από τας οικίας των και οι λοιποί καταδιώκονται απηνώς.» [Γ, 221]

Οι διαδικασίες συγκέντρωσης της εξουσίας, ενοποίησης και εκσυγχρονισμού της κοινωνίας που ενεργοποιούνται μετά από τον πόλεμο και συνιστούν κεντρικό διακύβευμα της πολιτικής του Καποδίστρια, στα μάτια του

25. «Η παραδοσιακή κοινωνία ορίζει την ταυτότητά της όχι με βάση τη θέση των κοινωνικών κατηγοριών στο σύστημα πρακτικών που χαρακτηρίζει τη συγχρονία, την προσδιορίζει αναφερόμενη σε πολιτισμικές και νοοτροπικές σταθερές που ανάγονται στο παρελθόν. Ο αντίπαλος δεν αναγνωρίζεται σαν μία κοινωνική ανταγωνιστική δύναμη, μα σαν η ίδια η νέα τάξη πραγμάτων, οι κανόνες του παιχνιδιού, η νέα ισορροπία που τείνει να επιβληθεί. Είναι η τάξη του διαβόλου που πνίγει τη τάξη του Θεού.» Ν. Θεοτοκάς, «Το ζωντανό και το όνειρο στα κείμενα του Μακρυγιάννη», ό.π., σ. 289.

προύχοντα δεν αντιπροσωπεύουν απλά και μόνο την εμπέδωση μιας «εχθρικής», «άδικης» πολιτικής, που στοχεύει σε ορισμένα πολιτικά πρόσωπα. Η νέα κατάσταση συνιστά, πολύ περισσότερο, ένα είδος «βλασφημίας» απέναντι στη φυσική, απαραβίαστη τάξη πραγμάτων, «βλασφημία» απέναντι στις καθολικά παραδεκτές αξίες που την οργανώνουν και τη διασφαλίζουν.

Στη λογική του Κ. Δεληγιάννη, η κοινωνική τάξη που συστήνεται την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης δεν συνιστά μια ιδιαίτερη ιστορικοκοινωνική πραγματικότητα που ανάγεται στις δεδομένες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Αλλά, η τάξη αυτή, έξω από οποιαδήποτε ιστορικοκοινωνική αναφορά και προσδιορισμό, ως α-χρονική, διιστορική συνθήκη, εκφράζει μια φυσική κατάσταση πραγμάτων. Με αυτή την έννοια, ανάγεται πέρα και μακριά από οποιαδήποτε ανθρωπίνη επιρροή και παρέμβαση και, έτσι, κάθε πράξη που την αντιστρατεύεται συνιστά «ασέβεια», δηλαδή προσβολή της προνοιακής, «ιερής» τάξης του κόσμου.

Το παρελθόν, συνεχές ως διαχρονική και αέναη πραγματικότητα που διασφαλίζει τη σταθερότητα των κοινωνικών σχέσεων, των δεσμών και αξιών που εγγυώνται την πάγια τάξη του κόσμου, ανάγεται σε μοναδικό, απόλυτο σημείο αναφοράς, το οποίο όχι μόνο κυριαρχεί στο παρόν και το μέλλον —το ιστορικοκοινωνικό γίνεσθαι— αλλά, επιπλέον, τα επικαλύπτει με τρόπο που να τα ακυρώνει οριστικά.

Στην αντίληψη του προύχοντα, η λύση που θα συνιστούσε αποκατάσταση της τάξης είναι η άρση της παρούσας «άδικης» πολιτικής που κατευθύνεται ενάντια σε ό,τι αντιπροσωπεύει ο κόσμος του. Αυτό που τον αφορά καίρια είναι η παρέμβαση στις συνθήκες που αναιρούν την παραδοσιακή τάξη και τους αντίστοιχους δεσμούς εξουσίας. Όμως, η διαδικασία αυτή σημαίνει επιστροφή στις οργανωτικές αρχές και προβάλλεται ως μοναδικός δρόμος αποκατάστασης της φυσικής τάξης του κόσμου. Ωστόσο, στο πλαίσιο της νέας πραγματικότητας και υπό τους περιορισμούς της πολιτικής συγκυρίας δεν διαφαίνεται η δυνατότητα μιας τέτοιας πολιτικής. Δεδομένου του μετασχηματισμού των ιστορικοκοινωνικών συνθηκών και σχέσεων πολιτικής δύναμης, και, ειδικότερα, λόγω της απουσίας του οθωμανικού παράγοντα που διαδραμάτιζε ρυθμιστικό ρόλο στην αναπαραγωγή της παραδοσιακής ηγεσίας και των σύστοιχων με αυτήν κυρίαρχων σχέσεων και μορφών εξουσίας σε τοπικό πλαίσιο.

Η πολιτική του νέου κράτους, όπως επενδύεται σε διάφορες μορφές και σχέσεις εξουσίας, προκειμένου να ηγεμονεύσει στην κοινωνία, —είτε πρόκειται για το «δεσποτικό» καθεστώς του Καποδίστρια, είτε για τη διακυβέρνηση της Αντιβασιλείας, είτε ακόμα για την Απόλυτη ή την Συνταγματική Μοναρχία—

εννοείται ως ολέθρια και καταστροφική για ολόκληρο το γένος, αφού μηδενίζονται οι δυσίες και οι αγώνες των ανθρώπων που το «ανέστησαν»:

«Η Επανάστασίς μας αυτή εκινήθη παρθένος αγνή και άνευ σκοπού ιδιοτέλειας παρά με μόνο σκοπόν να αποκτήσωμεν τον εθνισμόν μας ο οποίος ήτον ενταφιασμένος (...). Και μία φούκτα ανδρών Πελοποννησίων ανέστησαν αυτό το όνομα Έλλην, το προ 25 αίωνων αποθανόν και αλησμονηδέν από όλα τα έθνη του κόσμου και ήδη τη θεία βουλήσει ονομάζεται παρά πάντων των κρατούντων την τύχην ολοκλήρου του κόσμου Βασιλείον της Ελλάδος! και Έλληνες! Αλλά δεν εκερδίσαμεν ελευθερίαν ανάλογον των εθνικών αγώνων, δυσιών και ελπίδων μας καθότι...» [Α, 224]

Ο Κ. Δεληγιάννης ταυτίζει τον εαυτό του με το «δυστυχημένο έθνος», την αναξιοπαθούσα πατρίδα, η οποία καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της υφίσταται τον «κατατρεγμό» από τους λογής-λογής εχθρούς της. Αυτοί, παρά το ότι εμφανίζονται με διαφορετικά κάθε φορά πρόσωπα, επιδίδονται, ωστόσο, σε ίδιου τύπου «εθνοκτόνες» πράξεις:

«Είχον την διάθεσιν να γράω και περί της διαγωγής της εθνοκτόνου και επαράτου εκείνης Αυστριακοβουαρικής Αντιβασιλείας και δια τα δεινά και δυστυχήματα, τα οποία υπέστη το ατυχές Ελληνικόν Έθνος έκτοτε και τας συνεπείας αίτινες εξακολουθούσιν έως σήμερον, αλλ' αίτια ανεξάρτητα από την θέλησίν μου με εκπτοούν και λόγοι ανώτεροι με υποχρεούν έτι μάλλον δια να παύσω έως εδώ και η ενεστώσα γενεά, ήτις απέκτησε τα αρχαία φώτα των προγόνων της ας φροντίση δια τας περαιτέρω ελευθερίας της φίλης ημών πατρίδος.» [Γ, 242/243]

Την εξουσιαστική μορφή του «τυραννικού» Σουλτάνου διαδέχεται η μορφή του «τυραννικού» Κυβερνήτη, η οποία κατόπιν μετεξελίσσεται στη μορφή της «επαράτου» Αντιβασιλείας, αργότερα της βασιλείας του Όθωνα. Έτσι, οι «όρκοι πίστεως και υποταγής», τους οποίους καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του απέδιδε ο Κ. Δεληγιάννης «εις τον Βασιλέα και εις τους νόμους», [Γ, 242] ανακαλούνται, όταν ο τελευταίος αφαιρεί το «προσωπείον» και αποκαλύπτει το πραγματικό του πρόσωπο. Όταν, δηλαδή, ο αναμενόμενος «Σωτήρας» μετατρέπεται στον καταστροφέα του γένους και των αγνών αγωνιστών. Η έλευση του «Μεσσία», που θα «ποιμάνη τον περιούσιο λαό του», παραμένει ζητούμενο. Η αναμονή του παραπέμπει στο διπνεκές, πέρα από προσδιορισμένες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες και πολιτικές εξελίξεις και το σημείο αυτό συνιστά μια διήγηση/εκδοχή της ιστορίας που είναι, ταυτόχρονα, και η ερμηνεία της. Όταν αυτή η ερμηνεία αναφέρεται στη συγκυρία, συνιστά

πλαίσιο νομιμοποίησης και εξορθολογισμού της πολιτικής δράσης ή, αλλιώς, παρέμβαση στο ιστορικό γίνεσθαι.

Η μαρτυρία ζωής του προύχοντα Δεληγιάννη οργανώνεται με βάση νοητικές και ιδεολογικές σταθερές που παραπέμπουν στον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό της κατακτημένης κοινωνίας. Οι σταθερές αυτές προσδιορίζουν, όμως, και τον ιδιαίτερο τρόπο προσαρμογής του προύχοντα και του κόσμου που εκπροσωπεί στη νέα πραγματικότητα, αφού διέπουν τη συγχρονική παρουσία και δράση, η ιστορία της οποίας ανασυστήνεται και εξιστορείται υπό τους περιορισμούς της πράξης της γραφής.

Μετά το κίνημα του 1843, ο Κ. Δεληγιάννης, όπως και τα άλλα μέλη της οικογένειάς του, εντάσσονται στους κομματικούς μηχανισμούς που οργανώνονται, λειτουργούν και ισχυροποιούνται κατά την περίοδο της συνταγματικής μεταρρύθμισης.²⁶ Έτσι, πολλοί Δεληγιανναίοι καταλαμβάνουν υψηλές θέσεις στον κρατικό μηχανισμό. Άλλωστε, το κοινωνικό κύρος αλλά και το πολιτικό και πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειας, επενδύονται στον φατριαστικό ανταγωνισμό και αποδίδουν πολιτικά ωφέλη στους φορείς τους στο πλαίσιο του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Κατά την περίοδο αυτή, ο Κ. Δεληγιάννης εντάσσεται στους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς και λαμβάνει τιμητικές διακρίσεις, λόγω των υπηρεσιών που προσέφερε στον αγώνα. Μετά το κίνημα του 1843 εκλέγεται πληρεξούσιος της επαρχίας του και, αργότερα, αναδεικνύεται πρόεδρος της πρώτης βουλής που προήλθε από την γύφιση του Συντάγματος στα 1844. [Γ, 244]

Στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού συστήματος, η οικογένεια Δεληγιάννη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημόσια-πολιτική ζωή μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα. Στη διάρκεια της πολιτικής της ιστορίας, η οικογένεια καταλαμβάνει ανώτατες θέσεις στην κεντρική Διοίκηση, στο στρατό, στις επαρχιακές και νομαρχιακές διοικήσεις. Το κύρος της οικογένειας και το αυξημένο πολιτικό βάρος του ονόματός της της επιτρέπουν να διαδραματίζει

26. Για τη συγκρότηση των πολιτικών κομμάτων την περίοδο αυτή και την ένταξη των παραδοσιακών ηγετικών κοινωνικών ομάδων στο νέο πολιτικό πεδίο, βλ. Ι. Δημάκης, *Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1991. Νικηφόρος Διαμαντούρος, «Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα», στο, *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα* (Δ. Τσαούσης επιμ.), Αθήνα, Εστία, 1984, σσ. 55-71. Δ. Πετρακάκος, *Κοινοβουλευτική ιστορία της Ελλάδος*, τ. Α'-Β', Αθήνα, 1935. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (183 -1843)*, ό.π., σ. 749. Κ. Τσουκαλάς, «Κράτος και κοινωνία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο, Δ. Τσαούσης (επιμ.), *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, Αθήνα, Εστία, 1984, σσ. 39-54.

καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των τοπικών σχέσεων δύναμης και να επηρεάζει την ανάδειξη των πολιτικών εκπροσώπων της επαρχίας.²⁷

Πρόκειται, όμως, για δέσεις, ρόλους και λειτουργίες που εγγράφονται σε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό και δεσμικό πλαίσιο από αυτό του συστήματος της κατάκτησης, στο οποίο και αντιστοιχούν οι δέσεις και αρμοδιότητες που διασφαλίζουν τους όρους κυριαρχίας των παραδοσιακών προυχόντων ως ηγεμονική κοινωνική κατηγορία στην τοπική κοινωνία. Στο νέο πολιτικό σύστημα δεν παράγονται πλέον «προύχοντες» και «δημογέροντες», καθώς μετασχηματίζονται οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί ανάδειξης και διαμόρφωσης των κοινωνικών και πολιτικών ιεραρχιών. Ο Κ. Δεληγιάννης βιώνει στη διάρκεια της ζωής του με δραματικό τρόπο τις αλλαγές που συνοδεύουν την αποδέσμευση των τοπικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας από το οθωμανικό πλαίσιο και τη διαδικασία ενσωμάτωσής τους στο δεσμικό-πολιτικό πλαίσιο που δημιουργεί και ορίζει το ελληνικό κράτος.

Οι τοπικοί ηγεμόνες εντάσσονται σε μία νέα, όσο και πρωτόγνωρη κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, αναλαμβάνουν κοινωνικές δέσεις και ρόλους, εντελώς διάφορους από αυτούς του χώρου στον οποίο είχαν συγκροτήσει την κοινωνική και πολιτική τους ταυτότητα. Στο πλαίσιο αυτής της νέας πραγματικότητας, ο Κ. Δεληγιάννης δεν θα είναι πλέον «προύχοντας» σε μια καθορισμένη και αμετάβλητη κοινωνική θέση, φορέας μιας αναλλοίωτης ταυτότητας που αποδίδει η παραδοσιακή κοινωνία στα μέλη της. Ο κόσμος, μέσω του οποίου έχει μάθει να προσδιορίζει τον εαυτό του και να αντιλαμβάνεται τις σχέσεις του με τους άλλους, δεν υπάρχει πλέον και έχει, οριστικά, αλλάξει. Δεν αποτελείται, πλέον, από «προύχοντες», «κάπους», «κλέφτες» και δεν συγκροτείται με βάση τις αντίστοιχες κοινωνικές ιεραρχίες και διαβαθμίσεις.

Στη νέα πραγματικότητα, όπου δεν ισχύουν οι αρχές που αποδίδουν νομιμοφροσύνη στις κατεστημένες ηγεσίες, παρ' όλα τα δημόσια αξιώματα και τους τιμητικούς τίτλους που απονέμει το κράτος στον ίδιο και την οικογένειά του, δεν παύει να θεωρείται, αυτός ένας προύχοντας, ισότιμος και ισόβαθμος με ανθρώπους «δευτέρας» ή και «τρίτης» τάξης. Όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τον πρώην κάπο της οικογένειάς του, τον «αναλφάβητο» και «άπορο» Δ. Πλαπούτα, ο οποίος φέρει υψηλό βαθμό στη στρατιωτική ιεραρχία, έχει αποκτήσει «κτήματα εθνικά» και έχει γίνει «πλούσιος» και διάσημος. Τώρα απολαμβάνει τις ίδιες τιμές με τον παλιό κλέφτη, τον Θ. Κολοκοτρώνη και οφείλει να αναγνωρίζει ως ανώτερούς του στην πολιτική ιεραρχία

27. Αν. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, ό.π., σσ. 203-244. Εντ. Λιάτα, *Αρχαία οικογένεια Δεληγιάννη. Γενικό ευρετήριο*, ό.π., σσ. 17-21.

ανθρώπους χωρίς ιστορία και παρελθόν, χαμηλής κοινωνικής καταγωγής. Θα πρέπει, ακόμα, να υπακούει στις διαταγές ανθρώπων όπως ο Α. Μαυροκορδάτος και ο Ι. Κωλέττης, χωρίς ρίζες στον τόπο και αξιόλογη παρουσία και προσφορά στις υποθέσεις του.

Ο Κ. Δεληγιάννης ζεί το μεγαλύτερο διάστημα της ζωής του στην Αθήνα, όπου και πεθαίνει στα 1862 σε προχωρημένη ηλικία.²⁸ Λίγα χρόνια νωρίτερα, στα 1854, αποφασίζει να γράψει τα Απομνημονεύματά του και, όπως μας πληροφορεί, ολοκληρώνει τη συγγραφή τους στα 1856 [Γ, 114/5] έχοντας, τουλάχιστον, την ικανοποίηση, ότι στο ανάγνωσμα της μαρτυρίας του θα αποκαλυφθεί η «αληθινή» ιστορία, θα δικαιωθούν οι αγώνες του στην ιστορία και θα απονεμηθεί η δικαιοσύνη.

28. Αν. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, ό.π., σ. 235.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗΣ

1. Η νομιμοφροσύνη απέναντι στην οθωμανική τάξη

Ο Κ. Δεληγιάννης αναλαμβάνει να αποκαταστήσει την «αλήθεια» της ιστορίας του γένους. Αυτός, ένας προύχοντας με πλούσια πολιτική εμπειρία και μνήμη, δικαιούται, επειδή ακριβώς έχει ο ίδιος παρελθόν, να μιλήσει για την ιστορία, την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στην Πελοπόννησο, τη δέση των ραγιαδών και το ρόλο της χριστιανικής ηγεσίας. Ο Κ. Δεληγιάννης θεωρεί ότι είναι ο μόνος αρμόδιος να έχει λόγο για τις συνθήκες όπου συντηρήθηκε το γένος, για το τι σημαίνει προύχοντας, τη σχέση της ιδύνουσας αυτής κοινωνικής κατηγορίας με τον κατακτητή και τη νομιμότητά του. Η ίδια η επανάσταση και η ανεξαρτησία έχουν παρελθόν και ιστορία, δεν παρήχθησαν παρά μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες, από συγκεκριμένους ανθρώπους, οι οποίοι συνέδεσαν τη ζωή τους με αυτόν τον τόπο, τους προύχοντας. Η ιστορία της επανάστασης και της ανεξαρτησίας δεν είναι δυνατό να γράφεται από τον Σπυριάδη και τον Τρικούπη και, μάλιστα, με τόσες ανιστόρητες και αναληθείς κατασκευές. Σ' αυτόν τον τόπο, που οι «ψευδολόγοι» ασκούν τώρα την εξουσία και γράφουν κατά πώς τους συμφέρει την ιστορία, υπήρξαν ηγέτες που έζησαν με κατακτητές και είχαν την ευθύνη των ανθρώπων που διοικούσαν, κάτω από συνθήκες που δεν ήταν πάντοτε ευνοϊκές.

Οι παραστάσεις της κατάκτησης στη μαρτυρία του προύχοντα συντίθενται με κέντρο αναφοράς την παρουσία και δράση της χριστιανικής κοινοτικής ηγεσίας και σε συνάρτηση με τις παραστάσεις για την οθωμανική νομιμότητα. Η ιστορία της Πελοποννήσου είναι μια ιστορία συνεχών κατακτήσεων και ο Δεληγιάννης ανατρέχει μέχρι την ενετική κατάκτηση, προκειμένου να ανασυστήσει του ιδιαίτερους όρους της οθωμανικής εξουσίας στην Πελοπόννησο:

«Όλοι γνωρίζουν ότι η Πελοπόννησος υπέκυεν τελευταίον εις τον βαρύν ζυγόν της αριστοκρατίας των Ενετών και οι κάτοικοι αυτής κατήντησαν εις τόσσην απελπισίαν από την ανυπόφορον καταδυναστείαν των τοπαρχών αυτής και από τας καταπιέσεις και αδικήματα, ώστε οι προκρίτοτεροι του τόπου απεφάσισαν να υποκύβουν αυθορμήτως υπό τον τουρκικόν ζυγόν μάλλον, να απαλλαγούν από τα κακουργήματα αυτών, οίτινες κατήντησαν εις την παρακμήν της καταστροφής των και είπετο να κατακτηθή από τους τούρκους με αιματοχυσίαν και καταστροφήν. Εσυμφώνησαν λοιπόν οι πρόκριτοι των επαρχιών και επήγον εις τας Θήβας το 1714 οπού τότε εστάθμευε ο μεγαλόφρων και

τρομερός εκείνος κατακτητής Τοπάλ Οσουμάν πασάς (...) και του επρόσφεραν την πατρίδα των αυθορμήτως (...) τους εδέχθη με πολλήν ευμένειαν, παρεδέχθη την εκούσιον προσφοράν των, τους ηρώτησε ποίας απαιτήσεις δικαιωμάτων και προνομίων έχουν και αυτοί απάντησαν ότι επιθυμούν Δημοκρατικήν Διοίκησιν (τουρκιστί Ραγιά Ιμπαρέτ). Παρεδέχθη ευχαρίστως την αίτησίν τους και έγγραψεν ευθύς εις τον Σουλτάνον και εξέδωκε Χάτι Χουμαγιούν ότι η Πελοπόννησος θέλει διοικείσθαι εις αιώνα τον άπαντα ως Ραγιά Ιμπαρέτ.» [Α, 18]

Ο Δεληγιάννης παρουσιάζει την κυριαρχία των Ενετών να στηρίζεται στον εξαναγκασμό («καταδυνάστευσιν») των χριστιανικών πληθυσμών και αποφαίνεται, έτσι, ότι μορφές κυριαρχίας που εδράζονται αποκλειστικά στη δύναμη της επιβολής, δεν νομιμοποιούνται ποτέ και διαρκούν λίγο. Οι χριστιανοί δεν αναγνωρίζουν στους Ενετούς δικαιώματα κυριαρχίας στην Πελοπόννησο και, κατά συνέπεια, δεν αποδίδουν νομιμοφροσύνη στην εξουσία τους. Η αρνητική αυτή στάση απέναντι στους «Φράγκους» σχετίζεται, ασφαλώς, με το γεγονός ότι αυτοί φέρονται ως εκφραστές της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, σε μια φιλολογία ευρύτερα διαδεδομένη τόσο στην προεπαναστατική, όσο και την μετεπαναστατική περίοδο. Η αντίληψη αυτή πηγάζει από παραστάσεις που παραπέμπουν στην παλαιά διαμάχη της ορθόδοξης με την καθολική εκκλησία. Για την ορθοδοξία, ο απώτατος σκοπός των Ενετών και των αποστόλων του καθολικισμού είναι η υποδούλωση της ορθόδοξης πίστης και η αφομοίωση του χριστιανικού σώματος από την παπική εκκλησία. Η διαφορά των «παπικών» από τον οθωμανό κατακτητή συνίσταται στο ότι ο τελευταίος σέβεται την ορθόδοξη χριστιανική πίστη και αναγνωρίζει το δικαίωμα της «ανεξιδρυσκείας» στους λαούς της Βίβλου.

Για τον Δεληγιάννη, η προσχώρηση λοιπόν στην οθωμανική νομιμότητα συνιστά μια σωτήρια πράξη για το χριστιανικό σώμα, αφού αποκτά στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας τη δυνατότητα να διατηρεί την πίστη και πολιτική του υπόσταση. Τα προνόμια που παρέχονται στη χριστιανική κοινότητα αποτελούν το αντάλλαγμα για την προσχώρηση της Πελοποννήσου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την αναγνώριση της εξουσίας της ως νόμιμης. Έτσι, οι πελοποννήσιοι ηγέτες υποδέχονται τον οθωμανό κατακτητή ως λυτρωτή και η υποταγή σ' αυτόν συνιστά για τη χριστιανική κοινότητα πράξη αποκατάστασης της προνοιακής τάξης. Όπως μνημονεύει ο προύχοντας, η Πελοπόννησος θα βρίσκεται υπό την οθωμανική κυριαρχία «εις αιώνα τον άπαντα ως Ραγιά Ιμπαρέτ». Υπενθυμίζουμε ότι το «Χάτι Χουμαγιούν», το οποίο προβλέπει την «εις αιώνα τον άπαντα» κυριαρχία των οθωμανών, δεν αναφέρεται σε κάποια χρονολογία, αλλά παραπέμπει σε μια προνοιακή αντίληψη για την ιστορία, όπου η αλλαγή στην μοίρα των ανθρώπων

ρυθμίζεται στο «άχρονο» επέκεινα. Στην αντίληψη αυτή, η κατάκτηση συνιστά «δέλημα θεού» και συνθήκη «κατά θείαν παραχώρησιν» της πρόνοιας που συνιστά και εγγυάται την απαραβίαστη τάξη του κόσμου. Κατακτητές και κατακτημένοι σέβονται και τηρούν τα δέσμια που τους έχουν αποδοθεί, συμμορφούμενοι με τις θείες επιταγές. Οι ανθρωπίνες πράξεις, είτε προέρχονται από την μεριά του κατακτητή, είτε από τη μεριά του κατακτημένου, υποτάσσονται σε σχέδια που δεν πηγάζουν από την ανθρωπίνη βούληση, καθώς παραχωρούνται από την ανώτερη δύναμη, οι βουλές της οποίας παραμένουν ανεξιχνίαστες και ανεξερεύνητες στο πλαίσιο των ανθρωπίνων πραγμάτων. Οι άνθρωποι επικυρώνουν με τις πράξεις τους τη συμμόρφωση στην πρόνοια, που αποτελεί τον μοναδικό, υπέρτατο κυρίαρχο/κριτή.¹

Στο πλαίσιο της αντίληψης αυτής, η κατάκτηση συνιστά τον τόπο συνάντησης των κατακτητών με τους κατακτημένους, όπου τόσο ο κυρίαρχος, όσο και ο υποταγμένος, υπόκεινται στο προνοιακό σχέδιο. Ο κοινός τόπος αναφοράς συνίσταται στο ότι και τα δύο μέρη αναγνωρίζονται ως μέρη του σχεδίου και ως «υποκείμενα» στα οποία απονέμεται η «θεία παραχώρηση». Το απαραβίαστο της διαφοράς δεν αποδίδεται ως παραχώρηση του ενός μέρους προς το άλλο, αλλά συνιστά μια «συνθήκη» επικυρωμένη από την πρόνοια, η οποία μεριμνά για τους κανόνες που θα διέπουν και θα ρυθμίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Η παραβίαση των όρων της παραχώρησης, απ' όπου κι αν προέρχεται ή, αλλιώς, η υπέρβαση των ορίων ανάμεσα στον κατακτητή και τον κατακτημένο, απ' οποιαδήποτε ανθρωπίνη ενέργεια, συνιστά ύβρη απέναντι στη θεία εντολή, υπονομεύει την ταξη του θεού και απειλεί την τάξη του κόσμου.

1. «Βεβαίως, στο γεγονός της κατάκτησης έχει δοθεί μια εξήγηση: είναι η εξήγηση της προνοιακής ιστορίας, η τρέχουσα εξήγηση ότι κατακτήθηκε η Πόλη εξαιτίας των αμαρτιών της. Αλλά η διχοτομία είναι ριζικότερη, ξεπερνά την εσχατολογία αυτής της μορφής, για να φθάσει σε μια βαθύτερη εσχατολογία, στο μοντέλο του Αντίχριστου. Ο προφήτης Μωάμεθ είναι ο Αντίχριστος. Συνέχεια του Μωάμεθ, η Οθωμανική αυτοκρατορία είναι το κράτος του Αντίχριστου. Επίκειται η ημέρα της κρίσης.» Σπ. Ασδραχάς, «Οικονομία και νοοτροπίες: η μαρτυρία του Χρονικού των Σερρών, του Νεκτάριου Τέρπου και του Αργύρη Φιλίππιδη», στο *Οικονομία και Νοοτροπίες*, Αθήνα, Ερμής, 1988, σ. 177. «Η προνοιακή νοηματοδότηση του συστήματος της κατάκτησης μπορεί να αποδοθεί σχηματικά ως εξής: Το ορθόδοξο γένος έχει υποταγεί στην οθωμανική κοσμική εξουσία και η κατάκτηση από τους αλλόθρησκους είναι δίκαια ποινή ή/και δοκιμασία που επέβαλε ο Θεός στους αμαρτωλούς και στα τέκνα τους.» Ν. Θεοτοκάς, «Παράδοση και νεωτερικότητα», *ό.π.*, σ. 353. Ακόμα, για τις εσχατολογικές αντιλήψεις της κατάκτησης, ενδεικτικά βλ. Α. Βακαλόπουλος, «Θεοκρατικές αντιλήψεις για την ερμηνεία της παρακμής του γένους και οι υπέρ πίστεως αγώνες» στο, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Αρχές και διαμόρφωσή του*, Θεσσαλονίκη, 1974, τ. Α', σσ. 161-176. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. Ι. Το δεσποτικό κράτος*, Αθήνα, Αρσενίδης, σσ. 292-294.

Η κατάκτηση, ως σταθερή κατάσταση («εις αιώνα τον άπαντα»), εκκοσμικεύει την επουράνια τάξη.² Στη λογική αυτή, ιδεολογίες και πρακτικές που προσαρμόζονται στο μηχανισμό της κατάκτησης, τείνουν στη διασφάλιση των όρων αναπαραγωγής του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας, επιτρέποντας τη διαιώνισή του ως σταθερή κατάσταση. Το ζήτημα είναι, βέβαια, πώς αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι δρώντες αυτό που αποκαλείται «διατήρηση» του καθεστώτος ή «αλλαγή» του και, ακόμα, με ποιούς όρους συμμορφώνονται στις «συμβάσεις» που αποδίδουν στην πρόνοια. Ένα από τα ζητήματα που αφορούν στην ιστορικοκοινωνιολογική διερεύνηση αυτών των ιστορικών μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, σχετικά με τις αρχές νομιμοφροσύνης που τις συστήνουν ως σχέσεις κυριαρχίας, είναι το τι σημαίνει «διαίωσιση» και «αλλαγή» του καθεστώτος για τους ίδιους τους ανθρώπους. Πρόκειται για ένα ζήτημα που μας παραπέμπει στο πώς βιώνονται ιστορικά από τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα οι σχέσεις τους με τις συνθήκες της ύπαρξής τους.

Το νόημα που αποδίδεται στην κατάκτηση, αν και υπερβαίνει τις ανθρώπινες βουλές και επιδιώξεις, παραμένει ανοικτό στην ερμηνεία, με την έννοια ότι συνιστά πεδίο δημιουργίας και, συνεπώς, συνεχούς προσαρμογής και ανασηματοδότησης. Οι άνθρωποι αναζητούν και ανακαλύπτουν σημάδια, με τα οποία αναγνωρίζουν την παρέμβαση/ παρουσία της πρόνοιας στον κόσμο που τους περιβάλλει, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα την εικόνα του οικείου κόσμου και τη θέση τους μέσα σ' αυτόν. Οικειοποιούνται, έτσι, την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, την καθιστούν υπόφωρη στην ερμηνεία, τον εξορθολογισμό και τη δράση.

Η εξουσιαστική δυνατότητα των Οθωμανών επί των χριστιανών και η θέση υποταγής των «λαών» της Βίβλου αναγνωρίζονται ως παραχώρηση και ως δεδομένη κατάσταση πραγμάτων, όπου πραγματώνεται η τάξη του κόσμου, χωρίς αυτό να σημαίνει και ότι η ενεστώσα κυριαρχία των οθωμανών συνιστά διαιώνια πραγματικότητα. Κυρίαρχος και υποταγμένος αναφέρονται από κοινού στον εκχωρητή της σχέσης που έχει εγκαθιδρυθεί ανάμεσά τους – από τον οποίο πηγάζει, εξάλλου, η κυριαρχία και η υποταγή – και, στο πλαίσιο αυτό, υποτάσσονται, καθένας χωριστά και από κοινού, στη μοίρα που προβλέπει και επιφυλάσσει για λογαριασμό τους η πρόνοια. Η κατάκτηση, ως πεδίο συνάντησης και δοκιμασίας του κατακτητή και του κατακτημένου, συνιστά «εκχώρηση» η οποία τελεί υπό όρους. Όσον αφορά στον κατακτητή, η διαιώνισή της συναρτάται με το εάν και κατά πόσον εκπληρώνει το ρόλο του

2. Για την έννοια της «σταθερής κατάστασης», βλ., Ν. Θεοτοκάς, «Το αποτύπωμα του ζωντανού και του ονείρου», *ό.π.*, σ. 285 και Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. Ι. Το δεσποτικό κράτος*, *ό.π.*, σ. 325.

κυρίαρχου/εγγυητή της προνοιακής τάξης. Όσον αφορά στον κατακτημένο, η κατάκτηση συνιστά δοκιμασία, και μέσω της υποταγής, δηλώνει πίστη και συμμόρφωση στην πρόνοια, αποδέχεται, δηλαδή, το status του κατακτημένου ως «στάδιο της μαρτυρίας πίστης».

Οι λόγοι που έχουν οδηγήσει στην κατάκτηση είναι οικείοι από την θεολογία και το δόγμα του «προπατορικού αμαρτήματος» και η έκβασή της γνωστή από την εσχατολογική φιλολογία της «ανάστασης του γένους». Οι αιτίες (οι αμαρτίες των γονέων) όμως και η έκβαση της κατάκτησης (ανάσταση) ανασυστήνονται στις συλλογικές παραστάσεις ως σημασιολογικά πλαίσια και όχι, βέβαια, ως «οντολογικές» καταστάσεις που συγκροτούν το ιστορικό γίγνεσθαι. Αν, δηλαδή, για οποιονδήποτε λόγο και από οποιαδήποτε κατεύθυνση, τεθούν υπό αίρεση οι όροι συγκρότησης της δεμελιώδους σχέσης κυριαρχίας που διέπει το σύστημα, αυτό σημαίνει την παραβίαση της τάξης που εγκαθιδρύει η πρόνοια και μια παρόμοια συνθήκη ακυρώνει το νόημα της κατάκτησης, ως σταθερής κατάστασης. Έτσι, ο Δεληγιάννης και οι προύχοντες εξεγείρονται στα 1821, όπως και οι πατεράδες τους στα 1770, ενάντια στον «ασεβή» τύραννο οθωμανό κατακτητή που δεν ανταποκρίνεται στο πρότυπο του «δίκαιου ηγεμόνα». Στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο, ο Σουλτάνος καταδικάζει τις εξεγέρσεις των Πελοποννησίων, στιγματίζοντας την «ασέβεια» του χριστιανικού γένους απέναντι στην «από Θεού κραταιά και χιλιόχρονη Βασιλεία».

Μέσω της υποταγής και της σταθερής διάκρισης κατακτητών-κατακτημένων, διαιωνίζεται η θρησκευτική διαφορά και η αντίστοιχη σχέση εξουσίας, ως κατάφαση προνοιακών σχεδίων. Η αντίληψη αυτή συντρέχει τη διαιώνιση της κατάκτησης, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι με τον ίδιο τρόπο αποτιμάται και σημασιοδοτείται από τους ανθρώπους της εποχής. Γι'αυτούς, η «ανάσταση/αποκατάσταση του γένους» επαφίεται στις βουλές της πρόνοιας και στα σχέδιά της προβλέπεται η «ημέρα της κρίσης». Σε αυτούς δεν απομένει παρά το να «κρατούν την πίστη τους», δηλαδή να διασφαλίζουν την ιδιαίτερη θρησκευτική τους ταυτότητα. Εν όψει της ημέρας της κρίσης —και ανεξάρτητα από το αν με τον τρόπο αυτό διαιωνίζεται η κατάκτηση— τα όρια ανάμεσα στις δύο κοινότητες είναι σαφή και επιβάλλεται να παραμείνουν σαφή και ανυπέρβλητα.³

Το εσχατολογικό «πρόγραμμα» που στεγάζεται στις αντιλήψεις αυτές, δεν συνιστά καθεαυτό παθητική ή ενεργητική στάση απέναντι στην ιστορία και, ειδικότερα, απέναντι στην κατάκτηση, αν και μεταφράζει την

3. Βλ. σχετικά, Σπ. Ασδραχάς, «Η οικονομία και οι νοοτροπίες: Η μαρτυρία του χρονικού των Σερρών, του Νεκτάριου Τέρπου και του Αργύρη Φιλιππίδη», στο *Οικονομία και Νοοτροπίες*, ό.π., σ. 204.

ιστορικοκοινωνική δημιουργία από έργο των ανθρωπίνων σχέσεων και των κοινωνιών τους σε αποτέλεσμα των βουλήσεων της πρόνοιας και μεταθέτει, έτσι, σε ένα μετακοινωνικό εγγυητή τη διαμόρφωση του ιστορικού γίνεσθαι.⁴ Αποτελεί τον ιδεολογικό ορίζοντα, στο πλαίσιο του οποίου μεταγράφεται και νοηματοδοτείται η σχέση των ανθρώπων με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους και ερμηνεύεται η ατομική θέση και η συλλογική δράση, είτε αυτή εκδηλώνεται με τη μορφή της υποταγής, ως διαρκής αντίσταση, είτε εκδηλώνεται με τη μορφή της εξέγερσης ενάντια στην όποια εξουσία.⁵ Δεν είναι, όμως, η εσχατολογία καθεαυτή που ορίζει την αιτία ή τον παράγοντα της υποταγής ή, ακόμα, με την έννοια ότι προετοιμάζει και προκαλεί την εξέγερση, της ανυπακοής. Η εσχατολογία συστήνει ένα ιδεολογικό σύμπαν, εικόνες του κόσμου και της ιστορίας στο πλαίσιο των οποίων αποδίδονται συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες που διαμορφώνονται από/και αφορούν στις σχέσεις εξουσίας.⁶ Αυτές οι ιδιαίτερες, όσο και μεταβαλλόμενες, ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, επιτρέπουν την λειτουργία και αναπαραγωγή των εσχατολογικών προταγμάτων, στα οποία επενδύεται, με ιδιαίτερο κάθε φορά νόημα και σημασία, η συλλογική δράση.

Έτσι, για παράδειγμα, η αναφορά στην ημέρα της κρίσης ως μέρος του χρησμού ή της προφητείας λειτουργεί, για να ερμηνεύσει μια συγκυρία κρίσης στις σχέσεις ανάμεσα στον κατακτητή και τον κατακτημένο και να υποστηρίξει πρακτικές επαναπροσδιορισμού των σχέσεων ανάμεσα στη μουσουλμανική και χριστιανική θρησκεία. Η αναφορά στο χρησμό ή την προφητεία που μιλάει για την «ημέρα της κρίσεως» συναρτάται πάντα με παραστάσεις του βιωμένου κόσμου και βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις για την ιστορία, που εξορδολογίζουν τη αντίδραση και την ανυπακοή, όταν διαταράσσονται οι σχέσεις ανάμεσα στους εξουσιαστικούς φορείς της κατακτημένης κοινωνίας και την κεντρική εξουσία. Ωστόσο, οι επικλήσεις στην πρόνοια συνιστούν δραστηριότητα πολλαπλών χρήσεων και ερμηνειών από τους φορείς της εσχατολογικής αντίληψης και της εξουσίας. Άλλες φορές νομιμοποιούν την υποταγή ως «θέλημα θεού» και άλλες φορές το εγχείρημα ανατροπής αυτής της κατάστασης, οπότε η εξουσία κρίνεται «ασεβής», προβάλλοντας, όμως, και στις δύο περιπτώσεις το προφανές και αναπόφευκτο του εγχειρήματος.

4. «Οι φορείς της ιδεολογίας πιστεύουν ότι τα προβλήματα της ιστορίας ανήκουν στην πρόνοια, θα επιλυθούν με την παρέμβαση του Θεού.» *Αυτόθι*, σ. 204.
5. Βλ. *Αυτόθι*, σ. 204 κε. Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1993, σσ. 91-100.
6. «Τόσο η εξέγερση, όσο και η υποταγή, ως στάσεις απέναντι στον κόσμο και την ιστορία, στεγάζονται στο ίδιο ιδεολογικό σύμπαν και εγγράφονται σε ταυτόσημες αντιλήψεις για την ιστορία.» *Αυτόθι*, σ. 112.

Ας επανέλθουμε όμως στη μαρτυρία. Η αποκατάσταση στην Πελοπόννησο της (οθωμανικής) τάξης, μετά την αποχώρηση των Ενετών, μνημονεύεται από τον Δεληγιάννη ως «Καλός Καιρός»:

«Και έως την επανάστασίν μας 1821 εδιοικείτο δημοκρατικώς χωρίς να δύνανται οι εντόπιοι Τούρκοι να αναμινύωνται εις κανέν τοπικόν διοικητικόν αντικείμενον των επαρχιών, αλλά μόνον οι κοτσαμπάσηδες, οι πρόκριτοι και οι δημογέροντες εκάστης κοινότητας απεφάσιζαν εις τας εκλογάς και εις την διανομήν των επιτοπίων φόρων κτλ. Και ούτως μαζί με τον στρατάρχην Τοπάλ Οσουμάν Πασάν εισήλθον εις την Πελοπόννησον και την κατέκτησαν με μεγάλην ευκολίαν. Εξελθόντες λοιπόν από τας Θήβας και απεράσαντες την γέφυραν του ποταμού και πατήσαντες το άλλον μέρος όπου ήτον το όριον της Πελοποννήσου εδυσίασεν ο στρατάρχης εκείνος δώδεκα κριούς κατά το τουρκικόν έδιμον, όπερ ηκολούθουν άπαντες οι Βεζυράδες όταν επάτουν εις το άκρον των ορίων της ηγεμονίας εις ήν εδιορίζοντο. Και δια πενήκοντα σχεδόν έτη απέρασεν η Πελοπόννησος εν μεγάλη ησυχία και ευδαιμονία και οι πρόγονοί μας ωνόμαζον την εποχήν εκείνην «Καλόν Καιρόν», έως τα 1764, ότε ο Χαμουτζή πασάς εφόνευσε τους πέντε προύχοντας της Πελοποννήσου και κατόπιν τούτων ηκολούθησεν η επανάστασις των 1769.» [Α, 19]

Ο οθωμανός αξιωματούχος «πατάει» το πόδι του στη χώρα και την κατακτά, ενώ η τοπική χριστιανική ηγεσία δηλώνει την υποταγή, προσκυνώντας το νέο κατακτητή. Αυτός «παραδέχεται την εκούσιον προσφοράν των», προκειμένου να προσδιορισθούν οι όροι της υποταγής και, έτσι, οι πελοποννήσιοι ηγέτες έρχονται σε συμφωνίες με τον εκπρόσωπο του οθωμανικού κράτους. Ο τρόπος με τον οποίο διενεργείται η υποταγή της χώρας αποτελεί ζήτημα πολιτικής διαχείρισης στο πλαίσιο των συναλλαγών που διενεργούνται μεταξύ της χριστιανικής ηγεσίας και του οθωμανού κατακτητή. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η επανακατάκτηση της Πελοποννήσου από τους οθωμανούς σημαίνει την άρση της «ανυπόφορης» κατάστασης την οποία είχαν εμπεδώσει οι Ενετοί, εγκαινιάζοντας μια νέα συνθήκη, όπου διασφαλίζεται η προνοιακή τάξη.

Αυτό που υποδεικνύει η μαρτυρία είναι ότι στο νέο εξουσιαστικό πλαίσιο οι χριστιανοί αποκτούν τη δυνατότητα να διαχειρίζονται οι ίδιοι τις υποθέσεις που αναφέρονται σε τοπικές σχέσεις δύναμης και εξουσίας. Η ενσωμάτωση της χώρας στο οθωμανικό σύστημα, και η ένταξή της στο δημοσιονομικό καθεστώς της αυτοκρατορίας, αποτελεί τον όρο για την αναπαραγωγή της κατάκτησης αλλά και για την επιβίωση των χριστιανών —της ζωής και της πίστης τους— που, στην περίπτωση που διαιωνιζόταν η κυριαρχία των Ενετών,

κινδύνευαν να αφανιστούν, ως ιδιαίτερη κοινότητα. Ο προύχοντας επισημαίνει τον καθοριστικό ρόλο της χριστιανικής ηγεσίας, η οποία αναλαμβάνει να διαχειρισθεί τις τύχες της κοινότητας, με σκοπό τη διαφύλαξη της πίστης και τη διατήρηση του χριστιανικού σώματος. Η αποδοχή και τήρηση των αρχών οργάνωσης και λειτουργίας του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης διασφαλίζει τους όρους αναπαραγωγής της κατάκτησης, επιτρέπει όμως και στην κοινότητα να διαφυλάξει την πολιτική της υπόσταση. Η διατήρηση της διαφοράς από τον κατακτητή εδράζεται σε κανόνες και αρχές που ρυθμίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στα δύο κοινωνικά μορφώματα στο πλαίσιο της οθωμανικής οικουμενικότητας.⁷

Η χριστιανική κοινότητα ορίζει την ταυτότητά της, στο βαθμό που προβάλλει τη διαφορά της με τον κατακτητή. Ο ίδιος κανόνας ισχύει και για το κυρίαρχο μόρφωμα, που επιβεβαιώνει με αντίστοιχο τρόπο την κυριαρχική θέση/δυνατότητα που του παραχωρείται από την ανώτερη δύναμη. Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα δύο μέρη συνιστά την πρωταρχική και δεμελιώδη σχέση κυριαρχίας στο οθωμανικό σύστημα της κατάκτησης, όπως προσδιορίζεται, άλλωστε, και από τους όρους οργάνωσης και άσκησης της νόμιμης εξουσίας. Η αναγνώριση αυτών των ιδιαίτερων μορφών πολιτικής κυριαρχίας και η νομιμοποίηση των αντίστοιχων σχέσεων εξουσίας, εκβάλλουν στη φοροδοτική υποχρέωση των χριστιανικών κοινοτήτων, που συνιστά, όμως, και ένα πεδίο ελευθερίας που διασφαλίζει τη θέση και παρουσία τους στο οθωμανικό σύστημα.

Η κοινωνικοπολιτική οργάνωση και λειτουργία της χριστιανικής κοινότητας υπακούει, λοιπόν, στις δεσμεύσεις και τους περιορισμούς της

7. «Όταν αναφερόμαστε στην οθωμανική κατάκτηση, δεν πρέπει να παραβλέπουμε τις παραστάσεις της κανονικότητας που είχαν οι ίδιοι οι άνθρωποι και τις μέριμνες τους για τη σταθερότητα των όρων του καθημερινού βίου. Στο εσωτερικό μιας παρόμοιας σταθερής κοινωνικής συνθήκης, δεν αρκεί να λέμε πως το πολιτισμικό σύστημα, οι πολιτισμικές αναφορές, οι συνήθειες, τα έθιμα κλπ., των κατακτημένων ήσαν διαφορετικά από εκείνα του κατακτητή. Οι παραστάσεις κάθε πλευράς για το «Ίδιο» και το «Άλλο» τροφοδοτούσαν τις αντίστοιχες παραστάσεις της άλλης. Ο κατακτητής και κυρίαρχος ενσωμάτωσε στο πολιτισμικό του σύμπαν το πολιτισμικό σύστημα τους κατακτημένου και τους όρους που επέτρεψαν τη διαίωνιση της διαφοράς τους. Αυτό απετέλεσε αναγκαίο όρο αναπαραγωγής του συστήματος και της κυριαρχίας της κατάκτησης. Από την άλλη μεριά, το κυριαρχούμενο γένος συντήρησε και δημιούργησε κοσμοεικόνες δια των οποίων διαιώνισε την ιδιαιτερότητά του και τούτο ήταν άμεσα συνδεδεμένο με τη νοσηματοδότηση, αλλά και τη μέριμνα αναπαραγωγής της καθημερινής ζωής. Οι πολιτισμικές προϋποθέσεις της συνύπαρξης κατακτητών και κατακτημένων εδράζοντο σε σύστοιχα κανονιστικά πλαίσια, που ρύθμιζαν τις αξιολογήσεις και τον καθημερινό λογισμό των ανθρώπων στους αργόσυρτους χρόνους της κατάκτησης.» Ν. Θεοτοκάς, «Παράδοση και νεωτερικότητα», *ό.π.*, σ. 350.

οργανωτικής αρχής του οθωμανικού συστήματος⁸ και ο μέγιστος καταναγκασμός που θέτει η συνθήκη αυτή συνίσταται στη διατήρηση των διαχωριστικών ορίων μεταξύ κατακτητών και κατακτημένων, όπως ορίζει, άλλωστε, το οθωμανικό καθεστώς κυριαρχίας. Τα όρια αυτά προσδιορίζουν την κυρίαρχη, δεμελιώδη μορφή κοινωνικής διαστρωμάτωσης στους κόλπους της αυτοκρατορίας, θέτουν ανυπερέβλητους φραγμούς στην κάθετη κοινωνική κινητικότητα και αποτρέπουν τη διεύρυνση της κοινωνικής διαφοροποίησης.⁹

Ας επιχειρήσουμε τώρα να διαβάσουμε το παράθεμα από τη μαρτυρία του προύχοντα στο πλαίσιο όσων εκδέσαμε παραπάνω. Σημείο αναγνώρισης της διαφοράς ανάμεσα στον κατακτητή και τον κατακτημένο συνιστά η δρησκευτική διαφορά που, ως οργανωτική αρχή, προσδιορίζει τη φοροδοτική υποχρέωση/δυνατότητα των κατακτημένων, και τους επιτρέπει να ζουν ως ξεχωριστή οντότητα και παρουσία από τον κατακτητή. Πρωταρχική μέριμνα των υποταγμένων καθίσταται η διατήρηση της διάκρισής τους από τον κυρίαρχο, μέσω της αποδοχής της οθωμανικής νομιμότητας και της συμμόρφωσης στις αρχές οργάνωσης και λειτουργίας της.¹⁰

Στη συνθήκη αυτή ανάγεται η σύσταση των σχέσεων εξουσίας στο πλαίσιο της χριστιανικής κοινότητας και ορίζονται οι αρμοδιότητες αναφορικά με το ποιος «αποφασίζει εις τας εκλογάς», ποιος και με ποιον τρόπο κατανέμει το φορολογικό βάρος της κοινότητας. Όπως αναφέρει ο προύχοντας, στους όρους της υποταγής προβλέπεται ότι «μόνον οι κοτσαμπάσηδες, οι πρόκριτοι και οι δημογέροντες» είναι αρμόδιοι να ασκούν τέτοιου τύπου εξουσίες. Η απόδοση του φόρου καθορίζει και τους όρους της υποταγής, σημαίνει δηλαδή την κατάφαση στη διαφορά του κατακτητή με τον κατακτημένο, κατάφαση στα σχέδια της πρόνοιας. Έτσι και η κοινωνική οργάνωση της κοινότητας, οι

8. Βλ. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. ΙΙ. Η δογματική διοίκηση*, ό.π., σσ. 319-336. Β. Φίλιας, *Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα. Ι. Η νόθα αστικοποίηση 1880-1864*, Σύγχρονα κείμενα, Αθήνα 1975, σ. 15.

9. Για τον μηχανισμό της κατάκτησης, βλ., Η. Inalcik, *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economie*, Λονδίνο, Vatorum Reprints, 1978, ιδίως, «Ottoman Methods of Conquest», σσ. 104-129. Σπ. Ασδραχάς, *Ζητήματα Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σσ. 27-40, «Οικονομία και νοοτροπίες: η μαρτυρία του Χρονικού των Σερρών, του Νεκτάριου Τέρπου και του Αργύρη Φιλιππίδη», ό.π., σσ. 177-178. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα*, ό.π. Η. Νικολόπουλος, *Δομές και θεσμοί στην Τουρκοκρατία, Τα Αμπελάκια και ο κοινωνικοοικονομικός μετασχηματισμός του ελλαδικού χώρου*, Αθήνα, Κάλβος, 1988, ιδίως, «Κοινωνικοοικονομικές διαρθρώσεις και πολιτικοί θεσμοί του ελλαδικού χώρου στην Τουρκοκρατία», σσ. 15-132.

10. Για τη λειτουργία του φορολογικού μηχανισμού στο σύστημα της κατάκτησης, βλ. Σπ. Ασδραχάς, «Φορολογικές και περιοριστικές λειτουργίες των κοινοτήτων στην τουρκοκρατία», στο *Οικονομία και Νοοτροπίες*, ό.π., σσ. 123-143, *Ζητήματα Ιστορίας*, ό.π., σσ. 235-253. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. ΙΙ. Η δογματική πολιτική*, ό.π., σσ. 158-222

δεσμοί εξουσίας και οι ιεραρχίες της, εφόσον συμβάλλουν στη διαφύλαξη της οθωμανικής τάξης, παγιώνονται ως «προνοιακή» τάξη.

Υπεύθυνη για την απόδοση του φόρου είναι συλλογικά η κοινότητα, αλλά και προσωπικά αυτοί που έχουν αναλάβει τις αντίστοιχες αρμοδιότητες. Η κοινοτική ηγεσία «θέτει το κεφάλι της εγγύηση» απέναντι στην οθωμανική εξουσία, αναφορικά με την τήρηση των όρων της υποταγής.¹¹ Στην αντίληψη του Κ. Δεληγιάννη, το ζήτημα της κοινοτικής εξουσίας/τάξης αφορά στο βάρος της παρουσίας οθωμανών αξιωματούχων στις πολιτικές υποθέσεις των χριστιανών. Διότι το «Ραγιά Ιμπαρέτ» διασφαλίζει όρους σχετικά αυτόνομης πολιτικής οργάνωσης της χριστιανικής κοινότητας με βάση τον «τόπο» και εξασφαλίζει τη μη -παρέμβαση «εις κανέν τοπικόν διοικητικόν αντικείμενον» από την πλευρά της οθωμανικής εξουσίας και των εκπροσώπων της ή των «εντόπιων Τούρκων». Έτσι, το χριστιανικό σώμα, δια της υποταγής, συντηρεί τη δική του «κεφαλή» και, κατά συνέπεια, διατηρείται εν όψει της «μέλλουσας αποκατάστασής» του. Ο Κ. Δεληγιάννης εξηγεί τι σημαίνει για τους χριστιανούς να έχουν τη δική τους «κεφαλή»:

«Ο πατήρ μου κατέστη επίφοβος εις τους Τούρκους μικρούς τε και μεγάλους, καθότι υπερασπίζετο πάντοτε τα δικαιώματα των Χριστιανών, ου μόνον της επαρχίας του, της Καρύταινας, αλλ' απάσης της Πελοποννήσου, και αείποτε εφρόντιζε δια μίαν μέλλουσαν αποκατάστασιν της πατρίδος.» [Α, 27]

Με την επανακατάκτηση της Πελοποννήσου από τους οθωμανούς ενισχύεται η θέση και αναβαθμίζεται ο ρόλος της τοπικής ηγεσίας, λόγω της παραχώρησης προνομίων στη χριστιανική κοινότητα.¹² Στη λογική του προύχοντα, το γεγονός, ότι διασφαλίζεται η συγκρότηση σχετικά αυτόνομης ηγεσίας, δεν αφορά αποκλειστικά σε μια ορισμένη κοινωνική κατηγορία, η οποία διασφαλίζει με τον τρόπο αυτό, ή προωδεί «ίδια» συμφέροντα, αλλά συνιστά πολιτικό κεκτημένο προς όφελος της χριστιανικής κοινότητας συνολικά. Η πολιτική της χριστιανικής ηγεσίας για τη διαμόρφωση όρων αυτονομίας και με τρόπο που να μην «αναμιγνύονται» οι τούρκοι αξιωματούχοι στις κοινοτικές υποθέσεις, αναφέρεται στην προστασία των συμφερόντων της

11. Για την αρχή της «προσωπικής εγγυοδοτήσης», βλ., Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. ΙΙ. Η Δοσιματική διοίκηση*, ό.π., σ. 319.

12. Ενδεικτικά, βλ. Απ. Βακαλόπουλος, «Κοινοότητες», στο, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τουρκοκρατία. τόμος Β'.* Οι ιστορικές βάσεις της Νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, Θεσσαλονίκη, 1976, σσ. 325-364. Ι. Γιαννόπουλος, «Κοινοότητες», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 134-143. Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, Νέα σύνορα, 1982, σσ. 67-85, 242-276. Μ. Β. Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την Δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήνα, Ερμής, 1978.

κοινότητας, η «κεφαλή» της οποίας αναλαμβάνει την ευθύνη απέναντι στον κατακτητή.

Αυτή η συνθήκη μνημονεύεται από τον προύχοντα ως «Καλός Καιρός», όπου επικρατεί «μεγάλη ψυχία και ευδαιμονία», γιατί ακριβώς προσδιορίζεται από τη διεύρυνση της επιρροής των χριστιανικών ηγετικών ομάδων και την ανάδειξή τους σε σημαίνουσα πολιτική δύναμη και πόλο εξουσίας.¹³ Στη μνήμη του Δεληγιάννη, ο «Καλός καιρός» διαρκεί όσο και η κυριαρχία της χριστιανικής ηγεσίας στα τοπικά κέντρα εξουσίας, δηλαδή μέχρι τη στιγμή που φονεύονται από τις οθωμανικές αρχές οι χριστιανοί ηγέτες και στο γεγονός αυτό αποδίδεται, εξάλλου, η «Επανάσταση των 1769». Ο Δεληγιάννης αναφέρει ότι οι Ρώσοι απεσταλμένοι υπόσχονται στους χριστιανούς ηγέτες, εκ μέρους της αυτοκράτειρας του ομόδοξου γένους,

«απέιρους ελευθερίας και πλεονεκτήματα και έχοντες το πρίσμα της εκδικήσεως κατά των Τούρκων δια τον φόνον των προυχόντων και απατηθέντες από τας υποσχέσεις του Ορλώφ και των λοιπών αξιωματικών ρώσων, ενήργησαν όλοι οι πρόκριτοι και προύχοντες μετά των αρχιερέων εις όλην την Πελοπόννησον και εκινήθησαν άπαντες εις Επανάστασιν.» [Α, 22]

Όσα, όμως, υπόσχονται οι Ρώσοι δεν εκπληρώνονται και οι ελπίδες διαγεύδονται, αφού, τελικά, εγκαταλείπουν τους ανίσχυρους «αδελφούς» απροστάτευτους απέναντι στην οργή της εξουσίας. Τα σουλτανικά φερμάνια που εκδίδονται την περίοδο αυτή και συνοδεύουν τις καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος της «κεφαλής» των χριστιανών που θεωρείται υπεύθυνη για την ανταρσία, στηρίζονται στην κατηγορία της «επιβουλής προς την Τουρκία», [Α, 26] τη διασάλευση της τάξης και την υπονόμηση της οθωμανικής νομιμότητας.

Ο Δεληγιάννης εξιστορεί τα γεγονότα. Ο Ανδρουτσάκης Ζαΐμης, ένας από τους ηγέτες της εποχής, φέρεται να κατηγορείται ως «αντιπρόσωπος της

13. Η απελευθέρωση της πολιτικής δυναμικής στην Πελοπόννησο συνοδεύεται από την όξυνση των πολιτικών αντιπαραθέσεων ανάμεσα στη τοπική μουσουλμανική και χριστιανική ηγεσία, που επιχειρούν να ενισχύσουν τη θέση τους και να επιβάλουν την πολιτική τους, ώστε να ελέγξουν τους τοπικούς μηχανισμούς στην παραγωγή και άσκηση της εξουσίας. Πρβλ. σχετικά, Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση*, ό.π., σσ. 242-276 και 328-349. Μ. Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, ό.π., σσ. 87-98. Βέβαια, η πολιτική δυναμική δεν αναπτύσσεται δια μέσου διαδικασιών πολιτικής συμμετοχής και εκπροσώπησης των κοινοτήτων, υπό την έννοια ότι η κοινότητα ως «κοινός λαός» συμμετέχει ενεργά στην άσκηση και διαμόρφωση της πολιτικής. Η πολιτική δυναμική αναπτύσσεται σε επίπεδο ηγεσιών και αφορά στις σχέσεις δύναμης που διαμορφώνονται μεταξύ πολιτικών συσσωματώσεων ισχυρών προυχοντικών ομάδων και της τοπικής οθωμανικής εξουσίας, η οποία εκπροσωπείται από τον οθωμανό αξιωματούχο της Πύλης.

Ρωσίας και ο μόνος εχθρός της Τουρκίας» [Α, 25] και, επειδή «σήκωσε κεφάλι», αποκεφαλίζεται. Ο Γ. Παλαμήδης, «ισχυρός προστάτης της Πελοποννήσου» καταδιώκεται, διότι όπως λένε οι οθωμανοί, «αν αυτός μείνη ζών εξ μήνας, ο Μορέας γίνεται Ρωσική επαρχία.» [Α, 26] Το «ρώσικο» φρόνημα της χριστιανικής ηγεσίας εκφράζεται πολιτικά στην «ανταρσία» απέναντι στην οθωμανική Αρχή, αποκτά τη μορφή ανυπακοής στη σουλτανική εξουσιαστική νομιμότητα και περιλαμβάνεται στα σχέδια αποκατάστασης της χριστιανικής κυριαρχίας ως επανεγκαθίδρυση της «χαμένης» αυτοκρατορικής οικουμενικότητας.¹⁴

14. Το πολιτικό πρόταγμα των Πελοποννησίων που οργάνωσαν την εξέγερση των Ορλωφικών, δεν παραπέμπει αυτονομία στην αναίρεση της οικουμενικής διάστασης της αυτοκρατορίας, στην ανατροπή της ίδιας της βασιλικής εξουσίας. Ο Α. Ορλώφ, με προκήρυξή του προς τις κοινότητες [Π. Μ. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης της Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον*, ό.π., σσ. 461-464], καλεί «όλους κοινώς τους ορθόδοξους χριστιανούς Ρωμαίους, οπού ευρίσκονται υποκάτω εις την τυραννίαν των Τούρκων (...) και βασανίζονται από το άπιστον γένος των Τούρκων» να σηκώσουν τον «τίμιον σταυρόν» και να πολεμήσουν τους άπιστους «γινόμενοι στρατιώται του Χριστού (...) δια την πίστην, πατρίδα και ελευθερίαν τους», διότι ο πόλεμος αυτός «θέλει τους κάμη να κληρονομήσωσι την βασιλείαν των ουρανών.» Στην προκήρυξη εξαγγέλλεται ο πόλεμος που έχουν αναλάβει οι Μοσχοβίτες ενάντια στην οθωμανική αυτοκρατορία και το πλήρωμα του χρόνου για τη λύτρωση του γένους των Ρωμαίων από την «ασέβειαν» και την «τυραννίαν» των αλλόθρησκων κατακτητών. Το «άγιον επιχείρημα» της λύτρωσης των χριστιανών έχει ανατεθεί στο ομόδοξο γένος των Ρώσων. Η εξέγερση οργανώνεται ενάντια στη σουλτανική εξουσιαστική νομιμότητα. Τα προτάγματα των Ρώσων αναφέρουν ως συνθήκη νομιμοποίησης της εξέγερσης την «ασέβειαν» και την «τυραννίαν» του άπιστου ηγεμόνα προς τους λαούς του. Στα κηρύγματα του πολέμου, κηρύγματα ανατροπής της οθωμανικής τάξης, αναδεικνύονται οι προφητείες και ανακαλούνται στις συλλογικές παραστάσεις οι «προβλέψεις» των χρησμών περί του τέλους της βασιλείας του Αντίχριστου και της επαναφοράς του ορθόδοξου χριστιανού αυτοκράτορα στο θρόνο της Βασιλείας. Οι εξαγγελίες για την ανασταση του γένους των Ρωμαίων ανασημασιοδοτούν, στο επίπεδο της συλλογικής μνήμης, τις ήδη διαμορφωμένες παραστάσεις για την ανασύσταση της βυζαντινής οικουμενικότητας. Πρόκειται για εικόνες του κόσμου που αποδίδουν την κατάκτηση στη συνέχεια της βυζαντινής οικουμενικότητας. Η παρακινητική λειτουργία των ανατρεπτικών παραγγελμάτων των Ρώσων αφορά στη σημασιολογική υποδοχή τους, καθώς μεταγράφονται στο εσχατολογικό σύμπαν/πλαίσιο αναφοράς του αποδέκτη τους. Τα μηνύματα που διαδίδονται στην Πελοπόννησο για την κυρίευση της Πόλης από τα στρατεύματα των Ρώσων επιβεβαιώνουν την προφητεία: ζωντανεύουν τον μύθο της κατάληψης της βασιλεύουσας από το ομόδοξο γένος του Βορρά και της αποκατάστασης στο θρόνο της βασιλείας των Ρωμαίων. Στα κηρύγματα των Ρώσων το ζήτημα της διαδοχής του θρόνου παραμένει ανοικτό. Η μέριμνα του ορθόδοξου Ρώσου αυτοκράτορα για τους ομοδόξους του αναφέρεται στην «ελεεινήν κατάστασιν της χριστιανοσύνης και την τόσην τυραννίαν οπού γίνεται εις τους χριστιανούς». Πώς θα διενεργηθεί η νόμιμη διαδοχή στο επίγειο βασίλειο του Θεού και ποιός θα είναι ο χριστιανός βασιλιάς που θα αντικαταστήσει τον μουσουλμάνο ομόλογό του –εάν θα είναι Ρωμαίος ή Ρώσος– συνιστά ζήτημα που χρήζει πολλαπλών ερμηνειών, όπως συμβαίνει, εξάλλου, με κάθε προφητεία. Για το λόγο αυτό, οι εκκλήσεις των Ρώσων παραμένουν επιδεκτικές διαφόρων προσλήψεων και ερμηνειών. Αυτό που έχει, όμως, ιδιαίτερη σημασία είναι ότι στη διαδικασία παραγωγής του μηνύματος που προτρέπει σε δράση ενάντια στο «άπιστο γένος», συστήνονται ομολογίες ανάμεσα στα φαινόμενα τις συγκυρίας και τα αναφερόμενα στο μύθο. Αναδύεται, έτσι, το νόημα που

Θα πρέπει να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι η αντίληψη που νομιμοποιεί την κατάκτηση και συναινεί στην υποταγή, στην αντίστροφη εκδοχή της νομιμοποιεί την εξέγερση απέναντι στην «τυραννική» κατάσταση που ακυρώνει την κατάκτηση ως εγγυήτρια αρχή για τη διασφάλιση της προνοιακής τάξης. Οι ελαστικότητες των νοπτικών δομών, στο πλαίσιο των οποίων αποδίδεται η κατάκτηση ως «Καλός Καιρός», επιτρέπουν την παραγωγή και αυτής της εκδοχής, επανεγγράφοντάς την βέβαια, ως κατάφαση ολοποιών προνοιακών σχεδίων. Σε δεδομένες ιστορικές συνθήκες, η πολυσημία που χαρακτηρίζει τα σχήματα αυτά και εκβάλλει σε πολλαπλές

επιφυλάσσει η πρόνοια στο γένος των πιστών. Τα σχέδια της πρόνοιας αποκαλύπτονται στους ανθρώπους, τα κελεύσματά της τους καλούν σε δράση. Το ενέργημα της Ρωσίας υπακούει στις Θείες εντολές, που σημαίνει ότι έχει φθάσει η ώρα να καταλυθεί το κράτος του Αντίχριστου και να αποκατασταθεί η τάξη στο επίγειο βασίλειο του Θεού. Το κάλεσμα της βασίλισσας του ομόπιστου γένους μεταφράζεται σε κάλεσμα του Θεού, το οποίο παρεμβαίνει στα ανθρώπινα πράγματα. Ο Ύψιστος αποφασίζει τον πόλεμο και ευλογεί τα όπλα των πιστών, στρέφοντάς τα ενάντια στους άπιστους. Στα παραγγέλματα των Ρώσων προβάλλονται οι εσχατολογίες της κατακτημένης κοινωνίας, σηματοδοτείται η ημέρα της κρίσης. Το ζήτημα τίθεται, κατ'αρχήν, αναφορικά με τη σχέση της χριστιανικής και της μουσουλμανικής θρησκείας και οι αρχές στις οποίες θεμελιώνεται η εξουσιαστική αρμοδιότητα του Σουλτάνου ως νόμιμου κυρίαρχου, διαδόχου στο θρόνο της αυτοκρατορίας, παραβιάζονται από τον ίδιο τον κατακτητή: «Καθ' ημέραν αυτοί οι ασεβείς βλασφημούν την αγίαν μας πίστην, καταπατούν τα άχραντά μας μυστήρια, κατακρημνίζουν και μεταβάλλουσιν εις μιανρά προσκυνήματα του Μωάμεθ τους άγιους ναούς και δεν παύουσιν να αρπάζουσιν από τους κόλπους της αγίας Εκκλησίας τα τέκνα της». [Αυτόθι, σ. 463] Ο Σουλτάνος ταυτίζεται με τον «άπιστο», «τυραννικό» τούρκο ηγεμόνα, το κράτος του με το «άπιστον γένος των τούρκων». Ως εκ τούτου, ο Σουλτάνος απεκδύεται της θείας χάριτος και παύει να είναι θεόσταλτος ηγεμόνας. Από «φιλεύσπλαχνος» και «δίκαιος» ηγεμόνας όλων των λαών, μετατρέπεται σε «βλάσφημο» και «άσπλαχνο τύραννο» των χριστιανών. Έτσι, όμως, απεμπολείται, κατ'ουσίαν, το ίδιο το δικαίωμα της θείας παραχώρησης στο οποίο εδράζεται η νομιμότητα της κυριαρχίας των Οθωμανών. Η ίδια λογική που, εν όψει της αποκατάστασης της προνοιακής τάξης, δικαιολογεί την υποταγή και αντιστρατεύεται την ανυπακοή, εξυπηρετώντας τη διαίωνιση της κατάκτησης, υπό ιδιαίτερες συνθήκες νομιμοποιεί την εξέγερση, συμβάλλοντας στην ανατροπή της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων. Ανεξάρτητα από τους προσανατολισμούς της πολιτικής της Ρωσίας απέναντι στην αυτοκρατορία, η χριστιανική ηγεσία κρίνει ότι έφθασε η ώρα να καταλυθεί η κυριαρχία των Τούρκων στο χώρο της αυτοκρατορίας και να επιστραφεί ο θρόνος στον νόμιμο κάτοχό του. Στο επίπεδο των νοοτροπιών και των συλλογικών παραστάσεων, η απάντηση στα προβλήματα που αντιμετωπίζει το ορθόδοξο χριστιανικό γένος έχει δοθεί από την ίδια την πρόνοια. Στο πλαίσιο αυτής της συνθήκης εξορθολογίζεται η συλλογική δράση και νομιμοποιείται η εξέγερση ως «θέλημα θεού» από τις ίδιες τις ηγεσίες της κατακτημένης κοινωνίας που νομιμοποιούσαν την κατάκτηση και κατέφασκαν την υποταγή ως «θέλημα θεού». Βέβαια, οι εσχατολογίες της κατακτημένης κοινωνίας δεν αποτελούν την αιτία των εξεγέρσεων ενάντια στην κατεστημένη οθωμανική τάξη και νομιμότητα. Αυτό που συνάγεται από τη μαρτυρία είναι ότι στη συγκυρία της κρίσης, όταν εκδηλώνονται αποσχιστικές μορφές δράσης από τις εξουσίες που έχουν συσταθεί στους χώρους οργάνωσης των κατακτημένων χριστιανών, οι εσχατολογικές παραστάσεις του κόσμου και της ιστορίας ανάγονται σε κινητήρια δύναμη, διαμορφώνουν το ιδεολογικό σύμπαν στο πλαίσιο του οποίου παράγονται αποσχιστικές προοπτικές.

εκδοχές ερμηνείας της κατάκτησης, χωρίς να αναιρεί τους όρους της οθωμανικής κυριαρχίας, διευρύνει, στη συνείδηση των ανθρώπων, το εύρος της ελευθερίας στη δράση. Η πολυσημία και η ερμηνευτική εμβέλεια του προνοιακού σχήματος συνίσταται στο ότι αφομοιώνει κοινωνικοπολιτικές και ιδεολογικές πρακτικές, μεταστρέφοντας την εναντίωση στην καθιερωμένη νομιμότητα σε ανακατάφραση και επικύρωση της πρωταρχικής, δεμελιώδους σχέσης κυριαρχίας, που αποτελεί όρο αναπαραγωγής της υποταγής και διαιώνισης της κατάκτησης. Βέβαια, υπό ορισμένες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, στο πλαίσιο των τοπικών σχέσεων δύναμης και εξουσίας, υιοθετούνται πρακτικές, η δυναμική των οποίων μπορεί, ενδεχομένως, να αναιρεί ή να ακυρώνει το νόημα που αποδίδεται στην κατάκτηση. Χωρίς, ωστόσο, να παραβιάζεται η οργανώτρια αρχή της τάξης του κόσμου, της «θεόδεν» αυτοκρατορικής οικουμενικότητας.

Την περίοδο που ο Δεληγιάννης χαρακτηρίζει ως «Καλό Καιρό», ακολουθούν έντονες κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις, που συναρτώνται, βέβαια, με αλλαγές στους συσχετισμούς δύναμης μεταξύ των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων και πολιτικών δικτύων, η δράση των οποίων εκτείνεται μέχρι τους κόλπους της κεντρικής εξουσίας. Στις αλλαγές αυτές εκβάλλουν όμως και οι εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο της Βαλκανικής, καθώς οι κινητικότητες του χώρου οδηγούν στη συνάντησή του με τον Δυτικό κόσμο και, βέβαια, τη Ρωσική αυτοκρατορία.¹⁵ Στο επίπεδο της καθημερινότητας,

15. Ενδεικτικά, βλ. Β. Κρεμμυδάς, *Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας (1700-1821)*, Εξάντας, Αθήνα, 1988, σσ. 62-68, *Το εμπόριο της Πελοποννήσου στον 18ο αιώνα (1715-1792)*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1972. Η. Inalcik, *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economie*, ό.π. Ν. Τοδογον, «Ψεις της μετάβασης από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό στα βαλκανικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο, *Η Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας)*, εισαγωγή-επιμέλεια Σπ. Ασδραχάς, Αθήνα, Μέλισσα, 1979, σσ. 260-284. Τ. Β. Παναγιωτόπουλος, «Το ΙΗ' αιώνα στην Πελοπόννησο: Η απορρόφηση των οικονομικών πόρων και του πληθυσμού από την ανάπτυξη της γεωργίας», ό.π., σσ. 465-473. Τ. Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», ό.π., σσ. 289-345. J. G. Da Silva, «Η οικονομική και η κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Μεσογείου», ό.π., σσ. 349-366. P. F. Sugar, «Μερικές σκέψεις για τις προϋποθέσεις εκσυγχρονισμού και τη δυνατότητα εφαρμογής τους στις ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο *Εκσυγχρονισμός και Βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980, σσ. 67-92. Μ. Genç, «Συγκριτική μελέτη των στοιχείων της ισόβιας εκμίσθωσης προσόδων και του όγκου των εμπορικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στην οθωμανική αυτοκρατορία κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα», ό.π., σσ. 278-297. Οι αλλαγές που συσσωρεύει η συνεχής ανακατανομή τοπικής κοινωνικής και πολιτικής δύναμης διαμορφώνουν ένα πεδίο έντονης κινητικότητας σε επίπεδο εξουσιών, στο πλαίσιο του οποίου ασκείται η πολιτική ως πρακτική που εμπεδώνει και στεγανοποιεί την αυτονόμησή της που επιβάλλει η πρωταρχική σχέση κυριαρχίας μεταξύ κατακτητών και κατακτημένων. Η συγκρότηση του πολιτικού πεδίου και η άσκηση της πολιτικής από ομόθρησκα αλλά και αλλόθρησκα τοπικά εξουσιαστικά μορφώματα διευρύνει τα

προκρίνονται πολιτικές επιλογές που προσαρμόζονται στην υποταγή· ακόμα και μέσω της ανυποταξίας, όταν αυτή εκδηλώνεται στη συγκυρία της κρίσης, επιδιώκεται η διασφάλιση της «νομιμότητας». Στο επίπεδο, όμως, ενός διευρυμένου πεδίου πολιτικο-ιδεολογικών ανακατατάξεων στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον της αυτοκρατορίας, προδιαγράφονται τάσεις που, υπό ορισμένες συνθήκες, ευνοούν ή και προκαλούν τη μερική –κάποτε και την ολική– ρήξη με το οθωμανικό σύστημα πολιτικής κυριαρχίας.¹⁶ Βέβαια, στο επίπεδο της πολιτικής συγκυρίας, σε ό,τι συνιστά κανονικότητα και συγκροτεί την καθημερινότητα στη ζωή των κοινοτήτων και στις σχέσεις τους με την εξουσία, οποιαδήποτε αλλαγή των όρων συγκρότησης των παραδοσιακών τοπικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, φαντάζει αδιανόητη. Οι παραδοσιακές εικόνες του κόσμου συντείνουν στη διατήρηση της κατάκτησης ως σταθερή κατάσταση. Η κρίση εξορθολογίζεται ως «κακή στιγμή», ως παρένθεση, και όχι, βέβαια, ως συστατικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του ίδιου του συστήματος.¹⁷ Η «μεταβολή» συναρτάται προς ένα απροσδιόριστο πολιτικά σχέδιο αποκατάστασης της «βασιλείας».

Στο λόγο του Δεληγιάννη και σύμφωνα με την αρχή της συλλογικής ευθύνης, οι λειτουργίες της μεσολάβησης και της εκπροσώπησης καθιστούν τους κοινοτικούς άρχοντες υπεύθυνους απέναντι στην οθωμανική εξουσία σε ό,τι αφορά την τήρηση της νομιμότητας και τη διασφάλιση της τάξης. Ο προύχοντας είναι υπεύθυνος απέναντι στους ομογενείς του, τα συμφέροντα

όρια, αλλά και τις ανοχές του συστήματος απέναντι στις ετερόκλητες, όσον αφορά το θρησκευτικό φρόνημα, αλλά ισοβαρείς σε κοινωνική και πολιτική δύναμη, τοπικές ηγεσίες. Βλ., Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική*, ό.π., σσ. 328-348.

16. Για τις συνθήκες κρίσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενδεικτικά, βλ., Η. Inalcik, «The Ottoman Decline and its Effects Upon the Reaya», ό.π., σσ. 338-354. Ι. Γιαννόπουλος, «Η παρακμή του οθωμανικού κράτους. Η προσαρμογή των θεσμών στη νέα πραγματικότητα», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 98-110. Δ. Σκιώτης, «Η κρίση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 376-379. Α. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 402-424.

17. Το γεγονός ότι στις κοινωνίες αυτές, αλληπάλληλες κρίσεις στις σχέσεις ανάμεσα στις τοπικές εξουσίες –κάποτε υπό συνθήκες ευνοϊκές για κάποια δραστηριότητα προσανατολισμένη προς την αλλαγή των καθιερωμένων κοσμοεικόνων– απολήγουν, ενδεχομένως, στη ρήξη με το σύνολο των αρχών που στηρίζουν το οθωμανικό σύστημα, δε σημαίνει ότι τα κοινωνικά αυτά μορφώματα μνημονεύουν στη δράση τους και στους πολιτικούς τους προσανατολισμούς προτάγματα συγκρότησης διακυβευμάτων που να εγκολπώνονται τις αρχές του εθνικισμού. Δεν θεωρούμε, επίσης, ότι η πολιτική δυναμική και οι διαδικασίες διεύρυνσης της αυτονομίας των χριστιανών ηγετών της Πελοποννήσου την περίοδο αυτή –διαδικασίες που συνιστούν αδιαμφισβήτητο στοιχείο της κρίσης των παραδοσιακών σχέσεων και μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης της αυτοκρατορίας– ακριβώς επειδή περιορίζονται στο επίπεδο των ηγεσιών, καθιστούν αδύνατη τη ρήξη, ωσάν αυτή να αναγγέλλεται από τις «αντικειμενικές» αντιφάσεις του ίδιου του συστήματος της κατάκτησης.

των οποίων αναλαμβάνει να διαφεντεύσει και να προστατεύσει. Στο πλαίσιο της διάκρισης ανάμεσα στον αλλόθρησκο οθωμανό κατακτητή και τον «αδελφό» χριστιανό, ο προύχοντας αναδεικνύεται στον προστάτη των ομοθρήσκων απέναντι στον κατακτητή του και εγγυητή της τάξης και της νομιμότητας του τελευταίου στο πλαίσιο της κοινότητας.

Στο λόγο του Δεληγιάννη οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στην οθωμανική εξουσία, και συνακόλουθα στην κυρίαρχη κοινωνία, σημασιοδοτούνται στο πλαίσιο των σχέσεων που συστήνονται ανάμεσα στους εκπροσώπους των χριστιανών και τους φορείς της οθωμανικής εξουσίας. Ο υποταγμένος χριστιανός προύχοντας συνδέεται ως κοινωνικοπολιτική θέση και παρουσία με την ύπαρξη της χριστιανικής κοινότητας και το «ομόθρησκο» και «ομόδοξο» συνιστά τη θεμελιώδη συνθήκη ταυτοποίησης και συνοχής των μελών της χριστιανικής κοινότητας. Το δίπολο χριστιανική ηγεσία/οθωμανική εξουσία συνιστά τον κώδικα με βάση τον οποίο αποδίδεται πολιτικά η σχέση κατακτητής-κατακτημένος. Ωστόσο, η ιδιαίτερη σημασία αυτής της σχέσης παραπέμπει σε συγκεκριμένα κάθε φορά πλαίσια αναφοράς, όπου αντλεί το ιστορικοκοινωνικό της περιεχόμενο. Όταν το πλαίσιο αναφοράς, δηλαδή η ιστορική συγκυρία –ως βιωμένη διαφορά στον ιστορικό χρόνο– μεταβάλλεται, αλλάζει και η σημασία της παραπάνω σχέσης.

Ας συγκρατήσουμε τον κώδικα «χριστιανός»/«μουσουλμάνος», προκειμένου να διακρίνουμε πώς σημασιοδοτούνται οι σχέσεις των κατακτημένων χριστιανών ηγετών με την οθωμανική εξουσία, όπως αυτή προσωποποιείται στους τοπικούς αξιωματούχους με τους οποίους συναλλάσσονται. Η παράσταση του φορέα της οθωμανικής εξουσίας στην κατακτημένη Πελοπόννησο παραπέμπει στην κοσμοεικόνα «τούρκος μουσουλμάνος»-«χριστιανός ορθόδοξος». Όμως, οι διαδικασίες διορισμού ενός συγκεκριμένου οθωμανού αξιωματούχου στην Πελοπόννησο, αποδίδονται με διαφορετικούς όρους και, πιο συγκεκριμένα, νοηματοδοτούνται στο πλαίσιο μιας πολιτικής εμπειρίας που αποδίδει την κατηγορία «οθωμανός» ως καλός/κακός φορέας της εξουσίας ή με τους όρους «δίκαιος/άδικος» ηγεμόνας. Πρόκειται για παραστάσεις, τα ιστορικοκοινωνικά συμφραζόμενα των οποίων αποδίδουν κάθε φορά ιδιαίτερη σημασία στον κώδικα «οθωμανός κατακτητής»/«χριστιανός ραγιάς». Το ιδιαίτερο νόημα που αποδίδεται στην οθωμανική εξουσία, ως δράση των ανθρώπων στη συγκυρία, παραπέμπει σε διαδικασίες νομιμοποίησης-απονομιμοποίησης των ιδιαίτερων μορφών εξουσίας που συστήνονται, πραγματώνοντας τη θεμελιώδη σχέση κυριαρχίας του κατακτητή προς τον κατακτημένο.

Στα Απομνημονεύματά του ο Κ. Δεληγιάννης αναφέρεται στην ιστορία της κατάκτησης στην «πατρίδα» του, την Πελοπόννησο και διηγείται όσα έχει ζήσει, αλλά και όσα έχει ακούσει:

«Ένας άνθρωπος φρόνιμος, πράου χαρακτήρος, φιλοδίκαιος και αγαπών τους χριστιανούς εδιοικούσεν την Πελοπόννησον αμερολήπτως, με δικαιοσύνην, επερίορισεν το αυθαίρετο των εντοπίων τούρκων μπέδων και αγάδων και δεν επέτρεπε εις κανένα να καταπιέζη τους αδυνάτους χριστιανούς». [Α, 19]

Η εικόνα του φρόνιμου, άρα δίκαιου ηγεμόνα, συνιστά την κανονικότητα και με βάση αυτήν την εικόνα παρίσταται η τάξη και η «πρότερη καλή κατάσταση», ο «Καλός Καιρός», όπως λέει ο Δεληγιάννης. Ο οθωμανός ηγεμόνας, εκπρόσωπος του νόμιμου κυρίαρχου, του Σουλτάνου, δεν μπορεί, στο πλαίσιο της προνοιακής τάξης, παρά να είναι «ακριβοδίκαιος» απέναντι στους «λαούς» του, είτε πρόκειται για μουσουλμάνους είτε για χριστιανούς. Όμως, η κατάσταση αυτή, ο «Καλός Καιρός», παρέρχεται και ο τόπος αναστατώνεται από μια σειρά οθωμανών αξιωματούχων, οι οποίοι γίνονται υπαίτιοι «άδικων διωγμών και δολοφονιών» επιφανών χριστιανών. Η «αδικία» που διαπράττεται σε βάρος των χριστιανικών πληθυσμών δικαιολογεί τη δυσφορία της «κεφαλής των ραγιάδων» και, κάποιες φορές, οδηγεί και στην εξέγερση. Η τάξη που μνημονεύεται ως «Καλός Καιρός», έχει ανατραπεί. Όταν αντικαθίσταται ο «μεγαλόφρων» πασάς, η αντίπαλη φατρία (χριστιανοί και μουσουλμάνοι) αναζητά στο πρόσωπο του νέου αξιωματούχου υποστήριξη, προκειμένου να επανέλθει στο πολιτικό προσκήνιο και να εκτοπίσει από εκεί όσους είχαν δημιουργήσει τον «Καλό Καιρό». Η εποχή της «ευημερίας», της τάξης και της νομιμότητας παρέρχεται ανεπιστρεπτή και εγκαινιάζεται μια περίοδος παρακμής, όπου πρυτανεύουν η «αλαζονία» και ο «φανατισμός» της εξουσίας:

«Έκτοτε λοιπόν μέγα χάσμα εστήρικται μεταξύ Τούρκων και Χριστιανών και έκαστον των μερών εκαιροφυλακτούσε να εύρη αρμοδίαν την περίστασιν να εκδικηθή το άλλον.» [Α, 21]

Ο οθωμανός αξιωματούχος, που καταλαμβάνει τη θέση του «φρόνιμου» ηγεμόνα, χαρακτηρίζεται «Τούρκος φανατικός και χριστιανομάχος», «αδιάλλακτος εχθρός των χριστιανών», «θηριώδης υυχή». [Α, 20, 21, 25]¹⁸ Τα

18. Τέτοιου τύπου χαρακτηρισμοί αποδίδονται αναδρομικά στην οθωμανική εξουσία, υπογραμμίζοντας τις ανταγωνιστικές σχέσεις της με το χριστιανικό σώμα, ιδίως με τους τοπικούς εκπροσώπους του. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί εγγράφονται στην κυρίαρχη –την εποχή που γράφονται τα Απομνημονεύματα– αντίληψη περί του πρώην κατακτητή της Ανατολής, ενός καθυστερημένου «τυραννικού έθνους», σε αντίθεση βέβαια με το ελληνικό έθνος που ανήκει στον πολιτισμένο δυτικό κόσμο. Στο πλαίσιο της αφήγησης, οι χρόνοι της βιούμενης ιστορίας αλλάζουν και αυτό που συνιστούσε

γνωρίσματα του «φρόνιμου» ηγεμόνα, ο οποίος είναι «ακριβοδίκαιος» με τους λαούς που βρίσκονται υπό την κυριαρχία του («αγαπά τους χριστιανούς»), στην αρνητική τους εκδοχή μας δίνουν την εικόνα του «φανατικού», «χριστιανομάχου» Τούρκου ηγεμόνα, η κυριαρχία του οποίου στηρίζεται στην «τυραννία».¹⁹

Η φρόνηση και το «ακριβοδίκαιο» του ηγεμόνα, συνιστούν οικουμενικές κοινωνικοπολιτικές και ηθικές αξίες, οι οποίες δεν χαρακτηρίζουν αποκλειστικά τη μουσουλμανική ή τη χριστιανική ηγεσία. Οι αξίες αυτές, πέρα από τη θρησκευτική ταυτότητα των φορέων τους, οφείλουν να χαρακτηρίζουν συνολικά τον «ελέω θεού» ηγεμόνα.²⁰ Όταν ο ηγεμόνας δεν συμμερίζεται τις αρχές αυτές, τότε φέρεται ως «φανατισμένος» και, συνεπώς, «άδικος», καθώς επιβάλλει διακρίσεις στους υπηκόους του και άλλους «κατατρέχει», άλλους «ευεργετεί». Τότε, τιμωρείται από τον υπέρτατο κριτή, την πρόνοια – από την οποία, άλλωστε, παραχωρείται η δέση της κυριαρχίας.

Ο πραγματικός ηγεμόνας είναι πριν από όλα «φιλεύσπλαχνος» και «ακριβοδίκαιος» και οι αξίες αυτές συνιστούν τα θεμέλια της εξουσιαστικής του νομιμότητας. Σ' αυτές τις αξίες αποδίδεται πίστη και υποταγή. Ο «ελέω θεού» ηγεμόνας συνιστά οικουμενική κατηγορία στον πολιτικό πολιτισμό που συμμετέχει ο Δεληγιάννης και στο πρόσωπό του συμπυκνώνει τις αξίες που εγγυώνται την τάξη του θεού στο επίγειο βασίλειό του.²¹ Η πίστη στις

άλλοτε την κανονικότητα –ο «Καλός Καιρός»– μνημονεύεται τώρα ως η εξαίρεση μιας διαρκούς, «ανυπόφορης» κατάστασης

19. Εδώ, καθώς εξορθολογίζεται η βιωμένη ιστορία, οικουμενικότητες, δηλαδή αντιλήψεις περί κυριαρχίας που εδράζονται στην αναγνώριση της θρησκευτικής διαφοράς, μεταγράφονται σε εθνικού τύπου διακρίσεις. Στη λογική αυτή, προβάλλονται ως φυσικές, διαιώνιες πραγματικότητες που χαρακτηρίζουν πλέον «λαούς» με σύγχρονους εθνικούς όρους. Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στον οθωμανό κατακτητή νομιμοποιούν την εξέγερση του «ελληνικού έθνους» απέναντι στον αλλοεθνή «τυραννικό ζυγό» των Τούρκων, καταφάσκοντας, ταυτόχρονα, και την «ανωτερότητά» του απέναντι στον πρώην κατακτητή

20. «Αν ο «θεός» θεάται ως η «καθολική τάξη» που οργανώνει και διέπει τις σχέσεις των ανθρώπων, ο βασιλιάς είναι εκείνος που την εκκοσμικεύει και την επιβραβεύει με την παρουσία του. Ο βασιλιάς αυτός δεν μπορεί να υπάρχει παρά ως σύννομη συμπεριφορά, ως ενέργημα της αρμοδιότητάς του να επιβραβεύει και να τιμωρεί. Εφόσον βέβαια είναι «δίκαιος», «αλλιώς δεν είναι βασιλιάς», επισείει την «τιμωρία» του θεού και φέρνει «κακά στο βασίλειό του». Ο άπιστος βασιλιάς-εγγυητής της θεϊκής τάξης, ο αλλόθρησκος βασιλιάς-προστάτης των χριστιανών ραγιάδων, ένας «άλλος» στη θέση του έκπτωτου «δικού» μας. Οι αντιφάσεις αυτές διευθετούνται στο πλαίσιο διαχείρισης του μύθου της κατάκτησης και ο αλλόθρησκος βασιλιάς γίνεται κατά περίπτωση η ίδια η ενσάρκωση του «αντίχριστου», ο «θεόσταλτος» τιμωρός των κακών χριστιανών, γέννημα της προνοιακής βούλησης και εγγυητής της προνοιακής δικαιοσύνης.» Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 116-117.

21. Βλ. Ν. Θεοτοκάς, «Παράδοση και νεοτερικότητα», ό.π., σσ. 354-357. «Στη θέση αυτή ο βασιλιάς δεν μπορεί να είναι παρά μονάχα «δίκαιος» και «καλός», προστάτης του

δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του ηγεμόνα δεν αναιρείται, παρά τις ανταγωνιστικές σχέσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στους τοπικούς εκπροσώπους του και τις χριστιανικές ή μουσουλμανικές εξουσιαστικές ομάδες. Απεναντίας, οι ανταγωνισμοί ανάμεσα στους τοπικούς φορείς εξουσίας στο πλαίσιο της αυτοκρατορίας διευθετούνται μέσω της επίκλησης στο «φιλοδίκαιο» του ηγεμόνα, ο οποίος παρεμβαίνει και αποκαθιστά την τάξη. Η καθαίρεση του «άδικου» τοπικού αξιωματούχου από το αξίωμά του συμβολίζει την απονομή της δικαιοσύνης στο χώρο άσκησης της κυριαρχίας του ηγεμόνα.

Οι διαδικασίες συμβολικής νομιμοποίησης της Ανώτατης Αρχής δημιουργούν μηχανισμούς απορρόφησης των κοινωνικών κραδασμών που προκύπτουν από τις ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα στις τοπικές – χριστιανικές και μουσουλμανικές – εξουσιαστικές ομάδες, που δοκιμάζουν με τη δράση τους τη συνοχή του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας. Έτσι, επανασυστήνονται νέες ισορροπίες ανάμεσα στους τοπικούς φορείς πολιτικής δύναμης, διά μέσου, ακριβώς, της επανασύνδεσής τους με τη νομιμότητα στο πρόσωπο του «φιλεύσπλαχνου» ηγεμόνα. Η επίκληση της Ανώτατης Αρχής – άρα και η επιβεβαίωση της νομιμότητας της εξουσιαστικής/ρυθμιστικής αρμοδιότητας του ηγεμόνα – ευνοεί την ενσωμάτωση, με την εγγραφή οποιασδήποτε πολιτικής σύγκρουσης στις κυρίαρχες μορφές κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι, μακροπρόθεσμα, δεν μπορεί να αποδιαρθρώνονται τα ίδια τα θεμέλια του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης.

Η «φυσικότητα» την οποία ενδύονται οι δεσμοί ή μορφές εξουσίας, συνιστά προϊόν των κοινωνικών διαδικασιών συμβολικής νομιμοποίησής της. Τα θεμέλια ή οι πηγές της οθωμανικής εξουσίας στο σύνολό της – και της νόμιμης κυριαρχίας της, όπως συμπυκνώνεται στο πρόσωπο του Σουλτάνου – δεν έχουν, βέβαια, τις ρίζες τους στη φύση των πραγμάτων, αλλά παράγονται μέσω κοινωνικοπολιτικών σχέσεων που δεσμίζονται ως ιδιαίτερες σχέσεις κυριαρχίας/υποταγής και εκφέρονται κατόπιν ως αναλλοίωτες και «φυσικές». Δηλαδή, η «φυσικότητα» με την οποία επενδύεται αυτή η διαδικασία – η αναφορά και θεμελίωσή της σε κάποιον εξωκοινωνικό παράγοντα που την εγγυάται – αποτελεί επίσης μια ιστορικοκοινωνική διαδικασία και συνιστά ιδεολογική παραγωγή, μια ιδιαίτερη ιστορικοκοινωνική παραγωγή συλλογικών

«φτωχού ραγιά» και εγγυητής της δικαιοσύνης. Ο βασιλιάς ταυτίζεται λοιπόν με την τάξη του κόσμου, είναι η ενσάρκωση του –βεβαίως ακριβοδίκαιου– προνοιακού σχεδίου. Και βέβαια, όταν στο βασίλειο επικρατούν «αταξίες», τότε, ο βασιλιάς δε γνωρίζει τίποτα. Διαφορετικά, αν δηλαδή γνωρίζει και δεν απονέμει δικαιοσύνη, ο «κακός» βασιλιάς χάνει πλέον την προστασία/εύνοια της πρόνοιας.» Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σ. 121

παραστάσεων. Το γεγονός ότι οι διαδικασίες αυτές διαμορφώνουν πραγματικότητες, σημαίνει ότι υπόκεινται σε διαδικασίες μετασχηματισμών και γιαυτό, αν και αποδίδονται με όρους «φυσικότητας» παραπέμπουν σε ιστορικές συγκυρίες.

Η μονοσήμαντη νοηματοδότηση μιας ορισμένης μορφής εξουσίας –ότι την καθιστά κυρίαρχο των σημασιών, «αυτονόπη» πραγματικότητα– επανεπενδύεται, με τον ίδιο «φυσικό»-αυτονόπη τρόπο, σε ορισμένη άλλη μορφή εξουσίας, αφαιρώντας έτσι την ιστορική διαδικασία μετασχηματισμού και επανασηματοδότησής της, δηλαδή την ίδια την κοινωνική και πολιτική δράση. Στο πλαίσιο της αντίληψης αυτής, προβάλλει το αυτονόπη, το «φυσικό» της εξουσίας και της πραγματικότητάς της, και δεν αναδεικνύονται οι πολλαπλές ιστορικοκοινωνικές σημασίες που παράγονται και δεσμιζονται μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις και δομές εξουσίας. Υπό ορισμένες συνθήκες, συγκεκριμένες μορφές εξουσίας ενδέχεται να απεκδυθούν τη «φυσικότητα» στην οποία θεμελιώνουν τη νομιμότητά τους μέσω διαδικασιών «απόκρυψης» της επεξεργασίας νομιμοποίησης/απονομιμοποίησης, που διενεργούνται στην τάξη του συμβολικού. Θεωρούμε ότι, ακόμα και για μεθοδολογικούς λόγους, δεν είναι δυνατός ο διαχωρισμός των κοινωνικοπολιτικών πρακτικών από τις συνθήκες ιδεολογικής παραγωγής τους. Δηλαδή, η διάκριση της ίδιας της παραγωγής και θέσμησης των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων από τους λόγους νομιμοποίησης και απονομιμοποίησής τους. Η έννοια του «ηγεμόνα» δεν εξαντλεί τη σημασία της, αλλιώς δεν περιχαράκωνεται σημασιολογικά στο σημαϊνόμενό της.

Ο «ηγεμόνας», ως έννοια που συμβολίζει την αποδοχή της νομιμότητας μιας ορισμένης μορφής εξουσίας, παραπέμπει στον μουσουλμάνο ηγεμόνα, τον Σουλτάνο, όπως αργότερα, στον ορδόδοξο χριστιανό βασιλιά, κάποτε στον «εθνικό» βασιλιά.²² Ωστόσο, η σχέση ανάμεσα στο σημαϊνον και το σημαϊνόμενο της έννοιας «ηγεμόνας», φέρεται κάθε φορά να στηρίζεται σε μια αναλογία και να συστήνεται ως σχέση «φυσική». Η αναλογία, όμως, που ταυτίζει σημαϊνον και σημαϊνόμενο, αποδίδοντας μονοσήμαντη, καθολική σημασία στην έννοια «ηγεμόνας», αποτελεί προϊόν ιδιαίτερης διαδικασίας κωδικοποίησης. Οι κώδικες αναπαράστασης των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και μορφών εξουσίας, υπακούουν σε ιδιαίτερες, ιστορικά προσδιορισμένες κοινωνικές συμβάσεις. Συνιστούν έργο κοινωνικά σημαϊνουσών πρακτικών, μέσω των οποίων αναδεικνύονται και δεσμιζονται οι κυρίαρχες, κάθε φορά, κοινωνικές σημασίες.

22. Βλ., Σπ. Ασδραχάς, «Η Μαρτυρία του χρονικού των Σερρών», *ό.π.*, σσ. 204 κε.

Έτσι, πίσω από την αναλογία και τη «φυσικότητα» υποβόσκει η σημασιολογία, που την υπονομεύει και την καταργεί —την ίδια στιγμή που δημιουργεί νέες ταυτοποιήσεις στη μορφή της «φυσικής» σχέσης. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η έννοια του «φιλεύσπλαχνου» ηγεμόνα συναντά κάποτε νέες σημασιολογικές υποδοχές, όταν ο Σουλτάνος ταυτοποιείται —ως μουσουλμάνος πλέον— με τον Σατανά. Με άλλα λόγια, η ίδια η νομιμοποιητική επίκληση, στην οποία στηρίζεται η νομιμότητα της κυριαρχίας του ηγεμόνα, δικαιολογεί ή προκαλεί την άρση της εξουσιαστικής νομιμότητας από τον συγκεκριμένο ηγεμόνα —και τότε ταυτίζεται με τον Σατανά.²³

Ας δούμε, όμως, πώς λειτουργεί πρακτικά η νομιμοποιητική επίκληση στον «φιλεύσπλαχνο» ηγεμόνα και τις διαμεσολαβήσεις που παρεισφρέουν και τη μεταμορφώνουν, όταν ενεργείται εν όψει της υποστήριξης συγκεκριμένων, δηλαδή ανταγωνιστικών, στρατηγικών στην πολιτική συγκυρία. Η «φρόνηση» ή ο «φανατισμός» που αποδίδονται στις πρακτικές του τοπικού οθωμανού αξιωματούχου είναι συνάρτηση των ιδιαίτερων κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επικρατούν στην Πελοπόννησο και που διαμορφώνονται από τους συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στους χριστιανούς τοπικούς προύχοντες και τους μουσουλμάνους αντιπάλους τους. Περισσότερο συνηθισμένη είναι, βέβαια, η περίπτωση που κάθε μια από τις αντίπαλες πολιτικές φατρίες περιλαμβάνει και μουσουλμάνους και χριστιανούς. Οι συσσωματώσεις αυτές διαμορφώνουν σχετικά σταθερούς πόλους εξουσίας με διευρυμένα σε ολόκληρη την περιφέρεια δίκτυα επιρροών. Έτσι, ο προύχοντας μνημονεύει ότι «φρόνιμος» είναι ο ηγεμόνας που,

«επερίορισε το αυδαίρετον των εντοπίων μπέδων και αγάδων και δεν επέτρεψε σε κανένα να καταπιέζη τους αδυνάτους χριστιανούς (...) Αυτοί, όμως, μη ανεχόμενοι τοιούτον ασυνείθιστον προς αυτούς περιορισμόν, εσυμφώνησαν μεταξύ τους και ανεχώρησαν πέντε εξ αυτών, οι εγκριτώτεροι, κρυφίως και ήλθον εις την Κωνσταντινούπολιν να κατατρέξουν τον Βεζύρην εκείνον και να κατορθώσουν να τον μεταδέσουν.» [Α, 19]

Εδώ, αναπαρίσταται ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται στην Πελοπόννησο το πολιτικό και καθορίζονται οι συσχετισμοί ανάμεσα στις τοπικές εξουσιαστικές ομάδες. Με τον προσεταιρισμό του οθωμανού αξιωματούχου, οι τοπικοί προύχοντες διασφαλίζουν, όχι μόνον την προστασία του κατά την άσκηση των πολιτικών και δημοσιονομικών δραστηριοτήτων τους στις επαρχίες, αλλά, πολύ περισσότερο, τη συμμετοχή στην ίδια την άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής και τον έλεγχο του δημοσιονομικού

23. Αυτόθι, σ. 204 κ. ε.

μηχανισμού στο επίπεδο της περιφέρειας. Η πολιτική φατρία, που αποκτά την εύνοια του τοπικού οθωμανού αξιωματούχου, διευρύνει την εξουσιαστική της ικανότητα στο χώρο και επικρατεί, προσωρινά πάντοτε, των τοπικών της αντιπάλων.

Ο εκπρόσωπος του Σουλτάνου στην Πελοπόννησο έχει σημαντικότερες πολιτικές και διοικητικές αρμοδιότητες και συνιστά την ανώτατη τοπική Αρχή. Η εξουσία του πηγάζει από τον Σουλτάνο, στον οποίο και μόνο οφείλει να λογοδοτεί για τις πράξεις του.²⁴ Ο πασάς, εκπρόσωπος του Σουλτάνου, ενδεδυμένος τις ιδιότητες της σουλτανικής εξουσίας και της θείας αποστολής της, οφείλει να είναι «δίκαιος» και αμερόληπτος κριτής των πραγμάτων, εγγυητής της κυρίαρχης οθωμανικής νομιμότητας. Ο εκπρόσωπος της εξουσίας, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του εξομοιώνεται προς τον ίδιο τον Σουλτάνο και αντιπροσωπεύει τις οικουμενικές ιδιότητες, δεσμεύσεις και ευθύνες του στο πλαίσιο της θεόθεν εντολής να κυριαρχεί.

Πρωταρχικό μέλημα του οθωμανού αξιωματούχου καθίσταται η διατήρηση των ισορροπιών στο σύστημα των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων που διαμορφώνονται από τη δράση των εξουσιαστικών ομάδων και η διαρκής επιβεβαίωση της δικής του ανώτατης εξουσιαστικής αρμοδιότητας. Η ομάδα που θα απωλέσει την εύνοια του πασά ή δεν θα κατορθώσει εξαρχής να τον προσεταιρισθεί, προσφεύγει στην κεντρική εξουσία, στο περιβάλλον του Σουλτάνου, όπου επιδιώκει να τον υπονομεύσει, ενοχοποιώντας τον, συνήθως, για «κακή διοίκηση» και «μεροληψία» σε βάρος μερίδας του πληθυσμού ή αμέλεια κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Απώτερη επιδίωξη των «δυσανεστημένων» είναι η καθαίρεσή του από τη θέση αυτή, η αποπομπή του από τη χώρα και ο διορισμός νέου αξιωματούχου που θα διάκειται ευνοϊκά απέναντί τους.

Στο σημείο αυτό, το ζήτημα είναι οι διαδικασίες νομιμοποίησης ή απονομιμοποίησης της εξουσίας του τοπικού ηγεμόνα από την πλευρά των υποστηρικτών ή υπονομευτών, καθώς μας παραπέμπουν σε παραστάσεις της εξουσίας του νόμιμου κυρίαρχου, που αποτελούν συστατικά στοιχεία του πολιτικού πολιτισμού στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας. Είδαμε προηγουμένως ότι οι δυσανεστημένοι «μπέηδες και αγάδες» επιχειρούν να διαβάλουν τον οθωμανό αξιωματούχο στην Πύλη, ζητώντας την αποπομπή του. Ο Δεληγιάννης αναφέρει στη μαρτυρία του:

«ο βεζύρης εκείνος, προσκάλεσε αμέσως όλους τους κοτσαμπασήδες (...) και τους εκοίνωσε την δραπέτευσιν των πέντε αγάδων (...) και εξήτησεν

24. Για την έννοια της «ευρείας αρμοδιότητας» που παραχωρείται στον πασά, όσον αφορά την περιοχή για την οποία θεωρείται υπεύθυνος, Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. ΙΙ. Η Δογματική Διοίκηση*, ό.π., σ. 323.

να του εξηγηθούν τι φρονούν. Αυτοί δε εν ενί στόματι του απήντησαν, ότι νομίζουν αναγκαίον να σταλούν ευθύς πέντε εκ των προυχόντων χριστιανών της πελοποννήσου, βεκίληδες με αναφοράς των επαρχιών και ισάμια των καθήδων εις την Πύλην, να τους συστήση και ο Βεζύρης εις τον κάπου κεχαγιάν του εις άλλα μέρη, να προφθάσουν να ματαιώσουν τα σχέδιά τους (...) και αναχωρήσαντες αμέσως (...) εκατόρδωσαν και τους απέδειξαν ενόχους πολλών εγκλημάτων και ούτως διέτεξε η Πύλη με φερμάνι και τους συνέλαβαν... Διέταξεν και τον Βεζύρην με φερμάνι να τους τιμωρήση (...) τούτο κατετάραξε και απέλπισε όλους τους τούρκους.» [Α, 19/20]

Οι δύο αντίπαλες πλευρές αναζητούν την παρέμβαση της Ανώτατης Αρχής για την απονομή της δικαιοσύνης και η καθεμιά επικαλείται την «κακή κατάσταση» στην οποία έχει περιέλθει η χώρα. Έχει ενδιαφέρον να διακρίνουμε τον ορισμό της κατάστασης από τα ενεχόμενα μέρη. Για τους μουσουλμάνους, οι οποίοι παρουσιάζονται ως «δυσανεστημένοι», υπαίτιοι δεν θεωρούνται τόσο, και κυρίως, οι χριστιανοί προύχοντες, οι οποίοι απλώς επωφελούνται από την «κακή» διοίκηση του τοπικού ηγεμόνα, που, παρασυρόμενος, απεμπολεί τις αρμοδιότητές και τις εντολές που έδωσε ο Σουλτάνος. Παρεμβαίνει μεροληπτικά σε βάρος των υπηκόων του, πράγμα που αντίκειται στις ίδιες τις αρχές του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης. Έτσι, αποστερημένος της ιδιότητάς του, ο εκπρόσωπος του νόμιμου κυρίαρχου συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλα τα ανθρωπίνα ελαττώματα. Στη διαδικασία εξορθολογισμού της κατάστασης που ήδη διαμορφώνεται, η λύση που απαιτείται επιβάλλει τον «κατατρεγμό» του «άδικου» Βεζύρη, την αποπομπή του από τη χώρα, καθότι δεν θεωρείται ικανός να εκπληρώνει τις αρμοδιότητες που έχει ως εκπρόσωπος της Αρχής. Οι «δυσανεστημένοι» μουσουλμάνοι ζητούν την παρέμβαση του «φιλεύσπλαχνου» ηγεμόνα και τον προτρέπουν να απαλλαγεί από το «διεφθαρμένο» περιβάλλον του.

Ανάλογο αίτημα προβάλλει και η χριστιανική προυχοντική μερίδα, η οποία υποστηρίζει ότι οι ένοχοι θα πρέπει να αναζητηθούν σ' αυτούς που επιδιώκουν να μη «φθάνει» η αλήθεια στον βεζύρη. Αυτός, ως ποιμενάρχης, «τους εσυμβούλευσε πολλάκις να σταματήσουν τας καταπιέσεις» και, επειδή δεν συμμερίζεται τις πρακτικές των «άδικων», αυτοί τον διαβάλλουν. Το φερμάνι, που δικαιώνει τη σουλτανική «φιλευσπλαχνία» και επικυρώνει την παντοδυναμία της «ακριβοδίκαιης σουλτανικής δικαιοσύνης», παραπέμπει στους συσχετισμούς που διαμορφώνονται ανάμεσα στις αντίπαλες τοπικές εξουσιαστικές ομάδες. Έτσι, ανάλογα με το αν ανταποκρίνεται στις επιδιώξεις των ενδιαφερομένων, ερμηνεύεται ως προϊόν της δράσης κάποιων

«διεφθαρμένων» συμβούλων και αξιωματούχων, οπότε το ανάδεμα προορίζεται για αυτούς που κατορθώνουν και παραμένουν ατιμώρητοι.

Η ισχυροποίηση της νικήτριας χριστιανικής μερίδας είναι τέτοιας εμβέλειας που, πολλές φορές, υπερβαίνει, όπως είδαμε παραπάνω, τα όρια που επιτρέπει το σύστημα των τοπικών πολιτικών ισορροπιών. Ο Κ. Δεληγιάννης διηγείται ότι όταν ο «φρόνιμος» βεζύρης αντικαθίσταται, τη θέση του καταλαμβάνει

«ο εκ Καρύστου της Ευβοίας Χαμουντζή πασάς λεγόμενος, τούρκος φανατικός και χριστιανομάχος, ο οποίος εγνώριζε την καθομιλούμενη ελληνικήν γλώσσαν και τα διατρέξαντα επί του προκατόχου του μεταξύ τούρκων και χριστιανών και έπνεεν εκδίκησιν κατά των δευτέρων.» «Ο Χαμουντζή πασιάς εφόνευσε τους πέντε προύχοντας της Πελοποννήσου και κατόπιν τούτων ηκολούθησεν η Επανάστασις των 1769 (..)» [Α, 18/9, 20]

Ο νέος πασάς έρχεται αντιμέτωπος με την ισχυρή επικρατούσα φατρία στην Πελοπόννησο και, προφανώς, συνεργάζεται με την αντίπαλη πολιτική φατρία – μια ενδεχόμενη ισχυροποίηση της οποίας θα εξισορροπούσε τους τοπικούς συσχετισμούς δύναμης. Η μουσουλμανική προυχοντική ομάδα τον προσεταιρίζεται και, έτσι, ο πασάς

«μετά παρέλευσιν έξι περίπου μηνών εκατόρδωσεν και εξεδόθη μυστικός άλλο φερμάνι και ενοχοποίησε τους πέντε απεσταλθέντας βεκίληδας, ως πρωταίτιους και ενόχους του αδικού φόνου των πέντε αγάδων και τους κατεδίκαζον εις θάνατον.» [Α, 20]

Με τον τρόπο αυτό αντισταθμίζεται η προϊούσα κυριαρχία των χριστιανών και αποκαθίσταται η ισορροπία στο σύστημα των τοπικών σχέσεων δύναμης. Η οθωμανική εξουσία δεν επιτρέπει και δεν συγχωρεί στους τοπικούς ηγέτες να «σηκώνουν κεφάλι» και, έτσι, ο εκπρόσωπος της εξουσίας και εγγυητής της νομιμότητας στην Πελοπόννησο «διέταξε και τους εκρέμασαν.» [Α, 20] Μάλιστα, ο προύχοντας ισχυρίζεται ότι η πράξη αυτή συνετελέστη «παρά πάσαν προσδοκίαν και άνευ τινός δικαιολογημένης αιτίας». [Α, 20] Στην περίπτωση αυτή ο εκπρόσωπος του Σουλτάνου, αντί να είναι «ακριβοδίκαιος» και χαρισματικός, εκπίπτει σε «τούρκο φανατικό και χριστιανομάχο». Παρουσιάζει, δηλαδή, όλες τις αδυναμίες και τα ελαττώματα ενός κοινού, ιδιοτελούς ανθρώπου, στερημένου από τις ιδιότητες του σοφού και δίκαιου ηγεμόνα.

Από την άλλη πλευρά, για τους μουσουλμάνους η καταδικαστική απόφαση για τους χριστιανούς συνιστά «άρση της αδικίας» και αποκατάσταση της δικαιοσύνης που, συμβολικά, ενεργείται με την παραδειγματική τιμωρία των

υπαιτίων. Για τον «άδικο» φόνο των μουσουλμάνων προκρίτων, «πρωταίτιοι» θεωρούνται οι χριστιανοί και όχι, βέβαια, ο πασάς, τον οποίο «παραπλάνησαν» και πήραν με το μέρος τους. Η συνεργία αυτή κοστίζει στον πασά τη μετάθεσή του από τη χώρα, ενώ στους πραγματικούς ενόχους τη θανατική καταδίκη. Η νομιμότητα της εξουσιαστικής αρμοδιότητας του αξιώματος του πασά δεν τίθεται σε αμφισβήτηση και, πολύ περισσότερο, η αρχή νομιμότητας της κυρίαρχης εξουσιαστικής αρμοδιότητας του Σουλτάνου δεν παραβιάζεται ποτέ. Η φρόνηση και το «φιλοδίκαιον» συνιστούν ιδιότητες του τοπικού ηγεμόνα και ενσαρκώνουν τις εξουσιοδοτημένες εντολές του νόμιμου κυρίαρχου. Αυτός που απεκδύεται των αρμοδιοτήτων του και υποβιβάζεται σε «φανατικό και χριστιανομάχο» είναι ο συγκεκριμένος αξιωματούχος της Πύλης.

Το αίσθημα της «εκδίκησης» δεν αφορά στην ιδιότητα και τη θέση του βεζύρη, αλλά στον «άδικο» βεζύρη, ο οποίος παρασύρεται από τους «κακούργους» ή συμμερίζεται τις απόψεις τους και συμμετέχει στις ενέργειές τους. Ο αποκεφαλισμός των «προκριτωτέρων» συνιστά πράξη επιβεβαίωσης της εξουσιαστικής ικανότητας και της αποκλειστικής δικαιοδοτικής αρμοδιότητας της οθωμανικής ηγεσίας. Πράγματι, η οθωμανική εξουσία αφαιρεί την «κεφαλή» των κοινοτήτων —δηλαδή των ηγετών που την ανυγώνουν περισσότερο απ'ότι επιτρέπουν τα καθιερωμένα— προς παραδειγματισμό. Ο αποκεφαλισμός λειτουργεί παραδειγματικά, προσδιορίζοντας αυτόν που έχει την εξουσιαστική αρμοδιότητα να ορίζει το τι και ως πού επιτρέπεται και απαγορεύεται. Λειτουργεί, όμως, και αποτρεπτικά για τους επίδοξους τοπικούς πρόκριτους που αναζητούν τρόπους και μέσα διεύρυνσης της πολιτικής τους δύναμης και ανατροπής των τοπικών συσχετισμών δύναμης. Αφορά, τέλος, και την κοινότητα ως σύνολο, αφού διασαλεύονται οι ισορροπίες στο εσωτερικό της και αποδιαρδρώνονται οι μηχανισμοί διαμεσολάβησης με την οθωμανική εξουσία που εξασφαλίζουν τη σχετική της αυτονομία στο σύστημα της κατάκτησης.

Η αναγνώριση και νομιμοποίηση της σουλτανικής εξουσίας, άρα και η επίκληση της αποκλειστικής αρμοδιότητας του Σουλτάνου ως νόμιμου, καθολικού κυρίαρχου, φαίνεται να συστήνει μια ομολογία ανάμεσα στην εξουσία του Ηγεμόνα και την πραγματική εξουσία του Σουλτάνου. Όμως, συλλογικές παραστάσεις αυτού του τύπου στηρίζουν ή ενισχύουν πολιτικές πρακτικές που ενέχουν ανταγωνιστικές δυναμικές. Οι πρακτικές αυτές διαιώνίζουν το σύστημα και, ταυτόχρονα, ενδέχεται να υπονομεύουν τους όρους της μουσουλμανικής κυριαρχίας ή και το ίδιο το καθ'όλον σύστημα. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι οι δυναμικές αυτές επικαθορίζονται από κάποια ιστορική νομοτέλεια ή αναγκαιότητα στην οποία υπακούει η συλλογική δράση. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για «φυσική» σύμπτωση, αλλά για ιστορικοκοινωνική

σύσταση παραστατικών εικόνων περί την εξουσία, οι οποίες υιοθετούνται στην ιστορική συγκυρία. Υπό ορισμένες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, η ομολογία ανάμεσα στη νομιμότητα της οθωμανικής βασιλικής εξουσίας ως οικουμενικότητας και της συγκεκριμένης σουλτανικής –όταν αυτή η τελευταία ονομάζεται «μουσουλμανική» (δηλαδή «φανατική»)– διαρρηγνύεται. Μπορεί τότε να επανασυνάπτεται ως ομολογία ανάμεσα στη νομιμότητα της βασιλικής εξουσίας και αυτής του «χριστιανού/ορθόδοξου» ή ακόμα και «έλληνα/χριστιανού ορθόδοξου», δηλαδή, «εθνικού» βασιλιά. Στην κατεύθυνση αυτή αποδεσμεύονται και εξορθολογίζονται πρακτικές που, στο όνομα της οικουμενικής εξουσίας του νόμιμου κυρίαρχου, απονομιμοποιούν και υπονομεύουν την εξουσία του «μουσουλμάνου ηγεμόνα» ή «ηγεμόνα των μουσουλμάνων» και προσανατολίζονται στην άρση της νόμιμης κυριαρχίας του. Η συλλογική πολιτική δράση δεν θεματοποιείται ως αντίδραση απέναντι στη βασιλική εξουσία-θεσμό, ούτε μνημονεύει, κατ'αρχήν τουλάχιστον, παραστάσεις μιας άλλης, διάφορης μορφής εξουσίας. Εκδηλώνεται ενάντια στον «μουσουλμάνο ηγεμόνα», ο οποίος μπορεί εκείνη τη στιγμή να προσδιορίζεται ως τέτοιος («φανατικός»), ακριβώς για να υποστηριχθεί η ρήξη με το σύστημα της κατάκτησης και την οθωμανική οικουμενικότητα.

Στη συνάφεια αυτή, όταν δηλαδή διευρύνεται η ρήξη, η παράσταση του «άδικου», «τυραννικού» ηγεμόνα ταυτίζεται με την εικόνα του «μουσουλμάνου (=φανατικού)» ηγεμόνα, η συγκυρία της σύγκρουσης αποτρέπει την παραγωγή θετικών σημασιών για τον αλλοεθνή ηγεμόνα. Έτσι, η συνέχεια, η τάξη στο επίγειο βασίλειο του θεού, αποκαθίσταται τώρα, όχι με την αλλαγή του «άδικου» από έναν «δίκαιο», αλλά με την αντικατάσταση του μουσουλμάνου ηγεμόνα από έναν «χριστιανό/ορθόδοξο», που καταλαμβάνει τη θέση του νόμιμου και αποκλειστικού εκπροσώπου του Θεού. Η διαμαρτυρία, ακόμα η εξέγερση ενάντια στην «κακή» εξουσία του «τύραννου» ηγεμόνα, ο οποίος έχει απογυμνωθεί από τα θεία χαρίσματα, επιφέρει την τιμωρία του ίδιου αλλά και του κράτους που έχει συσταθεί υπό την ηγεμονία του. Τώρα, η εξέγερση ευλογείται ως «θέλημα θεού», όπως άλλοτε η υποταγή. Η επανασύσταση της ομολογίας ανάμεσα στην οικουμενική έννοια του βασιλιά και τον «χριστιανό ορθόδοξο», ρώσο ή έλληνα ηγεμόνα, εγγράφεται σε κληρονομημένες παραστάσεις περί του «ελέω θεού» βασιλιά και του περιούσιου λαού του, που, καθώς προσαρμόζονται στην ιστορική συγκυρία αποδεσμεύουν διαφορετικές κάθε φορά σημασίες. Το γεγονός όμως ότι η σημασιότητα «Βασιλιάς» κωδικοποιείται μέσα σε/και από δεδομένες ιστορικοκοινωνικές συμβάσεις και διεργασίες, η επιβολή του κανόνα-θεσμού ενέχει ως δυνατότητα και την κατάχρησή του, δηλαδή τη σύγχυση και την παραγωγή νέων συμβολικών μορφών, καθώς εκτυλίσσεται η κοινωνική δράση.

2. Η άρση της νομιμοφροσύνης. Όταν απειλείται η «πατρίδα»

Η αποδοχή της υποταγής και της οθωμανικής νομιμότητας χαρακτηρίζει τις πρακτικές της χριστιανικής ηγεσίας της Πελοποννήσου που έχει αναλάβει την προστασία του χριστιανικού σώματος. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η χριστιανική ηγεσία αποδίδει πίστη στην Σουλτανική εξουσία, όταν βλέπει να παραβιάζονται οι όροι οργάνωσης και άσκησης της νόμιμης εξουσίας και συνεπώς οι δυνατότητες των κατακτημένων να προστατεύονται από την εξουσία.

Οι χριστιανοί αποδέχονται την υποταγή ως «θεία παραχώρηση», δηλαδή αποδέχονται το status που προέβλεπε η πρόνοια ως «στάδιο της μαρτυρίας πίστης». Εάν αναιρεθούν οι όροι συγκρότησης της δεμελιώδους αυτής σχέσης κυριαρχίας, παραβιάζεται η τάξη που εγκαθιδρύει η πρόνοια και ακυρώνεται, έτσι, το νόημα της κατάκτησης. Ο κυρίαρχος επωμίζεται την ευθύνη της «χρηστής» Διοίκησης και της προστασίας των πληθυσμών που βρίσκονται υπό την κηδεμονία του και οι τοπικές ηγεσίες διατηρούν το δικαίωμα να διαμαρτύρονται στην ανώτατη Αρχή, όταν παραβιάζονται οι κανόνες που διέπουν και ρυθμίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στους εκπροσώπους της οθωμανικής εξουσίας και τους τοπικούς φορείς της εξουσίας, τους εκπροσώπους των κοινοτήτων.

Η κατάκτηση, παρά το γεγονός ότι εδράζεται σε μια εξουσιαστική δομή στο πλαίσιο της οποίας οργανώνονται σχέσεις κυριαρχίας και εμπεδώνονται μορφές εκμετάλλευσης, δεν νοείται ως «άδικη» και «τυραννική» κατάσταση. Το σύστημα ως κανονικότητα δεν θα μπορούσε να κριθεί «δίκαιο» ή «άδικο», εφόσον συνιστά προϊόν προνοιακής βούλησης, γεγονός που αυταπόδεικτα νομιμοποιεί και καθιστά αποδεκτή την κατάκτηση. Το σύστημα είναι δίκαιο, εφόσον είναι προνοιακό και η παραχώρηση του «βασιλείου» στους Οθωμανούς ανάγεται στο λόγο του Θεού. Η κυριαρχία των Οθωμανών νομιμοποιείται ως «θεική», άρα δίκαιη κατάσταση. Ωστόσο, το αν και κατά πόσο θα διαρκέσει η συγκεκριμένη μορφή παραχώρησης της κυριαρχίας στους οθωμανούς συναρτάται με το αν και κατά πόσο τηρούνται απαρέγκλιτα οι θεικές εντολές, δηλαδή, οι αρχές που τη διέπουν και την οργανώνουν ως τάξη.

Η «αδικία» δεν αφορά το σύστημα καθεαυτό, όπως φέρεται εκ των υστέρων στο πλαίσιο της εθνικιστικής ιδεολογίας, αλλά αναφέρεται σε πρακτικές που αποδίδονται σε ορισμένους φορείς της εξουσίας. Η «αδικία/τυραννία» προσωποποιείται στους φορείς της εξουσίας, αφού δεν είναι δυνατό να ανάγεται στη δίκαιη, θεική φύση του συστήματος. Αυτοί είναι που, με τις πράξεις τους, παραβιάζουν τις αρχές και υπονομεύουν τους κανόνες που

ρυθμίζουν τη δεμελιώδη σχέση κυριαρχίας, η οποία επιβεβαιώνει και δεμελιώνει τη θέληση του Θεού.

Ας δούμε, λοιπόν, πώς αναπαρίσταται στη μαρτυρία του προύχοντα η κρίση που εκδηλώνεται στην Πελοπόννησο στα 1809 και αφορά στις σχέσεις ανάμεσα στην οθωμανική εξουσία και τα τοπικά κέντρα εξουσίας. Η κρίση αυτή εκφράζεται στη μορφή της εξέγερσης των τοπικών ηγεσιών, χριστιανών και μουσουλμάνων, απέναντι στον εκπρόσωπο της εξουσίας, Βελή πασά. Τον αξιωματούχο αυτό προσεταιρίζεται η χριστιανική προυχοντική φατρία, όπου ο Ι. Δεληγιάννης και Σ. Λόντος κατέχουν ηγετικές θέσεις. Οι δύο ισχυροί άνδρες συμμαχούν στη συγκυρία αυτή και αποκτούν την εύνοια του πασά, ενώ οι αντίπαλοί τους μουσουλμάνοι πέφτουν σε δυσμένεια.

Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η ενίσχυση του χριστιανικού πόλου εξουσίας που, με επίκεντρο τον Βελή και τα ισχυρά ερείσματα στην Πύλη, καθίσταται ο κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού στην Πελοπόννησο. Η αντίδραση των μουσουλμάνων εκδηλώνεται με την οργάνωση συνωμοτικών ενεργειών που αποβλέπουν στην ανάκληση του οθωμανού αξιωματούχου και την αντικατάστασή του. Οι ενέργειες αυτές εκφράζουν τη δυσαρέσκεια των μουσουλμάνων για την «αδικία» που συντελείται σε βάρος τους. Ωστόσο, η χριστιανική προυχοντική μερίδα, της οποίας ηγείται η οικογένεια Δεληγιάννη, έρχεται σε ρήξη με την πολιτική του Βελή και, έτσι, προσχωρεί κι αυτή στην κίνηση των «δυσारेσθημένων» μουσουλμάνων.

Η δυσαρέσκεια γενικεύεται στην Πελοπόννησο, παρά το γεγονός ότι η οθωμανική εξουσία επιχειρεί είτε να καταστείλει την κίνηση είτε να διαπραγματευθεί με τους εξεγερμένους. Όταν ο πασάς στερείται του πολιτικού ερείσματος της φατρίας Σ. Λόντου, απομονώνεται και από τους χριστιανούς και από τους μουσουλμάνους που ελέγχουν τα τοπικά κέντρα εξουσίας. Την εποχή που ο Βελής μετατίθεται στη Σόφια, για να πάρει μέρος στον πόλεμο με τη Ρωσία, αποστέλλονται βεκίληδες στην Πύλη με αναφορές των κοινοτήτων, που εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους προς τον Σουλτάνο για την πολιτική του αξιωματούχου του, στις οποίες ζητούν την παρέμβαση του Σουλτάνου, ώστε να αρθεί η αδικία σε βάρος των πληθυσμών που τελούν υπό την κηδεμονία του. Ο Σουλτάνος, ο οποίος δεν είναι δυνατόν να ανέχεται τις «καταπιέσεις» που υφίστανται οι προστατευόμενοί του, οφείλει να καταλείψει τις ευθύνες με τρόπο που να αποδοθεί δικαιοσύνη.

Η επίκληση στην εξουσιαστική/ρυθμιστική αρμοδιότητα του Σουλτάνου αποσκοπεί στην ανακατανομή της πολιτικής δύναμης και στην αποκατάσταση των ισορροπιών μεταξύ των τοπικών κέντρων εξουσίας. Βέβαια, ο ρυθμιστικός αυτός μηχανισμός δεν αποδεικνύεται πάντοτε αποτελεσματικός και οι

δυνατότητες ρύθμισης συναρτώνται πάντα με την ιδιαίτερη συγκυρία. Οι πολιτικές αυτές πρακτικές συνιστούν ενεργητικές στάσεις αποδοχής της οθωμανικής νομιμότητας, υπό την έννοια ότι διασφαλίζουν τους όρους της ενσωμάτωσης, άρα της διαιώνισης της κατάκτησης. Ως ενεργές πολιτικές στάσεις εγείρουν, ταυτόχρονα, ζητήματα που αφορούν στη μορφή της εξουσίας που θα κατισχύσει κάτω από τις νέες, διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες των αρχών του 18ου αιώνα στο χώρο της οθωμανικής κατάκτησης.

Οι πολιτικές πρακτικές αποσχιστικού χαρακτήρα εγγράφονται στην ίδια διάρκεια, καθώς υιοθετούν κληρονομημένες παραστάσεις του κόσμου, τις οποίες προσαρμόζουν, βέβαια, και επεξεργάζονται στην πολιτική της συνάντησης του χώρου με τις δυτικές ιδεολογίες. Η προσπάθεια ελέγχου των τοπικών κέντρων εξουσίας από τους αξιωματούχους της Πύλης —που υπερβαίνει κάποτε τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες— προσκρούει στη δυναμική μιας συνεχώς διευρυνόμενης αυτονομίας των τοπικών κέντρων εξουσίας και δημιουργούνται, έτσι, συνθήκες έντασης, που υποθάλλουν ή ευνοούν αποσχιστικές βλέψεις και τάσεις. Εξελίξεις προς αυτήν την κατεύθυνση είναι δυνατές, στο βαθμό που τα τοπικά κέντρα εξουσίας, τα οποία έχουν διαμορφωθεί στην Πελοπόννησο ως παράγοντες πολιτικής δύναμης στις αρχές του 19ου αιώνα, επιζητούν τη διεύρυνση της αυτονομίας τους και, κάποτε, θεματοποιούνται στο πλαίσιο της συνάντησης με πολιτικά κέντρα ή κινήματα ξένων κρατών. Μια παρόμοια κίνηση φαίνεται, όπως είπαμε, να οργανώνεται στην Πελοπόννησο στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης ανάμεσα στον Βελή πασσά και τις τοπικές, χριστιανικές και μουσουλμανικές, ηγεσίες.

Ας παρακολουθήσουμε, όμως, πώς μνημονεύει τα γεγονότα ο Κ. Δεληγιάννης, πώς παρουσιάζει τις «συμφωνίες» μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων και, ειδικότερα, την «ένωσιν» των δύο μερών για τη συγκρότηση μυστικής πολιτικής οργάνωσης με σκοπό την απόσχιση της Πελοποννήσου από την οθωμανική εξουσία. Θα δούμε, ακόμα, την αναζήτηση πολιτικής κηδεμονίας από «ξένο» μονάρχη. Ο προύχοντας μνημονεύει τα γεγονότα, ανασυστήνοντας ένα διάλογο ανάμεσα στον πατέρα του, Ι. Δεληγιάννη, και τους μουσουλμάνους, σχετικά με τον τρόπο που επιβάλλεται να αντιμετωπισθεί η κατάσταση, αφού η πολιτική του Βελή φέρεται συνυφασμένη με την πολιτική του πατέρα του και τα αποσχιστικά σχέδια του Αλή πασσά:

«Μπέδες και αγάδες! βλέπω ότι εξαντλήσαμεν όλες τας σκέψεις και σχέδιά μας και εις κανένα δεν ευρίσκωμεν τον τρόπον δια την απαλλαγήν της πατρίδος μας (. .) άλλη ελπίς δεν μας μένη καθότι ο Σουλτάνος έλαβεν πολλήν υπόληψιν εις τον Βελήν πασάν και όσα μέσα αν μεταχειρησώμεν είναι αδύνατον να δυνηθώμεν να τον διασειώμεν

καθότι έχει προστάτας δυνατούς εις την Κωνσταντινούπολιν (. . .) δεν έχομεν ελπίδαν δια να τον αποβάλομεν ποτέ από την πελοπόννησον μάλλον δε ειμπορούμεν να κινδυνεύσωμεν ημείς και προβλέπω ότι ο Μορέας θα καταντήση να γίνη έν με την μεγάλην σατραπείαν του Αλή πασά. Οι Γάλλοι δεν είναι ομογενείς και ομόθρησκοι μήτε ημών, μήτε υμών. Είναι Φράγκοι άλλης θρησκείας. Ο μέγας αυτός αρχηγός αυτού του έθνους, ο Βοναπάρτης, όσα κράτη και όσους τόπους υπέταξεν τους παρεχώρησεν όλας τας εκουδερίας να κυβερνώνται μόνα τους, χωρίς να ανακατευθή εις τα θρησκευτικά κανενός ή εις τας ιδιοκτησίας των, οποιασδήποτε θρησκείας και αν είναι. Αν η γνώμη μου αυτή γίνη παραδεκτή, φρονώ ότι είναι αναγκαίον να σχηματίσωμεν μιαν εταιρείαν, να θέσωμεν τους όρους με τους οποίους θα ζήσωμεν ως αδελφοί μιας οικογένειας, και να ορκισθώμεν μεταξύ μας να έμβωμεν εις ενέργειαν δια να αποπερατώσωμεν όσον το συντομώτερον την υπόθεσιν αυτήν.» [A, 48/9]

Μετά τις διαπραγματεύσεις, ο Ι. Δεληγιάννης ανακηρύσσεται

«...πατέρας των τούρκων και των χριστιανών και αμέσως ωρκίσθησαν οι μεν εις το Κοράνι, οι δε εις το Ευαγγέλιον, έκαμαν δε και έν συμφωνητικόν με τρομερούς όρκους και ότι εις το εξής θέλη θεωρούνται όλοι ως αδελφοί κτλ.» [A, 49/50]

και το «συμφωνητικόν» αναφέρει, μεταξύ άλλων,

«...να είναι ισότης εις τους Τούρκους και τους Χριστιανούς να έχουν την διοίκησιν του τόπου αμοιβαίως εις όλους τους κλάδους της υπηρεσίας, δύο οι Χριστιανοί και έν οι Τούρκοι.» [A, 50]

Η χριστιανική ηγεσία δεν επικαλείται τον Ρώσο αυτοκράτορα, παρά την επιμονή που φέρονται να δείχνουν οι μουσουλμάνοι προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι, ο εκπρόσωπος των μουσουλμάνων, απευθυνόμενος προς τον Ι. Δεληγιάννη, φέρεται να διερωτάται:

«Άρχοντα, αφού εκαταντήσαμεν εις τοιαύτην απελπισίαν και αποφασίζωμεν να αλλάζωμεν ζυγόν δεν είναι άραγε συμφερότερον να προσκαλέσωμεν τους Ρώσους οπού είναι ομόθρησκοι σας προς τους οποίους θα έχετε βέβαια την ισχύν να υπερασπίζεσθε και τα ειδικά μας δικαιώματα;» [A, 49]

Η απάντηση του χριστιανού ηγέτη αντιμετωπίζει το ζήτημα στο πλαίσιο μιας ισορροπίας ανάμεσα στους πληθυσμούς:

«Μπέν μου ίσια— ίσια διά αυτό το ομόθρησκον δεν θέλω μήτε εγώ, μήτε οι συνάδελφοί μου, φρονώ, δια να μην υποδέσετε και η ενδοξότης σας και όλη η Τουρκιά, ότι θέλομεν τους Μοσκόβους δια να εκδικηθούν οι

Χριστιανοί τους Τούρκους διόσα κακά έπαδαν εις τα 1769 (...) ένεκα της επανάστασεως την οποία υπεκίνησεν τότε η Ρωσία δια τους ειδικούς της σκοπούς και κατέστρεψεν την πατρίδα μας.» [Α, 49]

Στην κίνηση των Πελοποννησίων, χριστιανών και μουσουλμάνων, προσχωρεί και ο Θ. Κολοκοτρώνης, εξόριστος την περίοδο αυτή στη Ζάκυνθο, ο οποίος μαζί με άλλους εκπρόσωπους των Πελοποννησίων μεταβαίνουν στην Κέρκυρα, όπου ζητούν την προστασία του Γάλλου αυτοκράτορα, μέσω της Γαλλικής Αρμοστείας. [Α, 49] Αργότερα, η κίνηση εξαπλώνεται στη Ρούμελη και την Ήπειρο, αλλά το σχέδιο της πελοποννησιακής ηγεσίας ματαιώνεται, τελικά, μετά την Αγγλική κατοχή της Ζακύνθου. [Α, 49] Μουσουλμάνοι και χριστιανοί ζητούν την προστασία του Γάλλου ηγεμόνα «δια την απαλλαγίην της πατρίδος» από την τυραννία του οθωμανού αξιωματούχου. Η «πατρίδα» εδώ, αποτελεί τον κοινό τόπο αναφοράς χριστιανών και μουσουλμάνων της Πελοποννήσου και η αναφορά στην κοινή «πατρίδα» λειτουργεί ως το στοιχείο συνοχής διαφορετικών θρησκευτικών ομάδων απέναντι στην κεντρική εξουσία, η οποία φέρεται να μην είναι πλέον η πανταχού παρούσα δύναμη που διασφαλίζει και εγγυάται την τάξη στην αυτοκρατορία. Η αναφορά στο «εμείς», που προσδιορίζει την «πατρίδα» χριστιανών και μουσουλμάνων, συστήνεται στη βάση ενός υπερδιατακτικού συστήματος αναφοράς στο πλαίσιο του οποίου διατάσσονται ιεραρχικά τα επιμέρους διαφοροποιητικά στοιχεία ταυτότητας. Οι Πελοποννήσιοι, μουσουλμάνοι και χριστιανοί, συγκροτούν το «εμείς», το οποίο προσδιορίζεται από την συνείδηση ότι ανήκουν στον κοινό τόπο και συμμετέχουν στη διαχείριση κοινών υποθέσεων που αναφέρονται στον τόπο αυτό.

Αυτός, ακριβώς, ο κοινός τόπος αναφοράς υπερδιατάσσεται ως ο ενοποιητικός παράγοντας, στη βάση του οποίου συστήνεται η κοινότητα των συμφερόντων και των επιδιώξεων χριστιανών και μουσουλμάνων και συνιστά όρο για τη συγκρότηση των διακυβευμάτων που αναδεικνύει η δραστηριότητα αυτών που ανήκουν στον τόπο και συμμετέχουν στην παραγωγή και άσκηση της εξουσίας. Ο τοπικός προσδιορισμός της κοινότητας συμφερόντων υπαγορεύει και τους όρους της πολιτικής δραστηριότητας, δηλαδή, της διαχείρισης των κοινών, που εκβάλλει σε ιδιαίτερες μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης και δράσης:

«Να είναι ισότης εις τους Τούρκους και τους Χριστιανούς, να έχουν την διοίκησιν του τόπου αμοιβαίως.» [Α, 50]²⁵

25. Ο Π. Παπατσώνης, αναφερόμενος στα γεγονότα, σημειώνει ότι: «οι εντόπιοι Τούρκοι του Μορέος έχοντες αυτοί και τα φρούρια όλα της Πελοποννήσου εις χείρας των δια να φύγουν τους όνυχας του Βελή πασά και από τους κατακτητικούς σκοπούς αυτού, συνεννοήθηκαν και με τους προεστούς του Μορέος ότι να επαναστατήσουν και να

Σημείο αναφοράς δεν αποτελεί η «πατρίδα», ως έννοια που παραπέμπει στην υπερβατική, αφηρημένη οντότητα, η οποία περιλαμβάνει διαχρονικά την προσδιορισμένη —με σύγχρονους όρους— σημασία του «έθνους». Και, βέβαια, τα πλαίσια, όπου αναφέρονται οι άνθρωποι σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή, δεν παραπέμπουν σε μια μονοσήμαντη μορφή συνείδησης, αυτήν που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη εθνική πραγματικότητα. Η «πατρίδα», όπως την ορίζουν χριστιανοί και μουσουλμάνοι, δεν αποδίδεται με βάση τα σύγχρονα κριτήρια προσδιορισμού συλλογικών ταυτοτήτων και η απόδοση της έννοιας της «πατρίδας» στη σύγχρονη, εθνική σημασία της, η απόπειρα κατανόησης του ιδιαίτερου τρόπου με τον οποίο τη βιώνουν τα ιστορικά υποκείμενα με αναφορά τη σύγχρονη αυτή σημασία, καταργεί το ίδιο το εγχείρημα της κοινωνιολογικής κατανόησης: το υποκαθιστά, μάλιστα, με αξιοδοτήσεις, αφού η προσέγγιση μιας διάφορης της εθνικής, ιστορικής πραγματικότητας, επιχειρείται με βάση τις αρχές που συγκροτείται ο σύγχρονος κόσμος.

Η συλλογικότητα στην οποία αναφέρονται οι Πελοποννήσιοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, προσδιορίζεται με κριτήριο την εντοπιότητα. Ο χώρος αυτός αφορά και ενώνει τους ανθρώπους του και προσδίδει την αίσθηση του «ανήκειν» και του «αναφέρεσθαι» σε ιδιαίτερες συλλογικότητες, στο πλαίσιο των οποίων ρυθμίζουν τις σχέσεις τους, διαμορφώνουν αμοιβαίους δεσμούς, εκδηλώνουν τους ανταγωνισμούς και τις διαφορές τους. Στο χώρο στον οποίο μοιράζονται τη ζωή τους, διαμορφώνουν την ιστορία τους. Οι «φρικτοί όρκοι» με τους οποίους συνδέονται χριστιανοί και μουσουλμάνοι εκφράζουν την αφοσίωση που απαιτεί η ένταξη στην κοινή υπόθεση και σε ό,τι από κοινού τους αφορά και παράγεται στο πεδίο των σχέσεων και αμοιβαιοτήτων που διαμορφώνονται στο χώρο που μοιράζονται χριστιανοί και μουσουλμάνοι. Η κοινωνική συνείδηση καθορίζεται από σχέσεις που οργανώνονται επί του τόπου και προς τις οποίες οι άνθρωποι δηλώνουν πίστη και αφοσίωση.

Ο Κ. Δεληγιάννης αυτήν την «πατρίδα» έχει κατά νου, όταν αναφέρεται σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, οι οποίοι φέρονται με νομιμοφροσύνη και πίστη στην εξουσία του πασά και, δι' αυτού, στον Σουλτάνο. 'Η, ακόμα, όταν οι

κηρυχθούν ανεξάρτητοι από την κυριαρχία του Σουλτάνου και έκαμαν γραπτάς συμφωνίας με προεστούς τίνι τρόπω να διοικούνται εν τω μεταξύ των. και εις μεν τα μέρη όπου ήτον όλο Χριστιανοί ή και περισσότεροι των Τούρκων να είναι η διοίκησις μικτή από δύο χριστιανούς και έναν Τούρκο και όπου οι Τούρκοι πάλιν ήτο πλειότεροι των Χριστιανών να είναι δύο Τούρκοι και ένας Χριστιανός. Τοιαύτη να είναι η δικαστική εξουσία και να έχουν επικεφαλής έναν αρμοστή Γάλλον. Γενομένης γραπτής τοιαύτης συνθηκολογίας, απέστειλαν επιτροπήν εις τον αρμοστήν τον Γάλλον εις τους Κορφούς όπου ήτον, τον Μαυρομιχάλη πατέρα του Πετρόμπεη, τον Γιακούπαγα από τον Λάλα, αδελφόν του Αλή Φαρμάκη και τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, όπως αιτήσουν δι'αυτού την προστασίαν του Ναπολέοντος». Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 40.

ίδιοι άνθρωποι αποσύρουν την αφοσίωσή τους στον πασά και επικαλούνται τον Σουλτάνο, ισχυριζόμενοι ότι διακινδυνεύει η «πατρίδα» τους από την «τυραννία» του οθωμανού αξιωματούχου· ακόμα περισσότερο, όταν αίρουν την πίστη τους στη νομιμότητα της εξουσίας και, προκειμένου να «σώσουν» τον τόπο τους, σπεύδουν να δηλώσουν υποταγή στο Γάλλο Βασιλιά, τον οποίο αναγνωρίζουν ως προστάτη της πατρίδας τους.

Ό,τι λοιπόν ορίζεται ως «πατρίδα» στη συνάφεια αυτή, συνδηλώνει τις διάφορες, ιστορικές μορφές συλλογικότητας στις οποίες εντάσσονται οι άνθρωποι και τις πραγματικότητες μέσω των οποίων βιώνουν κάθε φορά τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους. Πρόκειται για ζήτημα κατανόησης της ιστορικότητας των μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης που συνίσταται στην ανάδειξη των ιδιαίτερων, ιστορικών μορφών συλλογικής συνείδησης που συνεχούν και παρακινούν σε δράση τα κοινωνικά υποκείμενα. Η έννοια της «πατρίδας» αλλάζει περιεχόμενο, αποκτά διαφορετικές σημασίες, όταν αλλάζουν και οι συνθήκες όπου διαμορφώνονται οι ιστορικά προσδιορισμένες σχέσεις και δεσμοί εξουσίας. Έτσι, το εικοσιένα, ο χριστιανός προύχοντας θα ανακαλύψει μια άλλη «πατρίδα» πιο κοντά στις εθνικές της συνδηλώσεις.

Ο Κ. Δεληγιάννης εντάσσεται στην υπόθεση του εικοσιένα και αποκτά συνείδηση της ένταξής του, όπως ακριβώς συμμετέχει πρωτύτερα σε μια άλλη υπόθεση, κοινή με τους μουσουλμάνους συντοπίτες του. Και βέβαια, στη συνείδηση του μάρτυρα, η μια υπόθεση δεν ακυρώνει την άλλη. Το εικοσιένα, όπως ιστορικά δημιουργήθηκε και με τη σημασία που προσέλαβε, όταν κατίσχυσε ως εγχείρημα ή, ακόμα, με αυτήν που αναδρομικά εμείς του αποδίδουμε, έγινε υπόθεση όλων αυτών, των απογόνων τους και, ταυτόχρονα, δική μας, ένα υπεριστορικό πρόταγμα των κατακτημένων προπατόρων του ελεύθερου έθνους.

Η ένταξη στην υπηρεσία της «πατρίδος», που ορίζεται τη φορά αυτή ως υπόθεση του «έθνους των Ελλήνων» και η υιοθέτηση των εθνικών προταγμάτων, γίνονται υπόθεση του Κ. Δεληγιάννη και των άλλων Πελοποννησίων, που συμμετέχουν στον αγώνα και αναγνωρίζουν έτσι ως «εχθρούς» τους και «εχθρούς» της «πατρίδος» τους τους μουσουλμάνους ηγέτες του τόπου. Τους ανθρώπους με τους οποίους σε μια άλλη ιστορική συγκυρία τους ένωνε κάποια άλλη «κοινή πατρίδα». Η υπόθεση που ορίζεται ως υπόθεση του «έθνους» διαμορφώνει εξ ίσου πραγματικότητες, όπως ακριβώς και οι προγενέστερες, αφού συνιστούν προτάγματα που διαμορφώνονται ιστορικά από τα ίδια τα κοινωνικά υποκείμενα, κάτω όμως από ιδιαίτερες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες.

Ωστόσο, ακόμη και αυτή η «υπόθεση του έθνους», δεν είναι μονοσήμαντη και το ίδιο αυτονόητη για όλους τους φορείς της. Υποθέτουμε ότι ο πελοποννήσιος προύχοντας, ο ένοπλος της Ρούμελης, ο φαναριώτης πολιτικός δεν ενώνονται εξ ορισμού μέσω μιας υπερβατικής συνείδησης του ανήκειν στη συλλογικότητα που προσδιορίζεται με τους σύγχρονους όρους του «έθνους».²⁶

Ας σταθούμε στο ζήτημα των όρκων με τους οποίους χριστιανοί και μουσουλμάνοι «θέλει δεωρούνται όλοι ως αδελφοί», προκειμένου να «σώσουν» την «πατρίδα» τους. Η έννοια της «πατρίδας» προσδιορίζεται από τη βιωμένη εμπειρία που συγκροτείται μέσω καθορισμένων κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, επενδύεται σε συγκεκριμένα πεδία κοινωνικοπολιτικών δραστηριοτήτων. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνονται τα πλαίσια αναφοράς της συλλογικής δράσης, τα οποία οριοθετεί η ίδια η βιωμένη εμπειρία. Οι συλλογικότητες και οι αλληλεγγυότητες που συστήνουν τα άτομα, προκύπτουν με άμεσο και διαρκή τρόπο, αφομοιώνονται μέσω της βιωμένης εμπειρίας της κοινότητας/εντοπιότητας κατά την παραγωγή και αναπαραγωγή των καθημερινών κοινωνικών τους σχέσεων.

Οι σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων αναφέρονται σε κοινούς τόπους, συστήνουν ίδιους, συνεκτικούς κώδικες επικοινωνίας, οι οποίοι υπακούουν σε κανόνες και αρχές νομιμοφροσύνης που κατισχύουν με τη σταθερή επαναληπτικότητα και διάρκειά τους. Οι άνθρωποι μαθαίνουν να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα σ'αυτόν τον κόσμο και να διακρίνουν το οικείο από το ξένο στο πλαίσιο του κόσμου τους. Ο οικείος τόπος/σημείο

26. Η αντίληψη που θέλει τους ανθρώπους αυτούς να «σύρονται» στην επανάσταση ή, ακόμα, να μην έχουν διαμορφωμένη συνείδηση της υπόθεσης αυτής, επειδή τα συμφέροντά τους δεν ταυτίζονται με την εθνική υπόθεση, δεν μπορεί να αποδώσει επαρκώς τη συγκυρία. Διότι, έξω από την ιστορική συγκυρία, ταυτίζονται τα συμφέροντα και οι αξίες των ανθρώπων με ό,τι εκ των υστέρων προσδιορίστηκε ως εθνικό συμφέρον και εθνικές αξίες, στο πλαίσιο μιας νέας ιστορικής εμπειρίας. Οι θεωρήσεις αυτές προκρίνουν μια εξελικτική/τελεολογική αντίληψη για τον χρόνο και την ιστορία, όπου το παρελθόν προετοιμάζει και προαναγγέλλει αναπόφευκτα μεταγενέστερες εξελίξεις, η ανασύσταση της δράσης των ανθρώπων στο παρελθόν ερμηνεύει και αναδεικνύει ως σκοπούς ό,τι απογράφεται ως προϊόν τους. Στη λογική αυτή, το εγχείρημα κατανόησης της δράσης του πελοποννήσιου προύχοντα, του ένοπλου ή του φαναριώτη πολιτικού, συνίσταται ουσιαστικά σε αξιοδοτήσεις με αναφορά το νόημα που υπαγορεύουν εθνικά ή/και αστικά προτάγματα. Εφόσον προβάλλονται αυτά τα προτάγματα στη δράση στο παρελθόν, οι φορείς της κρίνονται ως ιστορικά υποκείμενα που τα υιοθετούν ή τα υπονομεύουν. Όμως, το εικοσιένα, όπως προσδιορίζεται στην αντίληψη αυτή, δεν συνιστά υπόθεση κανενός από τους πρωταγωνιστές του, διότι η υπόθεση αυτή δεν αντιστοιχεί στο σκεπτικό των ανθρώπων που το δημιούργησαν. Η εμπλοκή των τοπικών ηγεσιών και της πολιτικής *intelligentsia* σε μια κίνηση η οποία υιοθετεί τα εθνικά απελευθερωτικά προτάγματα ανάγεται σε υπόθεση όλων όσων συμμετέχουν στην κίνηση, στο πλαίσιο της δυναμικής που αναπτύσσεται στη διάρκειά της, με διαφορετικούς βέβαια όρους και σε διάφορους χρόνους.

αναφοράς των ανθρώπων που δεσμεύονται με όρκους είναι η θρησκευτική κοινότητα, η γειτνίαση, η οικογένεια, οι δεσμοί της συγγένειας, οι χώροι της παραγωγής και της επικοινωνίας. Οι άνθρωποι αποκτούν «πατρίδα», όταν αισθάνονται ότι μοιράζονται έναν κόσμο που τους περιβάλλει και τους αφορά από κοινού κι αυτός ο κόσμος επιδρά άμεσα και δεσμευτικά στη ζωή τους. Αποδίδουν το πρόσχημο της «πατρίδας» στο στοιχείο εκείνο που αποκτά ειδικό βάρος στη διαμόρφωση των όρων ζωής τους και υπερβαίνει τα ατομικά όρια, σε κληρονομημένες εντάξεις και σχέσεις, οι οποίες διατηρούνται και αναπαράγονται πέρα από τους σχεδιασμούς τους. Αυτή η «πατρίδα» τους δεσμεύει ενώ, ταυτόχρονα, εγγυάται και διασφαλίζει την προσωπική τους υπόσταση, την κοινωνική τους παρουσία και δράση. Μόνο που το περιεχόμενο της «πατρίδας» μεταλλάσσει, χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται στους ίδιους χρόνους ο κόσμος της κοινωνικής εμπειρίας και τα κοινωνικά πλαίσια στα οποία αναφέρονται οι άνθρωποι, όταν επιχειρούν να νοηματοδοτήσουν την αλλαγή, να αποδώσουν όνομα στον κόσμο γύρω τους, παραμένουν σταθερά.

Ο μουσουλμάνος δε συνιστά για το χριστιανό γείτονά του κάτι το «ξένο», αν και παραμένει πάντα κάτι «άλλο». Διότι αλληλοαναγνωρίζονται ως κοινωνικές παρουσίες μέσω της κοινωνικής εμπειρίας που αναφέρεται στη γειτνίαση, την καθημερινή κοινωνική επαφή την πολιτική συναλλαγή. Και εδώ, από το πεδίο αυτό υποχωρεί η δεσμευτικότητα της κεντρικής εξουσίας που επιβάλλει διαχωρισμούς και αναβαθμίζεται η δεσμευτικότητα της ανταλλαγής, κοινών τόπων αναφοράς σε πράγματα οικεία ανάμεσα σε ανθρώπους και χώρους που συνδέονται με ιδιαίτερους δεσμούς. Ο «άλλος» καθίσταται οικείος, φέρει όνομα, αποκτά συγκεκριμένη θέση και ταυτότητα. Ο «άλλος» είναι εδώ, ανήκει τον ίδιο τόπο, ενδεχόμενος αντίπαλος ή σύμμαχος, μουσουλμάνος ή χριστιανός, αποτελεί μέρος του ίδιου κόσμου. Αποτελεί σημείο αναφοράς, εγγράφεται στον ορίζοντα της κοινωνικής δράσης.

Οι λεγόμενες «φατρίες» ή «κόμματα» που συστήνονται μεταξύ πελοποννησίων, χριστιανών και μουσουλμάνων, χαρακτηρίζονται από τη διάρκεια και τη συνοχή. Πρόκειται για πλέγματα σχέσεων και δεσμών που εξυφαίνονται και αναπτύσσονται, αποκτώντας με το χρόνο ιδιαίτερη βαρύτητα στην οργάνωση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής και των δεσμών εξουσίας. Σχέσεις δεσμοδετημένες με το βάρος της κληρονομιάς και της διαδοχής, διατηρούν τη σταθερότητα και την ισχύ τους στο χρόνο, δημιουργούν υποχρέωση στους ανθρώπους που τις κληρονομούν από τους παλιότερους να τις συντηρούν και να τις κληροδοτήσουν με τη σειρά τους στους νεότερους. Πρόκειται για κοινωνικούς δεσμούς με διάρκεια πέρα από τη διαχείριση των συγκυριακών πολιτικών ζητημάτων. Έτσι, ο Κ. Δεληγιάννης σημειώνει ότι η οικογένειά του διατηρούσε

«...πάντοτε συνδεδεμένην στενήν και ειλικρινή φιλίαν μετά του Αλή Φαρμάκη και του Χασάναγα Φιδά, γαμβρού και γυναικαδέλφου, και υπερασπίζοντο αμοιβαίως και έδιδεν έκαστος την αναγκαίαν συνδρομήν εις τους άλλους κατά τας περιστάσεις (...) άνθρωπος με έξοχον νούν, με πολλήν φρόνησιν, σταθερός και πιστός εις την φιλίαν του, ακεραίου χαρακτήρος, ανδρείος και τολμητίας και πλούσιος.» [Α, 51]

Στο σχέδιο των χριστιανών και των μουσουλμάνων συμμετέχει, όπως είπαμε, και ο Θ. Κολοκοτρώνης, που διατηρεί στενές σχέσεις με την οικογένεια του Αλή Φαρμάκη. Έτσι, όταν αυτός έρχεται σε ρήξη με τον Βελή και ετοιμάζεται να συγκρουσθεί μαζί του, ζητά τη βοήθεια του παλιού κλέφτη. Στα Απομνημονεύματά του ο Θ. Κολοκοτρώνης σημειώνει:

«Ο Αλή Φαρμάκης λοιπόν ετοιμάζετο να αντιπαραταχθεί εις τον Βελή πασά. Ο πάππος του Αλή Φαρμάκη και ο πάππος ο ειδικός μου, Γιάννης Κολοκοτρώνης, ήσαν φίλοι και αδελφοποιητοί. Εσκοτώθηκε ο παπούλης μου και ο παπούλης του Αλή Φαρμάκη και έμεινε η φιλία η ίδια εις τον πατέρα μου και εις τον πατέρα του Αλή Φαρμάκη. Ως φίλοι πατρικοί ελάβαμεν και ημείς ανταπόκρισιν, δεν τον είχα ιδεί προσωπικώς. Επιστηριζόμενος λοιπόν εις την φιλίαν με έγγραψε ένα γράμμα, μου έλεγε: Φίλε πατρικέ, ο Βελήπασας ετοιμάζεται να με βαρέσει και αν είσαι φίλος να έλθεις να με βοηθήσεις. Και εγώ του αποκρίθηκα ότι: Δεν έρχομαι τώρα, διότι θα σε βλάβω, και αν δεν έχει σκοπό να έλθει ο Βελήπασας, τό μου το μάθει ότι ήλθα εγώ, θα έλθει τότε, αλλά να κοιτάξεις με κανένα μέσο να μην κηρύξεις τον πόλεμο, αν όμως και κινήσει το στράτευμα εναντίον σου, τότε έρχομαι.»²⁷

Ο Θ. Κολοκοτρώνης, επιστρέφοντας από τη Ζάκυνθο στην Πελοπόννησο, συμπαρατάσσεται με τον Αλβανό απέναντι στα στρατεύματα του πασά. Όταν τα δύο μέρη διαπραγματεύονται κάποιο συμβιβασμό, η κεντρική εξουσία φέρεται να προτείνει στον Αλβανό να του παραδώσει τον Κολοκοτρώνη και υπόσχεται, ως αντάλλαγμα «να του χαρίσει τα πταίσματά του, τον πύργο του, όλα.»²⁸

Ο Θ. Κολοκοτρώνης ανασυστίνει στα Απομνημονεύματά του τις διαπραγματεύσεις του πατρικού του φίλου με τον πασά:

«Τον απεκρίθη [Ο Αλή Φαρμάκης] ότι: αν είναι της τιμής και της παλληκαριάς να δώσω έναν φίλο μου, οπού ήλθε να με βοηθήσει από τα νησιά, και εγώ ημπορώ να το κάμω. Απεκρίθησαν ότι: Αληθινά είναι

27. Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», στο, *Τερτσέτης Άπαντα, Τα κατάγραφα, Ηρωικά πρόσωπα και κείμενα*, Αθήνα, Πηγή, 1953, τ. Γ', σ. 46.

28. Αυτόθι, σ. 47.

αυτό, πλήν νεντέλι, μέγα πράγμα με ένα Ρωμαίο, να χαθεί τόση Τουρκιά δια έναν άνθρωπο. Ο Αλή Φαρμάκης απεκρίθη ότι: αν ήμουν παπάς εγινόμεν και εγώ άπιστος, πλήν δεν το κάμω, κάμετε λαγούμι και ημπορέσετε αναποδογυρίστε μας και ο Θεός έχει.»²⁹

Ο τρόπος που αποδίδονται οι παραδοσιακές αμοιβαιότητες δεν σκιαγραφούν βέβαια την εικόνα μιας «καλής εποχής», όπου πρωτανεύει η ανιδιοτέλεια και η αδελφοσύνη στις κοινωνικοπολιτικές σχέσεις. Δεν θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τη βοήθεια που προσφέρει ο παλιός κλέφτης, μάλιστα σε έναν άνθρωπο που «δεν τον έχει ιδεί προσωπικώς», ως πράξη «ηρωισμού».

Το ίδιο αναντίστοιχη προς τις πραγματικότητες των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων θα ήταν να αποδοθεί η συνδρομή του Θ. Κολοκοτρώνη στο συγγενή του —που τυχαίνει να είναι και μουσουλμάνος— σε έλλειμμα «δρησκευτικού» ή «εθνικού» φρονήματος, που θα έπρεπε να τον χαρακτηρίζει. Η πράξη αυτή, σύμφωνα με τα κριτήρια του ίδιου του δρώντα και τους καταναγκασμούς του περιβάλλοντος στο οποίο οργανώνει τη ζωή και τη δράση του, υποδεικνύεται από τον τρόπο που δεσμίζονται οι σχέσεις αλληλεγγύης και αμοιβαιότητας στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας.

Οι αρχές λογισμού που διέπουν την πράξη του παλιού κλέφτη, ξένες, ασφαλώς, προς σύγχρονα κριτήρια ορθολογικότητας, εγγράφονται στο δεδομένο ιστορικοκοινωνικό περιβάλλον και στο σύστημα των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμεύσεων, στο πλαίσιο των οποίων αποκτά ιδιαίτερη σημασία και αξία η δράση των κοινωνικών υποκειμένων. Οι δεσμοί της συγγένειας, μέσω των οποίων συστήνονται οι τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις, υπαγορεύουν στους ανθρώπους την υποχρέωση παροχής βοήθειας στον «πατρικό φίλο», όπως επίσης και την υποχρέωση ανταπόδοσής της με την παροχή προστασίας. Παραπέμπουν σε σημασίες και αξίες ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένες, στη βάση των οποίων συστήνεται το πλέγμα των αμοιβαιοτήτων και των αλληλεγγυοτήτων που διέπουν τις σχέσεις ατόμων και ομάδων, εξασφαλίζοντας την αναπαραγωγή των τοπικών δομών εξουσίας.

Η σχέση «φιλίας» που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της παλιάς συγγένειας ανάμεσα στο χριστιανό ένοπλο και το μουσουλμάνο προύχοντα μεταφράζεται σε παροχή βοήθειας που ανταποδίδεται με τη μορφή της πίστης. Την πίστη την οποία επικαλείται ο μουσουλμάνος απέναντι στην οθωμανική εξουσία, ανάγοντάς την σε «ζήτημα τιμής». Οι αξίες αυτές υποβάλλουν δεσμεύσεις και υποχρεώσεις που διαμορφώνουν τους όρους και τους κανόνες με βάση τους

29. Αυτόθι, σ. 47

οποίους ρυθμίζονται οι κοινωνικοπολιτικές σχέσεις στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Στο επίπεδο των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και ισορροπιών ανάμεσα στους τοπικούς φορείς εξουσίας, η απόδοση πίστης του μουσουλμάνου προς τον χριστιανό «αδελφό», ως σχέση αμοιβαιότητας, όχι μόνο δεν καταφάσκει τη θρησκευτική διάκριση και τα συμπαρομαρτούντα της, αλλά υπερδιατάσσεται και αυτής ακόμα της πρωταρχικής, επίσημης διάκρισης ανάμεσα στους «πιστούς» και τους «άπιστους» που επιβάλλεται ως οργανωτική αρχή του συστήματος της κατάκτησης.

Ωστόσο, οι διευθετήσεις αυτές διευρύνουν τα όρια ανοχής του συστήματος, όχι βέβαια, στην κατεύθυνση ακύρωσης ή υπέρβασης της ίδιας της αρχής, αλλά εν όψει της προσαρμογής της στις πραγματικότητες των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και συνθηκών. Εξασφαλίζονται, έτσι, εναλλακτικές εξισορροπητικές απαντήσεις στις εκ πρώτης όψεως ασύμβατες επιταγές νομιμοφροσύνης που επιβάλλουν από τη μία πλευρά οι τοπικές σχέσεις αμοιβαιότητας και από την άλλη η αδιαπραγμάτευτη οργανωτική αρχή του συστήματος της κατάκτησης. Τέτοιου τύπου διευθετήσεις, δηλαδή «νοθεύσεις», κατοχυρώνουν τα δρώντα υποκείμενα, όταν πρόκειται να συμβιβάσουν την «πίστη» τους ως μουσουλμάνοι με την «πίστη» τους απέναντι στον «αδελφό» —ο οποίος τυχαίνει να είναι και «Ρωμιός».

Η παροχή προστασίας στον χριστιανό «αδελφό» προσδιορίζεται από την ιδιότητά του ως μέλους μιας φαντασιακής «αδελφότητας», η οποία ανάγεται στις αρχές της εντοπιότητας, στους πλασματικούς δεσμούς της συγγένειας, τις σχέσεις αμοιβαιότητας που διασφαλίζουν τη συνοχή και αναπαραγωγή των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων στην τοπική κοινωνία. Με τη στάση του αυτή ο μουσουλμάνος δεν αποκηρύσσει τη νομιμοφροσύνη του στη θρησκευτική κοινότητα που ανήκει. Έτσι, απέναντι στην επίσημη αρχή που επιτάσσει την παράδοση του Κολοκοτρώνη στην εξουσία —«μέγα πράγμα με ένα Ρωμαίο να χαθεί τόση Τουρκία δια έναν άνθρωπο»— αντιτείνει τις επιταγές των σχέσεων αμοιβαιότητας που επιβάλλουν οι νόρμες της τοπικής κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό εξορθολογίζεται η κατάσταση με το να σχετικοποιείται η ιεραρχία που υποσημειώνεται στην διάκριση χριστιανός—μουσουλμάνος: «Αν ήμουν παπάς, εγινόμουν και εγώ άπιστος, πλήν δεν το κάμω».

Με την απάντηση αυτή ο μουσουλμάνος υπερβαίνει το δίλημμα που του θέτει ο παπάς, αποδίδοντας νομιμοφροσύνη σε δύο αντιτιθέμενες επιταγές, οι οποίες όμως δεν παραπέμπουν σε αντιτιθέμενες περιοχές της κοινωνικής δράσης, αλλά σε δύο διαφορετικού τύπου πεδία δράσης. Το πεδίο των οργανωτικών αρχών, όπου η σχέση δεν μπορεί παρά να ορίζεται ως μονοσήμαντη ιεραρχία και το πεδίο της καθημερινής ζωής, όπου το ένα στοιχείο ορίζει με την παρουσία του τον ορίζοντα της δράσης του άλλου. Αν

και δεν αίρεται η ιεραρχική σχέση χριστιανός-μουσουλμάνος, αποκαθίσταται μια μορφή ισορροπίας και διευθέτησης ανάμεσα στις υποχρεώσεις και τις δεσμεύσεις που απαιτεί η ιδιότητα του μέλους της κοινότητας των μουσουλμάνων και η ιδιότητα του μέλους μιας φανταστικής κοινότητας αίματος στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας.

Τα πολιτισμικά πρότυπα αναφοράς και οι κώδικες αξιολόγησης που διέπουν και ρυθμίζουν την κοινωνική και πολιτική οργάνωση στο πλαίσιο της κοινότητας, η «τιμή», η «παλληκαριά», η «πίστη», η «ανταπόδοση», η αλληλεγγύη και η αμοιβαιότητα, αποκτούν ιδιαίτερη αξία και καθοριστική σημασία στις σχέσεις των ανθρώπων και στη ζωή των τοπικών κοινωνιών. Πολλές φορές, στα όρια ανοχής του συστήματος και υπό ειδικές συνθήκες, υποκαθιστούν ως οργανωτική αρχή το δρησκευτικό φρόνημα, στο οποίο δεμελιώνεται η διαφορά ανάμεσα στους πιστούς και τους άπιστους. Έτσι, οι τοπικοί φορείς εξουσίας συγκροτούν και ορίζουν τις ταυτότητές τους, όχι μονοσήμαντα αλλά ως προσαρμογή στη λογική της πολυμορφίας που χαρακτηρίζει το οθωμανικό σύστημα κυριαρχίας. Τα χριστιανικά και μουσουλμανικά τοπικά εξουσιαστικά μορφώματα συστήνουν σχέσεις αμοιβαιότητας, επικαλούμενα ταυτοποιητικά γνωρίσματα που αντιστοιχούν στις ιδιαίτερες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους, όπως είναι η τοπικότητα, και τις επικυρώνουν ακόμα και με πρακτικές πλασματικής συγγένειας.

Η κοινότητα ή η διάσταση συμφερόντων ανάμεσα στους μουσουλμάνους και τους χριστιανούς προσδιορίζονται από τα εκάστοτε διακυβεύματα τα οποία αναδεικνύει η κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα στην τοπική κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτών των τύπων αξιολόγησης και της επαλληλίας τους προσδιορίζεται και η στάση του Αλή Φαρμάκη απέναντι στον Οθωμανό αξιωματούχο. Ο μουσουλμάνος, στο αίτημα παράδοσης του αλλόδρησκου «αδελφού» του και προκειμένου να καταστραφούν οι όροι της καθημερινότητάς του (στον ορίζοντα της οποίας συμμετέχει ο Κολοκοτρώνης) φέρεται να απαντά στην εξουσία, «αν ημπορέσετε, αναποδογυρίστε μας και ο Θεός έχει».

Από την άλλη πλευρά, ο Θ. Κολοκοτρώνης, ως φορέας κοινωνικής και πολιτικής δύναμης στον τόπο, διαμορφώνει στη διάρκεια της ζωής του και αντίστοιχου τύπου σχέσεις, είτε με μουσουλμάνους και χριστιανούς τοπικούς ηγέτες, είτε ακόμα και με φορείς της οθωμανικής εξουσίας, στο πλαίσιο βέβαια των τοπικών συσχετισμών δύναμης. Τώρα, το κριτήριο που διέπει τις δραστηριότητες και τις εντάξεις του και συγκροτεί την κοινωνική και πολιτική του ταυτότητα στα διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα, δεν είναι το δρησκευτικό ή το υποτιθέμενο «με σύγχρονους όρους» εθνικό φρόνημα. Ο Θ.

Κολοκοτρώνης, με την ιδιότητα του ένοπλου (κλέφτη ή κάπου) και αργότερα του αξιωματικού στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα ή, τέλος, ακόμα και ως «ζωέμπορος», εντάσσεται σε διαφορετικές συλλογικότητες και διαφορετικά περιβάλλοντα, όπως της «φρόνιμης» κοινωνίας, της ένοπλης ληστρικής ομάδας που εναντιώνεται στις κοινοτικές αυθεντίες, ή τέλος, της «πατρίδας» που κινδυνεύει.

Στα μάτια του προύχοντα, ο ένοπλος αυτός δεν έχει θέση στη «φρόνιμη» κοινωνία, αν και συνδέεται μαζί της ως μέλος της χριστιανικής κοινότητας των κατακτημένων ή ως διεκδικητής της θέσης του κάπου που εντάσσεται στους μηχανισμούς της οθωμανικής νομιμότητας. Η αδελφοποίησή του με τον Ν. Δεληγιάννη τον συνδέει με την οικογένεια των άσπονδων εχθρών του, ενώ η «πατρική φιλία» με τον Αλβανό μουσουλμάνο, τον Αλή Φαρμάκη, τον φέρνει αντιμέτωπο με την οθωμανική εξουσία και τον εντάσσει στο σχέδιο απελευθέρωσης της «κοινής πατρίδος» από τον «τύραννο» ηγεμόνα της Πελοποννήσου. Η Πελοπόννησος, κοινή πατρίδα χριστιανών και μουσουλμάνων, θεωρείται επίσης πατρίδα των ήδη εξολοθρευμένων ληστρικών ομάδων και των αρχηγών των κλεφτών που κατέφυγαν στα νησιά. Στην αποσχιστική κίνηση της τοπικής, χριστιανικής και μουσουλμανικής, ηγεσίας συμμετέχει, λοιπόν, και ο κόσμος των όπλων, οι κλέφτες που είχαν καταφύγει στη Ζάκυνθο.

Βέβαια, στη μαρτυρία του ο Κ. Δεληγιάννης μνημονεύει ότι η επιχείρηση εξόντωσης των κλεφτών είχε την ευλογία του Πατριάρχη, προκειμένου να διαφυλαχθεί η χριστιανική κοινότητα «από αυτό το μίasma» [Α, 41] και να σωθεί ο τόπος. Το ίδιο, όμως, καθ' όλα νόμιμη και απαραίτητη κρίνεται επίσης η συμμετοχή των κλεφτών, ιδίως του Θ. Κολοκοτρώνη, στην εξέγερση ενάντια στην οθωμανική νομιμότητα, προκειμένου πάλι να διασωθεί ο τόπος. Και στις δύο περιπτώσεις, ως κοινός παρονομαστής φέρεται η σωτηρία του τόπου. Έτσι, στο βαθμό που ο Κολοκοτρώνης αμφισβητεί τη νομιμότητα, παραβιάζει την τάξη που επιβάλλουν οι τοπικές αυθεντίες και «θγαίνει κλέφτης», εξορίζεται από την κοινότητα, θεωρούμενος «εχθρός» του τόπου και «μίasma» για την «πατρίδα». Όταν όμως οι πελοποννήσιοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, εξεγείρονται ενάντια στην «άδικη» διοίκηση και την έννομη οθωμανική τάξη, τότε η συμμετοχή του Κολοκοτρώνη στο πλευρό των εξεγερμένων κρίνεται απαραίτητη, καθώς, τώρα, πρόκειται για την υπεράσπιση της πατρίδας απέναντι στην «τυραννία» της εξουσίας.

Είπαμε ότι η ενέργεια του Κολοκοτρώνη να εκθέσει σε κίνδυνο τη ζωή του, προκειμένου να βοηθήσει τον «πατρικό φίλο», εγγράφεται στη λογική συγκρότησης των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και συλλογικοτήτων που στηρίζονται στους δεσμούς της συγγένειας και της αμοιβαιότητας και

αποτελούν την κυρίαρχη μορφή κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Οι παραδοσιακές αλληλεγγυότητες διαμορφώνουν κοινότητα, ακολουθώντας τα πρότυπα των συγγενικών δικτύων, όπου οι σχέσεις καθαγιαζονται και κληρονομούνται, εξού και ο δεσμευτικός τους χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτών των κοινωνιών, εννοούνται από τα δρώντα υποκείμενα ως φυσικές, αυτονόητες πραγματικότητες που διέπουν την οργάνωση και τη διαχείριση της καθημερινότητας.

Η αμοιβαιότητα στην οποία υποχρεώνονται οι Κολοκοτρωναίοι –σε άλλη περίπτωση οι Δεληγιανναίοι– συνίσταται στο ότι φέρουν την υποχρέωση που δημιουργεί η «πατρική φιλία» να συνδράμουν τον μουσουλμάνο προύχοντα. Όπως ακριβώς και ο Αλή Φαρμάκης, ο οποίος, «επιστηριζόμενος εις την φιλίαν», αυτονόητα θα επικαλεσθεί τη βοήθεια του Θ. Κολοκοτρώνη. Από την άλλη πλευρά, όμως, η παροχή βοήθειας που δέχεται ο μουσουλμάνος, του δημιουργεί χρέος που μένει προς ανταπόδοση. Ο Θ. Κολοκοτρώνης δεσμεύεται σε μια υπόθεση που αφορά τον μουσουλμάνο από το γεγονός ότι, λόγω της δέσης που κατέχει στο σύστημα των τοπικών σχέσεων και δομών εξουσίας, αναμένεται από αυτόν να εκπληρώνει ρόλους που απαιτεί η δέση και η ιστορία της οικογένειάς του. Οφείλει να ανταποκρίνεται στην εικόνα που δημιουργεί για τον ένοπλο και, ειδικότερα, για την οικογένειά του η τοπική κοινωνία, αλλά και από την εικόνα που δημιουργεί ο ίδιος για τον εαυτό του ως ένοπλο μέλος της οικογένειας των Κολοκοτρωναίων.

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι την περίοδο που εκδηλώνονται οι συγκρούσεις ανάμεσα στον μουσουλμάνο Αλή Φαρμάκη και την οθωμανική εξουσία, όπως επίσης και τα αποσχιστικά σχέδια της πελοποννησιακής ηγεσίας, ο Θ. Κολοκοτρώνης, αν και βρίσκεται στη Ζάκυνθο, επωφελούμενος από τη συγκυρία, επιστρέφει στην Πελοπόννησο. Η εμπλοκή του στη σύγκρουση των «μπέδων» με τον πασά και η σύναψη συγγενικών σχέσεων με τους Δεληγιανναίους –αν και είχαν συνδράμει την εξουσία στην εξόντωση των κλεφτών– σημαίνει ότι εξακολουθεί ή επιδιώκει να παρεμβαίνει στα τοπικά πολιτικά δρώμενα και γιαυτό καλλιεργεί τις σχέσεις του με τους πολιτικούς παράγοντες του τόπου, όπως, παλιότερα, ως τοπικός ένοπλος.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης επιδιώκει να ανανεώσει την πολιτική του επιρροή και να κατοχυρώσει, έτσι, την ηγετική κοινωνική και πολιτική του παρουσία. Αναζητά την επιβεβαίωση της κυριαρχικής του ικανότητας ως ένοπλου, μέσω της ενίσχυσης του γοήτρου και του κύρους του στην τοπική κοινωνία και την αναγνώρισή του ως φορέα δύναμης στην οποία μπορεί κανείς να στηρίζεται και να έχει εμπιστοσύνη. Έτσι, με τη βοήθεια που παρέχει ο Θ. Κολοκοτρώνης στον Αλή Φαρμάκη, επενδύει, τελικά, στις κοινωνικές του σχέσεις και δημιουργεί τους όρους επανένταξής του στο πολιτικό πεδίο και της

συμμετοχής του στις εξελίξεις που κυοφορούνται στην Πελοπόννησο αυτή την εποχή.³⁰

Χριστιανοί και μουσουλμάνοι, όπως οι Δεληγιανναίοι και ο Αλή Φαρμάκης, ακόμα οι Κολοκοτρωνάιοι στη Ζάκυνθο, εξεγείρονται προκειμένου να «σώσουν» την κοινή πατρίδα που κινδυνεύει να «αφανισθεί» από την «τυραννική» διοίκηση του οθωμανού αξιωματούχου. Σύμφωνα με τους πρωταγωνιστές της κίνησης, ο απώτερος στόχος του οθωμανού αξιωματούχου ήταν η εμπέδωση της εξουσίας του με τρόπο που να διευρύνει την κυριαρχία του πατέρα του, Αλή πασά. Ο πατέρας του Κ. Δεληγιάννη που διαχειρίζεται, ως εκπρόσωπος των χριστιανών, την υπόθεση, φέρεται να ανησυχεί:

«Προβλέπω ότι ο Μορέας θα καταντήση να γίνη έν με την μεγάλην σατραπείαν του Αλή πασά. Οι Γάλλοι δεν είναι ομογενείς και ομόδρησκοι, ούτε ημών ούτε υμών. Είναι Φράγκοι άλλης θρησκείας. Ο μέγας αυτός αρχηγός αυτού του έθνους, ο Βοναπάρτης, όσα κράτη και όσους τόπους υπέταξε τους παρεχώρησεν όλας τας ελευθερίας να

30. Σε καμμία περίπτωση, όμως, δεν θα πρέπει να αποδίδεται στην ενέργεια του Θ. Κολοκοτρώνη –ενέργεια που εκδηλώνεται στο πλαίσιο των μορφών ανταλλαγής που οργανώνουν και νομιμοποιούν τις τοπικές πολιτικές σχέσεις αμοιβαιότητας– η έννοια της εργαλειακής «χρήσης» των αξιών της συγγένειας, ως μέσου προς την επίτευξη ίδιων επιδιώξεων και στοχοθετήσεων. Ούτε, ακόμα, να αποδίδονται τα κίνητρα της δράσης στις εν γένει «αξίες» της κοινωνίας που διαμορφώνουν τον «χαρακτήρα» των ανθρώπων. Τα κίνητρα της ιστορικοκοινωνικής δράσης δεν ανάγονται σε μια τυπικά λογική αιτιακή συνάφεια, μέσων/επιδίωξης στόχων, ενόψει της μεγιστοποίησης οφέλους, ούτε μπορούν να ανασυσταθούν στις αρχές που υπαγορεύονται γενικά από τις «αξίες» της κοινωνίας διότι, έτσι, εξορίζονται από την ανάλυση οι ιστορικοκοινωνικοί παράμετροι και οι ιδιαίτεροι όροι συγκρότησης των κοινωνικών σχέσεων, στο πλαίσιο των οποίων νοσηματοδοτείται η κοινωνική δράση από την πλευρά των ίδιων των δρώντων υποκειμένων. Οι τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και θεσμοί εξουσίας καθορίζονται από συμφέροντα και αξίες στη βάση των οποίων οργανώνονται οι κοινωνικές ομάδες και διαμορφώνονται οι συσχετισμοί πολιτικής δύναμης. Ακόμα, οι άνθρωποι και οι κοινωνικές ομάδες φέρουν συμφέροντα, όπως φέρουν και αξίες στις οποίες τα θεμελιώνουν, φροντίζοντας να τα διασφαλίζουν και να τα προωθούν. Ωστόσο, οι όροι συγκρότησης της κοινωνικής συμπεριφοράς δεν αντανακλούν άμεσα τα «αντικειμενικά», «πραγματικά» συμφέροντα. Τα κίνητρα και οι στοχοθετήσεις της δράσης των ανθρώπων, οι αρχές λογισμού που τη συγκροτούν ως έλλογη και κοινωνικά σημαίνουσα πρακτική, διαμεσολαβούνται από την ιδιαίτερη, ιστορικά προσδιορισμένη βιωμένη εμπειρία και παράσταση των σχέσεών τους με τις πραγματικές/αντικειμενικές συνθήκες ύπαρξής τους. Έτσι, το πολιτικό ενέργημα του Θ. Κολοκοτρώνη στη δεδομένη συγκυρία δεν θα μπορούσαμε να το κατανοήσουμε με αναφορά την «ελεύθερη» επιλογή του που θα πήγαζε από τυπικές λογικές διεργασίες, με όρους μέσων/σκοπών, χωρίς να συνεκτιμηθούν τα ιστορικοκοινωνικά πλαίσια αναφοράς και το ιδιαίτερο πλέγμα αξιών στο οποίο μεταγράφονται, εξορθολογίζονται και νομιμοποιούνται. Οι καταναγκασμοί αυτοί υπαγορεύονται –εν είδει κανονιστικών προτύπων, ιδεολογικών πλαισίων και προσανατολισμών– από την ένταξη του δρώντα. Δεν ισχυριζόμαστε ότι οι δεσμεύσεις του Θ. Κολοκοτρώνη προκαθορίζουν τη δράση του, αλλά ότι συνδιαμορφώνουν τον κόσμο του, έναν μοναδικό, ολοποιο κόσμο με αναφορά τον οποίο οργανώνει και προσανατολίζει τη δράση του.

κυβερνώνται μόνα τους χωρίς να ανακατευθώ εις τα θρησκευτικά κανενός ή εις τας ιδιοκτησίας των οποιασδήποτε θρησκείας και αν είναι.
» [Α, 49]

Στην πολιτική του πασά της Πελοποννήσου οι τοπικές ηγεσίες βλέπουν, λοιπόν, να διακυβεύεται η δική τους εξουσιαστική δύναμη και να υπονομεύεται η σχετική πολιτική αυτονομία των κοινοτήτων. Τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στον Ναπολέοντα προσομοιάζουν σ'αυτά που αποδίδονται στον βεζύρη Τοπάλ Οσουμάν πασά, ο οποίος αντικατέστησε τους Ενετούς και επέτρεψε τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων των τοπικών κέντρων εξουσίας. Η εικόνα του Ναπολέοντα και της πολιτείας του, όπως επίσης και εκείνη του «περίφημου στρατάρχη» τον οποίο μνημονεύει ο προύχοντας, αντιστοιχούν στο στερεότυπο του δίκαιου ηγεμόνα.³¹

Αντίθετα, η οθωμανική εξουσία που εκπροσωπεί ο Βελής, αντιστοιχεί στο «τυραννικό» καθεστώς που επέβαλαν κάποτε οι Ενετοί, αφού θεωρείται ότι επιχειρεί να περιορίσει τις «ελευθερίες» των τοπικών κέντρων εξουσίας. Η τοπική οθωμανική εξουσία έχει την τάση να διευρύνει την παρουσία της στα τοπικά πράγματα σε βάρος των τοπικών αυθεντιών. Στην λογική αυτή κινείται, βέβαια, ο οθωμανός αξιωματούχος, έχοντας, στο μεταξύ, διασφαλίσει την υποστήριξη και την ανοχή της κεντρικής εξουσίας, «καθότι έλαβεν πολλήν υπόληψιν». Ο Σουλτάνος παρουσιάζεται ανήμπορος να προστατεύσει τους «λαούς» που βρίσκονται υπό την ηγεμονία του και δείχνει ανοχή στους «κατακτητικούς σκοπούς» του αξιωματούχου του. Έτσι, η «πατρίδα» των χριστιανών και των μουσουλμάνων κινδυνεύει με «αφανισμό».

Έτσι όπως έχει διαμορφωθεί η κατάσταση, υπονομεύονται τα ίδια τα θεμέλια, οι αρχές οργάνωσης του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας και οι όροι που διασφαλίζουν τη σχετική αυτονομία των κοινοτήτων στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής και στην ανάδειξη των τοπικών ιεραρχιών, καθώς επίσης και οι όροι που διασφαλίζουν την αναπαραγωγή των τοπικών κέντρων εξουσίας.³² Το σχέδιο της πελοποννησιακής ηγεσίας, το παρουσιάζει ο Θ. Κολοκοτρώνης στα Απομνημονεύματά του:

31. Για τις παραστάσεις του Ναπολέοντα και το εξουσιαστικό/ηγεμονικό πρότυπο που αντιπροσωπεύει, βλ. Α. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 410-411. Β. Παναγιωτόπουλος, «Συζήτηση Στρογγυλής Τραπέζης με θέμα: Η Γαλλική Επανάσταση και ο Νέος Ελληνισμός», στο, *Γαλλική Επανάσταση και Σύγχρονη Κριτική*, Αθήνα, ΚΜΑΣ-Ηράκλειτος, 1989, σσ. 105-106.

32. Η δημιουργία ισχυρών πόλων εξουσίας στην Πελοπόννησο αποτελεί προϊόν της εξέλιξης που παρουσιάζει το σύστημα εκμίσθωσης των φόρων και της διαχείρισης των δημοσίων προσόδων. Οι εκμισθωτές του μουκατά μετατρέπονται σε ισόβιους αγοραστές, γεγονός που τους επιτρέπει να ασκούν τον πλήρη έλεγχο της δημοσιονομικής πολιτικής και να συγκεντρώνουν σημαντική πολιτική δύναμη στον

«Και ήλθον όλοι οι Τούρκοι και οι Ρωμαίοι οι σημαντικοί εις την Ζάκυνθον, να κάμομεν μια κυβέρνησιν, συνδεμένη από 12 Τούρκους και 12 Ελληνας να κυβερνούν τον λαόν. Οι Τούρκοι επίσης να καταδικάζονται καθώς και οι Ελληνες. Τους νόμους τους είχομεν εγγράφους εις τους Κορφούς από τον Δουζελότ. Η σημαία μας, από το ένα μέρος το φεγγάρι και από το άλλο το Σταυρό και το σχέδιόν μας ήτον άμα επατούσαμεν τον Μορέαν να κάμομεν αναφοράς εις τον Σουλτάνον και να του λέγομεν ότι: ημείς δεν αποστατήσαμεν εναντίον σου, πλήν εναντίον του τυράννου του Βελή πασά και ο Δουζελότ ηκούετο με τον Σεμπασιάνη, πρέσβην εις την Κωνσταντινούπολη, ώστε να εμποδίσουν τον Σουλτάνον δια κάθε κίνημα.» «...ο μυστικός μας σκοπός ήτον αφού εμβαίναμεν και επιάναμεν τα φρούρια, τότε το εκάμαμεν εθνικώτερον και εχαλούσαμεν τους Τούρκους».³³

Ωστόσο, ανεξάρτητα από το «μυστικό σκοπό» επί το «εθνικώτερον» στον οποίο αποδίδεται αναδρομικά η κίνηση αυτή, το καίριο σημείο είναι να διακρίνουμε τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται, καθώς επίσης και τις παραστάσεις που συγκροτούνται στους κόλπους των εξεγερμένων, προκειμένου να αιτιολογηθεί και να νομιμοποιηθεί το «αναπόφευκτο» του εγχειρήματος. Η κίνηση οργανώνεται σε μια συγκυρία κρίσης των εξισορροπιστικών μηχανισμών της αυτοκρατορίας και φέρει τις επιδράσεις των ιδεολογικο-πολιτικών κινήσεων που διαχέονται αυτή την εποχή στην περιοχή.

Χωρίς να αίρεται η εξουσιαστική νομιμότητα και τα δεμέλια της «βασιλείας» του Σουλτάνου, παρά την αμφισβήτηση της δικαιοδοτικής αρμοδιότητας του «τύραννου» ηγεμόνα που τον εκπροσωπεί στη χώρα,³⁴ το αίτημα των «λαών» διατυπώνεται ως άρση της «τυραννίας» και αποκατάσταση της δικαιοσύνης. Είναι η συγκυρία που εκδηλώνεται η κίνηση που υποδεικνύει ως νέο Μεσσία, ο οποίος θα άρει την αδικία και θα αποκαταστήσει τις

τόπο. Ενδεικτικά, βλ. Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση*, ό.π., σσ. 67–85. Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1985, σσ. 44–48. Β. Φίλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Ι. Η νόθα αστικοποίηση 1800–1864*, ό.π., σσ. 13–23. Η «κατακτητική» πολιτική του Βελή προσκρούει στα ήδη διαμορφωμένα δίκτυα σχέσεων και συμφερόντων που έχουν αναπτυχθεί στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Η πολιτική του πασά έρχεται αντιμέτωπη με ισχυρές μορφές αλληλεγγυότητας που οργανώνουν την κοινή πολιτική αντιμετώπισης του επαπειλούμενου κινδύνου της «πατρίδας» των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων.

33. Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σσ. 49–50. Η ίδια συλλογιστική συναντάται, όπως είδαμε, και στην αφήγηση του Κ. Δεληγιάννη.

34. «Το σχεδιαζόμενο κίνημα φαίνεται ότι δεν στρεφόταν ενάντια στο σουλτάνο αλλά ενάντια στην τυραννία (με το γνωστό μας σημαϊνό της), δηλαδή λειτουργούσε εντός των πλαισίων του οσμανικού δεσποτισμού.» Ν. Σαρρής, *Προεπαναστατική Ελλάδα και οσμανικό κράτος. Από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ Εφέντη του Μοραίτη (1785)*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 1993, σ. 135.

«ελευθερίες των λαών», τον «βασιλιά των Φράγκων» Ο ορισμός, όμως, μιας κατάστασης και η εκδήλωση μορφών πολιτικής δράσης προϋποθέτουν μια «γνώση» του κόσμου με αναφορά την οποία άτομα και συλλογικότητες ορίζουν τη θέση τους στον κόσμο και προσανατολίζουν τη δράση τους στην ιστορία. Η δράση/παρέμβαση στη συγκυρία διενεργείται πρώτιστα με αναφορά παραστάσεις του κόσμου και της ιστορίας που διαμορφώνουν τη συνείδηση σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες της δράσης τους. Μέσω αυτών των πρακτικών/μορφών «γνώσης» για τον κόσμο, μπορούμε να αποδεσμεύσουμε τον ένσικοπο χαρακτήρα της δράσης και τις μορφές εκλογίκευσής της στη συγκυρία. Μορφές κοινωνικής διαμαρτυρίας και δυσaréσκειας, που οργανώνονται και εκδηλώνονται στο πλαίσιο μιας κατάστασης, σημαίνουν ότι αυτή βιώνεται και νοηματοδοτείται από δρώντα υποκείμενα που αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως μέρος του ίδιου κόσμου και συμμετέχουν στο πλαίσιο του ίδιου κοινωνικοπολιτικού και πολιτισμικού σύμπαντος. Συμμερίζονται εξηγητικά σχήματα, κοινωνικές συμβάσεις και προσανατολισμούς, η «γνώση» των οποίων επιτρέπει τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Ο τρόπος με τον οποίο βιώνεται και αποδίδεται η κατάσταση από τους συμμετέχοντες συστήνει το σύστημα παραστάσεων της δεδομένης ιστορικής κοινότητας και η πολιτική δράση στο πλαίσιο αυτού του κόσμου συγκροτείται, κατ'αρχήν, ως δράση επί της αναπαράστασης. Οι μορφές πολιτικής δράσης εκδηλώνονται υπό ιδιαίτερες συνθήκες, που εκβάλλουν σε δεδομένες ιστορικές συγκυρίες και, συνεπώς, οι μορφές και οι προσανατολισμοί της πολιτικής δράσης δεν εγγράφονται σε μια ορισμένη οντολογία της ιστορίας, ούτε, βέβαια, υπαγορεύονται από τους αναπόδραστους ιστορικούς νόμους της εξέλιξης. Η πολιτική δράση μνημονεύει, καθώς εκδηλώνεται, παραστάσεις που δημιουργούν για τον κόσμο, την εξουσία και τη θέση τους απέναντί της άτομα και συλλογικότητες μέσα σε ιδιαίτερα ιστορικοκοινωνικά περιβάλλοντα.

Οι εξεγερμένοι Πελοποννήσιοι, επικαλούμενοι τον Σουλτάνο («ημείς δεν αποστατήσαμε εναντίον σου, πλήν εναντίον του τυράννου»), αναφέρονται σε μια εικόνα περί της εξουσίας που ανάγεται στις παραστάσεις της οθωμανικής τάξης, στο πλαίσιο των οποίων εξορδολογίζεται και νομιμοποιείται η δράση τους. Ανεξάρτητα από τη δυναμική που αναπτύσσει η κίνηση και τα αποτελέσματά της —που δεν απογράφονται, βέβαια, στις αρχικές προδέσεις και επιδιώξεις των ομάδων που την ανέλαβαν, ούτε βέβαια προκαθορίζονται από κάποιες αντικειμενικές εξωτερικές συνθήκες— η πολιτική του «τύραννου» ηγεμόνα φέρεται να διαταράσσει τις τοπικές ισορροπίες και να διασαλεύει την τάξη, την οποία καλούνται να υπερασπισθούν οι άνθρωποι του τόπου, χριστιανοί και μουσουλμάνοι που εξεγείρονται, καταφάσκοντας την υποταγή,

ενώ επιχειρούν να διαμορφώσουν όρους, ώστε να «εμποδίσουν τον Σουλτάνο δια κάθε κίνημα»³⁵ υπέρ του αξιωματούχου του.

Στο παράδειγμά μας, η πολιτική δράση που οργανώνεται στο πλαίσιο της κατάκτησης, υπό συνθήκες κρίσης του συστήματος και σε διάφορες ιστορικές συγκυρίες, δεν συνίσταται απαραίτητα στον σχεδιασμό προταγμάτων ανατροπής αυτού του κόσμου στην προοπτική συγκρότησης εθνικών μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Με άλλα λόγια, τα εθνικά προτάγματα δεν αποτελούν εμμενείς προδιαθέσεις των κοινωνικών μορφωμάτων της κατακτημένης κοινωνίας. Οι συλλογικότητες στις οποίες εντάσσονται οι κοινότητες και οι ηγεσίες τους, συστήνουν πολιτικές συσσωματώσεις και ταυτότητες που οργανώνονται στη βάση θρησκευτικών και άλλων μορφών διαφοροποίησης που παραπέμπουν στον τόπο ως ιδιαίτερη, συγκεκριμένη λειτουργία: στις σχέσεις συγγένειας, στις αυστηρά οριοθετημένες ιεραρχίες που υποσπλώνουν την κοινωνική ανισότητα και απόσταση στο σύστημα των σχέσεων και δομών εξουσίας: ακόμα, στη διάρθρωση πλευρικά διαχωρισμένων κοινοτήτων που αναπαράγουν την πολιτισμική διαφορά.

Οι χριστιανικές κοινότητες συνδιαλέγονται και με τις κοινότητες των μουσουλμάνων του τόπου, όταν πρόκειται για πολιτικά ζητήματα στις τοπικές σχέσεις εξουσίας ή διαταραχές στις τοπικές πολιτικές ισορροπίες. Εξάλλου, ό,τι συμβαίνει στην Πελοπόννησο – πολιτικές αντιπαραθέσεις, μορφές κοινωνικής έντασης αλλά και συγκρούσεις ανάμεσα στις τοπικές ομάδες εξουσίας ή ανάμεσα σ'αυτές και την κεντρική Διοίκηση– δεν απηχεί πολιτικά στη Ρούμελη και τους άλλους χώρους της αυτοκρατορίας, όπου οργανώνουν την κοινωνική και πολιτική τους δραστηριότητα οι χριστιανοί. Έτσι, η ανάδειξη μιας ισχυρής προχοντικής οικογένειας στην Πελοπόννησο στην κορυφή της ιεραρχίας συνιστά ζήτημα που αφορά τις σχέσεις δύναμης και εξουσίας στο συγκεκριμένο χώρο. Το περιβάλλον στο οποίο βαραίνει η ανάδειξη του πελοποννήσιου προύχοντα στο αξίωμα του βεκήλη είναι η Πελοπόννησος, ως χώρος άσκησης εξουσιαστικών αρμοδιοτήτων εκ μέρους των ηγετικών χριστιανικών και μουσουλμανικών ομάδων. Στην ίδια λογική αντιμετωπίζεται, όπως είδαμε, η εμπλοκή στις σχέσεις της τοπικής διοίκησης με τα κέντρα εξουσίας και τους φορείς πολιτικής και κοινωνικής δύναμης, όταν

35. Παρά το γεγονός ότι η επίκληση στον Ναπολέοντα, ο οποίος φέρεται να παραχωρεί «ελευθερίες» στους χώρους που κυριαρχεί και να μην αναμιγνύεται «εις τα θρησκευτικά» τους, συνιστά κατά τη γνώμη μας κίνηση αντιπερισπασμού στα σχέδια του Αλή πασά και –παρά την αντιστροφή των συλλογικών παραστάσεων περί των Φράγκων– δεν θα πρέπει να υποτιμάται η επίδραση που ασκεί την περίοδο αυτή το Ναπολεόντειο ηγεμονικό πρότυπο. Ενδεικτικά, βλ. Α. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., σσ. 410–411. Β. Παναγιωτόπουλος, *Γαλλική Επανάσταση και ο Νέος Ελληνισμός*, ό.π., σ. 106.

ο οδωμανός αξιωματούχος επιδιώκει τη διεύρυνση της πολιτικής του δύναμης σε βάρος αυτών των κέντρων.

Στο πλαίσιο του παραδοσιακού πολιτικού πολιτισμού δεν συγκροτούνται, απαραίτητα, προτάγματα που να υπερβαίνουν τον τοπικό ορίζοντα, ώστε να λειτουργούν ως πολιτικές αρχές ενοποίησης κοινωνικών ομάδων που παραμένουν πλευρικά οριοθετημένες, αν και συνιστούν, σε επίπεδο κοινωνικών και εξουσιαστικών δομών, ομόλογες κοινωνικές κατηγορίες. Έτσι, η «ρωμιοσύνη» και η «χριστιανοσύνη», που συνδέουν τον κοινοτικό άρχοντα και τον ένοπλο της Πελοποννήσου με τον αρματολό της Ρούμελης, συνιστούν, βέβαια, διακριτικά γνωρίσματα πολιτισμικής ταυτότητας και διαφοροποίησης, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι εκβάλλουν, κατ'ανάγκη, στη συγκρότηση πολιτικών σχεδιασμών για την εθνική ενοποίηση, έτσι όπως εξυπονοεί μια υποτιθέμενη «φυσική» προδιάθεση των ανθρώπων και των συλλογικοτήτων ότι ανήκουν στην «κοινή πατρίδα», στους όρους του σύγχρονου έθνους.

Ο Κ. Δεληγιάννης ανήκει στον ίδιο κόσμο με τον Θ. Κολοκοτρώνη, όπως επίσης και με τον «φίλο» και «συγγενή» τους, τον Αλή Φαρμάκη. Η δράση του ενός μνημονεύει την απάντηση/δράση του άλλου στο σύστημα των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δομών εξουσίας. Έτσι, ο διαφορετικός κόσμος που σχεδιάζουν και προβάλλουν ως πολιτικό πρόταγμα, όταν διεκδικούν αυτόνομη ηγεμονία, συμπεριλαμβάνει εξίσου τις τοπικές αυθεντίες των χριστιανών και μουσουλμάνων. Οι παραστάσεις του νέου κόσμου που σχεδιάζουν, δομούνται στο πλαίσιο του ήδη διαμορφωμένου, κληρονομημένου πολιτισμικού σύμπαντος, στο οποίο συμμετέχουν και οργανώνουν από κοινού τη ζωή τους. Βέβαια, οι άνθρωποι προβάλλουν τον εαυτό τους στην εικόνα ενός μέλλοντος διαφορετικού από τον ήδη γνωστό κόσμο, όπου συστήνουν τις κανονικότητες της καθημερινής τους ζωής. Μόνο που με τη δράση τους εξορθολογίζουν αυτόν τον κόσμο και τον οικειοποιούνται, δρώντας επί παραστάσεων του βιωμένου κόσμου της εμπειρίας.³⁶

36. Καθώς ο μάρτυρας επιχειρεί να αποκαταστήσει την οικογένειά του στην ιστορία, υπεραμυνόμενος τον «εθνισμό» των Πελοποννησίων, αφηγείται τους δεσμούς ενός κόσμου και των ανθρώπων του με τον τόπο τους. Η γλώσσα του αφηγητή δεσμεύεται μέσα στις ίδιες τις αναφορές της, «μιλάει» τη σχέση που συνέχει τον μάρτυρα με τον τόπο του, τους ανθρώπους και τα πράγματα αυτού του τόπου. Στη γλώσσα της αφήγησης εγκλωβίζεται ο ίδιος ο αφηγητής. Ο προύχοντας, μιλώντας για τους άλλους, μιλάει για τον εαυτό του και, μιλώντας για το έθνος, μιλάει για το δικό του έθνος, την «πατρίδα» του. Οπου «πατρίδα» σημαίνει την κοινότητα, την οικογένεια, το «φίλο» Αλβανό, τον Αλή Φαρμάκη, τον οποίο θέλει να «καταστρέψει» ο πασάς, τον άλλο φίλο της οικογένειας και της πατρίδας, τον Μουσάναγα, τον οποίο, επίσης, εξόντωσε ο πασάς «και ενόμισε ότι απηλλάγη από τους δύο επικινδυνότερους εχθρούς του»... [Α,57] Οι δεσμοί που συνδέουν τον αφηγητή με τον τόπο του, μαρτυρούνται στην αφήγηση για τον τόπο και την «πατρίδα»: «Ήτον όμως και οι δύο μεγάλοι άνδρες, φρόνιμοι, ανδρείοι και πλούσιοι». [Α, 57] Το «έθνος» του Κ. Δεληγιάννη ενυπάρχει

Είπαμε ότι οι μορφές πολιτικής δράσης που εκδηλώνονται μέσα σε ένα κόσμο όπως αυτός της αυτοκρατορίας, δεν συναρτώνται *a priori* με τον σχεδιασμό πολιτικών προταγμάτων ανατροπής του υπάρχοντος κόσμου, εγγεγραμμένων σε μια ορισμένη «προδιάθεση των εθνών».³⁷ Πολύ περισσότερο, τα προτάγματα αυτά, όπως συγκροτούνται υπό ιδιαίτερες ιστορικές συγκυρίες, δεν συνδέουν εξ αντικειμένου την προοπτική αυτονόμησης χώρων της αυτοκρατορίας με την υιοθέτηση, από μέρους αυτών των χώρων, αστικού/φιλελεύθερου τύπου προταγμάτων περί εθνικής αποκατάστασης.³⁸ Τα κινήματα που οργανώνονται στο πλαίσιο της αυτοκρατορίας κατά τον 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα αποδίδονται από την εθνική ιστοριογραφία στη συνέχεια του ελληνικού κράτους, στις περιπέτειες του υπερ-ιστορικού ελληνικού έθνους. Η οπτική διερεύνησης των όρων υπό τους οποίους εκδηλώνονται αυτά τα κινήματα, προσδιορίζεται από τη λογική του εθνικού χρόνου, που αναδρομικά νοηματοδοτεί τους προσανατολισμούς στη δράση των ατόμων προς την «αφύπνιση» και την «αποκατάσταση».

Έτσι, λοιπόν, εγγράφονται στην ίδια «την εθνική» συνέχεια και διάρκεια τα Ορλωφικά και η κίνηση των Πελοποννησίων στα 1809, ακόμα η κίνηση του Ρήγα και η εξέγερση των Σέρβων υπό την καθοδήγηση του Καραγιώργη, το ίδιο όπως η εξέγερση του Υψηλάντη στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Τα κινήματα αυτά αποδίδονται, είτε στην οντολογική «προδιάθεση των εθνών» για την ιστορική τους «αφύπνιση», είτε στα «σχέδια» της διαμορφούμενης, υπό τις παρούσες αντικειμενικές υλικές συνθήκες, αστικής τάξης. Και στις δύο περιπτώσεις, φέρονται «όσον αφορά τις προθέσεις και το περιεχόμενο των προσανατολισμών που εκδηλώνουν» ως «εξαγγελίες» του εικοσιένα και των

στην ίδια τη γλώσσα της αφήγησης. Υπό διαφορετικές, ωστόσο, κάθε φορά σημασίες, καθώς το διηγείται ο μάρτυρας, γιατί η ιστορική δράση των ανθρώπων μεταβάλλει τα πλαίσια αναφοράς τους. Το «έθνος» έχει την ίδια ιστορία με την ιστορία των ανθρώπινων πράξεων και των κοινωνικών σχέσεων. Αυτό, άλλωστε, επιτρέπει στον κοινοτικό άρχοντα να ανακαλεί το «έθνος», υπηρετώντας την πατρίδα του όταν μεταβαίνει, κάποτε, ως στρατηγός της ελληνικής Διοίκησης προκειμένου να υπερασπίσει το Μεσολόγγι από το στρατό του Ομέρ Βρυώνη.

37. Βλ. E. Gellner, *Εθνη και εθνικισμός*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1992, σ. 141.

38. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, βλ. E. Μπαλιμπάρ, «Η μορφή έθνος: ιστορία και ιδεολογία», στο, E. Μπαλιμπάρ-Ι. Βαλερστάιν, *Φυλή, έθνος, τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991, σσ. 132-142. Εξάλλου, εάν αποδίδαμε στην εθνοκεντρική αυτή λογική τους προσανατολισμούς της δράσης των ανθρώπων στο παρελθόν, θα φτάναμε να χαρακτηρίσουμε ως «αντεθνική» τη σύμπραξη των χριστιανών με τους μουσουλμάνους της Πελοποννήσου και, βέβαια, «καταδικασμένες» από την ιστορία τις εξεγέρσεις τύπου «Ορλωφικών». Γιατί είναι φανερό ότι δεν εγγράφονται εύκολα σε αστικού τύπου πολιτικά σχέδια, εφόσον και οι ηγεσίες τους, «προύχοντες» και «αρχιερείς», δεν συγκροτούν αίτημα ανατροπής της οθωμανικής νομιμότητας στο πλαίσιο της οποίας εκφράζονται τα αντικειμενικά τους συμφέροντα.

συγκεκριμένων πολιτικών συνεπειών που παρήχθησαν στην ιστορική αυτή συγκυρία, αποδίδονται στην ιστορική διαδικασία της εθνικής ολοκλήρωσης.

Βέβαια, η μη ολοκλήρωση της «εθνικής» ιστορικής διαδικασίας και η αποτυχία αυτών των κινημάτων ανάγονται στο ότι δεν υπήρχαν οι «ώριμες» ή ευνοϊκές αντικειμενικές ιστορικές συνθήκες. Πάντοτε, όμως, η έκβαση παρόμοιων κινημάτων φέρεται ως αποτυχία και εξηγείται στο πλαίσιο μιας αντίληψης ιστορικής αναγκαιότητας που ανασυστίνει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, την ιστορία των κοινωνιών της αυτοκρατορίας ως πορεία εθνικής ολοκλήρωσης –όπως συμβαίνει, άλλωστε, και «αποδεικνύεται» με το εικοσιένα και τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους.³⁹

Είδαμε ότι οι συλλογικότητες στις οποίες ανήκουν οι άνθρωποι, καθώς επίσης και οι συσσωματώσεις που συγκροτούνται στο χώρο της αυτοκρατορίας, οργανώνονται στη βάση ταυτοποιητικών-διαφοροποιητικών γνωρισμάτων, που παραπέμπουν στην εντοπιότητα και στην κοινότητα, ως πεδίο συγκρότησης πολιτικών σχέσεων και δεσμών συλλογικής ευθύνης και αμοιβαιότητας, ως πεδίο σύστασης και αναπαραγωγής των ιεραρχιών, προσδιορισμού συγκεκριμένων ρόλων και αρμοδιοτήτων. Η πολιτική δραστηριότητα ασκείται από τις τοπικές ηγεσίες, που αναλαμβάνουν εξ ονόματος της κοινότητας τη διαχείριση της εξουσίας, την εκπροσώπηση στις οθωμανικές αρχές, τη ρύθμιση και διευθέτηση των τοπικών υποθέσεων.

39. Δεν θα μας απασχολήσει στο παρόν η εκβολή αυτής της λογικής στην ανασύσταση του εικοσιένα, το οποίο, επίσης, αντιμετωπίζεται ως έκφραση της «προδιάθεσης των εθνών» ή ως προϊόν της «παγκόσμιας οικονομικής λογικής», μια αντίληψη που συνδέει νομοτελειακά το σχηματισμό του εθνικού κράτους με τις ανάγκες της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς. (Ε. Μπαλιμπάρ, *Φυλή, έθνος, τάξη, ό.π.*, σ. 136) Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι στο ερμηνευτικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο τα ιστορικοκοινωνικά φαινόμενα –ο ιδιαίτερος τρόπος και οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται– αποδίδονται στην αδήριτη δράση των οικονομικών νόμων που φέρονται να υπαγορεύουν το ιστορικοκοινωνικό γίνεσθαι, έχει αναπτυχθεί η ιστοριογραφική προβληματική περί του αστικού ή μη αστικού χαρακτήρα του εικοσιένα, της ολοκλήρωσης ή μη ολοκλήρωσης των στόχων του, των συνεπειών τους στους όρους συγκρότησης και στη φυσιογνωμία του ελληνικού κράτους. Επίσης, στο πλαίσιο αυτής της τελεολογικής, εθνοκεντρικής αντίληψης για την ιστορία και ειδικότερα την ιστορία του εικοσιένα, καλλιεργούνται οι θεωρήσεις περί της «προδομένης επανάστασης», της «νόθας αστικοποίησης» και της «υπανάπτυξης». Οι θεωρήσεις αυτές, στο όνομα της ιστορίας που «δεν εξελίχθηκε όπως όφειλε να εξελιχθεί», συμφύρουν τους χρόνους και τις διάρκειες του ιστορικοκοινωνικού γίνεσθαι. Αλλιώς, εξορίζουν την ετερότητα και τη διαφορά από την ιστορία και την κοινωνία, αποδίδοντας την ιστορικοκοινωνική δημιουργία στο ρόλο/αποστολή ενός συλλογικού υποκειμένου, που ως άλλος μετακοινωνικός εγγυητής, καλείται να δώσει το Νόημα και το Τέλος στην Ιστορία. Πρόκειται για τις θεωρήσεις που αναζητούν τον «χαρακτήρα» του εικοσιένα στην παρουσία ή την ανυπαρξία της αστικής τάξης, του ιστορικού υποκειμένου που, όταν και εφόσον ανακαλύπτεται, εκπληρώνει ή προδίδει την ιστορική του αποστολή.

Η πολιτική δράση των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων, που συγκροτείται με αναφορά τον τόπο, προσανατολίζεται προς τη διαπραγμάτευση με την εξουσία ευνοϊκότερων, κάθε φορά, όρων για την ανάπτυξη και υλοποίηση των κοινωνικών στρατηγικών. Έτσι, η πολιτική δράση μπορεί, ενδεχομένως, να οδηγεί σε μορφές σύγκρουσης που διέπονται όμως από τη λογική της διαπραγμάτευσης και προσανατολίζονται προς τη διατήρηση, ενίσχυση και προώθηση θέσεων εξουσίας χωρίς να υπονομεύεται η τάξη του συστήματος της κατάκτησης. Η λογική της σύγκρουσης αφορά, πολλές φορές, στην αποκατάσταση διαταραγμένων ισορροπιών και, ανεξάρτητα από τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματά της που δεν προβλέπονται πάντοτε από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Κάθε σύγκρουση μπορεί να λειτουργεί αναδιарθρωτικά αλλά και αποδιарθρωτικά ως προς τη δομή και τη λειτουργία του υφιστάμενου συστήματος πολιτικής κυριαρχίας, αλλά αυτό αφορά, κατ'αρχήν, τη λογική του συστήματος και τις δυναμικές ισορροπίας του, και, κατά δεύτερο λόγο, τις προθέσεις και τους σχεδιασμούς των συγκρουομένων.

Κάποτε, η πολιτική δράση φέρεται να προσανατολίζεται προς την αλλαγή της παρούσας κατάστασης, οπότε εκφέρεται ως επιστροφή σε παλιούς «καλούς καιρούς».⁴⁰ Όταν εκδηλώνεται ως καταγγελία της «διεφθαρμένης» και «τυραννικής» διοίκησης των οθωμανών αξιωματούχων της Πύλης, το αίτημα προς την Ανώτατη Αρχή αφορά την αποκατάσταση της τάξης και την απονομή δικαιοσύνης. Στην ανάγνωση που επιχειρήσαμε της μαρτυρίας του Δεληγιάννη, οι «δυσφορούντες» αναμένουν να εισακουσθεί το αίτημά τους από τον Σουλτάνο και επικαλούνται το «φιλεύσπλαχνο» της εξουσίας του. Στην ίδια συνάφεια, οι επικλήσεις στον Σουλτάνο προϋποθέτουν την αποδοχή του «φιλοδίκαιου» του ηγεμόνα ως νομιμοποιητική συνθήκη της εξουσίας του, αλλά και μνημονεύουν, σε ένα άλλο επίπεδο, την εξέγερση, πάλι ως νομιμοποιητική συνθήκη που εγγραφεται στο σύστημα, όταν δεν μπορεί να αποδοθεί αλλιώς δικαιοσύνη.

Όσον αφορά στην κοινωνική δυσφορία που προκαλείται, για παράδειγμα, από μια φορολογική επιβάρυνση ή, ακόμα, από τις καταχρήσεις των κοινοτικών αρχόντων, οι μηχανισμοί διοχέτευσής της σε δραστηριότητες εκτός των ορίων της νομιμότητας ή εκδήλωσής της σε μορφές κοινωνικής διαμαρτυρίας συστήνονται και διενεργούνται στο πλαίσιο της κοινότητας, δηλαδή, στο πεδίο και τον τόπο αναφοράς της συλλογικής δράσης. Βέβαια, σε συνθήκες κρίσης της αυτοκρατορίας⁴¹ διαμορφώνονται οι οικονομικοί,

40. Για την έννοια της παραδοσιακής επανάστασης, βλ. Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 92-100.

41. Η ανάπτυξη των αστικών κοινωνικοοικονομικών σχέσεων και η διεύρυνσή τους στο οθωμανικό χώρο επιφέρει διαφοροποιήσεις στην κοινωνική σύνθεση και οργάνωση

κοινωνικοπολιτικοί και ιδεολογικοί όροι που μπορούν να κυοφορήσουν είτε τον σχετικό μετασχηματισμό του οθωμανικού κράτους, με τη μορφή αλλαγών στην κοινωνική και πολιτική ηγεσία, είτε ακόμα και την αποδιάρθρωσή του, οπότε έχουμε κινήσεις αυτονόμησης από το οθωμανικό πλαίσιο κυριαρχίας, όπου σημαντικό ρόλο παίζουν οι ηγεσίες των κατακτημένων.

Έτσι, στα «σχέδια» του Ρήγα και του κοινωνικού χώρου που εκπροσωπεί, δεν μπορούμε να διακρίνουμε εξ ορισμού εθνικά προτάγματα, καθώς τα σχέδια αυτά δεν μνημονεύουν παρά την ανατροπή της κυρίαρχης οθωμανικής/Σουλτανικής τάξης και νομιμότητας. Κάνουν, βέβαια, λόγο, αλλά καθόλου συγκεκριμένα, για την αντικατάστασή της από μια «Ελληνική» εξουσία, σε μια αντίληψη αποκατάστασης της Βυζαντινής οικουμενικότητας.⁴² Επίσης, τα σχέδια των ελλήνων εμπόρων της Βαλκανικής, για παράδειγμα, δε μνημονεύουν με προφανή, αυτονόμο τρόπο, προσανατολισμούς προς την

της αυτοκρατορίας, διαμορφώνοντας τους όρους συγκρότησης κοινωνικών κατηγοριών των οποίων η παρουσία και δράση αναδεικνύεται σε παράγοντα κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, που συνοδεύονται από πολιτικο-θεσμικές ρυθμίσεις και αναπροσαρμογές στο επίπεδο του οθωμανικού κράτους. Επίσης, στη συγκυρία της κρίσης, τα δομικά στοιχεία της κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης του οθωμανικού συστήματος που απαντούσαν άλλοτε στις ανάγκες λειτουργίας του, αναδεικνύονται σε πηγές έντασης και παράγοντες αποσταθεροποίησης. Αναφερόμαστε στην οργανωτική αρχή της σχετικής πολιτικής αυτονομίας των κατακτημένων κοινοτήτων στο χώρο της αυτοκρατορίας που ευνοεί, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, στη διαμόρφωση τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δομών εξουσίας, οι φορείς των οποίων αναζητούν να διευρύνουν την αυτονομία τους και να επανασυγκροτήσουν τους όρους αναπαραγωγής της κυριαρχίας τους σε συνάρτηση, βέβαια, με τις αλλαγές που προκαλεί στο χώρο των δραστηριοτήτων τους η επικοινωνία με τον δυτικό κόσμο στο επίπεδο των οικονομιών, των μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης και ακόμα των ιδεών και των ιδεολογιών. Στη συνθήκη αυτή αναδεικνύονται δυνατότητες μετασχηματισμού της δομής του οθωμανικού κράτους που αφορούν στην αναδιάρθρωση των σχέσεων εξουσίας, στο πλαίσιο βέβαια πάντα της οθωμανικής κυριαρχίας. Αναδεικνύονται, όμως, και δυνατότητες αποδιάρθρωσης της ίδιας της αυτοκρατορίας, εφόσον και στο βαθμό που υπονομεύεται η οθωμανική νομιμότητα ως δυνατότητα απονομής δικαιοσύνης, η οποία εκφράζεται στη μορφή της Σουλτανικής εξουσίας. Στη συνάφεια αυτή τροφοδοτούνται διαδικασίες ρήξης με το κυρίαρχο οθωμανικό πλαίσιο και αντικατάστασής του με νέες μορφές πολιτικής κυριαρχίας. Σε καμία όμως περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η συνθήκη κρίσης στην οποία βρίσκεται η αυτοκρατορία, «προετοιμάζει» ή προσδιορίζει νομοτελειακά τις μεταγενέστερες εξελίξεις, με την έννοια ότι στη συνθήκη αυτή προεξαγγέλλεται ο σχηματισμός εθνικού τύπου κρατών. Και βέβαια, στην περίπτωση που δεν «ανακαλύπτονται» τα αστικά-εθνικά προτάγματα στις διάφορες μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η συλλογική δράση, ορίζεται ως «μη ώριμη» η συνθήκη εκπλήρωσης σχεδίων που, όμως, δεν ανήκουν και δεν θα αφορούν στους όρους και τη λογική που διέπει τη δράση των ανθρώπων. Έτσι, οι εκδηλώσεις της συλλογικής δράσης καταχωρούνται είτε στις «αποτυχίες» της ιστορίας είτε στους διορθωτικούς μηχανισμούς του συστήματος.

42. Στην κατεύθυνση αυτή, βλ. την ιδιαίτερα γόνιμη προβληματική που αναπτύσσεται, στο, Β. Παναγιωτόπουλος-Π. Κιτρομηλίδης, «Η Γαλλική Επανάσταση και ο Νέος Ελληνισμός», *ό.π.*, σσ. 101-120. Ενδεικτικά, βλ. Α. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, *ό.π.*, τ. ΙΑ', σ. 441.

οργάνωση εθνικού τύπου κράτους, παρά το γεγονός ότι θα μπορούσε να διακρίνει κανείς εκ των υστέρων σχεδιασμούς για τον μετασχηματισμό υφιστάμενων και κατεστημένων σχέσεων κυριαρχίας στο πλαίσιο της αυτοκρατορίας.

Εάν εντάξουμε την κίνηση του Α. Υηλάντη και των ηγεμόνων της Μολδοβλαχίας στη συνέχεια της κίνησης που εκδηλώνεται στην Πελοπόννησο, ως «πρώτη φάση της ελληνικής επανάστασης», εξορίζουμε στις σιωπές της ιστορίας το νόημα της δράσης του Θ. Βλαδιμηρέσκου, ο οποίος αρνείται να εξεγερθεί εναντίον του Σουλτάνου στο πλευρό των τοπικών ηγεμόνων και του πρίγκηπα Υηλάντη. Διότι ο Θ. Βλαδιμηρέσκου και οι άνθρωποι που τον ακολουθούν δεν αναγνωρίζονται στα σχέδια όσων λένε ότι αποσκοπούν να διαδεχθούν οι ίδιοι την Σουλτανική εξουσία και να αποκαταστήσουν κάποιες νέες, όσο και απροσδιόριστες μορφές πολιτικής κυριαρχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ
ΣΤΟ ΛΟΓΟ ΤΟΥ ΠΡΟΥΧΟΝΤΑ

Το κεφάλαιο αυτό είναι αφιερωμένο στις αναπαραστάσεις της κοινωνικής δομής στο λόγο του Δεληγιάννη, στο σύστημα των κοινωνικών και πολιτικών αξιών, στις ιδεολογικές κατηγορίες με βάση τις οποίες συστήνεται ο πολιτικός λογισμός και αρθρώνεται ο λόγος του προύχοντα. Θα δούμε, λοιπόν, σε συνάρτηση με το ιδεολογικό σύμπαν του μάρτυρα, πώς προσλαμβάνονται και αποδίδονται τα διακυβεύματα της επανάστασης, καθώς επίσης και τις ασυνέχειες και τις αλλαγές που προσδίδουν ένα δραματικό τόνο στις αφηγήσεις των ανθρώπων που συμμετείχαν στην επανάσταση.

Η εμπειρία της επανάστασης και η εκλογίκευση της διαρκώς μεταβαλλόμενης και συγκροτούμενης πραγματικότητας, ανάγονται σε ήδη διαμορφωμένα πλαίσια αναφοράς και σε παραστάσεις του κόσμου, οι δομικές συνιστώσες των οποίων συνυφαίνονται στο σταθερά επαναλαμβανόμενο και συνεχές των όρων βίωσης της ζωής που «φυλακίζει» την ιστορία και την αλλαγή. Αναφερόμαστε σε έναν από τους πολλούς χρόνους με τους οποίους βιώνεται η ιστορία, το χρόνο των νοπτικών δομών και νοοτροπιών, την αργή, σχεδόν αμετακίνητη μεγάλη διάρκεια που φαίνεται να υπαγορεύει τους προσδιορισμούς στην ανθρωπίνη δράση. Η μαρτυρία του προύχοντα, μας πληροφορεί για τον τρόπο που βιώνονται τα πεπραγμένα και προεικονίζονται τα μελλούμενα, μας επιτρέπει, ακριβώς λόγω της ασυνέχειας που ενσωματώνει η αφήγηση, την αναζήτηση των σταθερών, της κανονικότητας των νοπτικών δομών και των συνθηκών συγκρότησης της ζωής των ανθρώπων. Ό,τι μνημονεύεται και καταγράφεται ως αίσθηση μιας διαφοράς στον ιστορικό χρόνο της εμπειρίας, τα γεγονότα που φέρνουν τις ασυνέχειες, η δράση που φέρνει την αλλαγή, εγγράφονται και νοηματοδοτούνται ως συνεχές στο επίπεδο των συλλογικών ταυτοτήτων, των αρχών και των αξιών που διέπουν την οργάνωση της κοινωνικής ζωής.

1. Η παραδοσιακή τάξη

Στο λόγο του Κ. Δεληγιάννη η κατακτημένη «πατρίδα» φέρεται με τη μορφή του «δυστυχισμένου» γένους, το οποίο διατηρείται στη ζωή/«υποταγή» χάρη στη σώφρονα «κεφαλή» του.¹ Στο βαθμό που το χριστιανικό σώμα διατηρεί την «κεφαλή» του, διατηρείται και το ίδιο ζωντανό στο καθεστώς της υποταγής και εν όψει της «μέλλουσας» αποκατάστασής του, αφού η κατάκτηση τελεί υπό αίρεση, πράγμα που αναγνωρίζουν και οι ίδιοι οι οθωμανοί κατακτητές. Η κεφαλή του κατακτημένου χριστιανικού σώματος, «νοήμων» και «φρόνιμη», αναλαμβάνει την αποστολή να το συντηρεί και να το καθοδηγεί στο δρόμο που επέλεξε η θεία πρόνοια.

Η κεφαλή της κατακτημένης χριστιανικής κοινότητας αποτελείται από τους «εγκριτότερους»/«προκριτότερους», καθότι «νοημονέστεροι»/«φρονιμότεροι», γι' αυτό και είναι οι «λίγοι», οι επίλεκτοι, που διακρίνονται από τους «πολλούς», τον «κοινό λαό». Οι «πολλοί», ο «κοινός λαός», τοποθετούνται στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας και από τη δέση αυτή υπηρετούν τις διευθυντικές επιταγές της κορυφής. Οι επίλεκτοι έχουν ως προορισμό να εκπροσωπούν την υποταγμένη χριστιανική κοινότητα και από τη δέση αυτή διαχειρίζονται την εξουσία και την ιστορία της. Πρόκειται για μια ηγεσία στη μορφή του προστάτη/κηδεμόνα που αναλαμβάνει την ευθύνη του χριστιανικού σώματος και ως σώφρων κηδεμόνας αποφασίζει για λογαριασμό του, μεριμνά για την προστασία του.

Οι «λίγοι» αντλούν το κυριαρχικό/κηδεμονικό τους δικαίωμα από τη δύναμη της παράδοσης και από το γεγονός ότι «ανέκαθεν» και «αείποτε» αποτελούν την κορυφή, συστήνουν την «κεφαλή» της κοινωνίας. Το «αείποτε» και το «ανέκαθεν», ανεξάρτητα από οποιονδήποτε χρονικό προσδιορισμό, παραπέμπουν στο άχρονο, στο αμετάβλητο από την ιστορία και στο πλαίσιο αυτού του συνεχούς «αείποτε» οι κοινοτικές αυθεντίες κληρονομούν και αναλαμβάνουν το βάρος της ευθύνης της ηγεσίας/κηδεμονίας του χριστιανικού σώματος. Καθώς ο σκοπός τους είναι η διασφάλιση των όρων διατήρησης της κοινότητας, ως ξεχωριστής οντότητας και παρουσίας υπό τον κατακτητή, πρωταρχικό τους μέλημα θεωρείται η διαφύλαξη της πίστης και της διαφοράς των κατακτημένων από τον κατακτητή.

1. Για την έννοια της «κεφαλής» της κοινότητας στο πλαίσιο της κατάκτησης, βλ. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα*, ό.π., τ. II, σσ. 319–320.

Η συνθήκη αυτή προϋποθέτει την αποδοχή της νομιμότητας της κατεστημένης οθωμανικής τάξης και επιβάλλει τη συμμόρφωση στις αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας. Η δεμέλια σχέση κυριαρχίας εμπεδώνεται μέσω της συγκρότησης μηχανισμών που διασφαλίζουν τους όρους αναπαραγωγής της διαφοράς ανάμεσα στον κατακτητή και τον κατακτημένο. Σημείο αναγνώρισης της διαφοράς αποτελεί η φοροδοτική υποχρέωση/δυνατότητα των κατακτημένων και η απόδοση του φόρου στον κατακτητή καθορίζει τους όρους της υποταγής, διασφαλίζοντας, ταυτόχρονα, την αναπαραγωγή της διαφοράς στο επίπεδο της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Η προυχοντική ηγεσία διαχειρίζεται αυτή τη συνθήκη με το να αποδίδει πίστη και υποταγή στον κατακτητή και να αναγνωρίζει τον κυρίαρχο ως νόμιμο. Η κοινότητα διατηρεί τη σχετική πολιτική και διοικητική αυτονομία, στο βαθμό που αυτή εντάσσεται στις αρχές και τα όρια ανοχής του κατακτητικού συστήματος. Η διασφάλιση της ταυτότητας του χριστιανικού σώματος συναρτάται, λοιπόν, με την οργάνωση και λειτουργία των δεσμών και μηχανισμών του πολιτικοδιοικητικού συστήματος της αυτοκρατορίας. Ο ρόλος της προυχοντικής ηγεσίας είναι να αναλαμβάνει αρμοδιότητες οι οποίες θα συμβάλουν στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων των χριστιανών, στο πλαίσιο της οθωμανικής τάξης.

Η βάση της κοινωνικής πυραμίδας της κοινότητας αποτελείται από τους «πολλούς», τον «κοινό λαό», οι οποίοι αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υπακούουν στις εξουσιαστικές επιταγές των «λίγων», των κηδεμόνων τους· αυτοί, ως «σώφρωνες» και «νοήμονες», γνωρίζουν το συμφέρον του «κοινού λαού» και μεριμνούν για το «γενικό καλό». Οι «πολλοί» υπακούουν στους «λίγους» επειδή «ανέκαθεν» και «αείποτε» βρίσκονται στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας, ανεξάρτητα από χρονικούς/ιστορικούς προσδιορισμούς και παραμέτρους. Αυτή η αντίληψη του χρόνου, συναρτάται με τη φυσιογνωμία του οθωμανικού συστήματος και των προσανατολισμών του προς τη σταθερότητα και την αποτροπή της μεταβολής, που εδώ διατυπώνεται ως αποτροπή της κοινωνικής διαφοροποίησης και της κάδετης κοινωνικής κινητικότητας.

Οι δέσεις που καταλαμβάνουν τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας αντιστοιχούν σε καθορισμένες, μόνιμες και αναλλοίωτες κοινωνικές ταυτότητες και, έτσι, η κοινωνική ιεραρχία αποδίδεται με χαρακτηρισμούς του τύπου «άνδρωποι πρώτης», «δευτέρας» και «τρίτης τάξεως». Ωστόσο, αυτή η εικόνα κοινωνικής διαβάθμισης δεν αντιστοιχεί σε κάποιες ιδιαίτερες ιστορικοκοινωνικές πραγματικότητες. Ανακαλεί εικόνες για την κοινωνία στις οποίες η κοινωνική τάξη δεμελιώνεται ως οικουμενική αξία, που εμπεδώνεται

μέσα από τη δράση φορέων σταθερά διακριτών κοινωνικών θέσεων που εκπληρώνουν απλώς καθορισμένους, αυστηρά οριοθετημένους ρόλους και αρμοδιότητες που εγγυώνται την τάξη,² χωρίς ποτέ να παρεμβαίνουν στη σύσταση ή, πολύ περισσότερο, τη μεταβολή της.

Στο αξιακό αυτό σύστημα, η κοινωνική ιεραρχία —δηλαδή οι «λίγοι» που βρίσκονται αποπάνω και οι «πολλοί» αποκάτω—, οι διαβαθμίσεις σε «πρώτης», «δευτέρας» και «τρίτης τάξεως ανθρώπους», οι αντίστοιχοι ρόλοι και αρμοδιότητες παραπέμπουν στην κοινωνική τάξη ως τη σταθερή, αμετάβλητη —άρα διαιώνια— «φυσική» κατάσταση πραγμάτων. (Πίνακας I)

Μέρος αυτής της ενιαίας κοσμικής τάξης αποτελεί η κατακτημένη χριστιανική κοινότητα. Η κοινωνική ιεραρχία οργανώνει την τάξη, εγγυάται τη συνοχή και διατήρηση του χριστιανικού σώματος, ως αδιαίρετη ολότητα που διέρχεται δια της υποταγής «το στάδιον της μαρτυρίας πίστης», ακολουθώντας τις επιταγές που υπαγορεύει η πρόνοια. Οι «λίγοι» και οι «πολλοί» καταλαμβάνουν τις θέσεις τους και καλούνται να εκπληρώνουν τους αντίστοιχους ρόλους, ακριβώς επειδή οι θέσεις αυτές αντιστοιχούν στις διαιώνιες αρχές με βάση τις οποίες οργανώνεται η προνοιακή τάξη στη σφαίρα της εγκοσμιότητας.

Οι κοινωνικές θέσεις διαβαθμίζονται σε αναφορά προς αυτή την οικουμενική κλίμακα αξιών και η κοινωνική ιεραρχία εγκαθιδρύεται ως σταθερή σχέση ανάμεσα στους «λίγους» και τους «πολλούς». Οι πρώτοι προορίζονται να καθοδηγούν την κοινωνία, είναι ο «νους» της που διασφαλίζει την τάξη. Οι δεύτεροι, προορίζονται να ακολουθούν τους ηγέτες/κηδεμόνες τους στους σκοπούς που αυτοί, οι συλλογικά υπεύθυνοι καθότι «εγκριτότεροι» και «νοημονέστεροι», γνωρίζουν και έχουν ορίσει για το καλό της κοινότητας. Η κοινωνική ιεραρχία περιλαμβάνει τη διαβάθμιση ανάμεσα σε «ανθρώπους πρώτης», «δευτέρας» και «τρίτης τάξεως», πάλι ως τη σταθερή, απαραβίαστη σχέση που ορίζει την τάξη του κόσμου. Οποιαδήποτε παραβίαση αυτής της αρχής και ανατροπή της θεμελιώδους αυτής σχέσης συνιστά παρέκκλιση από τα σχέδια της πρόνοιας και ανυπακοή, δηλαδή αμαρτία.

Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης, η κοινωνική ανισότητα —την οποία προκαλεί η άνιση κατανομή των κοινωνικών αγαθών, της δύναμης και της εξουσίας— εμπεδώνεται ως «φυσική» κατάσταση πραγμάτων. Ακόμα, οι ρόλοι

2. Για τις αναπαραστάσεις της κοινωνικής δομής, βλ. St. Ossowski, *Η ταξική δομή στην κοινωνική συνείδηση*, Αθήνα, Κάλβος, 1973, ιδίως, σσ. 39–64, όπου αναφέρονται διχοτομικού τύπου αντιλήψεις για την κοινωνική δομή και ιεραρχία, καθώς επίσης και οι νομιμοποιητικές συνθήκες στις οποίες θεμελιώνονται. Για τις οργανικές/λειτουργικές αντιλήψεις που διέπουν τον κοινωνικοπολιτικό στοχασμό στο πλαίσιο της οσμανικής και Βυζαντινής πολιτειολογίας, βλ. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα*, ό.π. τ. II, σ. 320

πρώτη τάξη	-εγκριτότεροι, νοημονέστεροι, προκριτότεροι, αρχιερείς	ΚΕΦΑΛΗ	ΘΕΤΙΚΗ ΑΜΟΙΒΑΙΟΤΗΤΑ	Κ Η	Π Ρ Ο Ν Ο Ι Α Κ Η
	-υποδεέστεροι πρόκριτοι		ΛΙΓΟΙ		
δεύτερη τάξη	-φτωχός λαός, κοινολαΐτες χωρικοί	ΣΩΜΑ	ΠΟΛΛΟΙ	Δ Ε	Φ Υ Σ Ι Κ Η
			ευγνωμοσύνη/ευχαριστία		
τρίτη τάξη	-κλέφτες - ληστές -απελπισμένοι -απονενοημένοι		ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΑΜΟΙΒΑΙΟΤΗΤΑ	Μ Ο Ν Ι Α	Τ Α Ξ Η Τ Ο Υ Κ Ο Σ Μ Ο Υ
			ευεργεσία/προστασία		
			αχαριστία/αγνωμοσύνη		

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. Η κοινωνική δομή στο λόγο του προύχοντα

και αρμοδιότητες που αντιστοιχούν σε καθορισμένες θέσεις/λειτουργίες συνιστούν τον όρο για τη διεύρυνση της αναπαραγωγής της άνισης κατανομής του κοινωνικά παραγόμενου πλούτου, καθώς επίσης και της άνισης πρόσβασης στα κοινωνικά αγαθά. Στο πλαίσιο αυτής της συνθήκης, δεικνύονται οι κατεστημένες σχέσεις και δομές εξουσίας στην κοινότητα. Αυτή η ιδιαίτερη μορφή ιδεολογικής απόδοσης των υφιστάμενων σχέσεων κυριαρχίας δημιουργεί τους όρους νομιμοποίησης της παρούσας, κοινωνικά παραγόμενης ανισότητας, ως «φυσικής», άρα δίκαιης, κατανομής λειτουργιών, από την οποία απορρέουν αντίστοιχες συλλογικές ευθύνες και υπαιτιότητες.

Τα μέλη του χριστιανικού σώματος αναλαμβάνουν να εκπληρώνουν, λόγω της θέσης στην οποία ανήκουν, συγκεκριμένες λειτουργίες αναφορικά με το καθεστώς της υποταγής. Έτσι, καλούνται να εμπεδώσουν την τάξη, αποδεχόμενοι το status που καθιέρωσε η πρόνοια. Η κατάσταση αυτή, έξω από χωροχρονικές παραμέτρους, δεν επιδέχεται μετασχηματισμών. Τα μέλη της κοινότητας είναι αυτό που είναι, βρίσκονται εκεί που βρίσκονται, καταλαμβάνουν προδιαγεγραμμένες θέσεις, αναλαμβάνουν καθορισμένους ρόλους, χωρίς όλα αυτά να εννοούνται ως προϊόντα συλλογικής δράσης και παρέμβασης μέσα στην κοινωνία και την ιστορία, άρα και επιδεκτά αλλαγής και επαναπροσδιορισμού.

Στο πλαίσιο αυτής της ιδιαίτερης πρόσληψης της κοινωνικής τάξης και ιεραρχίας, η έννοια του «ατόμου» ως συνάρθρωση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που κατοχυρώνονται στις αρχές της ισότητας και της ελευθερίας, δεν υφίσταται. Αυτό που ισχύει είναι η ιδιότητα/λειτουργία του μέλους της κοινότητας/σώμα που απορροφά και ακυρώνει την ατομικότητα. Το μέλος της κοινότητας προσδιορίζεται στο πλαίσιο των αμοιβαίων ευθυνών που καθορίζονται από τις ιεραρχικές δομές οι οποίες εξυφαίνουν τη συλλογική ταυτότητα και συνείδηση του ανήκειν στον τόπο. Η τοπικότητα οριοθετείται ως ο χώρος στον οποίο εμπεδώνονται κανονιστικές δομές και πρότυπα συμπεριφοράς που προσδιορίζουν την «ατομική», ως κατ'εξοχήν συλλογική, ταυτότητα.

Οι κοινωνικές θέσεις και οι αντίστοιχοι ρόλοι και αρμοδιότητες χαρακτηρίζουν μέλη της κοινότητας των κατακτημένων χριστιανών. Η κοινότητα αποτελεί τον τόπο/αναφορά, οριοθετεί και χωροθετεί, συνδέει και ταξινομεί. Υφίσταται ως οργανωμένη τάξη που διέπει τον κόσμο και διασφαλίζει τους όρους ζωής των ανθρώπων που περιλαμβάνει. Αναθέτει, δια της «κεφαλής» της, ρόλους, κατανέμει αρμοδιότητες στα μέλη της. Τα μέλη της κοινότητας φέρουν σταθερές κοινωνικές ταυτότητες που προσδιορίζουν ιδιαίτερες θέσεις/λειτουργίες. Τα μέλη της κοινότητας γνωρίζουν τι προσδοκά η κοινότητα από αυτά και προσανατολίζουν τη δράση τους συμμορφούμενα

σ'αυτήν την εικόνα. Εκπληρώνουν τον κοινωνικό ρόλο που τους ανατίθεται, φροντίζοντας να ανταποκρίνονται στις προσδοκίες της συλλογικότητας στην οποία ανήκουν.

Ο «κοινός λαός» έχει την ηγεσία του, όπως ακριβώς το ανθρώπινο σώμα έχει την κεφαλή του, που το κατευθύνει και αποφασίζει για λογαριασμό του. Παρόμοια, η κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας αποτελεί την «κεφαλή» του κοινωνικού σώματος. Η δέση που κατέχει η «κεφαλή» εκβάλλει σε μια ορισμένη λειτουργία: η κεφαλή σκέπτεται, αποφασίζει και δρα στο όνομα του σώματος. Βέβαια, η κεφαλή δεν νοείται ανεξάρτητα από το υπόλοιπο σώμα, αφού αποτελεί μέρος του και, όπως τα μέλη του ανθρωπίνου σώματος συνιστούν ένα αλληλένδετο και αλληλοεξαρτώμενο σύνολο, έτσι και τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας μοιράζονται τις ευθύνες, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα που τους αντιστοιχούν ως συλλογικό σώμα.

Ο κοινωνικός καταμερισμός των ευθυνών αλλά και των προνομίων βαρύνει άνισα στα μέλη της κοινότητας, καθώς αντιστοιχεί προς την ιεραρχική διάρθρωση κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων και αρμοδιοτήτων. Έτσι, διαφορετικό είναι το βάρος της ευθύνης της «κεφαλής» από το βάρος της ευθύνης του σώματος, το οποίο υπακούει στις εντολές που πηγάζουν από την ηγεσία του. Η κοινωνική αξιολογία δεν αναφέρεται στα προσωπικά γνωρίσματα των μελών της κοινότητας, αλλά σε ιδιαίτερες κοινωνικές θέσεις/λειτουργίες που αποδίδουν καθορισμένες, όσο και μόνιμες ταυτότητες στους φορείς τους και παραπέμπει στον ειδικό ρόλο που εκπληρώνουν αυτές οι θέσεις σχετικά με τη συγκρότηση των όρων διασφάλισης της ενότητας του σώματος και διαίωνισης της ύπαρξής του.

Οι κοινωνικές θέσεις προσδιορίζουν και τις λειτουργίες των φορέων τους, που, αυτές καθεαυτές, δεν αποτελούν κριτήριο ταξινόμησης των μελών της κοινότητας στην κοινωνική ιεραρχία. Κάθε συγκεκριμένη λειτουργία αποκτά ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα, ακριβώς λόγω της θέσης του φορέα της στο δεδομένο σύστημα σχέσεων της κατακτημένης κοινωνίας. Οι άνθρωποι της «δευτέρας» και της «τρίτης τάξεως» τοποθετούνται στην κατώτερη βαθμίδα της κοινωνικής ιεραρχίας, όχι, βέβαια, επειδή οι λειτουργίες που επιτελούν θεωρούνται υποδεέστερες, αλλά επειδή θεωρούνται «άνθρωποι ταπεινής καταγωγής», επομένως «ασήμαντοι». Για το λόγο αυτό αναλαμβάνουν λειτουργίες λιγότερο σημαντικές από αυτές που, λόγω της υψηλής καταγωγής, του πλούτου και της δύναμης που διαθέτουν, αναλαμβάνουν όσοι τοποθετούνται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας.

Βέβαια, η κοινωνική διαδικασία κατανομής ρόλων και αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο ιεραρχικά καθορισμένων, απαραβίαστων θέσεων/λειτουργιών

προσδίδει ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο στην ανισότητα. Την καθιστά «φυσική» λειτουργία, εν όψει όμως της ανακατάφασης στην ταυτότητα του «υποταγμένου» σώματος, στο οποίο εντάσσονται και αναγνωρίζουν τον εαυτό τους τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας.

Η προυχοντική ηγεσία εκτίθεται λόγω της θέσης της στην υπερκείμενη Αρχή, την «ξένη» εξουσία. Η διαχείριση της κοινοτικής εξουσίας απαιτεί τη συμμόρφωση στους κανόνες με τους οποίους ρυθμίζονται οι σχέσεις κατακτητή και κατακτημένου. Η θέση εξουσίας αφορά το σύνολο της κοινότητας και εκβάλλει, κατά περίπτωση, στο γενικό καλό ή στο γενικό κακό. Η ευθύνη των φορέων της δεν εξαντλείται στην προσωπική υπαιτιότητα, αλλά αφορά στην κοινότητα ως σώμα, γιαυτό και η «κεφαλή» θεωρείται υπόλογη τόσο απέναντι στην υπερκείμενη Αρχή, όσο και απέναντι στην κοινότητα.

Η προυχοντική τάξη στην Πελοπόννησο συνιστά την «κεφαλή» του χριστιανικού σώματος. Πρόκειται για την ελίτ της εξουσίας, η οποία αναλαμβάνει την εκπροσώπηση της χριστιανικής κοινότητας στις οθωμανικές αρχές και περιλαμβάνει στους κόλπους της και τον ανώτερο κλήρο, τους «αρχιερείς της πρώτης τάξεως». Στην αμέσως κατώτερη βαθμίδα της ιεραρχίας κατατάσσονται οι «υποδεέστεροι πρόκριτοι» που διαθέτουν περιορισμένη κοινωνική και πολιτική δύναμη και εξουσία στον τόπο. Οι μορφές κοινωνικής διαβάθμισης ανταποκρίνονται, βέβαια, στο διοικητικοπολιτικό οργανόγραμμα της αυτοκρατορίας, όπως αυτό εφαρμόζεται στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης, στην κατακτημένη Πελοπόννησο.

Οι τρεις κατηγορίες της κορυφής αποτελούν την ηγεσία της χριστιανικής κοινότητας, το φυσικό εκπρόσωπο/κηδεμόνα της απέναντι στην οθωμανική εξουσία. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο κοινωνικό μόρφωμα που διακρίνεται, λόγω της θέσης που καταλαμβάνουν τα μέλη του στο πλαίσιο οργάνωσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι μορφές κοινωνικής κινητικότητας στο εσωτερικό του προσδιορίζονται από τους συσχετισμούς πολιτικής δύναμης μεταξύ κοινωνικών ομάδων συγκροτημένων σε πολιτικές συσσωματώσεις, τις λεγόμενες φατρίες. Ωστόσο, στο εσωτερικό της κυρίαρχης αυτής κοινωνικής κατηγορίας διαμορφώνονται ανελαστικά όρια κινητικότητας, συγκροτούνται καθορισμένες κοινωνικοπολιτικές θέσεις και ταυτότητες. Έτσι, οι «υποδεέστεροι» πρόκριτοι, με περιορισμένη πολιτική και κοινωνική δύναμη, αποκλείονται από τις διαδικασίες ανέλιξης στην κορυφή της ιεραρχίας και ανάδειξης στα ανώτατα διοικητικοπολιτικά αξιώματα.

Οι μόνιμοι κάτοχοι των θέσεων εξουσίας προέρχονται από ένα περιορισμένο κοινωνικό περιβάλλον και αντλούν την πολιτική τους δύναμη από τις συγγενικές κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις που εξυφαίνονται

ανάμεσά τους. Η σταθερή εναλλαγή τους στα ανώτατα πολιτικά αξιώματα συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας «κλειστής» κοινωνικής ομάδας, η οποία συγκροτεί τους όρους αναπαραγωγής της κυριαρχίας της και επιβάλλει την ηγεμονία της μέσω των μηχανισμών κληρονομικής διαδοχής και πολιτικών δεσμών που στηρίζονται στη συγγένεια και την εντοπιότητα. Η πολιτική δύναμη συναρδρώνεται με την αναγνωρισμένη και παγιωμένη κοινωνική δέση, στην οποία θεμελιώνεται ως πολιτική τάξη.

Η δέση του «Μοραγιάννη» ή του «Βεκίλη» θεωρούνται κατειλημμένες, με την έννοια ότι αξίωση διεκδίκησης μπορούν να εγείρουν οι «εγκριτότεροι». Πρόκειται για αρχή η οποία προσδιορίζει σαφώς οριοθετημένα κοινωνικά περιβάλλοντα, την ελίτ της εξουσίας. Οι διαδικασίες εναλλαγής τους στις θέσεις εξουσίας, συγκροτούνται στο πεδίο των κοινοτικών μηχανισμών πολιτικής διαχείρισης μέσω των οποίων οργανώνονται, ρυθμίζονται και διευθετούνται οι τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις δύναμης. Πρόκειται για το σύστημα των τοπικών πολιτικών ισορροπιών στο πλαίσιο του οποίου οργανώνεται η πολιτική με όρους διαχείρισης της εξουσίας από την ελίτ των «προκριτότερων». Όπως είναι, για παράδειγμα, οι Δεληγιανναίοι, οι Ζαΐμηδες ή οι Λόντοι. Όπως είναι φυσικό, η αντικατάσταση ενός Δεληγιάννη από ένα Λόντο ή ένα Ζαΐμη στη δέση του «Μοραγιάννη» δεν επιφέρει ανατροπές στην κατεστημένη πολιτική τάξη.

Οι «δευτέρας κατηγορίας» πρόκριτοι συνιστούν τα πολιτικά στηρίγματα που ενισχύουν και εδραιώνουν τη δέση της ελίτ στην κορυφή της πολιτικής ιεραρχίας. Όσοι ανήκουν στην κατηγορία αυτή δεν διακρίνονται τόσο για την υψηλή κοινωνική καταγωγή, τον πλούτο και το κοινωνικό γόητρο, όσο για τους ισχυρούς πολιτικούς δεσμούς που τους συνδέουν με την ελίτ της εξουσίας. Αποτελούν όμως και αυτοί, σε μικρότερη, βέβαια, κλίμακα, μέρος της ηγεσίας της κοινωνίας και του κόσμου του Δεληγιάννη. Σταθερά, απαραβίαστα όρια διαχωρίζουν την «πρώτη τάξη» και τα υπόλοιπα μέλη της χριστιανικής κοινότητας. Έτσι, ανυπέρβλητοι φραγμοί παρεμβάλλονται ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες, αποτρέποντας διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας στο εσωτερικό της κοινότητας. Στα στεγανά της ιεραρχίας οικοδομούνται οι κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας που επιτρέπουν στην κοινότητα να επιβάλει την τάξη στο εσωτερικό της και την παρουσία της στο διοικητικοπολιτικό σύστημα της κατάκτησης.

Η κοινωνική απόσταση που διαχωρίζει την «πρώτη τάξη» από το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα, προσδίδει στα μέλη της τη συνείδηση ότι ανήκουν σε μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα. Η υπόστασή της τάξης αυτής θεμελιώνεται σε ισχυρούς αμοιβαίους δεσμούς, που εκβάλλουν στη συγκρότηση μιας ιδιαίτερης κοινωνικής ταυτότητας και αποδίδεται στον ιδιαίτερο ηγεμονικό ρόλο που

αναλαμβάνει στην κοινωνία. Αυτή η ηγετική κοινωνική ομάδα διαμορφώνει δικές της αρχές και κανόνες που διέπουν τις σχέσεις στο εσωτερικό της. Τα μέλη της συμμερίζονται κοινές αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, έχουν κοινούς προσανατολισμούς και μετέρχονται κοινά αναγνωρισμένων μέσων για την επίτευξη των σκοπών τους.

Έτσι, τα διακριτικά γνωρίσματα που διαφοροποιούν την «πρώτη τάξη» από το κοινοτικό σώμα, τονίζονται περισσότερο από τις διαφορές που αναφέρονται στους κόλπους της και που οδηγούν σε πολιτικές αντιθέσεις και αντιπαράθεσεις, σε διαφορετικές πολιτικές επιλογές και στοχοθετήσεις των προχοντικών ομάδων στη συγκυρία. Οι συγκρούσεις αυτές οξύνονται ιδιαίτερα, όταν στη διαμάχη παρεμβάλλεται το μουσουλμανικό προχοντικό στοιχείο, η παρουσία του οποίου προσδιορίζει, σε μεγάλο βαθμό, την πολιτική δυναμική που αναπτύσσεται στο επίπεδο των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων.

Ως «φτωχός λαός» χαρακτηρίζονται στο λόγο του προύχοντα, τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας που διαμορφώνουν τη ζωή τους στο πλαίσιο της υποταγής και αναγνωρίζουν την κατεστημένη νομιμότητα της οθωμανικής τάξης, υπακούοντας στις αρχές οργάνωσης που την εγγυώνται. Ο «φτωχός λαός» εκπληρώνει τις φοροδοτικές και άλλες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη θέση του και προσδιορίζεται από τη στάση νομιμοφροσύνης και υπακοής προς την κοινοτική ηγεσία. Οι σχέσεις δύναμης και οι δεσμοί εξουσίας που συγκροτούνται στο πλαίσιο της κοινότητας θεμελιώνονται στους δεσμούς της αλληλεγγύης (χριστιανοί αδελφοί) που εξυφαίνονται ανάμεσα στην ηγεσία και το «φτωχό λαό». Η σχέση εξουσίας που συστήνεται ανάμεσα στην κοινοτική ηγεσία και το χριστιανικό σώμα, νοείται ως σχέση κηδεμονίας του «δυνατού» προς τον «αδύνατο». Ο «δυνατός», ακριβώς επειδή είναι «δυνατός», οφείλει να προστατεύει τον «αδύνατο» και ο «αδύνατος», με τη σειρά του, επειδή ακριβώς είναι «αδύνατος», υποχρεώνεται να αποδίδει σεβασμό και υπακοή στο «δυνατό» που τον προστατεύει.³

Πρόκειται για ένα τρόπο ιδεολογικής θεμελίωσης ιδιαίτερων και ιστορικά προσδιορισμένων σχέσεων εξουσίας, η νομιμοποίηση των οποίων δεν θα πρέπει να αποδίδεται —σύμφωνα με τις ατομοκεντρικές αντιλήψεις που διέπουν τη σύγχρονη κοινωνία— σε μορφές πολιτικής παραχώρησης και στο πλαίσιο θεσμικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, που ανάγονται στη σύγχρονη, θεσμικά και πολιτικά αναγνωρισμένη έννοια του «λαού». Η σχέση εκπροσώπησης, στην οποία στηρίζονται οι δομές εξουσίας της κοινότητας, νομιμοποιείται στις κοινωνίες αυτές στο ιδεολογικό επίπεδο ως σχέση

3. Για την έννοια της αντιπαροχής της υπακοής με όρους εύνοιας/προστασίας, βλ. Ν. Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα*, ό.π., τ. II, σ. 322.

«ευεργεσίας»/«προστασίας» που καλεί την ανταπόδοση ως «ευχαριστία»/«ευγνωμοσύνη». Η σχέση αυτή (κοινωνική τάξη) αποδίδει ρόλους ανάμεσα σε «αδελφούς» (κοινότητα αίματος) στη μορφή κηδεμόνας-κηδεμονευόμενος (κοινωνική ιεραρχία). Στο πλαίσιο αυτό, η κοινωνική ανισότητα δεν αποκηρύσσεται, απεναντίας, προβάλλεται και επικυρώνεται, δηλαδή, αποκτά το πραγματικό ιστορικό της περιεχόμενο, καθώς φέρεται ως δομικό (φυσικό) στοιχείο σύστασης της κοινωνικής ταυτότητας και της τάξης του κόσμου.

Η αναφορά σε «δευτέρας» και «τρίτης τάξεως ανθρώπους» συνδηλώνει, στο πλαίσιο της κοινωνικής διαβάθμισης, τη βάση της κοινωνικής πυραμίδας. Πρόκειται για τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας που εκπληρώνουν καθορισμένες λειτουργίες στο βαθμό που υπηρετούν τη νομιμότητα και στηρίζουν την τάξη. Και βέβαια, οι φορείς τους δεν εγείρουν αξιώσεις άλλες από αυτές που αντιστοιχούν στη δεδομένη κοινωνική τους θέση. Η χαμηλή κοινωνική θέση, όπως επίσης και η ανάληψη περιορισμένων αρμοδιοτήτων σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή στους κοινοτικούς μηχανισμούς, αποτελούν τα διακριτικά γνωρίσματα του «φτωχού λαού». Τα χαρακτηριστικά του «φτωχού λαού» δεν του επιτρέπουν να αντιλαμβάνεται το ρόλο του στην κοινωνία και την ιστορία, ώστε να θέτει τον εαυτό του αυτόβουλα στην υπηρεσία ενός «γενικού σκοπού» και γιαυτό χρειάζεται την «κεφαλή», τον προύχοντα.

Ο «κοινός λαός» δεν συνιστά καθεαυτός μια ιδιαίτερη κοινωνική δύναμη και παρουσία, ικανή να εκφράσει αυτοδύναμη πολιτική βούληση, διότι στερείται, λόγω της θέσης του, των κοινωνικών εκείνων γνωρισμάτων που θα του προσέδιδαν το απαραίτητο κοινωνικό γόητρο και την πολιτική δύναμη, όπως συμβαίνει με τους «φυσικούς» ηγέτες. Ο «κοινός λαός», ασήμαντος ως κοινωνική δύναμη και πολιτική παρουσία, περιορίζεται στο να αποδίδει νομιμοφροσύνη/«ευγνωμοσύνη» στην ηγεσία της κοινότητας που έχει αναλάβει την ευθύνη της προστασίας του. Από την ηγεσία, που εκπροσωπεί το γενικό συμφέρον, εξαρτάται η ευημερία της κοινότητας. Ο «κοινός λαός» δεν είναι ικανός να «συλλογίζεται» από μόνος του και να εννοεί το συμφέρον του, δεν είναι σε θέση να έχει ο ίδιος λόγο για τα κοινά. Γιαυτό και η διαχείριση των κοινών αποτελεί αποκλειστική υπόθεση της κοινοτικής ηγεσίας, του κηδεμόνα του χριστιανικού σώματος.

2. Η «αείποτε» εξουσία των προυχόντων

Αυτό το αρμονικά διαρθρωμένο κοινωνικό σύνολο που εικονογραφεί ο Δεληγιάννης διεξάγει την επανάσταση του εικοσιένα και αναλαμβάνει την ευθύνη του πολέμου ενάντια στον κατακτητή. Οι κοινότητες της Πελοποννήσου προσχωρούν στην επανάσταση υπό τις παραδοσιακά αναγνωρισμένες ηγεσίες τους που αναλαμβάνουν το βάρος της εξέγερσης στις επαρχίες που ελέγχουν, δηλαδή την ευθύνη που συνεπάγεται ο πόλεμος για τις κοινότητες και το ανθρωπινό δυναμικό τους. Οι χριστιανοί τοπικοί άρχοντες είναι η κινητήρια δύναμη της εξέγερσης και οι «λαοί» αναγνωρίζουν, ως αυτονόητο, στις παραδοσιακές ηγεσίες τους, στους ανθρώπους του τόπου, το δικαίωμα να τους διοικούν:

«Οι προύχοντες της Πελοποννήσου είχαν τα χρήματα, τας τροφάς, τα πολεμοεφόδια, όλα τα άφθονα και όλα τα αναγκαία. Είχον την επιρροήν και την αγάπην των λαών. Αυτούς εσέβοντο άπαντες ως ευεργέτας των ανέκαθεν. Εις αυτούς υπήκουον και αυτούς ακολουδούσαν.» [Γ, 265]

«Καθότι εγνώριζον [οι Τούρκοι] ότι άνευ της οικογενείας των Δεληγιανναίων ουδείς άλλος ετολμούσεν όχι να κάμην ουδέ να συλλογισθῆ επανάστασιν, το οποίον και φανερώς εφώναζον οι Τούρκοι όλοι, ότι αν οι Δεληγιανναίοι δεν θελήσουν να κινήσουν την αποστασίαν, ας κινήθῃ όλη η Πελοπόννησος, τίποτε δεν φοβούμεθα.» [Α, 119]

«Και οι συνεπαρχιώται μας και όλοι οι Πελοποννήσιοι είχαν προς ημάς απεριόριστον εμπιστοσύνην, αγάπην και υπακοήν και συμερίζοντο τους κινδύνους μας. Είναι αληθινόν ότι εστείλαμεν τας οικογένειάς μας εις το Μεγασπήλαιον ένεκα της φρίκης εκ της ήττας εκείνης εις την Καρύταιναν, δια τρεις σχεδόν μήνας αλλά τον Ιούνιον επανήλθον εις τας οικίας μας (...) μας προέτρεπον και έπειτα εις άλλους περιστάσεις να τας στείλωμεν εις την Ζάκυνθον (...) ενώ είχομεν όλα τα μέσα και τας ευκολίας δεν το ακολουθήσαμεν δια να μην απελπίσωμεν τους συνεπαρχιώτας μας και όλους τους Πελοποννήσιους. Και τούτο συνετέλεσε τα μέγιστα, καθότι νύξησεν έτι μάλλον την προθυμίαν και την προς ημάς συμπάθειαν και εμπιστοσύνην όλων και ήκουον τας συμβουλάς και οδηγίας μας και συμερίζοντο τους κινδύνους μας βλέποντες ότι δεν εμπορευόμεθα την τύχην της πατρίδος, καθώς τινες

απονενομημένοι φερέοικοι και τυχοδιώκται, οίτινες δεν είχαν να χάσουν τι αν δεν ευδοκιμούσεν ο αγών, ή και αν κατεστρέφετο η πατρίς. Βεβαίως ήθελον απέλθει, όθεν ήλθον.» [Α, 171/2]

Η κίνηση ανατροπής της οθωμανικής κυριαρχίας που εκδηλώνεται στην Πελοπόννησο, δεν θέτει ζήτημα εξουσίας στις τάξεις των επαναστατημένων αναφορικά με τους όρους θεμελίωσης της εξουσίας της παραδοσιακής κοινωνικής και πολιτικής ηγεσίας. Το κενό εξουσίας που δημιουργεί η αποχώρηση των οθωμανών δεν επιδρά άμεσα στο επίπεδο της κατά τόπους πολιτικής οργάνωσης, αφού, σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, οι επαναστατημένοι έχουν την πατροπαράδοτη ηγεσία τους που «αυτόκλητα» αναλαμβάνει την εξουσία της επανάστασης για να καθοδηγήσει το γένος στην ελευθερία του.

Στο λόγο του προύχοντα το ζήτημα της εξουσίας στην Πελοπόννησο συναρτάται με τις λειτουργίες των κοινοτικών δεσμών, αφορά στους τοπικούς μηχανισμούς και στις παραδοσιακές διαδικασίες ανάδειξης των πολιτικών ιεραρχιών. Το ζήτημα απόδοσης νομιμοφροσύνης στην τοπική εξουσία θεωρείται δεδομένο, αυτονόητο και αδιαπραγμάτευτο. «Ανέκαθεν» οι προύχοντες αποτελούν τον ηγέτη/«ευεργέτη» των χριστιανών με αποτέλεσμα να χαίρουν εμπιστοσύνης και σεβασμού. Κυρίως, όμως, είναι οι άνθρωποι του τόπου και η μοίρα τους είναι συνδεδεμένη με τη μοίρα αυτού του τόπου. Κοινότητες και τοπική ηγεσία πορεύονται μαζί στον αγώνα για την ελευθερία τους ή στην καταστροφή και αυτό το στοιχείο νομιμοποιεί τις κοινοτικές αρχές να φέρονται ως αρμόδιες να έχουν λόγο για τα πράγματα του τόπου και να θεωρούνται ως «αυτονόητη», φυσική ηγεσία-εκπρόσωπος του γένους – όπως και στην υποταγή, έτσι και στην επανάσταση, αφού κι αυτή είναι δέλημα Θεού.

Έτσι λοιπόν, στη λογική του Δεληγιάννη, δεν είναι δυνατό να τεθεί ζήτημα εκπροσώπησης στην περίοδο της επανάστασης, αφού η ηγεσία της κοινότητας συνιστά, πέρα από τη συγκυρία, την «ανέκαθεν»/«αείποτε κεφαλή», στο πλαίσιο μιας σταθερής, αδιαμεσολάβητης σχέσης κηδεμονίας/προστασίας που έχει παγιωθεί ανάμεσα στην «κεφαλή» και τα άλλα μέλη του χριστιανικού σώματος. Η σχέση αυτή συνιστά και τη φυσική τάξη του κόσμου. Η επανάσταση του γένους, έργο αυτών των ανθρώπων και με την ευλογία της πρόνοιας, δεν θα μπορούσε να ανατρέψει αυτή την καθιερωμένη τάξη του κόσμου. Οι τοπικοί άρχοντες, λοιπόν, είναι αυτοί που αναλαμβάνουν, πέρα από οποιαδήποτε διαπραγμάτευση, το ρόλο του πολιτικού και στρατιωτικού ηγέτη, όπως επίσης και του εκπροσώπου της κοινότητας προς τις άλλες επαναστατημένες περιοχές.

Ο Κ. Δεληγιάννης διηγείται τα γεγονότα που διαδραματίζονται στην Πελοπόννησο κατά τους πρώτους μήνες της εξέγερσης και αναφέρεται στο ζήτημα της σύστασης δεσμών και μηχανισμών που θέτουν στόχο την οργάνωση, το συντονισμό και τη διεξαγωγή του πολέμου. Η γενίκευση και η επικράτηση της εξέγερσης στην Πελοπόννησο επιβάλλουν την ανάγκη συγκρότησης κεντρικής –δηλαδή Πελοποννησιακής– διοίκησης, μιας ενιαίας πολιτικής αρχής που θα ελέγχει τις επαρχίες και θα μεριμνά για τη διευθέτηση των τοπικών ζητημάτων, τη ρύθμιση των σχέσεων ανάμεσα στους εξεγερμένους, το συντονισμό των πολεμικών επιχειρήσεων.

Πρόκειται για τις διαδικασίες σύστασης του δεσμού της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Ας δούμε πώς αναφέρεται στα γεγονότα αυτά ο προύχοντας:

«(...) απήλθομεν [οι προύχοντες] εις την μονήν των Καλτεζών και συστήσαμεν την Γερουσίαν, εδιορίσαμεν Πρόεδρον (...)» [Α, 222/3]

Η αναφορά στη σύσταση του πρώτου επίσημου πολιτικού δεσμού της επανάστασης, μέσω του οποίου αξιώνεται η νομιμοποίηση του δίκαιου χαρακτήρα της εξέγερσης του χριστιανικού έθνους, προκειμένου να αποδεσμευθεί από το «ζυγό» του αλλόθρησκου κατακτητή, συνεχίζεται ως εξής:

«Η Επανάστασίς μας αύτη εκινήθη παρθένος, αγνή και άνευ σκοπού ιδιοτέλειας, παρά με μόνον σκοπόν να αποκτήσωμεν τον εθνισμόν μας (...) Και μια φούκτα ανδρών Πελοποννησίων ανέστησαν αυτό το όνομα Έλλην, το προ 25 αιώνων αποθανόν και αλησμονηθέν από όλα τα έθνη του κόσμου, και ήδη τη θεία βουλήσει ονομάζεται παρά πάντων των κρατούντων την τύχην ολοκλήρου του κόσμου Βασιλείον της Ελλάδος! και Έλληνες! Αλλά δεν εκερδίσαμεν ελευθερίαν ανάλογον των εθνικών αγώνων, θυσιών και ελπίδων μας καθότι...» [Α, 224]

Οι αναφορές στις διαδικασίες συγκρότησης του δεσμού της Γερουσίας («απήλθομεν»/ «συστήσαμεν»/«εδιορίσαμεν») μαρτυρούν για την αντίληψη που έχει ένας προύχοντας σχετικά με το ζήτημα της ηγεσίας της επανάστασης. Τα μέλη της Γερουσίας και τα μέλη της συνέλευσης, από την οποία εκλέγονται, ανήκουν στις παραδοσιακά ισχυρότερες προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου ή συγκαταλέγονται στους πολιτικούς παράγοντες που καταλαμβάνουν τα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα. Πρόκειται για τους «ανθρώπους της πρώτης τάξεως», τους «νοημονέστερους», «προκριτότερους», την ελίτ της εξουσίας στην Πελοπόννησο. Η συνέλευση των Καλτεζών συστήνεται «αυτόκλητα», από τη βούληση της παραδοσιακής ηγεσίας και η Γερουσία ορίζεται με «αυτοχειροτόνητο» τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι το «ποιος» και «πώς» θα ορισθεί ηγεσία στην επαναστατημένη Πελοπόννησο θεωρείται

εκ των προτέρων ρυθμισμένο, γνωστό, προαποφασισμένο. Παραπέμπει στα αυτονόητα της τοπικής κοινωνίας ότι η ηγεσία της επανάστασης στην Πελοπόννησο θα αναδειχθεί από τα μέλη, τους αρχηγούς των ισχυρών οικογενειών του τόπου που ελέγχουν τους κοινοτικούς μηχανισμούς. Πρόκειται για την «πρώτη τάξη», το «φυσικό» εκπρόσωπο/κεφαλή της κοινωνίας.⁴ Ο Δεληγιάννης αναφέρεται στους εκπροσώπους της

4. Η αναζήτηση στις κοινωνίες αυτές σύγχρονων μορφών πολιτικής εκπροσώπησης και τρόπων ανάδειξης των ιεραρχιών τους, όπως επίσης και η αξιολόγηση αυτών των διαδικασιών με κριτήριο την προσαρμογή τους στις αρχές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης που αντιστοιχούν στο σύγχρονο κόσμο, συνιστά έναν τύπο ιστορικού αναχρονισμού. Βέβαια, πρόκειται για κοινωνικά μορφώματα διαρθρωμένα σε αυστηρά οργανωμένες, παγιωμένες εξουσιαστικές δομές στο πλαίσιο των οποίων οι κοινοτικοί πολιτικοί θεσμοί διατηρούν το κοινωνικό σύστημα, διασφαλίζοντας τους όρους αναπαραγωγής των υφιστάμενων σχέσεων κυριαρχίας και δομών εξουσίας. Ωστόσο, τέτοιου τύπου διαπιστώσεις δεν επαρκούν, προκειμένου να ερμηνεύσουν στην ιστορικότητά του το φαινόμενο της εξουσίας γενικά και, ειδικότερα, το ζήτημα της εξουσίας όπως τίθεται στη συγκυρία της επανάστασης. Ο τρόπος με τον οποίο συστήνονται στις τοπικές κοινωνίες οι θεσμοί και δομές εξουσίας παραπέμπει σε διαφορετικές αρχές νομιμότητας από αυτές που ορίζουν το σύγχρονο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα. Για το λόγο αυτό, η διερεύνηση των διαδικασιών και των μηχανισμών μέσω των οποίων συγκροτούνται τους πρώτους μήνες της εξέγερσης στην Πελοπόννησο οι πολιτικοί θεσμοί δεν δικαιολογεί πολιτικές κρίσεις που πηγάζουν από το ιδεολογικοπολιτικό σύμπαν και αναφέρονται στο αξιολογικό σύστημα της σύγχρονης κοινωνίας. Εάν, λοιπόν, προσεγγίσουμε τον τρόπο με τον οποίο συστήνεται ο θεσμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας με βάση την τυπική αναφορά στις αρχές νομιμότητας που διέπουν το σύγχρονο κόσμο, είμαστε υποχρεωμένοι να χαρακτηρίσουμε τις διαδικασίες που ακολουθούνται για την ανάδειξη της πολιτικής ηγεσίας στην Πελοπόννησο, ως μη «νόμιμες». Θα ανακαλύπταμε, εν προκειμένω, μηχανισμούς και διαδικασίες που παραβιάζουν την πολιτική νομιμότητα, αναφορικά με τον τρόπο πολιτικής εκπροσώπησης και εκλογής των μελών της συνέλευσης των Καλτεζών. Οι διαπιστώσεις αυτές, όμως, απέχουν από το να απογράφουν πραγματικότητες στην ιστορική τους διάσταση. Απέχουν, δηλαδή, από το να αναδεικνύουν το διαφορετικό τρόπο με τον οποίο οι ιστορικές κοινωνίες βιώνουν, αντιλαμβάνονται και παράγουν τους θεσμούς εξουσίας και τις ιεραρχίες τους. Αναζητώντας, λοιπόν, αυτονόητα όσο και μάταια τις «δημοκρατικές» διαδικασίες στη Συνέλευση των Καλτεζών σχετικά με την εκπροσώπηση του «λαού», θα καταλήγαμε στην «αυθαίρεσία» των αρχόντων και την «ολιγαρχική» μορφή του θεσμού. Μόνο που το «αυθαίρετον» της εξουσίας των τοπικών αρχόντων παραπέμπει σε ιστορικά διαμορφωμένα κοινωνικοπολιτικά πλέγματα σχέσεων και θεσμών εξουσίας, έτσι όπως αυτά έχουν κατισχύσει και καθιερωθεί στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας. Από την άποψη αυτή, η «αυθαίρετη» διαδικασία ανάδειξης ηγεσίας μέσα από την «αυθαίρετη» συνέλευση των αρχόντων συνιστά μια ιδιαίτερη, ιστορική μορφή νομιμοποίησης της εξουσίας που παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον για τη μελέτη του παραδοσιακού πολιτικού πολιτισμού, των κοινοτικών σχέσεων και θεσμών εξουσίας όπως οργανώνονται στη συνάφεια της επανάστασης. Ιδιαίτερα, όταν πρόκειται για τη διερεύνηση των αντιπαράθεσεων και συγκρούσεων οι οποίες εντάσσονται στο πλαίσιο της δυναμικής της αλλαγής που αναπτύσσεται στη συγκυρία αυτή, διαδικασίες που οδηγούν σε ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις για την οργάνωση του παραδοσιακού ελλαδικού χώρου στην προοπτική σύστασης εθνικού κράτους. Το ζήτημα της «λαϊκής» εκπροσώπησης και συμμετοχής, το οποίο δεν τίθεται, και ανάγεται στα αυτονόητα στη συνέλευση των αρχόντων, τέθηκε ιστορικά ως πολιτικό διακύβευμα και θεματοποιήθηκε στο θεσμικό/πολιτικό επίπεδο, όταν η

κατακτημένης κοινωνίας, οι οποίοι, έχοντας αποκτήσει πολιτική δύναμη, κοινωνικό γόητρο και επιρροή στο χώρο κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, αναδεικνύονται «δικαιωματικά» στην ηγεσία του αγώνα, οργανωτές και ρυθμιστές των πολιτικών εξελίξεων.

Προκειμένου να κατανοήσουμε το ανάδεμα του προύχοντα για το γεγονός ότι οι τοπικοί ηγέτες και πρωταγωνιστές της επανάστασης δεν «εκέρδισαν ελευθερίας» σύμφωνα με τις «εθνικές δυσίες» και τις «ελπίδες» τους θα πρέπει να εντάξουμε το λόγο του στις συνθήκες στις οποίες γράφονται τα Απομνημονεύματα. Στη συνάφεια της γραφής, ο άρρητος αντίπαλος αναφορικά προς τον οποίο οργανώνεται ο λόγος του προύχοντα είναι, κυρίως, ο Σηπλιάδης και ο Τρικούπης, οι οποίοι αμφισβητούν τον ηγετικό ρόλο της προυχοντικής τάξης στην επανάσταση. Ο πραγματικός αντίπαλος, όμως, είναι η νέα πολιτική τάξη, που στο πλαίσιο της νέας συνθήκης εκλαμβάνεται ως υπονόμηση των δεσμών και των σχέσεων εξουσίας στους οποίους εδράζεται η κυριαρχία των τοπικών προυχόντων.

Πράγματι, το κενό εξουσίας που δημιουργεί η αποχώρηση των οθωμανών, θέτει το ζήτημα «ποιος είναι αρμόδιος να άρχει». Μάλιστα, στο όνομα του έθνους, δηλαδή στο πεδίο όπου συγκροτείται το νέο πολιτικό/δεσμικό πλαίσιο οργάνωσης της επανάστασης και διεξαγωγής του πολέμου, το ζήτημα της ανάδειξης και νομιμοποίησης της εξουσίας που θα αναλάβει την ηγεσία της επανάστασης τίθεται με νέους όρους. Τώρα, πηγή κάθε μορφής εξουσίας θεωρείται το «έθνος», ως κυρίαρχο συλλογικό υποκείμενο που ταυτίζεται με τον «επαναστατημένο λαό». Οι νέοι δεσμοί εξουσίας φέρονται να κατοχυρώνουν και να υπηρετούν τα συμφέροντα αυτής της νέας συλλογικότητας. Δηλαδή, το ζήτημα της εξουσίας επαναπροσδιορίζεται και διατυπώνεται με όρους «σε ποιον αναγνωρίζει το έθνος το δικαίωμα να άρχει». Ως εκ τούτου, καθίσταται αντικείμενο πολιτικής διαχείρισης και διαμάχης, ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες και φορείς εξουσίας που οργανώνουν τη δράση τους υπό τους όρους, όμως, του πολιτικού-δεσμικού πεδίου, το οποίο συγκροτείται και λειτουργεί ως μηχανισμός εξισορρόπησης αντίρροπων

παρουσία κι άλλων κοινωνικών δυνάμεων στην επανάσταση έθεσε το ερώτημα «ποιος κυβερνά και υπό ποιους όρους». Το γεγονός όμως, βέβαια, ότι τέτοιου τύπου ζητήματα προκαλούν τα αυτονόητα του σύγχρονου πολιτικού πολιτισμού και αντιπαρέχονται τις αρχές πολιτικής οργάνωσης του νεωτερικού κόσμου, δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να προβάλλονται στα δεδομένα άλλων, ιστορικά διάφορων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Γιατί, έτσι, οι έννοιες του «λαού» και της «λαϊκής συμμετοχής» αποϊστορικοποιούνται και υποστασιοποιούνται στην ιστορία, δηλαδή, μετατρέπονται από εννοιολογικά/αναλυτικά εργαλεία ή στοιχεία συγκεκριμένων πολιτικών εμπειριών σε καθολικές αξιολογικές κατηγορίες, οντολογικό στοιχείο της ιστορίας και της κοινωνίας.

πολιτικών δυνάμεων και όχι ως χώρος υποδοχής της «αείποτε» εξουσίας των προυχόντων.

Στη συνθήκη αυτή, το ζήτημα της εξουσίας δεν θεωρείται, πλέον, αποκλειστικό και κεκτημένο δικαίωμα των «αυτονόμων» τοπικών ηγεσιών της Πελοποννήσου, οι οποίες από την αρχή της εξέγερσης επιδιώκουν να αναλάβουν την πολιτική και στρατιωτική οργάνωσή της. Τώρα, τόσο το πεδίο όπου ασκείται η εξουσία και η ταυτότητα των φορέων της, όσο και ο ορίζοντας της κυριαρχίας της επαναπροσδιορίζονται. Κι άλλοι, εκτός τοπικής κοινωνίας, πολιτικοί ηγέτες διεκδικούν για τον εαυτό τους το ρόλο του εκπροσώπου του γένους που τώρα διατυπώνεται ως έθνος. Αλλά το έθνος δεν ορίζεται από μια προνομιούχα ομάδα ανθρώπων, αλλά από όλους τους επαναστατημένους που εμπλέκονται στον πόλεμο ενάντια στον κατακτητή με σκοπό να αποκαταστήσουν τα δικά του — που και αυτά μένει να επαναπροσδιοριστούν. Στη συνάφεια αυτή παράγεται η πολιτική και συγκροτείται ο ιδεολογικός λόγος των φορέων της νέας εξουσίας, όπως του Δ. Υψηλάντη και του επιτελείου του ή, αργότερα, του Α. Μαυροκορδάτου, του Ι. Κωλέττη, των Υδραίων, των Ρουμελιωτών, των Σουλιωτών...

Η διαμάχη στη συγκυρία της αλλαγής αφορά και στις εικόνες της εξουσίας, τις προϋποθέσεις και τους όρους παραγωγής και άσκησης της πολιτικής, καθώς συγκροτείται το ιδεολογικοπολιτικό πεδίο νομιμοποίησης τόσο των διεκδικητών ή κατόχων της εξουσίας της επανάστασης, όσο και των διαδικασιών «διορισμού» τους. Ο Σπηλιάδης, στα Απομνημονεύματά του, στιγματίζει την «αυθαιρεσία» του συστήματος εξουσίας που έχει εγκαθιδρυθεί στο πλαίσιο της κατάκτησης και το οποίο οι προύχοντες επιδιώκουν να επιβάλουν στις αρχές της επανάστασης, αν και μαζί με την απαξίωση της κατάκτησης ερχόταν και η απαξίωση των σχέσεων κυριαρχίας των τοπικών προυχόντων σε βάρος των «πολλών»:

«Οι πλειότεροι των ολιγαρχικών, της Πελοποννήσου προπάντων, άμα λαβόντες τα όπλα εμφαντάσθησαν να συστήσωσιν τον τιμαριωτισμόν εις την Ελλάδα, αμειβόμενοι με την εξουσία και δύναμιν των Τούρκων τοπαρχών εις τας επαρχίας έκαστοι, αντί της εξουσίας και δυνάμεως που είχαν ως προεστώτες υπό τους Τούρκους. Αλλ' οι Τιμαριώται της Τουρκίας και της Ευρώπης ήσαν πολυκτήμενες, και είχαν υποχειρίους τους κατοικούντας εις τα τιμάρια τους και καλλιεργούντας τας γαίας των και τους μετεχειρήζοντο και εις τον πόλεμον. είχαν άρα πραγματικήν δύναμιν. είχαν πλούτη είχαν και όπλα. ήσαν και οι ίδιοι πολεμικοί και δεν ήθελον να εξαρτώνται αι ζωαί και τα υπάρχοντά των από την υπερτάτην εξουσία των Βασιλέων. Άπαντες ούτοι νηώθησαν εις όλα τα μέρη της Ευρώπης κατ'αυτής της εξουσίας και την ίδιαν εξουσίαν

εξήσκησαν επί των υπηκόων των αυτών, και η Ευρώπη διωκθήη πλέον ή πεντακόσια έτη κατ'αυτόν τον τρόπον. Τον τιμαριωτισμόν ασπάζονται και οι ολιγαρχικοί εις την Ελλάδα αλλ' είναι προ πάντων φτωχοί. αν δε τινες έχουσιν ολίγα κτήματα, τα εξ αυτών εισοδήματα δεν επαρκούσιν εις τας ανάγκας των. Εφαντάσθησαν λοιπόν να έχωσιν υπό την διοίκησίν των τα όπλα των επαρχιών και δια των όπλων να κατακυριεύσωσιν εις αυτάς αποκαθιστάμενοι βασιλίσκοι και να αρπάζωσιν δια των όπλων τα δημόσια εισοδήματα και δια τούτων να διατηρώσιν και τα όπλα αυτά, και την πολιτική εξουσία εις τους εαυτούς των. Ο δ' αρχηγός της Ελλάδος ή η Κυβέρνησις του έθνους να μην δύναται να διατάξη ή να ενεργήση, ειμή ό,τι την υπαγορεύσωσιν αυτοί, και όταν θελήσωσιν να την καταπολεμήσωσιν όλοι ομού, ή και να καταπολεμήσωσιν αλλήλους, ενασχολούντες αείποτε το έθνος εις εμφυλίους ταραχάς και αιματοχυσίας.»⁵

Ο γραμματέας του Θ. Κολοκοτρώνη, φορέας διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών αντιλήψεων —αυτών που προσιδιάζουν περισσότερο σε έναν *Homme d'État*— αμφισβητεί στο σύνολό τους τις αρχές νομιμοποίησης και τους όρους ηγεμονίας των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της Πελοποννήσου. Ο Ν. Σπηλιάδης, βέβαια, επιχειρεί να απονομιμοποιήσει τους παραδοσιακούς φορείς της εξουσίας. Ο λόγος του, ανατρεπτικός ως προς τα καθιερωμένα, καταδεικνύει το μη νόμιμο, τον «αυδαίρετο», τυραννικό χαρακτήρα των τοπικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας που έχουν εγκαθιδρυθεί στην Πελοπόννησο στη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης. Επιπλέον, προσδιορίζει τα στοιχεία που φέρνουν τη ρήξη με το παρελθόν και συστήνουν τις δυνατότητες οργάνωσης των νέων μορφών και σχέσεων εξουσίας σύμφωνα με αρχές νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας, εντελώς διάφορες από αυτές στις οποίες στηρίζεται η αυθεντία των τοπικών προυχόντων.

Ο Ν. Σπηλιάδης αμφισβητεί στους προύχοντες το δικαίωμα να επικαλούνται την «αριστοκρατική» καταγωγή, την ιδιοκτησία, το καθολικά αναγνωρισμένο κοινωνικό και πολιτικό γόητρο. Επιχειρεί να αποτρέψει τη θεμελίωση της αξίωσής τους να ηγηθούν της επανάστασης σε μια υποτιθέμενη κληρονομική κυριαρχική αρμοδιότητα και να εμποδίσει την επένδυση στη νέα συγκυρία ενός πολιτικο-κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου που συγκροτήθηκε στην κατάκτηση, σε ό,τι δηλαδή η επανάσταση επιχειρεί να καταργήσει. Ο Ν. Σπηλιάδης αμφισβητεί το δικαίωμα σε μια ομάδα ανδρώπων, οι οποίοι αποκομίζουν οφέλη και αποσπούν προνόμια λόγω της θέσης τους ως

5. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 209/10.

«προεστώτες» στο διοικητικοπολιτικό σύστημα της αυτοκρατορίας, να διατείνονται ότι ανήκουν σε αριστοκρατική τάξη η οποία, μάλιστα, υπέρκειται των αλλαγών στην ιστορία και των ασυνεχειών που οδηγούν στη συγκρότηση ενός σύγχρονου δεσμικού/πολιτικού πλαισίου που θα εγγυάται την ισονομία και την ελευθερία:

«Οι ολιγαρχικοί της Πελοποννήσου δεν αγαπώσιν την ισονομίαν. Είχον καταστήσει δια της εξουσίας διαδοχικήν εις τας οικογένειάς των την οποίαν έλαβον δημοτικήν αρχήν εις τας επαρχίας επί των Τούρκων. Ήδη προσπαθούσιν να συγκεντρώσωσιν την πολιτικήν εξουσίαν δια νόμου εις τας οικογένειάς των αποκλείοντες από τα πράγματα όλους τους άλλους Έλληνας, αν και τα πάντα δυσιάσαντες δια να αποκτήσωσιν πατρίδα και να απολαύσωσιν όλων των εκ της πατρίδος δικαιωμάτων.»⁶

Σύμφωνα με τον Σπηλιάδη, δεν είναι η αυθεντία των προύχοντων η οποία εξασφαλίζει τη νομιμοφροσύνη των κοινοτήτων, αλλά η δυνατότητα άσκησης βίας, η «δια των όπλων» επιβολή και, κατά συνέπεια, ο φόβος, που καθιστούν τους προύχοντες δυνατούς στις επαρχίες:

«Δεν είχαν τίποτε κοινόν με τους καλώς εννοούμενους αρίστους και ευγενείς, και ο χρόνος ως και ο φόβος, και επομένως η σιωπή των λαών καθιέρωσαν την εξουσίαν των, και αυτοί όχι μόνον την εφύλαζαν, αλλά την κατέστησαν ούτως ειπείν διαδοχικήν.»⁷

Η απάντηση του προύχοντα Δεληγιάννη στον Σπηλιάδη, αφήνει να διαφανούν τα πολιτικά διακυβεύματα που αναδεικνύει η επανάσταση στο χώρο που, παραδοσιακά, ασκούν την ηγεμονία τους οι τοπικές αυθεντίες, όπως επίσης και το ιδεολογικό σύμπαν στο πλαίσιο του οποίου οι τοπικοί άρχοντες εξορδολογίζουν τη δράση τους και τις σχέσεις τους με τις άλλες κοινωνικές κατηγορίες και πολιτικές ομάδες στη συγκυρία. Στο λόγο του προύχοντα ανακαλούνται οι αρχές στις οποίες θεμελιώνονται και νομιμοποιούνται οι παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμοί που έχουν κατισχύσει στην κατακτημένη κοινωνία και οι πατροπαράδοτα «νόμιμοι» κάτοχοι της εξουσίας, που αναλαμβάνει την ηγεσία της επανάστασης, ορίζονται με βάση αυτές τις αρχές:

«Το να συγκεντρώσωμεν ημείς εις τας οικογένειάς μας την εξουσίαν και να γίνωμεν τιμαριώται, όλοι οι Πελοποννήσιοι γνωρίζουν ότι την εξουσίαν ημείς την είχομεν συγκεντρωμένην εις τας οικογένειάς μας προ αμνημονεύτων χρόνων και υπερασπιζόμεθα τους αδελφούς μας χριστιανούς. Και μ'όλον οπού η οθωμανική εξουσία είχεν το αυθαίρετον

6. Αυτόθι, σ. 228/9.

7. Αυτόθι, σ. 229.

και ηδύνατο να φονεύση έναν εκ των προυχόντων μη σύμφωνον με τας δελήσεις της, καθώς τούτον ήτον αποδεδειγμένον, πραγματικώς και εις διαφόρους εποχάς εφόνευσεν από τους Δεληγιάννηδες, από τους Λόντους, από τους Περρούκας, από τους Χαραλάμπηδες (...) Η εξουσία μ'όλα ταύτα ήτον πάντοτε συγκεντρωμένη εις τας αυτάς οικογενείας και μετά παρέλευσιν ενός έτους το πολύ αντεκατεστήνοντο εις την θέσιν του φονευθέντος πατρός ή συγγενούς των. Και είχαν τον, κατά τον αισχρόν Σπηλιάδην, τιμαριωτισμόν, τας μεγάλας περιουσίας των, τας λαμπράς ιδιοκτησίας των και την αγάπην και το σέβας των συμπολιτών τους, και οίτινες δια την απολύτρωσιν αυτής της πατρίδος εδυσίασαν αυθορμήτως και πλούτον και δόξαν και ιδιοκτησίας και οικογενείας και νεότητα και ζωήν (...) Ήλπιζον μάλιστα και αυτοί ότι μετά την αποκατάστασιν της πατρίδος να μην μείνουν μητ'αυτοί μήτε τα τέκνα των αποξενωμένοι των πραγμάτων αυτής και διευθύνωσιν οι απάτριδες και οι τυχοδιώκται την τύχην της καθώς έγινεν μέχρι τούδε, οίτινες δεν έχουν ουδέν δικαίωμα εις αυτόν τον τόπον και κατεφρόνησαν, εξευτέλησαν και κατέστρεψαν όχι τα τέκνα των άνω ειρημμένων, αλλά και αυτούς τους ίδιους και τους απεξένωσαν από τα έργα των χειρών των και με στεναγμούς βλέπουν, ότι κατασπαταλώσιν τους πόνους αυτών έμπροσθεν των οφθαλμών τους.» [B, 123/4]

Οι διαδικασίες ανάδειξης των ιεραρχιών στην τοπική κοινωνία δεν υπακούουν στις αρχές νομιμότητας που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο πολιτικό σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας. Οι πολιτικές ιεραρχίες στα κοινωνικά αυτά μορφώματα συστήνονται μέσω μηχανισμών που ορίζουν την οριζόντια κινητικότητα στο πλαίσιο ενός αυστηρά οριοθετημένου πολιτικού χώρου, ενός περιορισμένου πλέγματος συγγενικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δικτύων το οποίο συνιστά την ελίτ της εξουσίας. Οι όροι διασφάλισης και αναπαραγωγής της κυριαρχίας της τοπικής ελίτ αφορούν στη σύσταση σχέσεων συγγένειας και διαδικασιών κληρονομικής διαδοχής που επιτρέπουν την εναλλαγή των μελών της ιδύνουσας αυτής τάξης στους πολιτικούς και δημοσιονομικούς μηχανισμούς του οθωμανικού συστήματος. Η διαρκής, επαναλαμβανόμενη όσο και σταθερή εναλλαγή («προ αμνημονεύτων χρόνων») των μελών αυτής της παραδοσιακής ελίτ εξουσίας στα δημόσια πολιτικά αξιώματα αποτελεί την κυρίαρχη μορφή δεσμοδέτησης και νομιμοποίησης των πολιτικών σχέσεων και δομών εξουσίας στην κατακτημένη κοινωνία. Οι σχέσεις εξουσίας, στις οποίες θεμελιώνεται η πολιτική κυριαρχία των τοπικών προυχόντων, παγιώνονται ως σταθερή κατάσταση, ανεξάρτητα από τις επιδράσεις ή τις αλλαγές που προκαλεί στους τοπικούς συσχετισμούς πολιτικής δύναμης η δράση των εξουσιαστικών αυτών ομάδων στη συγκυρία.

Στη λογική αυτή, ο Δεληγιάννης, επιχειρώντας να ανασκευάσει τον Σ. Τρικούπη, ο οποίος υποβαθμίζει το ρόλο των Δεληγιανναίων στα πολιτικά πράγματα της Πελοποννήσου και αναγνωρίζει ως σημαντικότερους τοπικούς πολιτικούς παράγοντες τους Α. Ζαΐμη και Α. Λόντο, ισχυρίζεται αγανακτισμένος ότι:

«Δεν υπήρξαν τοιούτοι οίους τους ζωγραφίζει παντοδυνάμους, καθότι ουδείς των προυχόντων και εγκριτωτέρων Πελοποννησίων τους έδωκαν τοιαύτην βαρύτητα να τους γνωρίσουν αρχηγούς των, αλλ'έκαστος εξ αυτών είχεν επιρροήν τινά εις έν τμήμα της επαρχίας του, καθώς ο Ζαΐμης, ήτον και ο Χαραλάμπης και ο Φωτήλας και ο Μουρτογιάννης και εν μέρει και ο Θεοχαρόπουλος και μετά καιρόν και οι Πετμεζαίοι. Όταν λοιπόν ήτον σύμφωνος με αυτούς εφαινετο ισχυρός εις την επαρχίαν του. Είχεν δε και την συγγένειαν των οκτώ αδελφών Δεληγιανναίων των οποίων η οικογένεια ήτον παντοδύναμος εις την Καρύταιναν δια τας πολλές συγγένειας και σχέσεις τας οποίας είχεν με την οικογένειαν των Παπατσωναίων και όλης της Μεσσηνίας και εν γένει όλων των προκριτωτέρων της Πελοποννήσου. Αύτη ήτο πολυμελεστέρα και πλουσιωτέρα και γνωρίζοντες και αυτόν τον ισχυρόν δεσμόν του έδιδον τα πρωτεία ενίοτε οι Καλαβρυτινοί και άνευ αυτών των προσόντων ήτον και αυτός ένας όμοιος με τους άλλους προκρίτους άνευ ουδεμίας υπεροχής και εάν εκλέγετο εις τας υψηλάς θέσεις κατορθώνετο τούτο διά της συνδρομής των άνω ειρημμένων.» [Γ, 309/10]

Με άλλα λόγια, οι μηχανισμοί κατανομής της εξουσίας στο επίπεδο της κοινοτικής ηγεσίας προσδιορίζονται από τους συσχετισμούς δύναμης και τις κατά τόπους ισορροπίες ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες που οργανώνουν την πολιτική τους δραστηριότητα και εμποδώνουν την εξουσιαστική τους ισχύ με αναφορά τον τόπο και τη συγγένεια. Η προνομιακή κοινωνική θέση στο πλαίσιο άσκησης της δημοσιονομικής πολιτικής και της συμμετοχής στην οθωμανική διοίκηση, αντανakλάται και στις σχέσεις αίματος. Είναι το εύρος των συγγενικών σχέσεων που προσδίδει πολιτική δύναμη, γόητρο και επιρροή και διασφαλίζει τη θέση του καθενός στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Έτσι, διαμορφώνονται, σε τοπικό επίπεδο, σχέσεις αμοιβαιότητας που ρυθμίζουν τον καταμερισμό της πολιτικής δύναμης και σε συνδυασμό επίσης με την πολιτική που ακολουθεί η οθωμανική εξουσία απέναντι στις κοινοτικές αυθεντίες, ελέγχεται η συγκέντρωση της εξουσίας και η υπέρμετρη ισχυροποίηση μιας συγγενικής ομάδας ή πολιτικής φατρίας σε βάρος των άλλων.

Η αναπαραγωγή της πολιτικής δύναμης των Ζαΐμηδων συναρτάται με τις πολιτικές (ή/και συγγενικές) σχέσεις που διατηρούν με τις άλλες ισχυρές

οικογένειες της Πελοποννήσου. Η οικογένεια/πολιτική ομάδα διασφαλίζει με τον τρόπο αυτό την τοπική της δύναμη και, ακόμα, διαμορφώνει τους όρους διεύρυνσης της επιρροής της. Οι σχέσεις συγγένειας και οι δεσμοί αμοιβαιότητας συστήνουν τη βάση πάνω στην οποία οργανώνεται η πολιτική στην παραδοσιακή κοινωνία και συστήνουν ένα πεδίο ανάπτυξης στρατηγικών πολιτικών συμμαχιών, δηλαδή στρατηγικών αναπαραγωγής, καθώς επίσης και το πλαίσιο οργάνωσης, διεξαγωγής και διευθέτησης των εμπλοκών που δημιουργούν οι ανταγωνισμοί για την πρόσβαση στα κέντρα της κοινοτικής εξουσίας.

Ο Δεληγιάννης ισχυρίζεται, λοιπόν, ότι ο Σ. Τρικούπης παρουσιάζει έτσι τα πράγματα, επειδή ακριβώς δεν γνωρίζει τον τρόπο που οργανώνονται οι τοπικοί πολιτικοί συσχετισμοί και δεσμοί εξουσίας. Ο ιστορικός δεν γνωρίζει καν τις πολιτικές παραδόσεις και εμπειρίες αυτού του τόπου και γιαυτό, άλλωστε, φέρεται με «απρεπή», υβριστικό τρόπο απέναντι στις ηγεσίες του. Για τον προύχοντα δεν είναι δυνατόν ένας Δεληγιάννης να αναγνωρίσει ως ανώτερους του τους Ζαΐμηδες ή τους Λόντους, οι οποίοι, από τη μεριά τους, δεν είχαν ποτέ την αξίωση να επιβληθούν κυριαρχικά των άλλων τοπικών πολιτικών παραγόντων.

Η λογική της απόλυτης κυριαρχίας, της παντοδυναμίας του «ενός» αποδίδεται στον πολιτικό πολιτισμό του Σηπλιάδη και του Σ. Τρικούπη και γιαυτό φέρονται να επιδοκιμάζουν πολιτικά εγχειρήματα που στοχεύουν σε τέτοιες μορφές εξουσίας, όπως για παράδειγμα το «τυραννικό σύστημα» του Καποδίστρια. Ενώ, αντίθετα, αποδοκιμάζουν τη στάση των ανθρώπων του τόπου που αντιστέκονται στην επικράτηση αυτού του τύπου εξουσίας στην επανάσταση και δεν ανταποκρίνονται στη «βουλημία» των κατά καιρούς «τυχάρπαστων» «αρχηγών» που επιδιώκουν να συγκεντρώσουν στα χέρια ή/και στο πλαίσιο συγκεντρωτικών μηχανισμών απόλυτες εξουσίες. Αυτές, λοιπόν, οι «νέες» αντιλήψεις για την εξουσία δεν ανταποκρίνονται στον πολιτικό πολιτισμό της τοπικής κοινωνίας, στους καταξιωμένους τοπικούς δεσμούς εξουσίας που έχουν κατισχύσει στην Πελοπόννησο «προ αμνημονεύτων χρόνων» και εγγυώνται την τάξη και τη νομιμότητα. Σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, λοιπόν, η κατάσταση στην Πελοπόννησο, όσον αφορά στο ζήτημα της εξουσίας, είναι εντελώς διαφορετική από αυτή που περιγράφει ο Σ. Τρικούπης, ο οποίος δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ότι η πολιτική δύναμη των Ζαΐμηδων συναρτάται με τις σχέσεις που διατηρεί η οικογένεια αυτή με τις άλλες προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου. Διαμέσου αυτών των σχέσεων, άλλωστε, διασφαλίζει και σταθεροποιεί την τοπική πολιτική της δύναμη και επιρροή και, όσο διευρύνονται αυτές οι σχέσεις, τόσο η κάθε

φατρία ενισχύει τη θέση της και επιβάλλει την παρουσία της ηγεμονικά στον τόπο.⁸

Στο πλαίσιο αυτού του πολιτικού πεδίου σχέσεων που δεν αντιλαμβάνονται οι «ξένοι», Σ. Τρικούπης και Σπηλιάδης, διαμορφώνονται ισχυρά πλέγματα αμοιβαιοτήτων και υποχρεώσεων που λειτουργούν δεσμευτικά ως προς τους τρόπους άσκησης και διαχείρισης της τοπικής εξουσίας. Κυρίως, όμως, δημιουργείται η συνείδηση της συνοχής και της ταυτότητας ενός ιδιαίτερου εξουσιαστικού μορφώματος, που αποτελεί την ηγεσία των χριστιανικών κοινοτήτων. Με άλλα λόγια, παρά τους όποιους ανταγωνισμούς και αντιπαλότητες αναδεικνύουν η συμμετοχή και λειτουργία τους στο πολιτικό πεδίο, οι Ζαΐμηδες δεν θα είχαν δύναμη χωρίς τους Δεληγιανναίους και ό,τι αυτοί αντιπροσωπεύουν στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας.

Η παρατήρηση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά στο ζήτημα της εξουσίας και τα νέα πολιτικά διακυβεύματα που ανακύπτουν στη συγκυρία της επανάστασης, με την άφιξη στην Πελοπόννησο του πρίγκηπα Δ. Υψηλάντη ως «πληρεξουσίου του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής». Προτού, όμως, σχολιάσουμε το ζήτημα αυτό, ας σταθούμε στο ζήτημα της ηγεσίας του αγώνα, όπως το αντιμετωπίζει και το διαχειρίζεται στην Πελοπόννησο η τοπική ηγεσία. Τα οικογενειακά και ευρύτερα συγγενικά κοινωνικά σύνολα στα οποία αναφερόμαστε, θα μπορούσαμε να τα αποκαλέσουμε «ομαδώσεις κύρους», μέ βάση τα ιδιαίτερα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά που τους προσδίδουν ηγεμονική θέση στην τοπική κοινωνία. Έτσι, θα τις διακρίνουμε από τις «πολιτικές φατρίες», κάδετες διατοπικές συσσωματώσεις που αντιπροσωπεύουν πολιτικές στρατηγικές συμμαχιών στο πλαίσιο των οποίων αρδρώνονται, εναρμονίζονται και οργανώνονται πολιτικά συμφέροντα και διεκδικήσεις που αφορούν στην πολιτική συγκυρία και διευρυμένα σύνολα ανθρώπων. Και αυτοί οι σχηματισμοί προσδιορίζονται, κατ'εξοχήν, από τους τοπικούς και συγκυριακούς συσχετισμούς πολιτικής δύναμης.

Η σταθερή αναπαραγωγή των ίδιων προυχοντικών οικογενειών, της «πρώτης τάξης», στην κορυφή της πολιτικής ιεραρχίας λειτουργεί αποτρεπτικά στην κάδετη κοινωνική κινητικότητα, αποκλείοντας με τον τρόπο αυτό την πολιτική συμμετοχή —με την έννοια της πολιτικής εκπροσώπησης και πρόσβασης στον έλεγχο και την άσκηση της εξουσίας, ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων. Οι όροι κατανομής της εξουσίας στο πλαίσιο της προυχοντικής ελίτ είναι ζήτημα που αποτελεί δική της, αποκλειστική υπόθεση.

8. Πρβλ. Ν. Κοταρίδης, «Από τις φατρίες στα κόμματα. Πολιτικές συσσωματώσεις στην μετεπαναστατική Ελλάδα», στο, Θ. Σακελλαρόπουλος, (επιμ.), *Νεοελληνική Κοινωνία. Ιστορικές και κριτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Κριτική, 1993.

Οι διαδικασίες της κοινοτικής εκπροσώπησης τροφοδοτούνται από τις οικογενειακές στρατηγικές της συγγένειας και της διαδοχής, από μηχανισμούς που διασφαλίζουν τους όρους αναπαραγωγής της κυριαρχίας μιας «κλειστής» κοινωνικής κατηγορίας. Η συγγένεια και ο τόπος, δεμελιώδεις αρχές λογισμού στην παραδοσιακή κοινωνία, δεν συνιστούν μέσα άσκησης της πολιτικής, αλλά συνολικό τρόπο οργάνωσης της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας στην τοπική κοινωνία. Η λογική των ισορροπιών ανάμεσα σε σχετικά «ισοδύναμες» ηγετικές κοινωνικές ομάδες, που συστήνουν την ελίτ της εξουσίας, παραπέμπει σε μια ιδιαίτερη αντίληψη περί της εξουσίας, όπου δεν επαφίεται η εξουσιαστική αρμοδιότητα αποκλειστικά σε ένα πρόσωπο, δηλαδή σε κάποιον αδιαφιλονίκητο ηγέτη τον οποίο θα επέβαλαν ως απόλυτο κυρίαρχο οι τίτλοι ή οι χαρισματικές ιδιότητες που διατείνεται ότι κατέχει.

Τέτοιου τύπου ηγέτες, όπως εμφανίζονται στην επανάσταση ο Δ. Υψηλάντης, ο Α. Μαυροκορδάτος ή, αργότερα, ο Καποδίστριας, όχι μόνο δεν έχουν τύχη, αλλά —και αυτό είναι το σημαντικότερο για τον προύχοντα— αντιμετωπίζονται ως φορείς «ολέθριων» καταστάσεων για το γένος, αφού, προκειμένου να κυριαρχήσουν, συμπεριφέρονται «αλαζονικά» προς τις τοπικές ηγεσίες, τις αντιμετωπίζουν ως υποτελείς τους. Όταν μάλιστα συναντούν τη «δικαιολογημένη» αντίδραση, επιχειρούν να επιβληθούν με «επίβουλο»/«δόλιο» τρόπο και, έτσι, προκαλούν τη «διχόνοια» και την «αναρχία». Τελικά, όμως και «κατά δυστυχίαν», πάλι οι ίδιοι εμφανίζονται ως «σωτήρες» που εγγυώνται την τάξη και τη νομιμότητα και κυριαρχούν σε βάρος των πραγματικών αρχηγών του τόπου.

Ο Δεληγιάννης υπερασπίζεται την πολιτική παράδοση του κόσμου του ως την πλέον προσηκούσα στο πολιτικό πρόβλημα που θέτει η επανάσταση και η αποχώρηση των οθωμανών. Οποιαδήποτε άλλη κατάσταση και πολιτικός σχεδιασμός που θα προκαλούσε την αλλαγή και/ή την ανατροπή κατεστημένων σχέσεων και δομών εξουσίας, στρέφεται, όχι μόνο εναντίον του ίδιου του προύχοντα και της τάξης του, αλλά και εναντίον του ίδιου του γένους, τα συμφέροντα του οποίου «προ αμνημονεύτων χρόνων» διασφαλίζουν και προστατεύουν οι καθολικά αναγνωρισμένες κοινοτικές ηγεσίες.

Η κατοχή της εξουσίας από τις τοπικές ελίτ, συνιστά «προ αμνημονεύτων χρόνων» δική τους υπόθεση και, κατά συνέπεια, το ίδιο και η ηγεσία του επαναστατημένου γένους. Στη λογική του προύχοντα το πολιτικό διακύβευμα στην Πελοπόννησο δεν μπορεί να αφορά τη νομιμοφροσύνη απέναντι στις πατροπαράδοτες, καθιερωμένες σχέσεις και δομές εξουσίας. Το μόνο ζήτημα που τίθεται είναι, όπως και «ανέκαθεν», το ποιος θα είναι αυτός που, στο πλαίσιο των ήδη αναγνωρισμένων, καταξιωμένων και αδιαμφισβήτητων, άρα

νόμιμων, κατόχων της τοπικής εξουσίας, κατορθώνει και επικρατεί σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή και, μέσα σε ένα περιορισμένο, αυστηρά οριοθετημένο πολιτικό πλαίσιο, αναλαμβάνει να διαχειρισθεί τα κοινά. Έτσι αντιλαμβάνεται ο προύχοντας το ζήτημα της εξουσίας. Αυτή είναι η «φύση» της εξουσίας, ανεξάρτητα από συγκεκριμένες συγκυριακές παραμέτρους. Όπως συνέβαινε στο παρελθόν, έτσι θα έπρεπε να συμβαίνει και στο παρόν, όπως και στο μέλλον. Τα πράγματα επιβάλλεται να παραμείνουν ως έχουν. Πάντοτε. Διότι δεν μπορεί να εννοηθεί η επανάσταση ως ρήξη με τη «φυσική» τάξη του κόσμου, όσο κι αν συνδέεται με μια σημαντική ασυνέχεια στο επίπεδο της καθ'όλον πολιτικής οργάνωσης. Όπως άλλοτε, δηλαδή «πάντοτε», οι φορείς της εξουσίας «αντεκατεστήνοντο» ο ένας στη θέση του άλλου και «υπανείρχοντο» —όταν τη θέση του «φονευθέντος πατρός» κληρονομούσε ο γιός του. Έτσι και τώρα, δηλαδή όπως «πάντοτε», το ζήτημα της εξουσίας είναι ζήτημα των Δελφιανών ή, αντ'αυτών, των Λόντων ή των Ζαΐμηδων. «Πάντοτε», όμως, η εξουσία είναι ζήτημα αυτών των οικογενειών, της αδιαμφισβήτητης ηγεσίας της Πελοποννήσου.

Σχετικά με τους όρους νομιμοποίησης της εξουσίας στις κοινωνίες αυτές, ο προύχοντας αναφέρει ότι η εξουσία υπήρξε «πάντοτε» συγκεντρωμένη στις οικογένειες των προυχόντων —την κεφαλή της κοινότητας— και ότι οι άρχοντες «είχον την μεγάλην επιρροήν, την υπόληψιν και αγάπην εις τον τόπον». Μας οδηγεί έτσι να διερωτηθούμε αν πράγματι τίθεται ζήτημα νομιμοποίησης της εξουσίας ή αν αυτό ανάγεται στην τάξη του αυτονόητου για αυτές τις κοινωνίες. Η αναφορά του Δελφιανών, ειπωμένη αλλιώς, σημαίνει ότι «η κατάσταση είναι αυτή που είναι, επειδή πάντοτε υπήρξε τέτοια και θα εξακολουθεί πάντοτε να είναι η ίδια». Το σύστημα, δηλαδή, θεμελιώνεται σε αξίες αυταπόδεικτες, οι οποίες διαμορφώνουν την εικόνα μιας φυσικής, προνοιακής τάξης. Και βέβαια, ο προύχοντας θεωρεί αδιανόητο και, σε ένα άλλο επίπεδο, ανήθικο να αμφισβητούνται οι οικουμενικές αυτές αξίες από τους ανθρώπους της επανάστασης. Με άλλα λόγια, η διαδικασία συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, που συνιστά διακύβευμα της επανάστασης, δεν απειλεί απλά την παραδοσιακή πολιτική τάξη και νομιμότητα, αλλά, πολύ περισσότερο, έναν ολόκληρο κόσμο, την ίδια την τάξη του κόσμου.⁹

9. Την κοινωνικοπολιτική και ιδεολογική σημασία τέτοιου τύπου αντιλήψεων δεν είμαστε σε θέση να την κατανοήσουμε όταν η ιστορικοκοινωνιολογική μελέτη των παραδοσιακών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και σχέσεων εξουσίας της τοπικής κοινωνίας διενεργείται με γνώμονα και μέσα ερμηνείας αντιλήψεις περί της εξουσίας ή περί των διαδικασιών πολιτικής εκπροσώπησης που έχουν κατισχύσει στις σύγχρονες κοινωνίες. Διότι έτσι, με γνώμονα τα σύγχρονα κριτήρια περί νομιμοποίησης, οι πηγές από τις οποίες αντλούν τη νομιμοφροσύνη τους οι

Όταν ο Κ. Δεληγιάννης, απαντώντας σε όσους κατηγορούν τους προύχοντες για σφετερισμό της εξουσίας στην επανάσταση, ισχυρίζεται με αγανάκτηση ότι «ημείς κατείχομεν την εξουσίαν προ αμνημονεύτων χρόνων», ανακαλεί παραστάσεις του χρόνου, όπου η ίδια η έννοια της χρονικότητας, ως κίνηση και αλλαγή, αναιρείται, καθώς επικαθορίζεται από τον αέναο χρόνο της επανάληψης και της σταθερότητας και ανάγεται σε μια αμετάβλητη τάξη του κόσμου. Οι πηγές/ρίζες της κεκτημένης εξουσίας χάνονται στο χρόνο και δεν μνημονεύονται καν, βυθίζονται βαθιά στην αχρονικότητα του «πάντοτε», το οποίο αντιτείνει ως αυτονόητο ο προύχοντας κάθε φορά που τίθεται το ζήτημα του «πότε» και του «πώς» σχετικά με την εξουσία. Όταν, δηλαδή, αναφέρεται στις συνθήκες, όπου έχει διαμορφωθεί μια συγκεκριμένη ιστορικοκοινωνική πραγματικότητα με καθορισμένες σχέσεις και δομές εξουσίας που τη συστήνουν και την αναπαράγουν.

Αυτό το «πάντοτε», που υπερασπίζεται με αγανάκτηση, αλλά, και απορία ο προύχοντας, παρά τις αλλαγές που έχουν επιφέρει η επανάσταση και η συγκρότηση νέων μορφών κοινωνικής οργάνωσης στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους, δεν αναφέρεται σε ένα παρελθόν, διακριτό από το παρόν και το μέλλον. Απεναντίας, το «πάντοτε» ορίζει το χρόνο ως συνεχές παρόν, αναλλοίωτη, αμετάβλητη από τον χρόνο και την ιστορία, παντοτινή κατάσταση και, γιαυτό, δεν τίθεται καν ζήτημα αμφισβήτησής της. Υπήρχαν και θα υπάρχουν πάντοτε αυτοί που κυβερνούν και αυτοί που κυβερνώνται, υπήρχαν και θα υπάρχουν πάντοτε «πλούσιοι» και «πένητες», «άνθρωποι υψηλής καταγωγής» και «άνθρωποι ταπεινής καταγωγής», αυτοί που έχουν «δύναμιν και επιρροήν» και αυτοί που είναι «ανίσχυροι», «αδύναμοι» και ακολουθούν τους πρώτους.

Η ομάδα καταγωγής, η ιδιοκτησία, το κοινωνικό κύρος και η πολιτική δύναμη προβάλλονται ως πηγές της εξουσίας και μέγιστες κοινωνικές, πολιτικές και ηθικές αξίες, στις οποίες θεμελιώνονται οι σχέσεις και δομές κυριαρχίας της κοινωνίας. Οι τρεις αυτές κατηγορίες αποκτούν οικουμενική

παραδοσιακές ιεραρχίες και σχέσεις εξουσίας, φαίνονται ανεξιχνίαστες. Όταν οι αξίες της σύγχρονης κοινωνίας επιβάλλονται στις κοινωνίες αυτές, τότε το εξουσιαστικό τους σύστημα χαρακτηρίζεται, όπως είδαμε παραπάνω, «ανταρχικό», «αντιλαϊκό». Χωρίς, ωστόσο, να αναγνωρίζεται με ιστορικούς όρους η πηγή άντλησης και αποδοχής της νομιμότητάς του. Χαρακτηρισμοί αυτού του τύπου υποκαθιστούν, στο βαθμό που δεν αναγνωρίζουν τον ιδιαίτερο κώδικα ιστορικοκοινωνικής οργάνωσης, τις ερμηνευτικές, άρα ιστορικές κατηγορίες, με αξιολογικές κρίσεις και κατηγορίες, χωρίς, βέβαια, να απαντούν επαρκώς στο ζήτημα του «πώς» και δια μέσου «ποιων» μηχανισμών οργανώνεται, νομιμοποιείται και ασκείται η εξουσία στις παραδοσιακές κοινωνίες. Εκτός κι εάν δεχθούμε την ανιστόρητη και, για το λόγο αυτό, αβάσιμη υπόθεση ότι τέτοιου τύπου εξουσιαστικά συστήματα, ανθεκτικά στο χρόνο, στηρίζονται απλά στη χρήση της φυσικής βίας από την πλευρά των φορέων της εξουσίας.

διάσταση και ισχύ στο λόγο του Κ. Δεληγιάννη και αναγορεύονται σε αξίες καθεαυτές, ανεξάρτητα από συγκεκριμένες χωροχρονικές παραμέτρους και συνθήκες. Με αναφορά τις αδιαπραγμάτευτες αυτές αξίες, προσδιορίζεται από τον προύχοντα η έννοια του ηγετικού ρόλου που διαδραματίζει μια κοινωνική ομάδα, ο τρόπος που αναδεικνύεται η ηγεσία της κοινωνίας και η αποστολή της στην κοινωνία και την ιστορία:

«Ο λαός και ο όχλος ουδέποτε εσυλλογίσθη ή συλλογίζεται περί ελευθερίας, μητ'αισθάνεται τι εστί πατριωτισμός. Εις όλους τους αιώνας και εις όλας τας εποχάς πάντοτε οι εγκριτώτεροι και οι νοημονέστεροι είναι εκείνοι, οίτινες έχοντες επιρροήν ιδιοκτησίας, πλούτη και άλλα πλεονεκτήματα, αυτοί κινούν και τον λαόν, αυτούς ακολουθούν και οι πάντες.» [Α, 99]

Η ιδιοκτησία στο λόγο του προύχοντα συνιστά πρωταρχική πηγή ανισότητας, η οποία, όμως, αξιολογείται θετικά, καθώς αναφέρεται στη «φυσική» τάξη του κόσμου. Η κοινωνία αποτελείται από «πλούσιους» και «φτωχούς» και το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων που εγκαθιδρύεται με βάση αυτή την αρχή της «φυσικής» ανισότητας στηρίζεται στις αξίες της αλληλεγγύης και της αμοιβαιότητας. Ο «πλούσιος»/δυνατός έχει υποχρέωση να ευεργετεί το «φτωχό»/αδύνατο, να τον προστατεύει και να τον καθοδηγεί και αυτός είναι, εξάλλου, ο ρόλος του. Οι αλληλεγγυότητες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος, την πλέον θεμελιακή ηθική διάσταση των σχέσεων που εγκαθιδρύονται στο πλαίσιο της χριστιανικής κοινότητας.¹⁰

10. Ο Σπηλιάδης αντιλαμβάνεται την ιδιοκτησία ως θεμέλιο και στοιχείο ισότητας ανάμεσα σε πολίτες που κατέχουν ίσα δικαιώματα: «Ανευ ιδιοκτησίας δεν υπάρχει ούτε κοινωνία, ούτε δικαίωμα. Η ιδιοκτησία είναι πηγή της ελευθερίας και της μεταξύ των πολιτών ισότητας. Είναι η βάση του γενικού συμφέροντος και όλων των δικαιωμάτων.» *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 506. Για τον Σπηλιάδη, η κοινωνική αλληλεγγύη, η ίδια η ύπαρξη της κοινωνίας, δεν μπορεί να διασφαλισθεί παρά μόνο δια μέσου της κατοχύρωσης της ατομικής ιδιοκτησίας. Δεν νοείται αλλιώς η ατομική και συλλογική ελευθερία και δεν διασφαλίζεται η κοινωνική ευρυθμία, παρά στο βαθμό που τα δικαιώματα των ατόμων/πολιτών διασφαλίζονται από τους νόμους που θεσπίζονται, ώστε να καθιστούν όλους τους πολίτες ίσους μεταξύ τους. Πρωταρχικό και αναφαίρετο δικαίωμα του καθενός, καθώς τον καθιστά ελεύθερο άτομο, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας συνιστά πηγή της ισότητας και της ελευθερίας. Πρόκειται για διαφορετική αντίληψη περί του ατόμου, ως κατόχου του δικαιώματος να διαθέτει την ιδιοκτησία του, εγγυητή της ελευθερίας των άλλων κατόχων ιδιοκτησίας, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας ελευθέρων ατόμων την οποία διασφαλίζουν οι νόμοι της πολιτείας. Για τον τρόπο με τον οποίο αμφισβητείται από τον Σπηλιάδη το παραδοσιακό κοινωνικοοικονομικό καθεστώς και οι αξίες του, βλ. D. Drakos, *Les conflits socioculturels dans la révolution grecque. Le témoignage de N. Spiliadis*, Mémoire pour le DEA, Paris I, Παρίσι, 1987, σσ. 30–32. Για το ρόλο της πρόνοιας, εγγυήτριας αρχής της νέας αυτής κοινωνικοοικονομικής και πολιτικής τάξης που διασφαλίζει την ισότητα και το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, *αυτόθι*, σ. 80.

Στην κοινωνική αξιολογία του Δεληγιάννη, ο κόσμος αποτελείται από «ισχυρούς» και «ταπεινούς», «πλούσιους» και «πένητες». Ο «πλούτος», που συνάγεται από την κοινωνική καταγωγή, προσδίδει στο φορέα του δύναμη και επιρροή. Η «πενία», που παραπέμπει σε ταπεινή καταγωγή, ορίζει τον κοινωνικά «ασήμαντο», τον «ταπεινό». Οι κάτοχοι κοινωνικής και πολιτικής δύναμης εκπληρώνουν το ρόλο του ηγέτη, προστάτη/ευεργέτη των κοινωνικά και πολιτικά «ανίσχυρων»/«ταπεινών». Εδώ, η πρωταρχική ανισότητα, η οποία γεννά και αναπαράγει κατέχοντες και μη κατέχοντες, συστήνει ένα ενιαίο, αμοιβαία αλληλεξαρτώμενο σύνολο, στο πλαίσιο του οποίου οι σχέσεις δύναμης προσδιορίζονται με όρους αμοιβαιότητας, ως γενναιόδωρη προσφορά προστασίας του «δυνατού» προς τον «αδύνατο» που αναγνωρίζεται ως «ευεργεσία» και ανταποδίδεται ως υποχρέωση απότισης ευγνωμοσύνης και σεβασμού.

Έτσι, αντλείται το κύρος και διαμορφώνεται η υπόληψη των κοινοτικών αυθεντιών. Ο «δυνατός» δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τον «αδύνατο» που με την παρουσία του συστήνει τη διακριτή θέση και το ρόλο του πρώτου και το ίδιο, βέβαια, ισχύει και αντίστροφα. Το ιεραρχημένο αυτό σύνολο παρουσιάζεται αρμονικά ταξινομημένο, εφόσον ο καθένας παραμένει σταθερά στη θέση του, συμμορφούμενος με την κληρονομημένη πολιτική και κοινωνική τάξη. Οι επιμέρους λειτουργίες των μελών της κοινότητας εγγυώνται και διασφαλίζουν την εύρυθμη λειτουργία του κοινωνικού συνόλου. Η εικόνα του σώματος, ως συνόλου λειτουργιών που συμβάλλουν στην ακεραιότητά του, δίνει την αίσθηση της τάξης και της σταθερότητας, της ενότητας και της ταυτότητας. Κυρίως, όμως, η παράσταση της κοινωνικής ιεραρχίας ως ανθρωπινό σώμα συναρτάται με τις ισχύουσες αντιλήψεις που αποδίδουν τις κοινωνικές διακρίσεις σε «φυσικές» διαφορές.

Οι πηγές της κοινωνικής δύναμης και επιρροής αναφέρονται, βέβαια, σε στοιχεία που παραπέμπουν στην παράδοση και φέρουν το βάρος της κληρονομιάς, όπως η ομάδα καταγωγής. Ωστόσο, η κοινωνική δύναμη και επιρροή, όπου αντανakλάται ο ηγετικός ρόλος μιας κοινωνικής ομάδας, αντλείται και επιβεβαιώνεται από το σύνολο των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και πρακτικών και, πιο συγκεκριμένα, από τη συμμετοχή των κοινοτικών αρχόντων στους δεσμούς και τις λειτουργίες που ρυθμίζουν τις σχέσεις της κοινότητας με την εξουσία.

Διότι, αν και η εξουσιαστική αρμοδιότητα των προυχόντων επικυρώνεται και νομιμοποιείται από την ανώτατη Αρχή, η κοινωνική τους δύναμη συναρτάται με την αναγνώριση στο πλαίσιο της κοινότητας/τοπικής κοινωνίας ως άσκησης εξουσιαστικών αρμοδιοτήτων και επιτυχούς εκπροσώπησης. Η προυχοντική ηγεσία αναδύεται μέσα από την κοινότητα. Δεν είναι

«διορισμένη», ούτε είναι «πληρεξούσιος» της ανώτατης Αρχής. Η δύναμη και επιρροή της δεν απορρέουν –ανεξάρτητα από το αν επικυρώνονται– από τις οθωμανικές Αρχές ή την Κεντρική Διοίκηση στο χρόνο του ελληνικού κράτους:

«Και μ'όλον οπού η οθωμανική εξουσία είχεν το αυθαίρετον και ηδύνατο να φονεύση έναν εκ των προκρίτων, μη σύμφωνον με τας θελήσεις της (...) η εξουσία μ'όλα ταύτα ήτον πάντοτε συγκεντρωμένη εις τας αυτάς οικογενείας (...) και είχαν την αγάπην και το σέβας των συμπολιτών τους.»

Ο ηγέτης δεν στηρίζει το κύρος του στη δυνατότητά του να ασκεί τη νόμιμη εξουσία και να εγγυάται τη νομιμότητα. Κάτι τέτοιο δεν εξασφαλίζει από μόνο του στο φορέα της εξουσίας την απαραίτητη κοινωνική επιρροή, το «σέβας» και την «αγάπην». Η κοινωνική επιρροή καλλιεργείται στις σχέσεις ευεργεσίας/προστασίας που αναπτύσσονται ανάμεσα στον κοινοτικό άρχοντα και τον «κοινό λαό». Η «υπόληψη» και το «σέβας», που συνιστούν την απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάδειξη του ηγέτη, πηγάζουν από τη συμπεριφορά του, τα χαρίσματα που διαθέτει, το έργο που επιτελεί ως προστάτης των συμφερόντων της κοινωνίας και, κυρίως, από την ικανότητά του να επιβάλλεται από θέση κύρους στο πλαίσιο της κοινότητας.

Σύμφωνα με τον Κ. Δεληγιάννη, τα γνωρίσματα/χαρίσματα αυτά προσδιορίζουν τους προύχοντες της Πελοποννήσου και με αυτούς τους όρους διαχειρίζονται στην αρχή της εξέγερσης στην Πελοπόννησο το ζήτημα της εξουσίας των επαναστατημένων περιοχών. Η ηγεσία της επανάστασης αναδεικνύεται μέσω μηχανισμών και διαδικασιών που τους υπαγορεύει το ήδη διαμορφωμένο πολιτικό πλαίσιο και σκηνικό. Όπως αναφέραμε παραπάνω, το ζήτημα της εξουσίας στην Πελοπόννησο συναρτάται με τις λειτουργίες των κοινοτικών δεσμών, αφορά στους τοπικούς μηχανισμούς και στις παραδοσιακές διαδικασίες ανάδειξης των κοινωνικών και πολιτικών ιεραρχιών και γιαυτό δεν είναι λοιπόν δυνατό, σύμφωνα με τον προύχοντα, να τεθεί ζήτημα εκπροσώπησης στην πολιτική αυτή συγκυρία.

3. Η επανάσταση ως αταξία

Ο παραγκωνισμός των προυχόντων από τη Διοίκηση και το κράτος, όπως επίσης και οι πολιτικές συγκρούσεις στη διάρκεια και μετά την επανάσταση, φέρνουν όσους διεδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις στο επίκεντρο της διήγησης του Δεληγιάννη. Ο Δ. Υψηλάντης και οι Φιλικοί στην αρχή, οι Κουντουριώτες, ο Μαυροκορδάτος, ο Κωλέττης και ο κυβερνήτης Καποδίστριας στη συνέχεια, αποτελούν κεντρικά πρόσωπα στη διήγηση για το ρόλο που διαδραμάτισαν στην επανάσταση και στη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται το ζήτημα της ηγεσίας της επανάστασης ο προύχοντας, καθορίζει τη στάση του απέναντι στην πολιτική που επιχειρούν να επιβάλλουν ο πρίγκηπας Δ. Υψηλάντης και η ομάδα των Φιλικών που τον στηρίζει, όπως επίσης και απέναντι στις νέες ομάδες εξουσίας που οργανώνονται στο πλαίσιο των Προσωρινών Διοικήσεων.

Στην αντίληψη του Κ. Δεληγιάννη, η πολιτική παράδοση του τόπου δεν επιτρέπει σε ένα «ξένο» πρόσωπο να έρχεται και να διεκδικεί εξουσιαστικές αρμοδιότητες, επικαλούμενο αρχές νομιμοφροσύνης που θα το καθιστούσαν απόλυτο κυρίαρχο, εις βάρος των τοπικών πολιτικών παραγόντων και υπεράνω των κατεστημένων δεσμών και σχέσεων εξουσίας. Ο Κ. Δεληγιάννης, ένα μέλος αρχοντικής οικογένειας με ηγετική δέση και πλούσια πολιτική εμπειρία, υπερασπιζόμενος τις πολιτικές παραδόσεις του τόπου του, απαντά στα Απομνημονεύματά του στον Σ. Τρικούπη, ο οποίος παρουσιάζει τους προύχοντες της Πελοποννήσου να υποδέχονται, κατ'αρχήν τουλάχιστον, τον Υψηλάντη ως «αφέντη του τόπου» και διατεθειμένους να του παραχωρήσουν την εξουσία. Στην απαίτηση του πρίγκηπα να αναλάβει την «υπέρτατη εξουσία» και την «απόλυτην διοίκειν» της επανάστασης, καθώς επίσης και να διαλυθεί η Πελοποννησιακή Γερουσία που είχαν «δικαιωματικά» συστήσει οι τοπικοί ηγεμόνες, η απάντηση του προύχοντα δεν θα μπορούσε να είναι άλλη από την άρνηση:

«Ο κύριος Τρικούπης αποδεικνύεται εκ των γραφομένων του, ότι ή δεν εγνώρισε τον εθνικόν χαρακτήρα των Πελοποννησίων, οίτινες δεν υπέκυαν ποτέ τον αυχένα εις τον τρομερόν ζυγόν της οθωμανικής τυραννίας (...) και ουδέποτε έδειξαν δουλικόν και χαμερπή χαρακτήρα, ώστε να ονομάσουν τον Υψηλάντην αυθέντην του τόπου, καθώς ωνόμασαν οι συμπατριώται του Αιτωλοακαρνανές τον αυτοχειροτόνητον Πρίγκηπα, τον γυναικάδελφον του Μαυροκορδάτου. Πολλώ δε μάλλον,

όταν είδον έναν άνθρωπον αγνώριστον, εν σώμα ωσάν εκείνο του Υψηλάντε, ελθόντα άνευ στόλου, άνευ στρατευμάτων, άνευ πολεμοεφοδιών, άνευ χρημάτων, άνευ κανενός συστατικού μέσου, παρά με τον Βάμβαν του, με τον Κατακουζηνόν του, με τον Κοζάκην του, και με πέντε άλλους τυχодиώκτας απηλπισμένους, ήθελεν είσθαι τόσον ανόητοι οι προύχοντες να υποκύβουν τον αυχένα ως τσαράνοι της Μολδοβλαχίας, να ονομάσουν ένα Φαναριώτη αυθέντην του τόπου; Φαίνεται ότι ο κύριος Τρικούπης δεν εγνώρισε παντάπασι τα προηγούμενα της Ελληνικής Επανάστασεως και υπέπεσεν εις τόσους παραλογισμούς (...) διά να αποδείξη δίδεν με τούτο ότι αυτοί ήτον ανάξιοι να διευθύνουν τα της Επανάστασεως, την οποίαν αυτοί οι ίδιοι αυθόρμητοι την προητοίμασαν και την εκίνησαν, και, ή μεταμεληθέντες, ή δειλιάσαντες, ή απηλπυσθέντες διά την ανικανότητά τους, εδέχθησαν αυτόν ως Μεσσίαν και αυθέντην του τόπου.» Γ,259]

Ο τόπος έχει την ηγεσία του και δεν περιμένει από τον Υψηλάντη ή οποιονδήποτε άλλον «ξένο» και «αυτοχειροτόνητο ηγέτη», δηλαδή χωρίς αναγνωρισμένη παρουσία και ιστορία στον τόπο, να έλθει και να διοικήσει. Η Πελοπόννησος έχει μια μακρά και πλούσια πολιτική παράδοση και ιστορία που, όμως, αγνοεί ο Τρικούπης. Έχει δεσμούς και ιεραρχίες, ηγεσίες καταξιωμένες που διασφαλίζουν και εγγυώνται την τάξη, αρχηγούς προορισμένους να ηγηθούν της επανάστασης, να διαφεντεύσουν τα «δίκαια» της πατρίδας τους.

Το σύστημα εξουσίας στην Πελοπόννησο, όπως εκφράζεται στους κοινοτικούς δεσμούς, θεμελιώνεται στο «καθιερωμένο» και «απαράβιαστο» της παράδοσης, στηρίζεται στο αδιαμφισβήτητο κύρος, στην αυθεντία των τοπικών αρχόντων. Στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας, το ρόλο του ηγέτη/προστάτη των χριστιανών αναλαμβάνουν οι κεφαλές της κοινότητας, οι προύχοντες, και οι σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται ως σχέσεις κηδεμονίας/προστασίας που εξαρτούν τους χριστιανικούς πληθυσμούς από τις τοπικές ηγεσίες τους. Οι κοινότητες υπακούουν τους άρχοντες του τόπου και τους ακολουθούν πιστά, διότι η υπακοή οφείλεται στην αμέριστη πίστη και σεβασμό προς το πρόσωπο του κατόχου της θέσης με κύρος. Ο προύχοντας είναι «άνθρωπος του τόπου», ο δικός τους άνθρωπος, που συμμερίζεται τις ανησυχίες τους και γνωρίζει τις δυσκολίες τους, είναι σε θέση να διαφεντεύσει και να υπερασπίσει τα δικά τους. Αυτοί, λοιπόν, οι ηγέτες που διαφύλαξαν το γένος από τον «ξένο» ζυγό, χωρίς να δείξουν ποτέ «δουλικό» φρόνημα, ούτε, ακόμα, και σ' αυτόν τον κραταιό οθωμανό κατακτητή, δεν είναι δυνατό να αναγνωρίσουν απόλυτες εξουσιαστικές αρμοδιότητες σε έναν άνθρωπο χωρίς

δύναμη και κύρος ή, πολύ περισσότερο, να τον αναγνωρίσουν ως «Μεσσία» και να τον ακολουθήσουν άβουλα και άκριτα.

Οι προύχοντες της Πελοποννήσου, «σώφρονες» και «νοήμονες», δυνατοί με ισχυρά πολιτικά ερείσματα στον τόπο, είναι οι μόνοι αρμόδιοι να διοικούν, διότι είναι σε θέση να γνωρίζουν καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον με ποιόν τρόπο προστατεύονται και προωθούνται τα συμφέροντα του τόπου τους. Η απήχηση που είχε η παρουσία του Υψηλάντη στην Πελοπόννησο και, ακόμα, οι συγκρούσεις που εκδηλώνονται ανάμεσα στον πρίγκηπα και την τοπική προυχοντική ηγεσία, ανασυστήνονται στο αφήγημα του Κ. Δεληγιάννη ως εξής:

«Ὡστε εἰς τὴν Βέρβαιναν ἤρχισαν νὰ κηρύττουν ἀναφανδὸν εἰς τοὺς συναδρουισθέντας ἐκεῖ ὄχλους ὅτι ἦλθεν ὁ Αῤῥέντης τοῦ τόπου ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ κόσμου νὰ σας ἐλευθερώσῃ, οὐ μόνον ἀπὸ τοὺς τυράννους σας τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐτι σκληρότερους τῶν Τούρκων κοτσαμπασίδες, οἵτινες εἶναι ἀπανθρωπότεροι καὶ αὐτῶν τῶν τυράννων. Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἐτι χειρότερα τὰ διεκήρυττον (. . .) ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀναγνωσταρὰς καὶ οἱ ὁμοιοὶ τῶν τυχοδιώκται εἰς τὴν ἀγέλην ἐκείνου τοῦ ἀνοήτου ὄχλου, ἤτις συνεπληροῦτο ἀπὸ Τσακῶνους βαναύσους καὶ ἀπὸ ἄλλην πανσπερμίαν ἀπάτριδων καὶ τυχοδιωκτῶν νὰ τοὺς ἐρεθίσουν, νὰ κινήσουν τὸ καθ' ἡμῶν μῖσος τῶν νὰ κάμουν καθ' ἡμῶν κίνημα στασιαστικόν, νὰ ἐπιτύχουν περίστασιν ἀρμοδίαν νὰ μας φονεύσουν».

[Α,239]

Η προπαγάνδα των Φιλικών επιτυγχάνει σε ένα βαθμό, ακριβώς επειδή ο «κοινός λαός» δεν έχει τη δυνατότητα να «συλλογίζεται» και να «εννοεί» το γενικό συμφέρον, ώστε να πράττει με «φρόνιμο» και «νοήμονα» τρόπο. Έτσι, καθίσταται υποχείριος συμφερόντων ξένων προς την κοινότητα. Οι «εχθροί» της κοινότητας και της τάξης εκμεταλλεύονται την αμάθεια και την ανωριμότητα που διακρίνει τον «αφοσιωμένο» στους ηγέτες του «κοινό και φτωχό λαό», ο οποίος, στην περίπτωση αυτή, μετατρέπεται σε ανεξέλεγκτο «όχλο», επιρρεπή στην αναρχία και την κατάλυση την τάξης που εξασφαλίζει την ευημερία της κοινότητας. Ωστόσο, η συνθήκη αυτή δεν συνιστά κανονικότητα στο πλαίσιο της κοινότητας, αλλά μια κατάσταση εκτροπής, η έκταση της οποίας δεν απογράφεται στην κοινωνική εμπειρία της παραδοσιακής κοινωνίας και γιαυτό, άλλωστε, βιώνεται και αποδίδεται η επανάσταση ως ανατροπή της σχέσης ανάμεσα στις «τρεις τάξεις», διάρρηξη των δεσμών αίματος, των σχέσεων προστασίας και ευεργεσίας, μέσω των οποίων συστήνονται οι κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και ιεραρχίες. Η κατάλυση της τάξης, η ανατροπή των καθιερωμένων, οδηγεί το γένος προς την καταστροφή, γεγονός που αποδίδεται ως «πορεία στον γκρεμό»:

«Κατήντησαν πολλάκις την πατρίδα, ένεκα των ραδιουργιών και κακεντρεχειών τους δια μόνους τους σκοπούς τους να την ρίγουν εις τα βάραθρα του Άδου.» [Γ, 289]

Ως κατάλυση της τάξης, όπου «το επάνω έρχεται κάτω και το κάτω επάνω», αποδίδονται τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η επανάσταση στην Πελοπόννησο με την άφιξη των νέων φορέων εξουσίας και, στη συνέχεια, με την εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους. Στη συγκυρία αυτή, οι σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης που έχουν συσταθεί ανάμεσα στον «κοινό λαό» και τους τοπικούς ηγεμόνες του, διαρρηγνύονται, γεγονός που αναιρεί την ίδια την επανάσταση ως αποκατάσταση της τάξης και του έθνους. Στην αντίληψη του προύχοντα, η χριστιανική κοινότητα δεν απειλείται από δυνάμεις που στεγάζονται στους κόλπους της, αλλά από όσους έρχονται από «έξω» και είναι «ξένοι» και γιαυτό επιχειρούν να την καταστρέψουν ως κοινωνική και πολιτική τάξη.

Οι κοινότητες, που τελούν υπό την κηδεμονία των τοπικών ηγεμόνων τους, γίνονται αντικείμενο διεκδίκησης από δυνάμεις «ξένες» και στόχος «αλλότριων συμφερόντων». Πέρα από τον οθωμανό κατακτητή, η κοινότητα έρχεται αντιμέτωπη με «εχθρούς», οι οποίοι παρεμβάλλονται στις σχέσεις της με τη «φυσική» της ηγεσία, προκειμένου να την καθυποτάξουν και να επιβάλουν νέες μορφές εξουσίας, εξίσου «τυραννικές» με αυτές του οθωμανού κατακτητή. Στο βαθμό που η κοινότητα θα «απωλέσει» την ταυτότητά της, δηλαδή τη φυσική της ηγεσία, τον προσάτη των συμφερόντων της, απειλείται η ίδια με «απώλεια» και οδηγείται στο να καταστρέψει μόνη της τους όρους της ύπαρξής της. Οι νέες μορφές εξουσίας πηγάζουν από τις δυνάμεις του «κακού», τη νέα πολιτική τάξη που οργανώνεται στη διάρκεια της επανάστασης. Οι εμπνευστές και οι εκφραστές αυτής της συγκεντρωτικής πολιτικής, απ' όπου κι αν προέρχονται, αποτελούν τον καταστροφέα του γένους, αυτόν που έρχεται να παραμερίσει και να καταλάβει τη θέση των κατεστημένων ηγεσιών, να διαμεσολαβήσει τις σχέσεις του «κοινού λαού» με την εξουσία.

Για τον Δεληγιάννη, η επανάσταση συνιστά δέλημα θεού. Ο «ξένος» κατακτητής καταχράσθηκε την κυριαρχία που του παραχωρήθηκε από την πρόνοια, υιοθετώντας ένα «τυραννικό» σύστημα διακυβέρνησης των λαών που όφειλε να έχει υπό την προστασία του. Το γεγονός, όμως, ότι η επανάσταση συνιστά δέλημα θεού δεν σημαίνει, σε καμία περίπτωση, και δεν οδηγεί στην ανατροπή της παραδοσιακής τάξης και των καθιερωμένων, όπου δεμελιώνονται η οργάνωση και λειτουργία της χριστιανικής κοινότητας. Η ανατροπή της κοινοτικής (και, σε ένα άλλο επίπεδο της προνοιακής) τάξης αποτελεί έργο του Σατανά, που κατευθύνει τις πράξεις των ανθρώπων, παρασύροντας το γένος στο γκρεμό. Τα «δεινά» τα οποία έκτοτε υποφέρει το

«δυστυχημένο γένος» ἡτυραννική διοίκηση, εμφύλιοι πόλεμοι» είναι απόρροια αυτής της παρέμβασης του Σατανά στην ιστορία.

Βέβαια, οι επίδοξοι σφετεριστές της εξουσίας αυτοαποκαλούνται ηγεμόνες, διεκδικώντας για τον εαυτό τους κυριαρχικά δικαιώματα επί του τόπου και των ανθρώπων του, όπως είναι η περίπτωση του Δ. Υψηλάντη και του επιτελείου του ή, αργότερα, του Α. Μαυροκορδάτου και του Ι. Κωλέττη, εκπροσώπων της «Ανωτάτης Αρχής». Για τον προύχοντα, όμως, η εξουσία που εκπροσωπούν και το καθεστώς που επιβάλλουν, εμπεδώνουν τη «διαφθορά»:

«Το σύστημα του Υψηλάντη ήτον σχηματισμένον από τον Παπαφλέσσαν, Αναγνωσταράν, Θ. Κολοκοτρώνην και από όλην την πανσπερμίαν των τυχοδιωκτών απάτριδων και απελπισμένων, οίτινες (...) κατέφυγον εις το μέσον της διαφθοράς και απεφάσισον να διασπείρουν εις τον λαόν την αναρχίαν, την απείθειαν και την ασυδοσίαν και μετεχειρίσθηκαν διάφορα όργανα εξ αυτών και τινες καπετανίσκουσ εναντίον των αρχηγών τους, υποσχόμενοι προς αυτούς δια να τους αποκαταστήσουν εις την θέσιν εκείνων, και τους παρέσυραν (...) εις όλας σχεδόν τας επαρχίας διέσπειραν αυτόν τον σπόρον της απείθειας υποσχόμενοι προς άπαντας αυτούς, όσοι αποσκιρτήσουν, να τους αντικαταστήσουν εις τας ειδικάς μας θέσεις και ό,τι άλλο επεδύμουν».

[Α,256/7]

Οι νέοι φορείς της εξουσίας επιχειρούν να διαρρήξουν τους φυσικούς, πατροπαράδοτους αδελφικούς δεσμούς των κοινοτήτων με τις ηγεσίες τους, φέρουν το σπέρμα της «απείθειας» και του διχασμού, το διοχετεύουν στο χριστιανικό σώμα, στρέφουν το σώμα ενάντια στην «κεφαλή», ώστε να το καταστρέψουν ολοσχερώς. Οι επίδοξοι ηγεμόνες/σφετεριστές της εξουσίας, στο βαθμό που δεν είναι σε θέση να καθυποτάξουν τη «φρόνιμη» ηγεσία του τόπου, απευδύνονται προς τον «αμαδή» λαό που καταφέρνουν να παρασύρουν με το μέρος τους, υποσχόμενοι «πράγματα αδύνατα» με μοναδικό σκοπό να αναδειχθούν οι ίδιοι στην εξουσία και να επιβάλουν την κυριαρχία τους:

«Είναι αδιαφιλονίκητος αλήθεια ότι έως εκείνην την εποχήν κανέν άλλο κόμμα δεν υπερίσχυε εις την Πελοπόννησον, μήτε υπήρχε, καθότι το μόνον ισχυρόν ήτον των προυχόντων. Εις αυτούς υπήκουον οι κάτοικοι απάντων των επαρχιών. Αυτούς ηγάπουν και αυτούς εσέβοντο. Αφού όμως κατά δυστυχίαν της Ελλάδος ήλθον πρώτον ο Υψηλάντης, εγεννήθη το εν κόμμα των τυχοδιωκτών και των εξορίστων κλεπτών από την συμμορίαν του Αναγνωσταρά, του Αναγνωστόπουλου του Παπαφλέσσα, του Κολοκοτρώνη και τινων άλλων. (...) Αλλ' αφού, και πάλι το λέγω κατά δυστυχίαν της Ελλάδος, ήλθον τα όργανα του

Μακιαβελισμού, ο Μαυροκορδάτος, ο Νέγρης, ο Κωλέττης και οι άλλοι απελπισμένοι τυχοδιώκται και εύρον την πατρίδα κατασπαραγμένην εσωτερικώς από την αναρχίαν την οποίαν ενέσπειρε το κόμμα του Υψηλάντη και τινών τυχοδιωκτών και εξωτερικώς κινδύνευσαν από τα κολοσσαία κινήματα του εχθρού (...) και ευρόντες αρμοδίαν την περίστασιν, έσπειραν επιτηδίως το πνεύμα των παθών, της διαιρέσεως και της διχονοίας να κατορθώσουν να καταβάλουν τους δυνατούς προύχοντας του τόπου δια να γίνουν αυτοί, τρίτοι, πρώτοι, το οποίο επέτυχον επιστημονικώς.» [Α,277/8]

Η πολιτική του πρίγκηπα Υψηλάντη εισάγει «καινά δαιμόνια», καθώς παραβιάζει κανονικότητες και ανατρέπει καθιερωμένες σχέσεις εξουσίας στις οποίες εδράζονται οι παραδοσιακοί δεσμοί και ιεραρχίες της τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο, η πολιτική αυτή αποδίδεται περισσότερο στους «δόλιους» και «φθονερούς» συμβούλους του πρίγκηπα, παρά στον ίδιο προσωπικά. Οι σύμβουλοι αυτοί παραπλανούν τόσο τον ίδιο, όσο και τους στρατιωτικούς αρχηγούς, όπως τον Θ. Κολοκοτρώνη, με αποτέλεσμα να τους στρέψουν ενάντια στους αφέντες και προστάτες τους, στις αυθεντίες του τόπου. Οι επίβουλοι εκπροσωπούν και υπηρετούν τα σχέδια του Σατανά, σχέδια «εδνοκτόνα», αφού αποσκοπούν στην ανατροπή της κατεστημένης τάξης και την επικράτηση της «αναρχίας», όπως αυτή εκφράζεται με την απείθεια των κοινοτήτων προς τις φυσικές ηγεσίες τους.

Το παραπάνω απόσπασμα μας μιλάει για το πώς αναπαριστά ο προύχοντας τη νέα πολιτική συνθήκη που διαμορφώνεται στη διάρκεια της επανάστασης και για το πώς αντιλαμβάνεται τις πολιτικές εξελίξεις και ερμηνεύει τις πολιτικές συγκρούσεις. Μέχρις ότου έλθουν οι «ζένοι διάβολοι» και σπείρουν τη διχόνοια, στον τόπο επικρατούσε η ομόνοια (κοινότητα αίματος) και ο σεβασμός απέναντι στις ιεραρχίες (τάξη). Ο τόπος ήταν ενωμένος, καθότι υπήρχε μόνο «ένα κόμμα» (νομιμοφροσύνη), αυτό των προυχόντων, που εγγυώνταν την τάξη και διασφάλιζαν την ομοθυμία ανάμεσα στους επαναστατημένους. Τα «κόμματα», που άρχισαν να δημιουργούνται με την άφιξη του Υψηλάντη και, αργότερα, των Φαναριωτών, έσπειραν τη διχόνοια και την αναρχία και οδήγησαν το γένος στο χείλος της καταστροφής.

Το πρώτο «κόμμα», του Υψηλάντη και των στρατιωτικών, διέλυσε την ομοθυμία και έσπειρε τη διχόνοια ανάμεσα σε αδελφούς Πελοποννήσιους, διέρρηξε τις πατροπαράδοτες αδελφικές σχέσεις κηδεμονίας/ευεργεσίας και οι άνθρωποι/«αδελφοί» έχασαν τα «λογικά» τους. Οι ευεργετούμενοι στράφηκαν ενάντια στους ευεργέτες τους και αυτή η κατάσταση έφερε τους αδελφούς εναντίον των αδελφών (εμφύλιος). Την δέση του γενικού

συμφέροντος που εξέφραζε/εκπροσωπούσε το μοναδικό «κόμμα», η φυσική κεφαλή της κοινότητας, υποκατέστησαν τα μερικά, ιδιοτελή συμφέροντα.

Αυτή η πρώτη διάλυση σχέσεων, ιεραρχιών και δεσμών στο εσωτερικό της κοινότητας, η ανατροπή της παραδοσιακής τάξης, υπήρξε η αιτία για να κινδυνεύσει το γένος να οδηγηθεί στην καταστροφή. Αυτή τη γενικευμένη αταξία εκμεταλλεύτηκαν οι «εχθροί» του, το τρίτο «κόμμα» των σατανάδων Φαναριωτών, προκειμένου να επιβληθούν σε βάρος των ανθρώπων του τόπου και να υλοποιήσουν τα «εθνοκτόνα» σχέδιά τους. Αυτό το «κόμμα», οι δυνάμεις του κακού (εχθρός του έθνους), βρήκε τον τόπο διχασμένο, τους ανθρώπους να έχουν σηκώσει κεφάλι ενάντια στις ηγεσίες του και, έτσι, κατόρθωσε με ευκολία να εξοντώσει και τους μεν και τους δε. Η πατρίδα έκτοτε καταστρέφεται διότι οι ίδιοι οι άνθρωποί της (κυρίως οι πελοποννήσιοι στρατιωτικοί) παρασύρθηκαν, εσήκωσαν κεφάλι στους αφέντες τους, με αποτέλεσμα να βρεθεί απροστάτευτη, ανίσχυρη, όντας διχασμένη, απέναντι στους πραγματικούς της εχθρούς, τους «ξένους» που ήλθαν να την κατακτήσουν.

Το ανάθεμα του προύχοντα απευθύνεται στην πολιτική του Α. Μαυροκαρδάτου, του Ι. Κωλέττη που τον ακολουθεί, και των Υδραίων πολιτικών που, από κοινού με τους δύο πρώτους πολιτικούς, συστήνουν την Διοίκηση, παραγκωνίζοντας τους πελοποννήσιους προύχοντες. Εδώ, ο Μαυροκορδάτος και ο Κωλέττης, η ίδια η ενσάρκωση του Σατανά, σπέρνουν το μίσος στον τόπο. Οι «σατανικοί» πολιτικοί επιτυγχάνουν μέσω του «δόλου» και της «ραδιουργίας» να διασπείρουν το «σπόρο της διχόνοιας» στις τάξεις των εξεγερμένων, προκειμένου να ανεληχθούν οι ίδιοι στα ανώτατα αξιώματα. Έργο αυτών των ανθρώπων, δηλαδή έργο του Σατανά, είναι οι εμφύλιοι πόλεμοι που ακολουθούν και σημαδεύουν την επανάσταση. Οι σατανάδες πολιτικοί βάζουν τους ανθρώπους του τόπου, τους αδελφούς(πελοποννήσιοι προύχοντες- πελοποννήσιοι στρατιωτικοί, αλλά και Πελοποννήσιοι-Ρουμελιώτες) να εξοντώνονται μεταξύ τους.

Την ίδια τακτική της επιβουλής και της συκοφαντίας ακολουθούν οι σύμβουλοι του κυβερνήτη Καποδίστρια, τον οποίο και τον παρακινούν να εξοντώσει τους ανθρώπους του τόπου, προκειμένου να εφαρμόσουν τα εθνοκτόνα σχέδιά τους. Η χριστιανική κοινότητα/επαναστατημένο γένος συνιστά ένα αδιαίρετο όλον που, όπως είδαμε, αποτελείται από την «κεφαλή» και το «σώμα». Από τη μια πλευρά οι προύχοντες, αδιαφιλονίκητη ηγεσία του χριστιανικού σώματος το οποίο περνάει στην επανάσταση υπό την καθοδήγησή τους και, από την άλλη, οι κοινότητες, που αποδίδουν νομιμοφροσύνη στην τοπική εξουσία, καθώς αναγνωρίζουν σ'αυτήν τον προστάτη/αδελφό που φροντίζει για την υπεράσπιση των δικαίων τους. Αυτό

είναι το «δυστυχημένο» γένος, το οποίο, παρ' όλες τις δυσίες και τους αγώνες των ανδρώπων του, βλέπει τις ελπίδες για την αποκατάσταση των δικαίων του να ματαιώνονται και η νέα πολιτική τάξη που συγκροτείται στην επανάσταση φέρνει την καταστροφή του.

Στο αφηγηματικό μοτίβο που ακολουθεί στη διήγησή του ο Κ. Δεληγιάννης, το ατελέσφορο της πραγμάτωσης του σκοπού της επανάστασης αποδίδεται στην παρείσφρηση στην ιστορία των δυνάμεων του κακού, του «δόλου», της «επιβουλής», της «διχόνοιας», εν τέλει του ίδιου του Σατανά. Έτσι ανασυστήνονται τα διακυβεύματα της επανάστασης, η νέα πολιτική τάξη στην προοπτική συγκρότησης του εθνικού κράτους. Οι έννοιες αυτές στο πολιτικό λεξιλόγιο του προύχοντα ανακαλούνται, προκειμένου να απογράψουν μια περίοδο έντονων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών που φέρνουν την ανατροπή της πάγιας τάξης του κόσμου. Τα «αγγεία του Σατανά», οι «δόλιοι», «παμπόνηροι» φαναριώτες πολιτικοί αναιρούν με τη δράση τους τα κεκτημένα του αγώνα:

«Οι επίβουλοι όμως Μακιαβέλαι, ο Μαυροκορδάτος και ο Κωλέττης, οίτινες επεδύμουν την αναστάτωση του παντός και την αναρχίαν δια να κατορθώσουν τους δεοστυγείς σκοπούς των, διέστρεψαν έτι μάλλον τα πράγματα και τα εσκήρυναν εις τόσον βαθμόν ώστε ήτο επόμενο να ακολουθήσει ο εμφύλιος πόλεμος.» [B,191]

Με βάση το παραπάνω εξηγητικό μοτίβο εξορδολογίζονται και αποδίδονται καταστάσεις που συντελούν στην ανατροπή της παραδοσιακής τάξης, καταστάσεις που οφείλονται στην παρέμβαση του Σατανά στα ανθρώπινα δρώμενα. Το σταθερό, επαναλαμβανόμενο αυτό εξηγητικό μοτίβο ανακαλεί αρχετυπικές εικόνες του κόσμου που αποδίδουν την ιστορία στην παρείσφρηση του «κακού» σ' αυτήν και τη συνεχή εναλλαγή του με το «καλό». Οι δυνάμεις αυτές διαφεύγουν των προθέσεων και των προσδοκιών των ανδρώπων δρούν καταλυτικά, ώστε να ακυρώνουν και να μεταστρέφουν τις πράξεις τους, ανεξάρτητα από τη βούλησή τους. Έργο του θεού ή του διαβόλου η ανθρώπινη ιστορία, είναι προϊόν της θεοδικίας, υπόκειται στη διαρκή αυτή διαπάλη, εν όψει της τελικής δικαίωσης, δηλαδή της τελικής επικράτησης του «καλού» πάνω στο «κακό». Οι «αγνές» προθέσεις και οι πράξεις των ανδρώπων προσκρούουν στην «πανουργία» και το «δόλο», προσωπεία με τα οποία δηλώνει την παρουσία του το «κακό» στην ιστορία:

«Είναι πασίγνωστος εις όλον τον κόσμον η επάρατος Ιησουιτική πολιτική των Φαναριωτών εν γένει και των υπαλλήλων αυτών (...) οίτινες μηδέν ιερόν έχοντες μηδέ όσιον, ένεκα της δοξομανίας των επρόδιδο ο πατήρ τον υιόν και ο υιός εφόνευε τον πατέρα ο αδελφός τον αδελφό και

έπραττον τα τρομερότερα ανοσιουργήματα και αμίλλωντο μεταξύ των ποιος να καταστρέψει τον άλλον δια της επιβουλής της προδοσίας και της απάτης δια μίαν θέσιν». [Γ, 270]

Η παρεμβολή του «κακού» στο ιστορικό γίνεσθαι, με πολλαπλές και απρόβλεπτες μορφές, τείνει στη ματαίωση προσδοκιών που στηρίζονται σε «ανιδιοτελείς» και «αγνές» προδέσεις, στη μεταστροφή της πορείας του «καλού» προς τη δικαίωση και ολοκλήρωσή του. Η διαπάλη ανάμεσα στις δύο δυνάμεις, η οποία μεταθέτει τη δικαίωση στην ημέρα της κρίσης, συνιστά δοκιμασία για τους ανθρώπους. Οι πράξεις τους κρίνονται, έτσι κι αλλιώς, την ημέρα της κρίσης, όπου αναμένεται η τελική δικαίωση και επικράτηση του «καλού» στα ανθρωπίνα πράγματα.

Η εξέγερση του γένους πραγματοποιείται «θεία βουλήσει». Ωστόσο, η εξέγερση ως θεία παραχώρηση, εγκαινιάζει επίσης ένα στάδιο νέας δοκιμασίας των ανθρώπων. Οι καταστροφικές δυνάμεις, όπως η «διχόνοια» και η «επιβουλή», παρεισφρέουν στην ιστορία και αυτές «κατά θείαν παραχώρησιν». Το «κακό» επανεμφανίζεται συνάμα με το «καλό» στην αέναη διαπάλη τους. Ο Σατανάς εμφανίζεται πάλι στην ιστορία και οι «αγνές» προδέσεις και οι «ανιδιοτελείς» σκοποί των ήδη δικαιωμένων αγωνιστών – συμμόρφωση στο πρόταγμα της υποταγής και της εξέγερσης – ματαιώνονται εκ νέου:

«Αλλά και κατά τούτο αφού έκαμαν τόσνη θυσίαν και αυταπάρνησιν ένεκα των περιστάσεων έμειναν απατημένοι. Και αντί να εύρουν ιατρόν να θεραπεύση τας πληγάς της αναξιοπαθούσης πατρίδος, εύρον δήμιον και άλλον Μακιαβέλην και αντί να είναι δύο φατρίαί διηρέθησαν εις τρεις δια των εισηγήσεων του Μαυροκορδάτου καθότι κατά δυστυχίαν της Ελλάδος είχεν φθάσει εκεί κατ' εκείνας τας ημέρας και ο Κωλέττης, το όργανον της διαφθοράς.» [Γ, 275]

Το «κακό» τείνει να επικρατήσει προς στιγμήν, αφού οι «συνετοί» ηγέτες του τόπου, πιστεύοντας στην τελική επικράτηση της θείας δικαιοσύνης,

«...εδέχοντο με τας αγκάλας ανοικτάς πάντα τυχοδιώκτην ερχόμενον έζωθεν δια να συνδράμη δήθεν τον αγώνα.» «Ο Α. Μαυροκορδάτος κατορθώνει να ενσπείρη (...) την Μακιαβέλικην διαίρεσιν, την δυσπιστίαν και την διχόνοϊαν, να δυνηθή να κατορθώση τους Φαναριώτικους σκοπούς του, καθώς πάντοτε επροσπαδούσε και κατεσπάρασε δι'αυτών των μέσων την πατρίδα από την πρώτην ημέρα οπού επάτησαν οι πόδες του την γην της Ελλάδος και διαιρούσε τους προύχοντας και προκρίτους του τόπου και τους εξόντωσε». [Γ, 270, 96]

Ωστόσο, το «κακό» αποτρέπεται την ύστατη στιγμή με την παρέμβαση της πρόνοιας,

«διά των ραδιουργιών και μηχανορραφιών τους και δια ταύτης της μακιαβελικής διαιρέσεως (...) κατήντησαν πολλάκις την δυστυχή πατρίδα εις το χείλος της αβύσσου και εις την τελείαν καταστροφήν της, ήτις εσώθη εκ θαύματος του θεού». [Γ, 96/97]

Ο λόγος του Δεληγιάννη ανακαλεί μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης με καθορισμένες, όσο και αυτονόητες, ιεραρχίες και συλλογικές δεσμεύσεις στις οποίες θεμελιώνεται η καθολική ισχύς, το απαραβίαστο των σχέσεων δύναμης και δομών εξουσίας της τοπικής κοινωνίας. Αυτό το πολύπλεγμα σχέσεων και δεσμών εξουσίας, καθαγιασμένο από την πρόνοια, συνιστά το δεδομένο, αυταπόδεικτο κόσμο του προύχοντα. Αυτόν τον κόσμο, που τον βλέπει να ανατρέπεται, να καταρρέει, υπερασπίζεται στη μαρτυρία του, όπως τον υπερασπίστηκε και σε όλη τη διάρκεια της ζωής του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ
ΣΤΟ ΛΟΓΟ ΤΟΥ ΠΡΟΥΧΟΝΤΑ

1. Η «φυσική» ηγεσία της κοινωνίας και της επανάστασης

Η ανασύσταση των κωδίκων αναπαράστασης και αξιολόγησης των κοινωνικών ομάδων και του ρόλου τους στην επανάσταση, στην οπτική του εκπροσώπου μιας παραδοσιακής ηγετικής κοινωνικής ομάδας, συνιστά όρο για την κατανόηση του λόγου της κοινωνίας του εικοσιένα και των ανθρώπων της, ακόμα κι αν πρόκειται για τον κυρίαρχο λόγο που εκφράζει η ηγεσία της κοινωνίας. Διότι στο λόγο του άρχοντα διακρίνονται τα στοιχεία εκείνα που συγκροτούν την ταυτότητα μιας κοινωνικής και πολιτικής ελίτ, την αντίληψη για την ηγεμονική θέση και το ρόλο της στην κοινωνία και την ιστορία, εν προκειμένω στην επανάσταση, καθώς μάλιστα, αντιλαμβάνεται ότι απειλούνται οι όροι της κοινωνικής της κυριαρχίας και οι συνθήκες της πολιτικής της ηγεμονίας.

Η ταυτότητα του προύχοντα ανασυστήνεται, στο λόγο του Κ. Δεληγιάννη, με σταθερή αναφορά στις άλλες κοινωνικές κατηγορίες και πολιτικές ομάδες που συμμετέχουν στην επανάσταση και, έτσι, επιχειρείται η δικαίωση του ιστορικού ρόλου που αναλαμβάνουν οι παραδοσιακές ηγετικές ομάδες της Πελοποννήσου στην επανάσταση. Στο πλαίσιο αυτό, μπορούμε να αποδεσμεύσουμε την κοινωνική και πολιτική ιδεολογία μιας κοινοτικής αυθεντίας και να κατανοήσουμε τον ηγεμονικό της λόγο για την κοινωνία και την ιστορία. Έτσι, θα διερευνήσουμε τα στοιχεία που συστήνουν την ταυτότητα της κοινοτικής αυθεντίας, ακολουθώντας δύο κατευθύνσεις: Πρώτον, θα ανασυστήσουμε το σύστημα των κοινωνικών και πολιτικών αξιών, δια μέσου του οποίου αναπαρίσταται η παρουσία και δράση των διαφόρων κοινωνικών κατηγοριών και πολιτικών ομάδων στην επανάσταση. Δεύτερον, θα παρακολουθήσουμε, ταυτόχρονα, τη διαδικασία παραγωγής της ταυτότητας των τοπικών προυχόντων σε συνάρτηση προς τα συμμετρικά και αντιθετικά στοιχεία που ορίζουν την ταυτότητα των άλλων κοινωνικών και πολιτικών ομάδων που αναφέρονται στη μαρτυρία. Αναφερόμενος στη συγκυρία της επανάστασης, ο λόγος του Κ. Δεληγιάννη αντλεί τις ιστορικοκοινωνικές του συνδηλώσεις από τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η πολιτική συγκυρία. Το εικοσιένα συνιστά προνομιακό πεδίο διερεύνησης του ρόλου και της παρουσίας ηγετικών ομάδων, παραδοσιακών και νέων, που αναλαμβάνουν την οργάνωση της επανάστασης και τη διεξαγωγή του πολέμου.

Τα πρωταρχικά στοιχεία που συστήνουν την ταυτότητα της κοινοτικής αυθεντίας αναφέρονται στις σχέσεις του κοινοτικού άρχοντα, ως εκπροσώπου της κοινότητας, με την οδωμανική εξουσία. Πρόκειται για διακριτικά στοιχεία

ταυτοποίησης που ανάγονται στη διχοτομία «Έλληνας χριστιανός» / «Τούρκος μουσουλμάνος». Δεδομένου ότι η οθωμανική εξουσία τοποθετείται έξω και πέρα από τη χριστιανική κοινότητα, οι προύχοντες, ως κυρίαρχη «τάξη», αποτελούν το μεσολαβητή ανάμεσα στο «φτωχό λαό» και την οθωμανική εξουσία. Αυτός ο ρόλος, η λειτουργία του μεσολαβητή/εκπροσώπου, καταξιώνει την «πρώτη τάξη» των χριστιανών, δεδομένης της αρνητικής εικόνας που έχουν οι Οθωμανοί στο πλαίσιο του εθνικού λόγου.

Οι χριστιανοί κοινοτικοί άρχοντες και η εκκλησιαστική ιεραρχία φέρονται στο αφήγημα του Δεληγιάννη ως «υπερασπιστές», «προστάτες» των «φτωχών» και «ταπεινωμένων» αδελφών χριστιανών απέναντι στην «καταδυνάστευσιν» της οθωμανικής εξουσίας. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στους Οθωμανούς, προσδιορίζονται από τις σχέσεις της κοινοτικής εξουσίας με τους εκπροσώπους του οθωμανικού κράτους. Παρά το γεγονός ότι μεταξύ των Οθωμανών υπάρχουν ηγέτες που «προστατεύουν τους χριστιανούς» και είναι «φιλοδίκαιοι», στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ανταγωνισμοί ανάμεσα στους τοπικούς χριστιανούς ηγέτες και τις οθωμανικές αρχές προσδιορίζουν την εικόνα της οθωμανικής εξουσίας στο λόγο του Δεληγιάννη.

Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στους Τούρκους είναι συνάρτηση της αντίληψης περί του «βάρβαρου δυνάστη της Ανατολής» σε αντίθεση με τους Έλληνες/χριστιανούς που ανήκουν στον πολιτισμένο δυτικό κόσμο. Προσθέτουμε επίσης ότι, συγκρίνοντας τους χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στους Τούρκους με αυτούς που αποδίδονται στους κλέφτες, διαπιστώνουμε στο λόγο του Δεληγιάννη κάποιες ομολογίες, γεγονός το οποίο οφείλεται στην «ανωτερότητα» που αποδίδει, από τη μία πλευρά, στο ελληνικό έθνος έναντι των Οθωμανών και, από την άλλη, «στη δική του «πρώτη τάξη» έναντι των «υποδεεστέρων» κλεφτών.

Στον πίνακα II παρουσιάζονται τα θεμελιώδη στοιχεία δια μέσου των οποίων συγκροτείται η εικόνα του προύχοντα, ειδικότερα αυτού της Πελοποννήσου. Αν και η ταυτότητά του συστήνεται σε συνάρτηση προς τις άλλες κοινωνικές κατηγορίες που συμμετέχουν στην επανάσταση, η ηγεμονική κοινωνική και πολιτική ιδεολογία του Δεληγιάννη είναι κάτι περισσότερο από εμφανής. Η πρώτη στήλη του πίνακα II παρουσιάζει τα στοιχεία ταυτότητας των προυχόντων με αναφορά τη διάκριση Έλληνας-Τούρκος. Η κοινοτική ηγεσία ενσαρκώνει τα δύο συστατικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας, τον «χριστιανό» και τον «έλληνα». Η εθνική ταυτοποίηση παράγεται στη βάση των αντιθετικών διακριτικών γνωρισμάτων

ΠΙΝΑΚΑΣ II. Η ταυτότητα του προύχοντα στο λόγο του Δεληγιάννη

<p style="text-align: center;">α</p> <ul style="list-style-type: none">-ευεργέτες των αδυνάτων χριστιανών-υπερασπιστές των αδελφών-πατριώτες-ευγενή αισθήματα ελευθερίας-εχθροί της τουρκιάς-προστάτες των ομοθρήσκων-προστάτες των φτωχών-φόβητρον των τούρκων-καύχημα των αδυνάτων χριστιανών-επιρρεπείς εις τας επαναστάσεις-απέβλεπον εις την απελευθέρωσιν της πατρίδος-οι χριστιανοί δια των προυχόντων έχαιρον πάσαν ελευθερίαν και απολάμβανον πάσαν δικαιοσύνην-ουδέποτε έδειξαν δουλικόν και χαμερπή χαρακτήρα	<p style="text-align: center;">β</p> <ul style="list-style-type: none">-άνθρωποι υψηλής καταγωγής-επίσημοι-έχοντες επιρροήν, ιδιοκτησίας, πλούτη-είχομεν πολυμελείς οικογενείας, μεγάλας ιδιοκτησίας και πάσαν ευδαιμονίαν-ισχυρότεροι καθ' όλα-δυνατοί, μεγαλοκλήμονες
<p style="text-align: center;">γ</p> <ul style="list-style-type: none">-αυτούς εγνώριζον ως κεφαλάς και αρχηγούς των-αυτούς εσέβοντο άπαντες ως ευεργέτας των-ανέκαθεν αυτοί κινούν τον λαόν-τους ενεπιστεύθησαν την ύπαρξίν των-άπαντες τους εκτιμούσαν ως πατέρας και ευεργέτας-είχον προς ημάς απεριόριστον εμπιστοσύνην, αγάπην και υπακοήν-ήκουον τας συμβουλάς μας-δεν εμπορευόμεθα την τύχην της πατρίδος μας-ουδέποτε εσυλλογίσθησαν ίδιον συμφέρον	<p style="text-align: center;">δ</p> <ul style="list-style-type: none">-φρόνιμοι-συνετοί-με πολλήν ικανότητα-με αρχάς αναλλοιώτους-είχον δικήν των θέλησιν, ανεξάρτητον-ήτον νοήμονες-με ευγενή αισθήματα-γενναιόδωροι-ανδρείοι-φιλεύσπλαχνοι-μεγάλοι άνδρες-φιλόανθρωποι-αγατούν τη δικαιοσύνη

«Έλληνας/Τούρκος» στα οποία, όμως, αντιστοιχούν τα αντιθετικά ζεύγη «χριστιανός/μουσουλμάνος», «αδελφός/ξένος», «αδύνατος/δυνατός».

Στο πλέγμα των δίπολων αυτών αναλογούν τα πρόσημα «προστάτες», «ευεργέτες», «υπερασπιστές», που αποδίδονται στους προύχοντες, τους εκπροσώπους της χριστιανικής κοινότητας στην οθωμανική εξουσία. Εδώ, οι σχέσεις σύγκρουσης ανάμεσα στους εκπροσώπους του οθωμανικού κράτους και τους εκπροσώπους των χριστιανικών κοινοτήτων αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς καταξιώνουν τη χριστιανική διευθυντική τάξη στη συνάφεια της διχοτομίας Έλληνας/χριστιανός-Τούρκος/μουσουλμάνος' ειδικότερα, στο πλαίσιο της αντίθεσης που συστήνεται στο ιδεολογικό επίπεδο ανάμεσα στον κατακτητή και τον «αδελφό λαό», μεταγράφονται η κοινωνική διαστρωμάτωση και η κοινωνικοπολιτική ιεραρχία του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας. Στη συνάφεια Έλληνας χριστιανός/Τούρκος μουσουλμάνος, οι ανταγωνισμοί των εκπροσώπων της κοινότητας με τους οθωμανούς αξιωματούχους αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς ανασηματοδοτούνται στη λογική της εθνικής διάκρισης και αξιοδοτούν θετικά την παρουσία της χριστιανικής ηγεσίας στη συνθήκη της κατάκτησης. Επίσης, τα στεγανά της κοινωνικής ιεραρχίας και των σχέσεων εξουσίας στο πλαίσιο των κοινοτικών μηχανισμών, νομιμοποιούνται στη συνάφεια «ξένος»/αλλόθρησκος κατακτητής (Άλλος)-υπόδουλος/αδελφός χριστιανός (Εμείς). Η ιδεολογική αντίθεση που συστήνεται ανάμεσα στον «εθνικά, πλέον, αξιοδοτημένο» Τούρκο κατακτητή και το χριστιανικό σώμα, αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία συγκροτείται η ταυτότητα των τοπικών προυχόντων ως «κεφαλής» του χριστιανικού σώματος.

Έτσι, ο ρόλος του «προστάτη» και «ευεργέτη» των χριστιανών/αδελφών που αποδίδεται στην κοινοτική εξουσία, καταξιώνει τη χριστιανική ηγεσία ενώ απαξιώνει την παρουσία του κατακτητή. Δικαιωματικά, λοιπόν, οι τοπικοί πρόκριτοι αναλαμβάνουν το βάρος της διασφάλισης και προστασίας του χριστιανικού σώματος είτε με την απονομή νομιμοφροσύνης στην υποταγή είτε με την εξέγερση ενάντια στον κατακτητή, εμφανιζόμενοι ως η αδιαφιλονίκητη ηγεσία του διαρκούς αγώνα του γένους για να αποκατασταθεί στην ιστορία. Την ταυτότητα και φυσιογνωμία των προυχόντων προσδιορίζει ο ρόλος της εκπροσώπησης της χριστιανικής κοινότητας. Από τη θέση αυτή ο προύχοντας καθίσταται υπόλογος απέναντι στην εξουσία για λογαριασμό της κοινότητας, την ίδια στιγμή που αποτελεί τον ηγέτη και προστάτη της. Έτσι, τα συμφέροντα της χριστιανικής ηγεσίας συνυφαίνονται με τα συμφέροντα του χριστιανικού σώματος που εκπροσωπεί. Η συνθήκη αυτή νομιμοποιεί την ηγεσία της κοινότητας στο ρόλο του «προστάτη» και «υπερασπιστή» των συμφερόντων της, σε αντίθεση με τους πολιτικούς τους αντιπάλους στη συγκυρία της επανάστασης, οι οποίοι, «ξένοι» προς τον τόπο, χωρίς παρουσία

στην κοινότητα ή και, ακόμα, άνθρωποι χωρίς τόπο, δεν έχουν δικαίωμα συμμετοχής και άσκησης εξουσίας στο χώρο των επαναστατημένων.

Ο Δεληγιάννης, ανασυστίνοντας την «ένδοξη εθνική ιστορία» της οικογένειάς του, που πρωτοστάτησε στον πόλεμο ενάντια στον κατακτητή, μνημονεύει τον αδελφό του Θεόδωρο, τον πελοποννήσιο προύχοντα που προτρέπει την οικογένεια να πάρει το αίμα της πίσω για τον «άδικο» αποκεφαλισμό του αρχηγού της από τους Τούρκους:

«Του πατρός μας το αίμα το έχετε καθημέραν εμπρός σας και το βλέπετε!» [A,121]

Το αίμα του αρχηγού των Δεληγιανναίων δεν εξαλείφεται, παραμένει εκεί, στον τοίχο του σπιτιού, προκειμένου να υπενθυμίζει στην οικογένεια το χρέος τιμής που οφείλει. Στη συνάφεια της γραφής, το αίμα του χριστιανού προύχοντα συμβολίζει το «υποδουλωμένο ελληνικό έθνος» που ζητά να απελευθερωθεί από τον «Τούρκο τύραννο»/κατακτητή. Το θέμα της οικογενειακής τιμής, ζήτημα που αφορά στις σχέσεις της προυχοντικής οικογένειας με την οθωμανική εξουσία στο πλαίσιο των μηχανισμών εξουσίας της κατάκτησης, ανάγεται τώρα σε ζήτημα εθνικό. Ο Θεόδωρος Δεληγιάννης, μνημονεύοντας το αίμα που αποζητά εκδίκηση, προτρέπει τους αδελφούς του:

«Και άμα φθάση το πλήρωμα του χρόνου, το οποίον απεφασίσθη εις τας απορρήτους Βουλάς του Υμίστου, να τρέξετε εις το ένδοξον στάδιον του πολέμου. Και τό μόνον αντικείμενον του κινήματός σας να μην είναι άλλον παρά η απολύτρωσις της πατρίδος, και το σύνθημά σας, ή Ελευθερία ή Θάνατος!» [A,121]

Ο «εθνισμός» του προύχοντα/αγωνιστή, της οικογένειάς του αλλά και όλης της πελοποννησιακής προυχοντικής ηγεσίας τίθεται υπό αμφισβήτηση. Μάλιστα, τους αγώνες των ανθρώπων αυτών φαίνεται να ακυρώνει η ίδια η νέα πραγματικότητα. Στο όνομα, λοιπόν, αυτού του «εθνισμού», που παραμένει προς δικαίωση, ανανεώνονται οι αγώνες των «καλών πατριωτών», όπως και του ίδιου του Κ. Δεληγιάννη, ενάντια στις «τυραννόφρονες» ελληνικές Διοικήσεις που κατατρέχουν τους αγωνιστές, οδηγώντας το γένος στην καταστροφή. Είτε πρόκειται για το «αντεθνικό και καταχθόνιο σύστημα των Φαναριωτών» είτε πρόκειται, στη συνέχεια, για τα «εθνοφθόρα σχέδια» της κυβέρνησης Καποδίστρια.

Ο «εθνισμός» του προύχοντα δεν είναι λιγότερο ή περισσότερο «αληθινός» και «γνήσιος» από τον «εθνισμό» του Φωτάκου, του Σπηλιάδη, του Σ. Τρικούπη, των ένοπλων της επανάστασης, των φαναριωτών πολιτικών και των άλλων αγωνιστών. Μόνο που ο «εθνισμός» όλων αυτών των πρωταγωνιστών της επανάστασης, όπως οι ίδιοι τον καταλαβαίνουν,

εμπλεκόμενοι στον πόλεμο, συνιστά συγκεκριμένη ιστορική παραγωγή, έκφραση και διακύβευμα των ιδιαίτερων ιστορικών κοινωνικοπολιτικών και πολιτισμικών σχέσεων και δεσμών της εποχής τους. Το εθνικό φρόνημα δεν συνιστά υπερβατική αξία, «φυσική», όσο και αυτονόητη διαχρονική πραγματικότητα, παρά συγκεκριμένη, ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένη ιδεολογική παραγωγή. Απομένει να διακρίνουμε τις ιδιαίτερες σημασίες τις οποίες επενδύεται αυτή η παραγωγή.

Οι άνθρωποι της επανάστασης, με τη «γλώσσα» του εθνισμού, ανασηματολογούν σχέσεις, αξίες και δεσμούς ταυτότητας της κοινωνίας της εποχής τους, όπως είναι η συγγένεια, η εντοπιότητα, οι τοπικές πολιτικές ιεραρχίες και αμοιβαιότητες των κοινοτικών δομών εξουσίας. Στη συνάφεια αυτή, άλλωστε, η κατακτημένη κοινωνία αναγνωρίζει τον εαυτό της στην υπόθεση της επανάστασης και οι άνθρωποι εμπλέκονται σε έναν πόλεμο που τον θεωρούν διαφορετικό από τους πολέμους των προγόνων τους. Με βάση αυτά τα ήδη διαμορφωμένα πλαίσια αναφοράς, οι άνθρωποι της επανάστασης παράγουν νέες σχέσεις, αξίες και δεσμούς ταυτότητας αλλά και αντιθέσεις και συγκρούσεις, επενδύοντας στα προτάγματα της συγκυρίας. Ο πόλεμος είναι για «τα εθνικά ιδεώδη». Αυτό πιστεύουν και διακηρύσσουν οι ηγεσίες της επανάστασης μέσα από τις Διοικήσεις και τις Συνελεύσεις τους. Όσο κι αν ο αγώνας για «τα εθνικά ιδεώδη» υπαγορεύεται από τους διάφορους, όσο και άνισους, χρόνους και ρυθμούς που αφορούν στους όρους αναπαραγωγής της κοινωνικοπολιτικής ζωής, οι άνθρωποι του εικοσιένα, διεξάγοντας τον πόλεμο, παράγουν τον «εθνισμό» τους και επειδή ο «εθνισμός» δεν συνιστά μονοσήμαντη και υπερβατική αξία και προοπτική, παράγεται με όρους που καθιστούν διακύβευμα το ίδιο το πρόταγμα της επανάστασης.

Αναφερόμενοι από κοινού οι αγωνιστές στον «εθνισμό» τους, διαμορφώνουν και τις προϋποθέσεις για τη δέσμιση και τη νομιμοποίηση της νέας πραγματικότητας. Η εθνική ιδέα —ο «εθνισμός»— αποτελεί το πρόσημο στο όνομα του οποίου συστήνονται τα ιδεολογικά και πολιτικά διακυβεύματα της επανάστασης. Με αναφορά το εθνικό φρόνημα οργανώνονται και εξορθολογίζονται οι συγκρούσεις στις τάξεις των επαναστατών· συγκρούσεις που, στη συγκυρία της επανάστασης, αναφέρονται στις αντιθέσεις της κατακτημένης κοινωνίας, αλλά και στις αντιδράσεις της απέναντι στις νέες σχέσεις και μορφές πολιτικής κυριαρχίας που προτάσσονται και τείνουν να εμπεδωθούν στις επαναστατημένες περιοχές μεσούντος του πολέμου. Στο πεδίο των συγκρούσεων δοκιμάζονται τα προτάγματα της επανάστασης, κυρίως όμως, διανοίγονται προοπτικές αλλαγής του παραδοσιακού κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος και διαμορφώνονται νέοι προσανατολισμοί όσον αφορά στην οργάνωση της κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση, με αναφορά

το εθνικό φρόνημα εκδηλώνονται οι αντιφάσεις και οργανώνονται οι αντιπαραθέσεις του νέου πολιτικού πεδίου που δημιουργεί η επανάσταση στην προοπτική συγκρότησης του εθνικού τύπου κράτους.

Το επαναστατημένο έθνος ορίζει την ταυτότητά του σε αντιπαράθεση με τον «τύραννο» Τούρκο κατακτητή, τον «αιώνιο», αλλόθρησκο και αλλοεθνή εχθρό του. Με βάση αυτή την αρχή δημιουργείται η πεποίθηση του «δίκαιου» χαρακτήρα της συλλογικής/επαναστατικής δράσης. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, όμως, η αντίθεση μετατοπίζεται στο εσωτερικό του εθνικού, πλέον, σώματος, προσδιορίζοντας τον τρόπο με τον οποίο μεταγράφονται στο ιδεολογικό σύμπαν της επανάστασης —όπου εξορθολογίζονται σύμφωνα με τις νέες αυτές αρχές νομιμοφροσύνης— οι κοινωνικοπολιτικές και πολιτισμικές συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις που συνοδεύουν τη διαδικασία συγκρότησης των νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης.

Στο επίπεδο αυτό, ο «εθνισμός» των Δεληγιανναίων και της πελοποννησιακής προυχοντικής ηγεσίας αμφισβητείται από τους πολιτικούς τους αντιπάλους και οι κοινοτικές αυθεντίες χαρακτηρίζονται ως «τουρκολάτρες», «τουρκίζοντες», κάτι σαν «προδότες του έθνους» και «εχθροί του λαού». Με τους απαξιωτικούς αυτούς χαρακτηρισμούς, οι πολιτικοί αντίπαλοι των προυχόντων επιζητούν τον αποκλεισμό τους από τα δημόσια/πολιτικά αξιώματα. Οι προύχοντες αποτελούν την παλαιά τάξη που επιβάλλεται να καταστραφεί, προκειμένου να κατισχύσει η νέα τάξη πραγμάτων.

Η παρουσία και ο ρόλος των προυχόντων στους κοινοτικούς μηχανισμούς της κατάκτησης αποτελεί αντικείμενο αρνητικών σχολιασμών στο πλαίσιο της πολιτικής φιλολογίας που διαμορφώνεται τις πρώτες μετεπαναστατικές δεκαετίες. Η πολεμική αυτή, εγγράφεται στη συνάφεια της επανάστασης, αναπτύσσεται στο πλαίσιο της δυναμικής της και αφορά στις διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Στη συνάφεια της επανάστασης, οι σχέσεις που αναπτύσσουν οι προύχοντες, ως εκπρόσωποι της χριστιανικής κοινότητας, με την οθωμανική εξουσία, χαρακτηρίζονται ως «αντεθνικές» και «τυραννικές», στο βαθμό που, στο λόγο του εθνικού κράτους, η οθωμανική διοίκηση ταυτίζεται με την «ξένη» —με όρους εθνικούς— «τυραννία». Η θέση του προύχοντα στο δημοσιονομικό και πολιτικό μηχανισμό του οθωμανικού κράτους καθορίζει και την ταυτότητα των συμφερόντων του με τον «αλλοεθνή» κατακτητή, συμβάλλει στην αφομοίωσή του στην οθωμανική/«αλλοεθνή» τάξη πραγμάτων.

Ο Δεληγιάννης κρίνει ότι έχει χρέος να αντικρούσει τους πολιτικούς του αντιπάλους που, ενώ προβάλλουν την «εθνική» δράση άλλων αγωνιστών,

υποβαθμίζουν ή ακυρώνουν την εθνική δράση των προυχόντων και της οικογένειάς του τόσο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, όσο και κατά την επανάσταση. Με αναφορά, λοιπόν, την επανάσταση ανασυστίνει και νοηματοδοτεί ο προύχοντας την παρουσία και δράση των προυχόντων και των αντιπάλων τους στο παρελθόν. Οι σχέσεις των Ρουμελιωτών αρματολών με την οθωμανική Διοίκηση χαρακτηρίζονται από τον προύχοντα «αντεθνικές» (τα αρματολίκια, η υπηρεσία στο στρατό του Αλή πασά), οι οπλαρχηγοί χαρακτηρίζονται «τουρκοπροσκυνημένοι» και «επίβουλοι προδότες» της υπόθεσης της επανάστασης τα καπάκια συνιστούν «εθνική προδοσία».

Η διερεύνηση αυτών των φραστικών αντιπαραθέσεων, όπως επίσης και των αντίστοιχων ιδεολογικο-πολιτικών κατηγοριοποιήσεων και συναφών αξιολογήσεων, προϋποθέτει και απαιτεί την εγγραφή τους στις ιδιαίτερες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες στις οποίες παράγονται. Προϋποθέτει την κατανόηση και ερμηνεία τους ως ιστορικά προσδιορισμένων ιδεολογικών παραγωγών που νοηματοδοτούν την ιστορική συγκυρία, δηλαδή το πεδίο των αντιπαλοτήτων που αναδεικνύουν τα δικυβέυμα της επανάστασης, όπως αυτά ορίζονται από τους ίδιους τους δρώντες στη διαδικασία θέσμησης και παραγωγής της νέας κοινωνικής και πολιτικής νομιμότητας. Διότι η ενοποιητική εικόνα του έθνους, ως ενεστώσα συνθήκη αλλά και προοπτική, συνιστά στη συγκυρία αυτή διακύβευμα, το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα που φέρνει ο πόλεμος και η αποχώρηση των Οθωμανών στη ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών που ζητούν την αποδέσμευσή τους από το οθωμανικό πλαίσιο. Στη συγκυρία αυτή υλοποιούνται τα ενοποιητικά πολιτικά σχέδια, αλλά και εγκαινιάζονται διαφορετικοί προσανατολισμοί από αυτούς της κατακτημένης κοινωνίας που αποτελούν τον κληρονομημένο κόσμο των ανθρώπων.

Οι διαδικασίες συγκρότησης ενιαίας συγκεντρωτικής εξουσίας που θα περιλαμβάνει ευρύτερα τμήματα των επαναστατημένων περιοχών επιχειρείται ήδη από τους πρώτους μήνες της εξέγερσης και συνοδεύεται από αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στις κατεστημένες τοπικές εξουσίες και τους φορείς της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο των Προσωρινών Διοικήσεων. Οι συγκρούσεις της επανάστασης αφορούν στους όρους άσκησης της νέας εξουσίας, στη μορφή της νέας πολιτικής οργάνωσης, όπως επίσης και στους συνολικότερους προσανατολισμούς του υπό συγκρότηση κράτους. Το αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης διαμορφώνεται με τους όρους του «ποιος έχει την αρμοδιότητα να άρχει» και το ζήτημα αυτό κατοχυρώνει θεσμικά ένα νέο πλαίσιο κανόνων και αρχών με βάση τους οποίους προσδιορίζονται οι νόμιμοι διεκδικητές και κάτοχοι της εξουσίας, αλλά και το πολιτικό πεδίο διεξαγωγής των πολιτικών αντιπαραθέσεων. Οι

αντιθέσεις, αλλά και οι συγκρούσεις με τις οποίες εκδηλώνονται, επενδύονται τα εθνικά ιδεολογικά πρόσημα, θεμέλια αρχή νομιμοποίησης των κοινωνικών και πολιτικών πρακτικών της επανάστασης.

Τα κριτήρια νομιμοποίησης των πολιτικών ομάδων που διεκδικούν συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας, αντλούνται με αναφορά τη δράση τους στο παρελθόν. Υπό την κυριαρχία των νέων, εθνικών αρχών και αξιών που διέπουν τους προσανατολισμούς της κοινωνίας του εικοσιένα και την οργάνωση του υπό συγκρότηση κράτους, που υπαγορεύουν, επίσης, νέες, σύστοιχες προς την εθνική πραγματικότητα, παραστάσεις του παρελθόντος, ο κόσμος της επανάστασης αρχίζει να διακρίνεται σε «πατριώτες» και «προδότες», «γνήσιους Έλληνες» και «ξένους», «εθνοσωτήρες» και «εθνοκτόνους». Το παρελθόν επανερμηνεύεται με αναφορά τα διακυβεύματα του παρόντος. Έτσι, τώρα, δεσμοί, πρακτικές και σχέσεις που αναφέρονται σε διαφορετικές πραγματικότητες και εκφράζουν διαφορετικές ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, απαξιώνονται, πολύ περισσότερο, «ποινικοποιούνται» και στιγματίζονται άνθρωποι, πολιτικές ομάδες, περιοχές ολόκληρες. Στη συγκυρία της ρήξης και της αλλαγής, ό,τι είναι συνδεδεμένο με τη διατήρηση και την αναπαραγωγή του παλαιού καθεστώτος απαξιώνεται συνολικά. Στο πολιτικό αυτό πλαίσιο σημασιοδοτούνται οι χαρακτηρισμοί του τύπου «τουρκοκολάτρες», «τουρκοπροσκυνημένοι», «Αληπασαλίτικη πολιτική», «Φαναριωτισμός» κλπ. Στη μυθολογία της μετεπαναστατικής εποχής το παρελθόν ανασυστήνεται με βάση τους όρους που υπαγορεύουν τα προτάγματα της επανάστασης. Οι χρόνοι και οι διάρκειες της ιστορίας, των ανθρώπων, των σχέσεων και των δεσμών της κατάκτησης, συμφύρονται και αναπλάθονται στις κατασκευές του ιδεολογικού λόγου του εθνικού κράτους.

Στις άλλες στήλες του πίνακα II παρουσιάζεται το σύνολο των διακριτικών κοινωνικοπολιτικών γνωρισμάτων της προυχοντικής τάξης. Έτσι, όπως φαίνεται στη δεύτερη στήλη, στο λόγο του προύχοντα προβάλλονται τα κοινωνικοπολιτικά κριτήρια με βάση τα οποία συγκροτείται η ταυτότητα της «πρώτης» μεταξύ των χριστιανών τάξης. Πρόκειται για τα στοιχεία που διακρίνουν τους προύχοντες από τις άλλες κοινωνικές ομάδες και στα οποία δεμελιώνεται/δικαιώνεται η ηγετική τους θέση στην κοινωνία και την επανάσταση. Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες διαμόρφωσης της ηγεμονικής θέσης των προκρίτων συμπυκνώνονται στην κοινωνική καταγωγή, την ιδιοκτησία και την πολιτική δύναμη και επιρροή. Η υψηλή κοινωνική καταγωγή και η ιδιοκτησία αποτελούν τις μέγιστες κοινωνικές, οικουμενικές αξίες, στη βάση των οποίων δεμελιώνεται η κοινωνική ιεραρχία και νομιμοποιείται η θέση των προυχόντων ως «κεφαλής», δηλαδή φυσικής ηγεσίας της χριστιανικής κοινότητας.

Με τον όρο «ιδιοκτησία» αποδίδεται αναδρομικά αξία στο κοινωνικό status. Η ιδιοκτησία συνιστά, όπως είδαμε, πηγή κοινωνικής ανισότητας, η οποία, όμως, θεμελιώνεται ως «φυσική» συνθήκη που προσδιορίζει τη σχέση «πλούσιος»/«πέννης», «δυνατός»/«αδύνατος», ως σχέση φιλευσπλαχνίας-ευεργεσίας/ευγνωμοσύνης, στο πλαίσιο της οποίας θεμελιώνεται η αλληλεγγύη και η αμοιβαιότητα των μελών της κοινότητας. Η συνθήκη αυτή ορίζει την ηθική τάξη του κόσμου.

Από την άλλη πλευρά, η κοινωνική καταγωγή συνιστά μεταγραφή στο ιδεολογικό επίπεδο των κληρονομημένων παραδοσιακών σχέσεων και δομών εξουσίας, που επιτρέπει σε μία κοινωνική κατηγορία να παγιώνει την κοινωνική ανισότητα και ιεραρχία στην κοινωνική θέση (status) ως υπερϊστορική, αναλλοίωτη συνθήκη. Στην περίπτωση αυτή, σε αντίθεση με τις σύγχρονες ταξικές μορφές κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η θέση που κατέχει το μέλος της κοινότητας καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες γέννησής του. Στη διάρκεια της κοινωνικής του ζωής, το μέλος της κοινότητας, φορέας καθορισμένης κοινωνικής θέσης, διανύει την κοινωνική τροχιά που προσδιορίζει η κοινωνική του καταγωγή. Η αλλαγή της κοινωνικής θέσης φαντάζει αδιανόητη, ακόμα κι αν ο φορέας της συγκεντρώνει ορισμένες από τις προϋποθέσεις που απαιτούν τα υψηλότερα κοινωνικά status.

Η «ταπεινή» ή «υψηλή» κοινωνική καταγωγή συνιστά πάγιο διακριτικό γνώρισμα που σφραγίζει την κοινωνική και πολιτική ταυτότητα του μέλους της κοινότητας. Έτσι, οι φορείς «ταπεινής» κοινωνικής καταγωγής στερούνται κοινωνικού γοήτρου και πολιτικής δύναμης που θα τους καθιστούσε ανταγωνιστικούς πόλους εξουσίας των προυχόντων στο πεδίο των πολιτικών ανταγωνισμών που αναδεικνύει η επανάσταση. Μιλώντας στους ένοπλους, πολιτικούς αντιπάλους των προυχόντων στην επανάσταση, ο Κ. Δεληγιάννης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι πρόκριτοι «ουδέποτε τους εστοχάσθησαν εάν υπάρχουν εν τοις ζώσι!» [Α,46]

Η κοινωνική διαστρωμάτωση στο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνίας προσδιορίζεται από κριτήρια εντελώς διάφορα από αυτά που κατισχύουν στις σύγχρονες ατομοκεντρικές κοινωνίες. Έτσι, η ερμηνευτική εμβέλεια της έννοιας κοινωνική τάξη, εργαλείο ανάλυσης των σύγχρονων μορφών κοινωνικής οργάνωσης, είναι σχετικά περιορισμένη για την κατανόηση των παραδοσιακών κοινωνικών διαβαθμίσεων και του τρόπου με τον οποίο θεμελιώνουν και νομιμοποιούν τις σχέσεις δύναμης και τις δομές εξουσίας. Στο λόγο του προύχοντα, κριτήριο κοινωνικής ταξινόμησης δεν αποτελεί η κοινωνική κατηγορία στην οποία εντάσσεται το μέλος της κοινότητας —ή επιτυγχάνει να ενταχθεί στη διάρκεια της ζωής του— παρά, αποκλειστικά, η

ομάδα καταγωγής. Αυτή του παρέχει τα αναφαίρετα εκείνα προνόμια —πλούτο, κοινωνικό γόητρο και πολιτική δύναμη—, με βάση τα οποία τοποθετείται σταθερά και αμετάκλητα στην κορυφή της κοινωνικής και πολιτικής ιεραρχίας ή στη βάση της. Γιαυτό, ακόμη και η απόκτηση «πλούτου» δεν εξασφαλίζει στον κάτοχό του το απαραίτητο κοινωνικό γόητρο, το απαιτούμενο κύρος, εφόσον η ομάδα καταγωγής προκαθορίζει σε μεγάλο βαθμό τα κοινωνικά γνωρίσματα και την ταυτότητα των μελών της κοινότητας.

Βέβαια, οι διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας είναι ξένες προς τις κοινωνίες αυτές, εφόσον δεν είναι η προσωπική (με ατομικούς όρους) ένταξη και η ικανότητα κοινωνικής ανέλιξης που αποτελούν το κριτήριο προσδιορισμού της κοινωνικής παρουσίας των μελών της κοινότητας, αλλά, πρώτιστα, η ομάδα καταγωγής, η οποία προσδίδει πάγια κοινωνικά γνωρίσματα που καθορίζουν την κοινωνική θέση στο πλαίσιο της κοινότητας. Με την έννοια αυτή, η «κοινωνική κινητικότητα» θεωρείται αδιανόητη, τόσο από την πλευρά των «ισχυρών», όσο και από την πλευρά των «ταπεινών». Επιπλέον, οποιαδήποτε απόπειρα αναίρεσης αυτής της σχέσης από την πλευρά των «ταπεινών» θεωρείται προσβολή της —προνοιακής, κοινωνικής— τάξης που προσδιορίζει και την κοινωνική ιεραρχία. Οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι στη διάρκεια της ζωής τους με τους ανυπέροχτους αυτούς περιορισμούς που θεμελιώνονται στην παράδοση και την αυθεντία και που καθορίζουν την κοινωνική τους ταυτότητα και συμπεριφορά, αλλά και τις προσδοκίες τους, όπως και τις προσδοκίες των άλλων από αυτούς τους ίδιους. Σε τέτοιου τύπου νομιμοποιητικές αρχές εδράζεται η κοινωνική αποδοχή της κοινοτικής αυθεντίας που συνιστά συμπύκνωση μορφών πολιτικής κυριαρχίας στο πλαίσιο των εξουσιαστικών κοινοτικών δεσμών. Τις αρχές αυτές επικαλείται ο Κ. Δεληγιάννης όταν αναφέρεται στην αδιαμφισβήτητη ηγεσία του γένους.

Στην τρίτη στήλη του πίνακα II αναφέρονται στοιχεία που προσδίδουν στην προυχοντική τάξη ηγετικό χαρακτήρα και ηγεμονικό προορισμό στην κοινωνία και την ιστορία. Η υπευθυνότητα της θέσης του εκπροσώπου της κοινότητας βαρύνει ολόκληρο το κοινωνικό σώμα, γεγονός που καθιστά την κοινότητα αλληλέγγυα, άρρηκτα συνδεδεμένη με το κοινό συμφέρον και την κοινή μοίρα. Το δικαίωμα του «αποφαίνεσθαι» και «αποφασίζειν» στο όνομα του γένους, αναγνωρίζεται στους ανθρώπους που εκπροσωπούν τον τόπο καταγωγής τους και γιαυτό θεωρούνται αρμόδιοι να διαχειρίζονται τις υποθέσεις του. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί αποδίδουν νομιμοφροσύνη («τυφλήν εμπιστοσύνην») στην πολιτική που ασκεί η ηγεσία του τόπου, οι επιλογές της οποίας προσδιορίζονται από τις αρχές της συλλογικής ευθύνης

και από την αίσθηση της κοινής μοίρας που μοιράζονται άρχοντες και «ταπεινοί».

Ο Δεληγιάννης απαντά στους επικριτές του, επικαλούμενος τη «φρόνηση» και τη «σύνεση» που χαρακτηρίζει τον υπεύθυνο ηγέτη: «δεν αποφασίζωμεν να κρεμάσωμεν την τύχην της πατρίδος, των οικογενειών και συγγενών μας με απερισκεψίαν». Η αίσθηση της συλλογικής ευθύνης εξοπλίζει την τοπική ηγεσία με «φρόνηση» και «νοημοσύνη», προκειμένου να ανταποκριθεί στο ρόλο της. Αυτό συναρτάται με το ότι η δράση των προυχόντων προσδιορίζεται από το καλό της πατρίδας. Με τον όρο «πατρίδα» εννοείται ο τόπος και το ανθρώπινο δυναμικό του και η μέριμνα για την πατρίδα δεν είναι άλλο από τη διασφάλιση αυτού του τόπου και των ανθρώπων του απέναντι στην εξουσία. Και βέβαια, τα χαρίσματα αυτά, απαραίτητα σε έναν πραγματικό ηγέτη, τα στερούνται οι πολιτικοί αντίπαλοι των προυχόντων στην επανάσταση, αφού δεν ανήκουν, δεν αναφέρονται στον τόπο/ πατρίδα, δεν κατέχουν καμία δέση στην κοινότητα. Δηλαδή, δεν φέρουν το βάρος της ευθύνης των πράξεών τους, αφού δεν εκπροσωπούν τίποτε άλλο, παρά τον εαυτό τους:

«Δεν εμπορευόμεθα την τύχην της πατρίδος καθώς τινές απονενοημένοι φερέοικοι και τυχοδιώκται, οίτινες δεν είχαν να χάσουν τι, αν δεν ευδοκιμούσεν ο αγών ή και αν κατεστρέφετο η πατρίς. Βεβαίως ήδελον απέλθει, όθεν ήλθον». [Α,172]

Η πρωταρχική διάκριση που κάνει ο Δεληγιάννης είναι αυτή ανάμεσα στους έχοντες και τους μη έχοντες τόπο/πατρίδα. Η κοινωνική ύπαρξη και παρουσία των πρώτων συναρτάται με την ύπαρξη της συλλογικότητας στην οποία ανήκουν. Οι προύχοντες εκπροσωπούν την κοινότητα, ευθύνονται για την τύχη της.¹ Οι έχοντες τόπο/πατρίδα, όσων η μοίρα, δηλαδή η ευημερία ή η

1. Στην Πελοπόννησο είναι ιδιαίτερα σημαντικό και αποφασιστικό το βάρος των κοινοτικών θεσμών και σχέσεων εξουσίας στην οργάνωση της εξέγερσης, αλλά και στη μορφή που θα πάρει ο πόλεμος για να εδραιωθεί και να επικρατήσει η επανάσταση. Η παραδοσιακή τοπική ηγεσία με τη επιρροή που ασκεί στις κοινότητες, επιβάλλει την τάξη και την οργάνωση στον επαναστατημένο χώρο. Κυρίως, όμως, η παρουσία της λειτουργεί ενισχυτικά και προτρεπτικά για δράση, αμβλύνοντας τις αντιστάσεις που έχουν οι κοινότητες στην προοπτική γενίκευσης του πολέμου με τους Οθωμανούς. Και ιδιαίτερα, βέβαια, κατά την εποχή που η δυνατότητα επικράτησης σε έναν πόλεμο ενάντια στον παντοδύναμο οθωμανό κατακτητή φαντάζει αδιανόητη για τις κοινότητες και τις ηγεσίες τους που φέρουν την ευθύνη της εξέγερσης. Οι κοινότητες προσχωρούν στην κίνηση ανατροπής της οθωμανικής διοίκησης υπό τις παραδοσιακά αναγνωρισμένες τοπικές ηγεσίες τους, από τη στάση των οποίων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η συμμετοχή τους στον πόλεμο και η ανάληψη των ευθυνών που συνεπάγεται για το συλλογικό μόρφωμα η παραβίαση της οθωμανικής νομιμότητας και η ανάληψη ένοπλης δράσης ενάντια στον κατακτητή. Διότι, οι επιπτώσεις της «συνωμοσίας» και της «αποστασίας» –όπως ερμηνεύεται η κίνηση των ραγιάδων της Πελοποννήσου από την οθωμανική εξουσία– βαρύνουν αποκλειστικά τις κοινότητες και, κυρίως, τους κατεξοχήν υπεύθυνους για την τήρηση της τάξης, τους κοινοτικούς άρχοντες, οι οποίοι

καταστροφή, συνδέεται με την έκβαση της επανάστασης. Εάν αποτύχει η επανάσταση, επίκειται και η δική τους καταστροφή, αφού δεν έχουν τη δυνατότητα να αποσυνδέσουν τη δική τους προσωπική πορεία από την πορεία της επανάστασης. Εάν «χαθεί» η υπόθεση της επανάστασης, «χάνονται» και οι ίδιοι, αφού η κοινωνική τους παρουσία και ταυτότητα προσδιορίζονται από τη θέση τους στην κοινότητα. Και, βέβαια, δεν έχουν το δικαίωμα να «διαπραγματευθούν την τύχην» του τόπου στον οποίο ανήκουν, όπως πράττουν οι μη έχοντες τόπο/πατρίδα και, κατά συνέπεια, ευθύνες για τις τύχες της.

Ο Κ. Δεληγιάννης απευθύνεται στους «απονενομημένους», «φερέοικους» και «τυχοδιώκτες», όπως χαρακτηρίζει τους πολιτικούς του αντιπάλους. Πρόκειται για τους νέους φορείς της εξουσίας, η δράση των οποίων κατευθύνεται από το «ίδιον» συμφέρον που προσδιορίζεται, ανεξάρτητα από το συμφέρον της κοινότητας, αφού δεν ανήκουν στη συλλογικότητα που αποτελεί την πατρίδα/τόπο και είναι «ξένοι», «περαστικοί». Έρχονται και αποχωρούν και η δράση τους δεν προσδιορίζεται από τη θέση που κατέχουν στο πλαίσιο της κοινότητας. Βρίσκονται κοντά της, εφόσον εδραιώνεται η επανάσταση και προωθούνται τα συμφέροντά τους, ενώ αποχωρούν, όταν αντιλαμβάνονται ότι τα συμφέροντά τους διακυβεύονται, κάθε φορά που δεν ευοδούται η εξέγερση.

Ως μη έχοντες πατρίδα/τόπο, οι νέοι φορείς της εξουσίας έχουν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από την υπόθεση της επανάστασης, αφού, έτσι κι αλλιώς, δεν διακυβεύονται οι όροι της ζωής και της κοινωνικής τους ύπαρξης. Δεν έχουν υπάρχοντα στον τόπο που να τους κρατούν, π. χ. οικογένειες («αδελφούς»), περιουσίες, μνήμες. Αντίθετα, στην περίπτωση που επικρατήσει η επανάσταση, οι άνθρωποι αυτοί θα έχουν προσωπικό όφελος, αφού από «τυχοδιώκτες» και «φερέοικοι», δηλαδή χωρίς αναφορές και προοπτική, χωρίς κοινωνική θέση και παρουσία σε ένα τόπο, αποκτούν πατρίδα και, μάλιστα, περίοπτη κοινωνική θέση και πολιτική δύναμη. Στην περίπτωση που

μεσολαβούν στις σχέσεις των κοινοτήτων με τον κατακτητή και επιφορτίζονται με την εμπέδωση της οθωμανικής νομιμότητας. Στο οθωμανικό κοινωνικοπολιτικό σύστημα οργάνωσης οι κοινοτικοί άρχοντες, ως «κεφαλή» του χριστιανικού σώματος, είναι διαπιστευμένοι για τη διασφάλιση της τάξης, την τήρηση της οθωμανικής νομιμότητας. Στη συνθήκη της κατάκτησης, το γεγονός ότι «σηκώνει κεφάλι» η κοινότητα, σημαίνει «απειθεία» απέναντι στη «θεόθεν κραταιάν και αήττητον βασιλείαν», χαρακτηρίζεται, δηλαδή, ως «ασέβεια» του «αχάριστου έθνους των ελλήνων» –εδώ η έννοια του έθνους παραπέμπει στο millet– απέναντι «στη βασιλική φιλανθρωπία» την οποία απολαμβάνει: «Δεν κινείται εις γενικήν επανάστασιν έθνος, ειμή δια της μυστικής ή της φανεράς προτροπής των προκρίτων αυτού, ή τουλάχιστον δια της συγκαταθέσεως αυτών. Η Πύλη και όλα τα δίκαια και όλους τους τρόπους είχε να εξολοθρεύσει όλον το γένος των ελλήνων, αλλ'εύσπλαχνος και τότε, καθώς εφάνη πάντοτε, προς το υπήκοόν της.» Πρόκειται για την αναφορά της Πύλης προς τους Ρώσους, όπου ο Σουλτάνος αιτιολογεί τον αποκεφαλισμό του Πατριάρχη. Βλ., Σ. Τρικούτης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασέως*, Αθήνα, εκδ. Χ. Γιοβάνης, 1978, τ. Β', σ. 35 κ.ε.

κατασταλεί η εξέγερση και «χαθεί» ο τόπος, οι ίδιοι δεν θα έχουν κανένα προσωπικό κόστος. Η θέση των ανθρώπων αυτών εκτός της κοινότητας, τους παρέχει τη δυνατότητα να απέρχονται, να συνεχίσουν τη ζωή τους ως «φερέοικοι», αναζητώντας αλλού την τύχη τους. Αυτό που τους διακρίνει είναι ότι αντιλαμβάνονται την εμπλοκή τους στην υπόθεση της επανάστασης σύμφωνα με τα «ιδιοτελή» τους συμφέροντα, γεγονός που τους προσδιορίζει ως «ξένους» στα μάτια του προύχοντα. Η δυνατότητά τους να επιλέγουν χωρίς δεσμεύσεις, χωρίς ουσιαστικά να διακυβεύονται τα συμφέροντά τους, τους αποστερεί, όμως, και το δικαίωμα να θεωρούν τον εαυτό τους εκπρόσωπο της κοινότητας και υπερασπιστή των συμφερόντων της:

«Ημείς οι οκτώ αδελφοί Δεληγιανναίοι, όταν ωρκίσθημεν εις τον Ὑγιστον να κινήσωμεν τα όπλα της πατρίδος υπέρ της απολυτρώσεως, να αποκτήσωμεν τον εθνισμόν μας και ανεξαρτησίαν, απεφασίσαμεν ότι εάν δεν τ'αποκτήσωμεν, να πέσωμεν όλοι, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, εκούσια θύματα υπέρ αυτής (...) και ούτως είχομεν άπαντες τας οικογένειάς μας εις την πατρίδα μας, επτά ώρας απέχουσιν από την Τριπολιτζάν, το κέντρον της Τουρκικής δυνάμεως (...) Εκ τούτου λοιπόν και οι συνεπαρχιώται μας και όλοι οι πελοποννήσιοι είχαν προς ημάς απεριόριστον εμπιστοσύνην, αγάπην και υπακοήν και συμμαρτίζοντο τους κινδύνους μας, και μας ακολουδούσαν εις όλας τας απελπιστικάς εκστρατείας και μάχας. (...) Και τούτο συνετέλεσε τα μέγιστα καθότι νύξησε έτι μάλλον την προς ημάς συμπάθειαν και εμπιστοσύνην όλων και ήκουον τας συμβουλάς και οδηγίας μας (...) βλέποντες ότι δεν εμπορευόμεθα την τύχην της πατρίδος, καθώς τινες απονενομημένοι φερέοικοι και τυχοδιώκται, οίτινες δεν είχαν να χάσουν τι, αν δεν ευδοκιμούσεν ο αγών, ή, και αν κατεστρέφετο η πατρίς. Βεβαίως ήθελον απέλθει, όθεν ήλθον.» [Α, 172]

Η «απερισκευία», βέβαια, δεν ταυτίζεται με το θάρρος και την αυταπάρνηση, αλλά προσδιορίζει πρακτικές που διακινδυνεύουν τους όρους ζωής των ανθρώπων και της κοινότητας. Αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των ανθρώπων που «δεν έχουν να χάσουν τι», των «ανεύθυνων» που δεν ανήκουν σε κοινότητα που χρήζει και αξίζει ιδιαίτερης μέριμνας και προστασίας. Αντίθετα, η «σύνεση» και η «φρόνηση» χαρακτηρίζουν τις πρακτικές αυτών που αναλαμβάνουν να διαχειρισθούν την υπόθεση ενός ολόκληρου κόσμου, που φέρουν την ευθύνη των πράξεών τους γιατί αυτός ο κόσμος είναι ο κόσμος τους, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον τους. Και με την έννοια αυτή οι προύχοντες «δικαιωματικά» φέρονται ως εκπρόσωποι και υπερασπιστές των συμφερόντων του γένους. Γιαυτό, βέβαια, διερωτάται ο Δεληγιάννης με ποιο δικαίωμα οι νεοφερμένοι διεκδικούν κάτι το οποίο δεν

τους ανήκει και, μάλιστα, σε βάρος των ίδιων των ανθρώπων του τόπου, μιας και η ηγεσία της κοινωνίας πηγάζει από την ίδια την κοινωνία και ως ηγέτης αναγνωρίζεται αυτός που η κοινωνία θεωρεί «δικό της», μέλος της.

Οι κοινοτικοί άρχοντες ανήκουν στον τόπο και μαζί με τις κοινότητες αποτελούν ένα ξεχωριστό σύνολο. Η υπόθεση αυτού του τόπου είναι δική τους υπόθεση. Ακόμη, η παρουσία τους στον τόπο, δηλαδή τα εχέγγυα εμπιστοσύνης που τους παρέχονται από το γεγονός ότι υπήρξαν, παραμένουν και θα συνεχίσουν να βρίσκονται «εδώ» –διότι δεν ανήκουν πουθενά αλλού, παρά στον τόπο/κοινότητα– συνιστά αδιάγυστο τεκμήριο των δεσμών αλληλεγγυότητας από τους οποίους αντλούν την εμπιστοσύνη και την υπόληψη των επαναστατημένων. Στο λόγο του Κ. Δεληγιάννη, το συμφέρον της παραδοσιακής ηγεσίας της χριστιανικής κοινότητας ταυτίζεται με το γενικό συμφέρον, ως συμφέρον του τόπου/πατρίδας. Χωρίς, ωστόσο, η ταύτιση αυτή να συνιστά αποκήρυξη του διαχωρισμού τον οποίο επιβάλλει η κοινωνική απόσταση ανάμεσα στην ηγεσία και τον «κοινό λαό».

Όσον αφορά τα στοιχεία που συγκεντρώνονται στην τέταρτη στήλη του πίνακα II, αυτά αναφέρονται στις μεγάλες κοινωνικές και ηθικοπολιτικές αξίες, δια μέσου των οποίων ο Δεληγιάννης αποτιμά και αξιολογεί τις συμπεριφορές των άλλων κοινωνικών ομάδων που συμμετέχουν στην επανάσταση και στην άσκηση της εξουσίας. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, οι χαρακτηρισμοί αυτοί προβάλλονται προκειμένου να καταγραφούν οι διαφορές και οι αντιθέσεις ανάμεσα στους προύχοντες και τους πολιτικούς τους αντιπάλους στην επανάσταση. Πρόκειται για συστατικά γνωρίσματα του συστήματος των κοινωνικών αξιών, που δεν είναι ανεξάρτητα από τις κοινωνικές θέσεις. Δηλαδή, αν και αυτές οι αξίες έχουν οικουμενικό χαρακτήρα, η οικουμενικότητά τους αντλεί την πλήρη σημασία της από το γεγονός ότι φέρονται από ανθρώπους που βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας και αποτελούν την ελίτ της εξουσίας. Με άλλα λόγια, οι αξίες και τα συμφέροντα αυτής της κοινωνικής ομάδας, παρουσιάζονται ως καθολικές αξίες και ως συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας, γεγονός που καταξιώνει και παγιώνει την κοινωνική της θέση.

2. Παραστάσεις του ένοπλου στα Απομνημονεύματα του Δεληγιάννη

α. Η «αγνωμοσύνη» και η «αχαριστία»

Οι στρατιωτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου και αντίπαλοι των προυχόντων στη διάρκεια της επανάστασης συνιστούν μια σταθερή αναφορά στη μαρτυρία του Δεληγιάννη. Πρόκειται, αφ' ενός μεν για τους παλιούς κλέφτες της περιοχής και, αφ' ετέρου, για τις οικογένειες των ένοπλων που βρίσκονταν στην υπηρεσία της κοινοτικής εξουσίας. Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στους ένοπλους (πίνακας III) αναφέρονται, κυρίως, στους τοπικούς αντιπάλους των Δεληγιανναίων και, ιδιαίτερα, τις οικογένειες Κολοκοτρώνη και Πλαπούτα.

Στο λόγο του Κ. Δεληγιάννη οι ένοπλοι της Πελοποννήσου, ως ένοπλοι που χειρίζονται τα όπλα και ασκούν πιέσεις στην οθωμανική και χριστιανική εξουσία, προσδιορίζονται ως «άνθρωποι δευτέρας» και «τρίτης τάξεως». Θα αναφερθούμε, κατ' αρχάς, σε αυτούς που είναι «φρόνιμοι» και αποδέχονται την κατεστημένη τάξη, ενσωματώνονται στο νόμιμο τρόπο ζωής και προσφέρουν υπηρεσίες στους τοπικούς άρχοντες. Πρόκειται για τους «κάπους», ένοπλους στην υπηρεσία της κοινοτικής εξουσίας, που απολαμβάνουν όσα προνόμια απορρέουν από τη θέση και λειτουργία τους στους δεσμούς της κατακτημένης κοινότητας.² Παρά τους απαξιωτικούς προσδιορισμούς με τους οποίους χαρακτηρίζονται οι ένοπλοι αυτοί, διακρίνονται στο λόγο του προύχοντα από τον «κοινό λαό», λόγω της αναγνωρισμένης ιδιότητάς τους να κατέχουν και να χειρίζονται τα όπλα, αν και κάτι τέτοιο ο ισλαμικός νόμος το απαγορεύει στους κατακτημένους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας.

Ο κάπος τίθεται στην υπηρεσία των κοινοτικών αρχόντων και αποτελεί την οπλική τους δύναμη. Έργο του είναι η διασφάλιση της τάξης και η τήρηση της οθωμανικής νομιμότητας. Ο προύχοντας δεν αναγνωρίζει στον υποταγμένο ένοπλο αυξημένο κοινωνικό γόητρο, παρά την υπεροχή και δύναμη που του παρέχουν η κατοχή και η δυνατότητα χρήσης των όπλων. Το κύρος του κάπου ως ένοπλου αντλείται από το γεγονός ότι προσφέρει υπηρεσίες στον άρχοντα

2. Για τους ένοπλους της Πελοποννήσου και ειδικότερα για τους κάπους, βλ. J. Alexander, *Brigandage and public order in the Morea. 1685- 1806*, Αθήνα, σ. 15 κ. ε., 29 κ. ε. Α. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 420-424, και, «Αρματολοί και κλέφτες», στο, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τουρκοκρατία. Οι ιστορικές βάσεις της Νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας*, τ. Β', ό.π., σσ. 364-391. Β. Παναγιωτόπουλος, «Νέα στοιχεία περί του θεσμού των κάπων εν Πελοποννήσῳ», *ΔΙΕΕΕ*, Ι(1956), σσ. 78-85.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ. Η εικόνα του ένοπλου στο λόγο του προύχοντα

ΕΝΟΠΛΟΣ	ΠΡΟΥΧΟΝΤΑΣ
ταπεινής καταγωγής ασήμαντοι μή έχοντες ιδιοκτησίαν τυχοδιώκτες, φερέοικοι, εξόριστοι δεν εύρισκον τρύπαν να κρυφτούν	υψηλής καταγωγής επίσημοι μεγάλας ιδιοκτησίας νοικοκυραίοι φόβητρο των επισήμων τούρκων
ανεύθυνοι αγράμματοι, άγριοι άφρονες, απονενομημένοι άφιλοι, άστατου χαρακτήρος;	υπεύθυνοι καλλιεργημένοι φρόνιμοι, νοήμονες με αρχάς αναλλοιώτους, ευγενή αισθήματα, φιλεύσπλαχοι
χωρίς θρησκευτικό φρόνημα ουδέποτε είχαν αίσθημα ελευθερίας ουδέποτε εφαντάζοντο απελευθέρωσιν της πατρίδος	με θρησκευτικήν πίστην με ευγενή αισθήματα ελευθερίας πατριώτες
κατεπίεζον τους αδυνάτους χριστιανούς κατεδυνάστευον τους αδελφούς των εφέροντο απανθρώπως κακούργοι, άρπαγες, βασανιστές	προστάτες των χριστιανών μεγαλόδωροι, ευεργέτες

και η δύναμή του εξαρτάται από την υποστήριξη της διευθυντικής τάξης στην οποία, άλλωστε, οφείλει τη θέση του.

Η σχέση της κοινοτικής ηγεσίας με τους ένοπλους/κάπου εκφέρεται στο μοτίβο «αφέντης»-«ευεργέτης»/«υπηρέτης»-«ευεργετούμενος». Η σχέση αυτή δημιουργεί ανυπέβλητες δεσμεύσεις και υποχρεώσεις στον ευεργετούμενο απέναντι στον πατρώνα του. Άλλωστε, ο ένοπλος, χωρίς το κύρος που του παρέχει η θέση του στην υπηρεσία της διευθυντικής τάξης, δεν διαφέρει σε τίποτα από τον «φτωχό λαό», από τον οποίο, εξ άλλου, κατάγεται.

Η σχέση του προύχοντα με τον υποταγμένο ένοπλο –αυτόν που δεν εξεγείρεται ώστε να «βγει» κλέφτης, αλλά παραμένει εντός των ορίων της κοινότητας και της νομιμότητας, στην υπηρεσία της κοινοτικής αυθεντίας– εκφράζεται ως σχέση κηδεμονίας. Στις διαδικασίες ανάδειξης στη θέση του κάπου δεν μεσολαβεί η οθωμανική Αρχή, η οποία αρκείται να επικυρώσει μια ήδη συμφωνημένη σχέση ανάμεσα στον κοινοτικό άρχοντα και τον ένοπλο/διεκδικητή της θέσης. Πρόκειται, αλλιώς, για μια ιδιότυπη σχέση προστασίας/εξάρτησης, η οποία συνδέει τις ισχυρές προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου με τις οικογένειες των ένοπλων που τις υπηρετούν.

Πολλοί από τους πολεμικούς ηγέτες της επανάστασης είχαν υπηρετήσει κατά καιρούς ως κάποι τους Δεληγιανναίους, όπως ο Θ. Κολοκοτρώνης, οι Πλαπούταιοι, ο Ν. Σταματελόπουλος. Οι άνθρωποι αυτοί, αξιοποιώντας την ικανότητά τους στον πόλεμο, αυτονομούνται στη συγκυρία της επανάστασης από τους πατρώνες τους, αποκτούν ιδιαίτερη κοινωνική παρουσία και πολιτικό βάρος στις επαρχίες και διεκδικούν τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων δύναμης στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Οι πρώην κάποι, ως στρατιωτικοί αρχηγοί, πλέον, διεκδικούν μερίδιο στην άσκηση της εξουσίας και, στη διάρκεια της επανάστασης, βρίσκονται σε συνεχή αντιπαράθεση με τους προύχοντες στις επαρχίες και, πολλές φορές, έρχονται σε ρήξη και ένοπλη σύγκρουση. Οι κάποι της Πελοποννήσου, στην αρχή της εξέγερσης βρίσκονται στο πλευρό των προυχοντικών οικογενειών στις οποίες προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Παρά τη συμμετοχή τους στον πόλεμο, η περιορισμένη πολιτική δύναμη και το μειωμένο κοινωνικό κύρος που συνεπάγεται η θέση του κάπου, δεν τους επιτρέπουν να διεκδικήσουν ηγετικές θέσεις. Ο πόλεμος, πάντως, προσφέρει και σ' αυτούς τη δυνατότητα να αποδεσμευθούν από την επιρροή των πατρώνων τους και να ισχυροποιήσουν τη θέση τους στη συγκυρία.

Για τον Κ. Δεληγιάννη, η στάση των κάπων απέναντι στις κοινοτικές αυθεντίες στη διάρκεια της επανάστασης, συνιστά όχι μόνο κατάφωρη αδικία που συντελείται σε βάρος της παραδοσιακής ηγεσίας του τόπου, αλλά, κυρίως,

παραβίαση κάθε έννοιας τάξης και ιεραρχίας. Παράβαση δεμελιωδών αρχών, αξιών με καθολική ισχύ, όπως είναι η «ευγνωμοσύνη» που οφείλεται από τον «ταπεινό»/προστατευόμενο προς τον ισχυρό/ «ευεργέτη» του. Διότι η παροχή προστασίας θα πρέπει να ανταποδίδεται με την «πίστη», η «ευεργεσία» με την «ευγνωμοσύνη». Οι αξίες αυτές συνιστούν αρχές της κοινωνικής οργάνωσης και των σχέσεων που συστήνονται στο πλαίσιο της κοινότητας και προϋποθέσεις για τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής.

Ωστόσο, στο πλαίσιο της νέας συνθήκης που δημιουργεί η επανάσταση, οι αρχές, με βάση τις οποίες οργανώνονται οι τοπικές σχέσεις εξουσίας, καταλύονται και οι δεσμοί που συνέχουν τα μέλη της κοινότητας και εγγυώνται την κοινοτική τάξη, διαρρηγνύονται. Ο Κ. Δεληγιάννης ανακαλεί το παρελθόν, όπου επικρατούσε η τάξη στις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη του χριστιανικού σώματος, η τάξη που διασφάλιζε την ευημερία και την ασφάλεια της κοινότητας. Τότε που οι άνθρωποι παρέμεναν στις δέσεις τους, έδειχναν σεβασμό και πίστη στις καθιερωμένες ιεραρχίες. Οι στρατιωτικοί αρχηγοί, που διεκδικούν την εξουσία στις επαναστατημένες επαρχίες, έχουν διατελέσει επί μακρόν υπηρέτες των Δεληγιανναίων:

«Όλη η Πελοπόννησος γνωρίζει ότι τον Κόλια Πλαπούτα [πατριάρχη της οικογένειας] τον είχε και ο πατέρας μας και ημείς ανέκαθεν άνθρωπον εδικόν μας, πιστόν και ειλικρινήν και τον εφυλάττομεν και αυτόν και τους υιούς του ωσάν τον εαυτόν μας από τας επιβουλάς των Τούρκων. Πάντοτε τους είχομεν κάπους (ζωοφύλακας) ή μεταβατικούς δια να ευρίσκωνται υπό υπηρεσίαν δια να μην ευρίσκουν οι Τούρκοι αιτίας και τους καταδιώκουν και δια να είναι πάντοτε ωπλισμένοι να τους έχομεν πλησίον μας δια πάσαν υπογίαν. Και τους τέσσαρας υιούς του και όλους τους συγγενείς του τους είχομεν γεωργούς εις την ιδιοκτησίαν μας εις το Αναζήρι και εκαλλιεργούσαν τας γαίας μας ιδιοχείρως δεκαπέντε έτη έως 1823 και επορίζοντο τον επιούσιον άρτον των πολυμελών οικογενειών των και τους είχομεν πάντοτε προφυλαγμένους και είχομεν τόσνη εμπιστοσύνην εις αυτούς, ώστε τους επαίρναμεν μαζί μας ωπλισμένους και τους είχομεν πάντοτε εις την οικίαν μας ως υπηρέτας και φύλακας (...) εφροντίζαμεν μάλλον να τους ευεργετώμεν και να τους προφυλάττωμεν μέχρι τέλους του 1822.» [Α, 183/4]

Η παραγνώριση, από την πλευρά των κάπων, της υποχρέωσης που οφείλουν στους «ευεργέτες» τους, αποδίδεται στο λόγο του προύχοντα ως «μαύρη αχαριστία» και «αγνωμοσύνη». Ο Κ. Δεληγιάννης επικαλείται τον αρχηγό των Πλαπούταιων, Κόλια Πλαπούτα, «πιστό» υπηρέτη των Δεληγιανναίων που φέρεται να επιπλήττει τους γιους του, «που σπκώνουν

κεφάλι» στους άρχοντες του τόπου, υπενθυμίζοντάς τους ότι επιβάλλεται να δείχνουν ευγνωμοσύνη προς τους «αφέντες»/«ευεργέτες» τους και τον απαιτούμενο σεβασμό απέναντι στα καθιερωμένα:

«Και καθώς τούτο αποδεικνύεται, ότε μετά την επανάστασιν έμαδεν ότι ο υιός του Δημήτρης έλεγεν και ενεργούσεν εναντίον μας, του έλεγε, Βρέ Ζημήτηρ, με τους αφεντάδες μας, με τους ευεργέτας μας θα τα βάλης εσύ, οπού και τώρα αν ζύσωμεν τα δόντια μας είναι ακόμα από το υωμί τους και με αυτών το υωμί ζούμεν έως σήμερον.» [Α, 185]

Ωστόσο, οι κάποιοι που αναδεικνύονται στην επανάσταση σε στρατιωτικούς, δεν τιμούν «το υωμί που έτρωγαν». Σε αντίθεση με τον αρχηγό των Πλαπουταίων, που έχει μάθει να είναι πιστός στους αφέντες του, οι γιοι του ξεχνούν γρήγορα τι οφείλουν στους άρχοντες και, όταν αποκτούν δύναμη, στρέφονται εναντίον τους. Η επανάσταση προσφέρει δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης στους ανθρώπους των όπλων και καλλιεργεί την αίσθηση ότι είναι δυνατό να αμφισβητήσουν τους αφέντες τους, ακόμα και να τους αντικαταστήσουν στη θέση τους. Στη συγκυρία αυτή, κάθε έννοια κοινωνικής και ηθικής τάξης, η οποία συνέχει τους δεσμούς της κοινότητας, καταλύεται:

«Αλλ' η μαύρη αγνωμοσύνη, ήτις κατατρώγει πάντοτε τα σπλάχνα των αχαρίστων και αναζίως ευεργετηθέντων δεν κρύπτεται μέχρι τέλους, μήτε είναι δυνατόν να μην επιβουλευθούν οι τοιούτοι τους ευεργέτας των.» [Α, 198]

Ωστόσο, τα κριτήρια με τα οποία προσδιορίζονται και αξιολογούνται οι τοπικοί πολιτικοί αντίπαλοι των προυχόντων στην επανάσταση, όταν πρόκειται για τους ένοπλους/πρώην κάπους, είναι εντελώς διάφορα από αυτά με τα οποία χαρακτηρίζονται οι νεοφερμένοι φορείς της εξουσίας που στεγάζονται στους κόλπους της Προσωρινής Διοίκησης και δεν ανήκουν στην κοινότητα/τόπο, την κοινότητα αίματος. Τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η συγκυρία είναι διαφορετικά στις παραπάνω περιπτώσεις, σε σχέση πάντα με το σύστημα των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας.

Ο κάπος που διεκδικεί συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας, «αγνώμονας» και «αχάριστος» απέναντι στην κοινοτική αυθεντία, δεν είναι αυτός που απαρνιέται στο σύνολό τους τις θεμελιώδεις αξίες της παραδοσιακής τάξης και νομιμότητας. Ο Κ. Δεληγιάννης δεν αρνείται στον κάπο το δικαίωμα να διατείνεται ότι έχει ένα ρόλο στην υπόθεση της επανάστασης, αφού, σε αντίθεση με τον αντίπαλο που αντιπροσωπεύει για τον προύχοντα ο «έξωθεν ερχόμενος», ο «άπατρις» πολιτικός, ο ένοπλος έχει καθορισμένη θέση, παρουσία και προσφορά στην κοινότητα.

Ο κάπος μοιράζεται την ίδια «πατρίδα» με τον προύχοντα και, άρα, δικαιούται να θεωρεί τον εαυτό του υπερασπιστή των συμφερόντων της και νομιμοποιείται να θεωρεί την επανάσταση δική του υπόθεση, πράγμα που δεν ισχύει για τους «απάτριδες» πολιτικούς που έχουν έλθει για «να κάμουν εμπόριο την τύχη της πατρίδας». Το δικαίωμα του κάπου ισχύει, με την προϋπόθεση, όμως, ότι έχει συνείδηση των ορίων που του επιβάλλει η δέση του και αποδίδει νομιμοφροσύνη στις ιεραρχίες της τοπικής κοινωνίας. Η δράση του δεν θα πρέπει να παραβιάζει αυτά τα όρια. Ο κάπος, στο λόγο του προύχοντα, είναι ο «άλλος»/«δικός» και αποτελεί σημείο αναφοράς σε αντιπαράθεση προς το οποίο συστήνεται η ταυτότητα του προύχοντα.

Ο κάπος διακρίνεται από τον προύχοντα, ως κοινωνική δέση/λειτουργία, σε σχέση με την ιεραρχία που διέπει και οργανώνει την κοινωνική τάξη. Ωστόσο, προύχοντας και κάπος αποτελούν μέλη της κοινότητας/τόπου/αίματος, αναφέρονται στις σχέσεις αμοιβαιότητας της τοπικής κοινωνίας, στο πλαίσιο των οποίων διαμορφώνονται οι όροι για την ύπαρξη και αναπαραγωγή των τοπικών σχέσεων και δομών εξουσίας. Ο προύχοντας χωρίς τον κάπο δεν έχει δέση ως προύχοντας, ενώ ο κάπος χωρίς τον προύχοντα δεν έχει δέση ως κάπος. Η απόπειρα, όμως, επαναπροσδιορισμού αυτών των σχέσεων στη συγκυρία της επανάστασης θέτει, σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, ένα ζήτημα ηθικής τάξης. Η παρουσία του κάπου, ο οποίος παραβιάζει τα όρια, παραβαίνει τα δέσματα και διεκδικεί να γίνει «προύχοντας» στη δέση του προύχοντα, θεωρείται απειλή για τη συνοχή του κοινωνικού σώματος. Στην περίπτωση αυτή, ο κάπος που στρέφεται ενάντια στους αδελφούς/ευεργέτες του, δείχνοντας αχαριστία και αγνωμοσύνη, γίνεται «άλλος»/«μη δικός» και, συνεπώς, εν δυνάμει εχθρός. Είναι ο αντίπαλος του προύχοντα, αλλά, κυρίως, ο εχθρός της κοινότητας, αφού ο προύχοντας ταυτίζεται με την κοινότητα ως φυσικός εκπρόσωπος/υπερασπιστής των συμφερόντων της και εγγυητής της κοινοτικής τάξης.

Ο κάπος που σηκώνει κεφάλι και αποδεσμεύεται από τον προστάτη του, συνιστά απειλή για την κοινωνική συνοχή, δηλαδή τους δεσμούς αίματος, την κοινωνική ιεραρχία που διασφαλίζουν τη νομιμότητα και εγγυώνται την τάξη. Έτσι, στη συγκυρία της επανάστασης, ταυτίζεται με τους «ξένους»/«εχθρούς» της κοινότητας, αυτούς που επωφελούνται από τον πόλεμο και εισβάλλουν στον τόπο, προκειμένου να επιτύχουν την ανατροπή της παραδοσιακής τάξης.

Οι αναφορές του προύχοντα παραπέμπουν στον στρατιωτικό/κάπο που, τη μια φορά, αντιστρατεύεται την Διοίκηση, όταν αυτή υποστηρίζει την παραδοσιακή πολιτική τάξη και νομιμότητα και, την άλλη, όταν αυτή στρέφεται

ενάντια στην ηγεσία του τόπου, την υπηρετεί. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις (όπως είναι ο δεύτερος εμφύλιος) που ο στρατιωτικός, ως Πελοποννήσιος, συμπαρατάσσεται με τους αδελφούς/προστάτες του ενάντια στους εχθρούς του γένους που είναι στην Διοίκηση. Οι αξιολογήσεις και οι προσδιορισμοί ανάγονται, τελικά, στα πολιτικά μέτωπα που συστήνονται στη διάρκεια των συγκρούσεων και στο ιδιαίτερο κάθε φορά αντικείμενο διαμάχης.

Αναφερθήκαμε, λοιπόν, στον κάπο που, ως στρατιωτικός αρχηγός, «σηκώνει κεφάλι» και διεκδικεί την εξουσία στην κοινότητα, δηλαδή τη θέση του προύχοντα. Θα πρέπει να επισημάνουμε, όμως, ότι ο κάπος δεν θεωρείται «εχθρός» της κοινότητας, παρά το γεγονός ότι συμπαρατάσσεται κάποτε με τους «εχθρούς» της, αλλά αποτελεί μέρος του κοινωνικού συνόλου/σώματος, το οποίο συνιστά την «πατρίδα», αφού ανήκει στην κοινότητα, έχει πατρίδα. Δεν είναι, δηλαδή, ο «ξένος»/άπατρις, «εχθρός» της πατρίδας, αλλά ο «δικός»/«απονενοημένος», ο οποίος γίνεται αντίπαλος στη συγκυρία, εφόσον με τη συμπεριφορά του παραβιάζει τα όρια που εγγυώνται την κοινωνική/δημόσια τάξη. Και βέβαια, η συνθήκη αυτή διαμορφώνεται στη συγκυρία της επανάστασης, όπου είναι καθοριστική η παρουσία του «ξένου»/«εχθρού» της κοινότητας που αντιπροσωπεύει μια απειλή για την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων.

Στη συγκυρία αυτή, ο ένοπλος που για χρόνια υπηρετεί τον προύχοντα, απολαμβάνοντας την προστασία του αφέντη του –γεγονός που συμβάλλει στη διατήρηση και αναπαραγωγή των σχέσεων που εγγυώνται την τάξη–, «παρασύρεται» από τις δυνάμεις του κακού, οι οποίες παρεισφρέουν στο σύστημα των τοπικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, προκαλώντας την αναρχία, την ανυπακοή, την απειδαρχία, όλα τα «κακά» του κόσμου. Με τους παραπάνω χαρακτηρισμούς αποδίδονται οι διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας που πυροδοτεί και τροφοδοτεί ο πόλεμος και η αποχώρηση των Οθωμανών στον επαναστατημένο πελοποννησιακό χώρο. Στη συνθήκη αυτή, ο κάπος καθίσταται «απονενοημένος», δέτει εαυτόν έξω από τα όρια της κοινότητας και της νομιμότητας. Ο «απονενοημένος» ένοπλος, από προστάτης των συμφερόντων της κοινότητας που όφειλε να είναι, ανάγεται σε απειλή για την κοινωνική τάξη:

«Απεφάσισαν να διασπείρουν εις τον λαό την αναρχίαν, την απείδειαν και την ασυδοσίαν και μετεχειρήσθησαν διάφορα όργανα, εξ αυτών και τινες καπετανίσκους εναντίον των αρχηγών τους, υποσχόμενοι προς αυτούς δια να τους αντικαταστήσουν εις την θέσιν εκείνων και τους παρέσυραν, καθώς τον Κεφάλαν και Πέτροβαν κατά του Παπατσώνη, τον Δημήτρην Κολιόπουλον ή Πλαπούταν κατά των Δεληγιανναίων, τους

Γιατράκηδες κατά του Κρεββατά (...) εις όλας σχεδόν τας επαρχίας διέσπειρον αυτόν τον σπόρον της απείδειας, υποσχόμενοι προς άπαντας αυτούς όσοι αποσκιρτήσουν, να τους αντικαταστήσουν εις τας ειδικάς μας θέσεις και ό,τι άλλο επεδύμουν.» [Α, 257]

«Απονενομημένος» είναι ο ένοπλος, στον οποίο καλλιεργείται η αίσθηση ότι μπορεί να γίνει «προύχοντας» στη θέση του προύχοντα και ως απονενομημένος παύει να αποδίδει νομιμοφροσύνη στην εξουσία της κοινότητας. Πρόκειται για το μέλος της κοινότητας που δεν «κάθεται στη θέση» του, που αρνείται την υπακοή και το σεβασμό στις κοινοτικές αυθεντίες, ξεσηκώνεται ενάντια στον «αδελφό»/«αφέντη», συμπαρατάσσεται με τους εχθρούς της κοινότητας και της τάξης. Με τους όρους της κοινωνικής αξιολογίας του προύχοντα, η κοινωνική κινητικότητα στη συγκυρία της επανάστασης αποδίδεται ως ηθική έκπτωση, αφού ο «τρίτος» θέλει να γίνει «πρώτος». Αλλιώς, στους όρους αντιστοιχίας της κοινωνίας με το ανθρώπινο σώμα, όταν «σηκώνονται τα πόδια να χτυπήσουν το κεφάλι», αυτό συνιστά ηθικό ξεπεσμό. Στο λόγο του προύχοντα, η απειλή για τη συνοχή της κοινότητας και την καταστροφή του γένους πηγάζει από το γεγονός ότι στη συγκυρία αυτή συγχέονται/αναιρούνται ταυτότητες που αντιστοιχούν σε καθορισμένες θέσεις και ρόλους που εγγυώνται την πάγια τάξη του κόσμου.

Στο λόγο του Δεληγιάννη, ως «τρίτης τάξεως άνθρωποι» αναφέρονται, επίσης, οι κλέφτες που μαζί με τους κάπους αποτελούν τους τοπικούς πολιτικούς αντιπάλους των προυχόντων στην επανάσταση.³ Ο Δεληγιάννης, επιχειρώντας να ανασκευάσει τη δετική εικόνα των στρατιωτικών της επανάστασης, αποδίδει χαρακτηρισμούς που βρίσκονται στον αντίποδα όσων αποδίδει στους κοινοτικούς άρχοντες. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί αναφέρονται στον ένοπλο είτε ως την κοινωνική ομάδα που δρα έξω από τα όρια της κοινότητας, παραβιάζοντας την κατεστημένη νομιμότητα είτε ως στρατιωτικοί αρχηγοί της επανάστασης που διεκδικούν τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων εξουσίας σε χώρους όπου ασκείται η κυριαρχία των κοινοτικών αυθεντιών.

Οι ένοπλοι παρουσιάζονται στη μαρτυρία, σε αντίθεση με τους κοινοτικούς άρχοντες, στερημένοι «πατριωτικών» και «δρησκευτικών» φρονημάτων. Οι πρακτικές τους συνιστούν αδικήματα/εγκλήματα, αντικείμενο κολασμού από

3. Για την κλέφτικη παράδοση στην Πελοπόννησο, βλ. Γ. Βλαχογιάννης, *Οι κλέφτες του Μωριά. Μελέτη ιστορική από νέες πηγές βγαλμένη, 1715-1820*, Αθήνα, 1935. Τ. Κανδηλώρος, *Ο αρματολισμός της Πελοποννήσου, 1550- 1821*, Αθήνα, 1924. Γ. Κοντογιώργης, *Η ελληνική λαϊκή ιδεολογία*, Αθήνα, Νέα σύνορα, 1979, και, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση*, ό.π., σσ. 351-369. Α. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., σσ. 420-1.

την πλευρά του κοινοτικού σώματος και της εξουσίας, καθώς παραβαίνουν τους κανόνες στους οποίους στηρίζεται η κοινοτική αλληλεγγύη, η τάξη και νομιμότητα. Ωστόσο, η παράβαση αυτή δεν θεμελιώνεται σε μια ορισμένη έννοια «δικαίου» που συνέλκει ορισμένο σχέδιο αλλαγής της υπάρχουσας κατάστασης και αποκατάστασής της σε νέες πολιτικές/ηθικές βάσεις. Οι κλέφτες φέρονται να επιδιώκουν ιδιοτελείς σκοπούς, εναντίον των συμφερόντων της κοινότητας, επειδή ως απονενομημένοι δεν αντιλαμβάνονται την τάξη και το δίκαιο.

«Μετά την επανάστασιν των Πελοποννησίων κατά το 1769 ένεκα των ανηκούστων καταπιέσεων των εντοπίων Οθωμανών (...) πολλοί των χωρικών, φοβούμενοι τους βασάνους, τους κινδύνους, την αιχμαλωσίαν και τα λοιπά κακά των Τούρκων, δια να σώσουν τον εαυτόν τους και τας οικογένειάς τους κατέφευγον εις τα όρη και εις τα δάση με τα όπλα των και προϊόντος του καιρού μη έχοντες τα μέσα του ζην, κατήντησάν τινές εξ αυτών κλέπται (λησταί), οι οποίοι ωνομάζοντο κλέπται παρά των Πελοποννησίων, οίτινες καταδιωκόμενοι από την οθωμανικήν εξουσίαν κατέφευγον τον χειμώνα εις την Μάνην όπου εύρισκον άσυλον, το δε καλοκαίρι εξήρχοντο εις την Πελοπόννησον εις σωμάτια και ελήστευον τους Χριστιανούς, μη δυνάμενοι να κακοποιήσουν ποτέ ουδένα Τούρκον.» [Α, 29]

Η παρουσία του αδελφού/χριστιανού που εξεγείρεται, θέτει υπό αίρεση τους όρους ύπαρξης και ευημερίας της κατακτημένης χριστιανικής κοινότητας. Η παραβίαση των αρχών που διέπουν την κοινοτική τάξη, τις νόμιμες μορφές κοινωνικής δράσης, συνιστά ασέβεια απέναντι στις δεσμικά κατεστημένες ιεραρχίες και, κυρίως, απειλή για την ίδια την ύπαρξη του χριστιανικού σώματος. Εκδέεται την κοινότητα στην οθωμανική εξουσία που αποκτά, έτσι, δικαίωμα παρέμβασης με σκοπό την αποκατάσταση της τάξης. Η μη «δεσμοδετημένη» ένοπλη δραστηριότητα, (η «κλεψιά») υπερβαίνει τα όρια της νομιμότητας, η οποία εγγυάται την οθωμανική τάξη και διασφαλίζει το χριστιανικό σώμα απέναντι στον κατακτητή. Το γεγονός αυτό καθιστά τους κλέφτες «εχθρούς» της κοινότητας των «φτωχών χριστιανών» που, σύμφωνα με την αρχή της συλλογικής ευθύνης, υφίστανται τις συνέπειες της δράσης τους.

Εφ' όσον η δραστηριότητα των κλεφτών στρέφεται ενάντια στην κοινότητα, οι ίδιοι οι κλέφτες εξομοιώνονται, ως δύναμη επιβολής και καταπίεσης, με την οθωμανική εξουσία. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η παρουσία των κλεφτών αντίκειται στο συμφέρον της κοινότητας, οι άνθρωποι αυτοί δεν αποβάλλονται ποτέ από το χριστιανικό σώμα:

«Την δε άνοιξιν εξήρχοντο και ελήστευον και εβασάνιζον τους αδυνάτους και αόπλους Χριστιανούς των επαρχιών. Το άλλο μέρος εδιόριζεν η εξουσία Τούρκους αρματολούς και σώματα μεταβατικά και εξήρχοντο και αυτοί πενταπλάσιοι των κλεπτών προς καταδίωξιν αυτών, και οι μεν λησταί επήγαινον εμπρός, ληστεύοντες και αρπάζοντες από τους Χριστιανούς, οι δε Τούρκοι κατόπιν αυτών, και ενοχοποιούσαν τους προκριτωτέρους εκάστης επαρχίας και χώρου ως λησταπαδόχους και τροφοδοτούντας τους ληστές δίδεν. και άλλους εβασάνιζαν, άλλους εφυλάκιζαν και τους έπαιρναν αδράς ποσότητας χρημάτων, και κατήντησαν τους κατοίκους εις απελπισίαν. Ωστε οι προύχοντες της Πελοποννήσου και οι προεστώτες των επαρχιών, των κωμοπόλεων και χωρίων και ιδίως ο τότε ισχυρός παρά τη οθωμανική εξουσία, ο πατήρ μου Δεληγιάννης, συσκεφθέντες απεφάσισαν και τον τόπον να απαλλάξουν από τα δεινά των κλεπτών και των αρματολών και αυτούς τους κλέπτας να σώσουν δια ένα μέλλοντα σκοπόν, τον οποίον εφύλαττον αείποτε εις τα ενδόμυχα της καρδίας των δια την απελευθέρωσιν της πατρίδος, και εκατόρθωσαν ώστε να τους διορίσουν άπαντας εις τας επαρχίας με άδειαν της εξουσίας κάπους, ήτοι μεταβατικούς, να εμποδίζουν τάχα την ζωοκλοπήν. Και ούτως διήγον πεφυλαγμένοι, απηλλάγη ο τόπος από τους Τούρκους αρματολούς, είχαν και αυτοί ένα μισθόν αρκετόν, ετρέφοντο από τους κατοίκους άπαντες. Αλλά μετά το 1803, καταχρασθέντες την υπέρ αυτών πρόνοιαν των ευεργετών τους αγνωμονούντες εξετραχηλίσθησαν και υπέπεσαν εις μεγαλύτερα κακουργήματα, ληστεύοντες, γυμνώνοντες, αρπάζοντες και αιχμαλωτίζοντες με αγηφυσίαν τους αδυνάτους χωρικούς χωρίς ποτέ να δυνηθώσι να βλάβωσι ουδένα Οθωμανόν.» [Α, 36/7]

Ο ένοπλος αποτελεί μέλος της κοινότητας αίματος, είναι ο απονενομημένος αδελφός χριστιανός. Ως κλέφτης, όμως, αποβάλλεται από την κοινότητα/τόπο, αν και συνεχίζει να αποτελεί μέρος του χριστιανικού σώματος. Γίνεται «άλλος»/εχθρός που απειλεί με την παρουσία και δράση του την κοινωνική συνοχή, την οποία διασφαλίζει η αποδοχή της οθωμανικής νομιμότητας και, κατά συνέπεια, η αποδοχή της τάξης στο πλαίσιο των κατεστημένων κοινοτικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας. Η παρουσία του ένοπλου που βγαίνει κλέφτης/αφήνει την κοινότητα, συσπειρώνει το κοινωνικό σώμα εναντίον του, απέναντι στην απειλή που αντιπροσωπεύει για τα συμφέροντά του, που αναλαμβάνουν να προστατεύουν οι κοινοτικές αρχές. Βέβαια, η κοινότητα υποδέχεται στους κόλπους της τα «απονενομημένα», πλήν μεταμελημένα, μέλη της —αυτά που «φρονηματίζονται» και συμμορφώνονται στις επιταγές της διευθυντικής τάξης— και τα συγχωρεί.

Η κοινοτική εξουσία αντιμετωπίζει με «πατρική»/«αδελφική» προστασία το παρεκτρεπόμενο μέλος της, προκειμένου αυτό να εγκαταλείψει τη ληστρική δραστηριότητα και να επανενταχθεί στη «φρόνιμη» κοινοτική ζωή. Μείμνά της είναι η διασφάλιση του δυναμικού της κοινότητας, η διατήρηση της κοινοτικής τάξης, η απονομή νομιμοφροσύνης στον κατακτητή. Έτσι, ο «απονενοημένος» ένοπλος χρήζει ιδιαίτερης προστασίας, ώστε να αποστεί από δραστηριότητες που αποβαίνουν σε βάρος του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκει. Ο δεσμός του κάπου συστήνεται στα όρια της κοινότητας και στεγάζει τα επιστρέφοντα, ένοπλα, μέλη της κοινότητας. Πρόκειται για ένα μηχανισμό ενσωμάτωσης με τον οποίο απορροφώνται, μερικά, οι εντάσεις που δημιουργούνται από τη δράση των ληστρικών ομάδων.

Η τοποθέτηση στη θέση του κάπου ενός «απονενοημένου» μέλους της κοινότητας που επιστρέφει από την «κλέφτικη ζωή», συνιστά για τον προύχοντα πράξη «ευεργεσίας» και αποδίδεται στη μεγαλοδωρία και τη σωφροσύνη της κοινοτικής εξουσίας. Η ευεργεσία υποχρεώνει τον ένοπλο να προσφέρει τις υπηρεσίες του, αναλαμβάνοντας την οπλική δύναμη της κοινοτικής εξουσίας, και να υπερασπίζεται την έννομη τάξη. Ωστόσο, η ενσωμάτωση δεν λειτουργεί μονοσήμαντα και, κάποιες φορές, ο κάπος αποδεικνύεται «αγνώμονας» έναντι της «ευεργεσίας» που του προσφέρεται από τους κηδεμόνες/προστάτες του και «βγαίνει πάλι κλέφτης», οπότε και αποβάλλεται από την κοινότητα και γίνεται «εχθρός» της, μια απειλή για τη δημόσια κοινωνική τάξη και νομιμότητα.

Βέβαια, τα όρια ανάμεσα στον ένοπλο/υποταγμένο και τον ένοπλο/εξευγερμένο δεν είναι ευδιάκριτα, καθώς ο ο κάπος μεταβάλλεται σε κλέφτη και αντιστρόφως, ανάλογα με τον τρόπο διευθέτησης των συγκρούσεων που παράγονται στις σχέσεις των ενόπλων με την κοινοτική εξουσία υπό την εποπτεία, βέβαια, της οθωμανικής διοίκησης. Το πέρασμα από τη θέση του κάπου στη θέση του κλέφτη συνιστά, εδώ, παράβαση των αρχών και αξιών που διέπουν τις σχέσεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης των κοινοτικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας. Αυτοί που αρνούνται τη νομιμότητα και δεν αποδέχονται την υποταγή, αποσκοπούν στη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους, σε βάρος όμως της κοινότητας των ομοδρήσκων τους, απ' όπου αποσπών με τη βία τα κοινωνικά αγαθά. Οι πρακτικές αυτές αφορούν ορισμένα «απονενοημένα» μέλη της κοινότητας, τα οποία απομονώνονται από το κοινωνικό σύνολο και ο αποκλεισμός τους προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή της κοινότητας.

Η διαφορά ανάμεσα στον «απονενοημένο» κλέφτη και το «φρόνιμο» κάπο συνίσταται στο ότι ο δεύτερος αντί να καταφύγει στη ληστεία —τις συνέπειες

της οποίας χρεώνεται η κοινότητα προστρέχει στην κοινοτική ηγεσία, αναζητά τη «φιλευσπλαχνία» της και αυτή του την παρέχει, όπως ακριβώς είναι ο ρόλος της. Ο Κ. Δεληγιάννης επικαλείται τις αξίες και τους δεσμούς αλληλεγγύης που λειτουργούν στο πλαίσιο των κοινοτικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στους αδελφούς χριστιανούς. Διότι αυτός είναι ο ρόλος της χριστιανικής ηγεσίας, δηλαδή να είναι «φιλεύσπλαχνη» προς τον «αδύνατο»/«αδελφό», ακόμα και προς τον «απονενοημένο» που μετανοεί και επιστρέφει στο σωστό δρόμο. Η κοινότητα παρέχει την προστασία της, προνοώντας για όλα τα μέλη της, όπως ακριβώς προνοεί ο πατέρας για τα τέκνα του.

Βέβαια, οι αναφορές στους ένοπλους στη διήγηση του Κ. Δεληγιάννη παραπέμπουν σε διάφορα επεισόδια της οικογένειας και του ιδίου του Θ. Κολοκοτρώνη που είναι από τους σημαίνοντες πολιτικούς του αντιπάλους στην επανάσταση. Οι διωγμοί των κλεφτών και ιδιαίτερα του Θ. Κολοκοτρώνη, χρεώνονται στην οικογένεια Δεληγιάννη και το γεγονός αυτό αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στην επανάσταση και μεταφέρεται στη μετέπειτα πολιτική φιλολογία της εποχής. Στο εθνικό ιστορικό αφήγημα, ο κλέφτης/εθνικός αγωνιστής συμβολίζει την αντίσταση στον κατακτητή, τα ιδανικά της επανάστασης και του έθνους. Ο προύχοντας είναι ο διώκτης του κλέφτη από κοινού με τον κατακτητή/εχθρό του έθνους και, άρα, συμβολίζει την «τυραννία» που υφίσταται το «δυστυχημένο» ελληνικό έθνος υπό το βάρος της κατάκτησης.

Αυτή είναι η εικόνα του ένοπλου που επιχειρεί να ανασκευάσει ο προύχοντας, ξαναγράφοντας την ιστορία της επανάστασης και αποκαθιστώντας την «αλήθεια του αγώνα». Στην πραγματικότητα, ανασυστήνει και αποκαθιστά φαντασιακά την αναλλοίωτη κοινωνική ιεραρχία και τάξη, μεταφέροντάς την στη συνάφεια των νέων εθνικών νομιμοποιητικών αρχών και αξιών.

Αν παρακολουθήσουμε πώς αποδίδεται το παρελθόν, η ιστορία των Κολοκοτρωναίων, θα διαπιστώσουμε ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης δεν είναι ο «γενναίος στρατηγός», ο «εθνικός ήρωας», όπως παρουσιάζεται σε άλλα έργα αγωνιστών. Για τον Δεληγιάννη, ούτε η κοινωνική καταγωγή, ούτε η κοινωνική και πολιτική παρουσία του κατά το παρελθόν, στοιχειοθετούν κάτι τέτοιο, αφού η οικογένεια των Κολοκοτρωναίων δεν υπήρξε ποτέ σημαντικός κοινωνικός και πολιτικός παράγοντας με κύρος και δύναμη στην Πελοπόννησο:

«Κατώκησαν εις την πατρίδα των Λιμποβίσι περιδαλπόμενοι από τινας συγγενείς των, μετερχόμενοι τον ποιμενικόν βίον, ορφανοί και απροστάτευτοι, μη έχοντες ουδέ ιδιοκτησίαν τινά ουδέ κανέν άλλο μέσο

του ζην, και διανύσαντες τον νεανικόν βίον εν πενία και δυστυχία (...) υπανδρεύθησαν με μικράν τινα προίκα των συζύγων των, απέκτησαν ολίγα αιγιδοπρόβατα έκτισαν δύο χαμογείους οικίας, εφύτευσαν οκτώ ως δέκα στρέμματα αμπελώνας και μετήρχοντο τον ιδιωτικόν βίον ως υπήκοοι και αυτοί (...) αλλά μη δυνάμενοι να επαρκέσουν τα έξοδα να τρέφουν τας οικογένειάς των μετεχειρήσθησαν επί τέλους το επάγγελμα της ζωοκλοπής ή και λησταποδοχής εκ των οποίων επορίζοντο τα προς το ζην.» [Α, 33]

Η κοινωνική ανέχεια, στην περίπτωση των Κολοκοτρωναίων, οδηγεί σε απονενομημένες πρακτικές που απολήγουν σε βάρος του κοινωνικού συνόλου, στη διάρρηξη της κοινοτικής αλληλεγγύης και συνοχής, στην παράβαση της δημόσιας τάξης. Η κατεστημένη νομιμότητα δεν αμφισβητείται στο όνομα της υπεράσπισης των δικαίων των αδελφών χριστιανών και οι πρακτικές των Κολοκοτρωναίων χαρακτηρίζονται «κακουργήματα», αφού δεν ενεργούνται στο όνομα της κοινότητας και των συμφερόντων της, αλλά για «ιδιοτελείς» σκοπούς. Ακόμα, η άρνησή τους να συμμορφωθούν στις επιταγές της εξουσίας έχει να κάνει με το γεγονός ότι επιδιώκουν να αποφύγουν την κύρωση των «αδίκων» πράξεών τους που αποβαίνουν, έτσι κι αλλιώς, σε βάρος των «αδυνάτων»/αδελφών χριστιανών, αφού στρέφουν την οδωμανική εξουσία εναντίον της κοινότητας:

«Τα κακουργήματα τα οποία έπραξαν είναι αδύνατον να τα εξιστορήση τις εν προς εν, καθότι παρήλθον υπέρ τα πενήντα έτη.» [Α, 34]

Ας δοκιμάσουμε να αποδώσουμε, στο πλαίσιο της κοινωνικής αξιολογίας και οπτικής του προύχοντα, τη συμπεριφορά του κλέφτη/Θ. Κολοκοτρώνη. Αναφορικά με τη χριστιανική κοινότητα, ως διακριτή ταυτότητα από τον κατακτητή, οι πρακτικές των Κολοκοτρωναίων συνιστούν παράβαση των κανόνων της κοινοτικής οργάνωσης που εγγυώνται την κοινωνική συνοχή. Πρόκειται για τις αρχές της τοπικότητας, της συλλογικής ευθύνης και της συγγένειας/αδελφосύνης, δηλαδή τις θεμελιώδεις μορφές αλληλεγγύης που διέπουν τις σχέσεις ανάμεσα σε υποταγμένους χριστιανούς/αδελφούς. Στο λόγο του προύχοντα,

«οι κάτοικοι των πλησιοχωρίων και τινές των φίλων και συγγενών τους εσυμβούλευσαν πολλάκις [τους Κολοκοτρωναίους], αλλ' αυτοί εις ουδέν λογισάμενοι τοιαύτας προτροπάς, εξηκολούθουν προοδεύοντες.» [Α, 33]

Αναφορικά με την κοινοτική εξουσία, όπως αυτή ασκείται στο πλαίσιο των κοινοτικών δεσμών, η παράβαση των προσταγών της αξιολογείται στο πλαίσιο της σχέσης προστάτη/προστατευόμενου, «ευεργέτη»/«ευεργετούμενου». Με τα λόγια του προύχοντα, λοιπόν, οι Κολοκοτρωναίοι,

«καταχρασθέντες την υπέρ αυτών πρόνοιαν των ευεργετών των, αγνωμονούντες εξετραχηλίσθησαν και υπέπεσαν εις μεγαλύτερα κακουργήματα.» [A, 37]

Σε σχέση με την ιεραρχία στο πλαίσιο της κοινότητας αίματος, οι πρακτικές των κλεφτών αναφέρονται ως παραβίαση των αρχών που διέπουν την κοινότητα/αδελφότητα και εξασφαλίζουν τη διάκρισή της από την οθωμανική εξουσία, όπως αυτές πραγματώνονται στην κοινοτική ιεραρχία με το να προσδιορίζονται κάποιοι «αδελφοί» ως κεφαλή/«πατέρες» των χριστιανών.

«Πολλάκις οι προύχοντες και ιδίως ο πατήρ μου γέρων Δεληγιάννης επιθυμών την διατήρησιν και ύπαρξίν τους ωμίλησε των Κολοκοτρωναίων, τους εσυμβούλευσε δια να παύσουν από τοιαύτας αδεμιουργίας. Αλλ' αυτοί όχι δεν επείσθησαν να ακούσουν τας τοιαύτας πατρικάς συμβουλάς, αλλά μάλλον αγηφούντες εγένοντο ατιδασότεροι και κατεπίεζον σκληρώς και απανθρώπως τους ομογενείς των και ουδέποτε εφαντάζοντο ούτοι απελευθέρωσιν της πατρίδος.» «Αλλά μη δελήσαντες να πεισθώσιν εις τοιαύτην αδελφικήν παραίνεσιν και πατρικήν προτροπήν εσκληρύνθησαν έτι μάλλον.» [A, 37, 39]

Τέλος, αναφορικά με τη δημόσια/κοινωνική τάξη που διασφαλίζει τη διατήρηση της κοινότητας ως διακριτής συλλογικότητας στο καθεστώς της κατάκτησης, οι κλέφτες με την πρακτική τους παραβιάζουν τη δεμέλια αρχή της κατάκτησης, δηλαδή την αποδοχή της ως νόμιμης. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο προύχοντας,

«εις ουδέν λογισάμενοι τας διαταγάς της εξουσίας κατήντησαν έτι αυθαδέστατοι και πότε μεν ανθίστατο, πότε εκρύπτοντο, πότε εύρισκον διαφόρους προφάσεις και δεν παρουσιάζοντο.» [A, 33]

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο Κ. Δεληγιάννης αξιολογεί αρνητικά τη στάση του Θ. Κολοκοτρώνη απέναντι στην οθωμανική εξουσία, όταν αυτή τον κάλεσε να «απολογηθεί» και αυτός, όχι μόνο δεν ανταποκρίθηκε αλλά και, επιπλέον, «αντιστάθηκε». Ο Θ. Κολοκοτρώνης παρουσιάζεται ανεύθυνος, στην περίπτωση αυτή, απέναντι στους αδελφούς του χριστιανούς, αφού τους εκδέτει «εις την μήνιν της εξουσίας». Βέβαια, ανάλογες πρακτικές, όταν αναφέρονται στις αντιπαλότητες της χριστιανικής ηγεσίας με την οθωμανική εξουσία, αξιολογούνται θετικά, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν μνημονεύεται ο αρχηγός των Δεληγιανναίων, «αντάρτης κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας» στα ορλωφικά. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, ότι οι ίδιες πρακτικές αξιολογούνται με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τη συνάφεια στην οποία αναφέρονται. Οι κατηγορίες που απευδύνει ο προύχοντας στους κλέφτες,

σχετικά με την ανυπακοή τους στις επιταγές της οθωμανικής εξουσίας, ανάγονται και αξιολογούνται στη συνάφεια της της κοινωνικής/δημόσιας τάξης και όχι στη συνάφεια της αντίθεσης ανάμεσα στους οθωμανούς κατακτητές και τους χριστιανούς κατακτημένους. Στην κοινοτική ηγεσία επιτρέπεται να εξεγείρεται απέναντι στην οθωμανική νομιμότητα και η πράξη της αυτή δεν αξιολογείται ως «απονενοημένη», διότι οι κοινοτικοί άρχοντες αποτελούν τη φυσική ηγεσία των χριστιανών, είναι οι μόνοι υπεύθυνοι/αρμόδιοι για την τύχη τους και γνωρίζουν το γενικό καλό. Οι προύχοντες έχουν το δικαίωμα να προσδιορίζουν τη στάση της χριστιανικής κοινότητας απέναντι στην κατάκτηση (εξέγερση ή υποταγή) καθώς επίσης και να αξιολογούν τις πράξεις του καθενός, παραπέποντάς τες στην κοινοτική-προνοιακή τάξη την οποία αντιπροσωπεύουν. Οι πράξεις των κλεφτών χαρακτηρίζονται «παράνομες» από τον προύχοντα γιατί παραβιάζουν το δικαίωμα των κοινοτικών αυθεντιών να διαχειρίζονται και να ορίζουν, αυτές αποκλειστικά, την τάξη στην κοινότητα και, μ'αυτήν την έννοια, εννοούνται οι ενέργειες των στρατιωτικών στην επανάσταση, ως ενέργειες που υπονομεύουν την τάξη στους κόλπους του γένους.

Οι κλέφτες ποινικοποιούνται στο λόγο του προύχοντα και, διαμέσου αυτού, στον κυρίαρχο λόγο της κοινωνίας, της οποίας ο προύχοντας θεωρείται αυθεντικός ηγέτης/εκπρόσωπος. Γιαυτό και το μέλος της κοινότητας που παρεκτρέπεται και δεν «διορθώνεται», παρ' όλες τις «αδελφικές» και «πατρικές» προτροπές της κοινότητας, τίθεται «έξω» και «πέρα» από την κοινότητα. Ο ένοπλος που βγαίνει κλέφτης και δεν επιστρέφει, δηλαδή δεν συμμορφώνεται στη νομιμότητα ως κάπος, παραμένει αντίπαλος της κοινότητας και στον πολιτικό λογισμό της επέχει θέση «άλλου»/έχθρου, χωρίς, όμως, να γίνεται ποτέ «ξένος». Κατέχει μια ορισμένη θέση στην κοινότητα που προσδιορίζεται από το δρησκευτικό φρόνημα, τη συγγένεια και την εντοπιότητα. Μια θέση, όμως, ξεχωριστή από αυτήν των υπολοίπων μελών της που τίθενται αλληλέγγυοι και υπακούουν στην ηγεσία της. Ο χώρος των δραστηριοτήτων του κλέφτη ορίζεται έξω από τα όρια της κοινότητας/τόπου, όπου συστήνονται οι σχέσεις μεταξύ αδελφών και οι ιεραρχίες στο πλαίσιο των οποίων κατανέμονται αρμοδιότητες και ευθύνες που να εγγυώνται την τάξη αναφορικά με την οθωμανική νομιμότητα.

Ο χριστιανός συντοπίτης κλέφτης, αποχωρώντας από την κοινότητα, χάνει τον τόπο του και επιστρέφει στην κοινότητα ως «άλλος», δυνάμει εχθρός, χωρίς ωστόσο να αίρονται και οι δεσμοί που τον συνδέουν με την αδελφότητα. Ο εξεγερμένος χριστιανός ένοπλος είναι «κοντά» και ταυτόχρονα «μακριά» από την κοινότητα, αποτελεί στοιχείο της, προέρχεται από αυτήν, αλλά διαχωρίζει τη θέση του με το να υιοθετεί άλλους κανόνες δράσης και κοινωνικής

οργάνωσης. Τα ταυτοποιητικά αυτά γνωρίσματα τον καθιστούν μέρος της συλλογικότητας, ακόμα και ως αντίπαλο. Αυτή η απόσταση είναι που προσδιορίζει τη στάση της κοινότητας απέναντί του. Υπάρχει, βέβαια, ο δρόμος της επιστροφής στη νομιμότητα και της ενσωμάτωσης στην τάξη, ο οποίος παραμένει πάντα ανοικτός, αποκαθιστώντας την εγγύτητα ανάμεσα στον κλέφτη/«εχθρό» και, ταυτόχρονα, μέλος της κοινότητας με τους υπόλοιπους χριστιανούς. Με την προϋπόθεση, βέβαια, ότι ο ένοπλος δεν θα παραβαίνει τους κανόνες που ορίζουν την τάξη και θα αποδέχεται τη νομιμότητα που συστήνουν οι τοπικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας.

Η αναφορά στους εξεγερμένους της κατάκτησης παραπέμπει, όπως είπαμε, στους στρατιωτικούς της επανάστασης και οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στην κοινωνική αυτή ομάδα, προσδιορίζονται με όρους κοινωνικής τάξης και ιεραρχίας. Στο πλαίσιο της κοινότητας, σε ό,τι συνιστά κανονικότητα, τα περιθώρια κοινωνικής κινητικότητας του ένοπλου εξαντλούνται από τη θέση υπηρεσίας στον κοινοτικό άρχοντα μέχρι τη φυγή «στα βουνά». Ο ένοπλος, ως κάπος, τοποθετείται στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας και, ως κλέφτης, στο περιθώριο της κοινότητας. Βέβαια, η κανονικότητα αυτή ανατρέπεται στη διάρκεια της επανάστασης και ο ένοπλος που γίνεται τώρα «στρατιωτικός», συστήνει μια νέα μορφή αντιπαλότητας προς τον προύχοντα, η οποία δεν εντάσσεται στο πλαίσιο των παραδοσιακών σχέσεων και δομών εξουσίας.

Ωστόσο, η αξιολογική σταθερά «η ιεραρχική τάξη» που διέπει τη σχέση προύχοντα/κλέφτης, συνιστά δομικό στοιχείο της εικόνας του ένοπλου στις παραστάσεις του προύχοντα. Ο κλέφτης που γίνεται στρατιωτικός, παραμένει «άνθρωπος τρίτης τάξεως», «ταπεινός» και «ασήμαντος» και η εκ μέρους του αμφισβήτηση της κοινωνικής ιεραρχίας και η διεκδίκηση κοινωνικής δύναμης, που τον προσδιορίζει ως αντίπαλο των προυχόντων στη συγκυρία της επανάστασης, αποδίδεται ως «αχαριστία» και «αγνωμοσύνη» του (άλλοτε, δηλαδή πάντοτε) ευεργετούμενου προς τους ευεργέτες του. Ο κλέφτης/στρατιωτικός για άλλη μια φορά παραβαίνει τους κανόνες που διέπουν την κοινωνική/δημόσια τάξη, απειλεί την κοινωνική συνοχή και, στη συνείδηση του προύχοντα, εξορίζεται από την κοινότητα των αδελφών.

Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδει ο Κ. Δεληγιάννης στους στρατιωτικούς, τοπικούς πολιτικούς αντιπάλους των προυχόντων στη συγκυρία της επανάστασης, προσδιορίζονται με όρους κοινωνικής ηγεμονίας. Ο προύχοντας, επιχειρώντας να υποβαθμίσει τους αντιπάλους του στρατιωτικούς, προβάλλει τη σχέση προύχοντα/στρατιωτικός ως σχέση ιεραρχικά δομημένη και ως τέτοια, δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί ως αντιπαλότητα. Η

αντιπαλότητα προϋποθέτει την αμοιβαία αναγνώριση των εμπλεκομένων μερών, ως ικανών και αρμόδιων να επιβάλουν την παρουσία τους και να κυριαρχήσουν επί του άλλου. Έτσι, ως αντίπαλος ορίζεται αυτός στον οποίο αναγνωρίζεται το κύρος και η δύναμη να σταθεί διεκδικητικά απέναντι στη δική του δυνατότητα να κυριαρχήσει σε ένα δεδομένο χώρο, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα με τον αντίπαλο προύχοντα.

Όμως, ο κλέφτης/στρατιωτικός, παρά το γεγονός ότι απαζιώνεται στο λόγο του πρόκριτου ως «απόβλητος» της κοινότητας, σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί υπολογίσιμη δύναμη και, συνεπώς, έναν εν δυνάμει αντίπαλο για την κοινοτική εξουσία. Ο κοινοτικός άρχοντας απαζιώνει να αντιμετωπίσει ως αντίπαλό του τον Θ. Κολοκοτρώνη και τον κατατάσσει ως «μη υπάρχοντα εν τοις ζώσι», δηλαδή ως ανύπαρκτο/«ασήμαντο», δηλαδή ανίκανο να επιβάλλει τη δική του πολιτική παρουσία και κυριαρχική δύναμη στο χώρο της εξουσίας.

Ο Ν. Σπηλιάδης αναφέρει ότι, όταν εκδηλώνεται η επανάσταση, οι Δελιγιανναίοι «επρόσφεραν [στον Κολοκοτρώνη] τα όπλα της επαρχίας», φοβούμενοι την εκδίκησή του για ό,τι είχε υποστεί η οικογένειά του στην επιχείρηση εξόντωσης των κλεφτών από τις κοινοτικές αρχές και την οθωμανική εξουσία. Ακόμα, πρότειναν να «ωρκισθούν» αδελφοί, ώστε να αρθεί η αρνητική αμοιβαιότητα ανάμεσα στις δύο οικογένειες, να αποτραπεί η σύγκρουση και να αποκατασταθούν οι δεσμοί της αδελφικής αλληλεγγύης.

«Οι Δελιγιάνναι τον είχαν καταδιώξει επί Τουρκοκρατίας [τον Κολοκοτρώνη] και φοβούμενοι εκδίκησιν, ότε ήγγιζεν η ώρα της επαναστάσεως, έγγραψαν συνθήκην αμνηστίας και την έστειλαν με τον Δημήτριον Πλαπούταν εις Ζάκυνθον να την υπογράψη· αλλά φθάσαντα τούτον εις Πύργον, τον μετεκάλεσαν, διότι εκείνος περιεμένετο εις Πελοπόννησον. Αφ' ου δε ήλθεν εις Μάνην, έστειλαν πάλιν τον Πλαπούταν, και ο Κολοκοτρώνης τον εβεβαίωσεν ότι εντελής λήθη εκάλυπτε το παρελθόν εκ μέρους του. Τον έγγραψαν δε και τον προσεκάλουν εις την Καρύταιναν και τον προσέφερον τα όπλα της επαρχίας εις την οδηγίαν του. Ελθών έπειτα εις την Καρύταιναν (...) ωρκίσθη εις τον Πλαπούταν, αύθις μεσιτεύσαντα δια προτροπής των Δελιγιαννών, ότι θέλει τους θεωρεί ως αδελφούς. Ο Κολοκοτρώνης, και ως φύσει γενναίος, και ως νουνεχής, δεν μνησικακεί ούτε προς τούτους, ούτε προς εκείνους, οίτινες εφόνευσαν και τον αδελφόν του Γιάννην και τους άλλους συγγενείς και οικείους του, και ηθέλησαν, πλήν δεν ημπόρεσαν, να φονεύσωσιν και αυτόν. (...) Αλλ'εκείνοι δεν ευορκούσιν και ο Κολοκοτρώνης τους γνωρίζει από τα πράγματα, καθώς τους γνωρίζει και ο Πλαπούτας, του οποίου τον πατέρα, τον Κόλια Πλαπούτα,

κατεδίωξεν ο πατήρ αυτών μέχρι θανάτου, και έκαυσεν την οικίαν του, και εδήμευσεν τα πράγματά του, εν ω ήτον ωρκισμένος να τον θεωρεί ως αδελφόν, διότι αρματωλός ων εκείνος, καταδιωκόμενον τούτον υπό της εξουσίας, τον έκρυμνεν εις μέρος ασφαλές, και δεν το παρέδωκεν εις τους Τούρκους, δια να λάβη πολλά χρήματα ανταμοιβήν, ως τον υπέσχοντο, αλλά τον εφύλαξε και τον έσωσεν από τον θάνατον. Μ'όλον τούτο ο Κολοκοτρώνης προτιμά τα όρη οπου εγεννήθη και όπου είχε φίλους και συγγενείς οι οποίοι ηδύναντο και εις τα του πολέμου να τον συνδράμωσιν και από τας επιβουλάς των εχθρών του να τον φυλάζωσιν.»⁴

Ο γραμματικός του Θ. Κολοκοτρώνη θεωρεί ότι η αντιπαλότητα ανάμεσα στους Δεληγιανναίους και τους Κολοκοτρωναίους ανάγεται στην εποχή του διωγμού των κλεφτών, όπου ο ρόλος της προυχοντικής οικογένειας υπήρξε καθοριστικός για την εξόντωση των Κολοκοτρωναίων. Στην Καρύταινα ο αρχηγός των Δεληγιανναίων, Ι. Δεληγιάννης, συνέβαλε αποφασιστικά στην εξόντωση των Κολοκοτρωναίων και στον διωγμό του ίδιου του Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος τον είχε υπηρετήσει από τη θέση του κάπου. Επίσης, ο Σπηλιάδης αναφέρει ότι η πρόταση των Δεληγιανναίων να δοθούν στον Θ. Κολοκοτρώνη τα όπλα της επαρχίας τους, απέβλεπε στο να επέλθει συμβιβασμός, όσον αφορά στην ανοικτή από το παρελθόν διαμάχη, ώστε ο Θ. Κολοκοτρώνης να μην επιδιώξει εκδίκηση —όπως, άλλωστε, όφειλε απέναντι στους συγγενείς του. Ακόμα, σύμφωνα με τον Σπηλιάδη, ακόμα και η οικογένεια Πλαπούτα ζητά εκδίκηση για λογαριασμό του αρχηγού της, τον οποίο είχαν βλάβει στο παρελθόν οι Δεληγιανναίοι. Όταν εκδηλώνεται η επανάσταση, οι ισχυροί ένοπλοι της Καρύταινας φαίνονται απειλητικοί για τους ανήμπορους να αντιδράσουν Δεληγιανναίους.

Ο Σπηλιάδης αναφέρει ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης, όχι μόνο δεν έχει διάθεση εκδίκησης, αλλά «ωρκίσθηκε» στον Κ. Πλαπούτα να θεωρεί στο εξής «αδελφούς» τους γιούς του Ι. Δεληγιάννη, ώστε να ξεχασθεί το παρελθόν και να ξεπερασθεί η έχθρα ανάμεσα στις οικογένειες. Ο Σπηλιάδης, στο απόσπασμα που παραθέτουμε, παρουσιάζει τους Δεληγιανναίους ως επίορκους και γιαυτό ο Θ. Κολοκοτρώνης φέρεται να μην τους εμπιστεύεται, καθώς αναλογίζεται την «ανέντιμη» στάση τους απέναντι στον Κ. Πλαπούτα ενώ ο κάπος, δείχνοντας αλληλεγγύη προς τον προύχοντα, τον είχε προστατεύσει από την οθωμανική εξουσία, ο Ι. Δεληγιάννης φέρεται να αθετεί τον όρκο του και να βλάπτει, κατόπιν, τον «αδελφό» του, παραβιάζοντας τους ηθικούς κανόνες που τον δεσμεύουν στο πλαίσιο αυτής της σχέσης.

4. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σσ. 79-80

Βέβαια, στη συνάφεια της σχέσης εξουσίας προύχοντα/κάπος, όταν εκδηλώνεται μια σύγκρουση ανάμεσα στην κοινοτική αυθεντία και την οθωμανική εξουσία, ο κάπος δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά, παρά να σταθεί στο πλευρό του άρχοντα τον οποίο υπηρετεί. Έτσι, λοιπόν, ο Κ. Πλαπούτας, «φυλάσσοντας» τον άρχοντα από τους εχθρούς του, λειτουργεί στο πλαίσιο του ρόλου που έχει αναλάβει ως κάπος των Δεληγιανναίων και προσφέρει τις υπηρεσίες στον «προστάτη» του. Η εξουσιαστική σχέση του κοινοτικού άρχοντα με τον κάπο του αναλογεί σε σχέσεις αμοιβαιότητας, στις οποίες αναφέρονται κοινωνικά αναμενόμενοι ρόλοι και υποχρεώσεις. Στο πλαίσιο αυτό, επιβάλλονται κανόνες και αρχές, αξίες που δεσμεύουν τα συμμετέχοντα μέρη, οργανώνοντας τη σχέση τους στη πλαίσιο της κοινοτικής τάξης.

Στο πλαίσιο της κοινότητας, ο άρχοντας κατέχει την αρμοδιότητα του «διατάσσειν», του «αποφαίνεσθαι» στο όνομα της έννομης τάξης. Το γεγονός ότι ο κάπος, λειτουργώντας στο πλαίσιο αυτής της σχέσης, προστατεύει σε μια δεδομένη στιγμή τον άρχοντα, δημιουργεί μια μορφή υποχρέωσης που δεσμεύει τα δύο μέρη και η οποία «δεσμοδετείται» μέσω της σύναυης συγγενικών δεσμών. Τη συνθήκη αυτή επικαλείται ο Σπηλιάδης, όταν αναφέρει ότι ο Ιωάννης Δεληγιάννης «κατεδίωξεν» τον Κόλια Πλαπούτα, «ενώ ήτον ωρκισμένος να τον θεωρή ως αδελφόν».

Η αδελφοποίηση, ως αρχή με βάση την οποία συγκροτούνται οι κοινωνικοπολιτικές σχέσεις στο πλαίσιο της κοινότητας, δεν αποτρέπει πάντα τη σύγκρουση και, ιδίως, όταν αυτή ενεργείται και νομιμοποιείται στο πλαίσιο των πρακτικών της εξουσίας. Ο όρκος ανάγεται στις θεμελιώδεις αρχές της κοινωνικής οργάνωσης (ιεροποίηση των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών). Αλλά, αυτός ο όρκος δεν μπορεί και να τις παραβιάζει. Ο «όρκος» που δεσμεύει τα δύο μέρη μιας ιεραρχικά δομημένης σχέσης, παρά το ότι ενεργείται ως καθαγιασμός σχέσεων αμοιβαιότητας, δεν οδηγεί στην αναίρεση της ιεραρχίας. Ο άρχοντας, φορέας της εξουσίας, διατηρεί την αρμοδιότητα να «αδετήσει» τον όρκο, προκειμένου να διασφαλίσει την ιερότητα της εξουσίας και της κοινοτικής τάξης, στο πλαίσιο της οποίας ο όρκος μπορεί να είναι έγκυρος. Όταν η κοινοτική εξουσία κρίνει ότι ο κάπος που την υπηρετεί συμπεριφέρεται με τρόπο που θέτει σε κίνδυνο την τάξη, αδετεί τον όρκο της προς τον κάπο, επικαλούμενη τον όρκο προς την αδεφότητα/κοινότητα, προκειμένου να διασφαλίσει την τήρηση της έννομης τάξης.

Στη συνάφεια της επανάστασης, όπου διαμορφώνονται όροι επαναπροσδιορισμού της σχέσης προύχοντα-στρατιωτικός και συγκροτείται ένα νέο πεδίο πολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, η στάση του αρχηγού

των Δεληγιανναίων απέναντι στον κάμπο του αποδίδεται ως «προδοσία». Η «προδοσία», ένας χαρακτηρισμός απαξιώτικος, στη συγκυρία της επανάστασης προσδιορίζει αρνητικά τις πρακτικές του πολιτικού αντιπάλου. Ο Σπηλιάδης ανασυστήνει το παρελθόν και τις σχέσεις στο εσωτερικό της κοινότητας, παρακάμπτοντας τις αξίες του προύχοντα, αλλά και τις αρχές της κοινοτικής τάξης, προκειμένου να απονομιμοποιήσει τις παραδοσιακές σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο των συγκρούσεων της επανάστασης. Ο γραμματικός του Θ. Κολοκοτρώνη ανασυστήνει τα γεγονότα ως πολιτικός αντίπαλος των προυχόντων και με βάση αυτή την αντιπαλότητα ανασυστήνει το παρελθόν και την ιστορία του προύχοντα.

Η λογική αυτή προσβάλλει τον Κ. Δεληγιάννη, ο οποίος δεν αναγνωρίζει τον Θ. Κολοκοτρώνη και τους Πλαπούταιους ως αντιπάλους του και γιαυτό αγανακτεί με τον τρόπο που παρουσιάζει τα γεγονότα ο Ν. Σπηλιάδης. Στη δική του λογική, ένας προύχοντας με δύναμη και εξουσία, δεν έχει κανένα λόγο να ζητά συμβιβασμό από τους πρώην κάπους του. Δεν δέχεται ο προύχοντας ότι ήταν ποτέ δυνατό η οικογένειά του να φοβηθεί εκδίκηση και να υπολογίζει ανθρώπους που δεν διαθέτουν δύναμη και επιρροή στον τόπο:

«Είναι τω όντι γελοιωδεστάτη αυτή η κωμωδία (...) χύνουν επ'αυτής τοσούτας πικρίας και τοιαύτας αντιφάσεις αλλοκότους, με παραλογισμούς και συκοφαντίας, δια να καλύγουν την μαύρην αχαριστίαν και αγνωμοσύνην τους εις τους ευεργέτας των, εις όσους δεν τους γνωρίζουν, δια να δικαιολογήσουν την επίβουλον διαγωγήν τους.(...) Αν εις εκείνην την, δι'ημάς, ευτυχή εποχήν είχομεν ανάγκην από την αμνηστίαν ή από την φιλίαν, ή και την συνδρομήν ενός ανθρώπου αποκεκρηυγμένου από όλους τους χριστιανούς της Πελοποννήσου και μισούμενου και αποστρεφόμενου παρά πάντων, όστις ήλθεν μόνος και ετρύπωσεν ως λαγώς εις την Σκαρδαμούλαν της Μάνης υπό την προστασίαν του Μούρτζινου! ή από τι είχομεν να φοβηθώμεν από αυτόν; (υποτεδήτω και εχθρός μας αν ήτον), από τα πλούτη του, οπού είχε να φέρη να θυσιάση εις τον αγώνα; Από τα πολεμοεφόδια; Από τας τροφάς; Από τα στρατεύματά του; Από τον στόλον; Από τας πολυειδείς γνώσεις του; την εξεδιασμένην βαρύτητα και επιρροήν του, ή από τας σχέσεις οπού είχεν εις την πατρίδα ένεκα της παρελθούσης διαγωγής του; (...) Αν τον ενομιζαμεν εχθρόν, ως γράφει, είμεθα τόσον ανόητοι ή απηληπισμένοι να δώσωμεν την δύναμήν μας εις έναν εχθρόν μας δια να μας καταστρέψη με αυτήν; (...) Αλλά πρέπει να μάθουν ότι, μητ' εσυλλογίσθημεν αν υπήρχε Κολοκοτρώνης, ή άλλος εξ αυτών, ποτέ εις τον κόσμον, να δυνηθή να βλάβη ημάς και να λάβωμεν το μέτρον να τον δολοφονήσωμεν (ως

γράφουν αυτοί οι άθλιοι) δια να απαλλαχθώμεν από αυτόν! Αλλ' ουδ' από την ιδέαν μας απέρασε ποτέ να στείλωμεν τον Πλαπούτα, να δείξωμεν τόσην χαμέρπειαν, άνευ ανάγκης, να συνθηκολογήσωμεν. (...) αφού ημείς είχομεν τα όπλα της επαρχίας μας εις την εξουσίαν μας, καθώς οι ίδιοι το ομολογούν, και ουδείς δύναται να το αρνηθή, ποιος ηδύνατο να μας υποχρεώση να τα δώσωμεν εις αυτόν; Είναι ποτέ δυνατόν να υποχρεοί εις την θελψίν του ο αδύνατος τον δυνατόν; Ο πένης τον πλούσιον;» [Α, 181/2]

Ο προύχοντας επικαλείται, ακόμα και στη συνάφεια της επανάστασης, τις αρχές νομιμοφροσύνης που διέπουν τις σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινότητας. Η σχέση προύχοντα/ένοπλου ως σχέση ευεργέτη/ευεργετούμενου παράγει ως χρέος την «ευγνωμοσύνη» που αποδίδεται ως «πίστη»/«υποταγή». Ο προύχοντας εκφράζει, έτσι, την αγανάκτησή του γιατί, στη διάρκεια της επανάστασης, η παραδοσιακή αμοιβαιότητα καταλύεται από την πλευρά των ευεργετούμενων. Δυσφορεί ακόμα, γιατί οι στρατιωτικοί παρουσιάζονται όπως και οι προύχοντες, δηλαδή ως πολιτικοί παράγοντες με κύρος και επιρροή, προκειμένου να εξαναγκαστεί η παραδοσιακή ηγεσία να αποδεχθεί τους πρώην κλέφτες ως σημαντική πολιτική δύναμη, λόγω του φόβου που προκαλεί η διευρυνόμενη συνεχώς δύναμη και επιρροή τους στην επανάσταση.

Όμως, ένας Δεληγιάννης δεν είναι δυνατό να υποχρεώνεται σε έναν «ασήμαντο», χωρίς δύναμη και διαπραγματευτική ικανότητα, Κολοκοτρώνη. Η σχέση τους θα δημιουργούσε όρους αμοιβαίας υποχρέωσης, εάν ήταν ισότιμοι, εάν είχε και ο Κολοκοτρώνης να παρουσιάσει εχέγγυα που θα τον καθιστούσαν υπολογίσιμη δύναμη, έναν εν δυνάμει αντίπαλο για τον προύχοντα. Πράγμα το οποίο εκ των πραγμάτων δεν συμβαίνει. Μια τέτοιου τύπου σχέση δε μπορεί να συσταθεί ανάμεσα σε κάποιον που έχει αναγνωρισμένη δύναμη, κύρος και υπόληψη, έμπρακτη υποστήριξη και ερείσματα στον τόπο, όπως είναι μια κοινοτική αυθεντία, και κάποιον ο οποίος δεν έχει τίποτα από όλα αυτά να παρουσιάσει. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, στην αρχή τουλάχιστον της επανάστασης, δεν έχει τίποτα να δώσει στον προύχοντα, έτσι ώστε να τον δεσμεύσει στο πλαίσιο κάποιων σχέσεων αμοιβαιότητας που θα τους καθιστούσαν αλληλέγγυους. Η κοινωνική ιεραρχία παραμένει σταθερή και οι σχέσεις εξουσίας αναλλοίωτες. Ο Δεληγιάννης είναι άρχοντας και ο Κολοκοτρώνης ένας «ταπεινός», ασήμαντος άνθρωπος, με τον οποίο δεν καταδέχεται να συστήσει οποιουδήποτε είδους άλλη σχέση από τη σχέση «προστασίας» και «ευεργεσίας». Μονάχα που, στην περίοδο της επανάστασης, δεν ισχύουν πλέον οι αρχές που διέπουν την οργάνωση της κατακτημένης

χριστιανικής κοινότητας και οι ιεραρχίες στο εσωτερικό της έχουν ήδη διασαλευθεί.

β. «Το ανόμοιον είναι ακοινώνητον»

Είδαμε ότι στην αντίληψη του προύχοντα η κοινωνική καταγωγή συνιστά κριτήριο καθορισμού της θέσης που κατέχει το μέλος της κοινότητας στην κοινωνική ιεραρχία. Ας δούμε τώρα πώς, με βάση αυτή την αξία, ο Κ. Δεληγιάννης επιχειρεί να υποβαθμίσει τη συμβολή του Θ. Κολοκοτρώνη στην επανάσταση και να αμφισβητήσει τον ηγετικό ρόλο που του αποδίδεται από άλλους απομνημονευματογράφους. Στο λόγο του προύχοντα, ο Θ. Κολοκοτρώνης, παρά το γεγονός ότι αποκτά δύναμη και ενισχύει τη θέση του στη συγκυρία, δεν παύει να παραμένει «κλέφτης». Προκειται για έναν απαξιωτικό προσδιορισμό, ο οποίος υποδηλώνει, ακόμα, άνθρωπο «ταπεινής καταγωγής», αυτόν που στερείται καλής «ανατροφής» και, κατά συνέπεια, δεν έχει «υπόληψιν» στον τόπο. Η διεκδίκηση της εξουσίας των όπλων και της ηγεσίας του αγώνα από τον Θ. Κολοκοτρώνη και τους ένοπλους της Πελοποννήσου φαντάζει αδιανόητη και όταν επιχειρείται θέτει ζήτημα ηθικής τάξης, αφού οι ένοπλοι παραβιάζουν την κοινοτική τάξη και συνεπώς με τη δράση τους διευκολύνουν το έργο των εχθρών της Πελοποννήσου, της «πατρίδας» τους. Ταυτίζονται δηλαδή με τους «ξένους» που, προκειμένου να κυριαρχήσουν, καταστρέφουν το σύστημα των παραδοσιακών κοινοτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας.

Καθώς όμως διευρύνεται η επανάσταση και εν όψει της ισχυροποίησης των φορέων της νέας εξουσίας που απειλεί την κυριαρχία των τοπικών αυθεντιών, οι Δεληγιανναίοι και οι Πελοποννήσιοι προύχοντες, πολλές φορές και υπό το βάρος των δυσμενών σε βάρος τους εξελίξεων, βρίσκονται στο ίδιο πολιτικό μέτωπο με τους ένοπλους συντοπίτες τους. Σε κρίσιμες πολιτικές συγκυρίες, που απειλούνται οι ίδιοι οι δεσμοί και οι σχέσεις στις οποίες στηρίζεται η κυριαρχία των τοπικών κέντρων εξουσίας, οι Δεληγιανναίοι αναγνωρίζουν στον παραδοσιακό τους αντίπαλο, τον Θ. Κολοκοτρώνη, ένα ισχυρό πολιτικό σύμμαχο, ο οποίος, στα μάτια του προύχοντα, δεν παύει να είναι «άνθρωπος του τόπου». Ανεξάρτητα από την αντιπαλότητα ανάμεσα σε έναν προύχοντα και έναν πρώην κλέφτη που διεκδικεί συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας, οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται, πολλές φορές, στο ίδιο πολιτικό στρατόπεδο, όταν στη διάρκεια της επανάστασης διακυβεύονται τα συμφέροντα της ίδιας τους της πατρίδας, της Πελοποννήσου, από εχθρούς κοινούς και στον προύχοντα και στον αρχηγό των στρατιωτικών. Εφόσον, η τοπικότητα (εντοπιότητα και συγγένεια) συνιστά προσδιοριστική αρχή των κοινωνικών και πολιτικών τους στρατηγικών, προύχοντες και ένοπλοι έχουν

κοινούς προσανατολισμούς στη συγκυρία, ανεξάρτητα από το εάν εμφανίζονται ως αντίπαλοι, δηλαδή και τα δύο μέρη διαφυλάσσουν ένα παραδοσιακό πλαίσιο άσκησης πολιτικής δύναμης και επιρροής.

Η πολιτική συμμαχία ανάμεσα στις δύο οικογένειες επικυρώνεται στη διάρκεια της επανάστασης με «δεσμόν συγγενικόν», με τον «αρραβώνα» του γιου του Θ. Κολοκοτρώνη και της θυγατέρας του Κ. Δεληγιάννη. Ας δούμε πώς αφηγείται ο προύχοντας το γεγονός ότι «ήλθεν εις συγγένεια» ένας άρχοντας με ένα μέλος της «τρίτης τάξεως», και «ταπεινής καταγωγής», ένα γόνο οικογένειας κλεφτών, των Κολοκοτρωναίων, που είναι άσπονδοι εχθροί των Δεληγιανναίων:

«Ο Τριπόλεως [ο διαμεσολαβητής] αφού ήκουσεν όλα αυτά και συνδιελέχθησαν [με τον Κολοκοτρώνη] δις και τρις και πολλάκις (...) τον πρώτψεν επιτέλους ποίον τρόπον φρονεί καταλληλότερον δια να γίνη αμοιβαία και η υπόληψις και η ασφάλεια των δύο μερών. Εις την τρίτην δε συνέντευξιν, του λέγει ο Κολοκοτρώνης ότι αφού εσυλλογίσθη ιδίως και εσκέφθη πολύ, καταλληλότερον άλλον μέσον δεν ηδύνατο να εύρη (...) παρά να κάμη με ημάς ένα δεσμό συγγενικόν. Εφάνη ετούτο παράδοξο εις τον αρχιερέα. Και ποίαν συγγένειαν τοιαύτην νομίζεις; Τον λέγει ότι ο Κανέλλος Δεληγιάννης έχει μίαν κόρην πενταετή ή εξαετή, έχω και ἔγω τον Κωνσταντίνον ή Κολίνον δωδεκαετή, να κάμωμεν μιαν αρραβώνα και τότε εξασφαλιζόμεθα και τα δύο μέρη. Τον απαντά ο αρχιερεύς, ότι αυτό το βλέπω αδύνατον να το δεχθή, καθότι μήτε η ανατροφή, μήτε η ηδική, μήτε η καταγωγή το επιτρέπει το τοιούτον εις αυτούς, διότι το ανόμοιον είναι ακοινωνήτων, κατά την κοινήν παροιμίαν. Τον λέγει ο Κολοκοτρώνης, ότι γίνου προς αυτούς εγγυητής, ότι τον υιόν μου αυτόν έχω απόφασιν να τον εκπαιδεύσω εδώ, να τον στείλω και εις την Γαλλίαν να σπουδάση και τότε φρονώ ότι δεν θέλουν κάμει αντίρρησιν δι'όσα είπες, και αν θέλουν ας τον πάρουν από τώρα εις την οικίαν τους να σπουδάση εις τον διδάσκαλόν τους τον Παπάγον.» [B, 128/9]

Οι σχέσεις των Πελοποννησίων προυχόντων με τους συντοπίτες τους στρατιωτικούς καθόρισαν και τους όρους διεξαγωγής των συγκρούσεων που παρήγαγε η διαδικασία συγκρότησης νέου τύπου σχέσεων και δεσμών εξουσίας στη διάρκεια της επανάστασης. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τους καταναγκασμούς της συγκυρίας και τον τρόπο με τον οποίο διαδραματίσθηκαν τα πολιτικά γεγονότα και διαμορφώθηκαν οι πολιτικοί συσχετισμοί ανάμεσα στους παραδοσιακούς και τους νέους φορείς της εξουσίας, έχει ενδιαφέρον να δούμε πώς αποδίδει ο προύχοντας Δεληγιάννης το συνοικέσιο της κόρης του

με τον γιο του παλιού κλέφτη και αντίπαλου της οικογένειάς του. Ο προύχοντας μνημονεύει το γεγονός, ανασυστίνοντάς το στο πλαίσιο της ιεραρχικής σχέσης προύχοντας/κλέφτης που ανάγεται στην κοινωνική ιεραρχία ως πάγια διαμορφωμένη «φυσική» κατάσταση που διέπει και την αξιολογία του, παρά τις αλλαγές που έχει προκαλέσει η επανάσταση και η σύσταση του ελληνικού κράτους στις σχέσεις δύναμης και εξουσίας της τοπικής κοινωνίας. Με άλλα λόγια, παρά το γεγονός ότι οι Κολοκοτρωναίοι, όπως επίσης και άλλοι «ταπεινοί» και «ασήμαντοι», έχουν αποκτήσει κύρος και δύναμη στα δημόσια/πολιτικά αξιώματα του νεοσύστατου κράτους, ως αντάλλαγμα της συμμετοχής και προσφοράς τους στον αγώνα.

Οι αξιολογικές σταθερές που διέπουν το λόγο του προύχοντα, όταν αναφέρεται στα γεγονότα της επανάστασης και κρίνει την παρουσία των στρατιωτικών και, ειδικότερα, του Θ. Κολοκοτρώνη, φαίνονται και στις περιγραφές που μας δίνει για το συνοικέσιο αυτό. Η κοινωνική θέση της προυχοντικής οικογένειας δεν της επιτρέπει να δεχθεί στους κόλπους της μέλος που ανήκει σε οικογένεια «ταπεινής καταγωγής», όπως είναι ο γιος του Θ. Κολοκοτρώνη. Το «ανόμοιον», δηλαδή η διαφορά κοινωνικής θέσης, θέτει ανυπέρβλητους φραγμούς ανάμεσα στις δύο οικογένειες που καθιστούν αδύνατη, δηλαδή «ακοινώνητον», τη γαμήλια «ένωσιν». Ο γάμος θα εξομοίωνε καταστάσεις που είναι από τη «φύση» τους ανόμοιες, όπως είναι οι θέσεις που κατέχει στην κοινωνία ένας προύχοντας και ένας πρώην κλέφτης. Η γαμήλια σχέση είναι δυνατή και επιτρέπεται ανάμεσα σε ανθρώπους που καταλαμβάνουν ανάλογες θέσεις στο πλαίσιο της κοινωνικής ιεραρχίας, δηλαδή ο άρχοντας με τον άρχοντα και ο «ταπεινός» με τον «ταπεινό». Αυτός είναι ο μόνος δυνατός, κοινωνικά αποδεκτός γάμος ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας γιατί, έτσι, δεν συγχέονται κοινωνικές ταυτότητες και δεν ανατρέπονται πατροπαράδοτες ισορροπίες που έχουν να κάνουν με τη διατήρηση της τάξης στις σχέσεις των ανθρώπων που βρίσκονται σε διαφορετικές κοινωνικές θέσεις, ανήκουν σε διαφορετικούς κόσμους με διαφορετικές αναφορές και ιστορία, διαφορετικούς προσανατολισμούς, στόχους και επιδιώξεις. Οποιαδήποτε παραβίαση αυτού του κανόνα είναι ανεπίτρεπτη, απαράδεκτη, συνιστά ό,τι ο προύχοντας προσδιορίζει ως «ακοινώνητον».

Έτσι, ο Κ. Δεληγιάννης, μέλος μιας από τις πιο σημαντικές και ιστορικές προυχοντικές οικογένειες της Πελοποννήσου, δεν επιτρέπει στον εαυτό του «να έλθει εις κοινωνίαν» με «τρίτης τάξεως ανθρώπους», όπως είναι ο Κολοκοτρώνης που παραμένει για τον προύχοντα ένας άνθρωπος χαμηλής κοινωνικής καταγωγής, παρά το γεγονός ότι ο ένοπλος πρώην κλέφτης έχει αναδειχθεί σε στρατηγό. Η πρότασή του δεν τιμά την προυχοντική οικογένεια

και ο Δεληγιάννης παρουσιάζει αδιανόητο και παράλογο το αίτημα του Θ. Κολοκοτρώνη, καθώς, εκτός των άλλων, θέτει, επίσης, ζήτημα ηθικής και κοινωνικής τάξης. Όπως αναφέρει ο προύχοντας, ούτε η «ηθική», ούτε η «καταγωγή», ούτε η «ανατροφή» του νεαρού Κολοκοτρώνη τον καθιστούν αποδεκτό από μια αρχοντική οικογένεια.

Ας δούμε πιο συγκεκριμένα πώς τίθεται το ζήτημα από την πλευρά του Κ. Δεληγιάννη, ο οποίος αναφέρεται στα Απομνημονεύματά του στο γεγονός του συνοικεσίου. Η «ταπεινή καταγωγή» του γιου του Θ. Κολοκοτρώνη θεωρείται δεδομένη, καθορισμένη, δεν αλλάζει, διότι δεν αλλάζουν οι θέσεις που κατέχουν από τη γέννησή τους οι άνθρωποι στην κοινωνία. Το άτομο ταπεινής καταγωγής, μέλος μιας οικογένειας κλεφτών, δεν έχει τη δυνατότητα να απαλλαγεί από αυτήν την καταγωγή που τη φέρει ως κληρονομιά εφ'όρου ζωής και, με τη σειρά του, την κληροδοτεί στους απογόνους του. Η «ταπεινή» κοινωνική καταγωγή σφραγίζει την κοινωνική ζωή και παρουσία των ανθρώπων στα μάτια του προύχοντα. Ότι και να γίνει, στις πλέον υψηλές θέσεις και αν ανέλθει ένας Κολοκοτρώνης, παραμένει άνθρωπος «τρίτης τάξεως».

Μένει, πλέον, η «ανατροφή», την οποία ο Θ. Κολοκοτρώνης φέρεται διατεθειμένος να προσφέρει στο γιό του, προκειμένου να επιτευχθεί η «κοινωνία» ανάμεσα στα «ανόμοια». Προτείνει, δηλαδή, να τον «σπουδάσει», προκειμένου να μειωθεί το κοινωνικό χάσμα που χωρίζει τις δύο οικογένειες, δύο διαφορετικούς, ασύμβατους κόσμους που δεν έχουν τη δυνατότητα να συνυπάρξουν. Αναφερόμενος στην ανατροφή, ο προύχοντας υπενθυμίζει ότι η κοινωνική απόσταση που χωρίζει τους ανθρώπους της «πρώτης τάξεως» με αυτούς της «τρίτης», δεν καλύπτεται, παρά το γεγονός ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης διαδέτει πολιτική δύναμη από τη συμμετοχή του στην επανάσταση, στην οποία μπορούν να επενδύσουν οι απόγονοί του, διεκδικώντας κοινωνικό κύρος και πολιτική επιρροή.

Όμως, η πολιτική δύναμη δεν αρκεί ώστε να αντισταθμίσει την έλλειψη καλής ανατροφής του γιου Κολοκοτρώνη. Αυτή, αποτελεί πάγιο κοινωνικό χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας ιδιαίτερης κοινωνικής κατηγορίας και, έτσι, ο Κολοκοτρώνης και η οικογένειά του δεν είναι σε θέση να αποκτήσουν «ανατροφή», όση πολιτική δύναμη και να συγκεντρώσουν στα χέρια τους. Η κοινωνική απόσταση παραμένει σταθερή, αναλλοίωτη, αφού, μάλιστα, ο Θ. Κολοκοτρώνης ως κοινωνική παρουσία συγκεντρώνει στο προσώπο του τις μέγιστες κοινωνικές απαξίες. Δεν πρόκειται, δηλαδή, μόνο για την «καταγωγή» και την «ανατροφή» που ορίζουν το «ακοινωνήτον» ανάμεσα στις δύο οικογένειες, αλλά και το ζήτημα της «ηθικής» του κλέφτη/ένοπλου.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης δεν είναι παρά ένας κλέφτης, «ανατεδραμμένος εις τον άγριον ληστρικών βίον», [B, 48] γεγονός που, στην αξιολογία του προύχοντα, συνδηλώνει πλήρη κοινωνική και ηθική έκπτωση. Ο Κ. Δεληγιάννης, επικαλούμενος το βεβαρυμένο ληστρικό παρελθόν των Κολοκοτρωναίων, αποδίδει ένα κοινωνικό στίγμα για το νεαρό μέλος της οικογένειας, που, στα μάτια του προύχοντα, δεν εξαλείφεται, παρά την υποσχόμενη καλή ανατροφή. Βέβαια, η καλή ανατροφή που θα αποκτήσει ο γιος του Θ. Κολοκοτρώνη, στεγαζόμενος «εις την οικίαν» του προύχοντα, μπορεί να συσκοτίσει τον «πρότερον ληστρικών βίον» της οικογένειάς του. Η συστέγαση, όμως, μπορεί και να διαχωρίσει την προσωπική ιστορία του γιου Κολοκοτρώνη από αυτή της οικογένειάς του και να τον απαλλάξει από το στιγματισμένο παρελθόν και την ταπεινή καταγωγή της οικογένειας που, έτσι κι αλλιώς, κληρονομεί.

Γιαυτό, λοιπόν, και ο ίδιος ο Θ. Κολοκοτρώνης φέρεται να προτείνει την ένταξη του γιου του στο κοινωνικό περιβάλλον του προύχοντα, προκειμένου να αρθεί, έτσι, το «ανόμοιον» και να δοθεί η δυνατότητα στον Κολίνο να ανατραφεί, όπως συνηθίζεται στα παιδιά μιας αρχοντικής οικογένειας. Το συνοικέσιο και ο γάμος, το πέρασμα σε μια άλλη κοινωνική κατάσταση, διαμορφώνει και τους όρους αποκάθαρσης από το βεβαρημένο του παρελθόν και συγχρονισμού με τις κοινωνικές κινητικότητες της επανάστασης.

Με ανάλογους τρόπους υπερβαίνονται τα όρια που επιβάλλει η διαφορά κοινωνικής θέσης στην παραδοσιακή κοινωνία, χωρίς οι άνθρωποι να θεωρούν ότι παραβιάζεται κιόλας η κοινωνική ιεραρχία ή ότι ανατρέπεται η κοινωνική τάξη. Απεναντίας, η κοινωνική ιεραρχία επιβεβαιώνεται και η τάξη αποκαθίσταται στο σύστημα σχέσεων και δεσμών της παραδοσιακής κοινωνίας, καθώς αυτές οι πρακτικές μετάβασης από το ένα καθεστώς στο άλλο λειτουργούν ως μηχανισμός «θεσμοποίησης» νέων ορίων και νομιμοποίησης ήδη συντελεσθέντων κοινωνικών ανατροπών, τις οποίες οι άνθρωποι δεν μπορούν να εξορδολογήσουν και να τις οικειοποιηθούν παρά μονάχα ανάγοντάς τες στους όρους του δικού τους ιδεολογικού σύμπαντος και των αμετάβλητων αξιολογήσεών τους. Ο Δεληγιάννης παρουσιάζει, λοιπόν, τα γεγονότα με τρόπον που να αιτιολογεί στη συνείδηση και στον κόσμο του, το πώς και με ποιες προϋποθέσεις τα «ανόμοια», αν και «ακοινώνητα», μπορούν να συμβιβασθούν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ

1. Ο χώρος της επανάστασης. Η νέα εξουσία

Η επανάσταση και ο πόλεμος ανατρέπουν κανονικότητες και διαταράσσουν ισορροπίες στη ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών που εμπλέκονται σ'αυτή τη διαδικασία. Η δυναμική των εξελίξεων, ενώ διαμορφώνεται από τη συμμετοχή και δράση (παράλειψη ή και ανοχή) των ίδιων των ανθρώπων, αποβαίνει πολλές φορές απρόβλεπτη για τους ίδιους, επενεργεί στη ζωή τους με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται στις προσμονές και επιδιώξεις, σε αναφορά προς τις οποίες έχουν σχεδιάσει τη δράση και προσδιορίσει τους στόχους τους. Στη συνθήκη των αλλαγών που επιφέρει ο πόλεμος, η συλλογική παρουσία και δράση των ανθρώπων, δεν ανάγεται στα αποτελέσματά της, ούτε στις αρχικές αιτίες ή τις συνθήκες που την παρήγαγαν. Και βέβαια, οι ίδιοι οι δράστες υφίστανται και βιώνουν με δραματικό, πολλές φορές, τρόπο καταστάσεις, στις απρόβλεπτες εξελίξεις των οποίων έχουν και οι ίδιοι συνεργήσει.

Έτσι, στις ίδιες μαρτυρίες, άλλοτε η επανάσταση, μια «αναμενόμενη» κατάσταση ή «αναπόφευκτη» πραγματικότητα που εγκαινιάζεται με τον πόλεμο ενάντια στον κατακτητή, συνιστά «θέλημα Θεού» και, άλλοτε, η ίδια επανάσταση ως ενεστώσα συνθήκη και πραγματικότητα, έτσι όπως εξελίσσεται και ανάλογα με την έκβασή της, παρίσταται ως «έργο του διαβόλου». Οι άνθρωποι της επανάστασης συμμετέχουν σε μία κίνηση που όταν ολοκληρωθεί –στο πολιτικό τουλάχιστον επίπεδο και ανεξάρτητα από ατομικές ή συλλογικές προσμονές και επενδύσεις, αντιστάσεις και προσαρμογές– θα έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στις παραστάσεις που έχουν για τον εαυτό τους και τη θέση τους στον κόσμο. Η επανάσταση θα σημαίνει μια συνθήκη ασυνεχειών στην καθημερινότητα των ανθρώπων, στον τρόπο που έχουν μάθει να οργανώνουν τη ζωή και να ρυθμίζουν τις σχέσεις τους, αφού θα έχει ανατραπεί ένας ολόκληρος κόσμος, ο δικός τους κόσμος.

Στην κατεύθυνση αυτή, το εικοσιένα, ως δυναμική διαδικασία και ιδιαίτερη ιστορικοκοινωνική δημιουργία, δεν εξαντλείται στα έκδηλα πολιτικά-διπλωματικά αποτελέσματα, σε ό,τι θεματοποιήθηκε ως αντικείμενο διαμάχης στο πλαίσιο συμβατικών χρονολογήσεων που το προσδιορίζουν ως σύνολο γεγονότων στη δεδομένη ιστορική συγκυρία. Απεναντίας, το εικοσιένα σημαίνει τη σύσταση και εκδήλωση διαφοροποιούμενων προσανατολισμών στους κόλπους της κοινωνίας, στη βάση των οποίων άτομα και συλλογικότητες ενέχονται στην κίνηση αυτή, επαναπροσδιορίζοντας διαρκώς τις συνθήκες ύπαρξής τους. Στο πλαίσιο αυτής της ιστορικής διαδικασίας/δημιουργίας η

κοινωνία διαφοροποιείται και θεματοποιεί στις συγκρούσεις της τους ίδιους τους όρους της ύπαρξής της και, με αυτή την έννοια, ανοίγεται στο μέλλον, υιοθετώντας αρχές και προτάγματα του σύγχρονου, οικουμενικοποιούμενου, δυτικού κόσμου.

Οι ιστορικοί όροι υπό τους οποίους συντελείται αυτή η διαδικασία, συγκροτούνται μέσα από διεργασίες αναπροσαρμογών και αλλαγών, διάφορων και άνισης διάρκειας χρόνων, ακριβώς επειδή υπακούουν στις διαφορετικές συνιστώσες των ήδη διαμορφωμένων κοινωνικοπολιτικών δομών και σχέσεων εξουσίας της κατακτημένης κοινωνίας, η οποία υποδέχεται και υιοθετεί τα προτάγματα της επανάστασης. Ταυτόχρονα με τον πόλεμο και στην προοπτική συγκρότησης νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας, αναδεικνύονται οι αντιφάσεις και οι αντινομίες που παράγει το ίδιο το πρόταγμα της ανεξαρτησίας, καθώς ανάγει σε διακύβευμα τις κατεστημένες ισορροπίες και παραδοχές της παραδοσιακής κοινωνικής τάξης, όπως αυτή ιστορικά έχει διαμορφωθεί και εμπεδωθεί προσαρμοσμένη στο πλαίσιο του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης. Στην προοπτική συγκρότησης εθνικού κράτους, που αποτελεί από ένα σημείο κι έπειτα σταθερό προσανατολισμό της συλλογικής δράσης, ο πολιτικός σχεδιασμός και οι όροι συγκρότησης των νέων μορφών πολιτικής κυριαρχίας, συνιστούν αφ' εαυτά πολιτικό διακύβευμα.

Η επανάσταση και οι διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού κράτους επιχειρούνται σε περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η κοινωνική και πολιτική οργάνωση των οποίων προσδιορίζεται από τη λογική που διέπει την κοινωνικοοικονομική και πολιτική δομή του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης. Η Πελοπόννησος, η Ρούμελη, τα νησιά του Αιγαίου, κοινωνικοοικονομικές ζώνες της αυτοκρατορίας, ακολουθούν στην κοινωνική τους οργάνωση καταμερισμούς ρόλων και αρμοδιοτήτων που εξυπηρετούν τη λειτουργία και διαιώνιση του οθωμανικού κράτους. Αυτές οι διαφοροποιημένες ενότητες χώρων της αυτοκρατορίας χαρακτηρίζονται από το καθεστώς της σχετικής πολιτικής αυτονομίας. Η πολιτική παράγεται και ασκείται στους όρους της τοπικότητας, ως καθοριστική αρχή στο πλαίσιο του οθωμανικού δημοσιονομικοπολιτικού μηχανισμού της κατάκτησης.

Στη συνθήκη της κατάκτησης οι κοινωνίες αυτές δεν προσανατολίζονται προς τη διεύρυνση της πολιτικής επικοινωνίας ή της διαμόρφωσης ενιαίων πολιτικών διαδικασιών εκπροσώπησης και ανάδειξης των ιεραρχιών τους. Για παράδειγμα, η δέση του αρματολού στη Ρούμελη, όπως επίσης και αυτή του κοινοτικού άρχοντα στην Πελοπόννησο, συνιστούν διακεκριμένες λειτουργίες, οι οποίες εκφράζουν τους ιδιαίτερους κατά τόπους δεσμούς και σχέσεις

εξουσίας που ανταποκρίνονται στις ανάγκες οργάνωσης και λειτουργίας του οθωμανικού κράτους. Το οθωμανικό κράτος, ως οργανώτρια αρχή και ρυθμιστικός παράγοντας των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δομών εξουσίας, δεν αποβλέπει στην εξάλειψη των διαφορών αυτών, αλλά, απεναντίας, τις στηρίζει και τις ενισχύει με την πολιτική του.

Έτσι, η θέση του αρματολού στη Ρούμελη δεν αποτελεί ανταγωνιστικό πόλο εξουσίας ως προς τη θέση του κοινοτικού άρχοντα στην Πελοπόννησο. Με άλλα λόγια, οι προσδιορισμοί του δεσμού του αρματολικιού στη Ρούμελη είναι ανεξάρτητοι από αυτούς του προύχοντα στην Πελοπόννησο. Η κατοχή του αρματολικιού των Αγράφων, για παράδειγμα, συνιστά αντικείμενο διαμάχης που αφορά στους ένοπλους της περιοχής, στον τρόπο με τον οποίο ρυθμίζουν τις σχέσεις τους με τον πασά της περιοχής και καθόλου τους πελοποννήσιους κοινοτικούς άρχοντες. Όπως επίσης και η θέση του Βεκίλη, η οποία αφορά αποκλειστικά στους πελοποννήσιους πολιτικούς ηγέτες, στις τοπικές σχέσεις πολιτικής δύναμης, ακόμα στις σχέσεις των τοπικών κέντρων εξουσίας με τους οθωμανούς αξιωματούχους. Ενοποιητικά πολιτικά προτάγματα και σχεδιασμοί παραμένουν ξένοι προς τον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό και δεν αντιστοιχούν στις αρχές με βάση τις οποίες οργανώνεται κατά τόπους η πολιτική και αναπτύσσεται η πολιτική δυναμική στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας.

Οι τοπικές ιδιαιτερότητες και οι συνεπαγόμενες διαφοροποιήσεις στην κοινωνική οργάνωση στο πλαίσιο του οθωμανικού συστήματος, αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία στη συνθήκη της επανάστασης, ως ενοποιητικής διαδικασίας. Η διαφορετική πολιτική παράδοση των επαναστατημένων περιοχών προσδιορίζει τη δυναμική της επανάστασης στην προοπτική συγκρότησης εθνικού κράτους, καθώς οι διαφορετικές ιστορικοκοινωνικές πραγματικότητες που ανάγονται στη λογική οργάνωσης του συστήματος της κατάκτησης, έρχονται να ενταχθούν στο νέο πολιτικό πλαίσιο που συστήνεται στη διάρκεια της επανάστασης. Η προοπτική και η δυναμική της πολιτικής ενοποίησης, η υπαγωγή, δηλαδή, των τοπικών κέντρων εξουσίας στην Κεντρική Διοίκηση και τους συγκεντρωτικούς μηχανισμούς της, δεν εγγράφεται στην πολιτική λογική του οθωμανικού συστήματος και, στο πλαίσιο του παραδοσιακού πολιτικού πολιτισμού, δεν προβλέπεται η δεσμοδέτηση ενιαίων κανόνων και αρχών σύμφωνα με τους οποίους θα ομογενοποιούνται και θα ρυθμίζονται οι διαδικασίες σύστασης των τοπικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας. Εξάλλου, η προοπτική αυτή βρίσκεται έξω από την πολιτική εμπειρία της κατακτημένης κοινωνίας.

Η πολιτική ενοποίηση του χώρου τίθεται ως πολιτικό ζήτημα στην επανάσταση ταυτόχρονα με τη διαδικασία συγκρότησης νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης που συνοδεύουν την αποχώρηση των οθωμανικών αρχών. Στη συνθήκη αυτή, οι διαφορετικές πραγματικότητες των περιοχών στις οποίες επικρατεί η επανάσταση και συστήνεται η ελληνική διοίκηση, οργανώνονται σε πολιτικές αντιθέσεις που, αναφορικά με τη συγκρότηση του νέου τύπου κράτους, συστήνουν ένα νέο πεδίο αντιπαλοτήτων και συγκρούσεων.

Στο πλαίσιο της νέας ιστορικής συνθήκης, όπου απουσιάζει η οθωμανική οργανωτήρια αρχή που επιβάλλει την τάξη και ορίζει τη νομιμότητα, επαναπροσδιορίζονται οι όροι οργάνωσης της κοινωνικοπολιτικής ζωής, προκειμένου να ανακατανομηθούν πολιτικοί ρόλοι και αρμοδιότητες, να συγκροτηθεί μια νέα πολιτική τάξη. Οι επαναστάτες θα αναλάβουν οι ίδιοι τη διαχείριση των αλλαγών που επέρχονται στην καθημερινότητά τους με τον πόλεμο και την αποχώρηση της οθωμανικής εξουσίας. Στο νέο πολιτικό πλαίσιο που διαμορφώνουν οι Προσωρινές Διοικήσεις, οι άνθρωποι του αγώνα καλούνται να αναλάβουν θέσεις, να επιτελέσουν ρόλους και να κατανεύουν αρμοδιότητες ως φορείς, πλέον, νέων κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών, τους οποίους υπαγορεύει η διαδικασία συγκεντροποίησης της εξουσίας υπό μια νέα πολιτική Αρχή.

Η ηγεσία της επανάστασης καλείται να επωμισθεί και να αναθέσει ρόλους και αρμοδιότητες που επιβάλλουν την εκμάθηση κανόνων και αρχών νομιμοφροσύνης που δεν ανάγονται στην πολιτική εμπειρία της κατακτημένης κοινωνίας. Άνθρωποι με διαφορετικές κοινωνικές καταβολές και υπόφοροι διαφορετικών αρχών νομιμοφροσύνης, αναλαμβάνουν την ηγεσία της επανάστασης και καλούνται να αναδιοργανώσουν τη ζωή τους, να επαναπροσδιορίσουν τους στόχους και τους προσανατολισμούς τους, προκειμένου να προσαρμοσθούν στη νέα κατάσταση και να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές που επιφέρει στο χώρο της δράσης τους η διαδικασία συγκρότησης των νέων μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Καθώς εδραιώνεται ο πόλεμος και στο βαθμό που οι τοπικές κοινωνίες ανοίγονται σε ένα ευρύτερο πολιτικό-δεσμικό πλαίσιο στην προοπτική συγκρότησης συγκεντρωτικού τύπου κράτους, ενεργοποιούνται διαδικασίες αναπροσδιορισμού των παραδοσιακών, κληρονομημένων αρχών οργάνωσης των τοπικών κοινωνιών.

Η επανάσταση διαμορφώνει μια συνθήκη, στο πλαίσιο της οποίας άνθρωποι και κοινωνικές ομάδες από διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα, με διαφορετικές πολιτικές εμπειρίες και παραδόσεις, που αναφέρονται σε ήδη

διαμορφωμένες, παγιωμένες σχέσεις και δεσμούς εξουσίας, συναντώνται και καλούνται να οργανώσουν πολιτικά τη νέα κατάσταση και να διαχειρισθούν το ζήτημα της εξουσίας. Η εξέγερση ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία σημαίνει την άρνηση του κατακτητή, αλλά και, ταυτόχρονα, την άρση των αρχών νομιμοποίησης της εξουσίας. Ο πόλεμος και η επανάσταση οργανώνονται τώρα εν όψει, όχι μόνον της αντίθεσης στον κατακτητή, αλλά, κυρίως, σε αναφορά προς το «έθνος» το οποίο καλεί τα άτομα και τις συλλογικότητες να το υπηρετήσουν και υποβάλλει την κατίσχυσή του ως οργανωτική αρχή της εξουσίας.

Τα διακυβεύματα της συγκυρίας μπορούν, λοιπόν, να διατυπωθούν ως ακολούθως: Ποιες είναι οι δυνατότητες των τοπικών κέντρων εξουσίας που έχουν συσταθεί στο πλαίσιο της κατάκτησης και υπό ποιες προϋποθέσεις να αναδιοργανωθούν προκειμένου να προσαρμοσθούν στις νέες συνθήκες και να συνεχίσουν να αποτελούν πλαίσιο διαχείρισης των ποιοτικά διαφορετικών πολιτικών ζητημάτων. Μήπως, όμως, οι σχετικά αυτόνομες περιοχές και, συνεπώς, οι διαφοροποιημένοι δεσμοί εξουσίας, δεν μπορούν να εγγραφούν στο συγκεντρωτικό μοντέλο και να κεφαλαιοποιηθούν ως επικράτεια της επανάστασης, παρά μονάχα εάν αναιρεθούν οι όροι αναπαραγωγής της σχετικής αυτονομίας και των τοπικών ιεραρχιών. Μήπως, η διεύρυνση του πολέμου ευνοεί μια δυναμική που ακυρώνει τη συνθήκη της πολιτικής αυτονομίας των τοπικών κέντρων εξουσίας – και όχι μόνο γιατί ο πόλεμος απαιτεί κεντρικό σχεδιασμό. Με άλλα λόγια, μήπως τα νέα πολιτικά προτάγματα αναδεικνύουν και τις εσωτερικές αντιφάσεις του χώρου που δεξιώνεται την επανάσταση, ενισχύοντας έτσι την αλλαγή και το μετασχηματισμό ευρύτερων περιοχών της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, πέραν όσων προτίθενται και σχεδιάζουν να επαναπροσδιορίσουν οι παραδοσιακές ηγεσίες που ανοίγονται στην προοπτική του εθνικού κράτους.

Η επανάσταση, εξαγγέλλοντας την πολιτική αυτονομία, που συνιστά ρηζικέλευθο και καινοτόμο για την εποχή πολιτικό πρόταγμα, δημιουργεί ένα πεδίο για τη συνάντηση κόσμων με διαφορετικές πολιτικές καταβολές και προσανατολισμούς. Ωστόσο, η επανάσταση ως κοινωνικοπολιτική πρακτική στη συγκυρία, διαμορφώνει τη συνθήκη όπου ανασύρονται οι κυρίαρχες αντιφάσεις που λανθάνουν στα προτάγματα και τους σχεδιασμούς πολιτικής ενοποίησης, όπου αναιρούνται ουσιαστικά σχέσεις και δεσμοί εξουσίας που αναφέρονται στην παράδοση της κατακτημένης κοινωνίας. Πρόκειται για αντιφάσεις που δεν είναι πάντα διαχειρίσιμες και που, στην προοπτική σύστασης εθνικού κράτους, παίρνουν τη μορφή σύγκρουσης ανάμεσα σε διαφορετικούς κόσμους και προσανατολισμούς.

Θα λέγαμε ότι η εμπλοκή του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου στην επανάσταση και η προοπτική της αποδέσμευσης από το οθωμανικό πλαίσιο κυριαρχίας, δεν σημαίνει, κατ' ανάγκην, για τους ανθρώπους ότι έτσι τίθεται υπό αίρεση και η ίδια η παραδοσιακή κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων. Οι φορείς όμως των νέων πολιτικών προταγμάτων δεν μπορούν να ενταχθούν σε μια τέτοια ερμηνεία/σχεδιασμό της επανάστασης όπως την εννοεί ο παραδοσιακός πολιτικός κόσμος, γιατί ακριβώς ακυρώνεται ο προσανατολισμός της επανάστασης προς την αλλαγή των κατεστημένων σχέσεων και δεσμών εξουσίας, την εγκαθίδρυση και εμπέδωση νέων σχέσεων και μορφών κυριαρχίας, πολιτική έκφραση των οποίων συνιστά το εθνικό κράτος.

Προοπτική συγκρότησης εθνικού κράτους σημαίνει, κατ' αρχήν, τη διάσπαση των παραδοσιακών ενοτήτων χώρων της κατακτημένης κοινωνίας και, κατά συνέπεια και των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών δικτύων και σχέσεων εξουσίας, την αποκατάσταση/ένταξή τους σε ένα ευρύτερο, ενιαίο πολιτικό πλαίσιο, όπου αναιρούνται οι πλευρικές οριοθετήσεις και ηγεμονεύει ο νέος δεσμός εξουσίας, όπως συστήνεται στις εθνικές συνελεύσεις με τη μορφή του συγκεντρωτικού εθνικού κράτους. Πρόκειται για διαδικασίες συγκρότησης μορφών πολιτικής οργάνωσης οι οποίες ενεργούνται σε αναφορά με αρχές νομιμότητας που αντιστοιχούν στην εμπειρία του δυτικού κόσμου, στην εμπειρία που τώρα ανοίγεται ο ελληνισμός με την επανάσταση.¹ Αυτό συνιστά ένα καίριο πολιτικό διακύβευμα που θέτει η πολιτική συγκυρία, ως διαδικασία εγκαθίδρυσης νέων πολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, δια μέσου των οποίων θα μεταφέρονται πολιτικές ρυθμίσεις από τα τοπικά κέντρα εξουσίας στις αρμοδιότητες της νέας πολιτικής αρχής, ως παράγοντα συνοχής και ενότητας της κοινωνίας. Η συνθήκη αυτή αποκρυσταλλώνεται στις διαδικασίες σύστασης των Προσωρινών Διοικήσεων και τις σχετικές συγκρούσεις.

Το πολιτικό σύστημα που θεμελιώνεται στην επανάσταση ακολουθεί, όπως είπαμε, πολιτικές αρχές οργάνωσης που δεν αντιστοιχούν στις αρχές οργάνωσης και άσκησης της εξουσίας στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Οι παραδοσιακές δέσεις και λειτουργίες αντιστοιχούν σε καθορισμένους τοπικούς δεσμούς και σχέσεις εξουσίας και η αναπαραγωγή τους συνιστά όρο

1. Ενδεικτικά, βλ. M. Weber, *Histoire économique. Esquisse d'une histoire universelle de l'économie et de la société*, Παρίσι, Gallimard, 1991, το κεφάλαιο, «La naissance du capitalisme moderne», σσ. 295-386. B. Badie, *Les deux États. Pouvoir et société en Occident et en terre d'Islam*, Παρίσι, Fayard, 1986, ιδίως τα κεφάλαια, «L'hégémonie progressive de la modernité politique occidentale», σσ. 57-107, και, «La stratégie étatique», σσ. 131-164. Επίσης, N. Elias, *La Dynamique de l' Occident*, Παρίσι, Calmann-Lévy, 1975, σσ. 29 κ.ε.

για τη διαιώνιση της κυριαρχίας των τοπικών ηγετικών κοινωνικών ομάδων. Έτσι, για παράδειγμα, η Ρούμελη αποτελεί χώρο άσκησης της κυριαρχίας για τους τοπικούς στρατιωτικούς αρχηγούς, ενώ η Πελοπόννησος για τις κοινοτικές αυθεντίες. Αν και φαίνεται ότι συνιστούν αντιφατικά φαινόμενα, ωστόσο και αν αναχθούν στην αρχή της τοπικότητας, θα δούμε ότι πρόκειται για διαφορετικές μεν, αλλά ομόλογες σχέσεις εξουσίας όπου αποκρυσταλλώνονται οι πολιτικές αρχές οργάνωσης της κατακτημένης κοινωνίας. Η κοινωνική ταυτότητα και πολιτική παρουσία των ομάδων αυτών συναρτάται με τη διατήρηση των τοπικών σχέσεων και δομών εξουσίας που έχουν κατισχύσει και καθιερωθεί στο πλαίσιο της οθωμανικής διοίκησης.

Όσον αφορά στο ζήτημα της εξουσίας της επανάστασης, οι φορείς του νέου πνεύματος βρίσκονται απέναντι σε μια συνθήκη όπου η διεύρυνση του πολέμου και η επιτυχής έκβαση της επανάστασης, συναρτώνται με τη διατήρηση των όρων παραγωγής και άσκησης της πολιτικής ως δραστηριότητας που στηρίζεται στην τοπικότητα. Οφείλουν, με άλλα λόγια και ως ένα ορισμένο βαθμό, να διασφαλίσουν τη λειτουργία των τοπικών δεσμών εξουσίας –γιατί έτσι μόνο μπορεί να τροφοδοτηθεί η επανάσταση με ανθρώπινο δυναμικό και πόρους–, γεγονός που συνιστά, ταυτόχρονα, όρο για την αναπαραγωγή της δύναμης και την επιβολή της κυριαρχίας των τοπικών αυθεντιών –παραδοσιακοί προύχοντες και νέοι πολεμικοί αρχηγοί– πράγμα το οποίο απεύχονται.

Οι πολεμικοί αρχηγοί στην Πελοπόννησο διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, αναφορικά με το πολιτικό τους παρελθόν και τη θέση τους στο σύστημα της κατάκτησης. Από τη μία πλευρά, είναι όσοι αποδέχονται την κατεστημένη τάξη και ενσωματώνονται στο νόμιμο τρόπο ζωής, προσφέροντας υπηρεσίες στους προύχοντες ως κάποι. Από την άλλη, είναι οι αρνητές της τάξης, σε περιοχές στις οποίες η ενσωμάτωση δεν λειτουργεί πάντοτε ή λειτουργεί μερικά και, πάντως, δεν έχουν διαμορφωθεί από την πλευρά της εξουσίας δεσμοί και μηχανισμοί ένταξης των ανθρώπων αυτών στο «φρόνιμο» τρόπο ζωής.²

2. Για τους ένοπλους της Πελοποννήσου, βλ. Γ. Βλαχογιάννης, *Οι κλέφτες του Μωριά*, ό.π. Τ. Κανδηλώρος, *Ο Αρματολισμός της Πελοποννήσου (1550-1821)*, ό.π. J. Alexander, *Brigandage and public order in the Morea. 1685-1806*, ό.π., σ. 15 κ.ε., 29 κ.ε. Β. Παναγιωτόπουλος, «Νέα στοιχεία περί του θεσμού των κάπων εν Πελοποννήσω», ό.π. Γενικά για τους ένοπλους, κλέφτες και αρματολούς, και τη θέση τους στο σύστημα της κατάκτησης, βλ. Σ. Ασδραχάς, «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού. Ένα ακαρνανικό παράδειγμα», στο, *Ελληνική οικονομία και κοινωνία, 19^η-19^η αιώνες*, ό.π., σσ. 231-252, *Σχόλια*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1993, σσ. 173-186, *Ιστορικά απεικασματα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1995, σσ. 239-246, «Βιβλιοκρισία. Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα. Επιμέλεια Α. Πολίτης», *Ελληνικά*, 27(1985), σσ. 427-431. Δ. Καμπούρογλου, *Αρματολοί και κλέφτες. 1453-1821*, Αθήνα, 1927. Γ. Κοντογιώργης, *Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, ό.π.,

Οι κάποι, στην υπηρεσία της κοινοτικής εξουσίας, συνιστούν μια ορισμένη θέση και λειτουργία στο πλαίσιο των κοινοτικών μηχανισμών, μια μορφή εξουσίας σε σχέση, πάντοτε, με τους αγροτικούς χριστιανικούς πληθυσμούς. Όμως, η δυνατότητά τους να ασκούν εξουσιαστικές αρμοδιότητες προσδιορίζεται από τη σχέση που διατηρούν με τους εκπροσώπους της κοινοτικής εξουσίας. Πρόκειται για μια ιδιότυπη εξουσιαστική σχέση προστασίας, στο πλαίσιο της οποίας συστήνονται αμοιβαιότητες ανάμεσα στις ισχυρές προχροντικές οικογένειες της Πελοποννήσου και τις οικογένειες των ένοπλων που τις υπηρετούν.

Η άλλη κατηγορία ένοπλων περιλαμβάνει τους κυριώτερους εκπροσώπους και εκφραστές της «πρωτόγονης εξέγερσης»³ όπως εκδηλώνεται στην Πελοπόννησο, τους αρχηγούς των κλέφτικων ομάδων που έδρασαν στην περιοχή, κάποτε και στο πλαίσιο της νομιμότητας ως «κάποι», μέχρις ότου εξολοθρευθούν τελικά από την οθωμανική και χριστιανική εξουσία. Αυτοί, αφού υπηρετούν κατά καιρούς στα ξένα στρατεύματα, επιστρέφουν στον τόπο μετά τις πρώτες επαναστατικές κινητοποιήσεις και την αποχώρηση των οθωμανικών αρχών.

Επισημαίνουμε ότι στην Πελοπόννησο δεν συναντάται ο δεσμός του αρματολικιού, όπως συμβαίνει στις άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Ο δεσμός αυτός, απάντηση της εξουσίας στο φαινόμενο της ληστείας, λειτουργεί ως μηχανισμός εκτόνωσης των αναταραχών που προκαλούν οι ληστρικές δραστηριότητες, αλλά και, κυρίως, ενσωμάτωσης των φορέων τους στην κατεστημένη νομιμότητα και στις εξουσιαστικές δομές της κατάκτησης. Η θέση του αρματολού, καθώς παρέχει τη δυνατότητα στον κάτοχό της να αναδειχθεί σε φορέα δύναμης και εξουσίας, καθίσταται αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα σ' αυτούς που εκπροσωπούν τα όπλα στο σύστημα της κατάκτησης.

Στην Πελοπόννησο, η κατάσταση όσον αφορά στο φαινόμενο της ληστείας και της εξέγερσης απέναντι στην κατεστημένη τάξη είναι διαφορετική, όπως επίσης, διαφορετικός είναι και ο τρόπος αντιμετώπισής τους από την εξουσία. Εδώ, η επικοινωνία ανάμεσα στις έκνομες συμπεριφορές και τη νομιμότητα αποκαθίσταται εν μέρει με τη σύσταση του

Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση, ό.π., σσ. 351-369. Ν. Κοταρίδης, «Ο κλεφταρματολός που αν και κατακτημένος εξοπλίσθηκε και λεηλατεί όπως αρμόζει σε κατακτητές: Μία τυπολογία του αρματολισμού», *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 21-90. Σφυρόερας, «Σώματα αντιστάσεως του ελληνισμού», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 144-150. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο, 1833-1843*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1986, σσ. 39-44, και, σσ. 68-69. Σ. Παπαγεωργίου, *Το ελληνικό κράτος (1821-1909)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σσ. 51-64.

3. Σπ. Ασδραχάς, *Σχόλια*, ό.π., σσ. 173-186

δεσμού του «κάπου». Ο δεσμός αυτός, όμως, δημιούργημα των ίδιων των χριστιανικών κοινοτικών αρχών, δεν συνιστά νέο πόλο εξουσίας και όρο για τη δημιουργία σχέσεων πολιτικής ηγεμονίας, ανταγωνιστικών προς τις ήδη υπάρχουσες. Η διεκδίκηση της θέσης του κάπου δεν επαρκεί ώστε να λειτουργήσει ως μηχανισμός ενσωμάτωσης, αφού εκ προοιμίου δεν παρέχει τη δυνατότητα στον κάτοχό της να αναδειχθεί στην ιεραρχία και να καταστεί κοινωνική αυθεντία. Ο ρόλος αυτός στην Πελοπόννησο, ανήκει στους κοινοτικούς άρχοντες. Όσοι, λοιπόν, από αυτούς που εξεγείρονται αποδέχονται τη θέση του κάπου και εντάσσονται στην οθωμανική νομιμότητα, υπάγονται στην εξουσιαστική αρμοδιότητα του προυχοντικού στοιχείου.

Σε περιόδους κρίσης στην Πελοπόννησο, όπου αναφύονται κρούσματα δυσαρέσκειας στις κοινότητες και πληθύνονται οι ληστρικές δραστηριότητες, προκρίνεται από την επίσημη εξουσία η λογική της ανοικτής σύγκρουσης με τις ένοπλες ληστρικές ομάδες, λογική η οποία, συνοδευόμενη και από τη συγκατάθεση της χριστιανικής θρησκευτικής ηγεσίας, υπαγορεύει τη βίαιη καταστολή της εξέγερσης και την εξόντωση των ληστών. Παρά το γεγονός, λοιπόν, των μερικών ενσωματώσεων που επιτυγχάνονται μέσω της σύστασης του δεσμού των κάπων, η λύση για τους ένοπλους συνίσταται στην απομάκρυνσή τους από την Πελοπόννησο και στη συνέχιση της πολεμικής τους δραστηριότητας, είτε μέσω της πειρατείας, είτε μέσω της ένταξής τους στα στρατεύματα των ευρωπαϊκών δυνάμεων που κατέχουν τα Ιόνια Νησιά. Στην περίπτωση αυτή, οι εκπρόσωποι της πρωτόγονης εξέγερσης στην Πελοπόννησο, σε αντίθεση με τους ομολόγους τους των άλλων κατακτημένων περιοχών, έχουν την δυνατότητα να έλθουν σε επαφή με διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, να υποδεχθούν τις νέες ιδέες, όπως επίσης και τις πολιτικές ιδεολογίες που διαδίδονται την εποχή αυτή στον περιβάλλοντα κόσμο της αυτοκρατορίας. Οι άνθρωποι αυτοί συμμετέχουν στην οργάνωση πολιτικών κινήσεων και στη διαμόρφωση πολιτικών προταγμάτων με αποσχιστικούς και ανατρεπτικούς σχεδιασμούς, όσον αφορά τους κατακτημένους ελλαδικούς χριστιανικούς πληθυσμούς της Αυτοκρατορίας. Έτσι, διευρύνουν τις δραστηριότητές τους, εντασσόμενοι σε επαναστατικές κινητοποιήσεις που οργανώνονται και προσανατολίζονται προς αυτή την κατεύθυνση.⁴

Η διαφορετική κοινωνικοπολιτική θέση που κατέχει, αλλά και η φυσιογνωμία που διαμορφώνει ο ένοπλος της Πελοποννήσου —ο οποίος βρίσκεται έξω από τον τόπο του— από τον ένοπλο των άλλων περιοχών στις

4. Ενδεικτικά, βλ. Σπ. Ασδραχάς, *Σχόλια*, ό.π., σ. 176. Α. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 402-424

οποίες έχει επικρατήσει και καθιερωθεί ο δεσμός του αρματολικιού, προσδιορίζουν και τους διαφορετικούς κοινωνικοπολιτικούς προσανατολισμούς τους στη συνθήκη της επανάστασης, στην προοπτική συγκρότησης εθνικού κράτους.

Κατ' αρχήν, η μη ύπαρξη μηχανισμών ενσωμάτωσης των κλεφτών της Πελοποννήσου στην κυρίαρχη οθωμανική νομιμότητα και η διέξοδος που αναζητούν σε άλλου τύπου δραστηριότητες έξω από τα όρια της οθωμανικής επικράτειας και έξω από τα όρια των σχέσεων που συστήνονται στον τόπο τους, προσανατολίζει τους ανθρώπους αυτούς προς την υιοθέτηση προταγμάτων που αναφέρονται σε μορφές συλλογικής δράσης οι οποίες διαφοροποιούνται από αυτές που χαρακτηρίζουν την παραδοσιακή εξέγερση στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας. Οι «πρωτόγονοι της εξέγερσης» αποκτούν δεκτικότητες που, υπό ιδιαίτερες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες και στη δεδομένη πολιτική συγκυρία, τους αναδεικνύουν σε «εθνικούς» οραματιστές και επαναστάτες.⁵ Ο Θ. Κολοκοτρώνης επιστρέφει στον τόπο του ως επαναστάτης, ενώ σε περίπτωση που αποτύχει το κίνημα θα απέλθει από τον τόπο του, με σκοπό όμως να επανέλθει. Ο Κολοκοτρώνης δεν έχει δέση στον τόπο του, παρά μόνο ως επαναστάτης, όχι βέβαια ως πρωτόγονος της εξέγερσης —η συνθήκη αυτή έχει εκλείψει για τον Θ. Κολοκοτρώνη—, αλλά στην προοπτική της σύγκρουσης/πολέμου με τον κατακτητή με σκοπό την εκδίωξή του και την αλλαγή.

Στην αρχή της εξέγερσης στην Πελοπόννησο, οι ένοπλοι βρίσκονται στο πλευρό της κοινοτικής εξουσίας και αναλαμβάνουν να οργανώσουν στρατιωτικά τις επαρχίες που ελέγχονται από τους τοπικούς άρχοντες. Αφού διακρίδουν για την ικανότητά τους στον πόλεμο, ενισχύσουν και επιβάλλουν την παρουσία τους στους τοπικούς μηχανισμούς, θα επιχειρήσουν να αποκτήσουν δικά τους πολιτικά ερείσματα στον τόπο. Στη συγκυρία της επανάστασης, οι άνθρωποι των όπλων αναδιαμορφώνουν από δέση ισχύος και με νέους όρους τις παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμούς με τους τοπικούς πολιτικούς ηγέτες, συστήνοντας πολιτικές συμμαχίες που τους προσδίδουν πολιτική δύναμη και επιρροή στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Στη συνέχεια, βέβαια, διεκδικούν για τον εαυτό τους την κοινωνική και πολιτική ηγεμονία στις επαναστατημένες περιοχές της Πελοποννήσου, γεγονός που

5. Βλ. Σπ. Ασδραχάς, *Σχόλια*, ό.π., σσ. 176. «Στον ξεσηκωμό ανδρών όπως ο πρωτοκλέφτης Κολοκοτρώνης, οι εθνικιστές δυτικού τύπου πρόσφεραν την ηγεσία και προσέδιδαν πανελλαδική μάλλον παρά καθαρά τοπική κλίμακα. Με τη σειρά τους αποκόμιζαν από τις επαναστάσεις το μοναδικό στοιχείο που ενέπνεε δέος, τον μαζικό ξεσηκωμό ενός ένοπλου λαού.» Ε. J. Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1990, σ.190

τους φέρνει, σε μια πρώτη φάση, αντιμέτωπους με τους προύχοντες, με τους οποίους έχουν συγκρουσθεί και κατά το παρελθόν.⁶

Η αναπαραγωγή, λοιπόν, των κοινοτικών πολιτικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας και η ηγεμονική θέση των προυχόντων, που δεμελιώνεται στην αυθεντία της παράδοσης και στη μακρόχρονη εμπειρία και επιρροή που συνεπάγεται η άσκηση της πολιτικής, είναι οι παράγοντες που ευνοούν τη διεύρυνση της εξέγερσης και την επικράτησή της, αφού συμβάλλουν τα μέγιστα στην οικονομική, στρατιωτική και πολιτική οργάνωση του πολέμου ενάντια στην οθωμανική διοίκηση. Το ίδιο σημαντική είναι και η παρουσία των ένοπλων στο τοπικό πλαίσιο –κάπων και κλεφτών.⁷ Στην Πελοπόννησο,

6. Σε ό,τι αφορά τους κάπους, αυτοί επίσης από την αρχή της εξέγερσης στην Πελοπόννησο βρίσκονται στο πλευρό των προυχοντικών οικογενειών του τόπου στις οποίες προσφέρουν υπηρεσία. Όμως, παρά τη συμμετοχή και την ικανότητά τους στις πολεμικές δραστηριότητες, η περιορισμένη πολιτική τους δύναμη και το μειωμένο κοινωνικό τους κύρος δεν τους επιτρέπουν να διεκδικήσουν ηγετικές θέσεις. Ο πόλεμος, πάντως, προσφέρει και σ'αυτούς τη δυνατότητα να αποδεσμευθούν από την επιρροή των πατρώνων τους και να ισχυροποιήσουν τη θέση τους στις επαρχίες. Το επιτυγχάνουν, στο βαθμό που ενώνονται με στρατιωτικούς ηγέτες, όπως ο Θ. Κολοκοτρώνης, με τους οποίους τους συνδέουν, άλλωστε, ισχυροί δεσμοί αίματος, παραδοσιακές σχέσεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης, αλλά και κοινοί στόχοι στη συγκυρία. Όμως, η αναζήτηση τοπικής πολιτικής δύναμης και η διεκδίκηση συμμετοχής στην εξουσία, προσκρούει απέναντι στο ήδη διαμορφωμένο κοινωνικό και πολιτικό καθεστώς που έχουν επιβάλλει οι προύχοντες από τη μία πλευρά και η ανερχόμενη πολιτική δύναμη και επιρροή του Θ. Κολοκοτρώνη -που αναγνωρίζεται πλέον ως ο αδιαφιλονίκητος στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης στον τόπο. Οι δεσμοί της συγγένειας και της αμοιβαιότητας που συνδέουν τους κάπους με τους πολεμικούς αρχηγούς αλλά και τους τοπικούς προύχοντες, δεν θα τους εμποδίσουν να αποδεσμευθούν σταδιακά από την επιρροή τους και να αναζητήσουν την τύχη τους στην υπηρεσία των Προσφωρινών Διοικήσεων.
7. Υπενθυμίζουμε, ωστόσο, ότι η θέση του ένοπλου στην Πελοπόννησο, σε αντίθεση με τη θέση που κατέχει ο αρματολός στη Ρούμελη, δεν συνιστά κοινωνική ηγεμονία. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στους δύο αυτούς χώρους –οι οποίοι αποτελούν το πεδίο του πολέμου αλλά και των συγκρούσεων στην προοπτική πολιτικής ενοποίησής τους– αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνονται και οργανώνονται οι αντιπαλότητες και οι συγκρούσεις ανάμεσα στους προύχοντες και τον κόσμο των όπλων. Έτσι, στη Ρούμελη οι στρατιωτικοί ηγέτες εξοντώνουν τους τοπικούς πολιτικούς τους αντιπάλους, τους προύχοντες, και καθίστανται κυρίαρχοι στο χώρο. Βλ. το παράδειγμα της σύγκρουσης Κοντογιανναίων, αρματολών Πατρατζικίου, με τους προκρίτους Μαυρίλου, Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1832*, Αθήνα, 1939, τ. Α', σσ. 30-34, 114-128, 250. Στην Πελοπόννησο η πολιτική παράδοση είναι διαφορετική, όπως διαφορετικοί είναι και οι συσχετισμοί δύναμης που διαμορφώνονται στη συγκυρία της επανάστασης. Οι ομάδες των κάπων και ο Θ. Κολοκοτρώνης δεν έχουν τη δυνατότητα, αλλά ούτε και την πρόθεση να έλθουν σε ρήξη και να προκαλέσουν ένοπλη σύγκρουση με τους τοπικούς τους αντιπάλους, τους προύχοντες. Στην Πελοπόννησο επικρατεί σχετική ισορροπία δυνάμεων ανάμεσα στα παραδοσιακά και νέα εξουσιαστικά μορφώματα, ισορροπία που καθορίζει και τους όρους της πολιτικής αντιπαράθεσης. Εδώ, παρά το γεγονός ότι στις επαρχίες (π. χ. Καρύταινα) εκδηλώνονται συγκρούσεις ανάμεσα στους κοινοτικούς άρχοντες και τους ανθρώπους των όπλων, οι αντίπαλοι προσανατολίζονται προς την ανεύρεση τρόπων

λοιπόν, οι παραδοσιακά κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες των προυχόντων, όπως επίσης και οι αρχηγοί των όπλων, είναι αυτοί που αναλαμβάνουν την πολιτική οργάνωση της επανάστασης και τη διεξαγωγή του πολέμου ενάντια στους οθωμανούς. Η πολιτική τους όμως εκφράζεται στη διαμόρφωση σχέσεων, δεσμών και μηχανισμών άσκησης και ελέγχου της εξουσίας, στο πλαίσιο των οποίων διασφαλίζονται οι όροι αναπαραγωγής της ηγεμονίας τους στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Η συνθήκη αυτή, όμως, χωρίς να αντιβαίνει στα ιδεολογικοπολιτικά προτάγματα και τις οργανωτικές αρχές τις οποίες επαγγέλλονται οι επαναστατικές διακηρύξεις και εθνεγερτικές νομιμοποιητικές επιταγές, ακυρώνει, πρακτικά, τους πολιτικούς σχεδιασμούς ενοποίησης του χώρου και συγκέντρωσης της εξουσίας των επαναστατημένων περιοχών υπό την κεντρική εξουσία.

Αντίστοιχου τύπου διαπιστώσεις ισχύουν και για τις άλλες περιοχές και, ειδικότερα, για εκείνες που στεγάζουν το δεσμό του αρματολικιού. Η επιτυχία της επανάστασης στις περιοχές αυτές συναρτάται με τη δύναμη και τους όρους κυριαρχίας των τοπικών αρματολών,⁸ οι οποίοι προσχωρούν στην επανάσταση εφόσον δεν διακυβεύεται η ηγεμονία τους στο χώρο που ασκούν τις κυριαρχικές τους δραστηριότητες.⁹ Οι πρακτικές αυτές, όμως, δεν συνάδουν με την πολιτική που αντιπροσωπεύει η Κεντρική Διοίκηση, καθώς αντιβαίνουν στη συγκέντρωση της εξουσίας, στην ίδια την –διατοπική– εθνική προοπτική. Ο πόλεμος, ως διαδικασία που μνημονεύει τους στόχους του, δηλαδή τη

διευθέτησης των μεταξύ τους συγκρούσεων, έχοντας τη μέριμνα –την οποία υπαγορεύει, άλλωστε, η κατάσταση σχετικής ισορροπίας δύναμης– της οικονομίας των συγκρούσεων.

8. Ο θεσμός του αρματολικιού συνιστά ένα σύνολο κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών που διέπουν τη λογική του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας. Οργανώνεται με αναφορά τον τόπο ως συγκεκριμένη λειτουργία, η οποία επιτελείται στο πλαίσιο του διοικητικοπολιτικού μηχανισμού του οθωμανικού κράτους. Το αρματολίκι, ως θεσμός του οθωμανικού κράτους, προσδιορίζει ένα ιδιαίτερο κοινωνικοπολιτικό χώρο λειτουργιών και αρμοδιοτήτων εντός του οποίου διαμορφώνονται συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις και δομές εξουσίας. Για τον αρματολισμό βλ. Σ. Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομία και κοινωνία*, ό.π., σσ. 231-252, Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 21-90. Οι αρματολοί, φορείς αυτών των σχέσεων, καταλαμβάνουν μια συγκεκριμένη κοινωνική θέση και επιτελούν, στο πλαίσιο του χώρου άσκησης των δραστηριοτήτων τους, συγκεκριμένες εξουσιαστικές αρμοδιότητες και λειτουργίες που πηγάζουν από τη θέση τους στο οθωμανικό σύστημα κυριαρχίας. Ο ένοπλος που κυριαρχεί το χώρο και καταλαμβάνει τη θέση του αρματολού, αναγνωρίζεται από την εξουσία ως μοναδικός, απόλυτος κυρίαρχος με πλήρη δικαιδοτική αρμοδιότητα στην περιοχή που ελέγχει. Αυτό σημαίνει ότι οι άλλοι διεκδικητές ή πρώην κάτοχοι της θέσης αυτής είναι υποχρεωμένοι να αποχωρήσουν.
9. Για τη θέση και το ρόλο των ρουμελιωτών οπλαρχηγών στην επανάσταση, βλ. Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σσ. 91-170, και, σσ. 171-140. Σ. Παπαγεωργίου, *Το ελληνικό κράτος*, ό.π., σσ. 51-64. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους*, ό.π., σσ. 39-44.

σύσταση εθνικού κράτους, απαιτεί την πολιτική ενοποίηση του χώρου και στην κατεύθυνση αυτή προσανατολίζεται το νέο πολιτικό-κανονιστικό πλαίσιο, σε αναφορά προς το οποίο ενεργείται η ρύθμιση των τοπικών σχέσεων εξουσίας, επιδιώκεται η ενοποίηση των δεσμών και των πολιτικών διαδικασιών, όσο κι αν τοπικές ιδιαιτερότητες και κοινωνικές ιδιομορφίες έφεραν μέχρι την επανάσταση πολύμορφους δεσμούς και πρακτικές.

Η υλοποίηση της πολιτικής της Διοίκησης προϋποθέτει την επαναδιευθέτηση των παραδοσιακών ρόλων και αρμοδιοτήτων που ασκούνται στο πλαίσιο του αρματολικιού και τη διεκπεραίωσή τους από τη νέα πολιτική αρχή που αναδεικνύεται στις εθνικές συνελεύσεις. Ακόμα καλύτερα, η πολιτική αυτή υποβάλλει την απόσπαση των τοπικών αρχηγών από τον παραδοσιακό ζωτικό τους χώρο, ως την αποτελεσματικότερη μέθοδο υπαγωγής τους στην κεντρική εξουσία. Στο πλαίσιο της πολιτικής που εγκαινιάζει η ελληνική Διοίκηση και σε αντίθεση με την πολιτική που ασκεί το οθωμανικό κράτος, η κεντρική εξουσία, ως δεσμός της νόμιμης άσκησης της κυριαρχίας και μηχανισμός ρύθμισης των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, δεν περιορίζεται απλά στο να επικυρώνει τις πολιτικές ιεραρχίες που προκύπτουν στους τοπικούς συσχετισμούς κοινωνικής δύναμης και ισχύος, αλλά δρά παρεμβατικά στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας, αναδιαμορφώνοντας έτσι τους τοπικούς συσχετισμούς δύναμης και επεμβαίνοντας στην ανάδειξη των τοπικών κοινωνικοπολιτικών ιεραρχιών.¹⁰

10. «Το κράτος επιδιώκει να μετατοπίσει τις ισορροπίες, τις εντάσεις και τις συγκρούσεις με την παραδοσιακή κοινωνία στο πλαίσιο του θεσμοθετημένου πολιτικού πεδίου. (..) Ο πολιτικός μηχανισμός καταλαμβάνει βαθμιαία τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες των τοπικών φορέων αυθεντίας, αποκαθιστώντας νέες ισορροπίες που, χωρίς να αποκόπτονται από τα συμφέροντα και τη δύναμη των τοπικών παραγόντων, αρθρώνονται όλο και περισσότερο σε αναφορά προς ένα ρυθμιστικό σχέδιο του κράτους που αποβλέπει στη συγκέντρωση των κέντρων εξουσίας και στην πολιτική ενοποίηση της κοινωνίας. » Ν. Θεοτοκάς, Ν. Κοταρίδης, «Πολιτικό σύστημα και οριοθέτηση της νομιμότητας. Η λειτουργία της αμνηστείας κατά την οθωνική περίοδο», *Αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη, Αθήνα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991, σ. 230. Στη συνάφεια αυτή εγγράφεται η στάση των στρατιωτικών αρχηγών της Ρούμελης στην επανάσταση τόσο απέναντι στην ελληνική Διοίκηση, όσο και απέναντι στους Σουλιώτες, ή τους Αλβανούς πολεμικούς αρχηγούς. Οπως επίσης και η στάση του Βαρνακιώτη, αργότερα του Καραϊσκάκη, απέναντι στις Προσωρινές Διοικήσεις. Ο Α. Μαυροκορδάτος, ως εκπρόσωπος της Διοίκησης στη Ρούμελη, επιχειρεί να αποδυναμώσει τους ισχυρούς τοπικούς στρατιωτικούς ηγέτες. Στην προσπάθειά του αυτή, προσκαλεί τους ανέστιους οπλαρχηγούς των Σουλιωτών να υπηρετήσουν την ελληνική Διοίκηση και την υπόθεση της επανάστασης, προσφέροντάς τους στρατιωτικά αξιώματα με τα οποία αναγνωρίζονται ως φορείς εξουσίας στο χώρο που παραδοσιακά ασκούν κυριαρχία οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί. Η πολιτική των εκπροσώπων της ελληνικής Διοίκησης, συνίσταται, ακόμα, στο να προσφέρονται θέσεις και αξιώματα στους τοπικούς αντιπάλους των οπλαρχηγών, σ'αυτούς που έχουν εκδιωχθεί από το αρματολίκι, και ακόμα σε οπλαρχηγούς που δεν διαθέτουν και δεν πρόκειται να αποκτήσουν ιδιαίτερη πολιτική δύναμη και επιρροή στο χώρο του

Στην ιστορική αυτή συγκυρία, η κατάσταση στις επαναστατημένες περιοχές παρουσιάζεται ως εξής: Προκειμένου να διευρυνθεί και να εδραιωθεί ο πόλεμος, να δημιουργηθούν κατά συνέπεια οι προϋποθέσεις σύστασης εθνικού κράτους, η νέα πολιτική ηγεσία υποχρεώνεται να στηριχθεί στη στρατιωτική και πολιτική δύναμη, αλλά και στην επιρροή που ασκούν στις επαναστατημένες περιοχές οι παραδοσιακές τοπικές ηγετικές ομάδες, είτε πρόκειται για τους οπλαρχηγούς στη Ρούμελη, είτε πρόκειται για τα τοπικά κέντρα εξουσίας στην Πελοπόννησο, στα οποία περιλαμβάνονται και οι τοπικοί στρατιωτικοί αρχηγοί. Όμως, στο βαθμό που ο πόλεμος επικρατεί και νομιμοποιείται η κίνηση της πολιτικής αυτονομίας από το δυτικό πολιτικό κόσμο, διευρύνονται επίσης και οι διαδικασίες σύστασης δεσμών και μηχανισμών εξουσίας, στο πλαίσιο των οποίων αξιώνεται η εμπέδωση της πολιτικής κυριαρχίας του εθνικού κράτους, η άσκηση δηλαδή μιας νέας μορφής πολιτικής ηγεμονίας με όρους εθνικής επικράτειας στο χώρο και στη θέση των τοπικών παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας.

Η ιστορική συγκυρία χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι η επανάσταση, ως συλλογική δραστηριότητα που διαμορφώνεται κατ'εξοχήν με τη συμμετοχή των τοπικών εξουσιαστικών ομάδων, προσανατολίζεται προς την αλλαγή των υφιστάμενων όρων κοινωνικής και πολιτικής ηγεμονίας που διέπουν την οργάνωση των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών ενοτήτων χώρων, δηλαδή των περιοχών στις οποίες επικρατεί η επανάσταση. Οι διαδικασίες εμπέδωσης της πολιτικής ενοποίησης και συγκεντροποίησης της εξουσίας που επιχειρούνται από τις Προσωρινές Διοικήσεις, θέτουν υπό αίρεση την αρχή της τοπικότητας, στην οποία στηρίζεται η κοινωνική και πολιτική οργάνωση της κατακτημένης κοινωνίας και διασφαλίζονται οι όροι αναπαραγωγής της κυριαρχίας των τοπικών κέντρων εξουσίας. Στο επίπεδο της βιούμενης ιστορίας και εμπειρίας, η συνθήκη αυτή θεωρείται ότι παραβιάζει παραδοσιακά κληρονομημένα προνόμια και κατοχυρωμένα «δίκαια» και, συνεπώς, στρέφεται ενάντια στις παραδοχές, τις επιδιώξεις και τις προσδοκίες του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου.

αρματολικιού. Οι άνθρωποι αυτοί, λόγω της παρουσίας των ισχυρών στρατιωτικών αρχηγών, δεν έχουν πρόσβαση σε διαδικασίες κοινωνικής ανόδου και αξιολογής πολεμικής σταδιοδρομίας στο τόπο τους. Όμως, η Διοίκηση έρχεται αντιμέτωπη με τους τοπικούς οπλαρχηγούς, αφού η πολιτική της διακυβεύει την κυριαρχία τους στην περιοχή. Η «ραδιουργία», όπως αποκαλείται αυτή η πολιτική, προκαλεί την αντίδραση των τοπικών παραγόντων, η οποία εκδηλώνεται είτε με τη μορφή της ανυπακοής και της εξέγερσης ενάντια στους εκπροσώπους της πολιτικής εξουσίας, είτε με την προσχώρησή τους στην οθωμανική νομιμότητα.

Η επανάσταση προχωρεί με ρίξεις που προκαλούν βίαιες ανατροπές και συγκρούσεις, καθώς ο πόλεμος συνιστά τη νέα συνθήκη στο πλαίσιο της οποίας όχι μόνο διασαλεύονται ή/και ανατρέπονται παραδοσιακές ισορροπίες, αλλά, κυρίως, αναιρούνται οι όροι της κοινωνικής και πολιτικής ηγεμονίας των τοπικών αυθεντιών. Η κρισιμότητα της κατάστασης για τους ανθρώπους αυτούς αποδίδεται στο ότι ο πόλεμος και οι κοινωνικές και πολιτικές αναστατώσεις που τον συνοδεύουν παραβιάζουν τις ίδιες τις αρχές στις οποίες θεμελιώνεται η παραδοσιακή κοινωνική τάξη.

Τα διακυβεύματα του εικοσιένα συναρτώνται, λοιπόν, με τους όρους που διαμορφώνουν οι διαδικασίες ενσωμάτωσης των τοπικών κέντρων εξουσίας στη νέα πολιτική τάξη, αλλά και τις συνθήκες προσαρμογής των νέων πολιτικών δεσμών σε κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, όπου η κληρονομιά του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης είναι κάτι περισσότερο από εμφανής. Στο πλαίσιο αυτής της αμφίδρομης ιστορικής διαδικασίας αναδεικνύονται, τόσο οι αντιστάσεις και οι αδράνειες του παραδοσιακού κόσμου απέναντι στην προοπτική δέσμησης νέου τύπου κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, όσο και οι μηχανίες του νέου, υπό συγκρότηση πολιτικού συστήματος να προσανατολίσει τη δράση του και να εφαρμόσει την πολιτική του, ώστε, προσαρμοζόμενο στους περιορισμούς και στα αιτήματα του περιβάλλοντος της δράσης του, να υπηρετεί αποτελεσματικά τις στρατηγικές του επιλογές.

Οι εμπλοκές που εμφανίζονται στο νέο πολιτικό σύστημα που εγκαθιδρύει η επανάσταση εκδηλώνονται με τη μορφή δεσμικών-πολιτικών κρίσεων, ακόμα με τη μορφή ένοπλων συγκρούσεων μεταξύ των επαναστατών. Οι συγκρούσεις αυτές αποτελούν τη συγχρονική εκδήλωση ευρύτερων αντιφάσεων που φέρουν οι φορείς της νέας εξουσίας και οι εκπρόσωποι της παραδοσιακής τάξης, καθώς συναντώνται και οργανώνουν τις σχέσεις τους στο πλαίσιο των Προσωρινών Διοικήσεων.

2. Η επανάσταση παραγωγός εμφυλίων πολέμων

Παρά την ηγεμονική παρουσία του πρίγκηπα Δ. Υψηλάντη και την κινητικότητα που επιφέρει η πολιτική δράση των Φιλικών στην επαναστατημένη Πελοπόννησο, ο κοινωνικός ιστός δεν διασπάται και η παραδοσιακή πολιτική και κοινωνική τάξη δεν ανατρέπεται. Η νέα κατάσταση διαταράσσει βέβαια τις παραδοσιακές πολιτικές ισορροπίες και προκαλεί ανακατατάξεις στους συσχετισμούς πολιτικής δύναμης, χωρίς ωστόσο η διαδικασία αυτή να οδηγεί και στην ανατροπή των παραδοσιακών σχέσεων και δεσμών εξουσίας. Οι στρατιωτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου, αν και συμπαρατάσσονται στον πρίγκηπα και υιοθετούν τις προτάσεις του, στην εξέλιξη των γεγονότων και όταν ακόμη γενικεύεται η σύγκρουση με τους προύχοντες, υπονομεύουν στην πράξη τα πολιτικά του σχέδια.

Η λογική της ανοικτής σύγκρουσης και της ρήξης, την οποία προκρίνουν οι Φιλικοί που ακολουθούν τον πρίγκηπα, δεν βρίσκει σύμφωνο τον Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος διαφοροποιεί τη στάση του και σπεύδει να προστατεύσει τους τοπικούς αντιπάλους. Συμπράττει, επίσης, με την Πελοποννησιακή Γερουσία, αναγνωρίζοντας και ενισχύοντας ουσιαστικά το δεσμό, αποδυναμώνοντας, έτσι, τα σχέδια των Φιλικών και του Υψηλάντη. Τα πολιτικά σχέδια της ομάδας Υψηλάντη προσανατολίζονται προς την ανατροπή ενός κόσμου, μέρος του οποίου αποτελούν βεβαίως οι προύχοντες, αλλά και ο Κολοκοτρώνης, όπως και οι άλλοι στρατιωτικοί αρχηγοί της Πελοποννήσου. Η πολιτική του Υψηλάντη προσβάλλει τις ίδιες τις αρχές του κοινωνικού συστήματος σχέσεων και δεσμών εξουσίας που επιτρέπει στους αρχηγούς των όπλων να αναρριχηθούν μέσα από τον πόλεμο στην κοινωνική και πολιτική ιεραρχία της τοπικής κοινωνίας. Στη συνάφεια αυτή, οι κοινωνικοί καταναγκασμοί και οι κανονικότητες που διέπουν τη συλλογική ζωή και δραστηριότητα στο πλαίσιο των κοινοτικών μηχανισμών, καθώς επίσης και οι ισχυρές και σταθερές δεσμεύσεις με βάση τις οποίες οργανώνονται οι τοπικές σχέσεις εξουσίας, καθιστούν τους κοινοτικούς πληθυσμούς αλληλέγγυους προς τις ηγεσίες τους, γεγονός που προσδιορίζει, τελικά, και τα όρια της δράσης των νέων φορέων της εξουσίας.

Στην Πελοπόννησο, λοιπόν, ο πυρήνας της πολιτικής ομάδας που περιβάλλει και στηρίζει τον Δ. Υψηλάντη δεν κατορθώνει να ενισχύσει τη θέση

του και να πραγματοποιήσει τα πολιτικά του σχέδια.¹¹ Οι εκπρόσωποι της Φιλικής Εταιρείας αποδυναμώνονται σταδιακά, έτσι που, τελικά, παύουν να διαδραματίζουν σημαντικό πολιτικό ρόλο, να ελέγχουν και να καθορίζουν τις εξελίξεις. Οι πελοποννήσιοι στρατιωτικοί ηγέτες, με προεξάρχουσα τη φυσιογνωμία του Θ. Κολοκοτρώνη και με επίκεντρο την πολιτική πατρίδα που ελέγχεται από την οικογένειά του, σταθεροποιούν την πολιτική τους δύναμη στις επαρχίες και αναδεικνύονται σε ρυθμιστές των πολιτικών και πολεμικών εξελίξεων —όπως ακριβώς και οι τοπικοί πολιτικοί τους αντίπαλοι, οι προύχοντες.

Στη νέα πολιτική συγκυρία, η αντιπαλότητα ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες της Πελοποννήσου μεταφέρεται στην κεντρική πολιτική σκηνή και οι ανταγωνισμοί διεξάγονται στο πλαίσιο του νέου πολιτικού-θεσμικού πεδίου που διαμορφώνεται στις εθνικές συνελεύσεις με τη σύσταση της Προσωρινής Διοίκησης. Βέβαια, οι τοπικοί ανταγωνισμοί προσδιορίζονται στη νέα πολιτική συγκυρία από τα συνεχή, μεταβαλλόμενα διακυβεύματα τα οποία συναρτώνται με τη διεύρυνση και εδραίωση της επανάστασης πέρα από την Πελοπόννησο, στην προοπτική πολιτικής ενοποίησης του επαναστατημένου χώρου υπό την πολιτική ηγεσία που αναδεικνύουν οι εθνοσυνελεύσεις.¹² Ας

11. Για το πολιτικό εγχείρημα της ομάδας Υψηλάντη και τη σύγκρουση με τους πρόκριτους, βλ. Απ. Δασκαλάκης, *Οι τοπικοί οργανισμοί της επαναστάσεως του 1821 και το πολίτευμα της Επιδάυρου*, Αθήνα, 1966, ιδίως, «Η Πελοποννησιακή Γερουσία και η έρις Υψηλάντου-προκρίτων», σσ. 17-55, και «Τα ανταλλαγέντα μεταξύ Υψηλάντου και προκρίτων σχέδια οργανισμού της Πελοποννήσου», σσ. 228-232. Α. Δεσποτόπουλος, «Η εξέλιξη της επαναστάσεως κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 137-141. Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση της επαναστάσεως», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., σσ. 197-199. Σ. Σπηλιάκος, *Η συνέλευσις των Καλτεζών και η πρώτη Πελοποννησιακή Γερουσία*, Πειραιεύς, εκδ. Ελληνικής αυτογνωσίας, 1961, σσ. 84-108, και, Ν. Ροτζάκος, «Οι παραστάσεις του ηγεμόνα/κηδεμόνα. Το πολιτικό εγχείρημα του Δ. Υψηλάντη», *δοκίμες*, 3(1995), σσ. 79-105.

12. Τα διακυβεύματα που προσδιορίζουν τους όρους συγκρότησης πολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών αλλά και συγκρούσεων αναφορικά με το ζήτημα της εξουσίας και της προοπτικής της επανάστασης, δεν υπερκαθορίζονται από αδιαπραγμάτευτες ταυτότητες/θέσεις —τις δομικές σταθερές των εξουσιαστικών σχέσεων της παραδοσιακής κοινωνίας—, οι οποίες θεωρήθηκαν κάποιες φορές ως οντολογικού τύπου αντιθέσεις, όπως προύχοντες/κλέφτης, που μεταφέρονται στην επανάσταση στη μορφή πολιτικοί/στρατιωτικοί, ολιγαρχικοί/δημοτικοί. Η επανάσταση ως πόλεμος και πεδίο διάρρηξης αλλά και δημιουργίας κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, συνιστά μια συνεχή διαδικασία παραγωγής διακυβευμάτων και ταυτοτήτων, όπου επαναπροσδιορίζονται σχέσεις, θεσμοί και ιεραρχίες, αποδιαιρθρώνονται και ανασυστήνονται δεσμοί και αλληλεγγυότητες. Οι σχέσεις του προύχοντα με τον κλέφτη στο πλαίσιο του συστήματος της κατάκτησης στην Πελοπόννησο είναι διαφορετικού τύπου από τις σχέσεις του πελοποννήσιου προύχοντα με τον πελοποννήσιο στρατιωτικό στην επανάσταση, διότι η κατάκτηση και η επανάσταση αποτελούν διαφορετικές ιστορικές συνθήκες και διακριτά πεδία σχέσεων και θεσμών εξουσίας. Κατά συνέπεια, είναι διαφορετικές και οι μορφές αλλά και οι

δούμε, όμως, πώς προσδιορίζεται η τοπική πολιτική διαμάχη –είτε ανάμεσα στους προύχοντες είτε αναφορικά με τον έλεγχο των τοπικών κέντρων εξουσίας– ανάλογα με την πολιτική συγκυρία, σε συνάρτηση με τις ευρύτερες αλλαγές που προκαλεί στον ζωτικό κοινωνικό τους χώρο η επανάσταση ως διαδικασία ανάδειξης νέων πολιτικών αρχών οργάνωσης και μορφών άσκησης της εξουσίας.

Ο προσδιορισμός του αντιπάλου και των πολιτικών ταυτοτήτων δεν είναι ποτέ μονοσήμαντος, αλλά η αντιπαλότητα και η ταυτότητα αναπροσδιορίζονται σε σχέση με το πλαίσιο όπου εγγράφεται κάθε φορά η σύγκρουση στην οποία εμπλέκονται ή την οποία προκαλούν οι ομάδες αυτές με τη συμμετοχή τους στην επανάσταση. Ταυτόχρονα, μεταβάλλεται και το ίδιο το διακύβευμα της σύγκρουσης, ανάλογα με τις μέριμνες ή τους καταναγκασμούς που επιβάλλει η συγκυρία. Θα τις ονομάσουμε παραδοσιακού τύπου συγκρούσεις όσες διεξάγονται ανάμεσα στους τοπικούς φορείς εξουσίας και που εκδηλώνονται σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης στην Πελοπόννησο. Με τον προσδιορισμό αυτό, εννοούμε ότι οι συγκρούσεις αυτού του τύπου αναφέρονται σε πολιτικές στοχοθετήσεις, εκφράζουν αξίες και συμφέροντα που εγγράφονται και δεν αντιβαίνουν τις γενικά αναγνωρισμένες παραδοχές, στις οποίες θεμελιώνονται οι παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας. Οι συγκρούσεις αυτές διενεργούνται εν όψει της εξισορρόπησης των συσχετισμών δύναμης σε τοπικό επίπεδο και διευθετούνται μέσω διαδικασιών αναπροσαρμογής και ρύθμισης των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στις τοπικές ηγεσίες.

προσανατολισμοί αυτών των σχέσεων σε αναφορά με την κατάκτηση (προσαρμογή σε μια κατάσταση/οθωμανική εξουσία και κοινοτική τάξη και νομιμότητα) και σε αναφορά με την επανάσταση (αλλαγή της κατάστασης/ελληνική Διοίκηση/νέοι θεσμοί και αρχές νομιμότητας). Η σχέση αντιπαλότητας του προύχοντα με τον κλέφτη στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας δεν εκβάλλει αυτοματικά σε πρακτικές στην επανάσταση που υποτίθεται ότι αναφέρονται σε πάγια αντιτιθέμενα συμφέροντα, στόχους και επιδιώξεις τα οποία διακρίνουν σταθερά και αμετάκλητα τον αντίπαλο/προύχοντα, στρατιωτικό, ανεξάρτητα από τους καθορισμούς της συγκυρίας. Εάν θεωρήσουμε με τον τρόπο αυτό τις σχέσεις που διαμορφώνονται ανάμεσα στους στρατιωτικούς ηγέτες και τους προύχοντες της Πελοποννήσου στην επανάσταση και αναζητήσουμε έτσι τη σημασία της δράσης τους στη συγκυρία, δηλαδή στην «οντολογία» της αντίθεσης «προύχοντα/κλέφτη», τότε μπορεί να παρανοήσουμε το ιδιαίτερο ιστορικό βάθος των συγκρούσεων αυτών και το πλαίσιο αναφοράς τους σχετικά με τα πεδία στα οποία εκδηλώνεται η δράση των ομάδων αυτών στην επανάσταση. Ενδέχεται, να παρανοήσουμε τις αρχές λογισμού, τις ιδεολογικές σταθερές που διέπουν τις κοινωνικοπολιτικές σχέσεις εξουσίας της τοπικής κοινωνίας, ακόμα τους όρους με αναφορά τους οποίους οι τοπικές αυτές εξουσιαστικές ομάδες επεξεργάζονται, οργανώνουν και εκδηλώνουν τη δράση τους στη συγκυρία, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές που προκαλούνται στο ευρύτερο περιβάλλον τους.

Αυτού του τύπου οι συγκρούσεις αντιδιαστέλλονται από εκείνες που εκδηλώνονται, καθώς εισβάλλουν στο νέο πολιτικό πλαίσιο νέες κοινωνικές και πολιτικές ομάδες που με τη δράση τους αντιστρατεύονται τις αξίες και τις αρχές, στις οποίες θεμελιώνεται η «νομιμότητα» του παραδοσιακού συστήματος σχέσεων και δομών εξουσίας. Οι συγκρούσεις αυτές εκδηλώνονται εν όψει της οργάνωσης κεντρικής πολιτικής εξουσίας και αναφορικά με τις δικαιοδοτικές αρμοδιότητες και πολιτικές διαδικασίες που εγγυώνται τη νέα κρατική νομιμότητα και διασφαλίζουν τη λειτουργία του νέου πολιτικού συστήματος. Από την άποψη αυτή, εκδηλώνουν τη δυναμική των νέων σχέσεων και μορφών εξουσίας που οργανώνονται στο πλαίσιο των δεσμών του κράτους —των Προσωρινών Διοικήσεων— που αναλαμβάνουν να διαχειρισθούν την οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης.

Στο πλαίσιο αυτής της θεματοποίησης αίρεται η χρονολογικού τύπου διάκριση ανάμεσα σε «πρώτο» και «δεύτερο εμφύλιο» που συσκοτίζει το ιδιαίτερο περιεχόμενο των ανταγωνισμών και του αντικειμένου της διαμάχης στα διάφορα πολιτικά και κοινωνικο-πολιτισμικά περιβάλλοντα. Στην κατεύθυνση αυτή θα μπορούσαμε να ανασυστήσουμε την πολυσημία των προταγμάτων που παράγονται με τη δράση των ανθρώπων και να αποδεσμεύσουμε τη δυναμική της κοινωνίας του εικοσιένα, να αναδείξουμε τα κεντρικά διακυβεύματα που δέτει η επανάσταση και η προοπτική συγκρότησης εθνικού τύπου κράτους.

Στο πλαίσιο της εννοιολογικής διάκρισης των συγκρούσεων που προτείνουμε, οι συγκρούσεις της επανάστασης δεν απογράφονται ως «δύο εμφύλιοι», ακολουθώντας τη χρονολογική διαδοχή και εξέλιξη των γεγονότων. Επίσης, η διάκριση που επιχειρούμε δεν αναφέρεται σε ιδεολογικού τύπου παραδοχές περί «ελαττωμάτων της φυλής» και «διχόνοιας του έθνους» ή, ακόμα, περί «φιλαρχίας». Παραπέμπει σε τυπικές πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές στο πλαίσιο μιας διαμάχης που παράγει η διαδικασία συγκρότησης κράτους και που οδηγείται μέχρι την ένοπλη αναμέτρηση στα 1824. Τα γεγονότα αυτά μνημονεύουν τις αντιφάσεις που παράγονται στο πλαίσιο των αυτών προταγμάτων, όπως είναι η «αποκατάσταση του έθνους» και των «δικαίων» του, καθώς η διαχείρισή τους αφορά στα ετερόκλητα κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα που αναλαμβάνουν το βάρος της αποδέσμευσης από το οθωμανικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια, το πρόταγμα της «αποκατάστασης του έθνους» και των «δικαίων» του παράγει συγκρούσεις που έχουν να κάνουν, όχι μόνον με την πραγμάτωσή του, αλλά και με τον προσδιορισμό του.

στον πολιτικό κόσμο της δύσης και από τη θέση αυτή επιχειρούν να προσδιορίσουν τις πολιτικές εξελίξεις της επανάστασης.¹³

Παρά το γεγονός ότι δεν τους αναγνωρίζονται εξουσιαστικά δικαιώματα στον τόπο, με βάση τα παραδοσιακά κριτήρια, όπως συμβαίνει με τις τοπικές αυθεντίες, εν τούτοις αντλούν τη δύναμή τους από το γεγονός ότι χάρη στους τίτλους τους, την υψηλή κοινωνική θέση και τις γνωριμίες τους, αλλά κυρίως χάρη στις γνώσεις και τις διοικητικές τους ικανότητες, καθίστανται απαραίτητοι στην προσπάθεια νομιμοποίησης της εξέγερσης και του αιτήματος της πολιτικής αυτονομίας –στις διαδικασίες, δηλαδή, συγκρότησης κρατικής οργάνωσης. Οι άνθρωποι αυτοί, με την άφιξή τους στο χώρο που διεξάγεται η επανάσταση, προσανατολίζονται προς τη σύσταση πολιτικών σχηματισμών και δεσμών που θα αναλάβουν την οργάνωση και διεξαγωγή του πολέμου στις επαναστατημένες περιοχές –όπου και αποκτούν πολιτικά αξιώματα. Όταν ο Δ. Υψηλάντης θέτει, μετά την άφιξή του στην Πελοπόννησο, με νέους όρους το ζήτημα της εξουσίας, αμφισβητεί τις κατεστημένες τοπικές ιεραρχίες και παραβλέπει τους τοπικούς δεσμούς εξουσίας, νέου τύπου πολιτικοί παράγοντες εισβάλλουν στην επανάσταση και επιχειρούν, με την επιβλητική παρουσία του Α. Μαυροκορδάτου και τη συνεπικουρία του Θ. Νέγρη, να επιβάλουν την ηγεμονία τους στην περιοχή της Ρούμελης, δηλαδή, να εμπεδώσουν μια άλλη λογική διοίκησης, να εγκαταστήσουν ένα διάφορο από το προϋχοντικό και υψηλάντικο πολιτικό παράδειγμα.

Η Πελοπόννησος, αν και, στην αρχή της επανάστασης, είναι το κέντρο των πολιτικών εξελίξεων, δε φαίνεται να ευνοεί, στη δεδομένη πολιτική συγκυρία και υπό τους ήδη διαμορφωμένους συσχετισμούς πολιτικής δύναμης, πολιτικούς όπως ο Α. Μαυροκορδάτος και ο Θ. Νέγρης, που επιδιώκουν, εκτός από τη συμμετοχή τους στην εξουσία, την οργάνωση της Διοίκησης και τον προσδιορισμό των προσανατολισμών της. Έτσι, οι Α. Μαυροκορδάτος και Θ. Νέγρης, χωρίς να παρεμβαίνουν ενεργά στις αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις πολιτικές φατρίες της Πελοποννήσου και το περιβάλλον του Δ. Υψηλάντη,

13. Ενδεικτικά, βλ. Ν. Διαμαντούρος, «Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους στην επανάσταση και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις», στο, *Η Επανάσταση του '21*, Αθήνα, ΚΜΕ/ Σύγχρονη Εποχή, 1981, σσ. 151-161. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο*, ό.π., σσ. 51-53, και, σσ. 94-100. Για τη διαμόρφωση νέων πολιτικών ταυτοτήτων στο πλαίσιο της συγκρότησης δυτικού τύπου κράτους και τις νέες πολιτικές ελίτ, βλ. Η. Τ. Benda, «Non-western intelligentsias as political elites», στο, J. Kautsky (ed.), *Political Change in Underdeveloped Countries*, Νέα Υόρκη, J. Wiley, 1963, σσ. 235 κ.ε. Για τη δημιουργία του «Esprit d'État» στο πεδίο της κοινωνικής αναπαραγωγής, την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους και τον ενοποιητικό του ρόλο στο πλαίσιο της κοινωνίας, P. Bourdieu, *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, Παρίσι, Seuil, 1994, το κεφάλαιο, «Esprits d'État. Genèse et structure du champ bureaucratique», σσ. 101-145. M. Weber, «L'État rationnel», ό.π., σσ. 356-386.

επιβάλλονται στη Ρούμελη και, ως εκπρόσωποι των επαναστατημένων αυτών περιοχών, πρωταγωνιστούν στις κινήσεις για τη σύσταση «εθνικής βουλής».¹⁴

Στη διάρκεια της επανάστασης και στο πλαίσιο της κεντρικής Διοίκησης, η ομάδα των «ετεροχθόνων» πολιτικών καταλαμβάνει την κορυφή της πολιτικής ιεραρχίας, συστήνοντας ουσιαστικά μια νέα πολιτική ελίτ. Από τη θέση αυτή, επιχειρεί να εφαρμόσει τις αντιλήψεις της για την πολιτική οργάνωση της επανάστασης και να εμπεδώσει τη νέα πολιτική τάξη. Η πολιτική παρουσία και δύναμη αυτών των πολιτικών συναρτάται απολύτως με τη διεύρυνση των νέων διαδικασιών θέσμησης και εμπέδωσης αρχών νομιμότητας και την παραγωγή νέων, διάφορων και, συνεπώς ανταγωνιστικών προς τις κατεστημένες, σχέσεων και μορφών πολιτικής κυριαρχίας που εγγράφονται στην προοπτική ενός σύγχρονου, δυτικού τύπου, εθνικού κράτους.¹⁵

Οι Προσωρινές Διοικήσεις που εκλέγονται από τις εθνικές συνελεύσεις συστήνουν ένα νέο πεδίο, όπου οργανώνονται, ρυθμίζονται και εξισορροπούνται νέες σχέσεις δύναμης και εξουσίας. Η τακτική συμμαχία εξουσιαστικών ομάδων και πολιτικών παραγόντων —όπως είναι το πολιτικό μέτωπο που σχηματίζεται από τους Α. Ζαΐμη και Α. Λόντο, τον κύκλο του Α. Μαυροκορδάτου, τους Υδραίους προύχοντες και τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς υπό τον Ι. Κωλέττη—, οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα και με διαφορετικούς πολιτικούς προσανατολισμούς, ανατρέπει τις παραδοσιακές ισορροπίες που έχουν αποκατασταθεί μετά την αποτυχία του Δ. Υψηλάντη να υλοποιήσει το πρόγραμμα της Φιλικής Εταιρείας. Τα νέα πολιτικά μέτωπα ενισχύουν τη θέση και το ρόλο της

14. Για τις πολιτικές κινήσεις του Μαυροκορδάτου και του πολιτικού του κύκλου στην επανάσταση, βλ. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, Αθήνα, Μέλισσα, 1968, τ. Β', σσ. 56-75, σσ. 106-127, σσ. 304-322 και σσ. 324-335. Βέβαια, ο Δ. Κόκκινος, όπως επίσης και άλλοι ιστορικοί της επανάστασης [βλ. Τ. Σταματόπουλος, *Ο εσωτερικός αγώνας*, Αθήνα, Κάλβος, 1972, τ. Β', σ. 253, Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας. Νεώτερη Β'*, Αθήνα, εκδ. «20ος αιώνας», τ. 10(1821- 1832), στο κεφάλαιο, «Ο Αλ. Μαυροκορδάτος και ο ρόλος του», σσ. 339-355] συνδέουν τις πολιτικές ενέργειες του Μαυροκορδάτου με τη «ραδιουργία». Ο «ραδιούργος Φαναριώτης», λοιπόν, ο οποίος εισάγει νέα πολιτικά ήθη στην επανάσταση, συνιστά ένα στερεότυπο της πολιτικής φιλολογίας της εποχής που αναπαράγεται και στο πλαίσιο της ιστοριογραφίας του εικοσιένα. Με βάση αυτό το στερεότυπο αποδίδονται τα διακυβεύματα της επανάστασης και χαρακτηρίζεται η πολιτική δράση των «Hommes d' État» στην προοπτική συγκρότησης κράτους. Για τον τρόπο με τον οποίο έχει αντιμετωπίσει τον Μαυροκορδάτο η ελληνική ιστοριογραφία, βλ. Χ. Λούκος, «Οι τύχες του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση», στο συλλογικό αφιέρωμα, *Η επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή-Κατηφόρη*, Αθήνα, ΕΜΝΕ, 1994, σσ. 93-106.

15. Ν. Διαμαντούρος, *Η επανάσταση του '21*, ό.π., σσ. 153-161. D. Apter, *The Politics of Modernisation*, Chicago Univ. Press, 1965. B. Badie, «L' hégémonie progressive de la modernité politique occidentale», ό.π., σσ. 57-107. P. Bourdieu, «Esprits d'État. Genèse et structure du champ bureaucratique», ό.π., σσ. 101-145.

Διοίκησης απέναντι στα τοπικά κέντρα εξουσίας που έχουν συσταθεί στην Πελοπόννησο, όπως είναι η Πελοποννησιακή Γερουσία, και ελέγχονται από τους στρατιωτικούς και τον Θ. Κολοκοτρώνη, με τον οποίο συμπράττουν και κάποιοι προύχοντες.¹⁶

Οι κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις και οι δεσμικές αλλαγές που τροφοδοτούν η επανάσταση και ο πόλεμος, ως διαδικασίες συγκρότησης νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας, διαμορφώνουν ένα νέο πολιτικό πεδίο διεκδικήσεων και ανταγωνισμών. Το σημαντικό και το «νέο» σ' αυτές τις εξελίξεις είναι ότι, παρ' όλες τις αντιπαλότητες και τις συγκρούσεις που συνέλκει αυτή η διαδικασία, διασφαλίζεται, κατ' αρχήν, η πολιτική επικοινωνία και η συγκρότηση ενός διατοπικού (εν είδει επικράτειας) πεδίου πολιτικής αντιπαράθεσης. Με άλλα λόγια, παρά τις συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις, η επανάσταση, ως διαδικασία άρσης των πλευρικών οριοθετήσεων και σύστασης ενός ενοποιητικού πολιτικού μηχανισμού, δεν ακυρώνεται ποτέ, από τη στιγμή που τα ετερόκλητα κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα διάβηκαν το κατώφλι μιας ανεπίστρεπτης ρήξης και ασυνέχειας. Στη συνάφεια εγκαθίδρυσης αυτών των νέου τύπου σχέσεων και δεσμών εξουσίας που εγκαινιάζονται στη συγκυρία της επανάστασης ανάγονται οι διαδικασίες της ρήξης με τις κατεστημένες σχέσεις και δομές εξουσίας, καθώς και το διακύβευμα των συγκρούσεων ανάμεσα στις παραδοσιακά κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες του τόπου και τους φορείς της νέας εξουσίας.

Αναφερθήκαμε παραπάνω στο σχηματισμό ενός πολιτικού «διατοπικού» μετώπου που περιλαμβάνει ετερόκλητα πολιτικά μορφώματα και αναλαμβάνει την εξουσία στο πλαίσιο της Προσωρινής Διοίκησης. Ωστόσο, οι διαφορετικές καταβολές και προσανατολισμοί των πολιτικών αυτών παραγόντων που ασκούν την εξουσία στο πλαίσιο της Διοίκησης, αναδεικνύουν, βέβαια, τη δυναμική των εξελίξεων αλλά και τις αντιφάσεις του εγχειρήματος. Διότι οι διαφορές αυτές ανάγονται σε διακριτές, στρατηγικού χαρακτήρα, πολιτικές προοπτικές, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τις συγκρούσεις που παίρνουν τη μορφή κυβερνητικής κρίσης και οδηγούν στην παραίτηση των Α. Ζαΐμη και Α. Λόντου.¹⁷

16. Για τις πολιτικές εξελίξεις που σημειώνονται στο χώρο της επανάστασης και τις κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις που συνοδεύουν τις διαδικασίες συγκρότησης των νέων πολιτικών δομών της κεντρικής Διοίκησης, βλ. Ι. Γιαννόπουλος, «Η επανάσταση κατά το 1823», στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 295-300, και, 307-313. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Γ', σσ. 495-527. Γ. Ασπρέας, *Πολιτική ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος, 1821- 1928*, Αθήνα, εκδ. Σιδέρη, 1930, τ. Α'(1821-1865), σσ. 1-70.

17. Ενδεικτικά, βλ. Δ. Κατηφόρη, «Τα πολιτικά γεγονότα από τον Ιούλιο έως τον Δεκέμβριο», στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., σσ. 353-355. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Δ', σσ. 430-432.

Στη συγκυρία της κρίσης, η λογική που διέπει την παρουσία και δράση των πελοποννησίων παραγόντων που στηρίζουν τη Διοίκηση ανάγεται σε διαφορετικούς στρατηγικούς προσανατολισμούς από αυτούς των νέων φορέων της εξουσίας που αναδεικνύονται μέσα από τη συμμετοχή τους στις λειτουργίες και τους μηχανισμούς των νέων πολιτικών δεσμών. Στη διάρκεια των εξελίξεων, οι πελοποννήσιοι προύχοντες ανασυντάσσονται, προκειμένου να αντιπαραταχθούν στην Διοίκηση, όταν, μάλιστα, αντιλαμβάνονται ότι οι επιλογές που καλούνται να υπηρετήσουν δεν στρέφονται απλά ενάντια σε συγκεκριμένα πρόσωπα και πρακτικές, αλλά και ενάντια στους ίδιους, τον κόσμο τους. Με άλλα λόγια, η πολιτική της Διοίκησης που υλοποιούν απειλεί το σύνολο των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, στις οποίες στηρίζεται η κυριαρχία τους στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας.

Οι πολιτικές πρακτικές των προύχοντων της Πελοποννήσου που πλαισιώνουν την Κεντρική Διοίκηση εξορθολογίζονται και νομιμοποιούνται αναγόμενες στις ίδιες αρχές, με βάση τις οποίες συγκροτείται το νέο πολιτικό-δεσμικό πεδίο, του οποίου αποτελούν, εξάλλου, βασική πολιτική συνιστώσα. Ωστόσο, η κρίση στις σχέσεις εξουσίας, που παρουσιάζεται στη συγκυρία ως κρίση των πολιτικών δεσμών, παραπέμπει σε μια αντίφαση που εδρεύει στο επίκεντρο των νέων δεσμών και χαρακτηρίζει τις πολιτικές διαδικασίες της επανάστασης: οι τοπικές αυθεντίες, προκειμένου να συμμετέχουν στην κεντρική εξουσία, δεν μπορούν παρά να αποδέχονται και να νομιμοποιούν μια στρατηγική πολιτικής ηγεμονίας της Κεντρικής Διοίκησης, ενός δεσμού εξουσίας που αναιρεί πρακτικά τους όρους ύπαρξης των τοπικών κέντρων εξουσίας, όπου συγκροτούνται και ενδυναμώνονται οι πολιτικές τους στρατηγικές.

Οι αντιπαλότητες ανάμεσα στις διάφορες εξουσιαστικές ομάδες της Πελοποννήσου αφ' ενός και την πολιτική ελίτ που ηγεμονεύει στο πλαίσιο της Διοίκησης αφ' ετέρου, εκδηλώνονται βέβαια ως κρίση νομιμοποίησης των δεσμών και των εξισορροπητικών λειτουργιών της κεντρικής εξουσίας, δηλαδή ως κρίση των Προσωρινών Διοικήσεων. Ωστόσο, το δεμελιώδες διακύβευμα της σύγκρουσης ανάγεται στη λογική και τη δυναμική της ιστορικής συγκυρίας, πέρα από τις ερμηνείες και τους εξορθολογισμούς που παράγονται στο πλαίσιο της συγκυριακής δράσης. Η προοπτική συγκρότησης κράτους, έτσι όπως εγκαινιάζεται στη συγκυρία και με τον τρόπο που διαμορφώνονται νέοι πολιτικοί συσχετισμοί, διακυβεύει τους όρους ύπαρξης των παραδοσιακών μορφών κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, ανατρέποντας ισορροπίες με βάση τις οποίες συστήνονται και διασφαλίζονται οι δεσμοί και οι ιεραρχίες της τοπικής κοινωνίας.

ένταξή τους στην επανάσταση και υποδέχονται τα προτάγματα και τις επιταγές της νέας πραγματικότητας.

Εν όψει της σύγκρουσης με τον κοινό αντίπαλο που είναι η νέα πολιτική τάξη, ενεργοποιούνται παραδοσιακές αμοιβαιότητες και αλληλεγγυότητες της τοπικής κοινωνίας, αναδιοργανώνονται συμμαχίες μεταξύ αντιπάλων, άσπονδων εχθρών και, σε κάθε περίπτωση, ανθρώπων που αντιλαμβάνονται ως πρώτη προτεραιότητα τη διαφύλαξη του πεδίου και την αναπαραγωγή των όρων της κοινωνικής και πολιτικής τους ηγεμονίας. Η διασφάλιση των όρων της ύπαρξής τους που απειλούνται συστήνεται ως ένα πολιτικό σχέδιο στο πλαίσιο του οποίου υποχωρούν προσωπικές ή φατριαστικές διαφορές και αντιθέσεις, καθώς έχουν τη γνώση ότι πρόκειται για διευθετήσιμες διενέξεις, υπό τον όρο, βέβαια, ότι θα αποτραπεί η απειλή που αντιπροσωπεύει η Κεντρική Διοίκηση για τους παραδοσιακούς πολιτικούς δεσμούς.

Η διαδικασία εγκαθίδρυσης δεσμών και μηχανισμών συγκέντρωσης της εξουσίας και δημιουργίας νέων σχέσεων και μορφών πολιτικής κυριαρχίας σε κοινωνικά περιβάλλοντα με ήδη διαμορφωμένες πολιτικές ιεραρχίες και παγιωμένες πρακτικές σύστασης των εξουσιών τους, συνιστά παράγοντα συγκρούσεων και αποσταθεροποίησης της παραδοσιακής κοινωνικής και πολιτικής τάξης. Η διαδικασία ισχυροποίησης της Κεντρικής Διοίκησης, η διεύρυνση του ρόλου της στον επανακαθορισμό των παραδοσιακών κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας, φέρει τις αντιφάσεις που συνοδεύουν την ίδια την κατίσχυση του σχεδίου της πολιτικής αυτονομίας. Η διαδικασία αυτή, όπως ακριβώς και η αντίδραση που προκαλείται ως κίνηση ακύρωσής της, τροφοδοτούνται από τη δράση των ίδιων των ανθρώπων και των ομάδων που συμμετέχουν στην ανατροπή του οθωμανικού συστήματος κυριαρχίας, όπου διαμορφώθηκαν και οι όροι για τη διατήρηση και αναπαραγωγή της κυριαρχίας τους στην τοπική κοινωνία.

Η επανάσταση έρχεται, έτσι κι αλλιώς, να διαρρήξει τις παραδοσιακές, κατεστημένες κοινωνικο-πολιτικές σχέσεις και ισορροπίες – και όλοι γνωρίζουν ότι δεν γίνεται αλλιώς. Στη διαδικασία αυτή εμπλέκονται πολιτικοί παράγοντες και κοινωνικές ομάδες που έρχονται από διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα και αντιμετωπίζουν με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα της εξουσίας, αλλά, κυρίως, τους προσανατολισμούς της κοινωνίας στη διάρκεια και μετά τον πόλεμο. Ο καθένας αντιλαμβάνεται με το δικό του ιδιαίτερο και διαφορετικό τρόπο το ρόλο του και την παρουσία του στο νέο κοινωνικοπολιτικό και δεσμικό πλαίσιο που συγκροτείται στη διάρκεια της επανάστασης, δηλαδή το «δίκιο του» που αναπληρώνει την απόσχιση του από

τις σταθερότητες και τις ισορροπίες της οθωμανικής κατάκτησης και προβάλλεται στα «δίκαια του έθνους».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ

ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. Οι πρωταγωνιστές της επανάστασης και η δράση τους

Στο κείμενο αυτό θα επιχειρήσουμε να ανασυστήσουμε όψεις της πολιτικής συγκυρίας, όπου συστήνονται οι αντιπαλότητες και διεξάγονται οι συγκρούσεις που συνοδεύουν την επανάσταση και τη διαδικασία εγκαθίδρυσης του ελληνικού κράτους. Κατ'αρχάς, θα παρουσιάσουμε το ιστορικό συγκείμενο της πολιτικής κρίσης που εκδηλώνεται στα 1824 στο επίπεδο της κεντρικής εξουσίας, το ιστορικό των γεγονότων και το πολιτικό σκηνικό της περιόδου. Η κατανόηση όμως και ανάδειξη των μηχανισμών παραγωγής των συγκρούσεων που σηματοδοτούν την επανάσταση, απαιτεί τη διερεύνηση των κοινωνικοοικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών όρων που προσδιορίζουν τη θέση και τη δράση των ανθρώπων και των ομάδων που εμπλέκονται στην επανάσταση, δηλαδή, των δρώντων παραγόντων της σύγκρουσης. Οι όροι αυτοί αναφέρονται τόσο στις παραμέτρους της πολιτικής συγκυρίας, τις τομές και τις ασυνέχειες που παράγει ο πόλεμος στη ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών, όσο και σε συνέχειες και σταθερές ευρύτερης διάρκειας από τη συγχρονική εκδήλωση των γεγονότων και των έκδηλων διακυβευμάτων των συγκρούσεων της επανάστασης.

Το ερμηνευτικό μας εγχείρημα συνίσταται στην ανασύσταση της ιστορικής συγκυρίας ως διαδικασίας διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο παριστάνονται από τους ίδιους τους δρώντες παράγοντες οι συγκρούσεις της επανάστασης και το ιδιαίτερο κάθε φορά αντικείμενο διαμάχης. Στην κατεύθυνση αυτή, οι όροι συγκρότησης της ταυτότητας, της αντιπαλότητας και της σύγκρουσης, παράγονται στην πολιτική συγκυρία και αναφέρονται στους όρους με τους οποίους αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά υποκείμενα τα ηθελήμενα ή αθέλητα παράγωγα της συλλογικής δράσης, καθώς επενεργούν στη ζωή τους και μεταβάλλουν τις συνθήκες της κοινωνικής και πολιτικής τους ύπαρξης. Βέβαια, η ανασύσταση της λογικής των συγκρούσεων παραπέμπει στη διερεύνηση αυτού που ορίζεται και εκφέρεται ως αντικείμενο διαμάχης από κοινωνικά υποκείμενα τα οποία έχουν διαφορετικές κοινωνικές καταβολές, νομιμοφροσύνη και προσανατολισμούς, και στη δράση των οποίων στη συγκυρία εντυπώνονται αυτοί οι κοινωνικοί καταναγκασμοί και μνημονεύονται οι ιδιαίτεροι όροι προσαρμογής στη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα.

Έτσι, η παρουσίαση των πρωταγωνιστών και η περιγραφή της εξέλιξης και διαδοχής των γεγονότων που οδηγούν στην εμπόλεμη κατάσταση στα 1824, προϋποθέτει ταυτόχρονα τη διερεύνηση του ιδεολογικού σύμπαντος και του

σύστημα των πολιτικών νοοτροπιών και πρακτικών, ως προς τις οποίες οι παράγοντες των συγκρούσεων εξορδολογίζουν και νομιμοποιούν τη δράση και τις σχέσεις τους απέναντι σε κοινωνικές κατηγορίες και τις πολιτικές ομάδες που εμπλέκονται στην επανάσταση. Με άλλα λόγια, μας ενδιαφέρει η σημαντική των γεγονότων, η ανασύσταση των ιστορικών όρων παραγωγής τους ως ενδεχόμενα. Τα γεγονότα αυτά, ως στοιχεία ανασύστασης και οριοθέτησης της εμπειρίας, αποτελούν προϊόντα της ανθρώπινης δημιουργίας και το ιδιαίτερο περιεχόμενό τους συναρτάται με την κατασκευή της ταυτότητας και του αντιπάλου, του «τι είναι» κάθε φορά αυτό που διακυβεύεται και «για ποιον».

Θα επιχειρήσουμε επίσης στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής να ανασυστήσουμε τον ιδιαίτερο κάθε φορά τρόπο με τον οποίο οι ομάδες και οι παράγοντες που προσδιορίζονται ως αντίπαλοι στη δεδομένη πολιτική συγκυρία επεξεργάζονται και οργανώνουν τις κοινωνικές και πολιτικές τους στρατηγικές, καθώς επίσης και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων αναπροσαρμόζεται η δράση τους στο διαρκώς επανασυγκροτούμενο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο της επανάστασης.

Οι συγκρούσεις που εκδηλώνονται στα 1824, με τη μορφή «εμφυλίου πολέμου», στους κόλπους των επαναστατών, παραπέμπουν στις διαδικασίες εγκαθίδρυσης των νέων εξουσιαστικών οργανωτικών δομών όπου διευθετείται η οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης και συνιστούν την εκδήλωση μιας διαμάχης που, υπό διαφορετικούς βέβαια όρους, τίθεται από την αρχή της επανάστασης αναφορικά με το ζήτημα της πολιτικής εξουσίας (φορείς και δεσμοί). Θα πρέπει, ωστόσο, να διακρίνουμε στις διαδικασίες αυτές, πέραν αυτού που αντιλαμβάνονται και οριοθετούν ως διακύβευμα οι ίδιοι οι δρώντες, τα μέγιστα ιστορικά διακυβεύματα που αναδεικνύει η συλλογική δράση και η αλλαγή των προσανατολισμών της κοινωνίας που υιοθετεί το πρόταγμα της πολιτικής της αυτονομίας ως έθνος. Πρόκειται για μια ιστορία αναπροσαρμογών, αλλά και βαθύτερων ρήξεων και μετασχηματισμών των κοινωνικοπολιτικών και πολιτισμικών συνθηκών που έχουν ιστορικά διαμορφώσει τη φυσιογνωμία του παραδοσιακού ελλαδικού χώρου στο σύστημα της κατάκτησης και των ετερόκλητων κοινωνικών και πολιτισμικών παραδόσεων που στεγάζονται στα σχέδιά της.

Η απαρχή των συγκρούσεων στους κόλπους των επαναστατών, η σχηματοποίηση αντιπαλοτήτων που έμελλε να φτάσουν μέχρι τις ένοπλες συμπλοκές του 1824, τοποθετούνται γύρω στα τέλη του 1822, όταν τίθεται το ζήτημα της ενδυνάμωσης της κεντρικής εξουσίας σε βάρος, βέβαια, των τοπικών Διοικήσεων. Οι διαφορετικοί προσανατολισμοί και πολιτικοί

σχεδιασμοί των ηγετικών ομάδων που αναλαμβάνουν την ευθύνη και τη διαχείριση της επανάστασης βαρύνουν εξ αρχής στην εξέλιξη του επαναστατικού εγχειρήματος. Στην Πελοπόννησο, οι φορείς της τοπικής εξουσίας, μετά την αποτυχία της κίνησης Υψηλάντη και απέναντι στη διευρυνόμενη δύναμη του Θ. Κολοκοτρώνη που αναδεικνύεται σε ηγετική φυσιογνωμία με κύρος και επιρροή στον τόπο, συστήνουν πολιτικές συμμαχίες με πολιτικές ομάδες και παράγοντες από τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο. Συντάσσονται έτσι στην κίνηση σύστασης «εθνικής βουλής», στο πλαίσιο της οποίας αναδεικνύεται η πολιτική ηγεσία που αναλαμβάνει την ευθύνη για την οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης. Παρά το γεγονός, βέβαια, ότι η Πελοποννησιακή Γερουσία, όπου ενισχύει τη θέση του ο Θ. Κολοκοτρώνης, συνιστά, την περίοδο αυτή, το πεδίο εξισορρόπησης των πολιτικών αντιθέσεων που εκδηλώνονται στο τοπικό επίπεδο μεταξύ παραγόντων που διεκδικούν τον έλεγχο των επαρχιών και των όπλων της Πελοποννήσου.¹

Οι παραδοσιακές προυχοντικές ηγεσίες της Πελοποννήσου επιχειρούν, με τη συμμετοχή τους στην άσκηση της εξουσίας σε κεντρικό επίπεδο, να υπονομεύσουν το δεσμό της Γερουσίας και να περιορίσουν έτσι τη δύναμη των στρατιωτικών αρχηγών και, κυρίως, της πολιτικής φατρίας που ελέγχει ο Θ. Κολοκοτρώνης. Η περίοδος αυτή σημαδεύεται από τη συνεχή διαμάχη ανάμεσα στην κεντρική εξουσία και την Πελοποννησιακή Γερουσία.² Από τη μια πλευρά, ο Κολοκοτρώνης, στηριζόμενος στη δύναμη των όπλων και με πολιτικό έρεισμα την Γερουσία, δεν υπακούει στην κεντρική εξουσία και αρνείται να συμμορφωθεί στις προσταγές της Διοίκησης, αμφισβητώντας έτσι τη νομιμότητά της. Από την άλλη πλευρά, η Διοίκηση, στην οποία έχουν

1. Για τις πολιτικές σχέσεις του Κολοκοτρώνη με την Πελοποννησιακή Γερουσία, βλ. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Γ', σσ. 382-390.

2. Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του πολιτεύματος της Επιδάουρου και τις αρμοδιότητες που προβλέπονται για τη νόμιμα εκλεγμένη από την εθνοσυνέλευση πολιτική εξουσία, η Προσωρινή Διοίκηση αποκτά τη δυνατότητα να απονέμει τους στρατιωτικούς βαθμούς, όπως επίσης και συγκεκριμένους ρόλους και αρμοδιότητες, στους διορισμένους από αυτήν στρατιωτικούς αρχηγούς, όπως η στρατολογία, η μισθοδοσία και η οργάνωση των των στρατευμάτων. Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, η διοίκηση ορίζει στην επαρχία της Καρύταινας ως υπεύθυνο για την στρατολογία τον Κ. Δεληγιάννη, στον οποίο απονέμεται και ο βαθμός του στρατηγού. Η απόφαση της Διοίκησης στρέφεται ουσιαστικά ενάντια στον Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος στρατολογεί από την ίδια επαρχία. Η αντίδραση του Κολοκοτρώνη είναι η ακόλουθη: Δυσανεστημένος από την απόφαση αυτή, απομακρύνεται από την έδρα της Διοίκησης και δημιουργεί κλίμα έντασης στις επαρχίες, απειλώντας ότι θα την ανατρέψει με τα όπλα. Σε επιστολή του ο Θ. Κολοκοτρώνης προς τον Π. Κολοκοτρώνη και Δ. Πλαπούτα αναφέρει ότι: «Την 23 του παρόντος λύω την πολιορκίαν και έρχομαι αυτόσε· θέλει υπάγομεν εις Τριπολιτζάν να ζητήσωμεν να κριθώμεν με την βουλήν και της Γερουσίαν, απαιτούντες τα δίκαια του λαού και των αρμάτων· ελπίζω ότι έχομεν ακόμη δύναμιν να διαφεντεύσωμεν τα δίκαιά μας.» Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 381.

διδεισδύσει και τη στηρίζουν οι σημαντικότεροι πολιτικοί παράγοντες της Πελοποννήσου, προκειμένου να στερήσει τους στρατιωτικούς από την κύρια πηγή της ισχύος τους που είναι η συμμετοχή τους στον πόλεμο, υπονομεύει τις ίδιες τις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων. Έτσι, παρεμποδίζουν τους στρατιωτικούς να αναλάβουν και να ηγηθούν πολεμικών επιχειρήσεων για την κατάληψη σημαντικών στρατηγικών θέσεων, προκειμένου να αποτρέψουν την επέκταση της επιρροής τους και σε άλλα τοπικά κέντρα, αφού κάτι τέτοιο θα ανέτρεπε τους συσχετισμούς δύναμης με τον παραμερισμό των προυχόντων από τα τοπικά κέντρα και θα καθιστούσε τους αρχηγούς των όπλων σημαντικό παράγοντα των πολιτικών εξελίξεων.

Η παρουσία του Θ. Κολοκοτρώνη και άλλων στρατιωτικών στην Πελοπόννησο, η ισχυροποίηση της θέσης και του ρόλου τους στις τοπικές πολιτικές υποθέσεις, εγγράφονται στον τρόπο που αντιδρούν και στις πολιτικές επιλογές των προυχοντικών ομάδων που στηρίζουν την Διοίκηση. Ο έλεγχος των επαρχιών καθίσταται το επίδικο αντικείμενο της διαμάχης μεταξύ των παραδοσιακών κοινοτικών αυθεντιών και των στρατιωτικών αρχηγών που συσσωματώνονται στη φατρία του Θ. Κολοκοτρώνη. Η δύναμη που έχουν αποκτήσει οι στρατιωτικοί ηγέτες στις επαρχίες με τη στρατολογία, την είσπραξη των φόρων και τη διαχείριση των προσόδων αντιστρατεύεται τα παραδοσιακά κατακτημένα κυριαρχικά δικαιώματα και συμφέροντα των κοινοτικών αρχόντων. Η διαμάχη για τον έλεγχο των επαρχιών από τα εξουσιαστικά μορφώματα που δρουν στην Πελοπόννησο οργανώνεται ως επαναπροσδιορισμός των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και ισορροπιών. Στο βαθμό που αναδεικνύεται ο αναντικατάστατος ρόλος και ενισχύεται η θέση των στρατιωτικών ηγετών στον πόλεμο, τροφοδοτούνται διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας που προκαλούν κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις και διαφοροποιήσεις στο παραδοσιακό σύστημα σχέσεων και δεσμών εξουσίας στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας.

Για τους προυχόντες της Πελοποννήσου ο ορίζοντας της πολιτικής τους δραστηριότητας, δηλαδή το πεδίο παραγωγής και άσκησης της εξουσίας και επιβολής της πολιτικής τους κυριαρχίας, προσδιορίζεται από τους τοπικούς καθορισμούς. Στη συνάφεια αυτή, η δράση τους προσαρμόζεται στην αντιμετώπιση της απειλής που αντιπροσωπεύει η διευρυνόμενη ισχύς του στρατιωτικού στοιχείου και μάλιστα σε ένα χώρο που παραδοσιακά ελέγχεται από τις κοινοτικές αυθεντίες.

Ωστόσο, παράλληλα με τις τοπικές συγκρούσεις, στη συγκυρία αυτή αναπτύσσονται κινήσεις και μεθοδεύονται διεργασίες στον ευρύτερο επαναστατημένο χώρο, προς την κατεύθυνση ενοποίησης των διαδικασιών

πολιτικής οργάνωσης και διεύθυνσης της επανάστασης. Από τον πρώτο, ήδη, χρόνο διαμορφώνονται οι συνθήκες που θα επιτρέψουν τη συγκρότηση ευρύτερων πολιτικών σχηματισμών, στο πλαίσιο των οποίων θα αναδειχθούν νέες πολιτικές δυνάμεις με αξίωση συμμετοχής στην άσκηση της εξουσίας του «επαναστατημένου έθνους». Ο Α. Μαυροκορδάτος, έχοντας ήδη επιβάλει την παρουσία του στη Ρούμελη, καλεί τους ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες της Ύδρας σε κοινό σχέδιο δράσης, το οποίο προβλέπει τη σύσταση «συστήματος», την εγκαθίδρυση, δηλαδή, συγκεντρωτικών και υπερτοπικών δεσμών και μηχανισμών άσκησης της εξουσίας, στο πλαίσιο των οποίων θα αναδειχθεί η ηγεσία που θα αντικαταστήσει τα τοπικά κέντρα εξουσίας:

«(...) και όσον δια την Πελοπόννησον, μένει να την προσκαλέσωμεν επίσης μετά την συγκρότησιν της Συνελεύσεως, και τότε στοχάζομαι θέλει αναγκασθεί να στείλη και αυτή, αν δεν θέλη να χωρισθή από την ολομέλειαν της Ελλάδος. (...) Εγώ αγαπητέ αδελφέ, την ύπαρξιν της Ελλάδος την βλέπω κρεμασμένην από την ναυτικήν δύναμιν, και δια τούτο στοχάζομαι ότι η ναυτική δύναμις των νήσων πρέπει να ενδυναμωθεί, και οι κύριοι αυτής να λάβωσιν όχι μόνον αποζημιώσεις αλλά και εθνικάς αμοιβάς. Ότι επάνω εις αυτό το σύστημα βαδίζω, ελπίζω ότι δεν το αμφιβάλλει και την πληροφορώ ότι επίσης το αυτό γνωρίζουν και κηρύττουν οί τε πρίγκηπες και ο κύριος Νέγρης (...) εφάνησαν ευδιάθετοι εις αυτό το σύστημα.»³

Ο Μαυροκορδάτος θεωρεί, δια στόματος Κατακουζηνού, ότι τέτοιου τύπου πολιτικοί σχεδιασμοί και πρωτοβουλίες δεν είναι δυνατό να προκύψουν από τους προύχοντες της Πελοποννήσου:

«(...) από όλας όμως τας μετ'αυτών περί τούτου [Εθνική Συνέλευση] συνομιλίας, εκατάλαβα ότι Εθνικήν Βουλήν ούτε εφαντάσθηκαν ούτε θέλουσι.»⁴

Οι πολιτικές πρωτοβουλίες για τη δημιουργία «συστήματος», εντάσσονται στο «γενικότερο σχέδιο» της κίνησης για την πολιτική αυτονομία του γένους, στην οποία εμπλέκονται πολιτικοί παράγοντες του ευρύτερου ελλαδικού χώρου και φορείς νέων πολιτικών αντιλήψεων. Οι αντιλήψεις αυτές πηγάζουν από συστήματα ιδεών που έχουν παραχθεί, υπό διαφορετικές ιστορικοκοινωνικές συνθήκες και διαμέσου μακρών κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών διαδικασιών και μετασχηματισμών, στις κοινωνίες του δυτικού κόσμου. Η αλλαγή των υφιστάμενων οργανωτικών δομών και η δημιουργία

3. *Αρχαία Λάζαρου και Γεώργιου Κουντουριώτου (1821-1832)*, Αθήναι, εκδ. Α. Λιγνού, 1920, τ. Α' (1821-1823), σσ. 27-29.

4. *Αυτόθι*, σ. 26.

νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας στον επαναστατημένο χώρο, που συνιστά για τους ανθρώπους αυτούς την απαραίτητη προϋπόθεση για την εδραίωση της επανάστασης και τη διαμόρφωση ευνοϊκών όρων επίτευξης της πολιτικής αυτονομίας, παρουσιάζονται ως ανεφάρμοστοι σχεδιασμοί υπό τις δεδομένες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, στην παρούσα ιστορική συγκυρία, με τους ήδη υπάρχοντες πολιτικούς συσχετισμούς.

Σε επιστολή του Μαυροκορδάτου προς τους αδελφούς Κουντουριώτη, διαπιστώνεται το ανέφικτο του εγχειρήματος και διατυπώνονται οι απόψεις του Φαναριώτη πολιτικού για την κατάσταση που επικρατεί στην Πελοπόννησο, την εστία της εξέγερσης:

«(...) ας όγωνται όσοι ακρίτως έρριγαν το Έθνος εις τον παρόντα αγώνα, προτού να το προετοιμάσωσιν ως έδει, και αφ'ου το έρριγαν, ούτε οι ίδιοι εστοχάσθησαν πώς να το σώσουν, ούτε τους συμβουλευοντας αυτούς ήκουσαν, και την ένωσιν του Έθνους ημόδισαν εις ίδια τέλη, διεγείροντες τον αμαθή και κακοήδη λαόν, και φέροντες σκάνδαλα, εν ω έπρεπε να φανώσιν μεσάζοντες και κήρυκες της παύσεως των παθών και της ενώσεως των μικρών και μεγάλων, των δυνατών και αδυνάτων. Όλα αυτά έγιναν. Τώρα χρειάζεται διόρθωσις. Συνηγωνίσθην δι'αυτήν μετά των συμπατριωτών Σας, και άν θελήσουν και οι άλλοι, ημπορεί να γίνη τι. Άλλως δεν δέλει μείνη εις ημάς, ειμή η ευχαρίστησις της συνειδήσεώς μας, ότι επράξαμεν δηλαδή όπως αυτή μας υπαγόρευε.»⁵

Οι απόψεις αυτές, τις οποίες συμμερίζονται και πολιτικοί κύκλοι εκτός του επαναστατημένου ελλαδικού χώρου,⁶ πέραν από το ότι στοχεύουν στην υπονόμηση της κίνησης του Υψηλάντη, εκφράζουν πολιτικές αντιλήψεις σχετικά με τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις δημιουργίας εθνικών επαναστατικών κινημάτων σε χώρους, όπως είναι αυτός της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αντιπροσωπεύουν, όμως, ταυτόχρονα και αντιλήψεις σχετικά

5. Αυτόθι, σ. 44.

6. Αναφερόμαστε στον πολιτικό κύκλο του Μητροπολίτη Ιγνατίου, πρώην Ουγγροβλαχίας, στην Πίζα. Ο Ιγνάτιος εκφράζει την ανησυχία του για την εξέλιξη που μπορεί να έχει το κίνημα του Α. Υψηλάντη σε βάρος του γένους, βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Β', σσ. 362-366. Επίσης, σε επιστολή του προς τον Π. Π. Γερμανό, (Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της ελληνικής επαναστάσεως*, Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, τ. Γ', σσ. 522-3) ο Ιγνάτιος εκφράζει την επιτακτική ανάγκη για τον παραμερισμό του Α. Υψηλάντη, την υποβάθμιση του ρόλου της Φιλικής Εταιρείας και τη σύσταση Εθνικής Διοίκησης. Στις επαφές του με τον Α. Μαυροκορδάτο, ο Ιγνάτιος αναφέρει για τους Πελοποννήσιους ότι: «αλλ' είμαι βέβαιος, ότι αυτοί οι άνθρωποι βλέπουν τον κόσμο όλον εις την Πελοπόννησον, ότι δεν εκτείνεται περαιτέρω η πολιτική των.» Πρωτοψάλτης Εμμ., *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766-1828)*, *II. Αλληλογραφία, πολιτικά υπομνήματα, λόγοι, Σημειώματα περί Ιγνατίου*, Αθήνα, Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, τ. Δ', τεύχ. II, 1961, σσ. 186-188.

με τον ιστορικό ρόλο και την ευθύνη όσων ηγούνται παρόμοιων κινήσεων. Έτσι, για τον Μαυροκορδάτο, η έκρυθμη κατάσταση στην Πελοπόννησο αποτελεί προϊόν της δράσης ανεύθυνων και απαίδευτων ηγεσιών. Πρόκειται για ηγεσίες που δεν έχουν επίγνωση των ιδιαίτερων συνθηκών, εποπτεία των γενικότερων ιστορικών εξελίξεων, στο πλαίσιο των οποίων τοποθετείται η επαναστατική δράση. Και ακριβώς επειδή οι ηγεσίες αυτές είναι απαίδευτες και ανεύθυνες, δεν είναι δυνατό να εμπνέονται από συλλογικά σχέδια και προτάγματα που να υπερβαίνουν προσωπικές και φατριαστικές φιλοδοξίες και συμφέροντα, να εμπνέουν, ενοποιούν και προσανατολίζουν με υπευθυνότητα και νηφαλιότητα τα κοινωνικά σύνολα.

Ο ρόλος και το έργο μιας σώφρονος και υπεύθυνης ηγεσίας που σχεδιάζει την αλλαγή της παρούσας κατάστασης και επιχειρεί να εμπνεύσει και να συμπαρασύρει τους «λαούς» προς αυτή την κατεύθυνση, είναι, πρίν απ' όλα, παιδευτικός. Αφορά στην καλλιέργεια των συνειδήσεων, στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων υπό τις οποίες ο «αμαθής» λαός, που τώρα στερείται αυτής της δυνατότητας, θα αποκτήσει συνείδηση του εαυτού του και της θέσης του μέσα στον κόσμο, θα αντιληφθεί το κοινό συμφέρον και θα καταστεί (αυτοαναγνωρισθεί ως) έθνος, δηλαδή ένα νέο ιστορικό υποκείμενο.

Ο ρόλος μιας υπεύθυνης ηγεσίας συνίσταται στην εξισορρόπηση και ρύθμιση των επιμέρους αντιθέσεων και διαφορών μεταξύ κοινωνικών ομάδων, των «μικρών» και «μεγάλων», των «δυνατών» και «αδυνάτων», αφού τα πολιτικά «πάθη» αντιπροσωπεύουν μερικότητες, εκπορεύονται από σκοπούς ιδιοτελείς. Η υπεύθυνη ηγεσία, ως εκπρόσωπος του γενικού συμφέροντος, δέτει σκοπούς που υπερβαίνουν ίδια «τέλη», κατευνάζουν τα «πάθη», συμβάλλοντας στην «ένωσιν» των μερικότητων εν όψει του κοινού σκοπού. Στη πλαίσιο αυτό, η ηγεσία της Πελοποννήσου δεν φαίνεται ικανή να εμφυσήσει στο λαό την ιδέα της «ενώσεως του Έθνους» και του εθνικού-γενικού συμφέροντος, αφού και η ίδια διακατέχεται από ίδια «τέλη» και φατριαστικά «πάθη». Έτσι, αντί να λειτουργούν ενοποιητικά, όπως οφείλει κάθε ηγεσία που έχει συναίσθηση των ευθυνών και συνείδηση του ρόλου της στην κοινωνία, οι παράγοντες της Πελοποννήσου (προύχοντες, στρατιωτικοί, Υψηλάντης), εκμεταλλευόμενοι την «αμάθεια» και την «κακοήθεια», «διεγείρουν» το λαό, προκειμένου να ικανοποιήσουν προσωπικά/φατριαστικά ωφέλη («τέλη»). Οι ηγεσίες της επανάστασης αλληλοσπαράσσονται, συμβάλλοντας, με τον τρόπο αυτό, στη διαιώνιση των διαχωριστικών γραμμών, στην όξυνση των αντιθέσεων («παδών») στους κόλπους των εξεγερμένων, στη συντήρηση της έκρυθμης κατάστασης που υπονομεύει, τελικά, το πρόταγμα της εδνεγερσίας.

Οι απόψεις αυτές του Μαυροκορδάτου διατυπώνονται τις παραμονές της εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου και απηχούν αντιλήψεις ευρύτερων πολιτικών κύκλων και κοινωνικών ομάδων. Κυρίως, όμως, οι θέσεις αυτές συστήνουν ένα ιδεολογικό πλαίσιο αναφοράς στην προοπτική ευρύτερων ανατροπών στους πολιτικούς συσχετισμούς της επανάστασης. Στη βάση παρόμοιων αντιλήψεων εκφέρονται τα νέα διακυβεύματα της επανάστασης που οριοθετούν νέα πολιτικά μέτωπα και οδηγούν στον επαναπροσδιορισμό των στρατηγικών προσανατολισμών ατόμων και συλλογικοτήτων που εμπλέκονται στον πόλεμο.

Η πολιτική κατάσταση στην Πελοπόννησο, για την οποία υπεύθυνη θεωρείται η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του τόπου, είναι τέτοια που δεν επιτρέπει στην Προσωρινή Διοίκηση να ασκήσει τις εξουσιαστικές αρμοδιότητες που έχει αναλάβει σύμφωνα με το Σύνταγμα. Η λειτουργία της Διοίκησης υπονομεύεται στην Πελοπόννησο, όχι μόνο από τους αντιπάλους της στρατιωτικούς αρχηγούς, αλλά και από τους ίδιους τους πολιτικούς παράγοντες που υποτίθεται ότι την στηρίζουν. Η Διοίκηση, παρά το γεγονός ότι έχει συσταθεί, δεν διαθέτει τα πολιτικά μέσα και τους μηχανισμούς (π.χ. στρατό, δημοσιονομικό σύστημα) που θα της επέτρεπαν να ασκήσει πολιτική και να επιβάλλει την παρουσία της στο χώρο. Σε επιστολή του Ι. Ορλάνδου προς τους αδελφούς Κουντουριώτη στην Ύδρα αναφέρεται ότι:

«Δεν αγνοείτε ότι η Διοίκησης δια να σχηματίση γενικότερον σχέδιον κατά το οποίον να ενεργή, μετεκαλέσατο τα απόντα αυτής μέλη απανταχόθεν. Αυτοί δε ελθόντες, αντί τον αυτόν σκοπόν να έχωσιν, άμα φανέντες εμελέτησαν να επιστρέψωσιν έκαστος εις τας ιδίας επαρχίας, μιν παύοντες οι δυστυχείς αυτοί πρόκριτοι της Πελοποννήσου, φυλάττοντες τα ίδια, δεν έχουσιν τι να φοβηθώσι ποτέ (...) Ο Κολοκοτρώνης κραταιούται εις τα σχέδιά του, διότι δεν έχει το εναντιωθησόμενον, και όσον κραταιούται, τόσον καταφρονεί την Διοίκησην, την οποίαν και δικαίως πρέπει να καταφρονή, διότι δεν είναι ικανή ένα τόσον ανάξιον άνθρωπον να καταβάλη (...) Ο Υψηλάντης εν ω είναι πρόεδρος του Βουλευτικού, συγκροτεί συνελεύσεις άνευ αδείας της Διοικήσεως. Ιδιαίτεροι συνελεύσεις, συνωμοσίαι λέγονται! αλλά ποιός να εκδικηθή τους νόμους καθυβριζομένους.»⁷

Σύμφωνα με τους πολιτικούς παράγοντες της Ύδρας και τον κύκλο του Μαυροκορδάτου, οι πολιτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου ενδιαφέρονται αποκλειστικά για τον έλεγχο των επαρχιών, όπου συγκεντρώνουν και εξαντλούν τις δυνάμεις τους, χωρίς να υπολογίζουν την προοπτική διεύρυνσης της επανάστασης, όπως απαιτεί το «γενικότερον σχέδιον» για την πολιτική

7. Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου, ό.π., σσ. 103-4.

ελλείπει αντιπάλου, δηλαδή ενιαίας και ισχυρής κεντρικής εξουσίας, παραμένει αυτός ο μοναδικός κυρίαρχος στον τόπο.

Σε επιστολή της ηγεσίας της Ύδρας προς τα μέλη της πελοποννησιακής Γερουσίας, απευθύνεται έκκληση για την εγκατάλειψη των τοπικών πολιτικών σχημάτων και την ένταξη όλων στην υπηρεσία της νέας πολιτικής τάξης και νομιμότητας που εκφράζει η Διοίκηση ως εκπρόσωπος των συμφερόντων του έθνους:

«Όταν στρέψωμεν τους οφθαλμούς προς την Πελοπόννησον, ήτις, ως το ζητεί, έπρεπε τω όντι να είναι το κέντρον των Ελληνικών Δυνάμεων, δεν βλέπομεν παρά σκότος και ακαταστασίαν, όταν απαριθμούμεν τους στρατηγούς, χιλιάρχους και καπετάνους και εξετάζωμεν τα έργα αυτών, δεν βλέπωμεν ειμή ανδρώπους διυώντας από πλούτη και δόξαν και όλα τα συμφέροντα της πατρίδας θυσιάζοντας εις τα πάθη των (...) φιλοδοξίας χάριν (...) Όταν θεωρούμεν το πλούσιον και πολύγονον έδαφος της Πελοποννήσου, παρατηρούμεν αυτό πάντα έρημον και παρατημένον, ενώ (...) τοιαύτα ηδύνατο να δώση εισοδήματα ώστε να υπάρχη εθνικόν ταμείον (...) χωρίς να εξοδεύετε εξ ιδίων σας οι άρχοντες της Πελοποννήσου, ή μάλλον ειπείν, χωρίς να καταβαρύνετε τον λαόν σας και να πληρώση ο στρατιώτης αυτός ή ο αδελφός του (...), όταν θεωρούμεν τέλος πάντων το σεβαστόν ημίν σώμα εις το οποίον οι παραστάται του έθνους εν συνελεύσει ενεπιστεύθησαν την εσωτερικήν διοίκησιν του τιμιωτάτου μέρους του έθνους, του κέντρου των αυτού δυνάμεων, τουτέστι την εν αυτώ ακριβή, εύτακτον και πρόθυμον εκτέλεσιν των νόμων και δεσπισμάτων της Υπερτάτης Εθνικής Διοικήσεως, βλέπομεν το σεβάσιμον τούτο σώμα με φανεράν πρός την Διοίκησιν αποστασίαν να καταπατήση τους οργανικούς νόμους όλους, τα δίκαια όλου του έθνους, να ζητήση να κατασταδή ανώτερον της Εθνικής Βουλής και αναστρέφον την τάξιν όλην, αντί εκτελεστού να γίνη νομοθέτης, και ου μόνον να μην εκτελή, αλλά να κωλύση όλαις δυνάμεσιν την εκτέλεσιν των επιταγών της Διοικήσεως, ταύτα δε πράττον ουχί μόνον να κατασταδή αίτιον όλων των ειρημμένων δεινών της Πελοποννήσου των κραυγών του κατατυραννισμένου λαού αλλά και να σκάψη τέλος πάντων ιδίαις χερσί τα δεμέλια της αυτού μεγαλειότητας, αναδρέγαν τους όφεις εκείνους οίτινες πλησιάζουσιν δια να τα αποπνίζουν (...) Δια τους οικτιρμούς του Θεού άρχοντες, δια τα ίδια υμών πλούτη, δια τα τέκνα και οικογενείας σας, δια την ιδίαν υμών ζωήν, ανοίξατε τέλος πάντων τους οφθαλμούς και θεωρήσατε τα πράγματα οία είναι και οία έπρεπε να είναι, εάν αφήνατε την Διοίκησιν να βάλη εις πράξιν τα όσα εδέσπισε και διέταξε. Ηθέλατε έχει ολίγους μήνας μετά

την αποκατάστασίν της τακτικά επιμένοντα στρατεύματα τα οποία ήδελον φυλάζει ντερβένια, κάστρα και πολιορκίας και δεν ήδελον αφήσει ολίγους ληστές να καταλεπταούν την πατρίδα σας όλην (...), ήδελον υπάρξη εθνικόν ταμείον, νομική τάξις και ήδελον έχει το έθνος υπόληψιν δια να δανεισθή από τα ζένα έθνη (...) υμείς μεν ηδέλατε είσθε σεβασμένοι ως πατέρες και ποιμένες της πελοποννήσου και τα μέλη της Διοικήσεως ως πατέρες και ποιμένες του έθνους όλου (...) φθάνει να έμβητε εις τον βαθμόν εκείνον τον οποίον η εθνική συνέλευσις σας διώρισεν εν Επιδαύρω, δηλαδή να υποταχθή το σώμα σας εις το ανώτερον σώμα της Εθνικής Διοικήσεως.»⁸

Η έκκληση απευθύνεται προς τους πελοποννήσιους «άρχοντες» και τους προτρέπει να εγκαταλείψουν τα τοπικά σχήματα και να ενισχύσουν την προσπάθεια εγκαθίδρυσης και λειτουργίας δεσμών κεντρικής εξουσίας. Σκοπός της επιστολής είναι να καταστήσει σαφές ότι στην παρούσα πολιτική συγκυρία, μεσούντος του πολέμου, το «ίδιον» συμφέρον και ό,τι μπορεί αυτό να σημαίνει, δηλαδή «οικογένεια», «πλούτη», «εξουσίες», «ζωή», ανάγεται στο γενικό συμφέρον, δεν μπορεί να διασφαλισθεί επαρκώς όταν νοείται ανεξάρτητα από το γενικό συμφέρον, δηλαδή το συμφέρον του έθνους που επιτάσσει και προϋποθέτει την υπαγωγή του τοπικού (ίδιον) στο εθνικό (συλλογικό).

Το τοπικό θα πρέπει να τεθεί στην υπηρεσία του εθνικού, το μερικό να υποταχθεί στο γενικό. Αυτή είναι η ασφαλέστερη αλλά και, ταυτόχρονα, επιβαλλόμενη από τα πράγματα συνθήκη, προκειμένου να διασφαλισθούν οι όροι ύπαρξης του Γένους, αλλά και η διατήρηση της κοινωνικής τάξης που απειλείται από τους «ολίγους ληστές». Εάν τηρηθούν οι προϋποθέσεις αυτές, το Γένος θα διασωθεί, οι δεσμοί θα επαναλειτουργήσουν, οι διαταραγμένες ισορροπίες και ιεραρχίες θα αποκατασταθούν στο πλαίσιο μιας νέας ενότητας που θα στηρίζει και θα εγγυάται την παραδοσιακή κοινωνική τάξη («υμείς μεν ηδέλατε είσθε σεβάσμιοι ως πατέρες και ποιμένες της Πελοποννήσου, τα μέλη της Διοικήσεως ως πατέρες του έθνους όλου»).

Σύμφωνα με τους ηγέτες της Ύδρας, οι πελοποννήσιοι άρχοντες, εμμένοντας σε μια πολιτική διατήρησης των παραδοσιακών δεσμών και σχέσεων εξουσίας, χωρίς να το αντιλαμβάνονται, συνεργούν («ιδίαις χερσί») στην αναίρεση των ίδιων των όρων που διασφαλίζουν την κοινωνική και πολιτική τους κυριαρχία. Έτσι, καθίστανται οι ίδιοι υπεύθυνοι για την

8. *Αρχείον της κοινότητας Ύδρας (1778-1832)*, Πειραιάς, δημ. υπό Α. Λιγνού, τ. 8(1822), 1927, σσ. 547-549. Επίσης, στην ίδια κατεύθυνση, βλ. την επιστολή των Υδραίων προς τους «Έλληνας στρατηγούς και καπιτάνους συνελθόντας εις Τριπολιτζάν», Αυτόθι, σσ. 549-550.

καταστροφή του έθνους, αλλά και την υπονόμευση της προνομιακής κοινωνικής τους θέσης. Όπως σημειώνεται στην επιστολή, «αναδρέγαν τους όφεις εκείνους οίτινες πλησιάζουσι δια να τα αποπνίξουν τα θεμέλια της αυτού μεγαλειότητος». Ως «όφεις» προσδιορίζονται ο Θ. Κολοκοτρώνης και οι στρατιωτικοί, οι «κακούργοι» και «άρπαγες» που έχουν αποκατασταθεί «δυναστικώς» ηγεμόνες της Πελοποννήσου και «καταλεπλατούν» τον τόπο, όσοι οδηγούν το γένος στην καταστροφή —με τη συνεργία των προυχόντων που είναι «αφελείς».

Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στους στρατιωτικούς, παραπέμπουν, στο ιδεολογικό επίπεδο, στην κοινωνική απαξία που συνοδεύει τον «κλέφτη» της οθωμανικής περιόδου. Έτσι, ανασυστήνεται το αρνητικό παρελθόν των ανθρώπων των όπλων. Αναφορικά με αυτό το παρελθόν αποτιμάται και η δράση τους στο παρόν, ως συνέχεια της κλέφτικης (ληστρικής/λεπλατικής) δραστηριότητας στις μέρες της επανάστασης. Οι κλέφτικες/ληστρικές πρακτικές ανανεώνονται και εμπεδώνονται στη διάρκεια της επανάστασης, καθώς συναντούν πρόσφορο έδαφος από το κενό της εξουσίας και την έλλειψη δεσμών. Οι «δυνάστες» στρατιωτικοί, όπως άλλοτε απεργάζονταν την ανατροπή της κατεστημένης τάξης και νομιμότητας, υποθηκεύοντας την ύπαρξη του γένους, έτσι και τώρα επιδιώκουν την «ανωμαλία» και την «ακαταστασία», ως συνθήκη η οποία «ανατρέφει» πρακτικές της «λεπλασίας», της «κακουργίας» και της «αρπαγής».

Οι «ληστρικές» πρακτικές στις οποίες αναφέρονται οι Υδραίοι είναι το ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης διατηρεί υπό την κατοχή του το Ναύπλιο και αρνείται να το παραδώσει στους εκπροσώπους της Διοίκησης. Ακόμα, ως ληστρική πρακτική φέρεται το ότι ανακηρύσσεται αρχιστράτηγος των όπλων από την Γερουσία και, από τη θέση αυτή, εκδίδει προκήρυξη προς τους «πατριώτες εκκλησιαστικούς τε και πολιτικούς πάσης τάξεως και παντός βαθμού συμπολίτες» Πελοποννήσιους, όπου διατυπώνει τη δυσαρέσκεία του για τον τρόπο που αντιμετωπίζεται από την Διοίκηση. Τέλος, ο «αντάρτης» καλεί τους Πελοποννήσιους να κρίνουν οι ίδιοι ποιος είναι υπεύθυνος για τον επαπειλούμενο κίνδυνο του «αφανισμού» της «Πατρίδος»:

«Ημείς όλοι οι Έλληνες, μη ανεχόμενοι πλέον τον βαρύτατον ζυγόν της τυραννίας, με μιαν γνώμην και ορμήν, επικαλεσθέντες την θείαν βοήθειαν εδράξαμεν τα όπλα επί σκοπώ να τον αποτινάξωμεν πλέον και να ζήσωμεν ελεύθεροι, (...) η θεία βοήθεια και η γενική ένωσις και σύμπνοιά μας, και η αφοσίωσις όλων μας εις τον ιερόν τούτον αγώνα είναι τα μόνα μέσα οπού μας δίνουν ελπίδα καλής εκβάσεως του επιχειρήματός μας. Ανάθεμα έστω και της θείας και της πατριωτικής

μερίδος, όστις εις τας υπέρ πατρίδος πράξεις του σκοπόν έχει το μερικόν συμφέρον και την ωφέλειάν του και όστις αντιπράττει εις την κοινήν ένωσιν και ομόνοιαν (...) Πατριώται, επειδή καθώς όλοι ηξεύρετε, η γενία μου εκ προγόνων ήτο ασυμβίβαστος με τους τυράννους, καθό υπερασπιζόμενη εαυτήν με τα όπλα δεν υπετάσσετο και εγώ εστάθην ομοίως κατατρεγμένος και από τους τυράννους της πατρίδας και από σας όλους τους συμπατριώτας και αδελφούς μου και μόλις διασωθείς ηναγκάσθην να ζήσω έξω της Πατρίδος, και χάρις εις τον Θεόν δια τούτο. Ευθύς όμως οπού το έθνος απεφάσισε να κινηθεί εις τα όπλα, εγώ πρώτος επρόσφερα τον εαυτόν μου εις της Πατρίδος την δούλευσιν και έγινα παρακινήτης ακούραστος μέχρι τούδε και εις τους πολέμους και εις την σύστασιν πολιτικής ευνομίας, ευταξίας και συστημάτων Διοικήσεως κατά τον δοκούντα ευλογώτερον εις τους ειδημονεστέρους τρόπον (...) Εάν εγώ έχαιρον εις τας ταραχάς δεν ήθελε γίνω πρωταίτιος συστημάτων, εάν εμνησικάκουν καν μικρόν δια τας παλαιάς μου καταδρομάς ή άν απέβλεπα εις τας μερικές μου ωφελείας, ο απερασμένος χρόνος ήτον ο αρμόδιος καιρός να το κάμω. (...) Θαυμάζω λοιπόν μεγάλως πώς πολλοί των ευπατριδών και μάάλιστα όσοι συνιστώσι τα εφετινά μέλη της διοικήσεως, πώς λέγω, ύποπτοι εναντίον μου και - δεν ηξεύρω, αν με συγχωρήται να είπω- καταχρώμενοι τα κοινά συμφέροντα, και προσηλωμένοι εις τα μερικά των, αντιφέρονται εις όλον το στρατιωτικόν και εις την σύστασίν του, και στασιάζουσι την Πατρίδα και η στάσις αύτη απασχολεί τους πάντας και επαπειλεί τον τέλειον αφανισμόν μας. Η επιθυμία μου, πατριώτες, ήτον να ιδώ εις σύστασιν το στρατιωτικόν της Πατρίδος, επειδή ηξεύρω ότι αυτό είναι οι βραχίονες και το στήθος του έθνους, να ιδώ αρετής φιλοτιμίαν και ούτω να αποδάνω. Αν η πατρίς φιλοτιμούσα το στρατιωτικόν της με τα αξιώματα ετίμησε και εμέ και με τα παρ'αζίαν, και εγώ φιλότιμος και όχι φιλόδοξος υπέκλινα μ' ευγνωμοσύνην, σκοπών κάποια ωφέλειαν, η οποία ελπίζεται από την γενικήν υποταγήν του στρατιωτικού, ανάλογον όμως με τας ιδέας μου και πάσαν άλλην εις τούτο συντείνουσαν. Αυτή είναι, πατριώται, η ειλικρινής εξαγόρευσις των φρονημάτων μου (...) Υποβάλλω τον εαυτόν μου εις την κατάραν σας (...) εάν εφρόνησα ή αν φρονώ ποτέ διαφορετικά. Είτε ευτυχής είτε ατυχής ήθελεν είσθαι του επιχειρήματός μας η έκβασις, δεν αμφιβάλλω ότι η φιλαλήθης και αδέκαστη ιστορία θέλη διατρίψει με σοβαρότητα εις τας πράξεις μας, δια να κατακρίνη ή να επαινέση την ωφέλειαν ή την βλάβην οπού ήθελεν προέλθη εκ τούτων εις την ανθρωπότητα (...). Σεις είσθε οίτινες συνιστάτε την Πατρίδα. Γνωρίσατε το συμφέρον σας και μην συμπαρασύρεσθε μετ'εμού ή άλλου

όστις δεν περιπατεί τον ευδύν δρόμον του υπέρ της ελευθερίας αγώνος
μας και περιορίσατε εις χρέη έκαστον.»⁹

Η προκήρυξη του Θ. Κολοκοτρώνη απευθύνεται στους Πελοποννήσιους, «λαϊκούς» και «κληρικούς» και αποσκοπεί, πρώτον, στην αποκατάσταση της αρνητικής εικόνας που έχει δημιουργηθεί για τους στρατιωτικούς και τον ίδιο προσωπικά από τους πολιτικούς του αντιπάλους και, δεύτερον, στην ενίσχυση των πολιτικών θέσεων και τη νομιμοποίηση της στάσης των στρατιωτικών απέναντι στην πολιτική της Διοίκησης.

Το κλέφτικο παρελθόν του Κολοκοτρώνη συνιστά, σε αντίθεση με ό,τι ισχυρίζονται οι επικριτές του, τη μέγιστη κοινωνική και ηθική αξία, αποδίδοντας τιμή στον ίδιο και στους ανθρώπους των όπλων. Στη συνθήκη του πολέμου, ο ένοπλος συνδέεται με την ανυπακοή, την άρνηση υποταγής στον κατακτητή, συμβολίζοντας, αυτός τώρα και αναδρομικά, τους αγώνες του έθνους για την απελευθέρωσή του από τον «βαρύτατο ζυγό της τυραννίας». Η ονομασία «κλέφτης» αποδίδεται στους ανθρώπους που στάθηκαν «ασυμβίβαστοι» προς την οθωμανική εξουσία και ο χαρακτηρισμός αυτός θα έπρεπε να αποτελεί ένδειξη αναγνώρισης της αξίας τους και πηγή σεβασμού προς το πρόσωπό τους. Εάν, λοιπόν, κρίνεται κανείς για τις πράξεις και την παρουσία του με γνώμονα την ιστορία του, δηλαδή με κριτήριο τη δράση του στο παρελθόν, στην προκειμένη περίπτωση, το γεγονός ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης ανήκει στη «γενιά» αυτών που δεν συμβιβάσθηκαν ποτέ με την υποταγή, του παρέχει το δικαίωμα να παρουσιάζεται ως ο κατ' εξοχήν τιμητής της προσφοράς των άλλων προς την «πατρίδα», ειδικότερα των τοπικών πολιτικών του αντιπάλων που τον κατεδίωξαν, άλλωστε, από κοινού με τους «τυράννους» του γένους, τους Τούρκους που και τώρα είναι οι πολέμιοι.

Η ιστορία του Θ. Κολοκοτρώνη, που συμπυκνώνει τους αγώνες του γένους για την ελευθερία, του παρέχει επίσης το δικαίωμα να εμφανίζεται ως ο κυριότερος εκφραστής της επαναστατικής ιδέας («εγώ πρώτος επρόσφερα τον εαυτόν μου») και ως ο «ακούραστος» υπερασπιστής του γενικού συμφέροντος. Οι πολεμικές του δραστηριότητες και δεξιότητες, και κατά το παρελθόν και στη διάρκεια του αγώνα («έγινα παρακινητής και εις τους πολέμους και εις την σύστασιν πολιτικής ευνομίας»), τον νομιμοποιούν να έχει βαρύνοντα λόγο στα ζητήματα που αφορούν στην πολιτική και στρατιωτική οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης ισχυρίζεται, δηλαδή, ότι επιθυμεί και αυτός, εξ ίσου όπως και οι άλλοι, το γενικό καλό, ότι οι πράξεις του διέπονται από «σέβας» προς τη Διοίκηση, αποσκοπούν στη «βελτίωσιν των πραγμάτων». Η «ένωσις»,

9. *Αρχαίον της κοινότητος Ύδρας*, ό.π., τ.8, σσ. 529-531.

βέβαια, και η υπακοή στους νόμους («την γενικήν υποταγήν του στρατιωτικού») είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση του αγώνα, πράγμα που βρίσκει τον Θ. Κολοκοτρώνη απόλυτα σύμφωνο, υπό τον όρο, βέβαια, ότι οι διαδικασίες αυτές, ο τρόπος με τον οποίο θα επιτευχθούν οι σκοποί του γένους, θα πρέπει να μην αφίστανται –δε μπορεί να αφίστανται– των δικών του θέσεων («ανάλογον όμως με τας ιδέας μου»).

Ο Θ. Κολοκοτρώνης υπερασπίζεται το δικαίωμα, το οποίο αντλεί από τη θέση, το κύρος, αλλά και την προσφορά του στον τόπο, να έχει πρωτεύοντα λόγο στα ζητήματα που αφορούν στο καλό της «πατρίδας». Κυρίως, δεν δέχεται να αποφασίζουν άλλοι στη θέση του και για λογαριασμό του και, επιπλέον, να τον κατηγορούν για «στασιασμό» και «διοτέλεια», κάθε φορά που δεν αποδέχεται «δουλικώς» τις αξιώσεις τους. Στο βαθμό που δεν τηρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, δηλαδή το δικαίωμα ισότιμης γνώμης και συμμετοχής των ανθρώπων των όπλων στις πολιτικές αποφάσεις που αφορούν στο καλό της πατρίδας, ο Θ. Κολοκοτρώνης θεωρεί ότι έχει κάθε λόγο να αμφισβητεί την υποτιθέμενη «ανιδιοτέλεια» που προβάλλουν οι διοικούντες, ως νομιμοποιητική συνθήκη των επιλογών τους και διατηρεί τις επιφυλάξεις του, όσον αφορά στους πραγματικούς σκοπούς των πράξεών τους («αντιφέρονται εις το στρατιωτικόν, καταχρώμενοι τα κοινά συμφέροντα, προσπλωμένοι εις τα μερικά των»).

Κατόπιν, ο Κολοκοτρώνης διαχωρίζει την απαίτηση για προσήλωση και σεβασμό προς τη θρησκεία και τους νόμους της πατρίδας («η προς τα θεία ευλάβειά μου», «το προς τα ιερατεία και την Διοίκησιν σέβας μου», «ο ζήλος προς την πατρίδα»), από την απαίτηση για υποταγή στις αποφάσεις και τις επιλογές των μελών της παρούσας Διοίκησης, που οδηγούν το γένος προς την καταστροφή («η στάσις αύτη απασχολεί τους πάντες και επαπειλεί τον τέλειον αφανισμόν μας»).

Στο πλαίσιο αυτό διαφοροποιείται από την Διοίκηση και αναλαμβάνει μια σχισματική πορεία, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό υπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντα της πατρίδας του και παραπέμποντας την αξιολόγηση των επιλογών του στην «αδέκαστο» και «φιλαλήθη» ιστορία. Την νέα συνθήκη που μέλλει να παραχθεί, δηλαδή ό,τι ονομάζει ιστορία, προβάλλει ως τον άξιο κριτή των πράξεων και των ανθρώπων. Στο μέλλον που θα παραχθεί και θα είναι θετικό, θα καταδειχθεί, τελικά, ποιος ωφέλησε ή έβλαψε με τις πράξεις του την πατρίδα. Ο πελοποννήσιος στρατιωτικός ηγέτης θεωρεί ότι δεν δρά αυθαίρετα και ανεξέλεγκτα, αλλά συμπεριφέρεται με περισσή συναίσθηση των ευθυνών που αναλαμβάνει απέναντι στους συντοπίτες του. Αισθάνεται, λοιπόν, υποχρεωμένος να τους εκθέσει εκ των προτέρων τα φρονήματά του, να τα

υποβάλει στην κρίση τους, μιας και πιστεύει ότι αυτούς εκφράζει και τα δικά τους συμφέροντα υπηρετούν οι επιλογές του («Σεις είσθε, οίτινες συνιστάτε την Πατρίδα»).

Ο Θ. Κολοκοτρώνης αποκτά σημαντική πολιτική δύναμη και ασκεί ιδιαίτερη επιρροή στην Πελοπόννησο την περίοδο αυτή. Όπως είδαμε εξάλλου στις προκηρύξεις, απευθύνεται προς τους Πελοποννήσιους και συνδιαλέγεται με τη Διοίκηση ως ηγέτης του τόπου, άξιος διαφεντευτής των συμφερόντων του. Η συνθήκη αυτή τον νομιμοποιεί να φέρεται ως εκπρόσωπος/ηγέτης των λαών της Πελοποννήσου. Φροντίζει, βέβαια, να διαμορφώσει και τους όρους που θα του επιτρέψουν πρακτικά να διαδραματίσει το ρόλο ενός ικανού και άξιου να αντιμετωπίσει τις παρεκκλίσεις της Διοίκησης. Έτσι, στηρίζει την κυριαρχία του στο χώρο στην κατοχή του Ναυπλίου και στον έλεγχο των επαρχιών. Η δύναμή του, όμως, ενισχύεται και κατοχυρώνεται από τις σχέσεις που συστήνει, στο πλαίσιο της Γερουσίας, με πολιτικούς παράγοντες της Πελοποννήσου. Παρά το ό,τι η Διοίκηση επιχειρεί να αποδυναμώσει τη Γερουσία, προκειμένου να στερήσει από το στρατιωτικό ηγέτη το τοπικό πολιτικό του στήριγμα, ο ρόλος της τελευταίας ενισχύεται στη συγκυρία αυτή, καθώς λειτουργεί ως πλαίσιο αναφοράς και πόλος συσπείρωσης των τοπικών ηγεσιών.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η Γερουσία αποτελεί το πεδίο εξισορρόπησης των αντιθέσεων και διευθέτησης των διαφορών μεταξύ των τοπικών ηγεσιών. Η Γερουσία έχει λόγο ύπαρξης, εφόσον ανταποκρίνεται στις αρχές με βάση τις οποίες οργανώνεται η κοινωνική και πολιτική ζωή των κοινοτήτων, στηρίζει την κοινωνική και πολιτική εξουσία των τοπικών παραγόντων. Σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης και κοινοί προσανατολισμοί δράσης ενώνουν τα μέλη της Γερουσίας με την πολιτική φατρία του Θ. Κολοκοτρώνη. Οι σχέσεις αυτές ενισχύονται στη συγκυρία και επικυρώνονται με τη σύσταση «ένορκου αδελφικού συνδέσμου» που καθιστά τα συμβαλλόμενα μέλη αλληλέγγυα απέναντι στους πολιτικούς τους αντιπάλους. Το συμφωνητικό αυτό, μεταξύ άλλων, αναφέρει ότι τα μέλη της Γερουσίας ορκίζονται να είναι «αχώριστοι», να συμπράττουν καθ' όλα με τον «αρχιστράτηγο» και να αποδίδουν νομιμοφροσύνη στο δεσμό, που θα έχει μορφή και αρμοδιότητες «κεντρικής διοίκησης» και σκοπό τη «διόρθωση» της κατάστασης. Αυτό σημαίνει ότι στην πράξη υπονομεύεται η Προσωρινή Διοίκηση και ενισχύεται ο εξουσιαστικός/ρυθμιστικός ρόλος της Γερουσίας.¹⁰

10. Το περιεχόμενο του «ένορκου συνδέσμου» Κολοκοτρώνη και Πελοποννησιακής Γερουσίας, στο Ι. Θεοφανίδης (εκδ), *Ιστορικό Αρχείο*, «Αρχείο Θεόδωρου Κολοκοτρώνη 1821-1824» σσ. 16-105, Αθήνα, 1935, τ. Ε', σσ. 53-55. Επίσης, για την

Το συμφωνητικό της «φρικτής ένωσης», μεταξύ των πολιτικών παραγόντων που το προσυπογράφουν, φέρει και την υπογραφή του Α. Δεληγιάννη, αρχηγού της ισχυρής προυχοντικής οικογένειας και αντιπάλου των Κολοκοτρωναίων. Η κίνηση αυτή μαρτυρεί για τον τρόπο που οργανώνονται και διευθετούνται οι ανταγωνισμοί στα τοπικά κέντρα εξουσίας, αλλά και για τον τρόπο που οι τοπικοί αντίπαλοι αντιλαμβάνονται την παρουσία τους στο πεδίο των πολιτικών ανακατατάξεων που δημιουργεί η σύσταση της Διοίκησης και τους υποχρεώνει να αναδιαμορφώσουν τις μεταξύ τους σχέσεις για να επηρεάσουν τους συσχετισμούς δύναμης στην επανάσταση.

Το συμφωνητικό επικυρώνει τη συμμαχία, δηλαδή την αμοιβαιότητα ανάμεσα στις πολιτικές φατρίες που ελέγχονται από τους Δεληγιανναίους και τον Θ. Κολοκοτρώνη· σχέσεις οι οποίες μέχρι τώρα αντιπαλεύουν για τον έλεγχο της Καρύταινας. Ο Α. Δεληγιάννης, ενώ φαίνεται να στηρίζει τις επιλογές της Προσωρινής Διοίκησης, αντιλαμβάνεται επίσης ότι, ενόψει των πολιτικών εξελίξεων και των επικείμενων γενικών εκλογών, η εγκατάλειψη της Γερουσίας θα ισοδυναμούσε με την πολιτική του εξουδετέρωση, καθώς, μάλιστα, διεκδικεί συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας ως ισχυρός τοπικός παράγοντας.

Η Διοίκηση δημοσιεύει την περίοδο αυτή το νόμο περί εκλογής αντιπροσώπων για τη νέα Εθνοσυνέλευση, δικαίωμα το οποίο κατοχυρώνεται στις αρμοδιότητες της Γερουσίας, σύμφωνα με τις αρχές οργάνωσης και λειτουργίας της που προβλέπουν τον έλεγχο της εκλογής των βουλευτών της Πελοποννήσου. Η Διοίκηση, όμως, αποστέλλει διακήρυξη στις επαρχίες της Πελοποννήσου, καταγγέλλοντας τα μέλη της Γερουσίας και τους στρατιωτικούς, ως «λαοπλάνους», και καλεί τις κοινότητες να μη γίνουν

«παίγνιον ολίγων τινών οι οποίοι δια να κατορθώσωσιν με την βίαν να λάβωσιν αζίας και υπεροχήν και όχι με την απαραβίαστον θέλησιν του έθνους.»¹¹

Η αντίδραση της Γερουσίας είναι άμεση, καθώς διαβλέπει ότι η Διοίκηση αποσκοπεί, ουσιαστικά, στην κατάργησή της την οποία θα επικύρωνε αργότερα η νέα Εθνοσυνέλευση. Η Διοίκηση, από την άλλη πλευρά, παρουσιάζεται ανίσχυρη να επιβάλλει την πολιτική της, αφού, ή θα έπρεπε να αναγνωρίσει στη Γερουσία το δικαίωμα εκλογής των παραστατών, πράγμα που δεν ήταν δυνατό να αποδεχθεί, ή θα έπρεπε να την καταργήσει, πράγμα επίσης αδύνατο

πολιτική συμμαχία Κολοκοτρώνη και πελοποννησιακής Γερουσίας, βλ. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σσ. 434-435.

11. Η Διακήρυξη της Διοίκησης προς τους Πελοποννήσιους παρατίθεται στο, Ι. Θεοφανίδης (εκδ), *Ιστορικών Αρχείων*, ό.π., τ. Ε', σσ. 70-75.

στην παρούσα πολιτική συγκυρία και υπό τους ισχύοντες συσχετισμούς δύναμης.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης σε έγγραφό του προς την Διοίκηση παρουσιάζεται ως εκπρόσωπος της Πελοποννήσου και από τη θέση ισχύος διαφοροποιεί τη θέση του και αντιπροτείνει με κατηγορηματικό τρόπο στη Διοίκηση τα εξής:

«(...) Έλαβα ομοίως και την προκήρυξιν περί αντικαταστάσεως των μελών της Διοικήσεως, καθώς και τον περί εκλογής νόμον. Είδα και τα όσα περί Συνελεύσεως μου γράφετε. Επάνω εις τούτα δεν έχω τι άλλο να είπω, ειμή ότι η Πελοπόννησος θα κάμη Συνέλευσιν γενικήν. Το απαιτεί ο λαός και εξόχως τα άρματα. Αλλ'αν τούτο δεν γίνη, ο λαός εβγαίνει από το χρέος της υποταγής. Δια τα λοιπά μέρη της Ελλάδος δεν ημπορώ να ηξεύρω τι φρονούν.»¹²

Ο Θ. Κολοκοτρώνης, στηριζόμενος στη δύναμη που του παρέχει η κατοχή του Ναυπλίου και ο έλεγχος της Γερουσίας, παρουσιάζεται να επιβάλλει τους δικούς του όρους στη Διοίκηση, χωρίς να διαπραγματεύεται τις θέσεις του. Αναγγέλλει, χωρίς να συνδιαλέγεται, την ήδη ειλημμένη απόφαση για τη σύσταση Πελοποννησιακής συνέλευσης για την ανανέωση της Γερουσίας. Φθάνει μάλιστα στο σημείο να απειλεί την Διοίκηση, ότι στην περίπτωση που τον παρεμποδίσει και παραμείνει στην πολιτική της, η ηγεσία της Πελοποννήσου νομιμοποιείται στο όνομα του «λαού» και των «αρμάτων» να αποσύρει την υποχρέωση της υποταγής και συμμόρφωσης προς τις προσταγές της, πράγμα το οποίο σημαίνει την άρση της νομιμοφροσύνης προς την εξουσία που ασκεί η Διοίκηση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι όροι νομιμοποίησης που υποσημειώνονται των απαιτήσεων του Θ. Κολοκοτρώνη. Ο πελοποννήσιος στρατιωτικός δεν επικαλείται δεσμούς, δεν απαντά στους πολιτικούς του αντιπάλους σύμφωνα με τους όρους που οι ίδιοι δεμελιώνουν και νομιμοποιούν την εξουσιαστική τους αρμοδιότητα. Η ταύτιση που επιχειρείται, στο ιδεολογικό επίπεδο, ανάμεσα στο «λαό» και τα «άρματα», υποδηλώνει ότι τα «άρματα» είναι ο «λαός» που, όπως είδαμε παραπάνω, είναι η ίδια η «πατρίδα». Ο ίδιος, λοιπόν, ο Θ. Κολοκοτρώνης ως αρχηγός των «αρμάτων» ταυτίζεται με το «λαό» και την «πατρίδα», αναγορεύεται σε αυθεντικό εκφραστή και υπερασπιστή των συμφερόντων τους. Δεν είναι, λοιπόν, το πρόσωπο που απαιτεί, αλλά ο «λαός» και τα «άρματα». Ο Θ. Κολοκοτρώνης επιφυλάσσει για τον εαυτό του τη θέση του εκφραστή/τιμητή μιας κυρίαρχης θέλησης, του αγορητή στο όνομα του «λαού» και των «αρμάτων», έξω από τους δεσμούς, στο

12. Η αναφορά του Κολοκοτρώνη προς τη Διοίκηση παρατίθεται στο, Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Γ', σ. 417.

πλαίσιο των οποίων διαμεσολαβείται και εκφράζεται η κυρίαρχη θέληση αυτού του νέου «υποκειμένου» που διεκδικεί λόγο στην ιστορία. Οι σχέσεις ανάμεσα στον ηγέτη/αρχηγό των «αρμάτων» και του «λαού» αφ' ενός και τα «άρματα» και το «λαό» αφ' ετέρου, είναι αδιαμεσολάβητες και τα συμφέροντα που υπερασπίζεται ο Θ. Κολοκοτρώνης ταυτίζονται με τα συμφέροντα της κοινωνίας συνολικά. Οποιαδήποτε άλλη σχέση και δεσμός διαμεσολάβησης/εκπροσώπησης δεν ακολουθεί αυτές τις ταυτίσεις, φέρεται ότι παραβιάζει τη μέγιστη αυτή αρχή. Όσοι δεν την αναγνωρίζουν, κατονομάζονται εχθροί των «αρμάτων» και του «λαού», εχθροί της πατρίδας και του έθνους. Ο στρατιωτικός ηγέτης δέτει τον εαυτό του στη δέση κριτή και τιμητή των δικαίων της πατρίδας και της επανάστασης.¹³

Ο εκπρόσωπος της Ύδρας στην Διοίκηση, Ι. Ορλάνδος, που έχει αναλάβει τις πρωτοβουλίες για τη διενέργεια εκλογών που θα αναδείξουν τη νέα Διοίκηση, επιχειρεί να πείσει τους προύχοντες της Πελοποννήσου να εγκαταλείψουν τα τοπικά πολιτικά σχήματα και να ηγηθούν της προσπάθειας για την πολιτική ενοποίηση του επαναστατημένου χώρου υπό τη νέα κεντρική Αρχή. Σε επιστολή του προς τους αδελφούς Κουντουριώτη επιχειρεί έναν απολογισμό της κατάστασης που έχει διαμορφωθεί στην Πελοπόννησο:

«Η Πελοποννησιακή Γερουσία καθό συγκείμενη από υποκείμενα μάλλον ουτιδανά και την αισχροκέρδειαν αρετή έχοντα, γνωρίζοντα ότι δια της ενώσεως αυτής δεν ημπορούν να εκτελούν τους σκοπούς των,

13. Θα θέλαμε να σημειώσουμε ότι η αναφορά στο «λαό» δεν παραπέμπει στη σύγχρονη έννοια του «κυρίαρχου λαού», όπως αυτή κατοχυρώνεται στους πολιτικούς θεσμούς και στις αστικές αρχές που εμπεδώνουν τη λαϊκή κυριαρχία στο πλαίσιο του σύγχρονου κράτους. Ακόμα, δεν σημαίνει ότι στη διάρκεια της επανάστασης τροφοδοτούνται και αναπτύσσονται διαδικασίες και μηχανισμοί που επιτρέπουν τη διεύρυνση των όρων πολιτικής συμμετοχής και έκφρασης από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Με την ονομασία «λαός» νοούνται κοινωνικά μορφώματα, οργανωμένα σε κοινότητες τα οποία χαρακτηρίζονται από κοινά αποδεκτούς τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς και νομιμοφροσύνης προς την κοινότητα και τους εκπροσώπους της. Αυτές οι μορφές κοινωνικής ένταξης και εκπροσώπησης προσδιορίζουν, τόσο τη σχέση μεταξύ των μελών της κοινότητας, ως σχέσεις εξουσίας/κηδεμονίας, όσο και τη σχέση της με τους «άλλους», αυτούς που δεν ανήκουν στην κοινότητα, τοποθετώντας στη βάση αυτή την ταυτότητα/κοινότητα αξιών και συμφερόντων των μελών της κοινότητας και των σχέσεων εξουσίας/προστασίας που την εκφράζουν ως την καθ' όλον κοινωνία. Το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινότητας είναι η εξουσία και ο έλεγχος που ασκεί πάνω στα μέλη της. Ιδιαίτερα σημαντικός, εδώ, είναι ο ρόλος των τοπικών ηγετών που εκφράζουν τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και θεσμούς εξουσίας της κοινότητας, εκπροσωπώντας την στις σχέσεις της με τον περιβάλλοντα κόσμο. Η «έκφραση» του «λαού» διαμεσολαβείται από ισχυρά, πολύπλοκα δίκτυα σχέσεων εξουσίας και δεσμών κηδεμονίας/εξάρτησης που συστήνονται στο εσωτερικό της κοινότητας, προσδιορίζοντας τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η συλλογική συμπεριφορά και παράγεται η συλλογική δράση. Οι σχέσεις αυτές αποτελούν προνομιακό πεδίο δράσης, το χώρο άσκησης και επιβολής της κυριαρχίας, των τοπικών αυθεντιών.

απεκρίθησαν ότι η ένωση της Υπερτάτης με την Κεντρική της Πελοποννήσου δεν μπορεί να γένη, εάν πρώτον δεν γένη και με τας άλλας Γερουσίας, και ότι αυτοί ως παριστάνοντες πρόσωπον λαού και διωρισμένοι από τας διαφόρους επαρχίας της Πελοποννήσου δεν ημπορούν να αποφασίσουν εν πράγμα το οποίον και εναντίον του οργανικού νόμου το στοχάζονται, και μακράν της θελήσεως του λαού (...) ίνα ημπορέσωσι με τούτο ως στοχάζομαι να παίξωσι και ημάς και να μακρύνωσι τον καιρόν καθώς πάντοτε εσυνήθισαν.»¹⁴

Ο Υδραίος πολιτικός θεωρεί ότι η κίνηση αυτή στην Πελοπόννησο είναι καταδικασμένη να αποτύχει, αφού δεν ανταποκρίνεται στις επιδιώξεις των τοπικών ηγετών. Κατά τη γνώμη του, στρατιωτικοί αρχηγοί και προύχοντες είναι εξίσου υπεύθυνοι:

«Τι να κάμη τινάς, αδελφοί, όταν έχωμεν να κάμωμεν με συμβουλευτάς, των οποίων το πλείστον μέρος είναι κνώδαλα και ουδεμίας πείρας, με αρχηγούς των αρμάτων κλέφτας και ανδράποδα, με πατριώτας, και αυτού του Πετρόμπεη, σκοπόν έχοντας την φιλαρχίαν, ιδιοκτησίαν και αισχροκέρδειαν, και με λαόν απειθή και βάρβαρον (...) Οι Πελοποννήσιοι, αδελφοί, δεν μετατρέπονται. είναι πάντοτε οι αυτοί, και ο σκοπός των σκοπός είναι, εις τρόπον οπού μήτε καλή ημέρα δεν λέγουν, εάν δεν έχουν χρείαν. και την ολίγην οπωσούν πολιτικήν οπού ήδη δεικνύουν εξ ανάγκης προς ημάς, δεν το κάμουν δι'άλλο, ειμή με το να έχουν την χρείαν μας, ώστε να εκπλεύσουν τα πλοία μας κατά του εχθρικού, και ύστερον πάλιν τι είχες Γιάννη, τ' είχα πάντα.»¹⁵

Οι χαρακτηρισμοί αυτοί αποδίδονται συλλήβδην στον πολιτικό κόσμο της Πελοποννήσου, ο οποίος κατηγορείται ότι δεν έχει επίγνωση των απαιτήσεων που επιβάλλει ο πόλεμος και δεν είναι σε θέση να υπηρετήσει την υπόθεση της επανάστασης. Βέβαια, οι παραπάνω χαρακτηρισμοί αντιστοιχούν σε κατηγοριοποιήσεις δια μέσω των οποίων αποδίδεται η κλίμακα της κοινωνικής και πολιτικής ιεραρχίας, η στρατιωτική, πολιτική ηγεσία και ο «λαός» της Πελοποννήσου.

Στην αντίληψη των Υδραίων, η εικόνα του Πελοποννήσιου συντίθεται από μια ετερόκλητη, αλλά συνολικά ανεύθυνη ηγεσία, ακατάλληλη να εμπνεύσει το λαό που βρίσκεται, κατά συνέπεια, σε κατάσταση ασυδοσίας και απειδαρχίας. Και βέβαια, δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά, αφού αρχηγοί των όπλων έχουν αναδειχθεί άνθρωποι χωρίς κύρος και αξιοπρέπεια, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από δουλοπρέπεια και παρακινούνται από ευτελή αισθήματα.

14. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Α', σ. 80/1.

15. *Αυτόθι*, σσ. 87/8.

Εδώ η αναφορά παραπέμπει στους ένοπλους/κλέφτες και τους κάπους. Αλλά ούτε οι προύχοντες είναι σε θέση να αναδειχθούν σε ηγέτες που θα κατευθύνουν το λαό, υπηρετώντας την υπόθεση της επανάστασης, επειδή αντιμετωπίζουν τον πόλεμο με κριτήριο το προσωπικό/φατριαστικό όφελος. Επιχειρούν να επωφεληθούν πολιτικά της κατάστασης που έχει δημιουργηθεί στην Πελοπόννησο με την απουσία των οθωμανικών αρχών και επιδίδονται στην αισχροκέρδεια, ασχολούνται με την είσπραξη των προσόδων των επαρχιών, τη διεύρυνση και κατοχύρωση των ιδιοκτησιακών τους δικαιωμάτων, τη διατήρηση των προνομίων τους, χωρίς να συνεισφέρουν στη γενική υπόθεση.

Και βέβαια, παρά το γεγονός ότι οι προύχοντες της Πελοποννήσου αναφέρονται ως «πατριώτες», χαρακτηρισμός που αποδίδει περισσότερο την κοινωνική συγγένεια με τους προύχοντες της Ύδρας από την άποψη της κοινωνικής θέσης. Ωστόσο, στην Πελοπόννησο έχει επικρατήσει μια κατάσταση η οποία φέρεται να ακυρώνει το εγχείρημα της επανάστασης και ο Ι. Ορλάνδος, εκπρόσωπος των Κουντουριωτών στη Διοίκηση, περιγράφει με δραματικό τρόπο αυτή την κατάσταση:

«Αν δεν διορθωθούν τα εσωτερικά πράγματα της Ελλάδος και περισσότερο της Πελοποννήσου, σας βεβαιώ ότι τρέχουμε εις τον κρημνόν και δε να χαθώμεν πολλά ογλήγορα.»¹⁶

Τα τοπικά κέντρα εξουσίας που λειτουργούν στην Πελοπόννησο υπονομεύουν τις διαδικασίες εγκαθίδρυσης ισχυρής κεντρικής εξουσίας, την ενοποίηση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, εν όψει των νέων προβλημάτων που θέτει η αποδέσμευση από το καθεστώς της κατάκτησης στην προοπτική εγκαθίδρυσης συγκεντρωτικού κράτους. Οι σχέσεις ανάμεσα στους τοπικούς φορείς εξουσίας στην Πελοπόννησο, εκφράζουν την τάση της παραδοσιακής κοινωνίας να διασφαλίσει τη σταθερότητα και τη συνέχειά της, προσαρμοζόμενη στις απαιτήσεις του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντός της. Όσον αφορά δε στις αντιπαλότητες μεταξύ της κοινοτικής ηγεσίας και των ανερχόμενων στρατιωτικών αρχηγών, αυτές εν μέρει μόνον αποβλέπουν και δεν οδηγούν σε καμία περίπτωση στην κατάλυση του παραδοσιακού κοινωνικού συστήματος σχέσεων. Η δράση των ομάδων αυτών δεν προσανατολίζεται προς την αλλαγή των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών. Στη διάρκεια όμως της επανάστασης μετασχηματίζεται το ίδιο το περιβάλλον της δράσης ως αποτέλεσμα μιας εξέλιξης, όπου ο πόλεμος διευρύνεται και εδραιώνονται οι διαδικασίες για τη συγκρότηση μιας νέας μορφής πολιτικής οργάνωσης.

16. Αυτόθι, σ. 68.

Υπό το βάρος της δυναμικής των εξελίξεων απαιτούνται αναπροσαρμογές στη δράση των ομάδων αυτών, προκειμένου να μην αποκλεισθούν από το πεδίο άσκησης και ελέγχου της νέας εξουσίας. Η αναπροσαρμογή της δράσης τους καθορίζεται, βέβαια, από τους καταναγκασμούς που επιβάλλει η συγκυρία, αλλά και από τους καταναγκασμούς που επιβάλλει το σύστημα των αναφορών τους, δηλαδή η μακρά πολιτική και πολιτισμική παράδοση των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών της τοπικής κοινωνίας που επικαθορίζει τη δραστηριότητά τους, όσο και τη λογική που διέπει την παρουσία τους στη συγκυρία. Σε συνάρτηση με τους παράγοντες αυτούς διαμορφώνονται οι στρατηγικές των ηγετικών ομάδων της Πελοποννήσου και συγκροτούνται τα πολιτικά μέτωπα που καθορίζουν το πεδίο των συγκρούσεων της επανάστασης.

2. Η ανάπτυξη παραδοσιακών κοινωνικών και πολιτικών στρατηγικών

Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να αποδεσμεύσουμε τη λογική συγκρότησης πολιτικών συμμαχιών, στο πλαίσιο του νέου πολιτικού πεδίου που δημιουργείται με την ισχυροποίηση της κεντρικής εξουσίας, προκειμένου να εκτιμήσουμε, αφ' ενός μεν το ειδικό βάρος των παραδοσιακών κοινωνικών σχέσεων στη συγκρότηση των πολιτικών μετώπων και, αφ' ετέρου το ιστορικό υπόβαθρο των συγκρούσεων της επανάστασης.

Η εθνοσυνέλευση του Άστρους επικύρωσε δεσμικά την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας μέσα από την κατάργηση των τοπικών Διοικήσεων και την υπαγωγή τους στην κεντρική Διοίκηση. Οι στρατιωτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου που δίδονται, όχι μόνο δεν κατορθώνουν να αποτρέψουν αυτές τις ρυθμίσεις, αλλά και βρίσκονται, τελικά, εκτός των νεοπαγών δεσμών εξουσίας.¹⁷

Ο Γ. Κουντουριώτης, εκπρόσωπος των Υδραίων που αποκτούν ένα ιδιαίτερο πολιτικό βάρος στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, παρακολουθεί τις πολιτικές εξελίξεις μέσα από τις διεργασίες της εθνοσυνέλευσης. Στην αλληλογραφία με τον αδελφό του τον Λ. Κουντουριώτη εκφράζει την ικανοποίησή του για την αλλαγή της στάσης των πελοποννησίων προυχόντων, οι οποίοι δείχνουν να αντιλαμβάνονται την κατάσταση και συμμετέχουν στις νέες συμμαχίες που διαμορφώνονται, ενισχύοντας, έτσι, τις διαδικασίες της «εθνικής βουλής» και απομονώνοντας, ταυτόχρονα, τους στρατιωτικούς και ιδιαίτερα τον Θ. Κολοκοτρώνη:

«(...) η απόφασις όλων των προυχόντων της Πελοποννήσου είναι να αποβάλωσι διόλου τους αρχηγούς των αρμάτων από το πολιτικόν σύστημα και τους απέρριψαν και άρχισαν την εργασίαν του συστήματος.»¹⁸

Στην αντίληψη του Υδραίου προύχοντα, αλλά και άλλων πολιτικών παραγόντων της εθνοσυνέλευσης, οι δεσμικές αλλαγές και οι νέοι πολιτικοί

17. Για την εθνοσυνέλευση του Άστρους, αλλά και τους πολιτικούς συσχετισμούς που διαμορφώνονται, βλ. Τ. Κιουσοπούλου, «Η ταυτότητα των μελών της Β' Εθνοσυνέλευσης», στο, *Η επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή-Κατηφόρη*, Αθήνα, ΕΜΝΕ, 1994, σσ. 63–92. Για τα πολιτικά γεγονότα αυτής της περιόδου, βλ. Ι. Γιαννόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., σσ. 295–300. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάστασις*, ό.π., τ. Γ', σσ. 456–478. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως*, ό.π., τ. Γ', σσ. 33–37. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σσ. 498–517.

18. *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, τ. Α', σ. 148.

συσχετισμοί που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της Διοίκησης, εγκαινιάζουν μια νέα φάση στις πολιτικές εξελίξεις της επανάστασης. Η «ένωσις», στην οποία εξ αρχής αποβλέπουν οι Υδραίοι και πολιτικές προσωπικότητες όπως ο Α. Μαυροκορδάτος και ο Ι. Κωλέττης, φαίνεται ότι επιτυγχάνεται με την κατάργηση των τοπικών κέντρων εξουσίας. Η πολιτική σημασία της κατάργησης της Πελοποννησιακής Γερουσίας και της ισχυροποίησης της κεντρικής Αρχής, συνίσταται στο ότι στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας πλήττονται πολιτικά οι δυνάμεις που συντηρούν την «ανωμαλία», δηλαδή οι στρατιωτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου, οι οποίοι είναι πλέον υποχρεωμένοι να αποδεχθούν τη νέα κατάσταση, χωρίς να υπαγορεύουν με βάση την τοπική τους δύναμη και επιρροή τους όρους συμμετοχής τους στην εξουσία. Επίσης, η «πολιτική ένωσις» σημαίνει ότι διαμορφώνονται όροι αποδέσμευσης των πελοποννησίων προυχόντων από την τοπική διαμάχη που συντηρούσε την προηγούμενη κατάσταση.

Στη λογική της νέας εξουσίας, η παρουσία των πελοποννησίων προυχόντων κρίνεται απαραίτητη για την επιτυχή οργάνωση και διεξαγωγή της επανάστασης. Τις απόψεις αυτές συμμερίζεται και ο Ι. Ορλάνδος, συγγενής των Κουντουριωτών και εκφραστής των πολιτικών αντιλήψεων και σχεδιασμών των Υδραίων:

«Οι Πελοποννήσιοι σκέπτονται καλώς, και είδε να μην παύσωσιν ούτω σκεπτόμενοι. Απ'αυτών των ανθρώπων την σύμπνοιαν και τα γενναία φρονήματα κρέμαται η ευθυδρόμισις των κοινών πραγμάτων (...) Καταγινώμεθα τον Πετρόμπεην να κατορθώσωμεν να αφοσιωθῆ εις την Διοίκησιν και ακολουθῶς σας γράφω το πώς. Είναι αναγκαίος, αν όχι δια τα φώτα του, τουλάχιστον δια του βάρους του ονόματός του εις την Ελλάδα.»¹⁹

Οι πολιτικοί ηγέτες της Ύδρας εκτιμούν ότι η πολιτική συγκυρία ευνοεί την οριστική επικράτηση των δυνάμεων που επιθυμούν την αλλαγή της υπάρχουσας πολιτικής κατάστασης και την πολιτική ενοποίηση του επαναστατημένου χώρου στο πλαίσιο ενιαίας συγκεντρωτικής Διοίκησης. Στην αλληλογραφία της εποχής αποτιμάται ως ιδιαίτερα κρίσιμη, αλλά και οριστική, η πολιτική ήττα που υπέστησαν οι στρατιωτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου:

«Οι Υψηλάντο-Κολοκοτρωνισταί έσβυσαν διόλου βλέποντες την ένωσιν του Έθνους, αι αρχιστρατηγίαί έλειψαν εις το παντελές και μένει όλη η ισχύς εις την Διοίκησιν.»²⁰

19. Αυτόθι, σ. 147.

20. «Επιστολή του Γ. Κουντουριώτη προς τον Λ. Κουντουριώτη», Αυτόθι, σ. 149.

Πράγματι, οι αλλαγές που συντελούνται στο δεσμικό-πολιτικό επίπεδο, συνιστούν τομή στην πορεία των πολιτικών πραγμάτων της επανάστασης. Η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας, στην οποία πλέον μεταφέρονται και κατοχυρώνονται πραγματικές και ουσιαστικές αρμοδιότητες, επιφέρει τη μετατόπιση του κέντρου βάρους από το τοπικό στο κεντρικό επίπεδο και, κατά συνέπεια, την αλλαγή στους προσανατολισμούς της δράσης των παραδοσιακών και νέων πολιτικών δυνάμεων που διεκδικούν συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας. Στη διαδικασία αυτή προσαρμόζονται και πελοποννήσιοι προύχοντες, είτε ως αποτέλεσμα οριακών προσαρμογών, είτε/και ως αναπροσαρμογή στρατηγικών επιλογών εν όψει της δράσης στο κεντρικό πολιτικό παιχνίδι. Αυτό που βαραίνει ιδιαίτερα στη συγκυρία και στα σχέδια των νέων φορέων της εξουσίας είναι ο αποκλεισμός των πελοποννησίων στρατιωτικών, ιδιαίτερα του Θ. Κολοκοτρώνη, από το πεδίο παραγωγής και άσκησης της πολιτικής στους κόλπους των επαναστατών.

Οι εξελίξεις αυτές συστήνουν μια νέα πραγματικότητα και οδηγούν στη συγκρότηση ενός πολιτικού πεδίου, η ενίσχυση και αναπαραγωγή του οποίου προσδιορίζει και τους όρους της πολιτικής διαμάχης. Έτσι, επιβάλλονται νέοι κανόνες και αρχές στη βάση των οποίων εκδηλώνεται, εξορθολογίζεται και νομιμοποιείται η πολιτική δράση ατόμων και συλλογικοτήτων που διεκδικούν τη συμμετοχή τους στην παραγωγή και άσκηση της εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται ως σημαίνον αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης η ίδια η οργάνωση και λειτουργία των δεσμών της κεντρικής εξουσίας, δηλαδή ο προσδιορισμός της νέας ηγεσίας της επανάστασης (σε ποιον ανήκει το δικαίωμα να άρχει) με τη μορφή πολιτικής σχέσης που αντιπροσωπεύει εξουσιαστικά μορφώματα σε διατοπικό επίπεδο (εν ονόματι ποίου).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της πολιτικής συγκυρίας είναι ότι οι παραδοσιακές ηγετικές ομάδες της Πελοποννήσου διαφοροποιούνται στη φάση αυτή και, σε μεγάλο βαθμό, αυτονομούνται από τα κοινοτικά πλαίσια – τον παραδοσιακά οριοθετημένο χώρο άσκησης της πολιτικής τους δραστηριότητας – σχεδιάζοντας τις πρακτικές και τις στρατηγικές πολιτικής διαχείρισης με όρους κεντρικής εξουσίας. Οι αλλαγές αυτές εκβάλλουν στον επαναπροσδιορισμό και την εγκαθίδρυση νέου τύπου σχέσεων ανάμεσα στις κοινότητες και την κεντρική εξουσία. Στο πεδίο αυτό, υποβάλλονται νέοι όροι πολιτικής διαμεσολάβησης και αναπροσαρμόζεται η λειτουργία των τοπικών ηγετών, οι οποίοι φέρονται πλέον ως εκπρόσωποι της Διοίκησης, από όπου αντλούν τη νομιμότητά τους, ενώ στις κοινότητες απόκειται η πραγματική πολιτική τους επιρροή. Οι παραδοσιακές τοπικές αρχηγείες, από εκπρόσωποι της κοινότητας και εκφραστές/υπερασπιστές των σχέσεων και δεσμών εξουσίας που εγκαθιδρύονται στο εσωτερικό της, αναγκάζονται, και

προκειμένου να ενταχθούν στο νέο πλαίσιο, να μεταβληθούν σε εκφραστές των νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας που υποβάλλονται από την Προσωρινή Διοίκηση στο πλαίσιο της ενιαίας και συγκεντρωτικής εξουσίας.

Παραδοσιακές αλλά και νεόδμητες πολιτικές φατρίες,²¹ που διεκδικούν τη συμμετοχή τους στην κατανομή και άσκηση της εξουσίας, προσαρμόζουν τη δράση τους στο νέο πολιτικό πεδίο, ενσωματώνοντας στις πρακτικές και στον πολιτικό τους λόγο νέες νομιμοποιητικές αρχές. Οι πολιτικοί αντίπαλοι παρουσιάζονται στο πεδίο των πολιτικών αντιπαραθέσεων ως εκπρόσωποι και υπερασπιστές του δημόσιου συμφέροντος, των «δικαίων της πατρίδας» –όπου το δημόσιο συμφέρον, τα «δίκαια της πατρίδας» απόκεινται στην επιτυχία των νέων δεσμών εξουσίας που εκφράζουν μια νέα όσο και διακυβευόμενη νομιμότητα και τάξη.

Στη συνάφεια αυτή, οι πολιτικές διεκδικήσεις και ανταγωνισμοί αποπροσωποποιούνται, με την έννοια ότι υποχωρούν οι τοπικο-συγγενικοί προσδιορισμοί, και διεξάγονται πλέον ανάμεσα σε πολιτικές δυνάμεις που διεκδικούν το ρόλο του εκφραστή των συμφερόντων της πατρίδας, του εγγυητή της νέας νομιμότητας (του επαναστατημένου γένους). Τώρα, δεν ανακαλούνται τα τοπικο-συγγενικά «δικαιώματα», η «πατρίδα», αλλά προβάλλονται οι αξιώσεις συμμετοχής στην εξουσία ως διαφορετικοί πολιτικοί προσανατολισμοί που αφορούν στην οργάνωση της επανάστασης, την υπεράσπιση μιας «πατρώας» γης που δεν ορίζεται πλέον ως συνάρθρωση τοπικο-συγγενικών δικτύων. Ο δημόσιος πολιτικός χώρος συστήνεται διαφοροποιούμενος από τους κοινοτικούς δεσμούς. Η συγκρότηση του νέου πολιτικού πεδίου συνέλκει την αποδυνάμωση της σχετικής πολιτικής αυτονομίας των τοπικών κέντρων εξουσίας και επαναπροσδιορίζει τις τοπικές μορφές εκπροσώπησης, καθιστώντας ολοένα και περισσότερο ασύμβατη προς τη νέα νομιμότητα την παραδοσιακή αδιαμεσολάβητη σχέση κηδεμονίας /προστασίας. Με την πάροδο του χρόνου ο δημόσιος πολιτικός λόγος διεισδύει και εκτοπίζει από την πολιτική ζωή των τοπικών κέντρων τις παραδοσιακές νομιμοποιητικές επικλήσεις. Η δυναμική ηγεμονίας του δημόσιου πολιτικού λόγου συναρτάται με τη διεύρυνση και εμπέδωση δεσμών και μηχανισμών άσκησης και ελέγχου της εξουσίας, στο πλαίσιο των οποίων διαμορφώνονται οι νέες σχέσεις και μορφές πολιτικής κυριαρχίας.

21. Για τις φατρίες της επανάστασης, βλ. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833–1843)*, ό.π., σσ. 66–117. D. Dakin, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821–1833*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1983, σσ. 120–180. Γ. Ασπρέας, *Πολιτική ιστορία της νεώτερης Ελλάδος, 1821–1928*, Αθήνα, εκδ. Σιδέρη, 1930, τ. Α' (1821–1865), σσ. 1–70, ιδίως, το κεφάλαιο «Δημιουργία των πρώτων κομμάτων», σσ. 28–32.

Οι κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις των δεσμικών αλλαγών και της δυναμικής του πολιτικού αποτυπώνονται στη συγκυρία στον τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του πολέμου και εκδηλώνονται κυρίως στο σχεδιασμό και την άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής των Προσωρινών Διοικήσεων. Πρόκειται για ένα σύνολο αλλαγών που επέρχεται πρώτιστα στη ζωή των κοινοτήτων ως σημαντικού πεδίου άσκησης αυτής της πολιτικής. Η οργάνωση και ο σχεδιασμός των πολεμικών επιχειρήσεων δεν υπακούουν πλέον στην παραδοσιακή λογική της οικονομίας του πολέμου που υπαγορεύει τη διαφύλαξη του ανθρώπινου δυναμικού και της οικονομίας στα όρια των δυνατοτήτων αναπαραγωγής τους. Οι κοινοτικοί πληθυσμοί υφίστανται και βιώνουν με δραματικό τρόπο τις αλλαγές που επιφέρει στη ζωή τους η εδραίωση και διεύρυνση του πολέμου. Εντατικοποιούνται οι πολεμικές επιχειρήσεις, διευρύνονται οι απώλειες ανθρώπινου δυναμικού, απογυμνώνονται οι κοινότητες από το παραγωγικό τους δυναμικό, καθώς οργανώνονται εκστρατευτικά σώματα που δρουν στη λογική της κεντρικής εξουσίας, δηλαδή και σε άλλες «πατρίδες». Βέβαια, οι κοινότητες, οι οποίες δεν συμμερίζονται τις μέριμνες της Διοίκησης και τους καταναγκασμούς που επιβάλλει η συνέχιση του πολέμου, βιώνουν με δραματικό τρόπο τις συνέπειες της επανάστασης και, καμιά φορά, αντιδρούν έντονα στη συνέχιση των επιχειρήσεων.

Οι αλλαγές αυτές εκβάλλουν και στο επίπεδο των συμβολικών ανταλλαγών, όπου μετεγγράφονται και ανασυστήνονται παλιές, αλλά και συστήνονται νέες τοπικές και περιφερειακές αντιπαλότητες και πολιτικοί ανταγωνισμοί. Η επανάσταση και ο πόλεμος διευρύνουν την επικοινωνία και τις ανταλλαγές ανάμεσα σε εξουσιαστικές ομάδες και πολιτικούς παράγοντες από διαφορετικά, όσο και ετερογενή κοινωνικά περιβάλλοντα. Η σημασία των διαδικασιών συγκρότησης του νέου, ενιαίου πολιτικού χώρου συνίσταται στο ότι αποτελεί το πεδίο ανάδειξης νέων διακυβευμάτων, αλλά και συνάντησης και προσαρμογής διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών, ένα πεδίο πολιτικής εξισορρόπησης και διαχείρισης αντιθέσεων που παράγονται στη συγκυρία εν όψει των διακυβευμάτων που αναδεικνύει η προοπτική εγκαθίδρυσης εθνικού κράτους.

Η διερεύνηση αυτού του πεδίου δεν μπορεί να περιορίζεται στην απλή αποτύπωση μιας προϋπάρχουσας «αντικειμενικής συνθήκης», προϊόν των δεδομένων θέσεων και ρόλων των πρωταγωνιστών στο σύστημα σχέσεων και δεσμών της κατακτημένης κοινωνίας, συνθήκη η οποία επιβάλλει καθορισμένες μορφές διάταξης και οργάνωσης των αντιθέσεων που παράγουν οι σχέσεις τους στη συγκυρία της επανάστασης. Το συμβολικό αυτό πεδίο πρέπει να ανασυστήνεται κατά περίπτωση, με αναφορά τις εκάστοτε

διεκδικήσεις, τις εμπλοκές ή τις συσσωματώσεις που συνιστούν τη συγκυρία και ορίζουν τους προσδιορισμούς της εκάστοτε μελετούμενης σύγκρουσης. Οι σημασίες και οι συμπεριφορές που αναδεικνύονται στη διαδικασία αυτή, ακόμη κι όταν ανάγονται σε «δομικές παραμέτρους» του κοινωνικού σχηματισμού, επιβάλλεται να ελέγχονται από παραμέτρους της συγχρονίας, από τις συγκυριακές δεσμεύσεις, επιδιώξεις και πρακτικές που διαμορφώνονται στο μελετούμενο ιστορικό πεδίο.

Η ανασύσταση των στοιχείων της ταυτότητας και της αντιπαλότητας προϋποθέτει την κατανόηση της εικόνας που έχει το ίδιο το υποκείμενο της δράσης για το πεδίο της αντιπαλότητας, του τρόπου που εννοεί την παραγωγή της σύγκρουσης σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή και, ακόμα, των πρακτικών της διαμάχης, συστήνοντας σχέσεις πολιτικής επικοινωνίας και ανταλλαγής που διαμεσολαβούν και αναπαριστούν τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξης των δρώντων υποκειμένων στο πεδίο όπου εκδηλώνεται η πολιτική αντιπαράθεση. Η αναγνώριση του «Άλλου» στο πλαίσιο του «Ίδιου» κοινωνικοπολιτικού και πολιτισμικού σύμπαντος προσδιορίζει και το εύρος των ενδεχόμενων προσανατολισμών της συλλογικής δράσης. Ο «Άλλος» καταλαμβάνει τη θέση του εν δυνάμει συμμάχου ή αντιπάλου και, σε κάθε περίπτωση, η παρουσία του «εδώ», στο υπό διαμόρφωση πεδίο της πολιτικής εμπειρίας και της συλλογικής δράσης, συνιστά σημείο αναφοράς και, κατά συνέπεια, όρο συγκρότησης ενός συνόλου διαδράσεων που αναφέρονται στο «νόημα» της επανάστασης, δηλαδή, στον προσδιορισμό μια νέας καθολικότητας.²²

Η επανάσταση συγκροτεί νέα ή ανασυστήνει παλαιά πλέγματα σχέσεων. Επιπλέον, όμως, την περίοδο αυτή συστήνεται ένα νέο ιστορικό πεδίο αναφοράς κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών πρακτικών και το εγχείρημα του εικοσιένα οργανώνει την καθημερινότητα και νοσηματοδοτεί την εμπειρία. Τα διακυβεύματα που παράγονται αφορούν στη συγκυρία και στις παραμέτρους τους επιχειρείται η διαχείρισή τους. Το εύρος, όμως, των συγκρούσεων και των δυναμικών, η λογική της δράσης και η δυναμική της ιστορίας αποδιαρθρώνουν την εσωτερική συνοχή των κοινωνικών στρατηγικών που ενεργούνται εν όψει ενός διαφορετικού και υπό διαμόρφωση μέλλοντος. Οι άνθρωποι καλούνται να παράξουν και να διαχειριστούν την ασυνέχεια, να καταστήσουν με τη δράση τους την επανάσταση μια κατάσταση

22. Για την έννοια του συμβολικού πεδίου και τη συστατική παρουσία του στην παραγωγή των κοινωνικοπολιτικών συγκρούσεων, βλ. P. Ansart, *Idéologies, conflits et pouvoir*, Παρίσι, PUF, 1977, ιδίως, «Idéologies, appareils, institutions», σσ. 75–100, και, «L'efficace du symbolique», σσ. 209–239. P. Bourdieu, «Langage et pouvoir symbolique», στο, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Παρίσι, Fayard, 1982, σσ. 99–161. O. Reboul, *Langage et idéologie*, Παρίσι, PUF, 1980, ιδίως, «Discours du pouvoir et pouvoir du discours», σσ. 100–118.

δηλαδή, να συστήσουν τους όρους αναπαραγωγής της, κάνοντάς την κανονικότητα.

Αντιτιθέμενες ιδεολογικές και πολιτικές πρακτικές και στρατηγικές οργανώνονται στο πεδίο αυτό, με την έννοια ότι οι ιδιαίτερες πολιτικές και ιδεολογικές θέσεις και προσανατολισμοί συνεκφέρονται σε αμοιβαία συνάρτηση, όπου και προσδιορίζονται οι μεν προς τις δε, με σταθερή αναφορά ό,τι συνιστά αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης στη συγκυρία. Ο προσδιορισμός της ταυτότητας και της αντιπαλότητας παράγεται ως σχέση σημασιοδοτημένη στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου ιστορικού πεδίου, το οποίο δεσμεύει τα εμπλεκόμενα μέρη να αναφέρονται στους όρους παραγωγής του.

Ας δούμε, εν προκειμένω, τη συνθήκη που διαμορφώνει η εμπλοκή του Μαυροκορδάτου στους μηχανισμούς εξουσίας της επανάστασης. Όπως αναφέραμε παραπάνω, η πολιτική του αποδίδεται στη «ραδιουργία», τόσο από τους σύγχρονούς του, όσο και από την ιστοριογραφία. Είδαμε, επίσης, ότι ο Κ. Δεληγιάννης τον αποκαλεί «αγγείο του Σατανά», που έρχεται να σπείρει τη διχόνοια, τη διαφθορά. Αυτό όμως που διαταράσσει η παρουσία του Μαυροκορδάτου είναι ότι ο φαναριώτης πολιτικός προσδιορίζεται στην ιστορική συγκυρία ως φορέας μιας πολιτικής, η υλοποίηση της οποίας προϋποθέτει και επιβάλλει ένα νέο πεδίο αντιπαλότητας, που αναπροσδιορίζει τον ορίζοντα της πολιτικής δράσης των παραδοσιακών τοπικών ηγεμόνων της Πελοποννήσου. Η πολιτική αυτή δυναμική είναι ασύμβατη με τη λογική των τοπικών κέντρων εξουσίας και οι πρακτικές του Φαναριώτη δεν απογράφονται στην πολιτική εμπειρία της τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο, η συγκυρία ευνοεί την παρουσία του Μαυροκορδάτου, ο οποίος, φερόμενος ως «αγγείο του Σατανά» ή «ραδιούργος διάβολος, καθίσταται σημείο αναφοράς και έτσι καταλαμβάνει μια θέση στον κόσμο της εμπειρίας του τοπικού προύχοντα ή του παραδοσιακού ενόπλου. Ο Μαυροκορδάτος θα πρέπει να αναγνωριστεί κάπως, η δράση του να νοηματοδοτηθεί και να αποτιμηθεί στο πεδίο της πολιτικής δράσης. Στη συνθήκη αυτή τα δύο μέρη ορίζονται ως αντίπαλοι, αφού ο καθένας ορίσει μια ταυτότητα για τον άλλο σε σχέση με τον κοινό τόπο που συστήνει η επανάσταση. Ο Μαυροκορδάτος αξιώνει και νομιμοποιείται να δράσει πολιτικά στον κοινό τόπο και, μάλιστα, να προσδιορίσει με ηγεμονικό τρόπο τους όρους άσκησης της πολιτικής και διαχείρισης της εξουσίας.

Στη συνάφεια αυτή, η παρουσία του Α. Μαυροκορδάτου και των τοπικών κέντρων εξουσίας στο ίδιο πολιτικό πεδίο οδηγεί στην παραγωγή νέων πολιτικών σχέσεων. Όμως, με αναφορά αυτές τις σχέσεις ανασυστήνονται και ανασηματοδοτούνται οι ήδη διαμορφωμένες αντιπαλότητες και ανάμεσα στους τοπικούς φορείς εξουσίας (πελοποννήσιοι προύχοντες).

Επαναπροσδιορίζονται, ακόμα, οι όροι που διέπουν τις σχέσεις των ηγετικών αυτών ομάδων με τους παραδοσιακούς τοπικούς τους αντιπάλους (πελοποννήσιοι προύχοντες/στρατιωτικοί) και, κατά συνέπεια, μεταβάλλονται, αφ' ενός μεν οι συσχετισμοί ανάμεσά τους και, αφ' ετέρου, οι σχέσεις τους με τους φορείς της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της Προσωρινής Διοίκησης. Η μορφή και το περιεχόμενο των συγκρούσεων που εκδηλώνονται στη συγκυρία αυτή έχουν να κάνουν με τη συνάφεια στην οποία αναφέρονται κάθε φορά. Η πολυπλοκότητα των μηχανισμών παραγωγής των συγκρούσεων, έχει να κάνει με το ότι στις συγκρούσεις αυτές εντυπώνεται η συγκυρία με τις απρόβλεπτες πολλές φορές εξελίξεις και, ταυτόχρονα, οι διαφορετικές διάρκειες που φέρονται στην ίδια τη δράση των υποκειμένων, ως διαχείριση ενδεχόμενων και δυναμικών που δεν απογράφονται στον πολιτικό τους πολιτισμό —που καθορίζει τον ορίζοντα της δράσης και το περιεχόμενο των απαντήσεων στις προκλήσεις της συγκυρίας.

Ο χρόνος των εξελίξεων διαγεύει τις βεβαιότητες και τις εκτιμήσεις που έχουν οι προύχοντες για την κατάσταση και τη θέση τους μέσα σ' αυτήν, είναι σύντομος, βίαιος και ανατρεπτικός σε σχέση με τα σχέδια δράσης στη συγκυρία. Στη δυναμική αυτή διαδικασία, ακυρώνονται, πολλές φορές, οι στρατηγικές τους ή απαιτούνται αναπροσαρμογές που τους υπερβαίνουν, καθώς δεν ανταποκρίνονται στις αρχές και τις αξίες τους, όπως επίσης και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τα συμφέροντά τους. Παρά τις συνεχείς ανακατατάξεις ανάμεσα στους διεκδικητές της εξουσίας, τους παραδοσιακούς και νέους πολιτικούς ηγέτες και παρά τις μεταβολές των συσχετισμών, ανάλογα με τις τακτικές και στρατηγικές τους επιλογές, τις μέριμνες που επιβάλλει η συγκυρία ή το γεγονός ότι δεν μπορούν κάποιες φορές να πράξουν διαφορετικά, μπορούμε, ωστόσο, να διακρίνουμε τυπικές πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές που ακολουθούν ορισμένες δομικές σταδερές, οι οποίες διέπουν τη συγχρονική παρουσία και δράση στη συγκυρία.

Έχοντας ως σταθερή αναφορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε συγκυρίας, διακρίνουμε μηχανισμούς και πρότυπα πολιτικής δράσης που παραπέμπουν στη μεγάλη διάρκεια, δηλαδή, σταδερές που αποκρυσταλλώνονται στη συγκυρία σε συγκροτημένα πολιτικά μέτωπα, δίνοντας, σε τελική ανάλυση, το ειδικό βάρος των συγκρούσεων. Παρακολουθώντας τις εξελίξεις, αλλά και πώς τις αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι δρώντες, διαγράφεται ένα οριακό σημείο, όπου σταθεροποιούνται οι προσανατολισμοί των στρατηγικών πολιτικών επιλογών και διασαφηνίζεται το πεδίο των συγκρούσεων, σημείο όπου προσδιορίζονται η ταυτότητα και η αντιπαλότητα. Αυτή η ιστορική στιγμή περιλαμβάνει τις συγκυρίες όπου διακυβεύονται οι όροι παραγωγής και αναπαραγωγής των τοπικών πολιτικών

σχέσεων και ιεραρχιών, καθώς αναιρούνται οι όροι κυριαρχίας των παραδοσιακών προυχόντων και των στρατιωτικών ηγετών, ως ηγεμονικές δυνάμεις στο πλαίσιο των τοπικών κέντρων εξουσίας.

Τα διακυβεύματα που αναδεικνύει με την παρουσία του το νέο πολιτικό προσωπικό που επανδρώνει τη Διοίκηση σε σχέση με τα τοπικά κέντρα εξουσίας –από τη διατήρηση των οποίων εξαρτάται η κοινωνική και πολιτική ισχύς των τοπικών παραγόντων της Πελοποννήσου– προκαλούν τη συσπείρωση του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου και την ανασύνταξη των δυνάμεών του, προκειμένου να απαντήσει και να διαμορφώσει όρους παρέμβασης στο πολιτικό προσκήνιο –στο επίπεδο, πλέον, της κεντρικής πολιτικής σκηνής. Στο πλαίσιο αυτό, ανακαλούνται και ανατροφοδοτούνται οι παραδοσιακές σχέσεις και μορφές πολιτικής δραστηριότητας εν όψει της προσαρμογής στο νέο πολιτικό πεδίο. Από τη συνωμοσία και την ένοπλη εξέγερση που αμφισβητεί τη νομιμότητα της πολιτικής τάξης, μέχρι την, κατά νόμον, πολιτική ισχυροποίηση μέσω της ενεργοποίησης και διεύρυνσης των συγγενικών δικτύων και της επίκλησης των τοπικών κοινωνικοπολιτικών δεσμεύσεων και αμοιβαιοτήτων.

Ωστόσο, η συγκυρία υποβάλλει την επεξεργασία των πολιτικών σχεδιασμών σε αναφορά προς τη νέα πολιτική τάξη και νομιμότητα και, στη συνάφεια αυτή, παραπέμπει η πρακτική νομιμοποίησης της δράσης μέσω της απονομιμοποίησης του πολιτικού αντιπάλου και της δράσης του. Με τον τρόπο αυτό και στους όρους της πολιτικής εμπειρίας του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου, η δράση του Α. Μαυροκορδάτου απογράφεται ως «ραδιούργος» πολιτική ενός «πονηρού Φαναριώτη» και ο ίδιος ως «αγγείο του Σατανά» και, συνεπώς, «εχθρός της πατρίδας και του έθνους», ο οποίος σχεδιάζει να «πουλήσει την Ελλάδα στους Άγγλους». Από τη μια πλευρά, οι παραδοσιακές κοινοτικές ηγεσίες της Πελοποννήσου αναγορεύονται στο μοναδικό υπερασπιστή «των συμφερόντων του έθνους», «των δικαίων της πατρίδας», εξορίζοντας από το πεδίο αυτό τους «ξένους» και «ανέστιους» που έρχονται να καταλάβουν τη θέση και το χώρο της εξουσίας. Από την άλλη πλευρά, οι «Πελοποννήσιοι» αποτελούν για τους αντιπάλους τους διεκδικητές της εξουσίας με ιδιοτελή συμφερόντα, ανθρώπους που αντιπροσωπεύουν την παλαιά τάξη, την «τυραννία» και επιδιώκουν μονίμως να διασφαλίσουν τα προνόμια που έχουν αποκτηθεί στο παλαιό και απαξιωμένο καθεστώς της κατάκτησης. Επειδή με την παρουσία τους σε ηγετικές θέσεις δαιωνίζεται η «τυραννία», θα πρέπει να αποκλεισθούν οι «πελοποννήσιοι» από το πεδίο άσκησης της εξουσίας.

Στον πολιτικό λόγο της εποχής οι κατηγοριοποιήσεις που συστήνονται στις τάξεις των επαναστατημένων και αναφέρονται σε δεσμούς και πραγματικότητες της κατάκτησης, ακολουθούν αξιολογικούς όρους που υπαγορεύει η νέα πραγματικότητα της ρήξης και της αλλαγής. Σε σχέση με την επανάσταση και στη διαδικασία συγκρότησης μιας νέας πολιτικής ταυτότητας που νομιμοποιεί την εξέγερση ενάντια στην «τυραννία» του Τούρκου κατακτητή, η ρήξη με το παρελθόν φέρεται στο ιδεολογικό επίπεδο και στις συμβολικές πρακτικές ως καθολική. Οι «προσκυνημένοι ρουμελιώτες», το «κλέφτικο σύστημα», «οι τουρκοκοτσαμπάσπδες», οι «φαναριώτες μηχανορράφοι», συνιστούν νέες σημασίες με τις οποίες ανακαλείται και, ταυτόχρονα, απαξιώνεται το παρελθόν, οι θέσεις και οι ρόλοι των ανθρώπων και των ομάδων, ακόμα και οι δεσμοί στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ακολουθώντας τέτοιου τύπου σημασιολογήσεις και χρήσεις του παρελθόντος συγκροτείται η ταυτότητα και η αντιπαλότητα στη συγκυρία.

Πολιτικοί δεσμοί και κοινωνικοπολιτικές σχέσεις που παραπέμπουν σε διαφορετικές ιστορικοκοινωνικές συνθήκες και εγγράφονται στη λογική αναπαραγωγής των όρων της κατάκτησης, αξιολογούνται και νοηματοδοτούνται στη νέα συνάφεια αναφορικά προς τις αρχές νομιμοφροσύνης που υπαγορεύει η συγκυρία της ρήξης με το παλιό, ο πόλεμος με τον κατακτητή/εχθρό του έθνους. Αντίστοιχου τύπου κατηγοριοποιήσεις παραπέμπουν σε εικόνες του χώρου/τόπου με βάση τις οποίες προσδιορίζεται η ταυτότητα («εμείς») και η ετερότητα («άλλοι»), όπως είναι τα πρόσημα του τύπου «άοικοι», «απάτριδες», «φερέοικοι», «αυτόχθονες», «ετερόχθονες». Πρόκειται για αξιολογικές κατηγορίες που δεν παραπέμπουν τόσο ή μόνο στην κοινωνική ιεραρχία, αλλά συνέλκουν αναφορές καταγωγής (κοινότητα αίματος και τοπικότητα), καθώς προσδιορίζεται, κάθε φορά, η ταυτότητα και οριοθετείται η αντίθεση στη συγκυρία της σύγκρουσης.

Το κριτήριο της εντοπιότητας-κοινότητας αίματος εντυπώνεται στο λόγο των ανθρώπων, σε διαφορετικά επίπεδα και, ανάλογα με τη συνάφεια παραγωγής της σύγκρουσης, συστήνει πλαίσιο αναφοράς, όπου προσδιορίζεται η ταυτότητα και η αντιπαλότητα, νομιμοποιείται η επίκληση εξουσιαστικών αρμοδιοτήτων από κοινωνικές και πολιτικές ομάδες που διεκδικούν τη συμμετοχή τους στην άσκηση της εξουσίας. Η παραγωγή εντός του νέου αυτού πεδίου ανταλλαγής συμβολικών αγαθών και προσδιορισμού της αντιπαράθεσης που διαμορφώνει η συγκυρία, συνιστά βασική συνιστώσα των συγκρούσεων που εκδηλώνονται στη διάρκεια της επανάστασης. Στο πεδίο αυτό δημιουργείται/ορίζεται ο αντίπαλος, αλλά και τροφοδοτούνται και αναπαράγονται, πέραν των παραδοσιακών, νέοι συμβολικοί διαχωρισμοί στο πολιτικό πεδίο.

Ας παρακολουθήσουμε, όμως, την εξέλιξη των γεγονότων και την πολιτική κατάσταση στην Πελοπόννησο. Ο Θ. Κολοκοτρώνης και οι στρατιωτικοί που τον στηρίζουν, εξακολουθούν να διατηρούν την πολιτική τους δύναμη, διατηρώντας υπό στρατιωτικό έλεγχο σημαντικά πολιτικά και στρατιωτικά κέντρα, όπως το Ναύπλιο, η Κόρινθος, η Τρίπολη.²³

Στον χώρο της συνέλευσης του Άστρους, όπου διενεργούνται οι διαδικασίες για την ανάδειξη του νέου πολιτικού-διοικητικού σχηματισμού, παρευρίσκονται και ένοπλα σώματα υπό την αρχηγία του Θ. Κολοκοτρώνη και άλλων στρατιωτικών ηγετών της Πελοποννήσου. Οι ένοπλοι επιβάλλουν την παρουσία τους και έτσι διαπραγματεύονται τους όρους ένταξής τους στη Διοίκηση και απειλούν ότι, σε περίπτωση δυσμενούς εξέλιξης για τα συμφέροντά τους, θα ακυρώσουν τις διεργασίες της συνέλευσης.²⁴

Οι ένοπλοι, στην προσπάθειά τους να ασκήσουν πίεση στους πολιτικούς τους αντιπάλους και να επηρεάσουν τις εργασίες της συνέλευσης, χρησιμοποιούν τη δύναμη των όπλων και τη δυνατότητα να ασκήσουν βία στα μέλη της. Το εγχείρημα δεν ολοκληρώνεται και η ένοπλη σύγκρουση αποτρέπεται. Η συνέλευση ολοκληρώνει τις εργασίες της, εκλέγεται νέα Διοίκηση και ο Θ. Κολοκοτρώνης αποσύρεται στις επαρχίες, όπου ανασυντάσσονται οι στρατιωτικοί αρχηγοί με σκοπό να κινηθούν για να ανατρέγουν τη Διοίκηση.²⁵

23. Οι πολιτικοί αντίπαλοι του Θ. Κολοκοτρώνη που έχουν επικρατήσει στο πλαίσιο της εθνοσυνέλευσης, διατάσσουν τον πελοποννήσιο ένοπλο να παραδώσει το φρούριο του Ναυπλίου «στο έθνος»: «Η Εθνική Συνέλευσις! Επειδή θεωρεί το Ναύπλιον εθνικόν κτήμα, διατάττει τον στρατηγόν Θ. Κολοκοτρώνη να παραδώση εις την Εθνικήν ταύτην Συνέλευσιν άνευ μικράς αναβολής το ειρημένον Ναύπλιον...» Ανδρέας Μάμουκας, *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος συμβάντα, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων εγγράφων από του 1821 μέχρι τέλους του 1833, Αθήνα, 1839-1852*, τ. Β', σ. 116. Στην απάντησή του ο Κολοκοτρώνης αναφέρει: «Σεβασμιωτάτη Συνέλευσις! Πείθομαι μ' όλον το σέβας εις την διαταγήν την διατάττουσάν με να παραδώσω εις το Έθνος το φρούριον του Ναυπλίου και καθά η Συνέλευσις γνωρίζει αυτό Εθνικόν και εγώ και όλοι ομολογούμεν και γνωρίζωμεν αυτό, ως και το Παλαμήδι και το Μπούρτζι Εθνικά, ως και εγώ αυτός είμαι μέλος της ολοκληρίας του Έθνους, και υποκείμενος μ'όλην την υποταγήν και υπόκλισιν εις αυτό (...) Η Εθνική Συνέλευσις είναι ισχυροτέρα της Διοικήσεως ως αύτη έχει την ισχύν να συστήση την Διοίκησιν. δεν είναι όμως Διοίκησις και οι παραστάται της παριστάνουν έκαστος επαρχίαν και όχι Διοίκησιν. όθεν, εις τινα ήθελα το παραδώσω;» Αυτόθι.

24. Σε επιστολή προς τον αδελφό του, ο Γ. Κουντουριώτης αναφέρει ότι «ο Κολοκοτρώνης είχε πέμψει γράμμα προς την εθνικήν συνέλευσιν παρακαλών αυτήν να εκλέξη οκτώ υποκείμενα να τα εξαποστείλη εις το κατάλυμά του δια να συνομιλήσωσιν. Αλλ' η συνέλευσις δεν το εδέχθη παντελώς, λέγουσα ότι έν έθνος να προστάζη εν άτομον είναι απαίσιον.» *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., σ. 150.

25. Για τις πολιτικές κινητοποιήσεις των πελοποννησίων ένοπλων, βλ. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σσ. 493-513. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής*

Την εποχή αυτή έχουμε στην Καρύταινα ένοπλες διενέξεις μεταξύ των Δεληγιανναίων και των Πλαπούταιων. Αντικείμενο της τοπικής αυτής διαμάχης, που επηρεάζει, όμως, τις εξελίξεις στη δεδομένη πολιτική συγκυρία, είναι το ποιος έχει το δικαίωμα είσπραξης των φόρων και ενοικίασης των προσόδων της επαρχίας. Το δικαίωμα αυτό διεκδικούν οι συγγενείς του Κολοκοτρώνη Πλαπούταιοι εις βάρος των Δεληγιανναίων. Για να κατανοήσουμε τις ανακατατάξεις στις σχέσεις δύναμης που επιφέρει η επανάσταση στην επαρχία αυτή, θα σταθούμε στις συγκρούσεις αυτές που χωρίζουν τους τοπικούς άρχοντες από τους πρώην κάπους τους. Ο Δ. Πλαπούτας βρίσκεται την εποχή αυτή σε σύγκρουση με τους Δεληγιανναίους. Σε επιστολή του προς τους κατοίκους των Λαγκαδίων, αναφέρεται στις καταστροφές που προξένησαν οι Δεληγιανναίοι στα δικά του τα χωριά, γεγονός που τον εξαναγκάζει να πάρει «εκδίκηση». Για το λόγο αυτό προειδοποιεί την κοινότητα και ζητά τη συνδρομή της ή, τουλάχιστον, να μείνει ουδέτερη και να μην του εναντιωθεί, καθότι έχει όλο το «δίκιο» με το μέρος του:

«αιδεσιμότατοι Ιεροίς, πρόκριτοι και λιποί εγκάτικοι Λαγκαδίων, χαίρετε (..) ανολπίστος ήλθαν οι κύριοι Τελιγιανέοι με στρατιότας εκαταχάλασαν τα χωριά της Λιοδώρας τα έγδισαν τα αφάνισαν και έπιτα ήλθαν και στο χωριό μας μας έκλισαν μας εσκότοσαν μας έγδισαν και όλλα κακά ήμπορεσαν έκαμαν. πράγμα όπου ούτε ο ουρανός ούτε η γή το ηποφέρη αλλά και εσείς οι ίδιοι το γνωρίζετε. εγώ ήλπιζα ότι να μην κινιδούν ποτέ εις ένα τοιούτον αντιπατριωτικόν πράγμα και δια τούτο άφησα το πράγμα μου το σπίτι μου και επίγα να διαφενταίζο άλλους εκεί διλαδί όπου με επρόσταζε η διοίκησις. τόρα όμως όπου ίδα ότι περί πατρίδος δεν μετράι κανείς ήλθα και εγώ να διαφεντέζο τα δικαιώματα να εκδικηθώ, εις τα όσα κακά μας έκαμαν. τούτο οι κύριοι Τελιγιανέοι του ανάδηξαν αυτοί πρώτοι εκείνισαν τον πόλεμον κατά των χριστιανών, εγώ ήμαι αδός. καθώς το εμαιταχίρισθηκαν και το άρχισαν έτζι και εγώ θα το ακολουθήσω. εγώ όμως δεν θέλω να ρίζω τον χαρακτήρα μου και να κινηθώ καθός εκείνοι με απάτη αλλά σας το λέγω φανερά ότι θα εγδικηθώ εις τα όσα μου έκαμαν με τον τρόπον όπου εκείνοι εμεταχίρισθηκαν. δια τούτο σας δίδω την ίδησις επιδή και δεν θέλω την ζημιάν σας και την φθοράν σας ότι να τραβηχτήται από εκείνους και να μην γίνεται και εις σιμέτοχοι αλλά να τραβίχθηται και να τους αφίσεται, και εκείνοι και εγώ το χωρίζομαι μάτεμ και το εζήτησαν έτζι.»²⁶

επαναστάσεως, ό.π., τ. Γ', σσ. 33–38. Για μια σύνοψη των γεγονότων, βλ. Ι. Γιαννόπουλος, Ιστορία του ελληνικού έθνους, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 297–300.

26. *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη. Τα έγγραφα, 1779–1827, Αθήνα, ΕτΦτΛ, 1993, σσ. 78–79.*

Το ζήτημα που έχει προκύψει στην Καρύταινα αφορά στον έλεγχο και τη διαχείριση των προσόδων της επαρχίας. Οι Πλαπουταίοι θέλουν να ελέγξουν τα χωριά της Λιοδώρας που ανήκουν στους Δεληγιανναίους. Μπροστά στην απαίτηση των Πλαπουταίων να ελέγξουν χωριά που είναι δικά τους, «ιδιοκτησίες τους», οι Δεληγιανναίοι επιτέθηκαν στη Λιοδώρα για να υπερασπιστούν, ακριβώς, τα «δικαιώματά» τους. Ο Κ. Δεληγιάννης παρουσιάζει την κατάσταση ως εξής:

«Έχοντες δε και εν μεγάλον χωρίον, Αναζύρι λεγόμενο, και άλλα δύο τρία μικρά εις το τμήμα της Ηλιοδώρας, ιδιοκτησίας μας, απέχοντα από το Παλούμπα, πατρίδα των Πλαπουταίων, μίαν και ημισείαν ώραν σχεδόν, τα οποία μετά την επανάστασιν κατήντησαν σχεδόν ακαλλιέργητα, και οι κάτοικοι ως εκ των δεινών των περιστάσεων και ένεκα των βιαιοπραγιών των Πλαπουταίων και όλων των Παλουμπαίων, των λαμβανόντων παρ'ημών πάντοτε μυρίας ευεργεσίας, οίτινες κατεπίεζον αυθαιρέτως και κατέτρεχον τους κατοίκους δια να φύγουν από εκεί, να μείνη χέρσον δια να μην απολαμβάνωμεν εισόδημα, να αναγκασθώμεν να τα πωλήσωμεν εις μηδαμινήν αξίαν προς αυτούς, καθώς και τω όντι κατώρθωσαν, ώστε από ενενήκοντα σχεδόν οικογενείας γεωργούς, με ζευγάρια οπού είχομεν, και αυτούς τους τεσσάρους αδελφούς Πλαπουταίους και άλλους εκ των Παλουμπαίων, κατήντησαν να μείνουν εις τους 1823 μόλις είκοσι, οι δ'άλλοι μη υποφέροντες τας ακαταπαυστάτους κακώσεις μετοίκησαν εις άλλα χωρία.»²⁷

Η διαμάχη, όμως, ανάμεσα στις οικογένειες αυτές έχει αρχίσει όταν, σε μία παρόμοια περίπτωση διεκδίκησης των προσόδων της επαρχίας, οι Πλαπουταίοι είχαν επιτεθεί στους Δεληγιανναίους και στη μάχη ο Τσίραλης, συγγενής των Κολοκοτρωναίων και των Πλαπουταίων, είχε τραυματίσει σοβαρά τον Αναστάσιο Δεληγιάννη. Οι Δεληγιανναίοι που θέλουν «να πάρουν το αίμα του πίσω» ανταποδίδουν το χτύπημα με το να επιτεθούν στη Λιοδώρα και να σκοτώσουν το φονιά του αδελφού τους τη στιγμή που ο ίδιος Δ. Πλαπούτας απουσίαζε.

Αναφερόμενος στα γεγονότα αυτά και στο θάνατο του δολοφόνου του αδελφού του, ο Κ. Δεληγιάννης σημειώνει:

«Έτρεξεν η νεόνυμφος σύζυγός του φωνάζουσα να τον εναγκαλισθή, αλλά συγχρόνως έτρεξαν και οι στρατιώται να τον λαφυραγωγήσουν. Ήρπασαν λοιπόν τα όπλα του, αλλ'αυτή θρηνούσα δεν υποχωρούσε να πάρουν και τα ενδύματά του. Ένας δε στρατιώτης, ιδών ότι είχεν τα

27. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σ. 154.

μαλλιά της πλεγμένα με χρυσά πλεξιμάδια και ρουμπιέδες, αισχροκερδεία κινούμενος, χωρίς να σεβασθεί το γυναικείο φύλο, της έκοψε τα ήμισυ μαλλιά και τα ήρπασε, χωρίς να τον ιδούν οι άλλοι στρατιώται ποίος ήτον όστις έκαμεν αυτήν την ανόσιον πράξιν. Ειδοποίησαν αμέσως τους αδελφούς μου ότι ο δολοφόνος Τσιραλής εφονεύθη και έλαβε τα επίχειρα της κακίας του, και εκλαβόντες τούτο ως θαύμα του Θεού διέταξαν αμέσως και έπαυσεν ο πυροβολισμός.»²⁸

Ο Πλαπούτας, υπεύθυνος απέναντι στους ανθρώπους του, προστάτης των χωριών στα οποία επιτέθηκαν οι αντίπαλοί του, δεν μπορεί παρά να ζητήσει εκδίκηση για την προσβολή που του έκαναν. Η ανταπόδοση έρχεται με την επίθεση στα Λαγκάδια, χωριό που έχουν υπό την προστασία τους οι Δεληγιανναίοι, και την πολιορκία της ίδιας της κατοικίας τους. Ο Πλαπούτας με την επιστολή του προς τους Λαγκαδινούς, επιδιώκει να κρατήσει αμέτοχες τις κοινότητες από τη διαμάχη και τις καλεί να μην συνδράμουν τον αντίπαλό του. Ο Πλαπούτας αναφέρει προς τις κοινότητες ότι «ήλθε να εκδικηθεί», γιατί δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά από τη στιγμή που «άνοιξε ο κύκλος του αίματος» και, έτσι, το ζήτημα επικράτησης στην τοπική διαμάχη καταγράφεται, πλέον, ως ζήτημα τιμής.

Ο Πλαπούτας παρουσιάζεται ως ο νέος τοπικός ηγέτης που ανέδειξε η επανάσταση, αυτός που προστατεύει τους ανθρώπους του και διαφεντεύει τα «δίκαιά τους» ενάντια στους «τύραννους» άρχοντες Δεληγιανναίους:

«Στοχασθήται ότι αυτοί πάσχουν να σκοτώσουν να χαλάσουν όσους γνωρίζουν δια διαφεντεφτάς της πατρίδας, και να μίνουν δεσπότες να τιραννούν ελεφτέρος μικρούς και μεγάλους καθός και όταν δεν είχαν ανθίστασιν το έκαμαν (...) αδελφοί αυτοί τούτον το σχέδιον εβαστούσιν απ'αρχής να ημπορέσουν να έβρουν τρόπον δια να τιραννίσουν καθός ίσανται μαθημένοι.»²⁹

Ο Πλαπούτας αμφισβητεί τις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας που στηρίζουν την κυριαρχία των Δεληγιανναίων στην επαρχία και παρουσιάζεται ο ίδιος ως ο νέος τοπικός αρχηγός που θα προστατεύσει την επαρχία από τις καταχρήσεις των αρχόντων. Στο λόγο του Πλαπούτα επισημαίνεται η διαφορά με το παρελθόν, η αλλαγή της κατάστασης που προσδιορίζεται από την «τυραννία» των αρχόντων Δεληγιανναίων («όταν δεν είχαν ανθίστασιν το έκαμαν», «ίσανται μαθημένοι»). Ο Πλαπούτας επιχειρεί να ταυτίσει τον εαυτό του με τον νέο τύπο ηγέτη που αναδεικνύει η επανάσταση, το «δίκαιο» που

28. Αυτόθι, σ. 156.

29. *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη*, ό.π., σ. 79.

ανήκει στην κοινότητα, που είναι όμοιος με τους ανθρώπους της και διαφορετικός από τους άρχοντες:

«αδελφοί πατριώται μεταξύ εις τρία χρόνια όπου είναι η επανάστασις πίων επίραζα εγώ πίων έγδησα, πίων εσκότοσα εις την επαρχία.»³⁰

Ο Πλαπούτας δεν επιχειρεί μόνον να προσεταιριστεί τις κοινότητες, αλλά αποσκοπεί στο να διαρρήξει τους δεσμούς τους με τις κοινοτικές αυθεντίες, να καταστήσει διακύβευμα της επανάστασης την απαλλαγή των κοινοτήτων από τις επιβαρύνσεις που συνεπάγονται οι παραδοσιακοί κοινοτικοί δεσμοί που ταυτίζονται με τους προύχοντες. Ο ένοπλος επιδιώκει να δείξει στις κοινότητες ότι στο πεδίο της επανάστασης οι παραδοσιακές τοπικές σχέσεις εξουσίας είναι ενδεχόμενο και δυνατό να επαναπροσδιορισθούν. Αυτός είναι ο πρώτος που «σηκώνει κεφάλι», καταγγέλλοντας και πολεμώντας την τυραννία των αρχόντων, και ζητά τώρα την υποστήριξη των κοινοτήτων. Ο Πλαπούτας είναι ο νέος αρχηγός που φέρνει η επανάσταση και στον οποίο μπορούν να προσβλέπουν με εμπιστοσύνη οι κοινότητες, αφού είναι «δίκαιος» και ικανός να τις προστατεύει και να διαφεντεύει στο εξής τα «δίκαιά» τους. Ο Κ. Δεληγιάννης, πολλά χρόνια αργότερα, θα γράψει για τη «μαύρην αχαριστία και αγνωμοσύνη» που έδειξαν «εις τους ευεργέτας των» οι μέχρι πρότινος και για χρόνια προστατευόμενοι των αρχόντων Πλαπούταιοι, καταδεικνύοντας έτσι την «επίβουλον διαγωγήν» τους.³¹

Οι Πλαπούταιοι, λοιπόν, όντας σε διαρκή αντιπαράθεση με τους Δεληγιανναίους από την αρχή της εξέγερσης, επιδιώκουν τη ρήξη και γιαυτό πιέζουν τον Θ. Κολοκοτρώνη να συγκρουστεί με τη Διοίκηση και να την ανατρέψει με τα όπλα. Οι Πλαπούταιοι αντλούν την τοπική πολιτική και στρατιωτική τους δύναμη από το χώρο στον οποίο παραδοσιακά ασκεί τα κυριαρχικά της δικαιώματα η οικογένεια Δεληγιάννη. Όμως, η δύναμή τους ενισχύεται στη συγκυρία αυτή και από την υποστήριξη που τους παρέχει ο Θ. Κολοκοτρώνης, συγγενής και πολιτικός σύμμαχος, αφού και αυτός αντλεί τη δύναμή του από τμήματα της ίδιας επαρχίας. Η παρουσία των Πλαπούταίων και των Κολοκοτρωναίων στον ίδιο πολιτικό χώρο, συνιστά το μεγαλύτερο πρόβλημα για τους Δεληγιανναίους, αφού οι αντίπαλοί τους ενωμένοι, αποδυναμώνουν την οικογένεια, δεν της επιτρέπουν να ελέγξει την επαρχία και, γενικότερα, υπονομεύουν την κυριαρχία της στην περιοχή.

Από την άλλη πλευρά, όμως, οι Δεληγιανναίοι, με ανοικτά τα μέτωπα στην επαρχία τους, δεν κατορθώνουν να ενισχύσουν τη θέση τους και να επιβάλουν την παρουσία της πολιτικής φατρίας που ελέγχουν στο πλαίσιο της

30. Αυτόθι, σ. 79.

31. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 181.

Προσωρινής Διοίκησης που συστήνεται μετά την εθνοσυνέλευση του Άστρους. Η οικογένεια Δεληγιάννη παρουσιάζεται στη συγκυρία αυτή δυσανεκτή απέναντι στην παράταξη που έχει επικρατήσει πολιτικά, αφού κανένα μέλος της δεν αποκτά δημόσια αξιώματα και θέσεις εξουσίας στο πλαίσιο της Διοίκησης.

Στο πλαίσιο της οικονομίας των συγκρούσεων στο τοπικό επίπεδο, αλλά και εν όψει της αντιμετώπισης και μιας ενδεχόμενης ανατροπής των δυσμενών συσχετισμών δύναμης στην κεντρική πολιτική σκηνή —συνθήκη η οποία ισχύει τόσο για τους Δεληγιανναίους, όσο και για τον Θ. Κολοκοτρώνη και τους στρατιωτικούς—, ανασυστήνονται και ενεργοποιούνται στη συγκυρία αυτή οι παραδοσιακοί μηχανισμοί σύστασης πολιτικών σχέσεων και συμμαχιών ανάμεσα στις δύο ισχυρές φατρίες του τόπου. Μέσω του συνοικεσίου, συστήνονται σχέσεις συγγένειας ανάμεσα σε δύο ισχυρές οικογένειες/δυνάμεις της Πελοποννήσου, τους Δεληγιανναίους και τους Κολοκοτρωναίους. Ο δεσμός αυτός, που δημιουργεί αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις αρωγής και σύμπραξης στα μέρη της σχέσης, διευρύνει την πολιτική δύναμη και τη διαπραγματευτική τους ικανότητα απέναντι στους πολιτικούς τους αντιπάλους και ευνοεί την ένταξή τους στο νέο πολιτικό πεδίο.³²

Το «επεισόδιο» αυτό έχει αντιμετωπισθεί στο πλαίσιο της ιστοριογραφίας υπό την οπτική και στη λογική των σύγχρονων ιδεολογικοπολιτικών προταγμάτων που προβάλλονται στο παρελθόν, εν προκειμένω στην επανάσταση, ερμηνεύοντας τη δράση των ανθρώπων της εποχής με κριτήρια που αντιστοιχούν σε διακυβεύματα των σύγχρονων κοινωνιών. Έτσι, η κίνηση του Θ. Κολοκοτρώνη αποδίδεται είτε στην «εθνική» του συνείδηση —η οποία υπερισχύει των προσωπικών και κοινωνικών διαφορών με τους άρχοντες και επιβάλλει την εθνική ομοθυμία και συμφιλίωση για το καλό της πατρίδας— είτε στις προσωπικές του φιλοδοξίες, που νοθεύουν τις «γνήσιες δημοκρατικές ιδέες» του κλέφτη/αγωνιστή και τον ωθούν στο «συμβιβασμό» με τον ταξικό εχθρό, προκειμένου να υπηρετήσει ιδιοτελή συμφέροντα, «προδίδοντας» με τον τρόπο αυτό τα «συμφέροντα του λαού».³³ Σύμφωνα με αυτού του τύπου τη

32. Για την «κηδεστέια» ανάμεσα στους Κολοκοτρωναίους και τους Δεληγιανναίους, βλ. Ν. Σπηλιιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 513. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σσ. 128–129.

33. Ο Τ. Σταματόπουλος, (*Ο εσωτερικός αγώνας*, ό.π., τ. Α', σ. 313) αναφέρει για τον Κολοκοτρώνη ότι, «ενώ ο λαός, που με τόσον ενθουσιασμό και προσδοκία για την εθνική και κοινωνική του απολύτρωση, άρχισε τον αγώνα και έχυεν αίμα για την επιτυχία του, δεν βρήκε τελικά τον αντάξιο αρχηγό που θα ενσάρκωνε και θα πραγματοποιούσε τους πόθους του, κι είδε με μεγάλη του πικρία κι απογοήτευση και τον Κολοκοτρώνη που τόσο σεβόταν κι αγαπούσε, και του είχαν τυφλήν εμπιστοσύνη (...) στην κρίσιμη στιγμή να τον προδίνει(...)». Επίσης, ο Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της*

λογική, ο Θ. Κολοκοτρώνης, αντί να υπηρετεί το αίτημα της «κοινωνικής δικαιοσύνης» που εκφράζεται από τα «λαϊκά στοιχεία», τίθεται στην υπηρεσία της «ολιγαρχίας», ακυρώνοντας ουσιαστικά με την πράξη του αυτή το κατά βάσιν «λαϊκό» αίτημα του κινήματός του.

Κοινωνικά φαινόμενα που παραπέμπουν στο χρόνο της μακράς διάρκειας και αφορούν στην οργάνωση του οθωμανικού χώρου, όπως είναι για παράδειγμα πολιτικά δίκτυα που στηρίζονται σε συστήματα συγγένειας και στις σχέσεις εντοπιότητας και αλληλεγγύης που χαρακτηρίζουν τις τοπικές κοινωνίες ή, ακόμα κάποια νοητικά πλαίσια, αποκτούν την ιδιαίτερη βαρύτητά τους στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται η δράση των ανθρώπων στη συγκυρία της επανάστασης και αντιμετωπίζονται οι αλλαγές στο πεδίο των δραστηριοτήτων τους. Πρόκειται για φαινόμενα που, ενώ αναφέρονται σε διαφορετικούς χρόνους από το χρόνο της συγκυρίας ή το σύντομο χρόνο της εκδήλωσης των γεγονότων, επιδρούν καθοριστικά στις πολιτικές εξελίξεις και τη δυναμική που αναπτύσσεται στη διάρκεια της επανάστασης. Ο εντοπισμός τους είναι κρίσιμος για τη διερεύνηση των μορφών οργάνωσης και εκδήλωσης της συλλογικής δράσης στη συγκυρία, με την προϋπόθεση, όμως, ότι δεν θα ανασυστήνονται αιτιότητες και δεν θα αποδίδονται αξιολογικές κρίσεις εκ του αποτελέσματος. Το αποτέλεσμα δεν μπορεί να αξιολογηθεί στο πλαίσιο του ιστορικού χρόνου που νοηματοδοτείται και σημασιολογείται από τη νέα εθνική πραγματικότητα, ενώ αναφέρει ως προϋποθέσεις παραγωγής του κοινωνικά φαινόμενα και πρακτικές που υπακούουν σε διαφορετικής διάρκειας χρόνους και παράγονται υπό διαφορετικές ιστορικές συνθήκες.

Με αυτή την έννοια, η κατανόηση της λογικής με βάση την οποία διατηρούνται, αναπαράγονται και μεταβάλλονται —καθώς προσαρμόζονται στις απαιτήσεις της νέας πραγματικότητας— αυτά τα ιδιαίτερα πλέγματα σχέσεων και δεσμών, προϋποθέτει και απαιτεί την αναγνώρισή τους ως «άλλο», ως «διαφορετικό» από το δικό μας σύστημα παραστάσεων, αρχών και αξιών. Έτσι, κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές «ξένες» προς τα εξηγητικά σχήματα και παραστάσεις του σύγχρονου κόσμου, αποκτούν το νόημα και τη σημασία τους μόνον εφόσον ανασυστήνονται και κατανοούνται στην ιστορική συνάφεια παραγωγής τους, που επιτρέπει την ανάδειξη των αρχών λογισμού που τις διέπουν.

*νεώτερης Ελλάδας. Από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα στο Γουδί. 1909, Αθήνα, Τολίδης, σ. 127) αναφέρει ότι «επήλθε ένας επονείδιστος συμβιβασμός με πρωταγωνιστή τον Κολοκοτρώνη» και χαρακτηρίζει το συνοικέσιο ανάμεσα στον Κολοκοτρώνη και τους Δεληγιανναίους ως «τυχοδιωκτική πολιτική». Τα περί «συμβιβασμού» και «προδοσίας του λαού» αναφέρονται ακόμα στο, Δ. Φωτιάδης, *Η επανάσταση του '21*, Αθήνα, Μέλισσα, 1971, τ. Β', σ. 310, Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Γ', σσ. 493-5.*

Οι εξηγητικές κατασκευές με βάση τις οποίες αποδίδεται η πολιτική του Θ. Κολοκοτρώνη να συμμαχήσει με τους τοπικούς πολιτικούς του αντιπάλου, όχι με βάση αυτό που ο «ίδιος θεωρεί σημαντικό», αλλά με βάση «γενικότερους» προσδιορισμούς της συγκυρίας που έρχονται εκ του αποτελέσματος να νοηματοδοτήσουν για λογαριασμό του και εκ των υστέρων τη δράση του, ακυρώνουν τον ίδιο το δράστη ως υποκείμενο στην ιστορία. Οι παραπάνω εξηγητικές κατασκευές, πέραν του ότι αποδίδουν νομιμοφροσύνη σε σύγχρονες ιδεολογικοπολιτικές επιταγές και τις απαιτήσεις τους, δεν συναντούν τη λογική των ίδιων των ανθρώπων που βιώνουν και παράγουν την ιστορία στο πλαίσιο, βέβαια, καθορισμένων συνθηκών που, όμως, δεν προσδιορίζουν μονοσήμαντα την ανθρωπίνη δράση.

Οι έννοιες του «έθνους» και του «λαού», ενώ συνιστούν ιστορικές αναλυτικές κατηγορίες, αποκτούν στην περίπτωση αυτή οντολογικό περιεχόμενο, μετατρέπονται σε οικουμενικές/υπεριστορικές πραγματικότητες, αναγορεύονται σε υπερβατικές/ανιστορικές αλήθειες και αξίες που έρχονται να νοηματοδοτήσουν την κοινωνία και την ιστορία. Έτσι, λοιπόν, φθάνει κανείς να θεωρεί ως ιστορικά δεδομένο και αντικειμενικό το «εθνικό φρόνημα» και το «λαϊκό αίσθημα» ή ακόμη και την «ταξική συνείδηση», όπως ακριβώς οι κατηγορίες αυτές παραπέμπουν στην εμπειρία της σύγχρονης κοινωνίας. Οι έννοιες, όμως, αυτές συνιστούν ιδιαίτερες ιστορικές παραγωγές της νεωτερικότητας, διακρίνουν τις σύγχρονες μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Κατά συνέπεια, η προβολή των σύγχρονων εννοιολογικών σημασιοδοτήσεων του «λαού» (λαϊκός/αντιλαϊκός-δημοκρατικός/ολιγαρχικός) και του «έθνους» (εθνικός/αντεθνικός) απολήγει στη συσκόπιση των όρων της ανθρωπίνης δράσης, όπως και η αναγωγή συλλογικών ταυτοτήτων σε ιστορικές κοινωνίες του παρελθόντος δεν συμβάλλει στην κατανόηση και ερμηνεία διαφορετικών από τους σύγχρονους τρόπους οργάνωσης σχέσεων και δεσμών εξουσίας.

Η ανασύσταση της ιστορικής συγκυρίας και ο προσδιορισμός των ιστορικών όρων παραγωγής και εκδήλωσης των γεγονότων της επανάστασης, η επεξεργασία μοντέλων για την κατανόηση και την ερμηνεία τους, απαιτούν την παραπομπή των γεγονότων αυτών σε συγκεκριμένα, κάθε φορά, δίκτυα σχέσεων και ιδιαίτερα ιστορικοκοινωνικά πλαίσια, όπου διαμορφώνεται και εκδηλώνεται η κοινωνική δράση. Στην κατεύθυνση αυτή, τα ερωτήματα που αφορούν στα ιστορικά τεκταινόμενα συνίστανται, κατ'αρχήν, στην ανάλυση του νοήματος που τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα αποδίδουν στην παρουσία και δράση τους, στο πλαίσιο, βέβαια, πάντοτε μιας ιστορικής προοπτικής, όπου τα δρώντα υποκείμενα και η σημασία της δράσης τους προσδιορίζονται —χωρίς ωστόσο να προδιαγράφονται— από ένα ήδη διαμορφωμένο ιστορικοκοινωνικό

περιβάλλον και την ιστορική συνάφεια ιδιαίτερων κοινωνικών σχέσεων και δεσμεύσεων.

Στην οπτική αυτή δεν αναιρείται το κατ' εξοχήν ιστορικοκοινωνιολογικό αιτούμενο για τη μελέτη των συγκρούσεων του εικοσιένα, δηλαδή η διερεύνηση των διαμεσολαβήσεων και της διαλεκτικής των ιστορικών όρων συγκρότησης της ζωής των ανθρώπων και του τρόπου βίωσης, αναπαράστασης και νοηματοδότησής τους στη συγκεκριμένη ιστορική συνάφεια. Στην προοπτική αυτή, εξάλλου, αναζητούνται οι δυνατότητες που ανέδειξε η δυναμική της επανάστασης, καθώς ανιχνεύονται τα διακυβεύματα που παρήγαγαν τα προτάγματα και οι προσανατολισμοί της δράσης των ανθρώπων και των ομάδων, χωρίς να υποτάσσεται αυτή η ιδιαίτερη ιστορικοκοινωνική παραγωγή στις πρωθύστερες εξηγητικές αρχές που υπαγορεύουν τα σύγχρονα ιδεολογικά προτάγματα και πολιτικές επιταγές.

Έννοιες όπως αυτή της «κοινωνικής δικαιοσύνης» για παράδειγμα, αντλούν τα σημαινόμενά τους από τα ιστορικά και κοινωνικά τους συμφραζόμενα. Η σημασία τους, δηλαδή, προσδιορίζεται σε κάθε περίπτωση από την ιστορική συνάφεια των ιδιαίτερων κοινωνικών σχέσεων και δομών εξουσίας τις οποίες εκφράζουν. Η αναγωγή, όμως, αυτών των εννοιών στο «εθνικό» ή το «κοινωνικό» ζήτημα —τα οποία συγκροτούνται ως πολιτικά διακυβεύματα στο σύγχρονο κόσμο— και η προβολή τους, με το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο, στις κοινωνίες του παρελθόντος αδιάκριτα, τις αποδίδει ως οντολογικό στοιχείο της ιστορίας, της κοινωνίας συνολικά και γενικά, έξω και πέρα από ιδιαίτερες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες και παραμέτρους.

Όμως, η οντολογικοποίηση αυτών των εννοιών, η αναγόρευσή τους σε καθολικό, αντικειμενικό κριτήριο σε αναφορά προς το οποίο ερμηνεύονται μονοσήμαντα οι ιστορικές μορφές κοινωνικής δράσης, αναιρεί την ιστορικότητα των διακυβευμάτων που αναδεικνύει η δράση των ανθρώπων στην ιστορία, εν προκειμένω, στην επανάσταση. Αυτά, δηλαδή, που οι ίδιοι οι άνθρωποι, στο πλαίσιο ιδιαίτερων ιστορικοκοινωνικών σχέσεων και δομών εξουσίας, βιώνουν, αντιλαμβάνονται και προτάσσουν ως διακυβεύματα με βάση τα οποία οργανώνουν και προσανατολίζουν τη δράση τους στη συγκυρία.

Στη λογική του Θ. Κολοκοτρώνη, η ενέργειά του να «πάει» στη συγκυρία αυτή με τους άρχοντες συντοπίτες του, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του, συνιστά «εθνική» ενέργεια, με την έννοια ότι έτσι «βλέπει» να διασφαλίζονται τα συμφέροντά του και τα συμφέροντα της «πατρίδας» στη συγκυρία. Και έχει κάθε λόγο να θεωρεί ότι μόνο αυτός είναι αρμόδιος να αποφασίζει για την εκπροσώπηση/προάσπιση αυτών των συμφερόντων, όπως

τα αντιλαμβάνεται αυτός, ένας άνθρωπος του τόπου, που εμπλέκεται στον πόλεμο και δικαιούται, κατά συνέπεια, να διαχειρίζεται τα του τόπου του, όπως αυτός νομίζει ότι είναι το σωστό και το δίκαιο. Και, βέβαια, το «εθνικό» και το «κοινωνικοπολιτικό» στη συνείδηση του πελοποννήσιου στρατιωτικού δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από τις αξίες που αντιπροσωπεύει το σύνολο των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών της κοινότητας στην οποία ανήκει, οι σχέσεις αίματος και οι αμοιβαιότητες που χαρακτηρίζουν την τοπική κοινωνία και προσδιορίζουν τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τη σχέση του με τις κοινωνικές συνθήκες της ύπαρξής του. Έτσι «φτιάχεται» το έθνος για τον Κολοκοτρώνη: στο νέο κόσμο που φαντάζεται τον εαυτό του έχει τη θέση του και ο προύχοντας, γιατί κι αυτός αποτελεί μέρος του «έθνους»/κόσμου.

Ας επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε το σκεπτικό που οδηγεί τον Θ. Κολοκοτρώνη στο να συστήσει συγγενικές σχέσεις στη δεδομένη συγκυρία με τους Δεληγιανναίους και να ακυρώσει, έτσι, το σχέδιο της ένοπλης σύγκρουσης που αποσκοπούσε στη βίαιη ανατροπή της Διοίκησης. Στο σχέδιο, που οργανώνεται μετά τη συνέλευση του Άστρους και την ανάδειξη της νέας Διοίκησης, συμμετέχουν επίσης, πέραν των στρατιωτικών της Πελοποννήσου, ο Θ. Νέγρης και ο Ο. Ανδρούτσος, που προσπαθεί να πείσει τον Θ. Κολοκοτρώνη ότι η πλέον ενδεδειγμένη ενέργεια είναι η δολοφονία των προυχόντων που στηρίζουν τη Διοίκηση.³⁴

Ο Θ. Κολοκοτρώνης έχει τώρα να επιλέξει ανάμεσα σε δύο δρόμους: δηλαδή, είτε να συνεχίσει τον πόλεμο κατά των προυχόντων, είτε να επιδιώκει συμμαχία με κάποιον ισχυρό πολιτικό αντίπαλο, με σκοπό την ένταξή του στο πολιτικό πεδίο. Επιλέγει να συμμαχήσει με τους Δεληγιανναίους και γιαυτό οδηγείται στο συνοικέσιο. Η συγγένεια στις κοινωνίες αυτές εκβάλλει σε πολιτικές/ηθικές συμβάσεις και επιβάλλει κώδικες συμπεριφοράς, συστήνοντας το σύνολο των δεσμεύσεων και αμοιβαιοτήτων δια μέσου των

34. «Εἰς μάτην δε κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν τὸν ἔλεγεν ὁ Ὀδυσσεύς: ὁ Ἀληπασιάς ὄν τινα ἠθέλε νὰ ἀπολέσῃ τὸν ἑκάμην συμπένθηρον. Εἰς μάτην παρεκίνει νὰ φονεύσωσιν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, τοὺς ὁποίους, ὡς ἔλεγεν, εφοβεῖτο πλείοτερον ἢ τὰ Τουρκάκια.» Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Α', σ. 513–4. «Ἀφοῦ δε ἔμειναν μόνοι, ἐγένινεν ἡ ἀκόλουθος ὁμιλία μεταξύ τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη (...) Ὁ Ὀδυσσεύς εἶπεν "ὅτι καθὼς μὰς κάμνουν τώρα οἱ κοτσαμπάσιδες, ὅπου εἴμεθα δυνατοὶ ἀκόμα καὶ ἔχομεν καὶ τὰ ἄρματα εἰς τὰς χεῖρας μὰς, αὐρίον θὰ μὰς σύρουν εἰς τὴν φούρκαν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπεκρίθη "αἱ! καὶ σύ, ὄλο μ' αὐτοὺς ἔχης νὰ κάμης· ἀφήσέ τοὺς καὶ λησμονοῦνται μοναχοὶ τοὺς". "Καλά, εἶπεν ὁ Ὀδυσσεύς, ἐσένα θὰ πρωτοσκοτώσουν καὶ ὄχι με τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ με τὰ ψέμματα θὰ σου πλέξουν τὸ σχοινὶ τῆς φούρκας". Ὁ Κολοκοτρώνης εἶπεν "ὅ,τι διάβολο θέλουν ἀς κάμουν· ἐγὼ δεν μαγαρίζω τὰ χέρια μου εἰς αὐτοὺς.» Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα*, ὁ.π., σσ. 302–3.

οποίων οργανώνονται οι κοινωνικές σχέσεις και διαμορφώνονται οι πολιτικές ισορροπίες στο πεδίο δράσης των τοπικών πολιτικών παραγόντων.³⁵

Η σύναψη σχέσεων συγγένειας ανάμεσα σε τοπικές ανταγωνιστικές εξουσιαστικές ομάδες δεν σημαίνει, βέβαια, ότι αναιρούνται οι αντιθέσεις και απομακρύνεται πάντα το ενδεχόμενο των συγκρούσεων. Οι συγγενικοί δεσμοί συστήνουν το κανονιστικό πλαίσιο διεξαγωγής/διευθέτησης των συγκρούσεων και επιδίωξης λύσεων που να μην είναι καταστροφικές για τις ίδιες τις ομάδες και το πεδίο όπου ανταγωνίζονται. Η συγγένεια, ως πεδίο διαχείρισης των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, των εμπλοκών και των συγκρούσεων που αυτές προκαλούν, δεν κατοχυρώνει βέβαια τη συμφιλίωση, υπαγορεύει όμως αρχές και επιβάλλει κανόνες στην αντιπαράθεση.

Οι πολιτικές αντιθέσεις και συγκρούσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στις τοπικές πολιτικές φατρίες, θα απέβαιναν ανεξέλεγκτες, όσο και καταστροφικές για τα εμπλεκόμενα μέρη, εάν δεν διέπονταν από ένα πλαίσιο κανόνων και ρυθμίσεων που θα διασφάλιζε την οικονομία και αναπαραγωγή του συστήματος σχέσεων της τοπικής κοινωνίας. Η σύναψη σχέσεων με τον αντίπαλο στηρίζεται σε μια ιδιαίτερη πρόσληψη και αναγνώριση της αντιπαλότητας, θεμελιωμένης στις αρχές της αμοιβαιότητας που διέπουν τον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό και ρυθμίζουν τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις. Συνιστά, έτσι, ένα ιδιαίτερο, κοινωνικά αναγνωρισμένο τρόπο πολιτικής διαχείρισης των σχέσεων αντιπαλότητας. Όπως αναφέραμε παραπάνω, στην Καρύταινα έχει ανοίξει ήδη ο κύκλος αίματος ανάμεσα στους Δεληγιανναίους και τους Πλαπουταίους. Ο Κολοκοτρώνης γνωρίζει ότι στο βαθμό που οι συντοπίτες του Δεληγιανναίοι και Πλαπουταίοι βρίσκονται σε ανοικτή σύγκρουση, ο ίδιος θα αδυνατεί να προωθήσει τις θέσεις του. Ο Κολοκοτρώνης, συγγενεύοντας με τους προύχοντες, προσδοκά ότι θα σταματήσει η «έχθρα» ανάμεσα στους συντοπίτες του, Δεληγιανναίους και Πλαπουταίους.

Στη λογική αυτή, ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Α. Δεληγιάννης, «κλέφτης» και «προύχοντας», προβαίνουν σε ένα είδος ανταλλαγής στο πλαίσιο μιας σχέσης που τους υποχρεώνει/δεσμεύει σε μια θετική αμοιβαιότητα. Τα δύο μέρη της σχέσης «δίνουν λόγο» δια μέσου του συνοικεσίου, καθίστανται αλληλέγγυοι και, με την έννοια αυτή, μετασχηματίζουν μια αρνητική αμοιβαιότητα ανάμεσα στις δύο οικογένειες που παραπέμπει στην αντίθεση κοινοτικός άρχοντας/ένοπλος σε θετική αμοιβαιότητα ανάμεσα σε συμπεδέρους. Είναι,

35. Για το ρόλο της συγγένειας στην οργάνωση της τοπικής κοινωνίας, βλ., J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους*, ό.π., σσ. 69-77. Β. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, ό.π., σσ. 65-94.

βέβαια, η συγκυρία που υποβάλλει διαφορετικές κάθε φορά μέριμνες και καταναγκασμούς³⁶ και βαραίνει στον προσδιορισμό της αμοιβαιότητας ως θετικής ή αρνητικής, αφού ανάλογα με τη συγκυρία μεταβάλλεται και το ίδιο το διακύβευμα της σύγκρουσης.

Στην επιλογή, λοιπόν, πόλεμος (αλληλοεξόντωση) ή συμμαχία (διαφύλαξη των αντιπάλων και της αμοιβαιότητας), ο Θ. Κολοκοτρώνης συστήνει «μέσω συγγένειας» συμμαχία με τον τοπικό του αντίπαλο και, ακολούθως, προσανατολίζει τη δράση του στη συγκυρία. Έτσι, οι τοπικοί αντίπαλοι διαχειρίζονται με πολιτικό τρόπο τη σύγκρουση στο τοπικό επίπεδο ή, αλλιώς, οριοθετούν τις σχέσεις τους στη συγκυρία εν όψει της προσαρμογής στο νέο, υπό διαμόρφωση, πολιτικό πεδίο. Στη λογική του Θ. Κολοκοτρώνη, αυτός δεν αντιλαμβάνεται την πράξη του ως «συμβιβασμό» με τον «ταξικό» αντίπαλο και ως «προδοσία» της υπόθεσης του «λαού». Υπό το βάρος των εξελίξεων και της θέσης στην οποία έχει περιέλθει, δεν μπορεί να συντηρεί ανοικτό μέτωπο στην επαρχία με τους προύχοντες ή, ακόμα, να τους καταστρέψει. Όχι μόνο διότι δεν του το επιτρέπουν οι δυνατότητές του, αλλά και διότι στο πλαίσιο του δικού του πολιτικού λογισμού δεν μπορεί να προσδιοριστεί ένας παρόμοιος στόχος. Για τον Θ. Κολοκοτρώνη, δεν είναι οι Δεληγιανναίοι, ως κοινωνικές ταυτότητες, που απειλούν τα συμφέροντά του ή στέκονται εμπόδιο στις επιδιώξεις του στη συγκυρία —όπως και αντίστροφα. Απεναντίας, η ύπαρξη και παρουσία του προύχοντα, όχι μόνο δεν αποκλείει, αλλά, απεναντίας, ενισχύει την πολιτική δύναμη και παρουσία του Θ. Κολοκοτρώνη στο νέο πολιτικό σκηνικό που διαμορφώνεται στη συγκυρία της επανάστασης. Διότι στο πρόσωπο ενός προύχοντα, τοπικού ανταγωνιστή, ο Θ. Κολοκοτρώνης «βλέπει» έναν εν δυνάμει σύμμαχο στην κεντρική πολιτική σκηνή.

Στη συγκυρία αυτή, η δυνατότητα μεταστροφής μιας σχέσης αντιπαλότητας σε πολιτική συμμαχία στους όρους της αμοιβαιότητας, η οποία χαρακτηρίζει τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και διέπει μηχανισμούς ρύθμισης και διευθέτησης των τοπικών συγκρούσεων, εγγράφεται στην πολιτική σκευή των παραδοσιακών πολιτικών παραγόντων. Επιπλέον, μια τέτοιου τύπου συμμαχία θεωρείται ότι εξασφαλίζει του όρους για την πρόσβαση των τοπικών ηγετικών κοινωνικών ομάδων —συμπεριλαμβανομένου και του Κολοκοτρώνη— στους μηχανισμούς άσκησης και ελέγχου της εξουσίας στο νέο πολιτικό πεδίο. Βεβαίως, αυτά προϋποθέτουν, ότι το βάρος της τοπικής κοινωνίας συνεχίζει να είναι σημαντικό για τη διαμόρφωση των συσχετισμών

36. Για την αντιστροφή των όρων της αμοιβαιότητας στο πλαίσιο των σχέσεων συγγένειας και την επίδρασή τους στη διαμόρφωση των αρματολικών δικτύων, βλ. Δ. Τζάκης, «Αρματολισμός και συγγένεια», *δοκιμές*, Β(1994), σσ. 33–54.

στην κεντρική πολιτική σκηνή, πράγμα που δεν είναι αυτονόητο, ήδη από τις πρώτες ημέρες της επανάστασης.

Στους ένοπλους, ιδιαίτερα στον Θ. Κολοκοτρώνη που φαίνεται να ισχυροποιείται στην επανάσταση, παρουσιάζεται η δυνατότητα να προσβάλουν την αυστηρά ιεραρχημένη δομή των τοπικών σχέσεων και ιεραρχιών, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την ηγεμονία των κοινοτικών αρχόντων, διεκδικώντας τον επαναπροσδιορισμό των όρων συμμετοχής τους στην πολιτική εξουσία. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, χωρίς να αποβλέπει στην κατάλυση ή την ανατροπή της τάξης που διέπει το σύστημα σχέσεων και δομών εξουσίας της τοπικής κοινωνίας, επιχειρεί να ανασυστήσει με νέους όρους τις παραδοσιακές τοπικές πολιτικές ισορροπίες, διασφαλίζοντας τις συμμαχίες εκείνες που θα του επιτρέψουν να διεκδικήσει το δικό του πολιτικό χώρο και να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην επανάσταση. Μια παρόμοια συνθήκη επιτρέπει, εξάλλου, στον Θ. Κολοκοτρώνη να παρουσιάζεται ως εκπρόσωπος των «δικαίων της πατρίδας», εν όψει της σύγκρουσης που εκδηλώνεται αναφορικά με το ζήτημα της εξουσίας στο κεντρικό επίπεδο και να νομιμοποιεί τη δράση του, επικαλούμενος την υπεράσπιση των συμφερόντων της.

Οι συγκρούσεις που εκδηλώνονται ανάμεσα στις τοπικές εξουσιαστικές ομάδες της Πελοποννήσου παραπέμπουν σε ιεραρχημένα συστήματα σχέσεων δύναμης που εμπεριέχουν ιδιαίτερες πολιτικές σημασίες, όσον αφορά στη νοσηματοδότηση και τον καθορισμό του πεδίου των κοινωνικών και πολιτικών ανταγωνισμών στη συγκυρία της επανάστασης. Οι σχέσεις δύναμης και οι συγκρούσεις που εν δυνάμει αποδεσμεύουν γίνονται αντιληπτές και διεξάγονται στο πλαίσιο αυτού του ιδιαίτερου, κάθε φορά, πεδίου που τις οργανώνει και τις διευθετεί. Έτσι, για την κατανόηση και ερμηνεία του χαρακτήρα και των μορφών υπό τις οποίες εκδηλώνονται οι συγκρούσεις στη διάρκεια του αγώνα, για την αναζήτηση των προθέσεων των ίδιων των κοινωνικών δρώντων, των κινήτρων της δράσης και, ακόμη, των ηδλημένων ή αδελητών, επιθυμητών ή ανεπιθυμητών αποτελεσμάτων της, θα πρέπει να ανασυστήσουμε τις λογικές και τις κανονικότητες των ιδιαίτερων συστημάτων σχέσεων και των πολιτικών πεδίων στα οποία εντάσσονται.

Ας δούμε, λοιπόν, πώς διαμορφώνεται η νέα πολιτική κατάσταση στη συγκυρία αυτή, μετά την ένωση των δύο οικογενειών που μεταβάλλει τους υπάρχοντες συσχετισμούς πολιτικής δύναμης. Το σχέδιο ανατροπής της Διοίκησης ακυρώνεται, όπως είδαμε, και τα αντιτιθέμενα μέρη έρχονται σε διαπραγματεύσεις. Ο Θ. Κολοκοτρώνης καταλαμβάνει τη θέση του αντιπροέδρου του Εκτελεστικού, ενώ ο Α. Δεληγιάννης διεκδικεί τη θέση του

προέδρου του Βουλευτικού από τον Α. Μαυροκορδάτο.³⁷ Έτσι, με τις εξελίξεις αυτές, η πολιτική διαμάχη μετατοπίζεται στο εσωτερικό της Προσωρινής Διοίκησης και εκδηλώνεται ως αντιπαράθεση ανάμεσα στο εκτελεστικό και το βουλευτικό σώμα. Οι πρώτες τριβές έρχονται στις σχέσεις του Θ. Κολοκοτρώνη με τον Α. Μαυροκορδάτο, ο οποίος έχει εγκαταλείψει τη θέση του στο Εκτελεστικό και καταλαμβάνει τη θέση του προέδρου του Βουλευτικού.³⁸

Ο Θ. Κολοκοτρώνης υποδεικνύει στον φαναριώτη πολιτικό να μην αποδεχθεί τη νέα του θέση, γιατί αυτή προορίζεται για το συγγενή του Α. Δεληγιάννη. Η στάση του αυτή προκαλεί την αντίδραση του Βουλευτικού, το οποίο θεωρεί ότι η πράξη του αντιπροέδρου προσβάλλει τις νόμιμες διαδικασίες που προβλέπονται στο Σύνταγμα σχετικά με την εκλογή του προέδρου. Το βουλευτικό κρίνει ότι οι ενέργειες του Θ. Κολοκοτρώνη παραβιάζουν τις νομιμοποιητικές αρχές στις οποίες στηρίζονται οι αποφάσεις του, που συγκροτούνται ως έκφραση της «κυρίαρχης θέλησης του λαού» και προβλέπονται από το νόμο.³⁹ Ο Α. Μαυροκορδάτος παραιτείται από τη νέα θέση και, δυσαρεστημένος καθώς είναι από τις εξελίξεις, οργανώνει εσωτερική αντιπολίτευση στο Εκτελεστικό που εμφανίζεται με αυξημένη πολιτική δύναμη και επιρροή.

Έτσι, τα δύο σώματα αλληλουπονομεύονται και δύο αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις διαμορφώνονται στους κόλπους της Διοίκησης την περίοδο αυτή. Η πρώτη, που εκφράζεται από το Εκτελεστικό, περιλαμβάνει, υπό την ηγεσία των Π. Μαυρομιχάλη και Θ. Κολοκοτρώνη, τους ισχυρούς παραδοσιακούς πολιτικούς παράγοντες της Πελοποννήσου. Η δύναμή της όμως διασπάται από το γεγονός ότι στην αντίπαλη πλευρά έχει προσχωρήσει η πολιτική φατρία των Α. Ζαΐμη και Α. Λόντου, σε αντιστάθμισμα, βέβαια, της πολιτικής δύναμης που κατέχει στην επαρχία τους ο προύχοντας Σ. Χαραλάμπης. Η δεύτερη πολιτική παράταξη, της οποίας ηγείται ο Α. Μαυροκορδάτος, περιλαμβάνει επίσης τον Ι.

37. Βλ. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σ. 130. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σσ. 515-517. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως*, ό.π., σσ. 48-53.

38. Ενδεικτικά βλ. Ι. Γιαννόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 307-309. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Γ', σσ. 495-502, και, 508-519.

39. Βλ. επιστολή του προέδρου του Βουλευτικού προς τον πρόεδρο του Εκτελεστικού, στο, *Ιστορικό Αρχείο Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου*, Αθήναι, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, επιμ. Ε. Πρωτοψάλτης, σειρά, «Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας», 1968, τ. Ε', τεύχ. ΙΙΙ, σσ. 386-387. Ακόμα, την απάντηση του προέδρου του Εκτελεστικού, *Αυτόθι*, σσ. 398-399. Ωστόσο, η Διοίκηση, με έγγραφο που αποστέλλουν οι «νόμιμοι παραστάτες των επαρχιών» επικρίνει τη στάση του Εκτελεστικού και το καλεί να μην «ανεχθή» την «αδικίαν», την «καταπάτησιν των δικαιωμάτων του έθνους» και να επικυρώσει την εκλογή του Μαυροκορδάτου ως προέδρου του Βουλευτικού. *Αυτόθι*, σσ. 407-409.

Κωλέττη και υποστηρίζεται από τους Υδραίους. Οι συνεχείς εντάσεις ανάμεσα στο Εκτελεστικό και το Βουλευτικό σώμα κορυφώνονται και οδηγούν τελικά σε ρήξη. Τα μέλη του Βουλευτικού κατηγορούν τη Διοίκηση ότι κατά την άσκηση της εξουσίας της, τα μέλη της παραβίασαν και καταστρατήγησαν τους νόμους του πολιτεύματος, υπέπεσαν σε πράξεις «παρανόμους» και, εν τέλει, προασπιζόμενοι «ιδιοτελή» συμφέροντα, έβλαψαν το συμφέρον του έθνους.⁴⁰ Έτσι, καλούν την κυβέρνηση να παραιτηθεί, τη στιγμή που αποφασίζεται η αντικατάσταση του Εκτελεστικού.

Η ρήξη στις σχέσεις των δύο σωμάτων της Διοίκησης προκαλεί την ανατροπή της κυβέρνησης από τους βουλευτές που ανήκουν στην πολιτική παράταξη του Α. Μαυροκορδάτου. Η ομάδα αυτή προβαίνει στη δημιουργία ενός νέου κυβερνητικού σχήματος, το οποίο μεταφέρει την έδρα της κυβέρνησης στο Κρανίδι. Το παλιό Εκτελεστικό δεν αναγνωρίζει τη νομιμότητα της νέας κυβέρνησης, επικαλούμενο την παράνομη πράξη του Βουλευτικού που σχημάτισε κυβέρνηση χωρίς την παρουσία των 2/3 του συνολικού αριθμού των βουλευτών, όπως προβλέπει ο νόμος. Έτσι, υποστηρίζεται ότι η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη διαθέτει την πραγματική νομιμότητα, αφού αυτή έχει εκλεγεί νόμιμα στην Εθνοσυνέλευση.⁴¹

Ορισμένες προσπάθειες συμβιβασμού, που επιχειρούνται από την πλευρά παραγόντων που υποστηρίζουν την παλαιά κυβέρνηση, αποτυγχάνουν, αφού η νέα κυβέρνηση δεν διαπραγματεύεται με τους πολιτικούς της αντιπάλους. Η πολιτική αυτή συγκυρία σφραγίζεται από την παράλληλη λειτουργία δύο κυβερνήσεων που εδρεύουν η μια στην Τρίπολη και η άλλη στο Κρανίδι, αφού η παλαιά κυβέρνηση δεν παραιτείται και δεν αναγνωρίζει τη νομιμότητα της νέας. Το παλιό Εκτελεστικό μεταφέρεται στην Τρίπολη για να βρίσκεται κοντά στις επαρχίες της Πελοποννήσου, από τις οποίες αντλούν τη δύναμή τους οι τοπικοί στρατιωτικοί και πολιτικοί παράγοντες. Οι στρατιωτικοί και πολιτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου, που αποτελούν την ηγεσία της κυβέρνησης της Τρίπολης, απαιτούν τη σύσταση εθνικής συνέλευσης, καθώς θεωρούν ότι μόνο η εθνική συνέλευση είναι αρμόδια να αποφασίσει για το ζήτημα της εξουσίας και να εκλέξει κυβέρνηση με νόμιμες διαδικασίες, οι

40. Βλ. το πόρισμα της επιτροπής προς το βουλευτικό σώμα: *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, τ. Α', σσ. 227-9. Επίσης, βλ. τη διακήρυξη της Διοίκησης του Κρανιδιού προς το «Πανελλήνιον», όπου εκτίθενται οι λόγοι για τους οποίους κηρύχθηκαν έκπτωτοι της εκτελεστικής Αρχής, οι Π. Μαυρομιχάλης, Α. Μεταξάς και Σ. Χαραλάμπης, *Αρχαίον της Κοινότητας Υδρας (1778-1832)*, ό.π., τ. 10 (1824), σ. 9.

41. Βλ. τη Διακήρυξη του Εκτελεστικού στην οποία, αφ' ενός μεν αρνείται τις κατηγορίες που του αποδίδονται από το Βουλευτικό και, αφ' ετέρου, χαρακτηρίζει τις δικές του ενέργειες ως μη νόμιμες, ασύμβατες με το σύνταγμα και την πολιτική ηθική. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, τ. Β', σσ. 105-112.

οποίες θα συμβάλλουν στην υπέρβαση της πολιτικής κρίσης που επηρεάζει δυσμενώς την εξέλιξη της επανάστασης.⁴²

Με την κίνηση αυτή, οι Πελοποννήσιοι προσβλέπουν στο να ελέγξουν την κατάσταση, να διασφαλίσουν την πλειοψηφία στη συνέλευση και να καταλάβουν την εξουσία. Την ιδέα, όμως, αυτή για τη σύγκληση εθνικής συνέλευσης δεν συμμερίζεται η αντίπαλη πολιτική παράταξη, αφού παρουσιάζεται ισχυρή και ικανή στην παρούσα πολιτική συγκυρία να επιβληθεί.

Το λεγόμενο «παλιό Εκτελεστικό» δεν παρουσιάζει στη συγκυρία αυτή τα χαρακτηριστικά μιας πολιτικής δύναμης με προσδιορισμένους στόχους και

42. Η απάντηση των στρατιωτικών, που στηρίζουν το παλιό Εκτελεστικό, προς την κυβέρνηση του Κρανιδίου, η οποία τους καλεί να αναγνωρίσουν την νέα πολιτική τάξη και νομιμότητα, αναφέρει ότι «ορκισθέντες ενώπιον του Θεού να υπερασπισθώμεν τα δίκαια του έθνους και τους νόμους του, δεν γνωρίζομεν τας πράξεις των ολίγων παρανόμων παραστατών, (...) και βλέποντες ότι κινδυνεύει το έθνος εκ της ανομίας, υπεχρεώσαμεν το νόμιμον εκτελεστικόν να φυλάξη την οποίαν έλαβεν εξουσίαν απαραμείωτον, δια να την παραδώση επί συνελεύσεως, την οποίαν προσεκάλεσεν και την οποίαν αιτούμεν και ημείς, μη προδίδοντες τα δίκαια της πατρίδος, και μη θυσιάζοντες τα γενικά του έθνους συμφέροντα εις τας ιδιοτελείας και εις την φατρίαν δέκα ανθρώπων, οίτινες επιταχύνουσιν τον όλεθρόν μας.» Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 590. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η επιχειρηματολογία που αναπτύσσει ο Ν. Σπηλιάδης, γραμματέας της παλιάς κυβέρνησης και από τους πρωταγωνιστές των γεγονότων, σχετικά με τις διαδικασίες που οδήγησαν στην αντικατάσταση του Εκτελεστικού: «οι εν Κρανιδίω βουλευταί δεν αποτελούσι το βουλευτικόν σώμα, αλλ' ουδέ τα δύο τρίτα αυτού. Έπρεπε δε ν' αριθμώνται υπέρ τους τεσσαράκοντα δια να συμπληρωθώσι τα δύο τρίτα και είναι εικοσιτρείς μόνον, οι οποίοι μόλις αποτελούντες το έν τρίτον του βουλευτικού, εμπαιζόντες το έθνος, παρουσιάζονται ως βουλή, και πράττουσι ταύτα πάντα εν ονόματι της Βουλής, και παρανομούσι εις όλας τας πράξεις των. Παρηνόμησε δε και το Νομοτελεστικόν. άρα παρανομούσιν εκάτερα τα μέρη. εκάτερα δε κατηγορούνται παρανομίας προς άλληλα. όθεν έπρεπε τρίτος ν' αποφασίση περί αυτών, και ο τρίτος έπρεπε να είναι το έθνος, ο Κυριάρχης. Έπρεπεν άρα να συγκαλεσθή συνέλευσις εθνική, και τότε ήθελον συμβιβασθή και αποφασισθή εν ειρήνη τα πράγματα. Η δ' απόφασις της εθνικής συνελεύσεως ήθελεν χρησιμεύση ως μάθημα εφεξής εις τους Έλληνας να μη παρανομώσιν. Αλλ' όταν το έν των μελών γίνεται κριτής του ετέρου και το καταδικάζει κατά το δοκούν, τότε έπεται ν' αποφασίση η βία την τύχην του ενός ή του άλλου. Πλήν τότε βασιλεύει το δικαίωμα του ισχυροτέρου, βασιλεύει η αδικία και εξ' αυτής έπεται όλεθρος των εθνών.» Αυτόθι, σσ. 590-591. Ο Σπηλιάδης θεωρεί ότι η αντικατάσταση του Εκτελεστικού στερείται νομιμότητας. Κρίνει επίσης ότι επειδή η κατάσταση είναι τεταμένη, η μόνη δυνατή λύση θα ήταν η σύσταση εθνικής συνέλευσης στο πλαίσιο της οποίας θα είχε αποδοθεί δικαιοσύνη και θα είχε αποκατασταθεί η τάξη. Στην αντίληψη του Σπηλιάδη, τα αντίπαλα μέρη εκφράζουν ιδιοτελή συμφέροντα, αντίθετα προς το γενικό συμφέρον, το συμφέρον της πατρίδας και του έθνους που διασφαλίζεται μόνο μέσα από τις διαδικασίες της εθνικής συνέλευσης. Στο λόγο του Σπηλιάδη η εθνική συνέλευση δεν αποτελεί προϊόν των συσχετισμών δύναμης που διαμορφώνονται στο πεδίο των κοινωνικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων, αλλά ένα είδος «προνοιακού εγγυητή» που εκφράζει και διασφαλίζει τις μέγιστες κοινωνικές και ηθικοπολιτικές αξίες, τα απαραβίαστα, οικουμενικά συμφέροντα του γένους. Βλ. Σχετικά, D. Drakos, *Les conflits socioculturels et politiques dans la révolution grecque*, ό.π., σσ. 61-74.

προσανατολισμούς. Οι ισορροπίες στις σχέσεις των πολιτικών συσσωματώσεων που το αποτελούν είναι εύδραυστες και διαταράσσονται από συνεχείς τοπικές έριδες που εκδηλώνονται στις επαρχίες μεταξύ των τοπικών παραγόντων, όπως είναι για παράδειγμα η συνεχιζόμενη διαμάχη ανάμεσα στις οικογένειες Δεληγιάννη και Πλαπούτα για τον έλεγχο των προσόδων. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, ο οποίος δεν επιθυμεί να διαρρήξει τη σχέση του ούτε με τους μεν, ούτε με τους δε, επιχειρεί να τους συμβιάσει, επικαλούμενος την κοινότητα των συμφερόντων τους στη συγκυρία. Επιζητώντας, όμως, την υποστήριξη της προυχοντικής οικογένειας, την οποία κρίνει απαραίτητη στην παρούσα πολιτική συγκυρία, προκαλεί τη δυσαρέσκεια του συγγενή και συμμάχου του Πλαπούτα.

Η πολιτική φατρία των Δεληγιανναίων, αν και παρουσιάζεται αλληλέγγυα και συμπράττει με την κυβέρνηση της Τρίπολης, εξακολουθεί να διατηρεί τις επιφυλάξεις της απέναντι στη διευρυνόμενη δύναμη του Θ. Κολοκοτρώνη και των στρατιωτικών αρχηγών. Ο Α. Δεληγιάννης, ο αρχηγός της οικογένειας, βρίσκεται προ πολλού σε επαφή με τον Α. Ζαΐμη και από κοινού σχεδιάζουν την υπονόμευση της εκστρατείας για την πολιορκία της Πάτρας που διευθύνεται από τον Πλαπούτα και τον Κολοκοτρώνη. Η κατάληψη της πόλης θα ενίσχυε σημαντικά τη δύναμη του Κολοκοτρώνη και των στρατιωτικών και θα σήμαινε την επιβολή της κυριαρχίας τους σε ολόκληρη την Πελοπόννησο, αφού κατέχουν ήδη το Ναύπλιο και διατηρούν τον έλεγχο της Τρίπολης.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της παράταξης που συγκροτείται από τους Πελοποννήσιους πολιτικούς ηγέτες και τους ανθρώπους των όπλων, είναι το γεγονός ότι το πολιτικό αυτό μόρφωμα δεν είναι ικανό να διευρύνει τις δραστηριότητές του, να ενοποιήσει στο χώρο δυνάμεις, να παρουσιασθεί στο πολιτικό πεδίο ως υπερτοπική πολιτική δύναμη. Οι σχέσεις μεταξύ των πολιτικών παραγόντων και των ομάδων που αποτελούν το παλιό Εκτελεστικό, επηρεάζονται ακόμη από τις ευρύτερες πολιτικές εξελίξεις που διενεργούνται στο χώρο της επανάστασης, όπως επίσης και από τις αλλαγές που προκαλούνται στον περιβάλλοντα χώρο από τη συγκρότηση, την παρουσία και δράση ομάδων με διαφορετικούς πολιτικούς προσανατολισμούς. Από τους πρώτους μήνες της εξέγερσης στην Πελοπόννησο, συστήνονται στον ευρύτερο επαναστατημένο χώρο πολιτικές συμμαχίες από τους ηγέτες της Ύδρας και τον κύκλο του Α. Μαυροκορδάτου. Οι σχέσεις αυτές οδηγούν σε κοινούς πολιτικούς σχεδιασμούς στη βάση των οποίων διαμορφώνεται το ενιαίο πολιτικό μέτωπο που στηρίζει τη νέα κυβέρνηση του Κρανιδίου.

Η δυναμική των σχέσεων που εγκαθιδρύονται ανάμεσα στα μέλη της κυβέρνησης της Τρίπολης έχει να κάνει και με το πώς αντιλαμβάνονται οι

κοινοτικές αυθεντίες τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η επανάσταση στο χώρο άσκησης των παραδοσιακά κατοχυρωμένων κυριαρχικών τους δικαιωμάτων. Θα πρέπει, δηλαδή, να διακρίνουμε, αφ'ενός μόν, τα διακυβεύματα της συγκυρίας που αναδεικνύουν τα εθνεγερτικά/ενοποιητικά προτάγματα της επανάστασης στην τοπική κοινωνία και, αφ'ετέρου τον τρόπο που γίνονται αντιληπτά στη συγχρονία από τα εξουσιαστικά μορφώματα που συμμετέχουν και διεκδικούν ηγετικό ρόλο στον αγώνα. Ο τρόπος με τον οποίο αντιδρούν οι άνθρωποι απέναντι σε καταστάσεις, όπου θεωρούν ότι διακυβεύονται ζωτικά τους συμφέροντα, δεν σημαίνει a priori ότι είναι και ο πλέον ενδεδειγμένος, όσον αφορά στη χρήση των διαθέσιμων μέσων και επιλογών, εν όψει της προάσπισης των διακυβευόμενων συμφερόντων ή της προώθησης των θέσεών τους. Ακόμα, οι παραστάσεις των διακυβευόμενων συμφερόντων, παραστάσεις στις οποίες ανάγεται ο εξορθολογισμός της πολιτικής δράσης στη συγκυρία, ενδεχομένως να μην ανταποκρίνονται στους πολιτικούς όρους που επιτρέπουν τη διασφάλιση των «πραγματικών» ζωτικών συμφερόντων.

Η διαπίστωση, όμως, αυτή δεν σημαίνει ότι οι συγκεκριμένες μορφές και ο χαρακτήρας της πολιτικής δράσης στη δεδομένη ιστορική συγκυρία θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν και να ελεγχθούν ως μη ορθολογικές. Όπως, επίσης, δεν θα απέδιδε νόημα η εκ των υστέρων αποτίμηση και αξιολόγηση της δράσης των ανθρώπων αυτών με αναφορά ήδη διαμορφωμένες, τετελεσμένες εξελίξεις. Η διάσταση ανάμεσα στις παραστάσεις των διακυβευόμενων συμφερόντων και στα «πραγματικά» συμφέροντα, δηλαδή, ο ορισμός των διακυβευμάτων από τους ίδιους τους δρώντες στο πλαίσιο της κατάστασης που εμπλέκονται, συνάγεται από την ένταση μεταξύ των ιστορικών όρων ζωής και των συνθηκών δράσης των ανθρώπων και του τρόπου βίωσης και παράστασής τους στη συγκυρία της σύγκρουσης. Η διάσταση αυτή μπορεί, βεβαίως, να αποτιμηθεί σε συνάρτηση με τη θέση τους στο ήδη διαμορφωμένο ιστορικοκοινωνικό περιβάλλον και τις ιδεολογικές και πολιτικές δεσμεύσεις και καταναγκασμούς που διέπουν τις σχέσεις τους. Αυτό το πλέγμα των ιστορικών κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών παραμέτρων συμπυκνώνει η συνθήκη στο πλαίσιο της οποίας παράγεται η συλλογική δράση στη συγκυρία της επανάστασης, αλλά και παράγει τις δυναμικές της ιστορικής εξέλιξης, πέρα και καμιά φορά σε αντίθεση με τους σχεδιασμούς ή ό,τι θεωρείται «συμφέρον».

Ας δούμε πώς αντιλαμβάνονται την παρουσία τους στη συγκυρία της σύγκρουσης οι πολιτικοί ηγέτες της Πελοποννήσου. Μετά από τη διάσπαση της κυβέρνησης που είχε αναδειχθεί από την εθνοσυνέλευση του Άστρους, τη συνακόλουθη ανατροπή του Εκτελεστικού και τη συγκρότηση νέου

κυβερνητικού σχήματος στο Κρανίδι, ο Α. Δεληγιάννης και ο Θ. Κολοκοτρώνης, έχοντας ήδη αποκαταστήσει τις σχέσεις τους, επιχειρούν να προσεγγίσουν τον Α. Ζαΐμη, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι η ηγεσία των Πελοποννησίων επιβάλλεται να παραμείνει ενωμένη απέναντι στις δυνάμεις που μεθοδεύουν την υπονόμευσή της, προκειμένου να επιβάλουν την ηγεμονία τους στον τόπο.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Α. Δεληγιάννης προβλέπουν ότι στο Κρανίδι σχεδιάζεται η μετατόπιση των συσχετισμών υπέρ των Υδραίων, του Μαυροκορδάτου και του Κωλέττη, δηλαδή, υπέρ των όσων από την αρχή της επανάστασης μεθοδεύουν την περιθωριοποίηση της παραδοσιακής ηγεσίας του τόπου από τα πολιτικά πράγματα. Τα μέλη του παλιού Εκτελεστικού, με τη μεσολάβηση του Α. Δεληγιάννη, μεταφέρουν στον Α. Ζαΐμη ότι δέχονται, κατ' αρχήν, να αναγνωρίσουν τη νέα κυβέρνηση με την προϋπόθεση, όμως, ότι θα συμπεριληφθεί σ' αυτήν και ο Π. Μαυρομιχάλης και θα κινηθούν διαδικασίες για τη σύσταση εθνοσυνέλευσης. Το επιχείρημά τους συνίσταται στο ότι με τη σύσταση νέας συνέλευσης θα αποκλιμακωθεί η ένταση και θα αποφευχθούν οι συγκρούσεις που πλήττουν, κυρίως, την Πελοπόννησο.⁴³

Οι Δεληγιανναίοι επιλέγουν να συμμαχήσουν στη συγκυρία αυτή με τον μέχρι πρότινος αντίπαλό τους τον Α. Ζαΐμη και, κατά συνέπεια, τον Α. Λόντο. Κατανοούν ότι η κυβέρνηση της Τρίπολης δεν θα κατορθώσει να διατηρήσει τη δύναμή της και να επιβάλει την κυριαρχία της στον τόπο για όσο δεν συμμετέχουν και τα Καλάβρυτα. Επιχειρούν, λοιπόν, να πείσουν τον Α. Ζαΐμη ότι τα πραγματικά του συμφέροντα είναι στην Πελοπόννησο, αφορούν στη διασφάλιση των τοπικών σχέσεων εξουσίας, όπου θεμελιώνεται η παραδοσιακή τάξη πραγμάτων. Ο Α. Ζαΐμης, όμως, στην απάντησή του στον απεσταλμένο του Α. Δεληγιάννη αναφέρει:

«Να είπης του γυναικαδέλφου μου του κυρ Αναγνώστη ότι επειδή αγαπά τα χρήματα, ας κάθεται εις τα Λαγκάδια και ας αγναντεύει το Ρεκούνη. Εγώ δε, ό,τι θα πάρω με το σπαθί μου, αυτό θα είναι ιδικόν μου.»⁴⁴

43. Για τις πολιτικές διεργασίες που απέβλεπαν στο συμβιβασμό των δύο πλευρών με την ανάδειξη του Πετρόμπετη στη θέση του προέδρου της Διοίκησης, βλ. *Ιστορικών Αρχείων Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Α', σ. 187.

44. Φωτάκος, Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 331. Ο Φωτάκος, αντίπαλος των πελοποννησίων προυχόντων και σύντροφος του Θ.Κολοκοτρώνη, επισημαίνει όσον αφορά τα γεγονότα αυτά ότι «μεγάλος ο νους του Αναγνώστη Δεληγιάννη και μεγαλείτερος ο πατριωτισμός του Κανέλλου. Και οι δύο εφρόντιζαν να προφυλάξουν την Πελοπόννησον και το έθνος ολόκληρον από τον ερχόμενον κίνδυνον, αλλά δεν εισηκούσθησαν, διότι ο Ζαΐμης ήτο πάρα πολύ φαντασμένος και επίμονος· αλλ' όμως πάντοτε ηπατάτο και απετύγγανεν εις τους σκοπούς και τα σχέδιά του.» Αυτόθι, σ. 331.

Ο Α. Ζαΐμης θεωρεί ότι η νέα πολιτική κατάσταση επιβάλλει να ενωθούν οι προύχοντες της Πελοποννήσου με τους Υδραίους και, από κοινού, να συστήσουν τη Διοίκηση, αποδυναμώνοντας ταυτόχρονα τους στρατιωτικούς αρχηγούς που υπονομεύουν τα συμφέροντά τους και αντιπροσωπεύουν, κατά τη γνώμη του, τον πραγματικό εχθρό. Ο Α. Ζαΐμης επικρίνει τις πρακτικές των Δεληγιανναίων, του Π. Μαυρομιχάλη και των άλλων μελών της κυβέρνησης της Τρίπολης, καθώς επίσης και τον τρόπο που διαχειρίσθηκαν την εξουσία, νομιμοποιώντας τους πολιτικούς τους αντιπάλους να τους εκδέτουν και να τους παρουσιάζουν ως καταχραστές της εξουσίας που τους εμπιστεύτηκε η εθνοσυνέλευση. Και, βέβαια, τους επικρίνει διότι συνεχίζουν την ίδια τακτική:

«(...) τα πράγματα εκατήντησαν εις άκραν απδίαν και εις φανεράν αντιπολίτευσιν, το οποίον ότι θέλει προξενήση όχι μικράν βλάβην και νέκρωσιν των πραγμάτων είναι προφανές. Ο Πείς άγεται και φέρεται, προς εν μόνον βλέπει πώς να αρπάξη από τα εθνικά, και τούτος είναι ο αληθής του σκοπός. Ο Μεταξάς καταγίνεται να εμποδήση την εις Ευρώπην αποστολήν, δια στοχασμούς ιδιαιτέρους. Ο κυρ Σωτήρης διατί κινείται, και αυτός δεν νξεύρει. Και επάνω εις τοιαύτα φρονήματα έκαστον μέλος του Εκτελεστικού περιστρεφόμενον, απεφάσισε την επιστροφή του εις Τριπολιτζάν καίτοι παράνομον καθώς ίδετε.»⁴⁵

Από την αρχή ακόμη της επανάστασης, ο Α. Ζαΐμης και ο Α. Λόντος, βρίσκονται σε επαφή με τον Μαυροκορδάτο και τους Κουντουριώτες και διευρύνουν, έτσι, τις δραστηριότητές τους εκτός της Πελοποννήσου, όπου αναζητούν νέες πολιτικές συμμαχίες και συναλλάσσονται με πολιτικά περιβάλλοντα του ευρύτερου χώρου της επανάστασης. Ο Α. Ζαΐμης αντιμετωπίζει εξ αρχής με διαφορετικό, από τους συγγενείς του Δεληγιανναίου, τρόπο τις πολιτικές εξελίξεις στο χώρο της επανάστασης. Διαβλέπει ότι η επανάσταση και ο πόλεμος τείνουν να διαμορφώσουν μια νέα κατάσταση. Η ανάδειξη των στρατιωτικών αρχηγών, η άφιξη πολιτικών προσωπικοτήτων όπως ο Α. Μαυροκορδάτος, η είσοδος των Υδραίων, συνιστούν προκλήσεις για την παραδοσιακή πελοποννησιακή ηγεσία που οφείλει να προσαρμοσθεί στη συνθήκη αυτή και να επαναπροσδιορίζει τις πολιτικές της επιλογές. Στη συγκυρία αυτή, μάλιστα, θα πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στον Θ. Κολοκοτρώνη και τη νέα πολιτική δύναμη που συστήνεται στο Κρανίδι. Όπως γράφει σε επιστολή του προς τον Αναστάσιο Λόντο, ο Α. Ζαΐμης εκτιμά ότι επιβάλλεται:

45. *Ιστορικόν Αρχείον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου (1789- 1847)*, Αθήναι, εκδ. υπό της οικ. Λόντου, 1916, τ. Α', σ. 143.

«(...) να ενωθώμεν και ημεῖς με αὐτοὺς [Υδραῖους καὶ Μαυροκορδάτο] καὶ ὅσοι ἄλλοι πελοποννήσιοι πονοῦν τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι προβλέπω (ενδέχεται καὶ νὰ σφάλλω) πῶς ἡ Πελοπόννησος θὰ σχισθῆ καὶ τοῦτο θὰ φέρῃ ἀσυδοσίαν καὶ ἀκίνησίαν τῶν στρατιωτῶν τελείαν, ἀλλὰ δὲν φρονῶ ὅτι δύναται κάτι νὰ κάμῃ, εἰμὴ ἡ ἐνωσις τῆς θαλασσίας δυνάμεως, μα ἐνωσις ἀληθῆς, καὶ εἰς αὐτὴν νὰ προσκολληθώμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ πότε με ἴδια ἐξοδα, πότε ἐκ τῶν κοινῶν νὰ κρατήσωμεν τὸν πόλεμον, ἕως νὰ ιδώμεν ὁ θεὸς τι κάμνει.»⁴⁶

Σύμφωνα με τὴν ἀποψη τοῦ Α. Ζαῖμη, ἡ θέση καὶ ὁ ρόλος τῶν πελοποννησίων πρὸχόντων εἶναι στὸ πλευρὸ αὐτῶν που ἔχουν τὴν πολιτικὴ δύναμη καὶ τὶς ἰκανότητες νὰ ἐπηρεάσουν τὶς ἐξελίξεις. Πιστεύει, δηλαδὴ, ὁ πρὸχοντας ὅτι ἡ νέα ηγεσία που θὰ ἀναδειχθῆ στὴν ἐπανάσταση, συστήνεται στὸ Κρανίδι καὶ σ' αὐτὴ τὴν πολιτικὴ παράταξη ἔχουν θέση οἱ ηγέτες τῆς Πελοποννήσου καὶ ὄχι στὸ πλευρὸ τοῦ Θ. Κολοκοτρῶνη καὶ τῶν ἐνόπλων.

Ἀπαραίτητη προϋπόθεση, ὅμως, πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση εἶναι νὰ ἀντιληφθῶν καὶ νὰ ἀποδεχθῶν οἱ πελοποννήσιοι πρὸχοντας τὸ εὖρος τῶν ἀλλαγῶν, με τρόπο που νὰ ἀναπροσαρμόσουν τὴ δράση τους στὴ συγκυρία καὶ νὰ ἐνταχθῶν στὰ νέα πολιτικὰ σχήματα που συστήνονται με τὴ συμμετοχὴ καὶ τῶν νέων φορέων τῆς ἐξουσίας. Ὁ Α. Ζαῖμης συνιστᾷ νὰ παρεμβαίνουν οἱ πελοποννήσιοι πρὸχοντας στὸ πολιτικὸ γίνεσθαι, στὴ διαμόρφωση τῶν συνθηκῶν καὶ νὰ μὴν περιορίζονται στὸ νὰ ἀντιστέκονται στὶς ἤδη διαμορφωμένους ἐξελίξεις. Στὴν ἀντίληψη τοῦ Α. Ζαῖμη, ἡ ἐπιμονὴ στὰ παραδοσιακὰ πολιτικὰ σχήματα, ἡ περιχαράκωση σε παραδοσιακὲς πολιτικὲς πρακτικὲς καὶ τακτικὲς διατήρησης στὴν ἐξουσία, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ καχυποψία ἀπέναντι στὰ νέα πολιτικὰ πρόσωπα καὶ πρακτικὲς, ἐνέχουν τὸν κίνδυνο τῆς περιθωριοποίησης τῆς παραδοσιακῆς πελοποννησιακῆς ηγεσίας, ἰδιαιτέρως σε μὴ συγκυρία ἐντονῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνακατατάξεων. Ὁ Α. Ζαῖμης ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, τῶν Κουντουριωτῶν καὶ ἄλλων πολιτικῶν δυνάμεων στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς ἐπανάστασης, συνιστᾷ μὴ νέα πραγματικότητα, τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παραβλέπει ἢ νὰ υποτιμᾷ, δηλαδὴ νὰ μὴ τὴν συμπεριλάβει στὸς πολιτικούς του σχεδιασμούς. Ἀπεναντίας, ἐπιβάλλεται ὁ ἐπαναπροσδιορισμὸς τῶν ὁρῶν συμμετοχῆς τῶν πελοποννησίων πρὸχόντων στὴν παραγωγὴ καὶ ἀσκηση τῆς ἐξουσίας στὴ βάση τῶν νέων πολιτικῶν δεδομένων.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, στὴ λογικὴ τοῦ Α. Ζαῖμη ἡ παρουσία τῶν φορέων τῆς νέας ἐξουσίας κρίνεται ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐπανάστασης καὶ ὁ πρὸχοντας ἀναγνωρίζει τὸ πολιτικὸ κύρος καὶ τὶς ἰκανότητες τοῦ Α.

46. Ἀυτόθι, σ. 138.

Μαυροκορδάτου, όπως επίσης και την πολιτική δύναμη των Υδραίων, αφού οι δυνάμεις αυτές κινούν τον πόλεμο από τη θάλασσα. Αντιλαμβάνεται, ακόμα, ότι στο βαθμό που εδραιώνεται η επανάσταση και εγκαθιδρύονται νέες πολιτικές δομές, η παραδοσιακή πελοποννησιακή ηγεσία υποχρεούται να συνυπάρξει με τους νέους φορείς της εξουσίας και να επωφεληθεί από την παρουσία τους, προκειμένου να αντιμετωπίσει την πραγματική απειλή για την παραδοσιακή πολιτική τάξη, η οποία πηγάζει από την παρουσία των στρατιωτικών. Εκτιμά ότι η τακτική συμμαχιών με τις δυνάμεις που αναδεικνύονται στη συγκυρία της επανάστασης, θα επιτρέπει στους πελοποννήσιους άρχοντες να απαλλαγούν από την παρουσία των στρατιωτικών που αμφισβητούν τις παραδοσιακές ιεραρχίες, διεκδικώντας τον επαναπροσδιορισμό των όρων συμμετοχής τους στην εξουσία.

Ο Α. Ζαΐμης προειδοποιεί τον Α. Δεληγιάννη να μην «κάθεται στα Λαγκάδια και να αγναντεύει το Ρεκούνη», καθώς οι εξελίξεις και τα σημαντικά γεγονότα δεν διαδραματίζονται στην επαρχία του. Τα κέντρα των πολιτικών αποφάσεων έχουν μετατεθεί στην Ύδρα, αλλά και σε χώρους όπου έχουν πρόσβαση πολιτικοί κύκλοι και προσωπικότητες του τύπου του Α. Μαυροκορδάτου. Για το λόγο αυτό, στη λογική του πελοποννήσιου προύχοντα, απαιτούνται νέοι πολιτικοί χειρισμοί, επιβάλλεται ο σχεδιασμός νέων πολιτικών στρατηγικών από την πλευρά των προυχόντων της Πελοποννήσου. Ο Α. Ζαΐμης υποστηρίζει ότι στη νέα συνθήκη δεν μπορεί να ασκήσει κανείς ηγεμονική πολιτική, περιχαρακωμένος στην επαρχία του και συνεργαζόμενος με «παλιόκλεφτας», όπως χαρακτηριστικά αποκαλούνται ο Θ. Κολοκοτρώνης και οι ένοπλοι.

Στη συγκυρία αυτή, ο Α. Ζαΐμης λέει «ό,τι εγώ θα πάρω με το σπαδί μου, αυτό θα είναι δικό μου» και ταυτόχρονα εκφράζει την απαξία του προς τον Θ. Κολοκοτρώνη, τον «πρωτόκλεφτο», τονίζοντας την κοινωνική απόσταση που υπάρχει ανάμεσα σε έναν άρχοντα και σε έναν κάμπο, που δέτει ανυπέρβλητους φραγμούς και προσδιορίζει τον τύπο της συνεργασίας μαζί του. Υπογραμμίζοντας την απaréσκειά του για την επιλογή του «γυναϊκαδέλφου» του Α. Δεληγιάννη να συστήσει συγγενική σχέση με τον Θ. Κολοκοτρώνη, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι:

«Την Μπάμπω νύφην δεν την κάνουν, αλλ' ούτε την λένουν, και τον Κολοκοτρώνη δεν τον θέλω δια συμπέθερο».⁴⁷

Η κοινωνική θέση του Ζαΐμη δεν του επιτρέπει να αναγνωρίσει ως πολιτικό σύμμαχο και να συνδιαλέγεται ισότιμα με τον Θ. Κολοκοτρώνη και τους ανθρώπους των όπλων. Ακόμα, θεωρεί ότι η στάση των Δεληγιανναίων

47. Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 331.

απέναντι στη Διοίκηση καθώς και οι πολιτικές τους επιλογές να συνδέσουν το μέλλον τους με τον Θ. Κολοκοτρώνη, αποβαίνουν καταστροφικές και για τους ίδιους και για τον τόπο. Σχετικά με αυτό, αναφέρει σε επιστολή του προς τον Α. Λόντο:

«Περί Δεληγιανναίων εγώ ωμίλησα ικανά προς αυτούς αποδεικνύων οποιόν είναι το κοινόν και το μερικόν συμφέρον. Μάλιστα μ' έστειλαν και ανδρώπους των εις Βοστίτζαν, και εγγράφως απεδείξαμεν εις αυτούς το πρέπον και συμφέρον κατ'ευθείαν. Ελπίζω να έλθουν εις εαυτούς. Αν δε εκ του εναντίου εμμείνωσιν εις τα φρονήματά των τι να κάμωμεν; Δεν ημπορούμεν να σπέρνωμεν πλέον κατά πετρών. Πλην η Διοίκησις ας φροντίση να ελκύση πατριώτας προς το μέρος της εις υπεράσπισιν του καλού της ευνομίας. Με φαίνεται ότι προτιμότεροι οι Δεληγιανναίοι και εδραιότεροι από άλλους.»⁴⁸

Παρά το γεγονός, όμως, ότι ο Α. Δεληγιάννης είναι υπεύθυνος για τις επιλογές του και άξιος τιμωρίας εφόσον παραβιάζει τους νόμους και συμμετέχει στην «ανωμαλία» που προκαλεί ο Θ. Κολοκοτρώνης, ωστόσο, επιβάλλεται να προστατευθεί ώστε να μην έχει την ίδια τύχη με τους στρατιωτικούς. Όπως, όμως, θα δούμε και στη συνέχεια, η λογική που παραπέμπει στις αλληλεγγυότητες και διέπει ως πολιτική σταθερά τις πρακτικές των πελοποννησίων προυχόντων στη συγκυρία των συγκρούσεων, συναντά τα όριά της όταν συναντάται με την πολιτική λογική της Διοίκησης, αναφορικά με την ποινικοποίηση της δράσης όσων «παραβιάζουν τους νόμους του Έθνους». Ο ίδιος ο Α. Ζαΐμης θα έλθει αντιμέτωπος με τις αντιδικτού τύπου προσταγές που του επιβάλλουν, από τη μία, η δέση του στην υπηρεσία της Διοίκησης και, από την άλλη, η δέση του στο σύστημα σχέσεων της παραδοσιακής κοινωνίας. Ωστόσο, ο Α. Ζαΐμης προτιμά ως συμμάχους του τους Δεληγιανναίους από τους Πλαπούτες, οι οποίοι την περίοδο αυτή επιθυμούν να προσεγγίσουν την κυβέρνηση και να ταχθούν με το μέρος της, δυσανεστημένοι από τη στάση του Θ. Κολοκοτρώνη στο ζήτημα της Καρύταινας.

Είναι εμφανής, όσο και αγωνιώδης, η προσπάθεια του Α. Ζαΐμη να αποσπάσει τον «γυναικαδελφό» του Α. Δεληγιάννη από τον Θ. Κολοκοτρώνη. Ο «πρωτόκλεφτος», όπως χαρακτηρίζει τον πολιτικό του αντίπαλο, σχεδιάζει να επιβάλει την κυριαρχία του στην Πελοπόννησο και εάν κατορθώσει να καταλάβει την Πάτρα, θα έχει επιτύχει σε μεγάλο βαθμό τα σχέδιά του. Αυτοί, λοιπόν, που θα υποστούν πρώτοι τις συνέπειες της πολιτικής του, θα είναι οι προυχόντες της Πελοποννήσου. Ο Α. Ζαΐμης εκτιμά ότι οι στρατηγικές των

48. *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτη*, ό.π., τ. Β', σ. 94.

Δεληγιανναίων και η στάση τους απέναντι στη Διοίκηση διευκολύνουν τον Θ. Κολοκοτρώνη να επιτύχει τους στόχους του. Στην αλληλογραφία του με τον Αναστάσιο Λόντο, εκφράζει τους φόβους του για τις καταστροφικές συνέπειες αυτής της πολιτικής για τους ίδιους τους Δεληγιανναίους:

«(...) το κλέπτικον σύστημα, δια πρώτην βρώσιν ετοιμάζουν εκείνον [τον Α. Δεληγιάννη] και το οσπήτιόν του.»⁴⁹

Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστά τα γεγονότα αυτής της περιόδου ο Κ. Δεληγιάννης, πολλά χρόνια αργότερα, στα Απομνημονεύματά του. Ας δούμε πώς εξορθολογίζει τη δράση του ο ίδιος ο προύχοντας:

«Ευρέθην δε εις εκείνην την εποχή μεταξύ σφύρας και άκμονος εις την πλέον δυσάρεστον θέσιν, καθότι εις το έν μέρος υπήρχεν ο Πετρόμπεης τον οποίον είχαν φίλον και σύντροφον προ του αγώνος, εις τον αγώνα και μετά τον αγώνα, τον ηγάπησα πάντοτε και τον εσεβάσθην δια τον ζήλον και την αγάπην τα οποία είχε δια την πατρίδα, ήτον ο γέρων Κολοκοτρώνης, με τον οποίον συνέδεσα συγγενικόν δεσμόν του υιού του μετά μιας και μόνης θυγατέρος ην είχαν, και μ'όλας τας επιβουλάς και καταδρομάς τας οποίας υπέστην από τους υιούς του (...) δεν μου το εσυγχωρούσεν μήτε η συνείδησίς μου, μήτε η κοινωνική μου θέσις να τον επιβουλεύω μήτε να αποχωρισθώ απ'αυτού (...) ήτον και ο αδελφός μου, ο Αναγνώστης, ο Σωτήριος Χαραλάμπης, ο επίσκοπος Μεθώνης και άλλοι, με τους οποίους ουδέποτε ευρέθημεν εις διαφωνίαν. Τον δε Ζαΐμην τον είχαν γαμβρόν επ'αδελφή, σύντροφον, συναγωνιστήν, της αυτής καταγωγής, ανατροφής και τάξεως και πάντοτε συνεπάδομεν εις όλας τας περιστάσεις και συνεκινδυνεύσαμεν (...) Εις αυτήν, λέγω, την περίστασιν ο Ζαΐμης δεν ήτο πλέον δυνατόν να είναι φίλος και σύντροφος με τον Κολοκοτρώνην, τον Πετρόμπεην, τον Σωτήρην Χαραλάμπην και λοιπούς του κόμματός των, καθότι οι Λονταίοι και οι πλείστοι των αντιπολιτευθέντων και αποκηρυζάντων έκπτωτον το Εκτελεστικόν Βουλευταί ήτον φίλοι του Ζαΐμη. (...) Εγώ μάλιστα κατέκεινην την εποχήν ήμην δυσαρεστημένος από τον Ζαΐμην και τον

49. *Ιστορικόν Αρχείον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Α', σσ. 189– 190. Η δύναμη του Κολοκοτρώνη προκαλεί ανησυχία στη Διοίκηση, αλλά και στα πολιτικά κέντρα που δρουν εκτός της Πελοποννήσου. Ο Αν. Μοναρχίδης αναφέρει στον Β. Μπουντούρη: «Τόσον μόνο ηξεύρω, ότι ενόσω η τύχη της Ελλάδος κρέμεται από τας θελήσεις τοιούτων ανθρώπων, εις μάτην αγωνίζονται οι καλοί πατριώται (...) επήραμεν το έθνος εις τον λαιμόν μας με το να τον αφήνομεν εις τους πόδας του τον Κολοκοτρώνη· δια όνομα του Θεού! τί μωρία; χρεία στήθος!! πού είναι αυτός ο φόβος; εγώ έως τώρα δεν τον εγνώριζον· έχομεν τώρα μεγαλειτέραν δύναμιν παρά άλλην φοράν.» *Αρχείον κοινότητας Ύδρας*, ό.π., τ. 9, σ. 14.

Λόντον δια τον επίβουλον τρόπον τους, οίτινες αφού δεν ηδέλησαν να με δώσουν ουδεμίαν συνδρομήν εις την μετά του Πλαπούτα προ ολίγου καιρού πάλην, επεδυμούσαν μάλιστα να με ταπεινώσουν και να με συντρίγουν δια σκοπούς ιδιοτελείς και με προέτρεψαν να υποκύψω εις την βίαν δια να έχω πάντοτε την ανάγκην τους και έκτοτε διεκόπησαν οι μεταξύ μας σχέσεις και πάσα αλληλογραφία.»⁵⁰

Πράγματι, ο Α. Ζαΐμης, αφού δεν κατορθώνει να αποσπάσει τους Δεληγιανναίους από τον Θ. Κολοκοτρώνη και να αποδυναμώσει έτσι την αντίπαλη πολιτική παράταξη, επιχειρεί να ενισχύσει τη δική του θέση στην Πελοπόννησο, για να μπορέσει στη συνέχεια να διεκδικήσει με ευνοϊκούς όρους τη συμμετοχή του στην κυβέρνηση. Το ενδιαφέρον του εστιάζεται στην κατάληψη της Πάτρας, την οποία διεκδικεί, επίσης, ο Κολοκοτρώνης. Η διαμάχη στην Καρύταινα μεταξύ Δεληγιανναίων και Πλαπούταίων, στην οποία εμπλέκεται και ο Θ. Κολοκοτρώνης, ευνοεί τα σχέδιά του, καθώς ούτε ο Θ. Κολοκοτρώνης, ούτε οι Πλαπούταίοι είναι σε θέση να συγκεντρώσουν και να απασχολούν ικανή στρατιωτική δύναμη για τις ανάγκες της πολιορκίας. Ο Ζαΐμης, εκφράζοντας τις σκέψεις αυτές στον Α. Λόντο επισημαίνει ότι «εστοχάσθην και στοχάζομαι ως αναγκαίον η Καρύταινα να μην ομογνωμονή.»⁵¹

Η Καρύταινα συνιστά το κέντρο της πολιτικής δύναμης της αντίπαλης παράταξης και ο Α. Ζαΐμης γνωρίζει ότι, εφόσον δεν κατορθώνει να έχει αυτή τη δύναμη με το μέρος του, είναι προτιμότερη η διαιώνιση της έντασης και της διαμάχης στην Καρύταινα που επιβάλλεται να διατηρείται διασπασμένη. Η ίδια κατάσταση παρατηρείται, επίσης, στη Γαστούνη, την άλλη ισχυρή επαρχία της Πελοποννήσου και, έτσι, η μόνη επαρχία που παρουσιάζεται ενωμένη στη συγκυρία αυτή είναι τα Καλάβρυτα που ελέγχονται πλήρως από τον Ζαΐμη. Οι παραδοσιακές τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και ανταγωνισμοί βαραίνουν ιδιαίτερα στον τρόπο που καθορίζονται οι πολιτικοί συσχετισμοί στη συνάφεια της επανάστασης. Έτσι διαμορφώνεται το πολιτικό σκηνικό στην εξέλιξη της επανάστασης και συστήνονται τα πολιτικά μέτωπα λίγο πριν ξεσπάσουν οι δύο εμφύλιοι στους κόλπους των επαναστατών.

50. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σσ. 163–164.

51. *Ιστορικόν Αρχείον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Α', σ. 189.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. Προσαρμογή των παραδοσιακών πρακτικών στη συγκυρία

Στις αρχές του 1824 αρχίζουν οι εχθροπραξίες μεταξύ της νέας κυβέρνησης του Κρανιδίου και της κυβέρνησης που έχει εγκατασταθεί στην Τρίπολη. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να παρακολουθήσουμε τα γεγονότα και τις κινήσεις των αντιπάλων και να παρακολουθήσουμε τον τρόπο που τα εμπλεκόμενα μέρη οργανώνουν και εκδηλώνουν τη δράση τους, προκειμένου να διακρίνουμε πώς εγγράφονται στις πρακτικές τους οι προκλήσεις του περιβάλλοντος της δράσης τους και ακόμα ποια είναι η λογική που υπαγορεύει τις αντιδράσεις τους απέναντι σε εξελίξεις, απρόβλεπτες και, πολλές φορές, πέρα από τις προσδοκίες και τις βεβαιότητές τους.

Η πρώτη τακτική κίνηση της νέας κυβέρνησης είναι ο αποκλεισμός του Ναυπλίου και ο εξαναγκασμός του φρούραρχου Π. Κολοκοτρώνη να παραδώσει την πόλη.¹ Παράλληλα, ένοπλα σώματα που πρόσκεινται στη νέα κυβέρνηση κινούνται προς την Κόρινθο, όπου πολιορκούν και καταλαμβάνουν τον Ακροκόρινθο.² Τέλος, αφού τα αντικυβερνητικά στρατιωτικά σώματα της Κορίνθου και του Ναυπλίου έχουν αδρανοποιηθεί, μια άλλη στρατιωτική δύναμη προχωρεί, χωρίς να συναντήσει αντίσταση, προς το κέντρο της Πελοποννήσου και πολιορκεί την Τρίπολη, όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη η κύρια δύναμη της παλαιάς κυβέρνησης.³

Η πολιτική παράταξη που οργανώνεται στο πλαίσιο της Διοίκησης, επιχειρεί να πλήξει τον αντίπαλο στο κέντρο της Πελοποννήσου, την Τρίπολη, προκειμένου να διασπάσει τις δυνάμεις του. Η διαταγή προς τον Α. Λόντο είναι σαφής:

«(...) εις άργος συνελθόντες, θέλει σχηματισθή συμβούλιόν τι πολεμικόν,
(...) θέλουσι κινήσει στρατεύματα και εξ άργους, και συνενούμενα με τα

1. Η Διοίκηση ορίζει ως έδρα της το Ναύπλιο που κατέχει ο Π. Κολοκοτρώνης και τον διατάζει να προετοιμάσει την υποδοχή της. Βλ. *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, τ. Β', ό.π., σ. 120. Αυτός αρνείται να υπακούσει, ισχυριζόμενος ότι την πόλη τού την εμπιστεύτηκε η νόμιμα εκλεγμένη από την εθνοσυνέλευση Διοίκηση. Βλ. την Διακήρυξη της Διοίκησης, όπου ο Π. Κολοκοτρώνης κηρύσσεται «αποστάτης» και «εχθρός του ελληνικού έθνους», Αυτόθι, σσ. 133-134, και, *Ιστορικών Αρχείων Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σσ. 51-52. Επίσης, την απάντηση του Π. Κολοκοτρώνη, όπως τη διαμηνύει ο Γεώργιος Κουντουριώτης στον αδελφό του, *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 137.
2. *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σσ. 169-170, 174-175, *Ιστορικών Αρχείων Α. Λόντου*, ό.π., τ. Β', σ. 56.
3. Για τις στρατιωτικές αυτές κινήσεις, βλ. Δ. Κατηφόρη, «Η επανάσταση κατά το 1824», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 328-331. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Δ', σσ. 367-385.

ήδη σχεδόν κατελθόντα εις την Επαρχίαν Τριπολιτζάς, να κτυπήσωσι τους αντάρτας και αντιπατριώτας εις αυτό το κέντρον των επιχειρήσεων των, και ούτω να κλείση η σκηνή, και να ενεργηθώσι τα συμφέροντά του Έθνους.»⁴

Υπεύθυνοι για την πολιορκία και την κατάληψη της πόλης ορίζονται από τη Διοίκηση οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος και οι εντολές είναι ενδεικτικές της στάσης της Διοίκησης απέναντι στους πολιτικούς της αντιπάλους και της πολιτικής που σκοπεύει να ακολουθήσει:

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

το Εκτελεστικόν Σώμα

Προς τον Γενναιότατον Στρατηγόν Ανδρέα Λόντον,

Γενναιότατε, η θεία Πρόνοια ευνοική πάντοτε εις την καλήν αποκατάστασιν του Έθνους και την τελείαν απελευθέρωσιν της Πατρίδος, έδειξε κατά καιρούς σημεία αναντήρητα του προς ημάς ελέους της, αλλ' είναι αναντήρητον, ότι και οι Έλληνες τα παρέδραμον. Εν έργον της ουρανίου ευνοίας είνε και το παρόν, αν και εκ τούτου το έθνος και η πατρίς δεν θα ωφεληθή, δεν μένει πλέον άλλη τις ελπίς δια την καλήν αποκατάστασιν της Ελλάδος. Δι' όλα ταύτα διορίζεσθε αυστηρότατα ότι θέλετε δώσει λόγον έμπροσθεν των νόμων και της παρούσης και επομένης γεννεάς εάν δεν επιμεληθήτε όλαις δυνάμεσιν εις την εκτέλεσιν των εξής. α'. να μη γίνη μεταξύ ημών και των αντιπατριωτών καμμία συνομιλία σκοπόν έχουσα την αργοπορία της τελετής του επιχειρισθέντος έργου. β'. Οι αντιπατριώται οι-κινούντες όπλα καθ'υμών είτε αμέσως είτε εμμέσως συλλαμβανόμενοι να μετακομίζονται προς την Διοίκησιν πάραυτα δια να δώσωσιν λόγον έμπροσθεν των νόμων οι οποίοι θέλουσιν αποφασίσει αδικάστως την ανάλογον ποινήν του εγκλήματος.»⁵

Η Διοίκηση αποσκοπεί στην πλήρη επιβολή επί των πολιτικών της αντιπάλων, τους οποίους αντιμετωπίζει ως «στασιαστές» που παραβιάζουν τους νόμους και αποκαλεί «αντιπατριώτες», λέγοντας ότι οι ενέργειές τους στρέφονται ενάντια στα συμφέροντα του έθνους. Απέναντι σε τέτοιου τύπου ενέργειες, η Διοίκηση επικαλείται τις αρμοδιότητες που της παραχωρεί ο νόμος και το δικαίωμα της προσφυγής στη χρήση κάθε νόμιμου μέσου άσκησης της εξουσίας, προκειμένου να αποκατασταθεί η νομιμότητα και η τάξη:

4. *Ιστορικόν Αρχεΐον Στρατηγού Α. Λόντου*, τ. Β', σ. 58.

5. Αυτόθι, τ. Β', σσ. 69-70. Το Εκτελεστικό διατάσσει τον Λόντο να δράσει διότι «η πατρίς κινδυνεύει.» Αυτόθι, σ. 3.

οποίο συγκροτείται η «αγγλική πατρία», όπως ονομάζει τη νέα κυβέρνηση που ανέτρεψε το εκτελεστικό σχετίζεται με την αγγλική εξωτερική πολιτική. Ο Μαυροκορδάτος και οι πολιτικοί παράγοντες της Ύδρας θεωρούν ότι η ηγεσία της επανάστασης θα πρέπει να πρόσκειται στην αγγλική πολιτική και να έχει την προστασία της, προκειμένου να διασφαλισθούν τα κεκτημένα της επανάστασης. Με τον τρόπο αυτό, όμως, ανοίγεται ο δρόμος για την παρέμβαση της Αγγλίας στα ελληνικά πράγματα, και, κυρίως, διαμορφώνονται οι διαδικασίες εκείνες που οδηγούν στον εμφύλιο πόλεμο. Διότι η «αγγλική πατρία» προκαλεί την πτώση της νόμιμης κυβέρνησης, προκειμένου να ανέλθει αυτή στην εξουσία και να διαπραγματευθεί με τους Άγγλους τους όρους της συμφωνίας, όχι μόνο για το δάνειο, αλλά και για την επίλυση του πολιτικού ζητήματος. Η Αγγλία, στην περίπτωση που επικρατήσει η επανάσταση, θα διαδραματίσει στο εξής τον ρόλο του προστάτη της: «Ούτος ο Μαυροκορδάτος θα λάβει μέτρα να σχηματίση την ελληνικήν Κυβέρνησιν κατά το πνεύμα της αγγλικής πολιτικής, διότι οι Άγγλοι αν θελήσωσιν να δανείσωσιν την Ελλάδα, δεν θα δώσωσιν τα χρήματά των εις Κυβέρνησιν τα μέλη της οποίας θεωρούνται ως ρωσσόφρονα. όθεν ανάγκη να διαδεχθώσιν άλλα μέλη την σημερινήν Κυβέρνησιν και πρό πάντων οι ναυτικοί νησιώται, οίτινες, επειδή η Ελλάς θεωρείται μάλλον ως ναυτική δύναμις, θα φρονώσιν ότι εις τους Άγγλους εξαιρέτως ανάγκη να αποβλέπωσιν ως θαλασσοκράτορας και δυναμένους να τη σώσωσιν ή να την απολέσωσιν. Τούτο δη έχει υπ' όψιν ήδη η αγγλική πατρία, και εκ τούτου θα γεννηθή ο εμφύλιος πόλεμος, δια του οποίου ελπίζουσιν οι εχθροί της Ελλάδος ν'απολαύσωσιν ό,τι εύχονται. άλλως τε, είτε απολεσθώσιν είτε σωθώσιν οι Έλληνες δια του αγγλικού δανείου, οι Άγγλοι νομίζουσιν εις εκατέρας τας περιπτώσεις συμφέρον να τους δανείσωσιν. και αν απολεσθώσιν δια του εμφυλίου πολέμου, αυτοί επέτυχον του σκοπού, τον οποίον προέθετον αφ'ότου εξερράγη η επανάστασις (...) αν δε σωθώσιν, και τότε θα δικαιωθώσιν ενώπιον του κόσμου, ότι τους έδωκαν χρήματα δια να σωθώσιν, και όχι ν'απωλεσθώσιν. αν δε σωθώσιν, αυτοί αφ'ενός μεν θα ονομασθώσιν σωτήρες, και αφ'ετέρου, αν μέχρι τούδε απέτυχον του να λάβωσιν εις χείρας των έγγραφα των Ελλήνων επικαλουμένων την προστασίαν των, δι'ων ν'αποκτήσωσιν το δικαίωμα του επεμβαίνειν εις τα πράγματά των, τέλος δια των δανείων θα λάβωσιν σχέσιν με την Ελλάδα και επομένως θα λάβωσιν το δικαίωμα αυτό, δια να το μεταχειρισθώσι κατά τας περιστάσεις προς το συμφέρον των.» Αυτόθι, τ. Α', σσ. 527/8. Για τον Σπηλιάδη, η Αγγλία είναι εχθρός της Ελλάδας, εχθρός του έθνους και της ορθοδοξίας. Διότι τα συμφέροντα του έθνους είναι με τους ομοδόξους του Ρώσους και όχι, βέβαια, με τους ετερόδοξους Άγγλους και τα κάθε είδους «εμπορικά συμφέροντα» που εκπροσωπούν. Οι Έλληνες, στην αντίληψη του Σπηλιάδη, δεν επαναστάτησαν για «ιδιοτελή» και ευτελή συμφέροντα, αλλά για να αποκτήσουν την πολιτική τους ελευθερία και να διασφαλίσουν την πίστη τους. Στο βαθμό που εμπλέκονται τα συμφέροντα αυτά στην υπόθεση της επανάστασης, είναι επόμενο να προκαλείται η «διαίρεσις», η «διχόνοια», και να οδηγηθεί το έθνος στην καταστροφή. Τα σχέδια του Μαυροκορδάτου, που είναι ο κύριος υπαίτιος της «διαίρεσης», ενσαρκώνουν τα σχέδια του Σατανά. Ο Μαυροκορδάτος, «συνωμοτώντας» με τους Άγγλους, υπηρετεί συμφέροντα αντίθετα της ορθοδοξίας. Ο Μαυροκορδάτος είναι εχθρός του έθνους και της ορθόδοξης πίστης: «δια τον Μαυροκορδάτον είναι αναγκαία η διαίρεσις, ως είναι αναγκαία και δια τους εχθρούς της, όσοι δεν ευρίσκουσιν συμφέρον να υπάρξη ελευθέρα η Ελλάδα, θεωρούμενη παρ' αυτών, ως και εφ' όλης σχεδόν της Ευρώπης, δια το ομόθησκον, ως σύμμαχος της Ρωσσίας ή υπήκοος. Η δ' αγγλική πατρία της Βουλής, συνομνύει με τον Μαυροκορδάτον, και με τούτον συνομνυούσα, συνομνύει με τους εχθρούς των χριστιανών της ανατολικής Εκκλησίας, θέλοντας τον όλεθρόν των δια τε δεισιδαιμονίαν, και δι' εμπορικά συμφέροντα, και δια την ισορροπίαν της Ευρώπης, και εναύει την δάδα της διχόνοιας εις την ελληνικήν κοινωνίαν δια την καταστροφήν της πατρίδας, και νομίζει ότι ενεργεί δια την σωτηρίαν της.» Αυτόθι, σ. 559. Ο Σπηλιάδης, αντίπαλος των προυχόντων, που βρίσκονται στη συγκυρία αυτή σε αντίθεση με την κυβέρνηση του Κρανιδίου, υποστηρίζει ωστόσο την πολιτική της

θέση και το αξίωμά του και να επιτελέσει το έργο που του έχει αναθέσει το έθνος. Η ωφέλεια του έθνους που θα προέλθει από το ενέργημα αυτό τον καθιστά «πατριώτη» και η συμμόρφωσή του θεωρείται πρώτιστο καθήκον του, στο πλαίσιο, μάλιστα, των αρμοδιοτήτων του, («διορίζεσθε αυστηρότατα»). Πρόκειται για μια υπόθεση που υπερβαίνει τον προσωπικό ορίζοντα, καθώς αυτός που την αναλαμβάνει, τίθεται «έμπροσθεν» των νόμων που ταυτίζονται με την ύπαρξη του έθνους («της παρούσης και της επομένης γενεάς»).

Η Διοίκηση επιχειρεί να εμπλέξει τον Λόντο στην υπόθεση του έθνους, η οποία διαφορίζεται από την («μερική και ιδιοτελή») υπόθεση που υπηρετούν οι πολιτικοί της αντίπαλοι. Στο ιδεολογικοπολιτικό επίπεδο, ο λόγος της Διοίκησης ανασυστίνει: α) την ταυτότητα, το «έθνος»/«πατρίδα», δηλαδή το «εμείς», στο οποίο αξιώνουν συμμετοχή ο Α. Λόντος, ο Ζαΐμης και όλοι οι «καλοί πατριώτες». β) Το μέγιστο ιστορικό διακύβευμα που αφορά στα «δίκαια» του έθνους, και, γ) τον αντίπαλο, τους «άλλους»/«εχθρούς», αυτούς που χαρακτηρίζονται ως «αντιπατριώτες», «στασιαστές» και επιβουλεύονται τα συμφέροντα του «εμείς», δηλαδή τα συμφέροντα του έθνους/πατρίδα. Έτσι, οι αντίπαλοι της Διοίκησης, άρα και των συμφερόντων του έθνους, καθίστανται και αντίπαλοι του Α. Λόντου, παρά το ό,τι είναι Πελοποννήσιοι «αδελφοί» (συγγενείς/συντοπίτες).

Η κατηγορία που απευθύνεται στους πολιτικούς αντιπάλους στοιχειοθετείται ως παραβίαση των νόμων, ως μη αναγνώριση της νέας πολιτικής Αρχής και ως ένοπλη εξέγερση κατά της νόμιμης εξουσίας, γεγονός που τους καθιστά «εχθρούς» της πατρίδας και του έθνους και ως «εχθροί» προβλέπεται να αντιμετωπισθούν από το νόμο. Στο πλαίσιο αυτής της συνθήκης, ο Α. Λόντος και ο Α. Ζαΐμης, εφόσον τάσσονται στην υπηρεσία της υπόθεσης του έθνους, οφείλουν να υποτάσσονται στις βουλές του, δηλαδή τους νόμους και τη Διοίκηση. Δηλαδή, δεν έχουν δικαίωμα να συνδιαλλάσσονται με τους «αντιπατριώτες», όπως εκείνοι κρίνουν και κατά πώς τους συμφέρει. Ακόμη, δεν τους επιτρέπεται να δείχνουν ανοχή στις πρακτικές των αντιπάλων που χαρακτηρίζονται ως «αντιπατριωτικές», χάριν συγγενικών σχέσεων και δεσμεύσεων, και οφείλουν να συμπεριφέρονται προς τον αντίπαλο σύμφωνα με τις αρχές που επιβάλλει ο νόμος, ως «λόγος» του έθνους.

Ο «λόγος» του έθνους, προκειμένου να «στερεωθεί» και να αποκατασταθούν τα «δίκαια της πατρίδος», να δικαιωθούν οι αγώνες των καλών πατριωτών, επιβάλλεται να υπερισχύσει/κατισχύσει των μερικών συμφερόντων που υπαγορεύουν κληρονομημένες κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις και δεσμεύσεις. Ο Α. Λόντος, οφείλει ως «καλός πατριώτης» να

αποδεσμευθεί από τις μερικές (τοπικές/φατριαστικές) κοινωνικές και πολιτικές εξαρτήσεις που του επιβάλλουν η θέση και ο ρόλος του σε ένα συγκεκριμένο σύστημα κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας και να ενταχθεί σε μια νέα ενότητα/ολότητα που αντιπροσωπεύει το «εθνικό συμφέρον», η υπεράσπιση του οποίου αποτελεί και την εγγύηση για τη διασφάλιση των επιμέρους συλλογικών και προσωπικών επιδιώξεων.

Η Διοίκηση προωθεί μια λογική σύγκρουσης και ρήξης με τον αντίπαλο. Έτσι, καθώς κλιμακώνονται οι συγκρούσεις στο ιδεολογικό πεδίο, που μεταγράφονται και ανασυστήνονται οι αντιθέσεις, παράγονται ριζικοί συμβολικοί διαχωρισμοί ανάμεσα στους αντιπάλους. Αυτοί που βρίσκονται στην Τρίπολη κατηγορούνται ως «τύραννοι» που σχεδιάζουν να επιβάλουν την κυριαρχία τους σε βάρος του επαναστατημένου έθνους και, επειδή αποβλέπουν στα ιδιοτελή συμφέροντα και δεν επιτυγχάνουν να πραγματοποιήσουν τους «ολέθριους» στόχους τους, μετατρέπονται σε «εχθρούς της πατρίδος», αφού εξεγείρονται («αντάρτες», «στασιαστές») ενάντια στους νόμους του έθνους. Έτσι, επιβάλλεται ο διαχωρισμός ανάμεσα στους «αντιπατριώτες», που προωθούν τα «άνομα συμφέροντα», και τους «καλούς πατριώτες», που υπερασπίζονται τα συμφέροντα του έθνους.

Ενδεικτική του ιδεολογικοπολιτικού κλίματος της εποχής είναι η διακήρυξη της Διοίκησης «προς τους Έλληνες», όπου υπογραμμίζεται ότι η κυβέρνηση,

«αναγκάζεται να μεταχειρισθή βία, [διότι] οι αντιδιοικηταί δεν θέλουν να βασιλεύουν οι νόμοι διότι οι νόμοι υπαγορεύουν την ισονομίαν και τα αυτά δικαιώματα εις όλους επίσης τους πατριώτας. Ενώ αυτοί οι αντιδιοικηταί επιθυμούν να υπερέχουν παρανόμως και να αρπάζουν τα δικαιώματα των αδυνάτων. Δεν θέλουν να εξουσιάζη η Διοίκησης, διότι επιθυμούν να αδικούν και να κατασπαράττουν τους συμπολίτας των χωρίς να είναι κριτής να τους κρίνη, εξ εναντίας θέλουν να εισαχθή η αναρχία (...) να αρπάζουν, να αδικούν, να καίουν και να φονεύουν ασυστόλως.» «επιχειρούν να καθυποβάλουν τον Ελληνικό λαό εις τας παρανόμους και Σουλτανικές προσταγάς τους.»⁸

Ο Γ. Δικαίος, υπουργός των εσωτερικών, απευθύνεται σε όλους τους Έλληνες/πατριώτες, υπενθυμίζοντάς τους ότι ο αγώνας που έχει αναλάβει η ελληνική Διοίκηση δεν είναι μόνο ενάντια στην τουρκική, αλλά και ενάντια στους ανθρώπους που αποβλέπουν να καθυποτάξουν τους Έλληνες στις «σουλτανικές» προσταγές τους. Η «αδικία» και η «τυραννία» δεν είναι μόνο έργο των Τούρκων, αλλά υπάρχουν και ανάμεσα στους Έλληνες άνθρωποι που

8. Αρχείον της κοινότητας Ύδρας, ό.π., τ. 10, σσ. 78-80.

«αδικούν» και «τυραννούν» τους «αδυνάτους», όπως ακριβώς και ο οθωμανός κατακτητής. Τέτοιοι είναι οι προύχοντες και οι αρχηγοί των ενόπλων, μαθημένοι να προστάζουν και να τυραννούν τους αδυνάτους ως απόλυτοι κυρίαρχοι στις επαρχίες.

Στο λόγο της Διοίκησης, η ηγεσία της Τρίπολης διακρίνεται από τους «αδυνάτους» επαναστατημένους χριστιανούς και ταυτίζεται με τον οθωμανό κατακτητή. Οι άνθρωποι αυτοί είναι το ίδιο «ασεβείς» και «άδικοι» απέναντι στους αδυνάτους, όπως ακριβώς και ο Σουλτάνος που ενσαρκώνει την «ασέβεια» και την «αδικία». Εφόσον λοιπόν η επανάσταση σημαίνει το τέλος της «άδικης», τυραννικής εξουσίας του Σουλτάνου, έτσι και ο αγώνας που έχει αναλάβει η Διοίκηση θα σημαίνει το τέλος της τυραννίας των τοπικών «σουλτάνων»/ηγεμόνων που επιδιώκουν να επιβάλουν μια δική τους τυραννία. Στη λογική αυτή, διερωτάται ρητορικά ο συγγραφέας της διακήρυξης: «Τις τους κατέστησε άρχοντας και δικαστάς επί τον ελληνικόν λαόν», για να απαντήσει στη συνέχεια ότι «η κυριότητα ανήκει εις το έθνος, κυρίαρχης είναι μόνο ο νόμος.»⁹

Η επανάσταση και η ελληνική Διοίκηση που την εκπροσωπεί θα σημαίνει το τέλος της τυραννίας, απ' όπου κι αν προέρχεται, θα άρει την αδικία και θα αποκαταστήσει τη δικαιοσύνη και την τάξη. Το διακύβευμα της εξέγερσης διατυπώνεται τώρα με διαφορετικούς όρους. Η Διοίκηση είναι εδώ, η νέα πολιτική τάξη που επιφέρει τη ρήξη με το παρελθόν, για να επιβάλει το νόμο, τον υπέρτατο κριτή των ανθρωπίνων πράξεων και εγγυητή της δικαιοσύνης και της τάξης, που προστατεύει τους αδυνάτους από τους δυνατούς. Με το νόμο που επιχειρεί να επιβάλει η Διοίκηση και με τη βία που μεταχειρίζεται θα σταματήσει πλέον την «αδικία» σε βάρος των αδυνάτων, που στην περίπτωση αυτή φέρονται ως το «τυραννισμένο» έθνος. Γιαυτό και στη διακήρυξη αναφέρεται ότι «όστις πολεμεί την Διοίκησιν, πολεμεί όλον το έθνος.»¹⁰ Η Διοίκηση κρίνεται άξια να διαφεντεύει τα «δίκαια των λαών» και να τα προστατεύει από την αδικία των τοπικών σουλτάνων/ηγεμόνων, αφού η εξουσία της θεμελιώνεται στο νόμο του έθνους, τον πλέον έγκυρο και δίκαιο κριτή. Με το νόμο διασφαλίζονται η «ισονομία» και τα «αυτά δικαιώματα» σε όλους όσους επαναστάτησαν ενάντια στην τυραννία και την αδικία που αντιπροσωπεύει η κυριαρχία του Σουλτάνου.

Παρατηρούμε ότι το παρελθόν απαξιώνεται συνολικά, αφού ταυτίζεται με μια κατάσταση πραγμάτων, όπου υπάρχουν όλα εκείνα τα στοιχεία που πρέπει να καταστραφούν, όπως η «αδικία», η «καταφρόνια», η «καταπίεση», το δίκαιο

9. Αυτόθι, σ. 80.

10. Αυτόθι, σ. 79.

του δυνατού επί του αδυνάτου. Μαζί με την κατάσταση αυτή απαξιώνονται και καταδικάζονται οι σχέσεις κυριαρχίας της παραδοσιακής κοινωνίας, καθώς επίσης και οι εκπρόσωποί της, οι τωρινοί αντίπαλοι της Διοίκησης που θεωρούνται ως οι κύριοι εκφραστές, από την πλευρά των χριστιανών, της τυραννικής κατάστασης. Ταυτόχρονα, όμως, καταξιώνεται η νέα εξουσία. Η εξουσία των νόμων του έθνους, η εξουσία όπου «βασιλεύουν οι νόμοι» που έδωσαν οι ίδιοι οι επαναστάτες και γιαυτό θα πρέπει να διαφυλαχθεί απέναντι στους «εχθρούς» της. Όποιος δεν είναι με τη Διοίκηση, είναι «εχθρός» του έθνους, προδότης των συμφερόντων της πατρίδας:

«Εάν είναι καλός πατριώτης, ας αφήση κατά μέρος την ιδιοτέλειαν, ας ενωθή με την Διοίκησιν (...) Ο αντιδιοικητής και ο προδότης της πατρίδος, ως προς τον σκοπόν δεν έχουν καμμίαν διαφοράν, διότι και ο ένας και ο άλλος έχουν ένα και τον αυτόν σκοπόν, την φθοράν και απώλειαν του έθνους.»¹¹

Ας δούμε, όμως, πώς συγκροτείται από την άλλη πλευρά και σε αντιπαράθεση με το λόγο της Διοίκησης ο λόγος των «αντιδιοικητών», ποιές είναι οι αρχές που επικαλούνται οι πελοποννήσιοι ηγέτες, προκειμένου να νομιμοποιήσουν τη δράση τους και, ταυτόχρονα, να απονομιμοποιήσουν τις ενέργειες των αντιπάλων τους. Ο πρόεδρος του παλιού Εκτελεστικού, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, σε διακήρυξή του, καλεί όλους τους Έλληνες να αντισταθούν στους σκοπούς της Διοίκησης, να συγκεντρωθούν υπό τους ηγέτες του τόπου και να απαιτήσουν τη σύσταση εθνικής συνέλευσης.¹² Ο λόγος της εξουσίας είναι προτρεπτικός, αλλά και προειδοποιητικός:

«Προσέξτε, διότι κινδυνεύετε να χάσετε τα ιερά δικάιά σας δια τα οποία χύνετε αδιακόπως αίματα, δάκρυα και ιδρώτας! Προσέξτε, διότι ο νόμος σας βιάζεται, η εξουσία σας καταπατείται.»¹³

Εδώ, ο πελοποννήσιος ηγέτης αναφέρεται στις σχέσεις εξουσίας και στους πολιτικούς δεσμούς που ανάγονται στην οργάνωση της χριστιανικής κοινότητας, στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας, όπου το ρόλο του ηγέτη των χριστιανών αναλαμβάνουν οι «κεφαλές», οι προύχοντες. Εκεί, οι σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται ως σχέσεις κηδεμονίας/προστασίας που εξαρτούν τους χριστιανικούς πληθυσμούς από τις τοπικές ηγεσίες τους. Στο λόγο του πελοποννήσιου προύχοντα, η κοινότητα και η ηγεσία της παρουσιάζονται ως ένα όλο, μιά ενότητα αδιαπέραστη που διασφαλίζει την τάξη και εγγυάται τη νομιμότητα. Οι ισχυρές και σταθερές δεσμεύσεις, με βάση τις οποίες

11. Αυτόθι, σ. 80.

12. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σσ. 105-112.

13. Αυτόθι, σ. 105.

οργανώνονται οι τοπικές σχέσεις εξουσίας, καθιστούν τις κοινότητες αλληλέγγυες προς τις παραδοσιακές ηγεσίες τους, γεγονός που προσδιορίζει εξάλλου και τα όρια της δράσης των νέων φορέων εξουσίας. Η χριστιανική κοινότητα περιβάλλει με υπακοή και πίστη τους φυσικούς ηγέτες της, τους ανθρώπους του τόπου, οι οποίοι έχουν το δικαίωμα να διαφεντεύουν τα συμφέροντα του έθνους.

Οι αντίπαλοι της τοπικής ηγεσίας, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «απόλυτοι δεσπότες», «φατριαστές» που «υποκινούν εμφυλίους», «κατατρέχουν αδούς και τιμίους πατριώτας», «περιθάλλουν την κακίαν και το έγκλημα»,¹⁴ παρουσιάζονται ως εχθροί της ίδιας της κοινότητας, αφού επιδιώκουν να διαρρήξουν τους δεσμούς που συνέχουν τις παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμούς εξουσίας. Οι αντίπαλοι παρουσιάζονται ασεβείς απέναντι στα καθιερωμένα, «καταφρονούν και τον Θεόν και τον άνθρωπον», «συνώμοσαν δια να εξοντώσουν τους προμάχους και σωτήρας των», με αποτέλεσμα «να επισύρουν την Πατρίδα εις τον όλεθρον.»¹⁵ Ο πελοποννήσιος προύχοντας καλεί τους Έλληνες να συσπειρωθούν γύρω από την παραδοσιακή ηγεσία του τόπου και να αντισταθούν στα «εθνοκτόνα» σχέδια της Διοίκησης. Μάλιστα, διερωτάται με ποιο δικαίωμα οι αντίπαλοι παρουσιάζονται ως οι μοναδικοί, απόλυτοι υπερασπιστές και εκφραστές των συμφερόντων του έθνους, και, μάλιστα, τη στιγμή που επιζητούν να εκτοπίσουν από το πεδίο άσκησης της εξουσίας τις παραδοσιακές τοπικές ηγεσίες. Ποιον εκπροσωπούν, αφού «οι μεν, ούτε αυτόχθονες είναι, ούτε κτήματα έχουν εις τας επαρχίας, οι δε, δεν έχουν ελευθέραν επαρχίαν.»¹⁶

Καθώς εκδηλώνονται οι συγκρούσεις, συστήνονται και οι ταυτότητες των αντιπάλων που νομιμοποιούν και εξορθολογίζουν την ένταξη στη σύγκρουση και τον ανταγωνισμό. Ο αντίπαλος, όπως ορίζεται από την πλευρά της Διοίκησης, αποτάσσεται της συλλογικότητας που κινεί την επανάσταση, παύει να θεωρείται ότι υπηρετεί τη δίκαιη υπόθεση του έθνους. Έτσι, το έθνος όχι μόνον αποκηρύσσει τους «στασιαστές», τους οποίους δεν αναγνωρίζει πλέον ως «τέκνα» του, αλλά επιβάλλει («διατάσσει»), επίσης, τη συντριβή τους ως απαραίτητο όρο για τη στερέωση της ύπαρξής του. Η λογική της κατασκευής και ανάδειξης του «αντιπάλου» λειτουργεί προτρεπτικά για την ανάληψη μορφών δράσης και νομιμοποιεί τη χρήση όλων των δυνατών μέσων για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του. Ταυτόχρονα, η ατιμωρησία του αντιπάλου συνιστά προσβολή των δεσμών, αφού η παρουσία του συνιστά απειλή για τη

14. Αυτόθι, σ. 105.

15. Αυτόθι, σ. 105.

16. Αυτόθι, σ. 105.

σωτηρία του έθνους. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, η Διοίκηση μεθοδεύει και απαιτεί την εξόντωση των πολιτικών της αντιπάλων.

Στην αξιολογική οπτική που διέπει το λόγο της Διοίκησης, ο κόσμος του αγώνα αποτελείται από «πατριώτες» και «αντιπατριώτες», το πεδίο των συγκρούσεων αναπαριστά την πάλη των φορέων της δίκαιης υπόθεσης του έθνους και των φορέων καταστροφικών σχεδίων που, εάν και εφόσον επιβληθούν, θα φέρουν την «τυραννία» και τον «όλεθρο». Στο πλαίσιο αυτού του ιδιαίτερα οξυμένου ιδεολογικοπολιτικού κλίματος, η Διοίκηση διαμορφώνει τους νομιμοποιητικούς όρους για την επικράτηση της λογικής της ρήξης και της σύγκρουσης με τον αντίπαλο.

Την πολιτική της Διοίκησης οφείλουν να υπηρετούν οι «καλοί πατριώτες». Έτσι, όσοι δεν τηρούν τους όρους της σύγκρουσης που υπαγορεύει η Διοίκηση/ «έθνος», εξισώνονται με τον «εχθρό». Χαρακτηρίζονται, δηλαδή, «αντιπατριώτες», στους οποίους αξίζει να επιβληθεί η ίδια τιμωρία. Η συγκυρία αυτή χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι το ιδεολογικοπολιτικό κλίμα όξυνσης της αντιπαράθεσης και η προσπάθεια κλιμάκωσης των συγκρούσεων, τροφοδοτούνται σταθερά από την πλευρά της Διοίκησης παρά το γεγονός ότι τα γεγονότα της Τρίπολης, που οδηγούν σε μια πρώτη φάση στην ειρηνική διευθέτηση, δείχνουν ότι τα εμπλεκόμενα μέρη δεν επιθυμούν την ανοικτή σύγκρουση. Έτσι, σε διακήρυξή της προς το «Πανελλήνιον» η Διοίκηση διατάσσει τα εξής:

«Αον. οι εξελθόντες εκ της Τριπολιτζάς, γνωστότατοι, εις όλον το έθνος, εν όσω δεν παρησιασθώσιν έμπροσθεν των Νόμων, δια να δώσωσιν αξίαν ποινήν των πράξεών των, είναι, και νομίζονται αποστάται. Βον. όσοι των Ελλήνων ενωδώσιν ή ακολουθήσωσιν αυτούς, ή ένα από αυτούς, είναι, και νομίζονται αντιπατριώται και αποστάται, και παιδεύονται ως τοιούτοι. Γον. Επειδή και οι εξελθόντες εκ Τριπολιτζάς αντιπατριώται κατατρέχονται από τους Νόμους, διορίζονται και όλοι οι Έλληνες να τους κατατρέχουσιν πανταχού, και όστις εξ αυτών πιασθή να μετακομίζεται αμέσως εις την Διοίκησιν.»¹⁷

Η σταθερή θέση και επιμονή της Διοίκησης σε όλη τη διάρκεια των συγκρούσεων που εκδηλώνονται στη συγκυρία αυτή να αξιολογεί τις κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές με αναφορά τη διχοτομική λογική του τύπου «πατριώτης»/«αντιπατριώτης», η οποία υπαγορεύει και νομιμοποιεί διευθετήσεις του τύπου υποταγή-ποινή/εξόντωση- αποκλεισμός, συνίσταται στην υπερκάλυψη και ακύρωση των ιστορικοκοινωνικών ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμούς. Η νέα

17. *Αρχαίον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, τ. Β', σσ. 87-8.

πολιτική τάξη επιβάλλεται και νομιμοποιείται, αναγόμενη στο ακόλουθο πλαίσιο: Τα συμφέροντα της Διοίκησης και του έθνους θεωρούνται ασύμβατα με τα συμφέροντα που εκφράζουν προνομιακές κοινωνικές θέσεις και, επειδή το γενικό συμφέρον απειλείται από τα μερικά συμφέροντα, όσοι καλούνται να το υπηρετήσουν για να «στερεωθεί», υποχρεούνται να επιλέξουν ανάμεσα στο γενικό και το μερικό συμφέρον. Τα μέλη της Διοίκησης, οι «στρατηγοί» που έχουν αναλάβει να την προστατεύουν και να επιβάλλουν την τάξη, όπως επίσης και όλο το «Πανελλήνιον», δεν μπορούν να ανέχονται τα μερικά συμφέροντα, αλλά οφείλουν να τα καταδικάζουν και να τα τιμωρούν.

Η Διοίκηση, σε διαταγή της προς τον Α. Λόντο, αναφερόμενη στο όνομα της πατρίδας που κινδυνεύει, αλλά και σύμφωνα με την ιεραρχική τάξη που διέπει τη νέα πολιτική οργάνωση, τον καλεί/δεσμεύει ως στρατηγό της στην υπόθεση του έθνους. Υπόθεση του έθνους, άρα και του Α. Λόντου και εν γένει των Πελοποννησίων που αξιώνουν να θεωρούνται «καλοί πατριώτες», είναι η σύλληψη και η τιμωρία των «αντιπατριωτών». Στη λογική αυτή, το πλαίσιο αναφοράς της δράσης του Α. Λόντου θα πρέπει να αποτελεί η Διοίκηση, η νέα πολιτική τάξη και οι κανόνες που διέπουν την οργάνωσή της και όχι, βέβαια, οι μακρόχρονες και ισχυρές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμοί αίματος που τον ενώνουν με τους πολιτικούς ηγέτες που βρίσκονται στην Τρίπολη.

Ο Α. Λόντος καλείται να ενεργήσει ως φορέας της νέας θέσης και του ρόλου («Στρατηγός») που αναλαμβάνει στην υπηρεσία της Διοίκησης και όχι, βέβαια, ως φορέας ρόλων που παραπέμπουν στη θέση του πελοποννήσιου προύχοντα. Ο Λόντος είναι στρατηγός της Διοίκησης, εκπρόσωπος του γενικού συμφέροντος και όχι Πελοποννήσιος, εκπρόσωπος του μερικού. Επίσης, η νέα θέση είναι δοτή («διορίζεσθε») και ανακλητή, εφόσον ο φορέας της δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της («θέλετε δώσει λόγον εάν δεν επιμεληθήτε»), και όχι «αείποτε» κατοχυρωμένη στο φορέα της, λόγω καταγωγής και εντοπιότητας.

Ας παρακολουθήσουμε, όμως, την εξέλιξη των γεγονότων στη φάση αυτή των συγκρούσεων, προκειμένου να κατανοήσουμε πώς διαμορφώνεται η κατάσταση ανάμεσα στη Διοίκηση και τους πελοποννήσιους προύχοντες που την υπηρετούν και πώς εξελίσσονται οι σχέσεις με τους πολιορκημένους αντιπάλους. Οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος, ως εκπρόσωποι της Διοίκησης στην Τρίπολη και παρά τις δεσμευτικές επιταγές της, έρχονται σε διαπραγματεύσεις για την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης με τους πολιορκημένους. Έρχονται επίσης σε επαφές με ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες της Πελοποννήσου, οι οποίοι αναλαμβάνουν να μεσολαβήσουν για την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη.

Οι όροι του συμβιβασμού που προτείνονται από τους πολιορκημένους και αποδέχονται οι πελοποννήσιοι εκπρόσωποι της Διοίκησης είναι οι εξής: Δέχονται, κατ' αρχάς, να εγκαταλείψουν την πόλη, υπό τον όρο όμως ότι δεν θα παρεμποδισθούν από την Διοίκηση. Να αποσυρθούν από την πόλη, υπό τον όρο ότι δεν θα εισβάλλουν και δεν θα εγκατασταθούν σ' αυτήν στρατεύματα της Διοίκησης. Συμφωνούν, τέλος, να παραδοθεί το Ναύπλιο, με την προϋπόθεση όμως ότι θα περιέλθει στην κατοχή των Πελοποννήσιων Ζαΐμη και Λόντου και όχι, βέβαια, στον έλεγχο της Διοίκησης.¹⁸ Η συμφωνία που συνάπτεται ανάμεσα στους Πελοποννήσιους, συναντά την αντίθεση της Διοίκησης, η οποία εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για τον τρόπο που χειρίζονται την υπόθεση οι Ζαΐμης και Λόντος.

Οι όροι που αντιπροτείνει η Διοίκηση για συμβιβασμό με τους αποκαλούμενους «αντάρτες» και «αντιπατριώτες» της Τρίπολης, δηλαδή, περίπου τα αντίθετα όσων συμφωνήθηκαν, σηματοδοτούν τη νέα πολιτική αντίληψη και πρακτική την οποία επιχειρεί να επιβάλει η πολιτική παράταξη που κατέχει και ασκεί την εξουσία. Η Διοίκηση δεν δέχεται να της υπαγορεύονται όροι από μια «ομάδα ανθρώπων», όπως χαρακτηρίζονται οι αντίπαλοί της, οι οποίοι κινούνται ενάντια στα συμφέροντα του έθνους και υπερασπίζονται «ιδιοτελή» και «άνομα» συμφέροντα. Μόνο η Διοίκηση που εκπροσωπεί το έθνος είναι σε θέση να επιβάλει όρους και οι φορείς της νομιμότητάς της είναι υποχρεωμένοι να τους εφαρμόζουν. Η διαταγή της Διοίκησης προς τους στρατηγούς που έχουν αναλάβει την επιχείρηση ενάντια στους αντιπάλους της, αναφέρει ότι:

«Οι Αρχηγοί των αρμάτων της Διοικήσεως κατά χρέος και κατά Νόμον δεν πρέπει να κάμουν άλλο παρά να ενεργώσι και να κινώνται καθ'αυτὰ λαμβάνουν παρά της Διοικήσεως διαταγὰς, χωρὶς να επιθυμήσωσι να εξετάσωσι τὰς λοιπὰς ἐργασίας της Διοικήσεως ὡς ἐκτὸς τῶν χρεῶν τῶν.»¹⁹

Εν προκειμένω, προβλέπεται η άμεση και άνευ όρων παράδοση της Τρίπολης και η προσαγωγή των μελών του παλιού Εκτελεστικού στην έδρα της

18. Για τους όρους του συμβιβασμού, βλ., *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σσ. 174-176. Ο Θ. Κολοκοτρώνης παρουσιάζει ως εξής τα γεγονότα αυτά: «Όταν μας επολιόρκισαν μας επρόβαλαν να τους δώσουμε το Εκτελεστικό –Πετρόμπεη, Σωτήρ Χαραλάμπη και Μεταξά– να τους πάνε κάτω. Ημείς τους απεκρίθημεν ότι αυτό δεν γίνεται, πλὴν αν θέλετε, να πάρωμεν και το ένα Εκτελεστικό και το άλλο, και τους κρίνωμε, και όποιος έχει άδικο, εκείνος να παιδευθεί. Δεν ήκουσαν, ακολούθησαν διάφοροι ακροβολισμοί. Ο Κολιόπουλος ήλθεν ως μεσίτης και εσυμφωνήσαμεν: ο Πετρόμπεης να μείνει απείραγος και να πάγη εις την Μάνην, και την Τριπολιτζά να την αφήσομε εύκαιρη, και να μην έμβουν μέσα ούτε του ενός ούτε του αλλουνού μέρους στρατιώτες.» Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό.π., σ. 116.

19. *Αρχαίον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σ. 102.

Διοίκησης. Οι άνθρωποι αυτοί θα δικάζονταν, όπως ορίζει ο νόμος, για τις «παράνομες» και «αντιπατριωτικές» τους πράξεις από «ειδική επιτροπή».²⁰ Η Διοίκηση επιχειρεί να παρουσιάσει ισχυρή στη συγκυρία της σύγκρουσης και ικανή να διαχειρίζεται τις «απειθαρχίες», επιδεικνύοντας τη δύναμή της. Διατείνεται ότι αντλεί την ισχύ της όχι μόνο από τη στρατιωτική υπεροχή έναντι των ανταρτών, αλλά και από το γεγονός ότι απολαμβάνει καθολική αποδοχή και νομιμοφροσύνη. Διατείνεται, δηλαδή, ότι οι αποφάσεις της στηρίζονται στην ομοφροσύνη, απηχούν τη θέληση του «λαού» και, έτσι, παρουσιάζεται ανέκδοτη στις αποφάσεις της και δεν δέχεται να συνδιαλλαγεί με μια «χούφτα αντιπατριωτών». Ο χαρακτηρισμός αυτός αποδίδεται στην αντίπαλη πολιτική παράταξη, προκειμένου να καταδειχθεί ότι ο αντίπαλος δεν εκπροσωπεί ευρύτερα συμφέροντα και προσδοκίες, ο αγώνας του δεν αξιώνει παρά μόνο την ικανοποίηση μερικών, ιδιοτελών συμφερόντων και προνομίων ορισμένων μεμονωμένων εξουσιαστικών ομάδων.

Βέβαια, η Διοίκηση δεν θα μπορούσε να παραδεχθεί ότι ο αντίπαλος είναι σημαντικός σε στρατιωτική και πολιτική δύναμη και κύρος, δηλαδή σε θέση να διεκδικήσει και να επιβάλει δικούς του όρους στον ενδεχόμενο συμβιβασμό. Διότι με τον τρόπο αυτό, θα ήταν σαν να παραδεχόταν ότι δεν διαθέτει η ίδια τη δύναμη, το κύρος και την υποστήριξη που διατείνεται ότι κατέχει. Η κίνηση των Πελοποννησίων παρουσιάζεται ως γεγονός περιορισμένο, με ελάχιστη απήχηση και βαρύτητα, παρακινούμενο από ευτελή κίνητρα. Δεν επιτρέπεται, λοιπόν, στην Διοίκηση να δεχθεί να της επιβάλλονται όροι συμβιβασμού από έναν αντίπαλο που στερείται ηθικής, πολιτικής και στρατιωτικής στήριξης —το εγχείρημα, άρα, του οποίου θεωρείται εκ προοιμίου καταδικασμένο στην αποτυχία.

Η Διοίκηση παρουσιάζεται ως η μόνη αρμόδια να επιβάλλει όρους για τη διευθέτηση της εμπλοκής και την αποκατάσταση της έννομης τάξης. Με την ιδιότητα αυτή, είναι σε θέση επίσης να ορίζει τι είναι νόμιμο και τι είναι παράνομο και απαιτεί τη συμμόρφωση στις επιταγές της. Τα κυβερνητικά έγγραφα, προκηρύξεις, αλλά και επιστολές, όπως αυτή προς τον Α. Λόντο, κάνουν λόγο για τα «εγκλήματα» που έχουν διαπράξει οι πολιτικοί αντίπαλοι της Διοίκησης και για τα οποία θα πρέπει να λογοδοτήσουν. Τα «εγκλήματα»

20. Σε επιστολή της Διοίκησης προς τους Ζαίμη και Λόντο, αναφέρονται μεταξύ άλλων: «διορίζεσθε αυστηρότατα ότι θέλετε δώσει λόγον έμπροσθεν των νόμων και της παρούσης και επομένης γενεάς, εάν δεν επιμεληθήτε όλαις δυνάμεσιν εις την εκτέλεσιν των εξής: α'. να μη γίνη μεταξύ ημών και των αντιπατριωτών καμμία συνομιλία σκοπόν έχουσαν την αργοπορίαν της τελετής του επιχειρησθέντος έργου. β'. Οι αντιπατριώται οι κινούντες όπλα καθ'ημών είτε αμέσως είτε εμμέσως συλλαμβανόμενοι να μετακομίζονται προς την Διοίκησιν πάραυτα δια να δώσωσιν λόγον έμπροσθεν των νόμων.» Αυτόθι, σσ. 69-70.

αυτά αναφέρονται επίσης στην περίοδο διαχείρισης της εξουσίας από τα μέλη του παλιού Εκτελεστικού και καθιστούν ενόχους όσους συμμετείχαν στην εξουσία και βρίσκονται τώρα αποκλεισμένοι στην Τρίπολη.

Ο τρόπος με τον οποίο συστήνεται από την πλευρά της Διοίκησης η κατηγορία περί της παραβίασης της νομιμότητας και η εμπλοκή σ' αυτήν την κατηγορία των πολιτικών της αντιπάλων, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Υπενθυμίζουμε ότι οι κατηγορούμενοι, ακόμη και όταν αρνούνται τα «εγκλήματα» που τους προσάπτουν, καταφάσκουν τους όρους της κατηγορίας, επανεπιβεβαιώνουν το νόμο, ως κοινό και υπέρτατο μέτρο αξιολόγησης των πρακτικών. Όμως, με την πράξη τους αυτή αναγνωρίζουν, κατ'αρχήν, την υπόσταση «εγκλημάτων». Οι όροι που δέτει η Διοίκηση στους πολιορκημένους της Τρίπολης υπαγορεύονται στη λογική της συμμόρφωσης ή της τιμωρίας, της υποταγής ή του αποκλεισμού. Οι «αντιπατριώται», εάν αποδεχθούν τους όρους και παραδοθούν «δια να δώσωσιν λόγον», είναι σαν να αναγνωρίζουν την νομιμότητα της νέας πολιτικής εξουσίας και την αρμοδιότητά της να κρίνει τις πράξεις τους και να αποφασίζει για την τύχη τους. Επίσης, όμως, είναι σαν να αποδέχονται τις κατηγορίες που τους απευδύνονται, του «αντιπατριώτη», «στασιαστή». Στην περίπτωση αυτή, επιβεβαιώνουν τη δύναμη, αλλά και τις αιτιάσεις και επιλογές της Διοίκησης που έχει αναδειχθεί στο Κρανίδι. Η ανατροπή του Εκτελεστικού αποδεικνύεται, αναδρομικά, μια νόμιμη και επιβεβλημένη πράξη που δικαιώνει τη Διοίκηση, καθώς αποκαλύπτει τα ιδιοτελή συμφέροντα και τα «καταχθόνια» και «αντιπατριωτικά» σχέδια της κίνησης των Πελοποννησίων.

Από την άλλη πλευρά, εάν οι Πελοποννήσιοι δεν αποδεχθούν τους όρους που τους επιβάλλονται, αναλαμβάνουν να υποστούν και τις συνέπειες αυτής της επιλογής. Η Διοίκηση απειλεί να χρησιμοποιήσει βία ως νόμιμο μέσο άσκησης της εξουσίας και επιβολής της κυριαρχίας της. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινούνται οι διαταγές προς τους Α. Λόντο και Α. Ζαΐμη. Θεωρητικά, φαίνεται ότι η Διοίκηση διαδέτει τις δυνάμεις που τις επιτρέπουν να αντιμετωπίζει τους αντιπάλους της από θέση ισχύος, αρνούμενη οποιονδήποτε συμβιβασμό. Παρουσιάζεται επίσης ικανή να επιβάλει τη θέλησή της δια των όπλων και προεξοφλεί τη βέβαιη ήττα των αντιπάλων της.

Η ένοπλη σύγκρουση, όμως, στο κέντρο της Πελοποννήσου και η διαφαινόμενη ήττα των Πελοποννησίων θα προκαλούσαν ανυπολόγιστες και ανεπανόρθωτες καταστροφές, πράγμα που οι ίδιοι το απεύχονται, καθώς ο πόλεμος θα έπληττε τις ίδιες τις επαρχίες τους. Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, οι όροι που επιβάλλει η Διοίκηση αποβλέπουν στην πολιτική καταστροφή της πελοποννησιακής ηγεσίας, στην περιθωριοποίησή της από τις

πολιτικές εξελίξεις. Απέναντι σ'αυτήν την κατάσταση, οι Πελοποννήσιοι δεν δέχονται καν να συζητήσουν τους όρους που τους επιβάλλονται και αντιμετωπίζουν διαφορετικά τον συμβιβασμό. Αλλά η Διοίκηση είναι αδύνατο να συναινέσει, διότι είναι σαν να παραδέχεται την αδυναμία της να επιβληθεί επί των αντιπάλων της και με τον τρόπο αυτό υπονομεύει το ίδιο της το κύρος. Αυτό, βέβαια, το γνωρίζουν οι αντίπαλοι όταν προβάλλουν τους όρους τους, όπως γνωρίζουν ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο για την Διοίκηση να πραγματοποιήσει τις απειλές της και να αναλάβει τον «αδελφοκτόνο» πόλεμο, στην περίπτωση που δεν επέλθει η συμφωνία στη βάση των αρχικών όρων που έχει θέσει. Γνωρίζουν, δηλαδή, ότι η Διοίκηση είναι υποχρεωμένη να συνυπολογίσει τα αποτελέσματα μιας τέτοιας ενέργειας και το στρατιωτικό, πολιτικό και ηθικό κόστος, μεσούντος του πολέμου και σε μια περίοδο που η επανάσταση ζητά την αναγνώριση, την πολιτική και οικονομική στήριξη από τα πολιτικά κέντρα δύναμης της Δύσης.

Οι πελοποννήσιοι ηγέτες με τη στάση τους αυτή επιδιώκουν να παρουσιασθούν ως ισχυροί και σταθεροί στις θέσεις τους, ότι διαδέχονται το πολιτικό κύρος και τη διαπραγματευτική ικανότητα που τους επιτρέπουν να διασφαλίσουν τη θέση και παρουσία τους στο πολιτικό πεδίο. Με την ενέργειά τους αυτή επιχειρούν να δείξουν ότι δεν απεμπολούν τις «δίκαιες» και «εθνοσωτήριες» θέσεις τους που εκφράζουν τον «λαό» και τους οδηγούν στην κίνηση ενάντια στην Διοίκηση. Εξακολουθούν να υποστηρίζουν ότι έχουν τα «δίκαια» με το μέρος τους (που είναι, άλλωστε, τα «δίκαια της πατρίδας»), αλλά δέχονται επίσης να υποχωρήσουν και να δεχθούν συμβιβασμό, λαμβάνοντας υπόψη τις αρνητικές συνέπειες που θα προκαλούσε στην εξέλιξη της επανάστασης μια ενδεχόμενη σύγκρουση στις τάξεις των επαναστατών. Έτσι, παρουσιάζουν την εικόνα της υπεύθυνης και σώφρονος ηγεσίας που θέτει πάνω από το μερικό, το γενικό συμφέρον. Υπερασπίζεται τα δικά της, με σκοπό όμως πάντοτε το «καλό του έθνους», το οποίο λειτουργεί ως πλαίσιο αναφοράς της δράσης τους. Για το λόγο αυτό, δεν επιθυμούν οι Πελοποννήσιοι την εμφύλια σύρραξη, την αδελφοκτονία που θα σήμαινε την καταστροφή για τον τόπο.

Ο παράγοντας, όμως, που επηρεάζει αποφασιστικά την εξέλιξη των γεγονότων, καθορίζοντας τον τρόπο που θα διευθετηθεί η εμπλοκή στην πολιτική συγκυρία, είναι η στάση που θα τηρήσουν οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος στη συγκυρία αυτή. Στον παράγοντα αυτό υπολογίζουν, εξάλλου, και οι πελοποννήσιοι ηγέτες, όταν προβάλλουν τους όρους τους στη Διοίκηση. Γνωρίζουν ότι για τον Α. Λόντο και τον Α. Ζαΐμη, όπως επίσης και για τους πελοποννήσιους στρατιωτικούς αρχηγούς που υπηρετούν τη Διοίκηση, είναι εξαιρετικά δύσκολο να εφαρμόσουν πιστά και άκριτα τις διαταγές της

Διοίκησης και να οδηγηθούν στην ένοπλη σύγκρουση. Οι άνθρωποι που βρίσκονται «μέσα» και «έξω» από την Τρίπολη συνδέονται με κοινούς τόπους και αναφορές, ισχυρές, παραδοσιακά διαμορφωμένες σχέσεις και δεσμούς που έχουν καλλιεργηθεί στη διάρκεια μιας μακράς πολιτικής παράδοσης στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Οι παραδοσιακές κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις διέπονται από αξίες και αρχές ευρύτερης διάρκειας, ιδιαίτερης βαρύτητας και σταθερότητας, από τη διχοτομική αρχή ταυτότητας και αντιπαλότητας που πρυτανεύει στη λογική της Διοίκησης και συστήνεται στη συγκυρία της μεταβολής.

Η εικόνα που κατασκευάζει για τον αντίπαλο η Διοίκηση και που υπαγορεύει τη συσπείρωση και υπακοή, δεν ανταποκρίνεται στην εικόνα που έχουν για τους πολιορκημένους στην Τρίπολη οι Α. Λόντος και Α. Ζαΐμης. Απεναντίας, τα στοιχεία που ενοποιούν στη μακρά διάρκεια τις ηγετικές κοινωνικές ομάδες της Πελοποννήσου, είναι πολύ περισσότερα από αυτά που τις ορίζουν ως αντιπάλους στη συγκυρία. Αποκτούν δε ιδιαίτερη βαρύτητα στη συγκυρία, καθώς διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, καθώς ενεργοποιούνται από τους δρώντες παράγοντες της σύγκρουσης παραδοσιακές μορφές διευθέτησης, χωρίς να αναθεωρούνται πλήρως οι κοινωνικές και πολιτικές τους στρατηγικές. Ακριβώς διότι τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η πολιτική συγκυρία, ορίζονται και αξιολογούνται με διαφορετικό τρόπο από την πλευρά της Διοίκησης και από την πλευρά των Πελοποννησίων που την υπηρετούν. Οι πελοποννήσιοι στρατηγοί της Διοίκησης δεν «βλέπουν» στην Τρίπολη «εχθρούς», έτσι όπως επιχειρεί να τους παρουσιάσει η εξουσία, αλλά «αδελφούς» ανταγωνιστές.

Στη συγκυρία της σύγκρουσης, οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος καλούνται να εκτιμήσουν την κοινότητα και προτεραιότητα συμφερόντων που εξυπηρετεί η δράση τους. Την πραγματικότητα αυτή, άλλωστε, φαίνεται ότι γνωρίζει και η Διοίκηση, η οποία δεν είναι βέβαιη για τη στάση που θα τηρήσουν οι δύο αυτοί τοπικοί ηγέτες απέναντι στους αντιπάλους της, οι οποίοι είναι «φίλοι» και «συγγενείς» με τους αξιωματούχους της. Ας δούμε, λοιπόν, πώς διαμορφώνεται η κατάσταση και πώς την ορίζουν και την αντιλαμβάνονται οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος. Η Διοίκηση διατάσσει να μην διαπραγματευτούν με τους αντιπάλους της, που θα πρέπει να θεωρούνται εξ ίσου αντίπαλοί τους, αλλά να επιδιώξουν τη σύλληψή τους, ώστε να κριθούν από τους νόμους. Στην περίπτωση που οι αντίπαλοι δεν υπακούσουν και προβάλλουν αντίσταση, ο προύχοντας είναι υποχρεωμένος, ως φορέας και εκφραστής των θέσεων και απόψεων της Διοίκησης, να τους καταδιώξει και να τους πολεμήσει.

Το έγγραφο/διαταγή της Διοίκησης που απευθύνεται προς τον Λόντο του φέρνει σε μια παράδοξη κατάσταση. Ο Α. Λόντος γνωρίζει ότι εάν υπακούσει στις διαταγές της Διοίκησης και επιχειρήσει να τις εφαρμόσει, θα τροφοδοτήσει το κλίμα της έντασης και θα προκαλέσει τη γενίκευση της σύρραξης. Γνωρίζει, δηλαδή, ότι οι πελοποννήσιοι ηγέτες δεν είναι δυνατό να δεχθούν να συλληφθούν και να αντιμετωπισθούν από τη Διοίκηση ως «αντάρτες» και «κοινοί κακούργοι». Έτσι, στην περίπτωση αυτή φαίνεται να είναι υποχρεωμένος να τους πολεμήσει. Όμως, μια ενδεχόμενη εξέλιξη προς αυτήν την κατεύθυνση, προκαλεί τον κλονισμό και τη διάρρηξη παραδοσιακών δεσμών και ισορροπιών στο πλαίσιο των οποίων συστήνονται οι τοπικές κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας, οι πηγές και της δικής του δύναμης.

Στην αντίθετη περίπτωση, η άρνηση να συμμορφωθεί στις εντολές της Διοίκησης και να μη διεκπεραιώσει τα καθήκοντα που αναλαμβάνει ως αξιωματούχος της Διοίκησης συνιστά παραβίαση των νομιμοποιητικών αρχών στις οποίες θεμελιώνεται η κυριαρχική ικανότητα της εξουσίας. Η πράξη αυτή κρίνεται ως αξιόποινη και επισύρει κυρώσεις και, κυρίως, την μνήνη της πολιτικής εξουσίας, αφού οδηγείται να ταυτίζεται με τους «αντιπατριώτας» και τους «αντάρτας» και κινδυνεύει να καταταγεί στους «εχθρούς» της Διοίκησης και του έθνους. Ας δούμε, όμως, τί επιδιώκουν οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος όταν χειρίζονται την υπόθεση. Σε επιστολή του προς τον Αναστάσιο Λόντο, ο Ανδρέας Λόντος αναφέρει ότι:

«Δεν εμβήκαμεν εις την Τριπολιτζάν, όχι διότι δεν ηδελήσαμεν, και όχι διότι ελυπήθημεν τον λαόν, αλλά δια τους ξεχωριστούς μας σκοπούς να πέση ο ένας και να σηκωθή ο άλλος.»²¹

Βέβαια, μερικούς μήνες αργότερα, ο Α. Λόντος, όταν θα έχουν διαρρηχθεί οι σχέσεις του με τη Διοίκηση που τον έχει, εν τω μεταξύ, αποκρηύξει ως «στασιαστή» και «αντιπατριώτη», επειδή δεν τήρησε τις εντολές της προστατεύοντας τα άνομα συμφέροντα, σε αναφορά/διαμαρτυρία του προς το Εκτελεστικό σώμα υπερασπίζεται τον εαυτό του και τις θέσεις του ως εξής:

«(...) εγώ δεν ενέδιδον εις τας προβαλλομένας παρ'αυτών συνθήκας, μ'όλον ότι συνεκατένευον εις αυτάς τινές των συμπολιορκούντων στρατευμάτων, αλλ'η έλλειψις των αναγκαίων, ο γογγυσμός των πολιορκούντων στρατευμάτων και η απδία των εις το να πολεμούν έλληνες κατά ελλήνων και μάλιστα κατά την μεγάλην παρασκευή του πάσχα, με εβίασαν να ενδώσω εις το να απέλθωσιν έκαστος των πολιορκουμένων εις τα ίδια(...) και τούτο, πρώτον, διότι εφρόνουν, ότι ο

21. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτη, ό.π., τ. Β', σ. 202.*

αληθής σκοπός του έθνους και το συμφέρον της πατρίδος δεν απέβλεπαν εις την εξόντωσιν των εκεί αποκλεισμένων σημαντικών ομογενών (οι οποίοι αν και εις το αντιδιοικεῖν άλλως πως φρονούντες παρεκτράπησαν, εν άλλοις όμως απ'αρχής του Ιερού αγώνος εφάνησαν πολλά χρήσιμοι εις το έθνος), αλλ' εις το να διαλυθῆ η εν τριπολιτσά αντενεργούσα υποδετική Διοίκησις, και δεύτερον, διότι εκτός όπου δεν είχομεν τα προς το ζῆν των στρατιωτών μας ούτε δια μιαν ημέραν προς τούτοις τα στρατεύματα θεωρούντα αλλήλους ως ομογενείς και όχι ως αλλοεθνείς συνεμίγησαν απανταχόθεν, ώστε εάν το πράγμα δεν επρολαμβάνετο με τον πλέον επιτήδειον τρόπον, έπρεπε ή να ακούσωμεν από τους στρατιώτας μας ότι δεν πολεμούν πλέον τους έλληνας, ή να παραδοθούν εις διαρπαγήν οι αθώοι κάτοικοι της πόλεως εκείνης με μεγάλην χύσιν ελληνικού αίματος και ταύτα πάντα εν τη ημέρα της μεγάλης παρασκευής.»²²

Οι δύο εκδοχές της «διήγησης» των γεγονότων που αντιστοιχούν στις δύο επιστολές —την πρώτη που αποστέλλεται από τον Α. Λόντο στον αδελφό του κατά τη διάρκεια των γεγονότων και τη δεύτερη προς τη Διοίκηση— δεν είναι ασύμβατες και ασυνεπείς ως προς την εξηγητική λογική που προβάλλουν και στηρίζουν. Στην πραγματικότητα, ο Α. Λόντος δεν ενήργησε με άλλα κίνητρα από αυτά που επικαλείται εκ των υστέρων. Οι ισχυρισμοί που διατυπώνονται στην πρώτη επιστολή δεν είναι λιγότερο «αληθείς» ή «ψευδείς» από αυτούς που διατυπώνονται στη δεύτερη σχετικά με τις προθέσεις και επιδιώξεις του δρώντα. Οι δύο αυτές επιστολές εκφράζουν ως προς το περιεχόμενό τους την ίδια λογική αρχή που διέπει τη δράση, τη διευθέτηση των σχέσεων και τη ρύθμιση των εμπλοκών στους κύκλους των πελοποννησίων προυχόντων. Υπό αυτήν την έννοια, οι ισχυρισμοί και των δύο επιστολών είναι εξίσου αληθινοί και έγκυροι για την αναγνώριση των πραγματικών κινήτρων της δράσης του Λόντου. Ωστόσο, η διαφορετική συνάφεια παραγωγής των επιστολών, υπαγορεύει και τα διαφορετικού τύπου εξηγητικά πρότυπα που προβάλλονται προκειμένου να νομιμοποιηθεί και να εξορδολογικοποιηθεί η δράση. Η διαφορά, δηλαδή, έγκειται στη νομιμοποιητική συνθήκη που συστήνουν οι δύο επιστολές, καθώς απευδύνονται σε διαφορετικό κάθε φορά αποδέκτη.

Είπαμε ότι οι πελοποννήσιοι προύχοντες και στρατιωτικοί που βρίσκονται στην Τρίπολη δέχονται την παράδοση της πόλης, με την προϋπόθεση να επιτραπεί η έξοδος και απομάκρυνσή τους χωρίς να δεχθούν επίθεση από τα στρατεύματα της Διοίκησης. Επίσης, στους όρους περιλαμβάνεται και η παράδοση του Ναυπλίου με τον όρο να παραδοθεί στον Α. Ζαΐμη και τον Α.

22. *Αρχείον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σσ. 348-9.

Λόντο. Οι όροι αυτοί γίνονται αποδεκτοί από τον Λόντο και τον Ζαΐμη. Έτσι, επιλέγεται αυτή η μορφή ρύθμισης και διευθέτησης της σύγκρουσης, ως πρακτική εξισορρόπησης των αντιτιθέμενων δυνάμεων. Ο Ζαΐμης και ο Λόντος δεν επιθυμούν την πλήρη επικράτηση της Διοίκησης επί των πελοποννησίων αντιπάλων και συντοπιτών τους, γεγονός που θα καθιστούσε ανεξέλεγκτη τη δύναμη των νέων φορέων της εξουσίας, των Υδραίων και του Α. Μαυροκορδάτου.²³ Από την άλλη, όμως, πλευρά, επιθυμούν τον περιορισμό της δύναμης, που δε σημαίνει, βέβαια, την εξόντωση, των τοπικών πολιτικών τους αντιπάλων, του Θ. Κολοκοτρώνη και των Δεληγιανναίων. Μια τέτοια κατάσταση ευνοεί τον Α. Λόντο και τον Α. Ζαΐμη, διότι ενισχύει τη δύναμή τους στα τοπικά κέντρα εξουσίας και τους επιτρέπει να αναδειχθούν οι ίδιοι σε ρυθμιστές των πολιτικών εξελίξεων στην Πελοπόννησο.

Ο Α. Λόντος θα επιχειρήσει λοιπόν να αποτρέψει την κλιμάκωση της σύγκρουσης και, σε συνεργασία με τον Ζαΐμη, προσανατολίζονται προς συμβιβαστικές λύσεις που θα αποσοβήσουν την «εξόντωση» των «σημαντικών ομογενών», οι οποίοι «άλλως πως φρονούντες παρεκτράπησαν», αν και «εφάνησαν απ' αρχής του Ιερού αγώνος πολλά χρήσιμοι προς το έθνος». Οι άνθρωποι που βρίσκονται «αποκλεισμένοι» στην Τρίπολη ανήκουν στον ίδιο τόπο με αυτούς, αποτελούν μέρος του ίδιου, οικείου κόσμου και συμμερίζονται τις ίδιες πολιτικές παραδόσεις, συνδέονται με κοινές αναφορές και επιδιώξεις. Οι Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος από τη μία πλευρά, οι Δεληγιανναίοι και ο Θ. Κολοκοτρώνης από την άλλη, διαθέτουν την απαραίτητη κοινωνική και πολιτική εμπειρία που τους επιτρέπει να διευθετούν τις διαφορές τους, χωρίς η ρύθμιση αυτή να σημαίνει την πολιτική ή τη φυσική εξόντωση του αντιπάλου.

Η λογική που διέπει τον προσανατολισμό της δράσης των Πελοποννησίων που είναι με το μέρος της Διοίκησης αντιφάσκει με αυτήν που πρυτανεύει στους κόλπους της Διοίκησης. Η Διοίκηση γνωρίζει ότι εάν αφεδούν ελεύθεροι οι πελοποννήσιοι ηγέτες, θα επιχειρήσουν να ανασυγκροτηθούν και, αφού ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους στις επαρχίες, θα κινηθούν εκ νέου εναντίον της. Προκειμένου, όμως, να υπερισχύσει και να εδραιωθεί η νέα κρατική-πολιτική τάξη πρέπει να αρθούν οι όροι αναπαραγωγής της δύναμης των τοπικών κέντρων εξουσίας που επιτρέπουν στις παραδοσιακές ηγετικές κοινωνικές ομάδες να διατηρούν την κυριαρχία

23. Σε επιστολή τους οι Α. Λόντος, Γ. Γιάσιμος και Π. Κεφάλας προς τους Θ. Κολοκοτρώνη, Ν. Σταματελόπουλο και Κ. Δεληγιάννη, αναφέρουν ότι: «η υπερτάτη διοίκησις δεν εδέχθη όσα ημείς εις το μεταξύ μας συνωμήσαμεν· ημείς όμως λυπούμενοι τον έγκλειστον απηλπισμένον λαόν, και δια να μην εκβώμεν από τους λόγους Μας και δια να δώσωμεν την ησυχίαν εις την δυστυχή επαρχία της Τριπολιτζάς, στεκόμεθα εις τα όσα ωμήσαμεν.» *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη*, ό.π., σ. 89.

τους στην Πελοπόννησο. Γιαυτό και η Διοίκηση προσανατολίζεται προς την οριστική ρήξη με τον αντίπαλο και κλιμακώνει τη σύγκρουση, ώστε να απαλλαγεί από τους «δυνατούς» της Πελοποννήσου. Ωστόσο, υπό την πίεση των γεγονότων και παράλληλες δραστηριότητες ισχυρών πολιτικών παραγόντων της Πελοποννήσου, προκρίνεται η αρχική συμφωνία και αποτρέπεται για την ώρα η ρήξη και η ένοπλη αναμέτρηση. Τα μέλη του παλιού εκτελεστικού που πολιορκούνται στην Τρίπολη, αποσύρονται στις επαρχίες τους, με σκοπό όμως να ανασυνταχθούν, να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους και να αντιμετωπίσουν εκ νέου τη Διοίκηση.

2. Η «διόρθωσις» της αταξίας και η λογική της παραδοσιακής διευθέτησης

Ας παρακολουθήσουμε τα γεγονότα της Τρίπολης και τις διευθετήσεις που επιτυγχάνονται ανάμεσα στους Πελοποννήσιους που η συγκυρία τους φέρνει σε αντίπαλα στατόπεδα. Η ρύθμιση που επιτυγχάνεται ανάμεσα στους πελοποννήσιους εκπροσώπους της Διοίκησης και τους «αντάρτες», αξιολογείται αρνητικά από την πλευρά της Διοίκησης. Η συμφωνία του Λόντου και του Ζαΐμη με τους πολιτικούς της αντιπάλους, έρχεται σε αντίθεση με τις διαταγές της Διοίκησης, αφού ακυρώνει τα σχέδιά της και ανανεώνει τη δύναμη των αντιπάλων της. Στο σημείο αυτό προκαλείται η πρώτη σοβαρή ρήξη μεταξύ των δύο Πελοποννησίων και της Διοίκησης. Ο Γ. Κουντουριώτης αναγγέλλει στον αδελφό του την είδηση της κατάληψης της Τρίπολης από τα στρατεύματα της Διοίκησης, εκφράζοντας, αφ' ενός μεν τη δυσαρέσκειά του για τον τρόπο που χειρίσθηκαν το ζήτημα οι Ζαΐμης και Λόντος και, αφ' ετέρου το φόβο του για τις αρνητικές συνέπειες αυτής της εξέλιξης:

«(...) δεν αμφιβάλλω όμως ότι θέλεις δυσαρεστητής και παροξυντής κατά των αρχηγών μας επειδή συνεχώρησαν τους αντάρτας να αναχωρήσωσιν, ενώ ήτον δυνατόν να τους συλλάβωσιν και να τους φέρουσιν εις την διοίκησιν δια να τιμωρηθώσιν και να υπάρχη η διοίκησις έξω υπονοίας, υποπτευομένη μήπως αυτοί, καθώς δεν είναι αμφίβολον, μας ταραξώσιν πάλι, ενεργούντες προς επίτευξιν του πονηρού των σκοπού.»²⁴

Η επιστροφή των Λόντου και Ζαΐμη στην έδρα της Διοίκησης ανατροφοδοτεί την ένταση σε μια ήδη οξυμένη πολιτική ατμόσφαιρα. Τα μέλη της Διοίκησης εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους και καταδικάζουν τον τρόπο που χειρίζονται την υπόθεση οι Πελοποννησίοι. Ο Γ. Κουντουριώτης, σε επιστολή προς τον αδελφό του, μεταφέρει το κλίμα που επικρατεί στους κόλπους της Διοίκησης:

«Προχθές το μέγα Σάββατον κατέβησαν εις Άργος οι εν Τριπολιτζά αρχηγοί μας. Την δε ακόλουθον, το Πάσχα, μετά το γεύμα κατέβησαν ενταύθα και επαρηρσιάσθησαν εις την Διοίκησιν. Αύτη δε, κατ'εξοχήν όμως εγώ, τους επεπλήξαμεν αποτόμως δια την οποίαν έκαμαν συγχώρησιν των αντιπατριωτών να αναχωρήσωσιν εντίμως και μετά δυνάμεως, οι οποίοι και εγυχράνθησαν μεγάλως (...) Οι Πελοποννήσιοι, αδελφέ, δεν επιθυμούσι να ενδυναμώσωσι την Διοίκησιν δια να

24. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 201.

ημπορέσει να πωλήσει τα εθνικά εισοδήματα, επειδή εσυνήθισαν να τα φάγωσιν οι ίδιοι και όχι να καταναλίσκωνται εις τας ανάγκας της πατρίδος. Η στερέωσις της Διοικήσεως είναι να προφθάση κατά τάχος αυτό το δάνειον και δυνάμει τούτου ανατρέπει και ματαιοί όλα τα σχέδια και στοχασμούς των αντιπατριωτών και των υπό το σχήμα πατριωτών.»²⁵

Η στάση των Πελοποννησίων στο πολιτικό ζήτημα και ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τους αντιπάλους της Διοίκησης αποκαλύπτουν, σύμφωνα με τους Κουντουριώτες, τους «πραγματικούς» τους στόχους που δεν είναι άλλοι από τη διατήρηση του κοινωνικού και πολιτικού καθεστώτος που διασφαλίζει τα προνόμια των ισχυρών προυχόντων στην Πελοπόννησο. Ο χαρακτηρισμός του «αντιπατριώτη», που αποδίδονταν στην αντίπαλη πολιτική παράταξη, αφορά πλέον και τους Ζαΐμη και Λόντο, αφού με τη στάση και τις πρακτικές τους δεν υπηρετούν τη Διοίκηση και τα συμφέροντα του έθνους, αλλά τα προσωπικά/φατριαστικά τους συμφέροντα.

Η Διοίκηση όχι μόνο αποδοκιμάζει και κατακρίνει τις ενέργειες των δύο Πελοποννησίων, αλλά τους ταυτίζει με τους αντιπάλους της, χαρακτηρίζοντάς τους «υπό το σχήμα πατριώτες». Οι πράξεις τους δείχνουν ότι όχι μόνο προστατεύουν τους αντιπάλους, αλλά ενέχονται στα σχέδια ανατροπής της Διοίκησης και συνδράμουν στη δημιουργία κλίματος ανωμαλίας. Η Διοίκηση, όμως, τους ανέχεται, καθώς δεν έχει ακόμη εξασφαλίσει το δάνειο που θα της επέτρεπε να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις και να δημιουργήσει μηχανισμούς επιβολής.

Η πρώτη ρήξη στις σχέσεις της Διοίκησης με τον Α. Λόντο και τον Α. Ζαΐμη έχει επέλθει και στην κατάσταση αυτή προοιωνίζονται οι μεταγενέστερες εξελίξεις. Μόνο που η ρήξη στη φάση αυτή δεν μετατρέπεται σε ανοικτή σύγκρουση, αφού η Διοίκηση δεν είναι ακόμη σε θέση να διαχειρισθεί μια τέτοια προοπτική. Η έλλειψη στρατιωτικής δύναμης και οικονομικών πόρων δεν της επιτρέπει να αντιπαραταχθεί στους δύο Πελοποννήσιους. Μια παρόμοια κίνηση θα τους οδηγούσε στο στρατόπεδο των αντιπάλων της και θα συσπείρωνε εναντίον της ολόκληρο τον πολιτικό κόσμο και τις δυνάμεις της Πελοποννήσου. Οι υπάρχοντες συσχετισμοί δύναμης δεν ευνοούν εξελίξεις προς αυτήν την κατεύθυνση και μετά την απομάκρυνση των «στασιαστών» από την Τρίπολη εκδηλώνονται νέες συγκρούσεις στην Πελοπόννησο. Ο Α. Ζαΐμης αρνείται να υπακούσει στην εντολή της Διοίκησης που διατάσσει να εισβάλει με τον κυβερνητικό στρατό

25. Αυτόθι, τ. Β', σσ. 206-7.

και να καταστρέψει την Καρύταινα.²⁶ Σε έγγραφο του Εκτελεστικού προς το Βουλευτικό αναφέρεται:

«(...) μ'όλον ότι ο εκλαμπρότατος Ανδρέας Ζαΐμης ήτον διωρισμένος να εισβάλη εις την επαρχίαν Καρυταίνης, και ο γενναιότατος Λόντος με τα υπό την οδηγίαν του στρατιωτικά τάγματα (...) και ο στρατηγός Ιωάννης Νοταράς, είχαν διαταχθή να εισβάλωσιν εις την ίδιαν επαρχίαν, δια να βιάσωσι δια των όπλων εις το κέντρον της φωλεάς των τους αντιπατριώτας να κλίνωσι τον αυχένα εις τους νόμους του έθνους, αυτοί μόλον τούτο, δια τα δίκαια τα οποία εις τέσσερα κεφάλαια αναφέρουσιν (...) δεν ενέκρινον να ενεργήσουν όσα περί τούτων είχαν διαταχθή, καίτοι έχοντες αρκετήν δύναμιν να τα ενεργήσουν, αλλά επροτίμησαν κάλλιον συμβιβασμόν τινά να κάμωσιν μετά του Κολοκοτρώνη, βάσιν μεγαλυτέραν βάνοντες εις το παρά του Αναγνώστου Παπαγιαννόπουλου λεχθέν, ότι το φρούριον του Ναυπλίου, το αίτιον των όσων ηκολούθησαν ταραχών, δίδεται εις την Διοίκησιν δια της πειθούς κτλ.»²⁷

Αυτή είναι η επίσημη ανακοίνωση της Διοίκησης. Την ίδια εποχή, ο Γ. Κουντουριώτης εκμυστηρεύεται, σχετικά με την υπόθεση αυτή, στον αδελφό του:

«Η Διοίκησις διέταξε την εν Τριπολιτζά επιτροπήν και πολεμικούς να ορμήσωσι κατά του Κολοκοτρώνη δια να τον κατατροπώσωσιν, και επομένως να εισβάλωσιν εις την επαρχίαν Καρυταίνης με σκοπόν τοιούτον, ώστε με το πύρ και το σίδηρον να υποχρεώσωσιν αυτήν εις το να γνωρίση τα χρέη της και να υποταχθή εις τους νόμους και την Διοίκησιν. πλήν δεν ηξεύρω αν εισακουσθή. Το φθάσιμον εις Τριπολιτζάν του Ζαΐμη έβλαψε περισσότερο παρ'ότι ωφέλησεν, επειδή τα εκεί ευρισκόμενα στρατεύματα εμπορούσαν να κτυπήσωσιν τον Κολοκοτρώνη και να εισβάλωσιν εις την Καρύταιναν, αλλ'ελθόντος αυτού, εμποδίσθησαν, διότι αυτός καταγίνεται να αδωάση τους γυναικαδέλφους του. έτι δε δεν επιθυμούσι τόσοσιν οι Πελοποννήσιοι την ισχύν της Διοικήσεως.»²⁸

26. Σε επιστολή του Γρηγορίου Δικαίου προς τον Γ. Κουντουριώτη αναφέρεται ότι: «και αν τω όντι ήλθεν ο Ζαΐμης, θέλω εκστρατεύσει εις τον κάμπον της Καρυταίνης, και εντεύθεν να κινηθή ο εξοχώτατος στρατηγός Λόντος με τας λοιπάς δυνάμεις, ώστε συγχρόνως άπαντες μεταχειριζόμενοι το πύρ και τον σίδηρον να εξολοθρεύσωμεν παντάπασι τους αποστάτας και ανάρτας, δια να εγνωρίσουν πόσον τα όπλα της Διοικήσεως υπερασπίζονται και παρά της θείας βοηθείας.» *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 315.

27. Αυτόθι, τ. Β', σσ. 369-370.

28. Αυτόθι, τ. Β', σ. 345.

Σκοπός της Διοίκησης είναι η βίαιη καταστολή της εξέγερσης που καθοδηγείται από τους Δεληγιανναίους και τον Θ. Κολοκοτρώνη στην Καρύταινα. Η άρνηση του Ζαΐμη να εκτελέσει τις διαταγές της και να εξοντώσει τους συγγενείς και συντοπίτες του Δεληγιανναίους στρέφεται, τελικά, εναντίον του, αφού, έτσι, του αποδίδεται η κατηγορία της σύμπραξης με τους «αντιπατριώτες» για λόγους «ιδιοφείλειας».

Ωστόσο, για τον Α. Δεληγιάννη, η άρνηση του Ζαΐμη και του Λόντου να επιτεθούν στην επαρχία του, όπως επίσης και η γενικότερη στάση τους στη συγκυρία της σύγκρουσης, είναι προβλέψιμη και αναμενόμενη, γεγονός που επιτρέπει στον πελοποννήσιο προύχοντα να κινείται ενάντια στη Διοίκηση, έχοντας ήδη διασφαλίσει τον τόπο του, τα υπάρχοντά του και την οικογένειά του. Πολλά χρόνια αργότερα, όταν ο Κ. Δεληγιάννης γράφει το ιστορικό του αγώνα, αναφέρεται και στα γεγονότα αυτά:

«Η Κυβέρνησις έγγραψεν τότε του Ζαΐμη και του Λόντου πολύ περιποικτικώς και κολακευτικώς να κινηθούν και να εισβάλουν εις της Καρύταινας την επαρχίαν. Αυτοί συσκεφθέντες φρονίμως και γνωρίζοντες, ότι, εάν έκαμνον τούτο, ήδελεν ερεδισθή η εδική μας φιλοτιμία (...) και να λάβωμεν μέρος με τον Κολοκοτρώνην, και έβλεπον ότι δεν ηδύναντο να αντιπαραταχθούν, ποιήσαντες την ανάγκην φιλοτιμίαν απήντησαν εις την Κυβέρνησιν, ότι αι δύο αύται επαρχίαι της Καρυταινης και των Καλαβρύτων είναι δύο αδελφαί αδιαίρεται, αι οποίαι δια των προυχόντων και προκρίτων τους εκίνησαν τον μέγα μοχλόν της Ελληνικής Επαναστάσεως (...) και έκτοτε τρέχουν πρώται εις τον αγώνα αλληπλένδεται και εις το στάδιον της δόξης (...) και δεν είναι έργον φρονήσεως μήτε δίκαιον να φέρωμεν εις σύγκρουσιν και διαίρεσιν αυτάς, να χυθή αίμα αδελφικόν ένεκα της ιδιοτελείας ολίγων τινών απονενομημένων απάτριδων ανδρώπων, οίτινες δεν έχουν να χάσουν τίποτα. Η επαρχία μάλιστα αύτη ανήκει στους Δεληγιανναίους αποκλειστικώς.»²⁹

Οι Δεληγιανναίοι κινούνται ενάντια στη Διοίκηση, ακολουθώντας τους τρόπους που διευθετούνται οι σχέσεις μεταξύ Πελοποννησίων. Οι τοπικές πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις ρυθμίζονται από κανόνες και αρχές που διασφαλίζουν τις ισορροπίες ανάμεσα στα τοπικά κέντρα εξουσίας ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασφάλιση της παραδοσιακής πολιτικής τάξης, τη διατήρηση και αναπαραγωγή των παραδοσιακών ιεραρχιών. Ο Κ. Δεληγιάννης μνημονεύει στη μαρτυρία του ότι ο αδελφός του Αναγνώστης μεσολάβησε προς τον Ζαΐμη και τον Λόντο «παρακινών αυτούς (...) να γίνη μια

29. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Γ', σσ. 179-180.

συνέντευξη, να βασανίσουν την υπόθεσιν αυτήν, να επιφέρουν μίαν διόρθωσιν.»³⁰ Οι τοπικοί αντίπαλοι έχουν την πεποίθηση ότι οι σχέσεις τους μπορούν να διορθωθούν, οι διαφορές τους να διευθετηθούν, χωρίς απαραίτητα να επέλθει η ρήξη που θα προκαλούσε την καταστροφή του ενός από τα εμπλεκόμενα μέρη. Στη λογική αυτή, η σύγκρουση ενεργείται εν όψει της «διόρθωσης» στην οποία αναφέρεται ο Κ. Δεληγιάννης, με σκοπό την αποκατάσταση της διαταραγμένης ισορροπίας και, όχι βέβαια, την εξόντωση του αντιπάλου.

Η «διόρθωσις» παραπέμπει σε διαδικασίες ρύθμισης που αποσκοπούν στην επαναφορά και αποκατάσταση της τάξης που έχει διασαλευθεί. «Διόρθωσις» στη λογική αυτών των ανθρώπων δεν σημαίνει αλλαγή της υπάρχουσας κατάστασης, με την έννοια της καταστροφής των όρων που επιτρέπουν στις παραδοσιακές αυθεντίες να αναπαραγάγουν την κυριαρχία τους στην τοπική κοινωνία. Οι τοπικοί αντίπαλοι είναι σε θέση να «διορθώσουν» την κατάσταση, δηλαδή να επαναπροσδιορίσουν τους όρους της σχέσης τους, ώστε να επανέλθει η τάξη και να αποκατασταθεί η ισορροπία στις επαρχίες. Τα πράγματα μπορούν, αλλά και επιβάλλεται να διευθετηθούν, με το να γίνουν όπως ήταν πριν.

Σ'αυτήν την τελική κατάσταση προσβλέπουν και οι δύο αντίπαλοι. Ο Α. Ζαΐμης δεν σκοπεύει να συμμετάσχει σε κινήσεις που υπονομεύουν την κυριαρχία των Δεληγιανναίων στην επαρχία τους, καθότι η Καρύταινα «ανήκει εις τους Δεληγιανναίους» και αυτό είναι αυτονόητο για τον Ζαΐμη. Το ίδιο ισχύει, βέβαια, και για τους Δεληγιανναίους, που αναγνωρίζουν ότι τα Καλάβρυτα ανήκουν στους Ζαΐμηδες. Οι Δεληγιανναίοι κυριαρχούν στην Καρύταινα, οι Ζαΐμηδες στα Καλάβρυτα και η κυριαρχία της μιας οικογένειας στον ένα τόπο δεν είναι ασύμβατη με την κυριαρχία της άλλης στον «άλλο» τόπο. Ποτέ ο ένας δεν θα διεκδικήσει τον τόπο του άλλου και αυτό συνιστά θεμελιώδη αρχή αναπαραγωγής των ισορροπιών και διαφύλαξης ενός πλαισίου ανταγωνισμού, όπου θεμελιώνεται η κοινωνική και πολιτική εξουσία των κοινοτικών παραγόντων και οργανώνεται η κοινωνική και πολιτική ζωή των κοινοτήτων.

Η κυριαρχία των Δεληγιανναίων στην Καρύταινα, όχι μόνο δεν συνιστά απειλή για τον Α. Ζαΐμη και τα συμφέροντά του, αλλά απεναντίας τα προστατεύει, εφόσον διασφαλίζει το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας το οποίο επιτρέπει και στον ίδιο να επιβάλει την κυριαρχία του στα Καλάβρυτα. Ο Α. Ζαΐμης γνωρίζει, ακόμη, ότι η κίνηση του Α. Δεληγιάννη, που σύμφωνα με τη Διοίκηση απειλεί τα συμφέροντα του έθνους,

30. Αυτόθι, σ. 184.

δεν απειλεί την τάξη στο σύστημα των τοπικών σχέσεων και δομών εξουσίας. Αντίθετα, η συμμόρφωση του Ζαΐμη στις εντολές της Διοίκησης που τον προτρέπει στην εξόντωση των αντιπάλων της, της «αδελφής επαρχίας», συνιστά απειλή για την παραδοσιακή τάξη.

Η λογική της «εξόντωσης» του αντιπάλου που υιοθετεί η Διοίκηση για να μεταστρέψει οριστικά τους συσχετισμούς υπέρ του κεντρικού πολιτικού πεδίου, είναι έξω από το σκεπτικό των ανθρώπων αυτών, δεν συνάδει με τον τρόπο που διευθετούνται οι διαφορές των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Η κοινότητα συμφερόντων και στόχων που ενώνει τις κοινοτικές αυθεντίες και το «αλληλένδετον» που επικαλείται ο Ζαΐμης, παραπέμπουν σε διάρκειες και κανονικότητες, στο πλαίσιο των οποίων έχουν εγκαθιδρυθεί σχέσεις και δεσμοί αμοιβαιότητας ισχυρότεροι από την αντιπαράθεση που εκδηλώνεται στη συγκυρία της επανάστασης και, μάλιστα, με τους όρους που επιχειρεί να επιβάλει η Διοίκηση.

Οι προσωπικοί/συγγενικοί δεσμοί αίματος και οι σχέσεις εντοπιότητας συστήνουν μορφές αλληλεγγυότητας και αμοιβαιότητας στη ζωή των ανθρώπων και των κοινοτήτων, που λειτουργούν δεσμευτικά στη συγκυρία της σύγκρουσης και, βέβαια, επικρατούν των διοικητικών, «εθνικών» επιταγών. Αλλιώς, οι τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και πραγματικότητες είναι αυτές που υπαγορεύουν τους όρους με τους οποίους οι κοινοτικές αυθεντίες αντιλαμβάνονται το ρόλο τους στη νέα, όσο και μεταβαλλόμενη, κατάσταση που διαμορφώνεται στην εξέλιξη των γεγονότων. Με βάση αυτούς τους όρους προσαρμόζουν και οργανώνουν τη δράση τους στην πολιτική συγκυρία.

Από την άλλη πλευρά, η Διοίκηση αποδίδει στον Α. Ζαΐμη το πρόσχημο του «αχαρακτήριστου» για τις ενέργειες και τη συμπεριφορά του, επειδή ο πελοποννήσιος προύχοντας της προτείνει τη «συγχώρησιν» των αντιπάλων.³¹ Και πράγματι, είναι «αχαρακτήριστος» ο πελοποννήσιος προύχοντας σύμφωνα με τη λογική της Διοίκησης, μόνο που ο Ζαΐμης δεν τη συμμερίζεται. Αντίθετα, μάλιστα, σε επιστολή του προς τον Α. Λόντο, όπου αναφέρεται στο ζήτημα αυτό, θεωρεί εξίσου «αχαρακτήριστο» το να συμμεριστεί τη λογική της Διοίκησης που επιδιώκει την εξόντωση των αντιπάλων:

31. Σε επιστολή του Γεώργιου Κουντουριώτη προς τον αδελφό του, επισημαίνεται ότι: «Ο κύριος Ζαΐμης περιμένεται σήμερα ή αύριο να καταβή ενταύθα. ο σκοπός δε του ερχομού του (ως παρατηρείς από το εσώκλειστον έγγραφον του Φλέσσα) δεν αποβλέπει εις άλλο, ειμή να μεσιτεύη δια να συγχωρηθή η οικογένεια των Δεληγιανναίων. Αδελφέ, καταβάντος τούτου και προβαλλόντος τι περί συμβιβασμού, θέλω παραιτηθή αμέσως και διευθυνθή δια τα εκεί, μη δυνάμενος να υποφέρω το αχαρακτήριστον τούτων.» *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 337.

«Επρόσδεσα (...) και περί Δεληγιανναίων, επειδή επιθυμώ τούτο να διαλυθή, αν οι Δεληγιανναίοι γνωρισθώσιν ως ευπατρίδε, ως θυσιάσαντες και αυτοί υπέρ της ελευθερίας της Ελλάδος, ή ως κακούργοι, και αν ως κακούργοι ας τους κατατρέχωσιν και ας τους εξευτελίζωσιν άλλοι, εγώ δεν ημπορώ να μετέχω εις αυτό, διότι ουκ ανεκτόν μοι τι να γίνω Κρόνος, εις μίαν άστατον περιφοράν πραγμάτων συγκεχυμένων, οποία τύχη περιμένω εις εμέ είναι άδηλον.»³²

Ο Α. Ζαΐμης δεν μπορεί να επιτεθεί στην επαρχία των Δεληγιανναίων, όπως δεν μπορεί να αντιληφθεί και να αντιμετωπίσει τις διαταγές της Διοίκησης ως «εθνική» επιταγή που εξυπηρετεί το «συμφέρον της πατρίδας». Διότι η «πατρίδα» για τον Ζαΐμη όπως και για τον Λόντο αποτελείται από την Καρύταινα, τα Καλάβρυτα και, γενικότερα, την Πελοπόννησο και τους ανθρώπους της και οι Δεληγιανναίοι αποτελούν και αυτοί αναπόσπαστο μέρος της («ευπατρίδε»). Δεν διανοείται, λοιπόν, να στραφεί ενάντιον τους, γιατί είναι σαν να στρέφεται ενάντια στην πατρίδα του και τους αδελφούς του.

Η «πατρίδα» αποτελεί έννοια που εκφράζει συγκεκριμένες ιστορικοκοινωνικές πραγματικότητες, τον τρόπο που βιώνουν οι άνθρωποι τη σχέση τους με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξης τους. Είναι η αίσθηση της συμμετοχής σε ένα ιδιαίτερο σύνολο κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας στο πλαίσιο των οποίων οι άνθρωποι αυτοί διαμορφώνουν την ταυτότητά τους, τη συνείδηση της συλλογικότητας στην οποία εντάσσονται και ανήκουν. Στην αντίληψη του Α. Ζαΐμη και του Α. Λόντου, η «πατρίδα» αναφέρεται στον ιστορικά διαμορφωμένο, οριοθετημένο χώρο στο πλαίσιο του οποίου έχουν συσταθεί και λειτουργούν οι κανονικότητες και οι σταθερές που διέπουν τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμούς εξουσίας στην Πελοπόννησο. Δεν είναι λοιπόν δυνατό να αποδεχθεί ο πελοποννήσιος προύχοντας ως «εθνική» επιταγή την απαίτηση καταστροφής αυτού του χώρου, των κοινωνικών σχέσεων, των δεσμών και ανθρώπων που τον συστήνουν και τον συγκροτούν ή, ακόμα, να συμβάλει ο ίδιος προσωπικά στην καταστροφή του τόπου του και των ανθρώπων του.

Όπως επίσης δεν μπορεί ο Ζαΐμης να αναγνωρίσει τις κατηγορίες που του αποδίδει η Διοίκηση, όταν, αργότερα, τον αποκηρύσσει ως «αντιπατριώτη» και στρέφει εναντίον του ίδιου και των «συμπatriωτών» του τα στρατεύματα των Ρουμελιωτών. Και βέβαια, δεν είχε υπόψη του αυτήν την εξέλιξη ο πελοποννήσιος προύχοντας, όταν προκαλούσε και προσκαλούσε τον Α. Δεληγιάννη να «αφήσει το Ρικόυνι» και να «ενωθώσιν» οι Πελοποννήσιοι με τη νέα πολιτική Αρχή, η οποία είχε, εν τω μεταξύ, συσταθεί από τους Υδραίους

32. Αρχείον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου, ό.π., τ. Β', σ. 252.

και τον Α. Μαυροκορδάτο. Ο Α. Ζαΐμης δεν εννοούσε την «ένωσιν» με τρόπο που να απαιτεί τον αποκλεισμό των ανθρώπων του τόπου του, που μαζί με όλους τους άλλους συνέβαλαν τα μέγιστα στον πόλεμο ενάντια στους οθωμανούς.

Οι Πελοποννήσιοι που υπηρετούν την Διοίκηση στη φάση αυτή των συγκρούσεων, θεωρούν αδιανόητη, όσο και παράλογη, τη λογική της εξόντωσης του αντιπάλου την οποία προκρίνει και επιχειρεί να τους επιβάλει η πολιτική εξουσία. Γιαυτό και έχουν αρχίσει να δυσπιστούν απέναντι στην πολιτική της Διοίκησης, όταν βλέπουν να στρέφεται ενάντια στους άρχοντες του τόπου και να ανησυχούν για τις μελλοντικές εξελίξεις, για το τί επιφυλάσσει το μέλλον και σ'αυτούς τους ίδιους. Οι εξελίξεις δεν φαίνεται να ακολουθούν τις προβλέψεις και τα σχέδιά τους, όταν ο Λόντος και ο Ζαΐμης επεδίωκαν την «ένωσιν». Η επιλογή τους να συμπαραταχθούν με την Διοίκηση, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό υπερασπίζονται και υπηρετούν τα συμφέροντά τους που ταυτίζονται πάντα με το «γενικό καλό», δεν φαίνεται να τους εξυπηρετεί και ίσως αποδειχθεί ολέθρια για τους ίδιους και για τον τόπο που εκπροσωπούν. Διότι η πολιτική της Διοίκησης, όπως αρχίζει να διαφαίνεται, είναι αυτή που απειλεί τα συμφέροντά τους, πολύ περισσότερο απ'ότι απειλούνται από τους τοπικούς τους αντιπάλους.

Ο Α. Ζαΐμης αντιλαμβάνεται ότι, σε μια περίοδο ρευστότητας, έντονων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών και αναστατώσεων, όπως είναι η επανάσταση, όπου παραδοσιακοί δεσμοί και ιεραρχίες ανατρέπονται, νέες σχέσεις και δομές εξουσίας αναδεικνύονται, λογικές, όπως αυτή που επιτάσσει η Διοίκηση, συνιστούν ενδεχόμενη απειλή και για τον ίδιο τον προύχοντα, ως κοινωνική δέση και πολιτική δύναμη, και για την «πατρίδα» του, ως το χώρο όπου διασφαλίζονται οι όροι αναπαραγωγής της κυριαρχίας των παραδοσιακών προυχόντων.

Η ίδια η λογική που υπαγορεύει την εξόντωση των Δεληγιανναίων και την καταστροφή της Καρύταινας, ενδέχεται να υπαγορεύσει και τη δική του εξόντωση, την καταστροφή των Καλαβρύτων και των άλλων τοπικών κέντρων εξουσίας, όπου δεμελιώνεται η παραδοσιακή πολιτική τάξη. Αυτό, βέβαια, το αντιλαμβάνεται ο Α. Ζαΐμης τώρα μετά τα γεγονότα της Τρίπολης, όταν αρχίζουν να διαφαίνονται οι προσανατολισμοί και οι στόχοι της πολιτικής της Διοίκησης και των φορέων της νέας εξουσίας που την πλαισιώνουν. Έτσι, αποφασίζει να μη «μετέχει» στα σχέδια αυτά και να αποφύγει τη σύγκρουση με τους συγγενείς και παραδοσιακούς του συμμάχους Δεληγιανναίους, αφού, όπως ισχυρίζεται και ο ίδιος, «ουκ ανεκτόν μοι τι να γίνω Κρόνος».

και πολιτικής οργάνωσης και, ακόμα, ότι οι νέοι πολιτικοί σχεδιασμοί θα αποκλείουν από το πολιτικό πεδίο και τα κέντρα των αποφάσεων τις παραδοσιακές τοπικές ηγεσίες.

Στη λογική όμως των φορέων της νέας εξουσίας, η «πολιτική ένωση» και η «στερέωση» των νόμων, δηλαδή η εγκαθίδρυση της κεντρικής εξουσίας, η ενίσχυση του ρόλου και η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της, όπως επίσης και η δεμελίωση της νέας πολιτικής-θεσμικής τάξης, συνιστούν διαδικασίες οι οποίες διενεργούνται και επιβάλλονται σε βάρος των τοπικών κέντρων εξουσίας και των παραδοσιακών μορφών πολιτικής κυριαρχίας που παράγουν οι κοινοτικοί δεσμοί και οι ιεραρχίες στην Πελοπόννησο. Η συγκυρία της σύγκρουσης μεταξύ των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της Πελοποννήσου και των φορέων της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της Διοίκησης προσδιορίζει τα διακυβεύματα που αναδεικνύει η επανάσταση στον παραδοσιακό ελληνικό χώρο ως προς τις κατεστημένες μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας.

Το εθνικού τύπου κράτος, που θα δώσει πολιτική οντότητα στο «επαναστατημένο έθνος», συνδηλώνεται στις επιταγές και τους πολιτικούς σχεδιασμούς της Διοίκησης. Ωστόσο, στη συγκυρία αυτή, η Διοίκηση συνιστά κράτος εν προβάσει και η ίδια η ύπαρξή της συνιστά διακύβευμα. Στη συγκυρία της επανάστασης συγκροτείται και δοκιμάζεται αυτή η προοπτική, καθώς οι άνθρωποι και οι συλλογικότητες που εξεγείρονται, έρχονται αντιμέτωποι με εξελίξεις και καταστάσεις που αφορούν στους ίδιους τους όρους της κοινωνικής τους αναπαραγωγής, τον τρόπο δηλαδή που θα συστήσουν το μέλλον τους. Στην επανάσταση, πεδίο της δράσης ανθρώπων και συλλογικοτήτων, σχεδιάζεται το μέλλον τους και, μάλιστα, μέσω διαδικασιών ρήξης με το παρελθόν που οδηγούν στην αποδιάρθρωση των δομών του παραδοσιακού κοινωνικοπολιτικού ιστού και του αντίστοιχου πολιτισμικού χώρου που ήταν συνυφασμένοι με το σύστημα της κατάκτησης.

Θεωρούμε, δηλαδή, ότι η πολιτική δεμελίωση του «επαναστατημένου έθνους» που μνημονεύεται στη δράση των ανθρώπων της επανάστασης δεν αποτελεί ένα μονοσήμαντο πολιτικό πρόταγμα που οργανώνει τη λογική και προσανατολίζει τη δράση των εξεγερμένων και που, κατ'ανάγκη, θα όφειλαν όλοι από κοινού να υπηρετούν και να συμμερίζονται τις επιταγές του. Το πρόταγμα της πολιτικής αυτονομίας του έθνους συστήνεται ως συγκεκριμένη ιστορική δημιουργία στο πεδίο του πολιτικού και κοινωνικού γίγνεσθαι και παράγεται υπό ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες, καθώς επηρεάζεται με διαφορετικό, κάθε φορά, τρόπο τους όρους ύπαρξης και αναπαραγωγής συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων. Στην κατεύθυνση αυτή μπορούν να

κατανοηθούν και να ερμηνευθούν κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές, όπως επίσης και εμπλοκές στις σχέσεις των ανθρώπων και των ομάδων που δεξιώνονται και διαχειρίζονται την υπόθεση του αγώνα. Δηλαδή, χωρίς να ανάγονται αυτές οι πρακτικές στα διαιώνια πολιτικά πάθη και τη «φιλαρχία» των «Ελλήνων» και χωρίς να καταδικάζονται με αξιολογήσεις εκ των υστέρων, και με βάση το αποτέλεσμα που παρήγαγε η διαδικασία συγκρότησης του ελληνικού κράτους.

Παρακολουθώντας την εξέλιξη των γεγονότων, τη δράση των ανθρώπων και την παρουσία των ομάδων στη συγκυρία των συγκρούσεων, βλέπουμε τις βίαιες ρήξεις και ανατροπές που προκαλούν οι εξελίξεις στις ισορροπίες του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου, τις δυνατότητες προσαρμογής του απέναντι στις προκλήσεις της συγκυρίας, αλλά και τις αντιστάσεις του και τις αναδιπλώσεις του κάθε φορά που τίθεται σε δοκιμασία το ίδιο το σύστημα σχέσεων και δεσμών εξουσίας που έχει κατισχύσει στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Οι παραδοσιακές τοπικές ηγεσίες, απέναντι σε καταστάσεις που διακυβεύουν τους όρους της κοινωνικής και πολιτικής τους αναπαραγωγής, αναζητούν στις παραδοσιακές πολιτικές διαδικασίες ρύθμισης την επίλυση των διαφορών, ανασυστήνουν τις σχέσεις τους δοκιμάζοντας κληρονομημένες πρακτικές, προκειμένου να προστατεύσουν το χώρο και το πεδίο που ασκούν την κυριαρχία τους.

Ας δούμε, για παράδειγμα, στην οπτική αυτή, τη διαμάχη που εκδηλώνεται ανάμεσα στους πελοποννήσιους ηγέτες και τη Διοίκηση σχετικά με την κατοχή του Ναυπλίου. Ο Θ. Κολοκοτρώνης αρνείται να παραδώσει στη Διοίκηση το φρούριο· εξακολουθεί να το κατέχει, ακόμα και μετά την υποχώρηση στην Τρίπολη. Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων ο έλεγχος του φρουρίου προβλέπεται, όπως είδαμε, στους όρους που θέτει η Διοίκηση στους αντιπάλους της. Οι Ζαΐμης και Λόντος έχουν την εντολή να μην διαπραγματευθούν τους όρους παράδοσης του Ναυπλίου με τους «αντιπατριώτες», διότι το φρούριο θεωρείται «εθνικό», ανήκει δηλαδή στο έθνος και, συνεπώς, στον πολιτικό εκφραστή του, την εθνική Διοίκηση.

Η κατοχή του Ναυπλίου από τα στρατεύματα του Πάνου Κολοκοτρώνη που εκτελεί διαταγές του πατέρα του, καταδικάζεται από τη Διοίκηση ως πρακτική «παράνομη» αλλά και, κυρίως, «αντεθνική».³³ Οι «αντιπατριώται»,

33. Όσον αφορά το ζήτημα αυτό, βλ. τη Διακήρυξη της Προσωρινής Διοίκησης, όπου μεταξύ άλλων διατυπώνονται τα εξής: «Ο προσδιορισθείς παρά της Διοικήσεως φρούραρχος Ναυπλίου Πάνος Κολοκοτρώνης, απειθάν εις τας διαταγάς του νόμου, θυσιάζων τα συμφέροντα του Έθνους εις την ιδιοτέλειαν, προδίδων την δόξαν της Πατρίδος εις την άνομον φιλαρχίαν του και κατακρατών το εθνικόν φρούριον, αποκατέστησεν αυτό φυλακήν της παρανομίας του.» *Αρχαία Α. Και Γ. Κουντουριώτου*, τ. Β', σσ. 133-4.

πέραν των άλλων παράνομων δραστηριοτήτων τους, οφείλουν να δώσουν λογαριασμό ενώπιον των νόμων του έθνους και για την κατοχή του φρουρίου, γεγονός που συνιστά κατάχρηση εθνικών δικαιωμάτων. Η Διοίκηση κηρύσσει τον Π. Κολοκοτρώνη «αποστάτη και εχθρό του Ελληνικού Έθνους» και διατάσσει την παράδοσή του «εις την δικαίαν αυστηρότητα των νόμων και εις την αγανάκτησιν της Πατρίδος».³⁴

Ο Ζαΐμης και ο Λόντος, στις επαφές τους με τον Θ. Κολοκοτρώνη και τον Α. Δεληγιάννη για τη διευθέτηση των εμπλοκών και την αποφυγή της σύγκρουσης, προσβλέπουν, μεταξύ άλλων, και στο ζήτημα της παράδοσης του Ναυπλίου. Ο Θ. Κολοκοτρώνης φέρεται ότι δεν σκοπεύει να κατακρατήσει το φρούριο για τον εαυτό του, πλήν όμως δεν είναι και διατεθειμένος να το παραδώσει σε μια Διοίκηση που δεν αναγνωρίζει ως νόμιμη. Έτσι, δέχεται να παραδώσει το φρούριο σε μια Διοίκηση που θα αναδειχθεί από εθνική συνέλευση. Ο Θ. Κολοκοτρώνης γνωρίζει, βέβαια, ότι σύσταση εθνοσυνέλευσης δεν είναι δυνατό να προωθηθεί στη δεδομένη πολιτική συγκυρία. Εξακολουθεί, όμως, να διαπραγματεύεται την παράδοση του Ναυπλίου, προκειμένου να εξοικονομήσει χρόνο και να ανασυντάξει τις δυνάμεις του στις επαρχίες. Στις συναντήσεις του με τους πελοποννήσιους προύχοντες, καταλήγει στο να παραδώσει το φρούριο σ' αυτούς και όχι στη Διοίκηση.³⁵

Οι Ζαΐμης και Λόντος έρχονται σε συμφωνία με τον Θ. Κολοκοτρώνη. Βέβαια, η Διοίκηση, παρά το γεγονός ότι δεν έχει τη δυνατότητα να αποκλείσει αυτό το ενδεχόμενο, προσπαθεί με κάθε τρόπο να το αποτρέψει. Ο Γ. Κουντουριώτης, ενώ ως πρόεδρος του Εκτελεστικού σώματος δέχεται, κατ' αρχήν, τις συμφωνίες του Θ. Κολοκοτρώνη με τους Ζαΐμη και Λόντο να παραδοθεί σ' αυτούς το Ναύπλιο, στην αλληλογραφία του με τον αδελφό του, διατυπώνει τους «πραγματικούς» σκοπούς της Διοίκησης, λέγοντας ότι:

34. Αυτόθι, τ. Β', σ. 134.

35. Ο Α. Κουντουριώτης, σε επιστολή προς τον αδελφό του, αναφέρει ότι: «οι κύριοι Ανδρέαι Ζαΐμης και Λόντος κατέβησαν εις Άργος, αλλ'ενταύθα δεν είχαν έλθει. σήμερον λοιπόν το πρωί κατήλθον. παρησιασθέντες δε εις την Διοίκησιν επρότειναν τα συνδιαλεχθέντα και συμφωνήσαντα μετά του Κολοκοτρώνη· ταύτα δε ήσαν τα εξής: εσυμφώνησαν με τον Κολοκοτρώνην να παραδώση εις αυτούς το φρούριον· να δώσωσιν ούτοι δια τον μισθόν των εν Ναυπλίω στρατιωτών είκοσι πέντε χιλιάδας γρόσια· έδωσαν το λόγον της τιμής των δια την ασφάλειαν της οικογένειάς του (...) ακούσασα λοιπόν δια ζώσης φωνής ταύτα η Διοίκησις, τους απεκρίθη ότι πρέπει πάντα ταύτα να τα αναφέρετε εγγράφως προς την Διοίκησιν, και σκεφθείσα η Διοίκησις, σας αποκρίνεται.» *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 366.

«καταγινόμεθα παντοιοτρόπως να μη εισχωρήση εις το Ναύπλιον Πελοποννήσιος.»³⁶

Σημειώνουμε ότι με το ίδιο πρόσρημο «Πελοποννήσιος» που αποδίδονται οι πολιτικοί αντίπαλοι της Διοίκησης αναφέρονται και οι Λόντος-Ζαΐμης. Η διάκριση ανάμεσα στους «Πελοποννήσιους» και τους «άλλους», τους «ξένους», είναι αυτή που θα κυριαρχήσει εφ' εξής στο πεδίο των κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων. Με βάση αυτή την αρχή ταυτοποίησης/διάκρισης συστήνεται το συμβολικό σύμπαν στο πλαίσιο του οποίου σημασιοδοτούνται οι αντίπαλοι και εκδηλώνονται οι συγκρούσεις στην εξέλιξη της επανάστασης. Το «εθνικό» φρούριο θα πρέπει να δοθεί στην εθνική Διοίκηση, ισχυρίζεται ο Γ. Κουντουριώτης ή, με άλλα λόγια «να μην εισχωρήση Πελοποννήσιος». Η παραπάνω εντολή, διατυπωμένη όμως στην πρώτη της εκδοχή, αφορά και στον Ζαΐμη για να τη μεταφέρει στον Θ. Κολοκοτρώνη. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή εάν συνεχίσουν να κατέχουν «εθνικό φρούριο», θα χαρακτηρισθούν «προδότες της πατρίδος» και «εχθροί του έθνους». Τελικά, όμως, οι διαπραγματεύσεις για την παράδοση του Ναυπλίου ολοκληρώνονται και με τη συγκατάβαση της Διοίκησης, η οποία, άλλωστε, δεν μπορεί να εξασφαλίσει αλλιώς την αποχώρηση των αντιπάλων της. Ο Λόντος και ο Ζαΐμης ετοιμάζονται να παραλάβουν το Ναύπλιο από τον Πάνο Κολοκοτρώνη, ο οποίος τους υποδέχεται:

36. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 379. Η Διοίκηση στη συγκυρία αυτή είναι δυσαρεστημένη με τις ενέργειες των Λόντου και Ζαΐμη, τόσο όσον αφορά τα γεγονότα της Τρίπολης και της Καρύταινας, όσο και για τον τρόπο που διαχειρίζονται το ζήτημα της παράδοσης του Ναυπλίου. Μόνο που η Διοίκηση δεν είναι σε θέση να καταδικάσει επίσημα τη στάση τους, ούτε ακόμα να επιβάλει τους δικούς της όρους. Σε αναφορά του Εκτελεστικού σώματος προς το Βουλευτικό τίθενται προς έγκριση οι όροι παράδοσης του φρουρίου που έχουν συμφωνηθεί μεταξύ των Πελοποννησίων, καθώς επίσης και η αναφορά του Ζαΐμη και του Λόντου που αφορά τον τρόπο που διαχειρίστηκαν τα ζητήματα της Καρύταινας και της παράδοσης του Ναυπλίου: «Τίθεται υπ' όψει του σεβαστού τούτου Σώματος αντίγραφον αναφοράς σταλείσης σήμερα εις το Εκτελεστικόν Σώμα παρά του εκλαμπροτάτου Ανδρέου Ζαΐμη και γενναιοτάτου στρατηγού Ανδρέου Λόντου. δια ταύτης πληροφορείται το σεβαστόν Βουλευτικόν σώμα ότι μ'όλον ότι ο εκλαμπρότατος Ανδρέας Ζαΐμης ήτον διωρισμένος να εισβάλη εις την επαρχίαν Καρυταίνης, και ο γενναιοτάτος στρατηγός Λόντος με τα υπό την οδηγίαν του στρατιωτικά σώματα (...) δια να βιάσωσιν δια των όπλων εις το κέντρον της φαλεάς των τους αντιπατριώτας να κλίνωσιν τον αυχένα εις τους νόμους του Έθνους, αυτοί μ'όλον τούτο δια τα δίκαια τα οποία εις τέσσερα κεφάλαια αναφέρουσιν εις την ιδίαν αναφοράν, δεν ενέκρινον να ενεργήσουν όσα περί τούτων είχαν διαταχθή, καίτοι έχοντες αρκετήν δύναμιν να τα ενεργήσουν, αλλ'επρωτίμησον κάλιον συμβιβασμόν τινά να κάμωσι μετά του Κολοκοτρώνη, βάσιν μεγαλυτέρας βάνοντες εις το παρά του Αναγνώστου Παπαγιαννόπουλου λεχθέν ότι το φρούριον του Ναυπλίου, το αίτιον των όσων ηκολούθησαν ταραχών, δίδεται εις την Διοίκησιν δια της πειθούς κτλ. (...) ενταμώθησαν με τον Κολοκοτρώνη και έλαβον υπόσχεσιν παρά του ιδίου να παραδώση δια του εκλαμπροτάτου Ζαΐμη και γενναιοτάτου στρατηγού Λόντου το φρούριον εις την Διοίκησιν.» *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., σσ. 369-370.

όφειλον να ακολουθώ τας οδηγίας των, λαβών μέρος και εγώ»). Ο Π. Κολοκοτρώνης έπραξε αυτό που θεωρούσε «σωστό», δηλαδή το καθήκον του, ενώ τώρα που αναγνωρίζει το λάθος του («βλέπων σύστασιν Διοικήσεως»), ως «τέκνον της πατρίδος» και αυτός, παραδίδεται στις διαταγές της Διοίκησης και ζητεί να τον συγχωρήσει.

Τα «δίκαια» που διατείνεται ότι υπερασπίζεται ο Π. Κολοκοτρώνης όταν απευθύνεται στον Λόντο και τον Ζαΐμη και όχι στη Διοίκηση είναι τα «μερικά δίκαια της Πελοποννήσου» που καλούνται και αυτοί να υπερασπισθούν ως οι νέοι κάτοχοι του φρουρίου. Αυτά τα «μερικά δίκαια», όμως, δεν συνιστούν ιδιοτελή συμφέροντα και προσωπικές φιλοδοξίες, αλλά ταυτίζονται με την υπεράσπιση της πατρίδας, αφού η Πελοπόννησος συνιστά την «πατρίδα» αυτών των ανθρώπων. Ο Π. Κολοκοτρώνης αναφέρει ότι «εβιάσθη» να «βαστάξη» το φρούριο και καλεί τους Ζαΐμη και Λόντο, ως Πελοποννήσιοι και αυτοί, να πράξουν το ίδιο, διότι το φρούριο αποτελεί «δίκαιο», δηλαδή, δικαίωμα που ανήκει στους ανθρώπους του τόπου και σε κανέναν άλλον, δηλαδή «ξένο».

Ο Π. Κολοκοτρώνης θεωρεί ότι δε διεκδικεί τίποτε άλλο, παρά αυτό που δικαιωματικά του ανήκει και έρχεται να παραχωρήσει το δικαίωμά του σ' αυτούς που επίσης το δικαιούνται. Τα «δίκαια» της Πελοποννήσου, οι επαρχίες και τα φρούριά της, «ανήκουν» στις ηγεσίες που εκπροσωπούν τον τόπο και διαφεντεύουν τα δικάιά του. Έτσι, και αντίθετα προς τις επιταγές της Διοίκησης, η απεμπόληση αυτών των «δικαίων» από τους νόμιμους κατόχους τους θα συνιστούσε πράξη «αντιπατριωτική».

Σημειώνουμε, επίσης, ότι ο Φωτάκος, ανασυστήνοντας τα γεγονότα αυτής της περιόδου στα Απομνημονεύματά του και αναφερόμενος στις επαφές των Πελοποννησίων για την παράδοση του φρουρίου, αναφέρει:

«Τότε ο Κολοκοτρώνης αποκρινόμενος προς τον Ζαΐμη είπε. Πειρακτική θέλει είναι η απόκρισις εις την ζήτησίν σας, αλλά θα την είπω δια να καταλάβετε ποιοι είμεθα, και ποιοι είσθε σεις. Δεν επίστευα αλλ' ούτε ακόμη πιστεύω κυρ' Ανδρέα, να μην εννοείς τι ζητείς, και τι θα πάθης από τους συντρόφους σου. Ήλθεν το δάνειον, κυρ' Ανδρέα, και αν ακόμη δεν ήλθε, θα έλθη, και τότε τα κουβεντιάζομεν. Εκείνο οπού σου λέγω εγώ τώρα, θα μου το λέγης η εκλαμπρότης σου ύστερα. Τώρα τι θέλεις; Το Ναύπλιον; Το δίδω, αλλά εις σε και όχι εις άλλον. Αλλά σας λέγω και τούτο, ότι το άτι της Πελοποννήσου, δια το οποίον η Πελοπόννησος έχυσε τόσα αίματα και τόσα έζοδα έκαμε δια να το πάρη

από τους Τούρκους, δεν πρέπει να το καβαλλικεύση ξένος άνθρωπος, διότι το σακατεύει.»³⁹

Το Ναύπλιο «ανήκει» στον Θ. Κολοκοτρώνη και, κατ' επέκταση, στην Πελοπόννησο και στις ηγεσίες της. Αυτά είναι τα ισχύοντα, απαραβίαστα «δίκαια» τα οποία καλείται να υπερασπισθεί ο Θ. Κολοκοτρώνης και, φυσικά, ο Ζαΐμης. Αυτό που θεωρεί ο Θ. Κολοκοτρώνης αναφαίρετο δικαίωμά του, δηλαδή, ότι το φρούριο «τού ανήκει», δεν αντιβαίνει απαραίτητα στην επιταγή που θεωρεί το φρούριο «εθνικό» αγαθό. Ως τέτοιο, ως «εθνικό» φρούριο, το υπερασπίζεται και το προστατεύει ο στρατιωτικός ηγέτης της Πελοποννήσου.

Πώς όμως αντιλαμβάνεται ο Θ. Κολοκοτρώνης τον «εθνικό» χαρακτήρα που αποδίδεται στο φρούριο; Θεωρεί τον εαυτό του και τους ανθρώπους του τόπου, ως τους μοναδικούς εκφραστές/προστάτες των συμφερόντων της πατρίδας. Είδαμε, εξάλλου, ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης αναφέρεται στη Διοίκηση ως «φυσικός» εκπρόσωπος των «αρμάτων» και του «λαού». Άρα, το φρούριο του ανήκει, επειδή επιτρέπει στον αρχηγό των «αρμάτων» και του «λαού» να προστατεύει τα συμφέροντά τους και τα συμφέροντα του Θ. Κολοκοτρώνη και της πελοποννησιακής ηγεσίας ταυτίζονται με τα συμφέροντα της καθ' όλον κοινωνίας.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης δεν παραδίδει το φρούριο και δεν αποδίδει νομιμοφροσύνη στην αξίωση/διαταγή που θεμελιώνεται στο ότι «ανήκει στο έθνος» που αντιπροσωπεύει η Διοίκηση. Στη δική του αντίληψη, ο ίδιος και ό,τι αυτός εκπροσωπεί αποτελεί το «έθνος». Γιαυτό και δέχεται να το παραδώσει στον Ζαΐμη, κάποιον που δεν είναι «ξένος άνθρωπος», όπως οι άνθρωποι της Διοίκησης, και γνωρίζει την αξία του φρουρίου για να το προφυλάσσει.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης εμπιστεύεται τον Ζαΐμη, παρά το γεγονός ότι τώρα συγκρούονται. Ο αντίπαλος, στην περίπτωση αυτή, ορίζεται ως δικός του άνθρωπος. Ο Ζαΐμης θα διαφυλάξει εξ ίσου τα «δίκαια» της Πελοποννήσου, επειδή ανήκουν και σ' αυτόν. Το φρούριο συμβολίζει τη δύναμη της Πελοποννήσου («άτι») και η διαφύλαξή του συνιστά όρο για τη διασφάλιση των δεσμών και σχέσεων εξουσίας στους οποίους στηρίζεται η κοινωνική και πολιτική δύναμη των τοπικών παραγόντων. Στη συγκυρία αυτή, αντίπαλος του Ζαΐμη δεν ορίζεται ο Θ. Κολοκοτρώνης, αλλά αυτό που αντιπροσωπεύει η Διοίκηση που διακυβεύει τα δίκαια των Πελοποννησίων. Στη συνάφεια αυτή η αντιπαλότητα προσδιορίζεται με όρους τοπικότητας. Στην περίπτωση που οι άνθρωποι της Διοίκησης επιτύχουν να εντάξουν στη δύναμή τους το φρούριο («καβαλλικέουν»), απειλείται με καταστροφή όχι μόνο ο Θ. Κολοκοτρώνης, αλλά και ο Ζαΐμης, όπως και ολόκληρος ο παραδοσιακός πολιτικός κόσμος

39. Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 338.

(«το σακατεύει»). Εξάλλου, στην περίπτωση που οι «ξένοι» θέσουν υπό την κατοχή τους το φρούριο, το πεδίο της αντιπαλότητας ανάμεσα στον Ζαΐμη και στον Κολοκοτρώνη θα πάγει να υφίσταται, εκ των πραγμάτων, καθώς οι τοπικοί αντίπαλοι θα έχουν αποκλεισθεί από τα πολιτικά πράγματα ή θα έχουν εξοντωθεί.

Η Διοίκηση, προκειμένου να υλοποιηθεί η πολιτική της, έχει ανάγκη τους ανθρώπους που αποτελούν μέρος του κόσμου που θέλει να αλλάξει. Ο Ζαΐμης και ο Λόντος ανήκουν στο ίδιο σύστημα σχέσεων με τους αντιπάλους της Διοίκησης στη συγκυρία της σύγκρουσης, ανεξάρτητα αν οι σχέσεις ανάμεσα σε Πελοποννήσιους προύχοντες και στρατιωτικούς αρχηγούς χαρακτηρίζονται από συνεχείς αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις. Πρόκειται για αντιπαλότητες οι οποίες παράγονται στη συνάφεια της επανάστασης μεταξύ της πελοποννησιακής κοινοτικής ηγεσίας και των ανερχόμενων στρατιωτικών αρχηγών και οι οποίες μόνον οριακά αποβλέπουν και σε καμμία περίπτωση δεν οδηγούν στην κατάλυση του παραδοσιακού κοινωνικού συστήματος σχέσεων. Ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζονται τις εμπλοκές στις σχέσεις τους οι τοπικοί φορείς εξουσίας δεν προϋποθέτει, ούτε προλέγει την αλλαγή του κοινωνικού και πολιτικού καθεστώτος στο πλαίσιο του οποίου παράγεται η δράση τους. Αντίθετα, η μέριμνα προστασίας του κοινωνικού τους χώρου κυριαρχεί στις σχέσεις τους, γεγονός που διασφαλίζει τη δική τους προνομιακή κοινωνική θέση και παρέχει τη βεβαιότητα ότι πρόκειται για διενέξεις που τελικά διευθετούνται.

Οι άνθρωποι αυτοί, κοινοτικές αυθεντίες και ανερχόμενοι στρατιωτικοί αρχηγοί, παρουσιάζονται ως φορείς μιας αντίληψης για την κοινωνία, στο πλαίσιο της οποίας τα συμφέροντά τους προβάλλονται ως συμφέροντα της καθ' όλον κοινωνίας. Ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστούν τις σχέσεις τους με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους, αποδίδει τις ευρύτερες εξελίξεις που σημειώνονται στη συγκυρία, ως εξέλιξη της σύγκρουσης με τον αντίπαλο της καθ' όλον κοινωνίας, ο οποίος αποτελεί ταυτόχρονα τον αντίπαλο στη συγκυρία. Η Διοίκηση είναι ο «άλλος», ο εχθρός της κοινωνίας, αυτός που παραβιάζει και αναιρεί τα «δίκαιά» τους. Ορίζουν έτσι ως διακυβευόμενο, την ίδια την ύπαρξη του ενός από τους πόλους της σύγκρουσης με τον οποίο ταυτίζονται, ενώ δεν εγγράφονται στον ορίζοντα της δράσης τους ευρύτερες διεργασίες που συντελούνται στην κοινωνία μέσω των συγκρούσεων στις οποίες εμπλέκονται.

Το αντικείμενο της διαμάχης στις συγκρούσεις των Πελοποννησίων, προυχόντων και στρατιωτικών και σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης, είναι ο έλεγχος των τοπικών κέντρων εξουσίας, που αποτελεί όρο για την εμπέδωση

της κυριαρχίας τους. Η ισορροπία στο σύστημα των τοπικών σχέσεων εξουσίας διαταρράσσεται στη συγκυρία της επανάστασης με την ισχυροποίηση των στρατιωτικών ηγετών της Πελοποννήσου που τους οδηγεί στη διεκδίκηση ευνοϊκότερων όρων συμμετοχής στην εξουσία. Εξουσία για τους παραδοσιακούς ένοπλους της Πελοποννήσου, σημαίνει την εμπέδωση της κυριαρχικής τους ικανότητας στις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και στην ανακατανομή των κοινωνικών αγαθών και της πολιτικής δύναμης.

Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο οι Πελοποννήσιοι οργανώνουν, διεξάγουν και διευθετούν τις συγκρούσεις τους δεν κυριαρχείται από τη λογική του τύπου «Εμείς» ή οι «Άλλοι» που υπαγορεύει την ολική ρήξη και όπου η «διόρθωση» προϋποθέτει την εξόντωση του αντιπάλου. Και αυτό συμβαίνει, διότι οι συγκρούσεις και οι εκατέρωθεν διεκδικήσεις δεν στοχεύουν στην υπέρβαση της τάξης, αλλά στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων δύναμης και εξουσίας στο πλαίσιο των ιεραρχιών της παραδοσιακής κοινωνίας.

Η ανάδειξη του Θ. Κολοκοτρώνη στην ηγεσία της επανάστασης δεν οδηγεί στον αποκλεισμό των κοινοτικών αυθεντιών από τους χώρους παραγωγής και άσκησης της εξουσίας. Βέβαια, το γεγονός ότι αμφισβητούνται οι παραδοσιακές κοινοτικές αυθεντίες από την πλευρά του Θ. Κολοκοτρώνη και των στρατιωτικών, συνιστά ύβριν για τον Ζαΐμη και τους Δεληγιανναίους, καθώς ο παλιός κλέφτης με τις πράξεις του προσβάλλει τα καθιερωμένα, παραβιάζοντας κάθε έννοια τάξης και σεβασμού απέναντι στις πάγιες ιεραρχίες της κοινωνίας. Σε τελευταία ανάλυση, όμως, ο τρόπος με τον οποίο οι Πελοποννήσιοι επαναπροσδιορίζουν τις σχέσεις τους στην πολιτική συγκυρία, θεωρείται υπόθεση της «πατρίδας» τους, όπως δική τους θεωρείται και η υπόθεση της επανάστασης.

Η στάση του Ζαΐμη, όχι μόνο να αρνηθεί να συγκρουσθεί με τους αντιπάλους της Διοίκησης στην Τρίπολη και στην Καρύταινα, αλλά, απεναντίας, να τους προστατεύσει, είναι σύστοιχη προς τη στάση του Κολοκοτρώνη απέναντι στους τοπικούς του αντιπάλους, τους προύχοντες· αυτός, ακόμα κι όταν έχει τη δυνατότητα που του παρέχουν τα όπλα να μεταχειρισθεί βία προκειμένου να εξοντώσει τους πελοποννήσιους προύχοντες, το αποφεύγει και επιχειρεί να αποτρέψει τέτοιες εξελίξεις, παρ' όλες τις παροτρύνσεις των ανθρώπων του περιβάλλοντός του.

Κάτι τέτοιο είχε συμβεί δύο χρόνια νωρίτερα, όταν ο Κολοκοτρώνης διαφοροποιείται από τις θέσεις της ομάδας των Φιλικών που ακολουθεί τον Υψηλάντη και δεν συμμερίζεται τα σχέδιά τους να εξολοθρεύσουν τον «εχθρό», που αντιπροσώπευαν τότε οι προύχοντες της Πελοποννήσου. Ο Σπηλιάδης, δαυμαστής και υποστηρικτής του Κολοκοτρώνη, μνημονεύοντας

τη διαμάχη στη Βέρβαινα ανάμεσα στους προύχοντες και τους «Υψηλάντιστές», παίρνει τη θέση αυτών που υποστηρίζουν τη ριζική μεταβολή της υπάρχουσας κατάστασης και νομιμοποιούν τη χρήση της βίας στις πολιτικές αντιπαράθεσεις:

«(...) ο Αρχιμανδρίτης Δικαίος, ο Αναγνωσταράς και άλλοι εταίροι ενδουσιασταί της ελευθερίας, μεταξύ των οποίων εισίν οι φρονούντες ότι οι πλειότεροι των ολιγαρχικών ετυράννουν τους χριστιανούς (...) ότι δεν θα απομάδωσιν ό,τι εξ απαλών ονύχων έμαδον εν ώ μάλιστα εγήρασαν εις τας έξεις των, και επομένως δεν αγαπώσιν την ισονομίαν και την ελευθερίαν. θεωρούντες δε ότι εις τας πολιτικές μεταβολάς είν' αδύνατον να στερεωθή η νέα τάξις πραγμάτων, αν δεν καθαρισθή η πόλις από τους ευρίσκοντας την τροφήν και την ζωήν των εις την παλαιάν. βλέποντες τους ολιγαρχικούς ότι φιλονεικούσι περί της πολιτικής εξουσίας και της δυνάμεως των όπλων με τον Υψηλάντη (...) φοβούμενοι δε μη αντενεργούντες εις αυτόν δια τα ίδια τέλη και συμφέροντα, ματαιώσωσιν τον σκοπόν της επαναστάσεως και προξενήσωσιν του έθνους τον όλεθρον, νομίζουσιν και το έγκλημα αυτό αναγκαίον δια την κοινήν σωτηρίαν. και αυτοί προδιέθηκαν ήδη τους Έλληνας εναντίον των ολιγαρχικών.»⁴⁰

Επίσης, ο Θ. Κολοκοτρώνης διαφοροποιεί τη θέση του από τον Ανδρούτσο, ο οποίος τον προτρέπει «να φονεύσωσι τους ολιγαρχικούς»⁴¹ και ο Φωτάκος, στα Απομνημονεύματά του, μας πληροφορεί για τις «συνομιλίες» τους σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των πολιτικών τους αντιπάλων στα 1823:

«Αφού δε έμειναν μόνοι, έγινε η ακόλουθος ομιλία μεταξύ του Οδυσσέως και του Κολοκοτρώνη· εγώ δε ενθυμούμαι αυτολεξεί τους λόγους τους οποίους αντήλλαξαν. Ο Οδυσσεύς είπεν· “ότι καθώς μας κάμνουν τώρα οι κοτσαμπάσπδες, όπου εμείς είμεθα δυνατοί ακόμα και έχομεν και τα άρματα εις τας χείρας μας, αύριον θα μας σύρουν εις την φούρκα”. Ο Κολοκοτρώνης του απεκρίθη “άι! και συ, όλον μ' αυτούς έχης να κάμης· άφησέ τους και λησμονούνται μόνοι τους”. “Καλά, είπεν ο Οδυσσεύς, εσένα θα πρωτοσκοτώσουν και όχι με την αλήθεια, αλλά με τα γεύματα θα σου πλέξουν το σχοινί της φούρκας”. Ο Κολοκοτρώνης είπεν “ό,τι διάβολο θέλουν ας κάμουν· εγώ δε μαγαρίζω τα χέρια μου εις

40. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α', σ. 212.

41. Αυτόθι, σ. 514.

αυτούς" (...) Τοιουτοτρόπως ο Κολοκοτρώνης δεν ενέδωκεν εις τας παρακινήσεις του Οδυσσέως.»⁴²

Γιατί όμως είναι διαφορετική η στάση των Φιλικών και του Ο. Ανδρούτσου από αυτήν του Θ. Κολοκοτρώνη, με τον οποίο άλλωστε συγκροτούν από την αρχή κοινό πολιτικό μέτωπο ενάντια στους προύχοντες; Το ερώτημα θα μπορούσε να διατυπωθεί και διαφορετικά: Ποιοι καταναγκασμοί βαρύνουν με διαφορετικό τρόπο στην εκδήλωση της δράσης των ανθρώπων αυτών στη συγκυρία; Τι είναι αυτό, δηλαδή, που επιτρέπει στον Παπαφλέσσα και στους Φιλικούς ή, αργότερα, στον Ο. Ανδρούτσο, να επιδιώκουν την εξόντωση των προυχόντων της Πελοποννήσου προκειμένου να υλοποιήσουν τους στόχους τους, όπως επίσης και αυτό που αποτρέπει τον Θ. Κολοκοτρώνη από το να συμμεριστεί τα σχέδια των κατά καιρούς συντρόφων του;

Οι Φιλικοί και ο Ανδρούτσος άλλοτε και η Διοίκηση τώρα, έχουν τη δυνατότητα ή τους επιβάλλεται να αναλάβουν το βάρος της οριστικής ρήξης και της ένοπλης σύγκρουσης με τους πελοποννήσιους προύχοντες, διότι δεν συμμερίζονται τα ίδια «δίκαια» με τους αντιπάλους τους. Τα «δίκαια» που επικαλούνται οι άνθρωποι που ακολουθούν τον Υψηλάντη, για παράδειγμα, είναι «ξένα» προς τα «δίκαια» της Πελοποννήσου, τα οποία εκπροσωπούνται από τα τοπικά κέντρα εξουσίας. Είναι «ξένα» όμως και προς τα «δίκαια» του Κολοκοτρώνη.

Ο Κολοκοτρώνης βρέθηκε πολλές φορές, μαζί με τον Υψηλάντη και τους Φιλικούς, αντίπαλος των προυχόντων. Με τη διαφορά όμως ότι οι σύμμαχοί του στη συγκυρία, παραμένουν «ξένοι» προς την «πατρίδα» του και, ως «ξένοι» που είναι, έρχονται για να φέρουν την αλλαγή. Οι σχέσεις εξουσίας που αντιπροσωπεύει η παρουσία τους στον τόπο υπονομεύουν τις κατεστημένες τοπικές σχέσεις εξουσίας στις οποίες στηρίζεται η κοινωνική και πολιτική δύναμη των κοινοτικών παραγόντων. Από την άλλη πλευρά, οι αντίπαλοι του πελοποννήσιου στρατιωτικού ηγέτη είναι άνθρωποι της ίδιας «πατρίδας». Διαφορετικός, λοιπόν, είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει ο Κολοκοτρώνης τους Δεληγιανναίους, πρώην αφέντες του ή διώκτες του, αλλά και συγγενείς και συντοπίτες, από τον τρόπο με τον οποίο τους αντιλαμβάνονται και τους αντιμετωπίζουν ο Υψηλάντης και οι Φιλικοί, ο Μαυροκορδάτος και ο Κωλέττης.

Χωρίς τους καταναγκασμούς και τις δεσμεύσεις που υπαγορεύουν στους ανθρώπους οι τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις —πλαίσια αναφοράς και καθορισμού της δράσης και των προσανατολισμών τους—, το αίτημα προώδησης και επιβολής των «δικαίων» που εκπροσωπούν οι φορείς της νέας

42. Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σσ. 302-3.

εξουσίας, δικαιολογεί, εφόσον θεωρείται ότι κάτι τέτοιο επιβάλλεται στη συγκυρία, ακόμα και το «έγκλημα», την καταστροφή της Καρύταινας και των ισχυρών της Πελοποννήσου. Ο αντίπαλος, εν προκειμένω ο προύχοντας, αποτελεί το εμπόδιο, την παλαιά τάξη, που επιβάλλεται να παραμερισθεί/ανατραπεί, ώστε να επικρατήσει η νέα πολιτική τάξη.

Η σχέση των Φιλικών με τις τοπικές αυθεντίες στην πολιτική συγκυρία, συστήνεται με όρους σύγκρουσης που υπαγορεύει τον αποκλεισμό του αντιπάλου από το πολιτικό πεδίο εν όψει των διαφορετικών προοπτικών και προσανατολισμών που αναδεικνύουν τα προτάγματα της επανάστασης. Οι πολιτικοί σχεδιασμοί, αλλά και οι πρακτικές των νέων φορέων της εξουσίας, μνημονεύουν τη διαρκή ρήξη με το παρελθόν και με ό,τι αυτό αντιπροσωπεύει, επαναπροσδιορίζοντας το παρόν ως διακύβευμα με όρους αλλαγής/ασυνέχειας και εν όψει ενός διαφορετικού μέλλοντος. Έτσι, όπως ορίζεται ο αντίπαλος στη συνάφεια αυτή, στον κόσμο του ενός δεν έχει θέση ο άλλος και τα «δίκαια» του ενός αποκλείουν τα «δίκαια» του άλλου.

Από την άλλη πλευρά, οι Φιλικοί, όπως άλλωστε και ο Ανδρούτσος, «ξένοι» προς τον κόσμο της Πελοποννήσου, το παρελθόν και το μέλλον του, δεν έχουν τη μέριμνα της προστασίας αυτού του χώρου, της διασφάλισης των τοπικών κοινωνικών σχέσεων, των ανδρών και των ιεραρχιών του. Στη συνθήκη αυτή εκτρέφονται «λεπλατικού» τύπου πρακτικές από κοινωνικά και πολιτικά περιβάλλοντα ξένα προς το χώρο και τους ανθρώπους του. Τέτοιου τύπου πρακτικές προοιωνίζονται στις συγκρούσεις της Διοίκησης με τους πελοποννήσιους ηγέτες στην Τρίπολη και ακολουθούνται, κατόπιν, στη διάρκεια της δεύτερης φάσης των συγκρούσεων στα 1824, τότε που οι ρουμελιώτες οπλαρχηγοί, υπηρετώντας τη Διοίκηση, εισβάλλουν στην Πελοπόννησο με σκοπό να καταστρέψουν τις επαρχίες και να εξοντώσουν τους πολιτικούς της αντιπάλους, τους Πελοποννήσιους που έγιναν και δικοί τους αντίπαλοι. Ο Ανδρούτσος, βέβαια, δεν συμμετείχε στις λεπλασίες, λόγω της διαμάχης του με τον Κωλέττη. Ο Κολοκοτρώνης όμως και οι οπλαρχηγοί και σύντροφοι του Ανδρούτσου, από «αδελφοί»/πολεμιστές γίνονται «αδελφοκτόνοι», υπηρετώντας ο καθένας τα «δίκαια» που παρήγαγε για τον καθένα ξεχωριστά η εμπλοκή τους, με διαφορετικούς όρους, στην επανάσταση, ή οι καταναγκασμοί που τους επέβαλε η συγκυρία υπό το βάρος των πολιτικών εξελίξεων.

Ο ρουμελιώτης οπλαρχηγός εισβάλλει στην Πελοπόννησο για να την λεπλατίσει, ως «ξένος» σε άλλο τόπο, έχοντας τη συνείδηση της διαρπαγής αυτού που ανήκει στον «εχθρό», χωρίς τη μέριμνα της προστασίας του χώρου, των σχέσεων και των ανδρών του, όπως συμβαίνει με τους αντιπάλους από

τον ίδιο τόπο/πατρίδα. Αυτή, άλλωστε, είναι η διαφορά των συγκρούσεων αυτού του τύπου από τις συγκρούσεις που παράγει η σχέση του προύχοντα με τον στρατιωτικό της Πελοποννήσου. Ο Κολοκοτρώνης και ο Ζαΐμης ως αντίπαλοι, παρά το γεγονός ότι τους δίνεται η δυνατότητα της ρήξης και της σύγκρουσης, δεν θα μπορούσαν να επιδοθούν σε τέτοιου τύπου πρακτικές αλληλοεξόντωσης και λεηλασίας.

Οι συγκρούσεις ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες της Πελοποννήσου διενεργούνται προσανατολισμένες στη «διόρθωση» και τη διευθέτηση. Ο παραδοσιακός μηχανισμός ρύθμισης των εμπλοκών παράγει «θεσμοθετημένες αλλαγές» μέσα σε μορφές δράσης, οι οποίες ενσωματώνονται και λειτουργούν σε συγκεκριμένες «συνέχειες», με στόχο την αποκατάσταση της εκάστοτε διαταραγμένης ισορροπίας στο εσωτερικό περιβάλλον της παραδοσιακής κοινωνίας. Η σύγκρουση διενεργείται «διά την διόρθωσιν» της κατάστασης.

Από την άλλη πλευρά, όμως, οι μακρόχρονες συνέπειες της «παραδοσιακής» διευθέτησης «παραδοσιακών» συγκρούσεων μεταξύ «παραδοσιακών» ηγετικών στρωμάτων σε νέα, σύγχρονα δεσμικά πλαίσια, ούτε εκούσιες είναι, ούτε μπορούν να προβλεφθούν από τα εμπλεκόμενα κοινωνικά υποκείμενα. Στην κατεύθυνση αυτή μπορούν να κατανοηθούν και να ερμηνευτούν οι συνεχείς εμπλοκές στις σχέσεις των πελοποννησίων πολιτικών ηγετών και των φορέων της νέας εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της Προσωρινής Διοίκησης. Η νέα αυτή συνθήκη αναγνωρίζεται ως μία μόνιμη εστία κοινωνικών και πολιτικών αναταραχών, καθώς παράγει διαρκώς διακυβεύματα που συγκροτούν νέες αντιπαλότητες, σε όλη τη διάρκεια του 1824. Αυτό που χαρακτηρίζει τη φάση των συγκρούσεων που έχουν καταγραφεί στην ιστοριογραφία ως «πρώτος εμφύλιος πόλεμος», είναι ότι κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων αυτών κυριαρχεί η λογική της παραδοσιακής διευθέτησης και εξισορρόπησης που αποτρέπει την αλληλοεξόντωση των αντιπάλων.

Η λογική αυτή διέπει τη δράση των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της Πελοποννήσου που βρίσκονται στη συγκυρία αυτή σε αντίπαλα πολιτικά μέτωπα. Ωστόσο, οι πρακτικές αυτού του τύπου, ενεργοποιούνται στο πλαίσιο μιας συνθήκης «της νέας πολιτικής τάξης» όπου η μόνη θεμιτή διευθέτηση φαίνεται να συνδέεται με την πλήρη υποταγή του αντιπάλου και/ή τον αποκλεισμό του από το πεδίο αναπαραγωγής της πολιτικής δύναμης και των μηχανισμών εξουσίας. Αυτή η λογική χαρακτηρίζει τις συγκρούσεις που έχουν καταγραφεί στην ιστοριογραφία ως «δεύτερος εμφύλιος πόλεμος».

Όσον αφορά στα γεγονότα της περιόδου, οι εχθροπραξίες στις επαρχίες της Πελοποννήσου συνεχίζονται μέχρις ότου επέλθει οριστική συμφωνία μεταξύ του Κολοκοτρώνη και των εκπροσώπων της Διοίκησης, Ζαΐμη και Λόντου. Στους όρους της συμφωνίας περιλαμβάνονται η παράδοση του Ναυπλίου και η διάλυση των ενόπλων σωμάτων των στρατιωτικών ηγετών της Πελοποννήσου. Η φάση αυτή των συγκρούσεων ολοκληρώνεται με την παραχώρηση αμνηστείας από τη Διοίκηση στους «στασιαστές», η οποία, όμως, συνοδεύεται από μία διάταξη που απαγορεύει τη συμμετοχή των μελών του παλιού Εκτελεστικού στα όργανα της κυβέρνησης.

3. Κεντρική εξουσία και τοπική κοινωνία

α. Το Έθνος και τα «δίκαια» της Πελοποννήσου

Μερικούς μήνες μετά την επικράτηση της Διοίκησης στη σύγκρουση με τους Πελοποννήσιους, νέα πολιτική κρίση εκδηλώνεται, αυτή τη φορά στους κόλπους της νικήτριας πολιτικής παράταξης και η συμμαχία των δυνάμεων που ασκούν την εξουσία στο πλαίσιο της Διοίκησης διασπάται. Στους κόλπους της Διοίκησης ενισχύονται οι Υδραίοι, υποστηριζόμενοι από τον Μαυροκορδάτο και τον Κωλέττη, ενώ παραγκωνίζονται οι Πελοποννήσιοι Ζαΐμης και Λόντος. Οι δύο αυτοί ηγέτες, δυσανεκτούμενοι από τις πολιτικές εξελίξεις, απομακρύνονται σταδιακά από τη Διοίκηση. Ο παραγκωνισμός τους αυτός είναι, βέβαια, το αποτέλεσμα της δυσανεκτικότητας που είχε προκαλέσει η στάση τους στη διάρκεια των συγκρούσεων με τους πολιτικούς αντιπάλους της Διοίκησης, αλλά εντάσσεται σε μία συνολικότερη πολιτική αποκλεισμού των προϋχόντων από το πεδίο της κεντρικής εξουσίας.¹

Απέναντι στη νέα πολιτική κατάσταση που τείνει να διαμορφωθεί, ο Ζαΐμης και ο Λόντος επιχειρούν να επανασυστήσουν τις σχέσεις με τους αντιπάλους της Διοίκησης, τον Κολοκοτρώνη, τους Δεληγιανναίους και τους άλλους πελοποννήσιους ηγέτες που εξακολουθούν να σχεδιάζουν την ανατροπή της. Έτσι λοιπόν, οργανώνεται ένα κοινό, ενιαίο μέτωπο Πελοποννησίων, που εκφράζει την αντίδραση του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου απέναντι στην πολιτική της Διοίκησης. Ενωμένος στη συγκυρία αυτή ο πολιτικός κόσμος (προύχοντες και στρατιωτικοί) της Πελοποννήσου αντιπαρατάσσεται στους φορείς της νέας εξουσίας που στεγάζονται στους κόλπους της Διοίκησης.

Η στρατιωτική δύναμη της Διοίκησης στηρίζεται στους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, οι οποίοι επηρεάζονται από τον Κωλέττη και ακολουθούν τα σχέδιά του. Οι απόπειρες προσεταιρισμού αυτών των οπλαρχηγών από την πλευρά των Πελοποννησίων αποτυγχάνουν, όπως και οι συστάσεις για ουδετερότητα. Η Διοίκηση, έχοντας εξασφαλίσει το δάνειο από την Αγγλία, προσελκύει τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς και τους στρέφει εναντίον των αντιπάλων της.

1. Ενδεικτικά, βλ. Δ. Κατηφόρη, «Τα πολιτικά γεγονότα από τον Ιούλιο ως τον Δεκέμβριο», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 353-355. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Δ', σσ. 476-492. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως*, ό.π., τ. Δ', σσ. 168-172. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σσ. 135-146.

Τον Νοέμβριο του 1824, τα στρατεύματα της Διοίκησης κινούνται προς τις επαρχίες της Πελοποννήσου, όπου διαλύουν τα ένοπλα σώματα που έχουν αντιπαρατάξει ο Κολοκοτρώνης και οι προύχοντες. Οι πολεμικές επιχειρήσεις διεξάγονται για δύο μήνες στο κέντρο της Πελοποννήσου και ολοκληρώνονται με την επικράτηση των Διοικητικών, την καταστροφή των περισσότερων επαρχιών της Πελοποννήσου και, τέλος, την παράδοση των «αποστατών» στη Διοίκηση. Έτσι, οι πολεμικές συγκρούσεις δέτουν τέρμα στη διαμάχη της συγκεντρωτικής εξουσίας με τους παραδοσιακούς ηγέτες της Πελοποννήσου.²

Ας παρακολουθήσουμε πώς γίνονται αντιληπτές, τη στιγμή που διαμορφώνονται, οι εξελίξεις από τους ίδιους τους δρώντες, πώς συστήνονται αντιπαλότητες και προσδιορίζονται οι αντίπαλοι, πώς διατάσσονται στο χώρο οι αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις και πώς ορίζονται και εκφέρονται τα αντικείμενα της πολιτικής διαμάχης στη συγκυρία· ακόμα, πώς, ανάλογα με τις μέριμνες που επιβάλλουν η συγκυρία και η δυναμική των εξελίξεων, μεταβάλλεται και το ίδιο το διακύβευμα της σύγκρουσης.

Ο Ζαΐμης και ο Λόντος αντιλαμβάνονται ότι η πολιτική της Διοίκησης απέναντι στους αντιπάλους της εισάγει στο πολιτικό πεδίο πρακτικές που δεν αντισταδμίζονται από τους παραδοσιακούς μηχανισμούς ρύθμισης στο πλαίσιο των οποίων είχε αποτραπεί, στην προηγούμενη φάση των αντιπαραθέσεων, η ένοπλη σύγκρουση. Οι δύο αυτοί ηγέτες αντιλαμβάνονται, καθώς, μάλιστα, υφίστανται και οι ίδιοι τις συνέπειες της μη συμμόρφωσής τους στις επιταγές της Διοίκησης, ότι στο πλαίσιο αυτού που αποκαλούν κεντρική εξουσία και εθνική Διοίκηση, στην οποία έχουν προσχωρήσει και την υπηρετούν για να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους, διαμορφώνονται πολιτικές και συγκροτούνται πολιτικά σχέδια που αντιβαίνουν ριζικά στις προσδοκίες, τις επιδιώξεις και τις επιλογές τους. Η πολιτική που καλούνται να υπηρετήσουν στρέφεται εναντίον της παραδοσιακής πολιτικής τάξης και υπονομεύει την κοινωνική και πολιτική εξουσία των τοπικών ηγεμόνων της Πελοποννήσου. Με άλλα λόγια, οι δύο αυτοί ηγέτες «βλέπουν» να σχεδιάζεται η ανατροπή των υφιστάμενων όρων κοινωνικής και πολιτικής ηγεμονίας τους στην Πελοπόννησο.

2. Ενδεικτικά, βλ. Δ. Κατηφόρη, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ', σσ. 356-361. Δ. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, ό.π., τ. Δ', σσ. 501-560. Τ. Σταματόπουλος, *Ο εσωτερικός αγώνας*, ό.π., τ. Α', σσ. 416-470. Για τις συγκρούσεις της επανάστασης, βλ. επίσης, Γ. Ασπρέας *Πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, ό.π., τ. Α', σσ. 32-37. D. Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923)*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1984, σσ. 84-87. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο*, ό.π., σσ. 104-108.

Η πολιτική συγκυρία χαρακτηρίζεται από τη ριζική ανακατάταξη των σχέσεων ανάμεσα στους παραδοσιακούς και τους νέους φορείς της εξουσίας και τις αλλαγές στους συσχετισμούς υπέρ της κεντρικής εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης, δημιουργούνται νέα πολιτικά μέτωπα, όπου επαναπροσδιορίζονται οι τακτικές και, κυρίως, οι στρατηγικοί προσανατολισμοί των κοινωνικών και πολιτικών ομάδων που εμπλέκονται στη σύγκρουση. Η δυναμική των εξελίξεων επιβάλλει στις ηγετικές ομάδες της Πελοποννήσου να υποβαθμίσουν παλιές, αλλά και όσες έριδες και αντιπαλότητες ανέδειξε η επανάσταση, να αναζητήσουν τρόπους διευθέτησης των διαφορών τους και να συστήσουν ένα ενιαίο μέτωπο απέναντι στον «κοινό αντίπαλο» που εντοπίζουν στους φορείς της νέας εξουσίας οι οποίοι συγκεντρώνονται στους κόλπους της Διοίκησης.

Ο Α. Δεληγιάννης, σε συνεχή επικοινωνία με τον Ζαΐμη και τον Λόντο, παρουσιάζει την εικόνα της νέας πολιτικής κατάστασης, συνιστώντας τους να δραστηριοποιηθούν και να συμβάλουν με την παρουσία και δράση τους στην ενότητα της πελοποννησιακής ηγεσίας απέναντι στον κοινό αντίπαλο. Ας παρακολουθήσουμε στην αλληλογραφία των πελοποννησίων πολιτικών ηγετών, πώς συστήνονται οι κοινωνικοπολιτικοί και ιδεολογικοί όροι που προσδιορίζουν τη δράση και τη θέση τους στη νέα πολιτική συγκυρία. Θα επιχειρήσουμε, δηλαδή, να ανασυστήσουμε το ιδεολογικό σύμπαν με αναφορά το οποίο αξιολογείται ο ρόλος των ίδιων και του αντιπάλου τους, καθώς επίσης και το πεδίο των αναπαραστάσεων, δια μέσου του οποίου αντιλαμβάνονται τη σύγκρουση και τον αντίπαλο και ορίζουν το αντικείμενο της πολιτικής διαμάχης. Στην επιστολή του, ο Α. Δεληγιάννης κάνει λόγο για τα διακυβεύματα και τις προτεραιότητες της συγκυρίας:

«Αδελφοί εγώ αδελφικώς και ειλικρινώς Σας ωμίλησα περί πολλών πραγμάτων δια τα οποία εκάμναται ανθίστασπν και εδυσπιστούσαται, και τώρα τα βλέπω εμπράκτως, και με φαίνεται ότι δεν δύνασθαι και η Εκλαμπροεξοχότη Σας να αρνηθήται ότι δεν τα έχεται ηπλαφιτά. ημείς παραβλέγαμεν τα πάντα και προ πάντων την φιλοτιμίαν μας δια να παύση ο εμφύλιος πόλεμος, να λάβουν την αναγκαίαν διόρθωσπν τα πράγματα, και να μας μείνη η μόνη φροντίς της σωτηρίας της πατρίδας, και εν ταυτό να μην παραβλέμεται και καταδεχθήται δια να κάμουν ημάς και τους περί ημάς παίγνηον των φυσιμάτων τους οι εναντίοι μας, και κακώς φρονούντες. πολλά είχομεν ομιλημένα, και πολλά διαφορετικά βλέπωμεν ήδη τα πράγματα' αν όμως ειπήται ότι δεν εισακούεσθαι, τραβιχθήται και εννωθήται με ημάς ως και μας το υποσχέθηται, και τότε βλέπει ο καθείς τι γίνεται; και το είναι του' οι αυτού διοικηταί οπού φαντάζωνται ότι βαστούν δυναστικώς τους χαλινούς της διοικήσεως, δεν

ημπορούν με το κονδίλη τους δια να μας κάμουν να μην είμεθα πατριώται και πολίται, αυτό το δικαίωμα, αυτοκράτορες αν γένουν δεν ημπορούν να μας το σηκώσουν' και αφού είμεθα πολίται και τοιούτοι οπού έχωμαι δυσίας χρηματικός και αιματώδεις δι' αυτήν την πατρίδα, δεν ημπορούμαι δια να μείνωμεν αδιάφοροι, να αφήσωμεν τους τοιούτους να κατασπαράττουν την πατρίδα και ημάς ποικιλοτρόπως' ο τρόπος τους αυτός και κατ'εξοχήν του αρχιμανδρίτου και μπάρμπογλη, το αναιδέες και τυραννικόν δε να μας βιάση όλους, να αρχήσουν πάλι τα συνήθαια συνήθει' αυτοί έγιναν ανυπόφοροι και αν είσται αδελφοί και θέλεται να σταθήται εις τα όσα ωμιλήσαμεν, μην πέρνεται τα πράγματα αγήφιστα, αλλά κάμεται εκείνο οπού πρέπει, σταθήται εις τα πράγματα με στήθος και γενναιότητα διότι έχεται συντρόφους πολλούς και καλούς.»³

Ο αρχηγός των Δεληγιανναίων υπενθυμίζει στον «αδελφό» του τον Ζαΐμη με ποιον τρόπο επιβάλλεται να αντιμετωπισθεί η νέα κατάσταση, αφού αποδείχθηκε πλέον ποιος είναι ο πραγματικός «εχθρός» τόσο του ίδιου, όσο και του Ζαΐμη και σε τι αποσκοπεί. Την εποχή αυτή, ο Ζαΐμης, όπως φαίνεται από επιστολή του προς τον Α. Λόντο, φέρεται αποφασισμένος να ενωθεί με τους «αδελφούς» πρώην αντιπάλους του, ώστε από κοινού να κινηθούν ενάντια στη Διοίκηση:

«Σας λέγω ότι ο καιρός είναι κρίσιμος, ο πρόεδρος οποίων φρονημάτων έγινε γνωστός, οι νησιώται δια τα ίδια των τέλη, ότι θέλουν τον μηδενισμόν των εχόντων λόγον και επιτροπήν πελοποννησίων, και τούτο γεωμετρικώς αποδεικνύεται, οι καπιτάνοι, αν και άστατοι και αμέθοδοι εις τας επιχειρήσεις των πάντοτε όμως έχουν κατά νούν, όταν εύρουν αρμόδιον τον καιρόν να εκθρονίσουν την δυναστείαν' και τούτο ουκ αμφίβολον' αναγκαίον λοιπόν εντέχνως οι του αρχοντικού κόμματος ευρισκόμενοι εις τα πράγματα να σύρουν προς εαυτούς οπλισμένας δυνάμεις τας οποίας αι ανάγκαι να αποκαθιστέουν πιστάς.»⁴

3. *Ιστορικόν Αρχεῖον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σσ. 148-9.

4. *Αυτόθι*, τ. Β', σ. 251. Ο Ζαΐμης, σε επιστολή του προς τον Λόντο, αναφέρει ότι οι φόβοι και οι ανησυχίες του από τις πρόσφατες εξελίξεις, τα γεγονότα στην Καρύταινα, στο Ναύπλιο, αλλά και στις διαδικασίες ανάδειξης του νέου κυβερνητικού σχήματος, επαληθεύονται. Οι άνθρωποι, τους οποίους τόσο καιρό υπηρετούσαν, μεθοδεύουν τώρα τη δική τους καταστροφή: «οι κουντουριακοί σκοπεύουν αποφασιστικά εις την εξόντωσιν των δυνατών πελοποννησίων, και επειδή εξ αυτών μόνον ημάς στοχάζονται, μας θέλουν και δια πρώτα θύματα· κάθε αναβολή των εναντίων εις το κακόν επιχειρήσεων, νομίζεται περιττή, και ασύμφορος, περιμένω την απόκρισην των μέτρων όπου θέλει λάβεται και μένω.» *Αυτόθι*, σ. 307.

Ας δούμε, όμως, ποια είναι τα «πράγματα» για τα οποία, ενώ «εδυσπιστούσαν» άλλοτε οι Λόντος και Ζαΐμης, έχουν αρχίσει τώρα να τα συμμαρίζονται. Πρόκειται για τα σχέδια της Διοίκησης που αποσκοπούν στην πλήρη καταστροφή των τοπικών κέντρων εξουσίας και στον αποκλεισμό των ισχυρών παραγόντων του τόπου από το νέο πολιτικό πεδίο. Τα σχέδια αυτά έχουν τεθεί σε εφαρμογή, πριν και κατά τη διάρκεια των γεγονότων της Τρίπολης και της Καρύταινας, όπου η Διοίκηση, προκειμένου να επιβάλει την πολιτική της, φέρεται να αδειεί τα «ομιλημένα». Τα «ομιλημένα» παραπέμπουν στις διαδικασίες της παραδοσιακής διευθέτησης, οι οποίες, στο βαθμό που θα διενεργούνται μεταξύ «αδελφών» Πελοποννησίων, θα επέτρεπαν την αποκλιμάκωση των συγκρούσεων και την «διόρθωση» της κατάστασης. Και βέβαια, δεν θα μπορούσε να φαντασθεί με διαφορετικό τρόπο την «ένωση» που, πάντοτε, υποστήριζε ο πελοποννήσιος προύχοντας.

Με την παραδοσιακή διευθέτηση, οι τοπικές αυθεντίες της Πελοποννήσου επιδιώκουν να διασφαλίσουν τους όρους που θα επιτρέψουν τη διατήρηση και αναπαραγωγή της τοπικής κοινωνικής και πολιτικής τους δύναμης. Μέσα από τη διευθέτηση, τη «διόρθωση», οι τοπικοί ηγέτες θα διαμόρφωναν ευνοϊκούς όρους συμμετοχής στο πεδίο άσκησης και παραγωγής της εξουσίας που οργανώνεται στο πλαίσιο της Διοίκησης και αυτή την τακτική ακολουθούσαν ο Ζαΐμης και ο Λόντος, όταν ήταν, μέχρι πρόσφατα, εκπρόσωποι της Διοίκησης στην Πελοπόννησο.

Η Διοίκηση, όπως δείχνουν τα πράγματα, τείνει να αποβάλει τη λογική της «διόρθωσης» που επέτρεψε στην Τρίπολη την αλληλοεξόντωση των Πελοποννησίων, ανανεώνοντας την πολιτική διαμάχη με τους όρους που επέβαλαν οι τοπικοί ηγέτες. Επιχειρεί, μάλιστα, να επιβληθεί στους αντιπάλους της με τρόπο «δυναστικό», όπως ισχυρίζεται ο Δεληγιάννης. «Δυναστικώς» σημαίνει την ποινικοποίηση των πράξεων εναντίωσης στη Διοίκηση και το γεγονός ότι οι φορείς των «παράνομων» και «αντιπατριωτικών» πράξεων (παρά το γεγονός ότι αργότερα τους παρέχεται αμνηστεία) αποκλείονται από το πολιτικό πεδίο όπου παράγονται, πλέον, οι όροι συμμετοχής τους στην εξουσία.

Η συγκυρία είναι, πλέον, κρίσιμη και για τους Δεληγιανναίους και για τον Ζαΐμη, αλλά και για ολόκληρη την Πελοπόννησο. Και βέβαια, οι εξελίξεις, τα ίδια τα γεγονότα, διαγεύδουν τις προσδοκίες του Ζαΐμη, δεν αντιστοιχούν στις προβλέψεις του και ανατρέπουν τους σχεδιασμούς του. Ο Ζαΐμης είχε την ελπίδα ότι, διευθετώντας με τους παραδοσιακούς τρόπους τη διένεξη και ως εκπρόσωπος της κυβέρνησης, αφ' ενός μεν, θα διασφάλιζε την πολιτική παρουσία των ανδρώπων του τόπου του και, αφ' ετέρου, θα ενίσχυε το δικό του

ρυθμιστικό ρόλο διαμεσολαβώντας τις σχέσεις της Διοίκησης με τα τοπικά κέντρα εξουσίας.

Η διευθέτηση των συγκρούσεων με όρους «διόρθωσης», χωρίς δηλαδή να οδηγούν στην πλήρη κυριαρχία του νικητή και στην πλήρη υποταγή του αντιπάλου/ηττημένου, συμβάλλει στην αποκατάσταση της διαταραχθείσης ισορροπίας, όπως επίσης και στη διαμόρφωση όρων συμμετοχής των ηττημένων στα πολιτικά πράγματα. Στην προοπτική αυτή, ο Ζαΐμης θα είχε τη δυνατότητα να ενισχύσει τη θέση του στο πλαίσιο του κυβερνητικού σχηματισμού, στηριζόμενος όμως στη δύναμη των πελοποννησίων ηγετών που ελέγχουν τα τοπικά κέντρα εξουσίας. Ο Ζαΐμης δεν μπορούσε να εγγράψει στους πολιτικούς του σχεδιασμούς το ενδεχόμενο να του ζητήσει η Διοίκηση τον αφανισμό των αντιπάλων/αδελφών του και τον αποκλεισμό τους από τα πολιτικά πράγματα ή, ακόμα περισσότερο, να σταθμίσει το ενδεχόμενο να καταδιωχθεί και ο ίδιος, όταν δεν συμμορφώθηκε με τις «παράλογες» επιταγές της.

Από την άλλη πλευρά, βέβαια, η Διοίκηση, προκειμένου να διεξέλθει τις αντιδράσεις αυτού του κοινωνικού πεδίου, δεν μπορεί να εφαρμόσει την πολιτική της παρά μόνο μέσα από την ανοικτή σύγκρουση με τους πολιτικούς της αντιπάλους και τη συνακόλουθη πολιτική ή και, κάποιες φορές, τη φυσική τους εξόντωση. Η Διοίκηση διαχειρίζεται τη σύγκρουση εν όψει της πλήρους υποταγής του αντιπάλου και της καθολικής εμπέδωσης της δικής της εξουσίας. Στην πολιτική της Διοίκησης πρωτανεύει η λογική του αποκλεισμού του αντιπάλου από το πεδίο αναπαραγωγής της πολιτικής δύναμης και εξουσίας. Στην κατεύθυνση αυτή, η Διοίκηση, ισχυρή καθώς είναι στη συγκυρία ως διαχειριστής του δανείου, επεξεργάζεται μία στρατηγική εγκαθίδρυσης νέων δεσμών εξουσίας στο πλαίσιο των οποίων η διευθέτηση των πολιτικών συγκρούσεων ανήκει αποκλειστικά στις αρμοδιότητες της Διοίκησης και ανάγεται σε δικές της νομιμοποιητικές αρχές. Στη συνάφεια αυτή προωθούνται πολιτικές ρυθμίσεις που δεν ανταποκρίνονται στους τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων που ακολουθούν οι τοπικοί ηγεμόνες στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Η Διοίκηση, όμως, δεν αναγνωρίζει την κοινωνική και πολιτική ηγεμονία των παραδοσιακών τοπικών παραγόντων και η πολιτική της αποσκοπεί στην καταστράτηγηση των παραδοσιακά κερκτημένων κυριαρχικών αρμοδιοτήτων τους στις επαρχίες.

Η Διοίκηση παρουσιάζεται στη συγκυρία αυτή αδιάλλακτη απέναντι στους Δεληγιανναίους και τον Θ. Κολοκοτρώνη, θέτει όρους και απαιτεί νομιμοφροσύνη, ως μόνη αρμόδια Αρχή που δικαιούται να ορίσει τους όρους και το νόμιμον στις διαδικασίες διευθέτησης των συγκρούσεων. Οι

«στασιαστές», διότι ως τέτοιους αντιμετωπίζει τους αντιπάλους της η Διοίκηση, στο βαθμό που αντιδρούν, αντιστέκονται και δεν υπακούουν στις προσαγές της, υπόκεινται στις συνέπειες των πράξεών τους σύμφωνα με τους όρους που επιβάλλουν η κυριαρχία της εξουσίας και η κατίσχυση των αρχών νομιμοποίησης των πολιτικών πρακτικών.

Η λογική που διέπει την πολιτική της Διοίκησης συνίσταται στην εμπέδωση της πλήρους κυριαρχίας της κεντρικής Αρχής επί των τοπικών κέντρων εξουσίας που παραδοσιακά έχουν συσταθεί και λειτουργούν στην Πελοπόννησο. Προκειμένου να το επιτύχει, διαμορφώνει τους όρους εκείνους που αναιρούν τις συνθήκες αναπαραγωγής της κυριαρχίας των τοπικών ηγεμόνων. Στο πλαίσιο του πολιτικού αυτού σχεδιασμού πρυτανεύει η υπονόμευση της δύναμης των τοπικών πολιτικών και στρατιωτικών ηγετών, οι οποίοι στηρίζουν την κυριαρχία τους στη δύναμη και το κύρος που τους εξασφαλίζει ο έλεγχος των επαρχιών. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια πολιτική εμπέδωσης/επιβολής αυτού που είχε συσταθεί/κατισχύσει στο δεσμικό επίπεδο από τον καιρό της δεύτερης εθνοσυνέλευσης, δηλαδή της πολιτικής αδρανοποίησης των τοπικών κέντρων εξουσίας και της υπαγωγής τους σε ένα νέο συγκεντρωτικό και πλήρως ελεγχόμενο από την Διοίκηση διοικητικό οργανόγραμμα. Αυτός είναι, άλλωστε, ο «δυναστικός» τρόπος με τον οποίο «φαντάζεται», σύμφωνα με τον Α. Δεληγιάννη, η Διοίκηση ότι θα υποτάξει στη δική της «θέληση» τις ηγετικές κοινωνικές ομάδες της Πελοποννήσου, επιβάλλοντας μία «ένωση», όπως δεν θα μπορούσε ποτέ να τη φαντασθεί ο Ζαΐμης.

Εν όψει του κινδύνου που διαφαίνεται στον πολιτικό ορίζοντα, και παρά τις συνεχείς προσπάθειες των Ζαΐμη και Λόντου που δεν καρποφορούν («εισακούονται») να χαριστούν οι ποινές που έχουν επιβληθεί στους στασιαστές και να διευθετηθεί με τον παραδοσιακό τρόπο η εμπλοκή στις σχέσεις Πελοποννησίων και Διοίκησης, ο Α. Δεληγιάννης, στην παραπάνω επιστολή, καλεί τους «αδελφούς» πελοποννήσιους να «τραβηχθούν» από την υπηρεσία της Διοίκησης. Καλεί επίσης τις πολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις της Πελοποννήσου να ενωθούν, να συσπειρωθούν, ώστε να αντιμετωπίσουν από κοινού την «τυραννική» και «αναιδή» πολιτική της.

Η Διοίκηση, στην αντίληψη των τοπικών ηγετών, δεν έχει κανένα δικαίωμα να εμποδίζει τους παραδοσιακούς τοπικούς ηγεμόνες να συμμετάσχουν στη διαχείριση και άσκηση της εξουσίας. Η πολιτική της φανερώνει το «τυραννικό» και «αναιδές» φρόνημα των νέων φορέων της εξουσίας. Το «αναιδές» του τρόπου διευθέτησης που επιβάλλει η Διοίκηση, συνίσταται στο ότι οι νέοι φορείς της εξουσίας δεν επιδεικνύουν τον

προσήκοντα σεβασμό προς τις παραδοσιακές ηγεσίες του τόπου, τους ανθρώπους με το κύρος και την υπόληψη στον τόπο, οι οποίοι έχουν «δυσιάσει» τις περιουσίες και την ίδια τους τη ζωή για την πατρίδα. Η ίδια η παραδοσιακή κοινωνική και πολιτική τάξη συνιστά, πλέον, «δίκαιο» στην επαναστατημένη Πελοπόννησο. Ενέργειες όπως αυτή της Διοίκησης παραβιάζουν κάθε έννοια «δικαίου», αν και θεμελιώνονται, όπως ισχυρίζεται η εξουσία, σε νόμους («δεν μπορούν με το κονδύλη τους να μας κάμουν να μην είμεθα πατριώτες και πολίται, αυτό το δικαίωμα αυτοκράτορες αν γένουν δεν μπορούν να μας το σπκώσουν»). Οι ενέργειες της Διοίκησης συνιστούν, πρώτα απ' όλα, προσβολή και, κατά συνέπεια, απαιτούν δυναμική απάντηση. Πρόκειται για υπόθεση που αφορά, κατ'εξοχήν, την ηγεσία του τόπου, η ύπαρξη της οποίας συνδέεται άρρηκτα με την ύπαρξη της «πατρίδας». Άρα, πρόκειται για υπόθεση της πατρίδας. Το μέτωπο που προτίθεται να συγκροτηθεί είναι «πατριωτικό» («έχωμαι δυσίας χρηματικός και αιματώδεις δι'αυτήν την πατρίδα, δεν μπορούμαι δια να μείνωμεν αδιάφοροι, να αφήσωμεν τους τοιούτους να κατασπαράττουν την πατρίδα και ημάς»).

Με τους όρους αυτούς προσδιορίζεται η εμπλοκή των Πελοποννησίων στις συγκρούσεις της συγκυρίας και έτσι οριοθετούνται τα διακυβεύματά της. Ως παραδοσιακή ηγετική δύναμη, οι πελοποννήσιοι προύχοντες ταυτίζονται με το μέγιστο διακύβευμα, την υπόθεση του αγώνα και την ύπαρξη της «πατρίδας», ενώ ταυτόχρονα ταυτίζουν αυτό το διακύβευμα με τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους, την κοινότητα συμφερόντων της παραδοσιακής προυχοντικής ηγεσίας της Πελοποννήσου. Έτσι, εάν χαθούν οι προύχοντες, χάνεται και η πατρίδα («κατασπαράττεται»), εάν προβάλλουν αντίσταση και διασωθούν οι προύχοντες, διασώζεται επίσης η πατρίδα και η συνθήκη αυτή αιτιολογεί, εξορθολογίζει και νομιμοποιεί τη δράση που αναλαμβάνουν οι τοπικοί ηγεμόνες ενάντια στη Διοίκηση.

Με τους όρους που προσδιορίζεται το αντικείμενο της διαμάχης, δεν είναι οι πελοποννήσιοι προύχοντες —ως μια ιδιαίτερη, «μερική», κοινωνική ομάδα— που αντιδρούν απέναντι σε μια πολιτική η οποία πλήττει τα συμφέροντά τους, αλλά ολόκληρη η Πελοπόννησος («πολεμικοί, πολιτικοί και κληρικοί», «οι λαοί»), το σύνολο των ανθρώπων των τόπων που αποτελούν την πατρίδα. Οι προύχοντες ηγούνται μιας κίνησης προάσπισης των καθολικών δικαίων και των «αδελφών» τους, της κληρονομιάς που τους έχουν αφήσει οι πρόγονοί τους και της κοινωνικής τάξης που ακολουθεί την προνοιακή βούληση, όχι πλέον απέναντι στον οθωμανό κατακτητή, αλλά απέναντι σε ένα νέο «τύραννο» που αναδείχθηκε μόλις διαρρήχθηκαν τα δεσμά των οθωμανών. Η Διοίκηση, πλέον, επέχει θέση καθολικού «εχθρού», όπως, άλλοτε, ο αλλόθρησκος κατακτητής και η συνθήκη αυτή καθιστά την επανάσταση του

γένους πόλεμο σε δύο μέτωπα: ένα απέναντι στην αλλόθρησκη και ένα απέναντι στην ομόθρησκη Διοίκηση.

Σύμφωνα με τους πελοποννήσιους ηγέτες, η ευθύνη για τις καταστροφές που προκαλούνται από την ένοπλη σύγκρουση και την αλληλοεξόντωση των επαναστατημένων, βαρύνει αποκλειστικά τη Διοίκηση. Ο «αδελφοκτόνος» πόλεμος αποδίδεται στο «αναιδές» και «τυραννικό» φρόνημα των φορέων της νέας εξουσίας («θε να μας βιάση όλους να αρχήσουν τα συνήθαια συνήθει») που παραβιάζει κεκτημένα, αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα της ηγεσίας του τόπου. Οι άνθρωποι της Διοίκησης, ξένοι προς τον τόπο, δεν έχουν το φρόνημα μιας υπεύθυνης και σώφρονος ηγεσίας. Οι αντίπαλοι των Πελοποννησίων από «αδελφοί»/πατριώτες», μετασχηματίζονται στη σύγκρουση σε «ξένους»/εχθρούς που επιδιώκουν την εξόντωση «αδελφών» και ως τέτοιοι επιβάλλεται να αντιμετωπισθούν.

Επιβάλλεται, λοιπόν, να ενωθούν οι Πελοποννήσιοι, προκειμένου να υπερασπίσουν την «πατρίδα» και τα «δικαία» τους από αυτούς που φέρονται ως «εχθροί» της πατρίδας και των δικαίων της. Μέρος αυτού που προσδιορίζουν ως «πατρίδα», είναι, για τον Ζαΐμη και για τους πελοποννήσιους προύχοντες, και οι «καπιτάνοι». Η Διοίκηση αντιπροσωπεύει τον «κοινό εχθρό» προυχόντων και στρατιωτικών αρχηγών. Οι «άρχοντες και οι καπιτάνοι» είναι, πριν και πάνω απ' όλα, αδελφοί/πατριώτες, αφού έχουν να υπερασπίσουν τα ίδια δίκαια και τον ίδιο τόπο.

Προκειμένου να υλοποιηθεί η πολιτική της Διοίκησης, προϋποθέτει την ανατροπή ενός κόσμου, μέρος του οποίου αποτελούν βεβαίως οι προύχοντες, αλλά και ο Κολοκοτρώνης, όπως και οι άλλοι στρατιωτικοί της Πελοποννήσου. Συνεπώς, η πολιτική της Διοίκησης που στρέφεται ενάντια στις τοπικές σχέσεις εξουσίας στην Πελοπόννησο, στρέφεται ταυτόχρονα και εναντίον του Κολοκοτρώνη και των άλλων στρατιωτικών ηγετών. Η πολιτική αυτή προσβάλλει τις ίδιες τις αρχές του κοινωνικού συστήματος σχέσεων και δεσμών εξουσίας που επιτρέπει στους αρχηγούς των όπλων να αναρριχηθούν, μέσα από τον πόλεμο, στην κοινωνική και πολιτική ιεραρχία της τοπικής κοινωνίας. Στη νέα ιστορική συγκυρία, και με την αναγνώριση της ικανότητας και της προσφοράς τους στον πόλεμο, οι πελοποννήσιοι στρατιωτικοί ηγέτες έχουν αποκτήσει κύρος και πολιτική δύναμη που τους επιτρέπουν να ενισχύσουν τη θέση τους στο σύστημα των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και να διεκδικήσουν μερίδιο στην άσκηση της εξουσίας στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας, να διεκδικήσουν, δηλαδή, και να διαπραγματευθούν με διαφορετικούς όρους τη συμμετοχή τους στην εξουσία.

Η νέα ταυτότητα που παράγεται στη συνάφεια αυτή των συγκρούσεων, δημιουργείται με αναφορά την τοπικότητα, ο Ζαΐμης και ο Κολοκοτρώνης στη συνάφεια αυτή προσδιορίζονται ως Πελοποννήσιοι. Το πλαίσιο αναφοράς και τα κανονιστικά πρότυπα της δράσης τους, ο κόσμος δηλαδή στον οποίο αναγνωρίζουν και αποδίδουν ρόλους στον εαυτό τους και τον άλλο, είναι ο κόσμος στον οποίο δεμελιώνονται οι δεσμοί, οι ιεραρχίες και οι αξίες της τοπικής κοινωνίας. Με βάση αυτό το φρόνημα καλούνται να υπηρετήσουν την πατρίδα τους και να υπερασπισθούν τα «δίκαιά» της απέναντι στους εχθρούς της. Αυτό που διακυβεύεται στη συγκυρία δεν είναι ο προσδιορισμός των σχέσεων ανάμεσα στις παραδοσιακές αυθεντίες της Πελοποννήσου και τους ανερχόμενους στρατιωτικούς αρχηγούς, αλλά το ίδιο το σύστημα σχέσεων και δεσμών εξουσίας στο οποίο στηρίζεται η κυριαρχία των τοπικών ηγεμόνων, προυχόντων και στρατιωτικών. Προύχοντες και στρατιωτικοί εμπλέκονται στη σύγκρουση στη συνάφεια αυτή, ως εκπρόσωποι της κοινής πατρίδας, υπερασπιστές καθολικών συμφερόντων, υπερασπιστές του «δικαίου» ενάντια στο «άδικο».

β. Ρουμελιώτες στην Πελοπόννησο. Ο ένοπλος στον «ξένο» τόπο

Είπαμε ότι η στρατιωτική δύναμη της Διοίκησης αποτελείται από Ρουμελιώτες και Σουλιώτες οπλαρχηγούς που επηρεάζονται από τον Κωλέττη. Οι οπλαρχηγοί αυτοί διατάσσονται από τη Διοίκηση να εισβάλουν στην Πελοπόννησο, προκειμένου «να στερεωθούν οι νόμοι» και να κατασταλεί το κίνημα των «αντιδιοικητών». Σε επιστολή που απευθύνουν ο Α. Δεληγιάννης και ο Θ. Κολοκοτρώνης προς τους οπλαρχηγούς της Ρούμελης, που ετοιμάζονται να εισβάλουν στην Πελοπόννησο, συνιστούν να μην κινηθούν εναντίον της Πελοποννήσου και να «παραμείνουν αδιάφοροι» σε μία διαμάχη που δεν είναι δική τους υπόθεση:

«Ημείς, έχομεν δικαιώματα και συμφέροντα της πατρίδος μας Πελοποννήσου, και εκινήθημεν εναντίον της τυραννίας μερικών ατόμων. και επειδή είμεθα πατριώται δεν επιθυμούμεν να κινηθώμεν μεταξύ μας εις εμφύλιον πόλεμον. Όθεν, αν είσθε Έλληνες και πατριώται δεν πρέπει ν'ανακατωθήτε εις τα της Πελοποννήσου πράγματα, αλλά να σταθήτε αδιάφοροι, και αν έχετε κανέν δίκαιον, θέλει το λάβετε εν καιρώ τω δέοντι. ειδέ και θελήσετε ν'ανακατωθήτε εις τα της Πελοποννήσου πράγματά μας, ό,τι σας ακολουθήσει, όγεσθε και ημείς μένομεν ανεύθυνοι.»⁵

Εν όψει της σύγκρουσης με τη Διοίκηση, οι πελοποννήσιοι ηγέτες, στρατιωτικοί και προύχοντες, επιχειρούν να κρατήσουν σε ουδέτερη θέση τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, γνωρίζοντας βέβαια ότι η Διοίκηση σκοπεύει να στηριχθεί στη δύναμή τους. Ιδιαίτερα μάλιστα σε μία περίοδο που η Διοίκηση, έχοντας εξασφαλίσει τη πρώτη δόση του δανείου και αναμένοντας τη δεύτερη, έχει δυνατότητες στρατολόγησης των ρουμελιωτών.

Οι Θ. Κολοκοτρώνης και Α. Δεληγιάννης απευθύνονται προς τους Ρουμελιώτες και τους προτρέπουν να μην «ανακατωθούν», υπενθυμίζοντάς τους ότι η υπόθεση αυτή δεν τους αφορά. Τα «πράγματα» της Πελοποννήσου, δηλαδή τα «συμφέροντα» και τα «δικαιώματα» επί του τόπου, ανήκουν στους ανθρώπους του και οι Ρουμελιώτες δεν έχουν λόγο/δικαίωμα επί αυτών. Με άλλα λόγια, οι Πελοποννήσιοι, απευθυνόμενοι στους Ρουμελιώτες τους υπενθυμίζουν ότι η Πελοπόννησος συνιστά τον δικό τους κυριαρχικό χώρο και όσα συμβαίνουν στο χώρο αυτό, αφορούν αποκλειστικά τους ίδιους. Αυτοί

5. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τ. Β', σ. 153-4.

είναι οι αποκλειστικοί κύριοι του χώρου, οι αρμόδιοι να ορίζουν τα δικαιώματα και τα συμφέροντά του, και τώρα αναλαμβάνουν να τα προστατεύσουν από την απειλή που αντιπροσωπεύει η Διοίκηση.

Ως μοναδικοί κυρίαρχοι στο χώρο, οι Πελοποννήσιοι κρίνουν ότι στη συγκυρία αυτή επιβάλλεται να «κινηθώσιν» ενάντια στον «τύραννο» για να υπερασπισθούν τα «πράγματά» τους. Διότι τα «πράγματα» της Πελοποννήσου αποτελούν δικά τους πράγματα και απαραβίαστα κεκτημένα. Η εξουσία επί του τόπου συνιστά αποκλειστικό, «φυσικό» τους δικαίωμα, που δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση και δεν παραχωρείται. Η συνθήκη αυτή ορίζει το «δίκαιο» των Πελοποννησίων. Στην αντίληψη του Πελοποννήσιου, ο ρουμελιώτης οπλαρχηγός, οφείλει να παραμείνει στον τόπο του, όπου είναι αυτός ο κυρίαρχος. Οφείλει να μην εμπλέκεται σε υποθέσεις που δεν ανήκουν στις αρμοδιότητές του, που δεν συστήνουν δικό του «δίκαιο». Οι Πελοποννήσιοι δεν έχουν τίποτε να χωρίσουν με τους Ρουμελιώτες, στο βαθμό που ο ένας δεν εμπλέκεται στις υποθέσεις του άλλου, που δεν παραβιάζει τα «δίκαια» του άλλου και παραμένει στον τόπο του. Οι Ρουμελιώτες δεν έχουν να διεκδικήσουν «δίκαια» στην Πελοπόννησο, όπως και οι Πελοποννήσιοι δεν έχουν να διεκδικήσουν «δίκαια» στη Ρούμελη, καθώς πρόκειται, μάλιστα, για πατριώτες/αδελφούς, όπως αποκαλούν τους οπλαρχηγούς οι πελοποννήσιοι προύχοντες. Είναι αδέλφια (ομόδρησκο, κοινότητα αίματος) που δεν έχουν να χωρίσουν τίποτε μεταξύ τους, αφού ο ένας είναι «εδώ», ο άλλος «εκεί» και ο καθένας κυρίαρχος στον τόπο του.

Στη συγκυρία αυτή, οι Πελοποννήσιοι δεν φέρονται διατεθειμένοι να ανοίξουν νέο μέτωπο σύγκρουσης με τους οπλαρχηγούς, από τη στιγμή μάλιστα που δεν υφίσταται, κατά τη γνώμη τους, αντικείμενο διαμάχης. Το γεγονός ότι οι Πελοποννήσιοι, υπερασπίζοντας τα συμφέροντα της πατρίδας τους, βρίσκονται αντιμέτωποι «μερικών ατόμων» που επιχειρούν να σφετερισθούν τα δικαιώματά τους, δεν σημαίνει ότι θεωρούν αντιπάλους τους και τους Ρουμελιώτες. Ο Ρουμελιώτης, εφόσον είναι αμέτοχος και παραμένει στον τόπο του δεν συνιστά αντίπαλο για τον Πελοποννήσιο.

Οι πελοποννήσιοι ηγέτες, απευθυνόμενοι στους οπλαρχηγούς ως Πελοποννήσιοι σε Ρουμελιώτες και αποδίδοντάς τους θέσεις και ρόλους που αναφέρονται στην οργάνωση και τη λειτουργία της κατακτημένης κοινωνίας, δεν αντιλαμβάνονται πώς μπορεί να εμπλακούν οι αδελφοί/οπλαρχηγοί σε μία υπόθεση, όπου δεν διακυβεύονται δικά τους «πράγματα», δηλαδή, συμφέροντα και δικαιώματα του τόπου τους. Εξάλλου, επειδή ακριβώς Πελοποννήσιοι και Ρουμελιώτες είναι «πατριώτες»/«αδελφοί», οι σχέσεις τους δεν μπορεί να οδηγούν στην αλληλοεξόντωση. Και οι μεν και οι δε, ως

«πατριώτες»/«αδελφοί», οφείλουν να υπερασπίζονται τα συμφέροντά τους ενάντια σε όσους τα επιβουλεύονται και, βέβαια, να μην εμπλέκονται στην αδελφοκτόνο διαμάχη που είναι καταστροφική και για τους δύο, αλλά και, κυρίως, για την ίδια την πατρίδα.

Πολιτικές πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές, όπως αυτές που μνημονεύονται στις επιστολές των πελοποννησίων ηγετών προς τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, παραπέμπουν σε μια μακρά πολιτική παράδοση και πραγματικότητα. Αναφέρονται στις αρχές με βάση τις οποίες οργανώνεται και ασκείται η πολιτική στα τοπικά κέντρα εξουσίας στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας. Οι όροι συγκρότησης των σχέσεων εξουσίας αλλά και οι συγκρούσεις που εκδηλώνονται στην Πελοπόννησο στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας, αποτελούν υπόθεση που αφορά στις ηγετικές ομάδες που ασκούν την πολιτική και διαχειρίζονται την εξουσία στην επαναστατημένη Πελοπόννησο και στις σχέσεις τους με την οθωμανική Διοίκηση. Αφορούν, εν προκειμένω, τον Ζαΐμη, τον Λόντο, τους Δεληγιανναίους, τον Μαυρομιχάλη, χωρίς να αφορούν ουδόλως τον Καραϊσκάκη ή τον Ράγκο. Στην ίδια συνάφεια, οι σχέσεις εξουσίας και οι διενέξεις που αφορούν στο αρματολίκι των Αγράφων, συνιστούν υπόθεση του Καραϊσκάκη και του Ράγκου, χωρίς να αφορούν ουδόλως τους πελοποννήσιους προύχοντες ή τον Θ. Κολοκοτρώνη. Οι προύχοντες της Πελοποννήσου είναι «εδώ», οι ρουμελιώτες οπλαρχηγοί είναι «εκεί», ο καδένας κυρίαρχος στον τόπο του και όλοι μαζί οι «αδελφοί/πατριώτες» στην επανάσταση ενάντια στον αλλόθρησκο κατακτητή.

Όμως, στις συνομιλίες των ανθρώπων αυτών, μνημονεύεται μια κατάσταση που χαρακτηρίζει διαφορετικές ιστορικοκοινωνικές συνθήκες από αυτήν που συγκροτείται στη συγκυρία της επανάστασης. Η κατάσταση που ανακαλείται παραπέμπει στην κατάκτηση και τις λειτουργίες του οθωμανικού κράτους. Μόνο που στη συγκυρία της επανάστασης οι οργανωτικές αρχές της κατάκτησης αναιρούνται, καθώς, από τα πρώτα χρόνια της εξέγερσης, επιδιώκεται η εγκαθίδρυση πολιτικών δεσμών και μηχανισμών, η σύσταση κεντρικής εξουσίας που στοχεύει στη συγκέντρωση της εξουσίας και στην ενοποίηση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, στο πλαίσιο των νέων προβλημάτων που θέτει η αποδέσμευση από το καθεστώς της κατάκτησης και η προοπτική εγκαθίδρυσης εθνικού κράτους.

Ο Ν. Σπυλιάδης, που αναπαράγει στα Απομνημονεύματά του την επιστολή των Πελοποννησίων προς τους Ρουμελιώτες, αντιμετωπίζει διαφορετικά την εισβολή, καθώς αντιλαμβάνεται ότι οι άνθρωποι στους οποίους απευθύνεται ο Λόντος, συνιστούν ιδιάζοντα στρώματα στρατιωτικών που αναδεικνύονται

στην κλίμακα της πολιτικής και κοινωνικής ιεραρχίας προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στην κεντρική Διοίκηση. Ο Ν. Σπηλιάδης, παρά το γεγονός ότι δεν κρύβει στα Απομνημονεύματά του την εκτίμησή του προς τον Θ. Κολοκοτρώνη, φέρεται ως εκφραστής των νέων πολιτικών αντιλήψεων περί πολιτικής ενοποίησης του χώρου, υποστηρικτής των νέων σχέσεων και δεσμών εξουσίας που συστήνονται στον ελλαδικό χώρο. Ο Ν. Σπηλιάδης είναι Πελοποννήσιος, οι απόψεις του όμως προσδιορίζονται από τον ρόλο που επιφυλάσσει για τον εαυτό του ως «Homme d'Etat»:

«Η Πελοπόννησος είναι πατρίς και των άλλων Ελλήνων, και διαταχθέντες οι Ρουμελιώται, θα κινηθώσι καλώς ή κακώς ποιούντες ως επομένως θα φανή, κατά των επαράντων όπλα κατά της Κυβερνήσεως.»⁶

Στις εκκλήσεις των Πελοποννησίων προς τους Ρουμελιώτες, το πολιτικό επιχείρημα οργανώνεται με αναφορά τη νομιμοποιητική συνθήκη που διέπει τη νέα πραγματικότητα και εκφέρεται με τους όρους της πολιτικής συγκυρίας. Ωστόσο, ο λόγος των Πελοποννησίων διέπεται από ιδεολογικές και νοοτροπικές σταθερές, που παραπέμπουν στον παραδοσιακό πολιτικό πολιτισμό και στους ιδιαίτερους όρους προσαρμογής του στη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Η πολιτική ταυτότητα προσδιορίζεται με αναφορά τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις (Πελοποννήσιος/Ρουμελιώτης), που στην προσαρμογή του παραδοσιακού πολιτικού πολιτισμού στη νέα συνάφεια δεν παράγουν όρους αντίθεσης/σύγκρουσης και δεν προσδιορίζουν το αντικείμενο πολιτικής διαμάχης.

Ο Ανδρέας Λόντος, όταν κλιμακώνονται οι συγκρούσεις των Πελοποννησίων με τη Διοίκηση και οι Ρουμελιώτες εισβάλλουν στην επαρχία του, απευθύνει δραματική έκκληση προς τους «αδελφούς» Κ. Τζαβέλλα, Γ. Καραϊσκάκη και Λ. Βέικο:

«Δεν ελπίζω ποτέ ότι ήλθατε να μου χαλάσετε το σπήτι και τους συγγενείς και τους γειτόνους μου. από φήμης όμως ακούω ότι εδιωρισθήκατε από εκείνους οπού είναι εις το Ανάπλι και ζητούν να κρατούν με βίαν το τιμόνι της Διοικήσεως δια όλον τον καιρόν, εις καιρόν οπού ο νόμος μάς λέγει να αλλάξουν οι Διοικηταί εις διωρισμένους καιρούς, και αυτοί θέλουν να το βαστάζουν με το στανιό, και να μας χαλάσουν και τα σπήτια, και να μας επιβουλεύδουν την ζωήν (...) σας επρόσταζαν δια να απεράσετε εις Βοστίτζαν, δια να πειράζετε το σπήτι μου και τους γειτόνους μου, δια να σφιχτώ εγώ να γυρίσω πίσω. Αν τούτο είναι αληθινό, αδέλφια μου, και είναι τέτοιος ο κόσμος και τα

6. Αυτόθι, τ. Β', σσ. 153-4.

παλληκάρια, χάρισμά σας και το σπήτι μου και οι ανδρώποι μου και οι γείτονές μου, εγώ πίσω δεν γυρίζω. επειδή δέκα σπήτια οπού απ'αρχής ευρεθήκαμεν στον Μοριά και έτρωγεν ο κόσμος γωμί, και εντόπιοι και ξένοι, είμεθα αποφασισμένοι ή να γέννη η εθνική συνέλευσις να μαζωχθούμεν όλοι εις μιαν μεριάν δια να φανή το καλόν και το κακόν, το δίκαιον και το άδικον (...) ή έχομεν απόφασιν να αποδάνωμεν με το τουφέκι μας στο χέρι, και σπολάπη σ'εκείνους οπού τους παντυχαίνομεν φίλους. Αν μου ειπήτε ότι αγαπάτε περισσότερο τα συμφέροντα της Πατρίδος από τους φίλους, και εγώ είμαι ένας οπού τα αγαπώ τα συμφέροντα του έθνους περισσότερο από τους φίλους. όμως πρέπει να εξετάζωμεν τα πράγματα να καταλαμβάνωμεν τα συμφέροντα της πατρίδος και τότε να κινούμεθα. Αν εκαταλάβετε αδέρφια ότι τα συμφέροντα της πατρίδος τα αγαπά περισσότερο ο Παπά Φλέσσας και ο Κωλέττης από εμένα, χαλάστε μου το σπήτι και δεν με πονεί τίποτε. καλήτερα να μου το χαλάσετε η αφεντιά σας οπού σας έχω φίλους και τους περισσότερους συντρόφους, δια να λάβετε την τιμήν του κόσμου, παρά να μου το χαλάσουν οι ξένοι (...) δεν έπρεπε να μου κάμετε εμένα αυτήν την εντροπήν, να μου πάρετε ταις πλάταις και να εβγήτε εις την Βοστίτζαν οπού ήτον σπήτι σας, επειδή και τώρα, δια καλόν να ήλθατε, θα ηπούνε ο κόσμος ότι ο Κίτζος Τζαβέλας, ο Καραϊσκάκης και ο Λάμπρος Βείκος εβγήκαν εις Βοστίτζαν δια να βαρέσουν τον Ανδρέα (...) Καπιταναίοι και συντρόφοι, αν είσθε παλληκάρια, το σπήτι μου πειράζετέ το αν σας πάρη το κακόν' τους γειτόνους μου μη τους πειράζετε και μου κάνετε εντροπήν, γιατί έχομεν γωμί φαγωμένον αντάμα και δεν σας πέφτει εις το ίρντζι.»⁷

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν εδώ οι όροι συγκρότησης του ιδεολογικοπολιτικού πεδίου, όπου ανάγει ο Λόντος τις σχέσεις Πελοποννησίων και Ρουμελιωτών, προκειμένου να κατορθώσει να διαχειριστεί την κατάσταση. Οι σχέσεις του Λόντου με τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς στη συγκυρία αυτή, προσδιορίζονται από τον πελοποννήσιο προύχοντα με όρους τοπικότητας, με την επίκληση στις μορφές αλληλεγγυότητας που διέπουν τους συγγενικούς δεσμούς της τοπικής κοινωνίας. Οι οπλαρχηγοί και οι προύχοντες, Ρουμελιώτες και Πελοποννήσιοι, πολεμιστές όλοι στη συγκυρία, φέρονται ως «αδέρφια» και μεταξύ «αδελφών» πρέπει να αποτρέπεται η ένοπλη σύγκρουση.

Με όρους τοπικότητας, δηλαδή στη λογική του «τα δικά μας δικά μας και τα δικά σας δικά σας», δεν υφίστανται λόγοι που να δικαιολογούν τη

7. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Γ', σσ. 429-430.

σύγκρουση και τη βία που προωθεί η Διοίκηση. Το διακύβευμα παύει να υφίσταται όταν ισχύσουν οι αρχές λογισμού που διέπουν τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και δεσμούς της παραδοσιακής κοινωνίας, κοινότητα αίματος/εντοπιότητα, όπως τις επικαλείται ο Λόντος. Στη συνάφεια αυτή, ο Λόντος παρεμβαίνει στην εξέλιξη των γεγονότων για να προκαταλάβει και, στη συνέχεια, να διαμορφώσει τους προσανατολισμούς της δράσης των αντιπάλων του στη συγκυρία της σύγκρουσης με τη Διοίκηση. Η συνθήκη που προβάλλει συνιστά ένα δεσμευτικό πλαίσιο για τη στάση των οπλαρχηγών απέναντι στους αντιπάλους τους που, στην προκειμένη περίπτωση, δεν θεωρούνται «ξένοι», αλλά «συγγενείς/αδελφοί», γεγονός που επιβάλλει ειρηνικές πρακτικές διευθέτησης των εμπλοκών.

Με βάση τη λογική αυτή, ο Λόντος κρίνει ότι η εισβολή των «αδελφών» ενόπλων στην επαρχία του για να του «πάρουν ταις πλάταις» και να τον εμποδίσουν να κινηθεί απερίσπαστος ενάντια στη Διοίκηση, καθώς υπαγορεύεται από τους αντιπάλους του («σας επρόσταξαν»), δεν έχει περιθώρια (αιτιολογικά και νομιμοποιητικά) να πραγματοποιηθεί. Τέτοιου τύπου πρακτικές δεν συνάδουν με το πολεμικό φρόνημα («παλληκάρια») που χαρακτηρίζει τους Ρουμελιώτες, είναι αντίθετες προς τους κανόνες και τις αρχές που διέπουν τις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και αξίες.

Στην εικόνα της σύγκρουσης που προβάλλει ο Α. Λόντος, το να επιτεθεί κανείς από «ταις πλάταις» στον αντίπαλο και, μάλιστα, επωφελούμενος της απουσίας του, να βλάψει τα «αδύναμα και απροστάτευτα μέρη» («δια να πειράζετε το σπῆτι μου και τους γειτόνους μου»), συνιστά τη μέγιστη απαξία. Η σύγκρουση θα πρέπει να διεξάγεται με ίσους όρους, ο ισχυρός προς τον ισχυρό, χωρίς την εμπλοκή και τη χρησιμοποίηση των αδυνάμων, προκειμένου να καμφθεί ο αντίπαλος. Η κατάσταση αυτή «κάνει εντροπή».⁸

Σε τι συνίσταται όμως αυτή η «εντροπή»; Ο Λόντος είναι προύχοντας και έχει την ευθύνη των ανθρώπων και των συμφερόντων της επαρχίας του. Ως προύχοντας, οφείλει να προστατεύει τους ανθρώπους του και να διασφαλίζει τα συμφέροντά τους. Να επιβεβαιώνει, δηλαδή, έμπρακτα την κυριαρχική/προστατευτική ικανότητα που του παρέχει η θέση του ως «κεφαλή» της κοινότητας. Και βέβαια, ο πολιτικός αυτός λογισμός είναι γνώριμος, οικείος στον ένοπλο προς τον οποίο απευθύνεται και ζητά ανταπόκριση. Διότι και ο οπλαρχηγός ανήκει στον ίδιο πολιτικό πολιτισμό, συμμερίζεται τις μέριμνες του προύχοντα, γιατί, αντίστοιχες μέριμνες έχει κι αυτός για τον χώρο που ασκεί τα κυριαρχικά του δικαιώματα.

8. Πρβλ. Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., σ. 189 κ.ε.

Μια ενδεχόμενη εισβολή, στην οποία ο προύχοντας δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει, εκδέεται ανεπανόρθωτα τον Λόντο απέναντι στους ανθρώπους που εξουσιάζει/προστατεύει. Δείχνει ότι ο προύχοντας δεν έχει τη δυνατότητα να προστατεύει τα του χώρου του και, άρα, δεν του αξίζει να είναι προύχοντας. Ο Λόντος επιχειρεί να προστατεύσει το χώρο του και, ταυτόχρονα, να προφυλάξει τη δέση και το κύρος του στην επαρχία. Αντιμετωπίζει τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς ως προύχοντας, απαιτώντας να του συμπεριφερθούν και αυτοί ως προύχοντα. («δέκα σπήτια οπού απ' αρχής ευρεθήκαμεν στο Μοριά και έτρωγεν ο κόσμος υωμί, και εντόπιοι και ζένοι»).

Η έκκληση του προύχοντα στοχεύει στο φρόνημα των αντιπάλων, ανακαλώντας τις αξίες και τις αρχές στη βάση των οποίων συστήνονται οι τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις («καλύτερα να μου το χαλάσετε το σπήτι η αφεντιά σας οπού σας έχω φίλους και συντρόφους, παρά οι ζένοι»). Πρόκειται για το φρόνημα του τοπικού ηγεμόνα/πολεμιστή, του ανθρώπου που γνωρίζει τους κανόνες που διασφαλίζουν τους όρους της κυριαρχίας σε ένα χώρο και επιβεβαιώνουν τη δέση και το ρόλο του τοπικού ηγεμόνα. Ο Λόντος μιλάει την ίδια γλώσσα με τον οπλαρχηγό που έχει απέναντί του και, έτσι, οι αντίπαλοι μπορούν να συννενοηθούν και να δέσουν κανόνες στη σύγκρουση.

Ο Λόντος επιχειρεί να μεταγράψει, σύμφωνα με την αρχή της εντοπιότητας και τις αξίες που διέπουν τη σύσταση των τοπικών σχέσεων και ιεραρχιών, τη σύγκρουση με την Διοίκηση σε μια διάκριση, στο ιδεολογικό επίπεδο, ανάμεσα στο «εμείς»/«αδελφοί» και οι «άλλοι»/«ζένοι». Έτσι, οι Ρουμελιώτες δεν μπορούν να παραβλέγουν αυτή τη συνθήκη και να πάρουν το μέρος των άλλων που δεν είναι αδελφοί τους. Το «εμείς» υπαγορεύει την αλληλεγγύη και τη δετική αμοιβαιότητα, που παραπέμπουν σε συγγενικούς/τοπικούς δεσμούς, αξίες και αρχές, οι οποίες τώρα εκφέρονται ως «φιλία». Οι αξίες αυτές συνδέουν, επίσης, την κοινότητα συμφερόντων ανάμεσα στον Λόντο και τους ενόπλους της Ρούμελης, η οποία αντιστοιχεί στην πατρίδα και το έθνος. Οι Πελοποννήσιοι και οι Ρουμελιώτες αποτελούν μέρος του τόπου και διακρίνονται από τους «ξενοφερμένους» της Διοίκησης. Μόνο αυτοί οι άνθρωποι, ως «πατριώτες/αδελφοί», μπορούν να έχουν βαρύνοντα λόγο για τα πράγματα της πατρίδας.

Έτσι, αν και η «αγάπη για την πατρίδα» προτάσσεται έναντι της «φιλίας», στην περίπτωση αυτή δεν υφίσταται παρόμοιο δίλημμα, διότι το συναίσθημα της «αγάπης» για την πατρίδα, συνδέεται άρρηκτα με τις σχέσεις εντοπιότητας που συνιστούν το «εμείς»/κοινότητα αίματος και τις αξίες που τη διέπουν. Το συναίσθημα αυτό το βιώνουν αποκλειστικά οι άνθρωποι που ανήκουν στον τόπο και όχι βέβαια οι «ζένοι» («αν εκαταλάβετε, αδέλφια, ότι τα συμφέροντα

της πατρίδας τα αγαπά περισσότερο ο Παπά Φλέσσας και ο Κωλέττης από εμένα»).

Όπως είπαμε παραπάνω, οι αρχές που επικαλείται ο Λόντος, συνυφασμένες με τη φυσιογνωμία του παραδοσιακού κοινωνικοπολιτικού ιστού υπό τους προσδιορισμούς της κατάκτησης, καθ' όλα επιχειρησιακές όσον αφορά στον τρόπο που αρθρώνονται οι τοπικές σχέσεις εξουσίας και οργανώνονται οι κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές στη συνάφεια αυτή, τείνουν να αναιρεθούν στη συγκυρία της επανάστασης. Οι καιροί έχουν αλλάξει και η επανάσταση διαμορφώνει μια νέα ιστορική συνθήκη κοινωνικών και πολιτικών διαφοροποιήσεων που μεταμορφώνουν τη φυσιογνωμία του παραδοσιακού κοινωνικοπολιτικού χώρου, αναιρώντας τις αρχές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης της κατακτημένης κοινωνίας. Παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις και ισορροπίες ανατρέπονται, καθώς οι φορείς της τοπικής εξουσίας εμπλέκονται στα διακυβεύματα που αναδεικνύουν τα ενοποιητικά πολιτικά προτάγματα του αγώνα σε όλα τα ετερογενή κοινωνικά περιβάλλοντα και τα εξουσιαστικά μορφώματα της επανάστασης.

Παρατηρούμε ότι ο τρόπος που οριοθετεί ο Λόντος την αντιπαλότητα και τις σχέσεις του με τους Ρουμελιώτες παραπέμπει στην εικόνα που έχει ως προύχοντα για τον ένοπλο της Πελοποννήσου και, ιδιαίτερα, για τον Κάπο. Με αναφορά αυτή την εικόνα προσλαμβάνεται και ο ρουμελιώτης ένοπλος και, ακολούθως, οργανώνεται η δράση του προύχοντα στη δεδομένη πολιτική συγκυρία. Η μνήμη ανακαλεί στοιχεία μιας ιδιαίτερης πολιτικής εμπειρίας, τα οποία υποδεικνύουν πιθανές, όσο και προβλέψιμες, εκδοχές της αναμενόμενης συμπεριφοράς του άλλου και της εξέλιξης της σύγκρουσης. Τα στοιχεία αυτά εγγράφονται στην πολιτική πρακτική του δρώντα στη συγκυρία, στις μορφές και τη λογική που διέπει τη δράση του.

Η αντιπαλότητα ανάμεσα στον προύχοντα και τον ένοπλο της Πελοποννήσου στη συγκυρία της επανάστασης υπόκειται στους ιδιαίτερους καταναγκασμούς ιστορικά διαμορφωμένων συγγενικών δεσμών και σχέσεων εξουσίας, των αμοιβαιοτήτων δια μέσου των οποίων καθίσταται θεμιτή, αλλά και επιβαλλόμενη, πολλές φορές, η ομαλή, εξισορροπητική διευθέτηση των εμπλοκών, χωρίς την προσφυγή στην ένοπλη σύγκρουση και την εξόντωση του αντιπάλου. Ακόμη κι όταν ισχυροποιούνται οι πελοποννήσιοι ένοπλοι στη διάρκεια της επανάστασης και διεκδικούν μερίδιο στην τοπική εξουσία, δεν παραβιάζεται η ιεραρχική τάξη που διέπει τη σχέση προύχοντα/ένοπλος στην Πελοπόννησο, ούτε παύει να ισχύει η σχέση ανάμεσα στον αφέντη/προύχοντα και τον υπηρέτη/κάπο.

Ο προύχοντας παραμένει προύχοντας, διαδέτει δηλαδή το κύρος της κοινοτικής αυθεντίας, παρά το γεγονός ότι ο ένοπλος/κλέφτης ή κάπος, ενισχύει τη θέση του και αποκτά γόητρο λόγω της συμμετοχής του στον πόλεμο και διεκδικεί την ανέλιξή του στην κοινωνική και πολιτική ιεραρχία. Ο προύχοντας στην Πελοπόννησο συνιστά κοινωνική αυθεντία. Παρ' όλη την κοινωνική κινητικότητα που φέρει η επανάσταση στο χώρο, ο προύχοντας έχει μία ιδιαίτερη θέση στην τοπική κοινωνία, την οποία δεν του αμφισβητεί ο τοπικός του αντίπαλος. Στη συνάφεια αυτή, ο Θ. Κολοκοτρώνης δεν θα μπορούσε να επιτεθεί στην Καρύταινα με σκοπό να καταστρέψει τους Δεληγιανναίους ή στη Βόσπιτσα για να κτυπήσει τα σπίτια των Λόντων. Η περίπτωση αυτή, ως ενδεχόμενη κατάσταση ή ως στρατηγικός προσανατολισμός, βρίσκεται έξω από το σκεπτικό του πελοποννήσιου ένοπλου, τις δυνατότητες αλλά και τις προθέσεις του. Στη λογική του πελοποννήσιου ένοπλου που αναδεικνύεται σε στρατιωτικό στην επανάσταση και διεκδικεί συμμετοχή στην εξουσία, πρωτανεύει η μέριμνα της προστασίας του χώρου του, η διευθέτηση των εμπλοκών με τον τοπικό αντίπαλο με όρους διασφάλισης των ισορροπιών στις τοπικές κοινωνικοπολιτικές σχέσεις.

Οι τοπικοί αντίπαλοι, προύχοντες και στρατιωτικοί, ως «Πελοποννήσιοι» που είναι, φέρουν, ανάλογα βέβαια με τις μέριμνες και τους καταναγκασμούς της συγκυρίας, τη συνείδηση της ιδιαίτερης συλλογικής τους ταυτότητας, ότι δηλαδή συνέχονται με αμοιβαίους δεσμούς (κοινότητα αίματος/κοινότητα συμφερόντων) αποτελώντας ένα ξεχωριστό μόρφωμα, ένα ιδιαίτερο «εμείς», που τους διακρίνει από τους άλλους, τους διαφορετικούς και, κατά περίπτωση, «ξένους». Μια μακρά κοινωνικοπολιτική και πολιτισμική παράδοση και αντίστοιχες κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές που συγκροτούνται στα πλαίσια του συστήματος της κατάκτησης, διαμορφώνουν τους όρους που επικαθορίζουν τη δράση αυτών των ανθρώπων στη συγκυρία της επανάστασης, αλλά και την παρουσία τους στη συγκυρία των συγκρούσεων. Ο Θ. Κολοκοτρώνης έχει διαμορφωμένη τη συνείδηση ότι οι όροι συγκρότησης της κοινωνικής και πολιτικής του παρουσίας στη νέα πραγματικότητα προϋποθέτουν την κοινωνική και πολιτική παρουσία και ύπαρξη του προύχοντα Ζαΐμη. Η κοινωνική συνείδηση μορφοποιείται και προσδιορίζεται ιστορικά με όρους κοινωνικής αναπαραγωγής, ως συνείδηση της ύπαρξης με τον συγκεκριμένο «άλλο» ανεξάρτητα από το αν η σχέση αυτή εμπεριέχει την ταυτότητα συμφερόντων ή παράγει την αντιπαράθεση και τη σύγκρουση, συνιστά μορφή ταυτότητας, στη βάση της οποίας θεμελιώνεται η κοινωνική συνοχή της κοινότητας/πατρίδας.

Η αίσθηση της ταυτότητας που επιτρέπει όπως είδαμε στον Θ. Κολοκοτρώνη να εμπιστεύεται το φρούριο στον Ζαΐμη, προκειμένου να το

πάρουν οι «ξένοι» και το «σακατέμουν»— συστήνεται ως δεμελιώδης διάκριση προς τον «ξένο» που δεν ανήκει στην «πατρίδα»/τόπος/κοινότητα αίματος, συνιστά παράγοντα κοινωνικής συνοχής που αμβλύνει τις «εσωτερικές» αντιφάσεις του κοινωνικού συνόλου και τις αντιπαλότητες που παράγουν οι τοπικές σχέσεις εξουσίας, συσπείρωσης απέναντι στον εξωτερικό «εχθρό», που φέρεται, πλέον, ως εχθρός της κοινωνίας. Η ενωτική λειτουργία εκδηλώνεται ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που τα μέλη της κοινότητας αισθάνονται ότι απειλούνται τα «δίκαιά» τους, ό,τι τους ανήκει, από τον κοινό εξωτερικό εχθρό που έρχεται ως τύραννος/κατακτητής να «πατήσει» τον τόπο.

Στη συνάφεια των παραδοσιακών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και ισορροπιών, ο προσδιορισμός του «άλλου» —ο Κολοκοτρωνάιοι σε σχέση με τους Ζαΐμηδες, τους Δεληγιανναίους, τους Λόντους— παραπέμπει στο «εδώ»/τόπος. Δηλαδή, ο «άλλος» ανήκει στην κοινότητα, διαδραματίζει ως παρουσία «σημαντικό» ρόλο στην αναγνώριση της ταυτότητας των μελών της. Ο «άλλος» λειτουργεί ως σημείο αναφοράς που βεβαιώνει την ύπαρξη του κοινωνικού «εαυτού», καθώς τον προσδιορίζει, ακόμη και σε αντιδιαστολή. Ο Ζαΐμης προσδιορίζεται ως κοινωνική δέση και παρουσία («προύχοντας») με αναφορά τον Κολοκοτρώνη, έστω και αποκαλώντας τον «πρωτόκλεφτο». Έτσι, όμως, ο Ζαΐμης, που δεν είναι κλέφτης/κάπος, αποκτά ταυτότητα («οι άρχοντες») σε αντιδιαστολή προς τον Κολοκοτρώνη. Το ίδιο ισχύει και για τον Κολοκοτρώνη όσον αφορά την, σε αντιδιαστολή προς τον «άλλο», πρόσληψη της ταυτότητάς του. Η σχέση «προύχοντας/κλέφτης» παραπέμπει στην κοινωνική ιεραρχία όπως ορίζεται από την αμετάβλητη κοινωνική οργάνωση και τις αντίστοιχες δομές εξουσίας στην Πελοπόννησο. Η ιεραρχική αυτή σχέση προσδιορίζει την κοινωνική/δημόσια τάξη που εγκαθιδρύεται στο πλαίσιο της κοινότητας και διακυβεύεται τώρα στην εμφύλια σύρραξη.

Στη συγκυρία της επανάστασης η σχέση προύχοντας-κάπος/κλέφτης επαναπροσδιορίζεται και εκφέρεται ως σχέση πολιτικού-στρατιωτικού, χωρίς ωστόσο να αναιρείται η ιεραρχική τάξη αυτής της σχέσης που παραπέμπει στη πολιτική παράδοση του τόπου ή τα ίδια τα υποκείμενα να θεωρούν αυτές τις νέες ταυτότητες πέραν της αναπαραγωγής κατεστημένων σχέσεων και δεσμών εξουσίας. Στην επανάσταση, οι πελοποννήσιοι στρατιωτικοί ηγέτες, σε συνεχή αντιπαράθεση με τους προύχοντες, επιχειρούν να ισχυροποιήσουν τη δέση τους και να διαμορφώσουν ευνοϊκούς συσχετισμούς δύναμης που θα τους επιτρέψουν να αντισταθμίσουν την απόλυτη ηγεμονία που ασκούν οι κοινοτικές αυθεντίες/ αντίπαλοί τους στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Ωστόσο, ο επαναπροσδιορισμός των τοπικών κοινωνικοπολιτικών σχέσεων, ως προϊόν της ανάδειξης και καθιέρωσης των παραδοσιακών ενόπλων στην κοινωνική και πολιτική ιεραρχία, δεν καθιστά διακύβευμα τους κοινοτικούς δεσμούς και

μηχανισμούς εξουσίας στο σύνολό τους. Οι πελοποννήσιοι στρατιωτικοί αρχηγοί διεκδικούν κυριαρχικά δικαιώματα στην επαναστατημένη Πελοπόννησο, χωρίς ωστόσο να αποβλέπουν στην κατάλυση των τοπικών σχέσεων και δεσμών εξουσίας. Γιαυτό άλλωστε και δεν αποσκοπούν στην εξόντωση των τοπικών τους αντιπάλων. Ο Κολοκοτρώνης και οι ένοπλοι έχουν θέση, ως κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, στο παραδοσιακό πολιτικό σύστημα της τοπικής κοινωνίας, οφείλουν την κυριαρχία τους στους κοινοτικούς μηχανισμούς και δεσμούς εξουσίας, κάτι που δεν αντιστοιχεί σε ό,τι τους επιφυλάσσει η Διοίκηση και οι νέες πολιτικές ομάδες που στεγάζονται στους κόλπους της.

Στη συγκυρία της σύγκρουσης οι πολιτικές και οι στρατηγικοί προσανατολισμοί των ενόπλων δεν διαφοροποιούνται από αυτούς των αντιπάλων τους στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Η δράση τους δεν παραπέμπει σε ένα οργανωμένο σχέδιο ανατροπής του υπάρχοντος κόσμου εν όψει ενός ριζικά διαφορετικού μέλλοντος, όπως αυτό που σκιαγραφείται στο πολιτικό σχέδιο της Διοίκησης. Στρατιωτικοί ηγέτες όπως ο Κολοκοτρώνης, και πολιτικοί παράγοντες όπως ο Δεληγιάννης και ο Ζαΐμης, αντιπροσωπεύουν, ως κοινωνικές θέσεις και λειτουργίες, τις σχέσεις κυριαρχίας στην παραδοσιακή κοινωνία της Πελοποννήσου.

Ωστόσο, οι σχέσεις μεταξύ οπλαρχηγών και προύχοντων της Ρούμελης, έτσι όπως ιστορικά διαμορφώνονται, είναι διαφορετικές από τις αντίστοιχες των Πελοποννησίων, γεγονός που βαραίνει ιδιαίτερα στη συγκυρία της επανάστασης. Ισχυροί στις περιοχές τους οι οπλαρχηγοί, με σημαντική δύναμη και αυτόνομη πολιτική παρουσία, βρίσκονται σε διαρκή αντιπαράθεση με τους τοπικούς τους αντιπάλους.⁹ Στη διάρκεια της επανάστασης διευρύνουν τις αντιθέσεις και κλιμακώνουν τις εντάσεις.¹⁰ Η παρατήρηση αυτή έχει ιδιαίτερη βαρύτητα προκειμένου να κατανοήσουμε πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές που εκδηλώνονται, όταν οι ρουμελιώτες οπλαρχηγοί ετοιμάζονται να εισβάλουν στην Πελοπόννησο, έχοντας απέναντί τους τους ισχυρούς πελοποννήσιους προύχοντες. Ο ρουμελιώτης οπλαρχηγός, ο οποίος έχει επικρατήσει στη σύγκρουση με τον τοπικό του αντίπαλο, φέρει την εμπειρία της σύγκρουσης με το συντοπίτη προύχοντα. Έτσι, διαμορφώνει με διαφορετικούς όρους την εικόνα του προύχοντα από ό,τι ο ένοπλος της

9. Για τις συγκρούσεις ανάμεσα στις αρματολικές ομάδες και τις κοινοτικές αυθεντίες βλ. Σ. Ασδραχάς, «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού (ένα ακαρνανικό παράδειγμα)», *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*, ό.π., σσ. 231-252.

10. Για τις σχέσεις ανάμεσα στους προύχοντες και τους οπλαρχηγούς στα χρόνια της επανάστασης, ενδεικτικά βλ. Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, ό.π., ιδίως, «Από την εξέγερση στην υποταγή "όπως και πρότερον": Το προσκύνημα και τα καπάκια στα χρόνια του εικοσιένα», σσ. 172-240.

Πελοποννήσου και πάντως η εικόνα που έχει για τον πελοποννήσιο προύχοντα δεν αντιστοιχεί με αυτήν που προβάλλει ο τελευταίος για τον εαυτό του. Με βάση αυτή τη βιωμένη εμπειρία, στο πλαίσιο της τοπικής αντιπαλότητας στη Ρούμελη, εκστρατεύει ο ρουμελιώτης οπλαρχηγός και μπορεί να αντιμετωπίσει τον πελοποννήσιο προύχοντα ως αντίπαλο, εν δυνάμει ηττημένο.

Αυτό, όμως, που ιδιαίτερα βαραίνει στον τρόπο που εκδηλώνονται οι πρακτικές των οπλαρχηγών της Ρούμελης στη συγκυρία της σύγκρουσης με τους Πελοποννήσιους, είναι ότι οι όροι της αμοιβαιότητας με αναφορά τους οποίους επιχειρεί να διαχειρισθεί την κατάσταση ο Λόντος, προκειμένου να ελέγξει/αποσοθήσει τη σύγκρουση με τους Ρουμελιώτες, δεν ισχύουν στη συνθήκη του πολέμου. Οι ένοπλες ομάδες που εισβάλλουν στην Πελοπόννησο δεν αναφέρονται στην εντοπιότητα, δηλαδή στην οργανωτική αρχή που προσδιορίζει τη συμπεριφορά τους στο τοπικό πλαίσιο. Οι άνθρωποι αυτοί, μπαίνοντας στην υπηρεσία της Διοίκησης, επεξεργάζονται τις πολιτικές τους στρατηγικές στη νέα πολιτική συγκυρία με όρους επικράτειας, όπως προσδιορίζονται αυτοί οι όροι από τη θέση τους στην υπηρεσία των φορέων της νέας εξουσίας.¹¹

Οι σουλιώτες ένοπλοι που ακολουθούν τον Τζαβέλλα είναι ανέστιοι, άνθρωποι χωρίς τόπο, που αναζητούν νέους ρόλους μέσα από την υπηρεσία τους στη Διοίκηση. Ο Μακρυγιάννης, επιχειρώντας να διευρύνει τον ορίζοντα των δραστηριοτήτων του, προσκολλάται στη Διοίκηση, ακολουθεί τις επιταγές της και αποδίδει νομιμοφροσύνη στη νέα πολιτική τάξη. Έτσι, λοιπόν, στο όνομα της νέας πολιτικής τάξης, ενεργείται και νομιμοποιείται η εισβολή των ρουμελιωτών οπλαρχηγών στην Πελοπόννησο.¹² Οι ανέστιοι της επανάστασης, αυτοί που συνδέουν την κοινωνική ύπαρξη και πολιτική παρουσία τους με την εδραίωση της Διοίκησης και την εμπέδωση της νέας πολιτικής τάξης, αντιλαμβάνονται ότι, υπηρετώντας τις επιταγές της Διοίκησης, έχουν ακολουθήσει ένα δρόμο χωρίς επιστροφή. Ο Ι. Γκούρας αναπαριστά με αποκαλυπτικό, όσο και δραματικό τρόπο, το ιδεολογικό και

11. Βλ. Θ. Βερέμης - Σ. Παπαγεωργίου, «Μακρυγιάννης: Ο ένοπλος στην υπηρεσία του κράτους», π. *Διαβάζω*, αρ. 101 (1984), σσ. 41-43.

12. Ας δούμε ποια είναι η απάντηση του Τζαβέλλα στον «αδελφό» του τον Λόντο: «εγώ εγεννήθην, και ζώ εις μόνον τούτον, να πολεμώ τους Τούρκους, και όποιον είναι Τουρκολάτρης, και ενάντιος του χριστιανισμού, και των χριστιανικών νόμων. αν όμως κανείς, ο ίδιος ο αδελφός μου, ήθελεν τουρκολατρήσει, Σας ερωτώ τι πταίω εγώ; τότε μόνον ήθελεν σβυσθή η υπόληψίς μου και η καθαρότητά μου, αν ήθελα αφήση την παραμικράν στιγμήν οπού να μην κατατρέξω και μάλιστα αυστηρότερα και ασπλαχνικότερα, από τον κάθε ένα, τότε εμπορούν να με προσάψουν κατηγορία.» *Ιστορικών Αρχείων Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σσ. 217-218.

πολιτικό κλίμα της εποχής των συγκρούσεων σε επιστολή που απευθύνει προς τη Διοίκηση:

«Εμένα ο Ζαΐμης, ο Κολοκοτρώνης, ο Λόντος, ο Νικηταράς, οι Ντεληγιανναίοι, ο Νοταράς και ο Σισίνης με τους οπαδούς τους δεν μου εσκότωσαν μήτε την μάναν μου, μήτε τον πατέρα μου. Εσείς οι τρεις [ο Γ. Κουντουριώτης, ο Γ. Δικαίος και ο Ι. Κωλέττης] μ' επληροφορήσατε, ότι αυτοί εσήκωσαν άρματα κατά της Διοικήσεως και ότι θέλουν να την χαλάσουν, και μ' επαρακινήσατε να τρέξω κ' εγώ, να γλυτώσωμεν την πατρίδα, εξολοθρεύοντας τους άνωθεν. Εγώ εμπιστευόμενος εις τον λόγον τον ειδικόν σας και εις τας παρακινήσεις σας και εις τας διαταγάς της σεβαστής διοικήσεως, εσηκώθηκα εν καιρώ χειμώνος και ήρθα και έκαμα ό,τι ήμουν προσταγμένος, βάνοντας το κεφάλι μου από κάτω από το σπαδί του Νοταρά, από κάτω από τα κανόνια του Λόντου, και από κάτω από το μίσος και την οργήν των συντρόφων τους' με του Θεού την δύναμην είδατε εις ποίαν κατάστασιν έφθασαν οι κακοποιοί αποστάται και τυραννόφρονες. Αλλ' ενώ επερίμενον να ιδώ εξωλοθρευμένους και κρεμασμένους τους πιασθέντας και αποκρηυγμένους και εξωρισμένους τους φευγάτους εις όλην τους την ζωήν, καθώς διορίζουν οι νόμοι της δικαιοσύνης, βλέπω παρά πάσαν ελπίδα, και να ζητήτε να τους γλυτώσετε πρώτοι εσείς οι τρεις, και ακολούθως οι άλλοι, να τους υπερασπίζεσθε, και να ζητήτε να τους γλυτώσετε, ως και τα μουλαρογομαρά τους (...)Λοιπόν, αυτά βλέποντας, αδελφοί, γνωρίζω πολλά καλά, ότι μ' εβάλετε απόστα σε τούτον τον χορόν, δια να με κάμετε εχθρόν με τους καλούς μου φίλους. και αφού τους έκαμα τόσα κακά, καθώς το γνωρίζετε, κ' εγώ και οι περί εμέ δικαίως, τώρα αρχινάτε και εσείς να τους συγχωράτε και επομένως να τους κάμνετε φίλους (...) Αρχισα κ' εγώ πλέον να πέρνω μέτρα να σιγουράρω την φαμίλιαν μου εις της Ευρώπης κανένα μέρος, και να φυλάζω το κεφάλι μου διατί αφού Κολοκοτρώνης, Ντεληγιάννης, Ζαΐμης, Λόντος, Νοταράς, Σισίνης και οπαδοί των ζήσουν, συγχωρηθούν και γενούν διοικηταί άλλην μίαν φοράν, δεν είναι πλέον ελπίς σωτηρίας τόσον εις την πατρίδα καθώς και εις τους κατά μέρος ομογενείς.»¹³

Μετά την ήττα των Πελοποννησίων και τη φυλάκιση των περισσοτέρων από αυτούς, η Διοίκηση τους αμνηστεύει. Με τον τρόπο αυτό ρυθμίζεται πολιτικά το ζήτημα, μάλιστα στο όνομα των «συμφερόντων της πατρίδας» τα οποία προβάλλονται ως ενοποιητικά προτάγματα «ενότητας» στον πόλεμο που έχει αναλάβει το έθνος απέναντι στον κατακτητή. Το «συμφέρον της πατρίδας»

13. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Γ', σσ. 527-8.

είναι η διατήρηση της κοινότητας, η διαφύλαξη αυτού που αποτελεί κοινό σημείο αναφοράς, αλλά και κοινή προοπτική που επιτρέπει στους επαναστατημένους να πολεμούν ενωμένοι τον κοινό εξωτερικό εχθρό.

Η Διοίκηση, παρά τις διαφωνίες στους κόλπους της σχετικά με την τύχη των ηττημένων αντιπάλων της, θα προχωρήσει στη «συγχώρησίν» τους. Το «κοινό συμφέρον», η ανάγκη συμφιλίωσης των εμπολέμων και ενοποίησης των δυνάμεών τους, προτάσσονται των διαφορετικών προσωπικών επιλογών και επιδιώξεων των μελών της Διοίκησης. Μόνο που η πολιτική ρύθμιση των συγκρούσεων ανανεώνει το ενδεχόμενο της επανένταξής τους στο πολιτικό πεδίο και της συμμετοχής τους στην άσκηση της εξουσίας, γεγονός που απ' ό,τι φαίνεται δεν κατανοεί ο Γκούρας, αφού δεν συμμερίζεται αυτή τη λογική της «συγχώρησης» των προυχόντων, παρά τις προβαλλόμενες στην συγκυρία νομιμοποιητικές επιταγές.

Στη λογική του Γκούρα, οι ίδιοι άνθρωποι που τον διέταζαν να εισβάλει στις επαρχίες της Πελοποννήσου για να εξοντώσει τους «εχθρούς του έθνους» που έχουν σκοπόν «να χαλάσουν τους νόμους», να επιβάλουν τον «φρικτόν δεσποτισμόν» και την «ολιγαρχία», οι άνθρωποι που τον προέτρεπαν ότι είναι «ιερό χρέος» του να πολεμήσει τους Πελοποννήσιους «διά να διαστρέψη τα τυραννικά των σχέδια» και να «γνωρίσουν και αυτοί τους νόμους», ζητούν τώρα την «αδωσίαν» τους και η Διοίκηση τους συγχωρεί. Ο Γκούρας θεωρεί ότι τότε υπάκουσε στις διαταγές της Διοίκησης και εκτέλεσε το καθήκον του με το να δέσει τον εαυτό του στην υπηρεσία των συμφερόντων του έθνους:

«Προς τον Γενναιότατον στρατηγόν Γκούραν

Επειδή τινές κακόβουλοι και ιδιοτελείς κινούμενοι από τα μιανρά πάθη των (...) κινούνται εναντίον της διοικήσεως και δεν έχουν άλλον σκοπόν ειμή να χαλάσουν τους Νόμους, δια να ημπορούν έπειτα ανεμποδίστως να καταπατούν τα ιερά δικαιώματα του ενός και του άλλου πολίτου, αντικαταστήσαντες τον φρικτόν εκείνον δεσποτισμόν, οποίον η ματαιοφροσύνη και η κενοδοξία των υπαγορεύει. Η Διοίκησης θεωρεί χρέος της απαραίτητον να υπερασπισθή το ελεύθερον της Ελλάδος πολίτευμα, το οποίον όλον το έθνος ενεπιστεύθη εις την υπεράσπισίν της, να στερεώση τους Νόμους, να πολεμήση την ιδιοτέλειαν των αντιφρονούντων, να υποχρεώση και αυτούς να γνωρίσουν Διοικήσιν και Νόμους καθώς και όλον το Έθνος (...) δια να ζήσουν ελεύθεροι, διοικούμενοι από Νόμους, από Νόμιμον Διοικήσιν και όχι κατά την θέλησιν του ενός και του άλλου (...) θέλει σε έχει ένθερμον υπερασπιστήν της στερεώσεως των Νόμων.»¹⁴

14. Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου, ό.π., τ. Γ', σ. 347.

Η διαταγή, την οποία καλείται να υπακούσει ο Γκούρας, υπερβαίνει τους προσωπικούς ανταγωνισμούς, τις μερικές επιδιώξεις και τα ίδια συμφέροντα, και ανάγεται στα ιδεώδη της πατρίδας, αφορά στη «στερέωση των Νόμων». Ο Γκούρας καλείται να εισβάλει στην Πελοπόννησο και να τιμωρήσει παραδειγματικά τους «αντιφρονούντες» στο όνομα των υπέρτατων αξιών και αρχών, των «Νόμων του Έθνους», όπου δεμελιώνεται η ελευθερία, η ευταξία και η δικαιοσύνη. Το αντικείμενο της σύγκρουσης δεν αφορά, σύμφωνα με τη Διοίκηση, σε προσωπικά πάθη και επιδιώξεις του Γκούρα. Η υπόθεση του έθνους, στην υπηρεσία της οποίας θέτει τον εαυτό του και τους συντρόφους του ο οπλαρχηγός, υπερβαίνει τα προσωπικά κίνητρα και τις υποκειμενικές κρίσεις, επιβάλλεται ως συλλογικό ζήτημα και αφορά στα «συμφέροντα της πατρίδος».

Άλλωστε, ο ίδιος ο Γκούρας δεν έχει προσωπικά να χωρίσει τίποτε με τους αντιπάλους που του υποδεικνύει η Διοίκηση ως «εχθρούς της πατρίδος». Δηλαδή, ο Γκούρας δεν ενέχεται προσωπικά στη σύγκρουση με τον Λόντο και τον Κολοκοτρώνη, αλλά πολεμά το «άδικο» ως εκπρόσωπος του «δικαίου», το «ίδιον συμφέρον» στο όνομα του «γενικού συμφέροντος». Αυτή η συνθήκη, εξάλλου, νομιμοποιεί τις ενέργειές του και τον οδηγεί στην πλήρη εξουδετέρωση του αντιπάλου/«εχθρού» και των ιδεωδών που εκπροσωπεί και υπερασπίζεται. Η Διοίκηση, ριζοσπαστικοποιώντας στο ιδεολογικό επίπεδο τη σύγκρουση ανάμεσα σ'αυτήν («υπεράσπιση του έθνους»/«στερέωση των νόμων») και τον αντίπαλο («ενάντιοι των ιερών νόμων του Έθνους και της Διοίκησης»), τροφοδοτεί και νομιμοποιεί τις βίαιες πρακτικές εναντίον «αποστάτη». Ο Γκούρας μετατρέπεται σε αδιάλλακτο εκπρόσωπο και υπερασπιστή των Νόμων και του Έθνους και, επενδύοντας σ'αυτόν τον νέο ρόλο, κινείται κατά των εχθρών των Νόμων και του Έθνους, αποφασισμένος να φέρει εις πέρας την «αποστολή» που του έχει ανατεθεί.

Στο πλαίσιο αυτής της λογικής, ο Γκούρας εμπλέκεται σε μία σύγκρουση η οποία εκφέρεται με όρους τελικής επικράτησης και καταστροφής του ενός από τα εμπλεκόμενα μέρη ως προϋπόθεση για την ύπαρξη του άλλου. Όσο, λοιπόν, κορυφώνεται η σύγκρουση με την επίθεση των στρατευμάτων της Ρούμελης κατά των επαρχιών των προυχόντων και την καταστροφή του ζωτικού τους χώρου, τόσο παίρνει τη μορφή μιας ανεπίστρεπτης διαδικασίας μονομερούς ανατροπής των συσχετισμών —στην περίπτωση αυτή υπέρ της κεντρικής εξουσίας.

Ο Γκούρας, έχοντας ήδη προκαλέσει ανυπολόγιστες καταστροφές και προσβολές στον αντίπαλο, αντιλαμβάνεται ότι είναι υποχρεωμένος να οδηγήσει τη σύγκρουση μέχρι το τέλος, να επιδιώξει δηλαδή με κάθε τρόπο

την πλήρη εξουδετέρωση των αντιπάλων του. Και αυτό διότι η χρήση βίας από τη πλευρά των Ρουμελιωτών έχει υπερβεί κάθε όριο που θα επέτρεπε την επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση. Μετά από όσα συνέβησαν στην Πελοπόννησο από τον Γκούρα και τους οπλαρχηγούς και στην περίπτωση που επιβιώσουν οι αντίπαλοι και επανέλθουν στο πολιτικό προσκήνιο, θα επιχειρήσουν να τον εκδικηθούν και να ανταποδώσουν με τον ίδιο τρόπο το κακό που τους έκανε. Οι προύχοντες είναι ισχυροί, ο Γκούρας, χωρίς την υποστήριξη που του παρέχουν η δέση και ο ρόλος του στη Διοίκηση, δείχνει ανίσχυρος να τους αντιμετωπίσει. Και βέβαια, ο ρουμελιώτης οπλαρχηγός θεωρεί απόλυτα δεμιτή και δικαιολογημένη την αντίδρασή τους, αφού σε παρόμοια περίπτωση το ίδιο θα έπραττε και αυτός («αφού τους έκαμα τόσα κακά»). Από τη δέση στην οποία βρίσκεται ο οπλαρχηγός, υποχρεούται να τροφοδοτεί την κατάσταση με βία και να πιέζει τη Διοίκηση προς αυτή την κατεύθυνση, αφού από την ανατροφοδότηση της αντιπαλότητας εξαρτάται η διατήρηση των υψηλών αξιωμάτων του. Ο αντίπαλος θα πρέπει να καταστραφεί ολοσχερώς, αφού η ενδεχόμενη επάνοδος του στην εξουσία (δηλαδή, η επάνοδος των «δικών του» ενόπλων) σημαίνει τη δική του αποδυνάμωση.

Όπως είδαμε, ο Γκούρας στο όνομα των συμφερόντων του έθνους, τα οποία τον καλεί η Διοίκηση να προστατεύσει, δέλει να αποπροσωποποιήσει τη σύγκρουση και φέρεται να έχει δεσμευθεί στη διαμάχη ως εκπρόσωπος και υπερασπιστής των Νόμων («εμπιστευόμενος εις τας διαταγάς της σεβαστής διοίκησης, εσηκώθηκα και ήλθα και έκαμα ότι ήμουν προσταγμένος»). Αλλιώς, δεν νομιμοποιείται να επιδιώκει αυτός, ένας ρουμελιώτης οπλαρχηγός, την εξόντωση ανθρώπων που είναι «φίλοι» του και οι οποίοι δεν έχουν βλάψει τον ίδιο προσωπικά («εμένα ο Ζαΐμης ο Κολοκοτρώνης ο Λόντος, οι Ντεληγιανναίοι, δεν μου σκότωσαν μήτε την μάναν μου, μήτε τον πατέρα μου»).

Ωστόσο, όταν άλλαξε η κατάσταση, βλέπει ο Γκούρας τη Διοίκηση, πέρα από κάθε λογική εξήγηση και αιτία, να «υπερασπίζεται» τους, μέχρι πρότινος, αντιπάλους/εχθρούς, αντί να τους αντιμετωπίσει «καθώς διορίζουν οι νόμοι της δικαιοσύνης». Στη λογική του, με τη στάση της αυτή η Διοίκηση επιτρέπει να προσωποποιηθεί πάλι η σύγκρουση, αναιρώντας το ίδιο το «δίκαιον» του εγχειρήματος. Κατά συνέπεια, οι αντίπαλοι, με την επανένταξή τους στους μηχανισμούς της εξουσίας, νομιμοποιούνται να στραφούν ενάντια στους ανθρώπους οι οποίοι τους προξένησαν την καταστροφή (εάν, βεβαίως, δεν επιστρατευθούν μηχανισμοί αποτροπής της σύγκρουσης, μετασχηματισμού μιας αρνητικής αμοιβαιότητας σε θετική, όπως ο γάμος ή η αδελφοποίηση. Ή στο βαθμό που η Διοίκηση δεν διασφαλίσει το νόμιμον τόσο της καταδίωξης,

όσο και της «συγχώρησης», την αρμοδιότητά της δηλαδή να ορίζει το νόμιμο και το παράνομο, να τιμωρεί και να συγχωρεί).

Ο Γκούρας εγκαλεί τη Διοίκηση, διότι τον εμπλέκει προσωπικά σε μια κατάσταση, η οποία, έτσι όπως εξελίσσεται, στρέφεται τελικά εναντίον του. Στη λογική του ρουμελιώτη οπλαρχηγού, η Διοίκηση και τα μέλη της ταυτοποιούνται με την πατρίδα, με την προϋπόθεση, όμως, ότι εκφράζουν το συμφέρον της πατρίδας. Η στάση της Διοίκησης απέναντι στους «στασιαστές» προσδιορίζεται και αξιολογείται σε αναφορά προς αυτή τη σχέση. Όμως, η συγκεκριμένη πολιτική της Διοίκησης, όπως εκδηλώνεται στη συγκυρία αυτή, φαίνεται ως ένταση ανάμεσα στη Διοίκηση και το «νόμο». Το συμφέρον της πατρίδας επιβάλλεται να διακρίνεται από τα μερικά συμφέροντα τα οποία εκφράζουν οι πολιτικοί χειρισμοί των μελών της Διοίκησης, επιβάλλεται να παραμένει σεβαστό ως τέτοιο. Διότι το γενικό συμφέρον, συνιστά την εγγύηση των μερικών συμφερόντων. Αυτά, άλλωστε, διεμήνυε η Διοίκηση προς τον Γκούρα, όταν τον καλούσε να επιτεθεί στους Πελοποννήσιους όταν στρέφονταν ενάντια στους νόμους. Η Διοίκηση, όμως, στην προσπάθειά της να συμβιβάσει καταστάσεις που η ίδια έκρινε ως ασυμβίβαστες, όταν διέταζε τον Γκούρα να πολεμήσει τους αντιπάλους της, κατορθώνει, αντί να ενοποιεί τους ανθρώπους της πατρίδας, να τους διαχωρίζει, στρέφοντας τον ένα ενάντια στον άλλο («μ' εβάλατε απόστα εις τούτον τον χορόν, δια να με κάμετε εχθρόν με τους καλούς μου φίλους»).

Και βέβαια, η λογική της εξουσίας και οι πολιτικοί χειρισμοί αυτών που την ασκούν δεν φαίνεται να εννοούνται με ταυτόσημο τρόπο από τον ρουμελιώτη οπλαρχηγό. Αυτό που τον αφορά είναι πώς θα διασφαλισθεί η δική του θέση και η θέση των συντρόφων, με τους οποίους εισέβαλε στην Πελοπόννησο, προξενώντας ανυπολόγιστο κακό στους ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες του τόπου. Η θέση τους κρίνεται επισφαλής, καθώς είναι μοιραίο να αντιμετωπίσουν την μήνιν των εντοπίων προυχόντων και στρατιωτικών. Ο Γκούρας, απελπισμένος και αγανακτισμένος για τη στάση της Διοίκησης, απευθύνει την παρακάτω επιστολή προς τον Κουντουριώτη:

«Γέρο Κουντουριώτη! εσύ με έβαλες εις τούτον τον χορόν! ξέροντας ότι υπερασπίζεσαι τους νόμους και παιδεύεις τους κακούς, και ότι κυνηγάς τους κακοπατριώτας. Κύτταζε καλά! Εσύ αύριον πηγαίνεις στο νησί σου, και δε σε μέλλει! Εμένα όμως αφού άλλην μιαν φοράν ζήση ο Κολοκοιτρώνης, ο Ντεληγιάννης, ο Ζαΐμης και οι λοιποί, θα μου δώκουν το κεφάλι στο χέρι μου. Δια τούτο καρτερώ να μάθω, θα παιδευθούν, θα

εξορισθούν, θα χάσουν το βίος τους όσοι εκίνησαν τον πόλεμον τούτον κατά της Διοικήσεως, δια ρέγουλάν μου;»¹⁵

Στα χρόνια του, αποκαλούμενου από τους σύγχρονους, «δευτέρου εμφυλίου», οι εμπλεκόμενοι προετοιμάζονται για μία «τελική» σύγκρουση/αναμέτρηση, που θα φέρει ακόμα και την φυσική εξόντωση του αντιπάλου. Στη λογική αυτή, η επικράτηση της μίας πλευράς θα έχει σαν αποτέλεσμα την ολοσχερή εξουδετέρωση και καταστροφή της άλλης. Έτσι, τουλάχιστον, τη βιώνουν και την καταλαβαίνουν τη σύγκρουση οι αντίπαλοι. Και οι επιτιθέμενοι και οι αμυνόμενοι, αλλά και οι κοινότητες που βρίσκονται στη δύνη της ένοπλης σύρραξης, ανεξάρτητα από τον τρόπο που θα εξελιχθεί η σύγκρουση και θα διαμορφωθούν νέες συνθήκες, όπου οι εμπλεκόμενοι θα αναζητήσουν μορφές πολιτικής διευθέτησης των διαφορών τους, σαν κι αυτές που θα δυσανεστήσουν τον Γκούρα. Ανεξάρτητα λοιπόν με το πώς θα εξελιχθεί η κατάσταση, τα εμπλεκόμενα μέρη προετοιμάζονται να αντιμετωπίσουν τον αντίπαλο με όρους τελικής επικράτησης κι αυτό συνιστά ασυνέχεια στα πολιτικά ήδη και εμπεδώνει τη ρήξη με το παρελθόν. Ή «αυτοί» ή οι «άλλοι», που μπορεί και να σημαίνει, ή «όπως και πριν» ή «ποτέ πια όπως πριν». Με αυτόν τον τρόπο αντιλαμβάνονται και οι Πελοποννήσιοι και οι Ρουμελιώτες τα διακυβεύματα στο πεδίο παραγωγής της δράσης, δηλαδή στο σύντομο, βραχύ χρόνο κατά τον οποίο παράγονται και εναλλάσσονται τα γεγονότα του πολέμου που απαιτούν ανάληψη δράσης, προκειμένου να απαντηθούν οι προκλήσεις της συγκυρίας.

Και αυτό συμβαίνει διότι όταν τα στρατεύματα της Διοίκησης εισβάλλουν στην Πελοπόννησο, όταν δηλαδή εισβάλλει στον τόπο ένας στρατός «από άλλο τόπο», ο οποίος σχεδιάζει να καταστρέψει, να λεηλατήσει, να αφανίσει και έπειτα να αποχωρήσει, οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται ότι στον πόλεμο διακυβεύονται όχι μόνο οι όροι αναπαραγωγής της κοινωνικής και πολιτικής τους ηγεμονίας, αλλά και, κυρίως, η ίδια τους η ύπαρξη, η ζωή των ιδίων και των οικογενειών τους και η σύγκρουση εννοείται πλέον ως αγώνας επιβίωσης. Οι άνθρωποι θα βρεθούν να υπερασπίζονται την ίδια τους την πατρίδα, δηλαδή τα σπίτια και τις περιουσίες τους, τους συγγενείς τους και τον τόπο τους, τα «πράγματά» τους. Και στη συνθήκη αυτή, ο αντίπαλος θα πρέπει να εξοντωθεί, διότι εάν δεν εξοντωθεί αυτός, θα εξοντώσει, θα καταστρέψει, θα αφανίσει ό,τι βρεθεί στο δρόμο του.

Στο πεδίο του πολέμου, εκείνο που προέχει είναι ποιος και πώς θα επικρατήσει ή ποιος και πώς θα διασωθεί. Επιτιθέμενοι και αμυνόμενοι, επιδίδονται σ' αυτόν τον αγώνα, οι μεν για να λεηλατήσουν, οι δε για να

15. *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ο. π., τ. Γ', σ. 517.

προστατευθούν. Και οι δύο πλευρές όμως είναι έτοιμες να σκοτώσουν. Ανεξάρτητα από τις «λίρες» που υπόσχονται οι διοικούντες, ανεξάρτητα από τον «πλουτισμό» που θα επιφέρει η λεηλασία των πλούσιων επαρχιών, η σύγκρουση, ως ενεστώσα συνθήκη, ως εμπειρία και ως δυναμική, επιβάλλει τη δική της λογική. Πρόκειται για τη λογική του πολέμου που έχει τη δική της χρονικότητα, τα δικά της όρια στη ζωή και τη δράση των εμπλεκομένων. Ο Ρουμελιώτης επιδιώκει να καταστρέψει τον ξένο/εχθρικό τόπο, ο Πελοποννήσιος να προστατεύσει το χώρο του και να διώξει τον ξένο εισβολέα. Αυτή η λογική πρυτανεύει στη συνείδηση των εμπλεκομένων. Η βία τροφοδοτεί τη βία, στο πλαίσιο αυτού του κύκλου αίματος παράγεται ανεξέλεγκτο μίσος από και προς τις δύο πλευρές. Αυτό το μίσος που βιώνουν οι άνθρωποι που πολεμούν μεταξύ τους για την υπεράσπιση του «δικίου» τους, αποτυπώνεται στη μνήμη τους, διαμορφώνει την εμπειρία τους και θα σφραγίσει αργότερα τις μαρτυρίες τους.¹⁶

Αυτό που χαρακτηρίζει αυτή τη φάση των συγκρούσεων της επανάστασης, είναι ότι παράγεται μία συνθήκη στο πλαίσιο της οποίας οι αντίπαλοι «μισούνται». Μπροστά στην απειλή και την καταστροφή που προμηνύει ο πόλεμος, το μίσος που τροφοδοτεί τη δράση τους στο πεδίο της σύγκρουσης,

16. Ας δούμε πώς βίωσε και εξιστόρησε ο Φωτάκος τα γεγονότα του «αδελφοκτόνου» αυτού πολέμου. Ο Φωτάκος υπήρξε μάρτυρας της εισβολής των ρουμελιωτών στην Πελοπόννησο: «όθεν επέρνων κατέστρεφον και ελαφυραγάγον τα χωριά. (...) Οι στρατιώται δε ούτοι ήσαν κακοήθεις και βλάσφημοι εις τον θεόν και αυτοί και οι καπεταναίοι των, δια τούτο όχι μόνο τους ανθρώπους αλλά και τας εκκλησίας εγύμνωσαν, διότι πολλοί από αυτούς ήσαν μαζώματα, αλλόφυλοι και αλλόθρησκοι, δεν ήσαν μέλη Ελληνικά, αλλά μάλλον θηρία. » Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σσ. 345-6. Επίσης, ένας άλλος μάρτυρας, από τους πρωταγωνιστές των γεγονότων αυτών, ο Σπηλιάδης, εξιστορεί με το δικό του τρόπο τη σύγκρουση. Η εικόνα της καταστροφής του πολέμου αποδίδεται ανάγλυφα στη μαρτυρία: «και μ' όλον ότι λέγουσιν οι Ρουμελιώτες ότι εισέβαλον εις την Πελοπόννησον, ευλαβούμενοι τους Νόμους και την κυβέρνησιν, δεν φείδονται ούτε της τιμής, ούτε της ιδιοκτησίας ούτε της ζωής των πολιτών. Ηδίκησαν δε τους Πελοποννησίους, τους ύβρισαν πολυειδώς, τους εγύμνωσαν, τους ήρπασαν τα χρήματα και τα πράγματα, όσα είχαν εις τα κιβώτιά των, κατέφαγον και επώλησαν όσα εδάδιμα εύρον εις τας οικίας των, αποταμιευμένα δια την ζωοτροφίαν των οικογενειών των, αφήρσαν και τινών τας γυναίκας και τα παιδιά. Έπιον, επώλησαν και έχυσαν τα κρασιά των, επήραν τα πρόβατά των, τα ζώα των, και τους έβλαψαν καθ' όλους τους τρόπους.» Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σσ. 185-186. Ο Κανέλλος Δεληγιάννης, που είδε τον τόπο του να λεηλατείται και τους ανθρώπους γύρω του να σφάζονται, ονομάζει τους εχθρούς του «ανθρωπόμορφα θηρία»: «Το να εξιστορήση δε κάλαμος ανθρώπινος τας αρπαγάς, τας κακώσεις, τας βιαιοπραγίας, τας παραβιάσεις υπάνδρων και παρθένων γυναικών, τας οποίας έπραξεν ο Γκούρας, ο Τσιαβέλλας, ο Καραισκάκης και συντροφία εις τας επαρχίας εκείνας, όθεν διέβησαν, είναι αδύνατον, καθότι μήτε αυτοί οι Τούρκοι επί της επαναστάσεώς μας έπραξαν (...) τα οποία αυτά εφόβισαν τους δυστυχείς κατοίκους (...) και έφευγον με τας οικογένειάς των εις τα όρη, εις τα δάση και εις τα σπήλαια εν καιρώ χειμώνος δια να σωθώσιν από τας ανοσιοργίας αυτών των ανθρωπομόρφων θηρίων.» Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σ. 215.

παγώνει το χρόνο. Οι άνθρωποι γίνονται ορκισμένοι εχθροί και επενδύουν σ' αυτή τη μορφή σχέσης, προκειμένου να «σκοτώσουν», είτε για να καταστρέψουν και να λεηλατήσουν, είτε για να προστατευθούν και να αμυνθούν. Το μίσος το οποίο επενδύουν στη σχέση τους με τον άλλο, γίνεται το κίνητρο για τη δική τους δράση, τροφοδοτώντας το κλίμα έντασης του πολέμου. Ο «άλλος» εκπροσωπεί το απόλυτο κακό, το «άδικο», την «τυραννία». Αποτελεί το εμπόδιο που θα πρέπει να καμφθεί, προκειμένου να επικρατήσει το «δίκιο». Όλοι διεκδικούν το δίκιο τους, πράγμα που τους νομιμοποιεί να σκοτώσουν και να εξολοθρεύσουν τον αντίπαλο για να μην τους σκοτώσει και τους εξολοθρεύσει αυτός. Ο Ι. Κωλέττης, έτοιμος να εισβάλει στην Κόρινθο και να εξοντώσει τους προύχοντες Νοταραίους, διακηρύσσει στις κοινότητες:

«Κάτοικοι της επαρχίας Κορίνθου! Το σπήτι των Νοταρέων είναι από εκείνας τας οικογενείας του Μωρέος, αι οποίαι εν καιρώ Τουρκίας εδιοικούσαν με το όνομα προεστώς και κοτσάμπασης εις όλας τας επαρχίας. Η διαγωγή των προεστών και κοτσαμπασήδων σας είναι πολλά γνωστή, και όσα οι δυστυχείς ομογενείς απ'αυτούς έπαδον και υπέφεραν κακά είναι φανερά εις όλους μας (...) Η κακία τούτων να παύση ήτον ελπίς, και οι άδικοι κοτσαμπάσηδες να μεταμορφωθούν από τυράννους εις αγαθούς πολίτας, όλος ο κόσμος επαντύχαιεν (...) Αλλά κακή τύχη της Ελλάδος, μόνοι τινές των προεστών του Μωρέος αγωνίζονται σήμερα αγώνα παράδοξον να συστήσουν τυραννίαν εις την Ελλάδα, χειροτέρα της δεσποτείας του Σουλτάνου, και ν'αφήσουν ολέθριον κληρονομίαν εις τα τέκνα των την δουλείαν των ομογενών και αντινομίαν (...) έχετε προ οφθαλμών σας, όχι μόνο όσα δοκιμάσατε κακά εν καιρώ Τουρκίας, αλλ'όσα δεινά πάσχετε αναζίως από τον Ιωάννην Νοταράν (...) Το έθνος επαράβλεπε τας καταχρήσεις του παιδαρίου τούτου και αδικίας, με σκοπόν μήπως με το μέσον των πολιτικών και πολεμικών αξιωμάτων, όσα εις την οικογένειαν αυτού επρόσφερεν, ήδελεν δυνηθή να το μεταβάλη από άτακτον και απολίτευτον της αδικίας υιόν, εις δίκαιον και πολιτικόν άνδρα, αλλ'εις μάτην! η κακία, αδελφοί, ριζωμένη εις τα σπλάχνα, εκατάστησε τον Ιωάννην Νοταρά τυραννίσκον της επαρχίας Κορίνθου και κληρονόμον του Κιαμήλμπε, αγριώτερόν του, σκληρότερόν του και αναιδέστερον (...) επερίμενον ευκαιρίαν να σωφρονήσωσιν το μεθυσμένο από την φιλοδοξίαν, ασωτίαν και αδικίαν, τούτο της Κορίνθου έκτρομα. Αλλά τέλος πάντων, βλέπουσα η διοίκησις ότι οι σκοποί του παιδαρίου τούτου δεν επεριορίζοντο εις τον ορίζοντα μόνον της επαρχίας ταύτης, και ήδη εκτείνοντο εις την επιφάνειαν όλων των επαρχιών της ελευθέρας Ελλάδος: βλέπουσα ότι το μικρόν τούτο του Νοταρά παιδάριον

συνεννοούμενον με άλλους τυραννόφρονας της Πελοποννήσου κοτσαμπασίδας απεφάσισε να καταπατήση τους νόμους του έθνους, να σπκώση όπλα και να πολεμήση αυτό ολόκληρον το έθνος.»¹⁷

Στο λόγο του Κωλέττη, οι Νοταραίοι, ταυτισμένοι όπως είναι με το Σουλτανικό «τυραννικό» καθεστώς, εκπροσωπούν την «αδικία», ενώ ο Κωλέττης που εκπροσωπεί την επανάσταση και την αλλαγή αυτής της κατάστασης, θα εξαρδρώσει τις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας και καταπίεσης, θα άρει την αδικία και θα αποκαταστήσει τη δικαιοσύνη. Όπως και οι κατακτητές, έτσι και οι «όμοιοί» τους χριστιανοί προύχοντες, θα πρέπει να εξοντωθούν. Ο Κωλέττης και τα ρουμελιώτικα στρατεύματα παρουσιάζονται ως οι απελευθερωτές των πελοποννησίων από τα δεσμά των τυράννων τους. Επειδή η παρουσία του υιού Νοταρά σημειοδοτεί τη συνέχεια του τυραννικού παρελθόντος, θα πρέπει και ο ίδιος ο προύχοντας να εξοντωθεί, προκειμένου να διακοπεί αυτή η συνέχεια και να σταματήσει να παράγεται η αδικία. Γιατί ένας προύχοντας δεν μπορεί να αλλάξει, η κακία και η αδικία είναι «ριζωμένες στα σπλάχνα» του, όπως παρατηρεί ο πολιτικός. Η επανάσταση παράγει ιδεολογία. Ο Κωλέττης στο λόγο του διαμορφώνει το ιδεολογικοπολιτικό κλίμα του πολέμου και δεν είναι η πρώτη φορά που η Πελοπόννησος υποδέχεται τους εισβολείς ως απελευθερωτές. Στο λόγο του καταδεικνύεται το κατεστημένο (ο εχθρός των επαναστατημένων), ως η «τυραννία» και η «αδικία». Προς αυτόν τον εχθρό θα πρέπει να στρέψουν το βλέμμα τους όλοι οι «πατριώτες έλληνες», να τον πολεμήσουν μαζί με τα στρατεύματα της Διοίκησης για να απαλλαγούν απ' αυτόν. Ο εχθρός όμως είναι δυνατός, μάλιστα στηρίζει τη δύναμή του στην άσκηση βίας. Γιαυτό απαιτείται να χρησιμοποιηθεί, επίσης, βία και ο Κωλέττης καλεί τους οπλαρχηγούς να πολεμήσουν τον εχθρό «χωρίς έλεος» μέχρι την τελική καταστροφή του. Μάλιστα, οι προύχοντες θα πρέπει να κτυπηθούν μέσα στα ίδια τους τα σπίτια, να αφανισθούν μαζί με τα σπίτια και τα υπάρχοντά τους που συμβολίζουν την τυραννία και την εκμετάλλευση που υφίστανται οι κοινότητες από αυτούς τους ανθρώπους. Όπως είπαμε, η επανάσταση παράγει ιδεολογία και στο πλαίσιο αυτό στεγάζεται το «επαναστατικό δίκαιο» το οποίο επικαλείται ο Κωλέττης, ως εκπρόσωπος της Διοίκησης και του έθνους.

17. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σ. 173/4. Ακόμα, ο Κωλέττης, απευθυνόμενος προς τους οπλαρχηγούς, αναφέρει: «Αδελφέ, οι Μοραίτες ελύσσαζαν από τα πολλά πλούτη, τα οποία ήρπασαν από τους Τούρκους της Τριπολιτζάς, του Ναυπλίου (...) και έγιναν δερεμπέηδες και προσπαθούν να αντικαταστήσουν τον Κιαμήλμπεην και τους λοιπούς μπέηδες και αγάδες. Και σεις τρέχετε αυτού χωρίς ψωμί, χωρίς τσαρούχι, χωρίς φορέματα, με μίαν παλαιοκάπαν, καταβασανίζεσθε. Τί λοιπόν περιμένετε; Άλλην αρμοδιαν και ευτυχεστέραν δια σας περιστάσιν δεν θέλει εύρετε ποτέ, δια να πλουτίσετε μεγάλοι και μικροί.» Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σ. 201.

Ας δούμε επίσης πώς εγγράφεται στη συνάφεια αυτή η διακήρυξη που απευθύνει ο Κουντουριώτης προς τους Πελοποννήσιους και τους Ρουμελιώτες, επενδύοντας ιδεολογικά στη σύγκρουση με τον αντίπαλο της Διοίκησης:

«Μανθάνω ότι οι εσωτερικοί εχθροί της Ελλάδος, ελπίζοντες να ατονίσουν η κυβέρνησις, καταταράττουσιν πάλιν την Πελοπόννησον. Ενώ σεις χύνετε το αίμα σας, ενώ άλλοι δυσιάζουσι την κατάστασίν των δια την σωτηρίαν της Ελλάδος, εκείνοι προτιμώσι να συναπολεσθώσι με αυτήν, αν δεν τους δοθή απόλυτος εξουσία να την εκδύσουσιν από τα μείναντα εις αυτήν ολίγα αγαθά. Ημείς είδομεν όλοι νίκας κατά ξηράν και κατά θάλασσαν μεγαλυτέρας παρ'όσας είχομεν ίδει ποτέ, όταν ενήργησαν οι νόμοι οπωσούν (...) Αλλά ταύτα πάντα ζητούν να ματαιώσουν ολίγοι ιδιοτελείς, όντες απαρνηγόρητοι, διότι αφού στερεωθώσιν οι νόμοι, δεν θα τρέφωσιν αι εθνικαί πρόσοδοι την πλεονεξίαν των και δεν θα βασιλεύσωσιν αι θελήσεις των εις τας επαρχίας, τας οποίας πολλοί εξ αυτών τολμούν να ονομάζωσιν ιδικός των, όχι διότι εγεννήθησαν εις αυτάς, αλλά διότι τας θεωρούν ως κτήματά των και τους κατοίκους ως υπηκόους των. Πελοποννήσιοι! Σεις μετά των λοιπών Ελλήνων εξηλείγατε πολλάς μυριάδας Τούρκων, υποφέρετε την δυναστείαν ουτιδανών τινών οίτινες επαίρονται εις τας πτέρυγας σας; Ρουμελιώται! Σεις χάσατε τους τόπους σας και τα αγαθά σας υπέρ της Ελλάδος και δια να τα ανακτήσετε μάχεσθε καθ'ημέραν προς τους εχθρούς. Αλλ' εναντίον των ελπίδων σας και των σκοπών της κυβερνήσεως οι κρυπτοί αντάρται, ανακαλυφθέντες, ανατρέπουσιν ήδη τα πάντα, ανδίστανται εις την ελευθέρωσιν των τόπων σας, δια να σας έχωσιν είλωτας.»¹⁸

Στη διακήρυξή του προς τους Πελοποννήσιους και τους Ρουμελιώτες, ο Κουντουριώτης ορίζει τώρα με διαφορετικούς όρους το διακύβευμα της εξέγερσης απέναντι στην οθωμανική εξουσία. Στο πλαίσιο αυτό παράγονται σημασίες που φέρουν το ενδεχόμενο της ρήξης στις σχέσεις μεταξύ των χριστιανών-επαναστατών ως απόρροια της ρήξης με το οθωμανικό παρελθόν. Η Διοίκηση, οι Ρουμελιώτες και οι Πελοποννήσιοι, αποτελούν το επαναστατημένο έθνος. Η ταυτότητα αυτή αντιπροσωπεύει το γενικό/πατριωτικό συμφέρον. Οι άνθρωποι του «έθνους» (η Διοίκηση, Πελοποννήσιοι και Ρουμελιώτες) διακρίνονται, έτσι, από τους «στασιαστές» που, αν και Πελοποννήσιοι, παρουσιάζονται να μην αντιπροσωπεύουν τίποτε άλλο, πέρα από τα ιδιοτελή τους συμφέροντα.

18. Η διακήρυξη αυτή παρατίθεται στο, Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σσ. 159-160.

Η Διοίκηση δεν πολεμά τους Πελοποννήσιους εν γένει, αλλά, αντίθετα, ο σκοπός της είναι να απελευθερώσει και αυτούς, όπως επίσης και όλους τους άλλους Έλληνες από τους «τυράννους» που συνεχίζουν να τους αντιμετωπίζουν ως «είλωτες». Στο λόγο της Διοίκησης, είτε πρόκειται για τη διακήρυξη του Κωλέττη, είτε για τη διακήρυξη του Κουντουριώτη, η επανάσταση δεν εξαντλείται στη διάκριση του επαναστατημένου έθνους με τον Τούρκο κατακτητή, αλλά μετατοπίζεται στο εσωτερικό της κοινότητας (επαναστατημένοι Έλληνες, Πελοποννήσιοι, Ρουμελιώτες, Νησιώτες...) και αφορά στην κοινωνική αδικία και την εκμετάλλευση που παράγουν οι κληρονημένες κοινωνικές σχέσεις και δεσμοί εξουσίας που παραπέμπουν στην περίοδο της οθωμανικής «τυραννίας». Οι πελοποννήσιοι ηγέτες κρίνονται ανάξιοι να διαφεντεύουν τα δίκαια των λαών που διεκδικούν την αποδέσμευσή τους από το καθεστώς της οθωμανικής τυραννίας, διότι ταυτίζονται με αυτό το καθεστώς. Αποτελούν μέρος ενός παρελθόντος από το οποίο τείνει να αποδεσμευθεί ολοκληρωτικά το επαναστατημένο έθνος και η Διοίκηση έχει ιερό χρέος να απελευθερώσει τους Έλληνες, τόσο από τον οθωμανικό ζυγό, όσο και από τον ζυγό των τοπικών προυχόντων.

Ο Γκούρας, λοιπόν, λίγο πριν εισβάλει στις επαρχίες «των εχθρών της πατρίδας και του έθνους», αναφέρει προς τη Διοίκηση και τον Κουντουριώτη:

«Οι Έλληνες απαιτούν να τιμωρηθούν οι αντάρται κατά τους νόμους. και άλλοι μεν να θανατωθούν, άλλοι δε να εξορισθούν από την Ελλάδα δι'όλην των την ζωήν. Τα δε κτήματά των, κινητά και ακίνητα, να αποζημιώσουν τας επαρχίας δια τα έξοδά των εις την γενόμενη ανταρσίαν.» «Εκλαμπρότατε, φθάνει να κινηθούν φανερά και τότε είμαι βέβαιος ότι ο διάβολος θέλει τους πάρει.»¹⁹

Από την άλλη πλευρά, οι Πελοποννήσιοι είναι προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν τα στρατεύματα της Διοίκησης ως «εχθρούς» της «πατρίδας» τους, υπερασπιζόμενοι τον τόπο τους και τα δικάιά τους. Η απειλή που αντιπροσωπεύουν για την Πελοπόννησο η Διοίκηση και τα ρουμελιώτικα στρατεύματα που την υπηρετούν, λειτουργεί συσπειρωτικά για τις τοπικές ηγεσίες και ενισχύει την συνοχή της κοινότητας. Πράγματι, προύχοντες και «καπιτάνοι» αποκτούν συνείδηση ενός κοινωνικού όλου, μιας ταυτότητας καταγωγής (τοπικότητα-συγγένεια) που ορίζεται σε αντιπαράθεση με τον κοινό εχθρό. Τους ανθρώπους αυτούς τους συνδέει το παρόν, αλλά και η κοινή μοίρα. Ή θα σωθούν ή θα πεθάνουν όλοι από κοινού, καθώς η απειλή του Γκούρα ότι «ο διάβολος θέλει τους πάρει» απευδύνεται σε όλους, προύχοντες

19. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', σ. 205, και, *Αρχαία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Β', σ. 387, αντίστοιχα.

και στρατιωτικούς. Ετοιμάζονται να πολεμήσουν τον Γκούρα και τους οπλαρχηγούς, δείχνοντας προς τους αντιπάλους τους το ίδιο μίσος που δείχνουν και εκείνοι γι' αυτούς. Στη λογική αυτή εγγράφεται η επιστολή που απευθύνει ο Νικηταράς προς τον Αναγνώστη Δεληγιάννη και τον Θ. Κολοκοτρώνη:

«Θείε μου είναι καιρός ή να μας κάμουν να μην υπάρχωμεν το ουδέν ή να τους κάμωμεν εκείνο οπού τους πρέπει.»²⁰

Ο Λόντος και ο Νοταράς, αφού δεν απέδωσαν οι διαπραγματεύσεις τους με τους ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, ώστε να μην επιτεθούν στις επαρχίες τους, στέλνουν επιστολή στον Γκούρα κατηγορώντας τον ότι αδέτησε το λόγο της τιμής του και δεν φέρθηκε ως «παλληκάρη»:

«Απορήσαμεν, αδελφέ, πώς μας ήλθες επάνω μας, διατί δεν ηξεύραμεν πώς το μπέσσα πρε μπέσσα, οπού μας έγγραφες, ότι είναι υεύμα, επειδή ημείς το μπέσσα πρε μπέσσα προς τους στρατιώτας το έχομεν νόμον, οπού όταν το ειπούμεν, πρέπει να αποδάνωμεν. Αδελφέ, μας εγέλασες (...) δεν έπρεπε εις την παλληκαριάν σου, να το κάμης αυτό, να μας έλθης έξαφνα εις ταις πλάταις. Να, αδελφέ Γκούρα, σου αφήνομεν την Κόρινθον άδειαν, και έλα να καθήσης, και ημείς πηγαίνομεν εις τα σπήτια μας' όμως μας τα έφτιασαν οι προπαπούδες μας, και δεν έχωμεν σκοπόν να τα δώσωμεν κανενός.»²¹

20. *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη*, ό.π., σ. 109. Ο Α. Ζαΐμης σε επιστολή του προς τον Α. Φωτήλα του υπενθυμίζει ότι, στο βαθμό που δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για να συσταθεί εθνική συνέλευση και να διευθετηθούν με πολιτικό τρόπο οι διαφορές ανάμεσα στους Πελοποννήσιους και την υπάρχουσα Διοίκηση, «το πύρ και ο σίδηρος θα τελειώσουν τα πράγματα.» *Ιστορικόν Αρχείον Στρατηγού Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σ. 371. Ας δούμε, όμως, πώς ορίζει ο Νικηταράς τα διακυβεύματα της συγκυρίας, πώς αντιλαμβάνεται τον αντίπαλο και ποια είναι τα «δίκαια» που υπερασπίζεται ο πελοποννήσιος ένοπλος: «οι λαοί της Πελοποννήσου εταράχθηκαν δια την παραβίασιν του Πολιτεύματος και διότι ωπλισμένοι δυνάμεις εκινήθησαν κατ' αυτών να τους ταπεινώσωσιν το πνεύμα, δια να μην εμπορέσουν εις το εξής να ζητώσιν τα δικαιώματά των, ωπλίσθησαν δια να διαφεντεύσωσιν τον εαυτόν των. Εγώ δεν ήμην Αφρικανός, είμαι Πελοποννήσιος, ευρέθην εν τω μέσω των πατριωτών μου και ενώθην με αυτούς, καθώς ενώθησαν και όλοι οι σημαντικοί της Πελοποννήσου πολιτικοί τε στρατιωτικοί, και εμποδίσσαμεν πολλά κακά και άτακτα, τα οποία συνηθά η ορμή του λαού να κάμη, δεν εβλάψαμεν κανένα (...) η δύναμις του χρυσού και της απάτης υπερίσχυσεν και έρριπεν την δικαίαν φωνήν μας. Αστεγοι άνθρωποι, και πολύδουλοι των Τούρκων, τους οποίους ηλευθερώσαμεν από την δουλείαν -μαχόμενοι με τους αυθέντας των, με το ξίφος εις τας χείρας, εις τας οποίας μάχας έπεσεν θανατωμένος ο αείμνηστος αδελφός μου και άλλοι πολλοί συγγενείς μου και συστρατιώται μου. Επληρώθησαν δια να μας θανατώσουν, και λεηλάτησαν την πατρίδαν μας, την οποίαν δια να ελευθερώσωμεν από τους Τούρκους, εποτίσαμεν με τα αίματά μας.» *Ιστορικόν Αρχείον Ανδρέα Λόντου*, ό.π., τ. Β', σσ. 432-3.

21. *Αρχεία Α. Και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Γ', σ. 405.

Οι Πελοποννήσιοι ηγέτες είχαν πάρει υποσχέσεις/εγγυήσεις («μπέσσα πρε μπέσσα») από τον Γκούρα ότι δεν θα επιτεθεί στην επαρχία τους και, ενώ πίστευαν ότι τους προστάτευε η «μπέσσα», αυτός αθέτησε τον λόγο του και κινήθηκε εναντίον τους. Η «μπέσσα», που έχει την ισχύ νόμου ανάμεσα σε στρατιώτες/αδελφούς δεν λειτουργεί και ο Γκούρας, απροειδοποίητα, «πήρε ταις πλάταις» στους αδελφούς του, σπάζοντας έτσι την «μπέσσα». Ο Γκούρας, διαρρηγνύοντας τον κώδικα τιμής που συστήνει η αμοιβαία υπόσχεση αποφυγής της σύγκρουσης (ή έστω προειδοποίησης του αντιπάλου), φέρεται να διαρρηγνύει τους αδελφικούς δεσμούς, στο πλαίσιο των οποίων δίνονται οι υποσχέσεις και συστήνονται οι σχέσεις πίστης στο λόγο του άλλου/αδελφού, που παραπέμπουν στην ισχύ του ανδρικού λόγου («εις την παλληκαριά σου») και επέχουν δέση νόμου.²²

Ο Γκούρας, παραβιάζοντας τον κώδικα τιμής, δείχνει απιστία και κάνει «εντροπή» στον Λόντο και τον Νοταρά, καθώς, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Πελοποννήσιοι «όταν το ειπούμεν πρέπει να αποδάνωμεν» και αυτό το γνωρίζουν πολύ καλά Σουλιώτες και Ρουμελιώτες. Όπως γνωρίζουν επίσης ότι αυτός που «σπάει τη μπέσσα» επιτρέπει στον άλλο να αναλάβει τη σύγκρουση και με αυτόν τον τρόπο οι Πελοποννήσιοι νομιμοποιούν τη συμμετοχή τους στη σύγκρουση. Γιαυτό, λοιπόν, ο Λόντος και ο Νοταράς ετοιμάζονται να αντιμετωπίσουν τον Γκούρα ως εχθρό και να υπερασπιστούν τα «σπήτια» τους. Προειδοποιούν, μάλιστα, τον Γκούρα ότι, ακόμα και αν κατέλαβε την επαρχία, δεν πρόκειται να υποταχθούν και να καταδέσουν τα όπλα, αλλά θα τον «περιμένουν» στα «σπήτια τους». Ο Λόντος και ο Νοταράς έχουν να υπερασπισθούν την ιστορία τους, την ίδια τους την τιμή, τα δίκαιά τους και δεν μπορούν να παραχωρήσουν σε κανένα τα «δίκαια» που κληρονόμησαν από τους «προπαπούδες» τους και που είναι υποχρεωμένοι να προστατεύσουν.

Από την άλλη πλευρά, ο Γκούρας αθέτησε τα συμφωνημένα με τους «αδελφούς» του, που έχουν ισχύ νόμου, υπηρετώντας άλλους νόμους, δηλαδή τους νόμους του «έθνους» κι αυτούς επικαλείται, όπως είδαμε παραπάνω, όταν ετοιμάζεται να επιτεθεί στους Νοταραίους. Ο Γκούρας στην υπηρεσία της Διοίκησης δεν είναι «αδελφός» με τους Νοταραίους και τους Λόντους, είναι στρατιώτης της Διοίκησης και εγγυητής των νόμων που καταστρατηγούν οι «τυραννόφρονες» προύχοντες. Αυτός είναι ο λόγος που καταστρατηγεί την

22. Για τη μπέσα, στο, Σ. Ασδραχάς, *Ιστορικά απεικασματα*, ό.π., σ. 211. Επίσης Δ. Τζάκης, «Διαχείριση των συγκρούσεων στον αρματολισμό», ό.π., 169.

μπέσα, στο όνομα του λόγου του «έθνους», όπου αποδίδει τώρα πίστη και νομιμοφροσύνη.²³

Υπό αυτές τις συνθήκες διεξάγεται ο εμφύλιος πόλεμος. Μερικούς μήνες ωρίτερα, όταν εκδηλώθηκε η πρώτη ρήξη στις σχέσεις της Διοίκησης με τους τοπικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες, αντίπαλοι στο πεδίο της σύγκρουσης βρέθηκαν «αδελφοί πελοποννήσιοι». Εδώ, οι διαταγές της Διοίκησης δεν αποδείχθηκαν αρκετές για να οδηγήσουν σε ένοπλη σύρραξη και οι αντίπαλοι δεν στάθηκαν να πολεμήσουν ο ένας τον άλλο. Ωστόσο, η παρουσία της Διοίκησης και η ισχυροποίησή της σε βάρος των τοπικών κέντρων εξουσίας αποτελεί μία νέα πραγματικότητα, έναν παράγοντα που θα συμβάλει έκτοτε αποφασιστικά στον καθορισμό των εξελίξεων. Η νέα εξουσία καθιστά διακύβευμα τους ίδιους τους κοινοτικούς δεσμούς εξουσίας στο σύνολό τους και τους όρους αναπαραγωγής της κυριαρχίας των παραδοσιακών ηγετικών κοινωνικών ομάδων, των δυνάμεων δηλαδή που στον μεγαλύτερο βαθμό ανέλαβαν το βάρος της εξέγερσης. Στο πλαίσιο αυτής της κατάστασης και μεσούντος του πολέμου, στην Πελοπόννησο ανοίγει ένας νέος πόλεμος, αυτή τη φορά στις τάξεις των επαναστατών. Ο στρατός που στρατολογείται από τη Διοίκηση και οργανώνεται με σκοπό να καταστείλει την αντίδραση προς τη νέα πολιτική νομιμότητα, είναι ένα από τα νέα στοιχεία που αναδεικνύει η επανάσταση, σε συνδυασμό βέβαια με το γεγονός ότι ο πόλεμος διευρύνεται και εδραιώνονται οι διαδικασίες για τη συγκρότηση μιας νέας μορφής πολιτικής οργάνωσης, του εθνικού κράτους.

Περίπου ένα χρόνο μετά την εισβολή των Ρουμελιωτών στην Πελοπόννησο και αφού έχουν στο μεταξύ αμνηστευθεί οι ηττημένοι, ο Ιωάννης Γκούρας, από τα Σάλωνα που βρίσκεται, στέλνει μία επιστολή προς τον Κανέλλο Δεληγιάνη, «όπου ευρίσκεται».

«Έδρεφον και δρέφω μάλιστα μίαν χωριστή υπόληψιν εις τα πανευγενή και φιλοπάτριδα υποκείμενά σας' πολιτικά όμως διαφιλονικήσεις εις τας οποίας περιέπλεξαν τους δι'όλου εις τα τοιαύτα (το ομολογώ) απείρους ημάς. Απάται ιδιοτελών ίσως και κακοτρόπων διάφοροι κεκαλυμμένοι όλαι με το απατηλόν ένδυμα της στερεώσεως τάχα και υπερασπίσεως των καδεστώτων της πατρίδος νόμων, όλα ταύτα ίσχυσαν, κατά δυστυχίαν και τούτο της πατρίδος, να κινήσουν πατριώτας κατά

23. Βλ. την αναφορά του Γκούρα προς τον πρόεδρο της Διοίκησης Γ. Κουντουριώτη: «Εκλαμπρότατε. Εν ω έπρεπε να κινηθώμεν εναντίον των Τούρκων και να αποκτήσωμεν νέους τόπους εις το έθνος, οι αδελφοί μας ομογενείς θέλουν να κινηθούν εναντίον του έθνους και των νόμων. Εγώ πειθόμενος εις την φωνήν των νόμων, η οποία είναι φωνή της πατρίδος και του θεού, αύριο αναχωρώ εδώθεν και διευθύνομαι εις Κόρινθον κατά την απόφασιν της Διοικήσεως.» *Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου*, ό.π., τ. Γ', σσ. 393-4.

πατριωτών και εκ της αντιπράξεως να γεννηθούν κάκιστα αποτελέσματα. Τα παρελθόντα όμως, πατριώτα μου, κοινά μας, σου το λέγω και πάλιν, κοινά μας αγωνίσματα, δια να μην είπω αμαρτήματα, ως τοιαύτα εις λύθην εάσωμεν και καταλιμπάνοντες πάν ατομικόν πάθος και ιδιοτέλειαν ας δράζωμεν την σωτηριώδη ομόνοιαν δια να θεραπεύσωμεν τον επικείμενον της φιλτάτης κίνδυνον, αμιλλόμενοι εις τα οφέλημα και σωτηριώδη της πατρίδος και καταπαύοντας τας έριδας του τε ο καλός και τε ο κακός καθότι πάντες εξεκλίναμεν άμα»²⁴

Οι άνθρωποι που πριν ένα χρόνο τέθηκαν αντιμέτωποι στις επαρχίες της Πελοποννήσου, με σκοπό να καταστρέψουν, να εξοντώσουν ο ένας τον άλλο, «ανθρωπόμορφα θηρία» απέναντι σε «εκτρώματα της τυραννίας» που θα έπρεπε να φονευθούν για το καλό της πατρίδας, επιβάλλεται τώρα «να ξεχάσουν», προκειμένου να συνυπάρξουν. Άλλωστε, τα παλιά είναι για να συγχωρούνται και, μάλιστα, τώρα που οι άπειροι επαναστάτες «περιέπεσαν σε κοινά αμαρτήματα».

24. *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη*, ό.π., σ. 147.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αρχειακές πηγές

Αρχεία Λάζαρου και Γεωργίου Κουντουριώτου, 1821-1832, τ. Α'-Ε'(1821-1825),
Αθήνα-Πειραιάς, εκδ. Α. Λιγνού, 1920-1927, τ. 6ος (1793, 1801, 1821-
1825), εισ. σημ., Εμμ. Πρωτοψάλτη, Βιβλιοθήκη ΓΑΚ, 1966

Αρχείον Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, Αθήναι, τ.
I-IV, (1821-1832), εκδ. Βιβλιοθήκη της Βουλής, 1971

Αρχείον Κοινότητας Ύδρας (1778-1832), Πειραιάς, δημ. υπό Α. Λιγνού, τ. Α'-ΙΔ',
1920-30

Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη, Τα Έγγραφα (1779-1827), Αθήναι, ΕτΦτΛ-
Ιστορικόν Αρχείον 1, 1993

Θεοφανίδης Ι. (έκδ.), *Ιστορικόν Αρχείον, τ. Α'-Ε', Αθήνα, 1935*

Ιστορικόν Αρχείον του Στρατηγού Ανδρέου Λόντου, 1789-1847, Αθήναι, εκδ. υπό της
οικογ. Λόντου, τ. Α'-Β', 1914-1916

Ιστορικόν Αρχείον Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, επιμ. Ε.
Πρωτοψάλτης, σειρά «Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας», τ. Ε', τεύχ.
I-VI, 1963-1986

Μάμουκας Α., *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος συμβάντα, ήτοι συλλογή των*
περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων κ.ά.
επισήμων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1833, τ. 1-11, Αθήνα,
1839-1852

Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766- 1828), *Μνημεία της Ελληνικής*
ιστορίας, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Ι. Εμμ. Πρωτοψάλτης
«Βιογραφία», τ. Δ', τεύχ. Ι, Αθήνα, 1959, φωτ. ανατύπ. 1980, ΙΙ.
Αλληλογραφία, πολιτικά υπομνήματα, λόγοι, Σημειώματα περί Ιγνατίου, τ.
Δ', τεύχ. ΙΙ, Αθήνα, 1961

2. Απομνημονεύματα

- Βυζάντιος Χρ., *Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών των συμμετέσχεν ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833*, εκδ. «σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του '21, Νο 9», επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτης, Αθήνα, 1957
- Γερμανός Π. Π., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, εκδ. Γ. Παπούλια, 1900.
- Δεληγιάννης Καν., *Απομνημονεύματα*, τ. Α'-Γ', εκδ. «σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του 1821, Νο 16, 17, 18», επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτης, εισ. σχ. Γ. Τσουκαλάς, Αθήνα, 1957
- Δραγούμης Ν., *Ιστορικά Αναμνήσεις*, Αθήνα, Ερμής, τ. Α'-Β', 1973
- Κασομούλης Ν., *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων. 1821-1833*, Αθήνα, επιμ. Γ. Βλαχογιάννη, τ. Α'-Γ', 1939-1942
- Κολοκοτρώνης Γεν., *Απομνημονεύματα*, εκδ. «σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του 1821,», επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, Αθήνα, 1957
- Κολοκοτρώνης Θ., *Απομνημονεύματα*, στο, Τερτσέτης Γ., *Απαντα, Τα κατάγραφα, Ηρωικά πρόσωπα και κείμενα*, Αθήνα, Πηγή, τ. Γ', 1953
- Κοντάκης Αν., *Απομνημονεύματα*, «Σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του 1821», επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτης, Αθήνα 1957
- (Μακρυγιάννης Ι.), *Αρχεῖον του στρατηγού Μακρυγιάννη*, εκδ. Βλαχογιάννη, τ. Α', *Ιστορικά Έγγραφα*, τ. Β', *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, 1907
- Οράματα και Θάματα*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1984
- Μανζάρ Ζ., *Αναμνήσεις απ'το Μωριά*, μτφρ. Τσουκαλάς, Αθήνα, 1957
- Μεταξάς Κ., *Ιστορικά απομνημονεύματα εκ της ελληνικής επανάστασεως*, «Σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του 1821», επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτης, Αθήνα, 1957
- Μιαούλης Α., *Συνοπτική ιστορία των υπέρ Ελευθερίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος Γενομένων Ναυμαχιών δια των πλοίων των τριών Νήσων Ύδρας Πετσών και Ψαρών εν όλω τω διαστήματι του Ελληνικού αγώνος*, εκδ. «σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του '21», Αθήνα, 1956
- Ξάνθος Εμμ., *Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας*, Αθήναι, 1845
- Οικονόμου Μιχ., *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας ή ο Ιερός των Ελλήνων Αγών*, τ. Α'-Β', «Σειρά Απομνημονευμάτων αγωνιστών του '21, Νο 14,15», επιμ. Ε. Πρωτοψάλτης, εισ. σχ. Γ. Τσουκαλάς, Αθήνα, 1957

- Ορλάνδος Ι, Λουριώτης Α., *Απολογία*, τ. Ι-ΙΙ, Αθήνα, 1839
- Παλαμήδης Ρ., *Σχεδιάσμα Ιστορίας της Επαναστάσεως*, στο π. *Μνημοσύνη*, τ. Β'(1969), σσ. 375-426
- Παπαδόπουλος Κάρπος, *Απάνθισμα του ιστορικού αγώνος*, επιμ. Θ. Διλέζος, Αθήνα, Παπαζήσης, 1976
- Παπατσώνης Παν., *Απομνημονεύματα από των χρόνων της Τουρκοκρατίας μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α'*, Αθήνα, εκδ. ΓΑΚ, στη σειρά «Βιβλιοθήκη ΓΑΚ», επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτης, 1960
- Περραιβός Χρ., *Απομνημονεύματα πολεμικά*, σειρά: *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 21*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, Αθήνα, 1957
- Σπηλιάδης Ν., *Απομνημονεύματα δια να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν (1821-1843)*, τ. Α'-Γ', Αθήνα, επανεκδ. επιμ. Π. Φ. Χριστόπουλου, 1972, 1975, τ. Δ', Μέρος Πρώτον, Αθήνα, εκδ. Κ. Διαμάντη, 1970, Μέρος Δεύτερον, Αθήνα 1974, τεύχος πρώτον, Αθήνα, εκδ. επιμ. Π. Φ. Χριστόπουλος, 1971
- Thiersch Fr., *De l' état actuel de la Grèce et les moyens d'arriver à sa restauration*, τ. Ι-ΙΙ, Λειψία 1833, ελλ. μτφρ. Α. Σπήλιου, τ. Α'-Β', Αθήνα, 1972
- Φαρμακίδης Θ., *Απολογία*, Αθήνα, 1840
- Φιλήμων Ιων., *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Α'-Δ', Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1963
Φιλική Εταιρεία, Αθήνα, Α. Καραβίας (φωτομ. ανατύπ.), 1964
- Φραντζής Αμβρόσιος, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήνα, Εταιρεία Πελοποννησιακών σπουδών, τ. Α'-Β', 1976
- Φωτάκος Χρυσανθόπουλος, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα, εκδ. Φιλολογικά χρονικά, 1960

3. Γενική βιβλιογραφία

- Alexander J., *Brigandage and public order in Morea. 1685-1806*, Αθήνα, 1988
- Anderson B., *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of nationalism*, Λονδίνο, Verso, 1991, β' έκδ. αναθεωρημένη
- Άντερσον Π., *Το Απολυταρχικό κράτος, Οδυσσέας*, Αθήνα, 1986
- Ανδρεάδης Ανδρ., *Ιστορία των εθνικών δανείων. Μέρος Α'. Τα δάνεια της ανεξαρτησίας (1824-1825)*, Αθήνα, 1904
- Ansart P., *Conflits, idéologie et pouvoir*, Παρίσι, PUF, 1977
- Apter D., *The Politics of Modernisation*, Chicago University Press, 1965
- Argyriou A., *Les exégètes grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821) Esquisse d'une histoire des courants idéologiques au sein du peuple grec asservi*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1982
- Άρς Γκρ., *Η Αλβανία και η Ήπειρος στα τέλη του ΙΗ' και στις αρχές του ΙΘ' αιώνα. Τα Δυτικοβαλκανικά πασαλίκια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας*, εισ. σχ-επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Gutenberg, 1994
- Αρώνη-Τσίχλη Κ., *Η μεσσηνιακή εξέγερση του 1834. Αντιπολίτευση του ρώσικου κόμματος στην αντιβασιλεία του Όθωνα*, Διδακτορική διατριβή, ΠΑΣΠΕ, τ. I-II, Αθήνα, 1984
- Αγροτικές εξεγέρσεις στην παλιά Ελλάδα, 1831-1881*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1989
- Ασδραχάς Σπ., «Εισαγωγή», στο, Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Καραβίας, 1957
- Μηχανισμοί της αγροτικής οικονομίας στην τουρκοκρατία (18-19 αι.)*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1978
- Ελληνική κοινωνία και οικονομία, 18 και 19 αιώνες*, Αθήνα, Ερμής, 1982
- Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983
- «Βιβλιοκρισία. Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα. Επιμέλεια Α. Πολίτης», *Ελληνικά*, 27(1983)
- «Les primitifs de la révolte dans la Grèce pendant la domination ottomane», *Questions et Débats sur l'Europe centrale et orientale*, 4(1985), Παρίσι-EHESS
- Οικονομία και νοοτροπίες*, Αθήνα, Ερμής, 1988

- Σχόλια, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1993
- Ιστορικά απεικασματα, Αθήνα, Θεμέλιο, 1995
- Ασπρέας Γ., *Πολιτική ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος. 1821-1928*, τ. Α'(1821-1865), Αθήνα, Σιδέρης, 1930
- Austin L., *Quant dire c'est faire*, Παρίσι, Seuil, 1970
- Badie B. -Birnbbaum P., *Sociologie de l'État*, Παρίσι, Grasset, 2η έκδ., 1982
- Badie B., *Les deux États. Pouvoir et société en Occident et en terre d'Islam*, Παρίσι, Fayard, 1986
- Βακαλόπουλος Α., «Συμβολή στην ιστορία και οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας», *Ελληνικά*, 12 (1952-3), σσ. 65-78
- Τα Ελληνικά στρατεύματα του 1821. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη και ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη, 1970
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. τ. Α' Αρχές και διαμόρφωσή του, Β' Τουρκοκρατία. Οι Ιστορικές βάσεις της Νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας*, Θεσσαλονίκη, 1974-6
- «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τ. ΙΑ', 1975, σσ. 402- 424
- «Στροφή των Ελλήνων προς τους Ρώσους. Η άνοδος της Ρωσικής Δυναμείας», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 51-58
- Bakhtine M., *Le marxisme et la philosophie du langage. Essai d'application de la méthode sociologique en linguistique*, Παρίσι, Minuit, 1977
- Balandier G., *Sens et puissance*, Παρίσι, PUF, 1971
- Πολιτική ανθρωπολογία*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1971
- Anthropo-logiques*, Παρίσι, PUF, 1974
- Bardin L., *L'analyse de contenu*, Παρίσι, PUF, 1977
- Barthes R., *Mythologies*, Παρίσι, Seuil, 1957
- Essais critiques*, Παρίσι, Seuil, 1964
- Bateson G., *Vers une écologie de l'esprit*, Παρίσι, Seuil, 1980
- Βελουδής Γ., *Ο Jacob Philipp Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, Αθήνα, ΕΜΝΕ-Μνήμων, 1982
- Benda H. T., «Non-western intelligentsias as political elites», στο, Kautsky J. (ed.), *Political Change in Underdeveloped Countries*, Νέα Υόρκη, J. Wiley, 1963
- Βεργόπουλος Κ., «Η δυναμική του 1821», *Θεωρία και Κοινωνία* 2(1990), σσ. 75-99

- Bergeron G., *Fonctionnement de l'État*, Παρίσι, Armand Colin, 1965
- Βλαχογιάννης Γ., *Οι κλέφτες του Μωριά. Μελέτη ιστορική από νέες πηγές βγαλμένη, 1715-1821*, Αθήνα, 1935
- Bloch M., *Φεουδαλική κοινωνία*, Αθήνα, Κάλβος
- Bottomore T. B., *Ελίτ και κοινωνία*, μτφρ. Θ. Μπανούσης, Αθήναι, Εκδόσεις 70, 1970
- Bourdieu P., *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Παρίσι, Fayard, 1982
- Le sens pratique*, Παρίσι, Ed. de Minuit, 1980
- Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, Παρίσι, Seuil, 1994
- Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα στο Γουδί (1909)*, Αθήνα, Τολίδης
- Βρανούσης Λ., «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 433-451
- Braudel F., *La dynamique du capitalisme*, Παρίσι, Artoud, 1980
- Burdeau G., *L'État*, Παρίσι, Seuil, 1966
- Campbell, J. K., *Honour, family and patronage*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1964
- Cohn N., *Les fanatiques de l'Apocalypse. Millénaristes révolutionnaires et anarchistes mystiques au Moyen Age*, Παρίσι, Payot, 1983
- Corvisier A., *Sources et méthodes en histoire sociale*, Παρίσι, SEDES, 1980
- Coser L., *The function of Social Conflict*, Glencoe, Free Press, 1964
- Γαζής Γ., *Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα*, Ιωάννινα, 1971
- Γιαννόπουλος Ι., «Κοινότητες», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 134-143
- «Η παρακμή του οθωμανικού κράτους. Η προσαρμογή των θεσμών στη νέα πραγματικότητα», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 98-110
- «Η επανάσταση κατά το 1823», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'
- Γούδας Αν, *Βίοι παράλληλοι. Πολιτικοί άνδρες*, τ. Ζ', Αθήναι, 1875
- Γριτσόπουλος Τ., «Ιστοριογραφία του Αγώνος», στο, *Μνημοσύνη*, 3 (1970-1971), Αθήναι, σ. 33-253

- «Απομνημονεύματα των αγωνιστών του '21. Επιμελητής της εκδόσεως Εμμ. Πρωτοψάλτης, τ. 1-20», στο, π. *Ελληνικά*, (1958-9), τ. ΙΣΤ', Θεσσαλονίκη, σσ. 300-320
- Τα Ορλωφικά, η εν Πελοποννήσω επανάστασις του 1770 και τα επακόλουθα αυτής*, Αθήνα 1967
- «Διαμάχη των κομμάτων Πελοποννήσου δια τον δραγομένο Θεοδόσιον το 1820», *Πελοποννησιακά*, 1(1974), σσ. 165-171
- Dakin D., *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821- 1833*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1983
- Η ενοποίηση της Ελλάδος (1770-1923)*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1984
- Da Silva G., «Η οικονομική και η κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Μεσογείου», στο, *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας)*, εισ. επιμ. κειμένων Σπ. Ασδραχάς, Αθήνα, Μέλισσα, 1979
- «Ο ρόλος των διαμεσολαβητών στις σχέσεις της Δύσης, της Μεσογείου και της νοτιοανατολικής Ευρώπης», στο, *Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα*, εισ. επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980
- Δαμιανάκος Στ., *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα, Πλέθρον, 1987
- Δασκαλάκης Απ., *Οι τοπικοί οργανισμοί της επαναστάσεως του 1821 και το πολίτευμα της Επιδάουρου*, Αθήνα, 1966
- Decoufle A. L., *Κοινωνιολογία των επαναστάσεων*, Αθήνα, Ι. Ζαχαρόπουλος
- Δερτιλής, Π. Β., *Τα δημόσια οικονομικά κατά την επανάστασιν του 1821*, Θεσσαλονίκη, 1971
- Δεσποτόπουλος Α., «Η εξέλιξη της επαναστάσεως κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'
- Δημάκης Ι., *Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1991
- Δημακόπουλος Γ. Δ., *Η διοικητική οργάνωσις της ελληνικής πολιτείας, 1827-1833*, Αθήνα, 1973
- Δημαράς Κ. Θ., «Περί Φαναριωτών», *Αρχείο Θράκης*, 34 (1969), σσ. 117-140
- Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1977
- Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1982
- Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα, Ικαρος, 1985

«Η ιδεολογική υποδομή του νέου ελληνικού κράτους, η κληρονομιά των περασμένων, οι νέες πραγματικότητες, οι νέες ανάγκες», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΓ', σ. 455-484

Διαμαντής Κ., *Δημήτριος Υψηλάντης 1793-1832*, Αθήνα, 1966

Διαμαντούρος Ν., «Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους στην επανάσταση και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις», στο, *Η επανάσταση του '21*, ΚΜΕ, Αθήνα 1981, σσ. 153-161

«Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα», στο, *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, (Δ. Τσαούσης επιμ.), Αθήνα, Εστία, 1984, σσ. 55-71

Drakos D., *Les conflits socioculturels et politiques dans la révolution grecque. Le témoignage de N. Spiliadis*, Mémoire pour le D. E. A., Paris I, Παρίσι, 1987

Duprat G., (επιμ.) *Analyse de l'idéologie*, t. i-ii, Παρίσι, Gallilee, 1983

Elias N., *La Dynamique de l'Occident*, Παρίσι, Calmann-Levy, 1975

Gellner E., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992

Gellner E., Waterbury J. (επιμ.), *Patrons and clients in Mediterranean societies*, Λονδίνο, Duckworth, 1977

Genç M., «Συγκριτική μελέτη των στοιχείων της ισόβιας εκμίσθωσης προσόδων και του όγκου των εμπορικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα», στο, *Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα*, εισαγ.επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980

Giddens A., *Central Problems in Social Theory*, Macmillan, 1979

Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία*, Αθήνα, Gutenberg, τ. Α', 1988, τ. Β', 1992

Rationalité et irrationalité en économie, τ. I-II, Παρίσι, Maspero, 1969.

Goffman E., *Les rites d'interaction*, Παρίσι, ed. de Minuit, 1984

Habermas J., *Raison et Légitimité. Problèmes de légitimation dans le capitalisme avancé*, μτφρ. J. Lacoste, Παρίσι, Payot, 1978

Hall E., *Le langage silencieux*, Παρίσι, Seuil, 1984

Ηλιού Φ., «Τύφλωσον κύριε τον λαόν σου. Οι προεπαναστατικές κρίσεις και ο Ν. Σ. Πίκολος», *Ο Ερασιστής*, 11(1974), σσ. 580-626

- «Νεοελληνικός διαφωτισμός. Νεωτερικές προκλήσεις και παραδοσιακές αντιστάσεις», *Δελτίο*, 2(1978), σσ. 107-113
- Hobsbawm E. J., *Les primitifs de la révolte dans l'Europe moderne*, Παρίσι, Fayard, 1966
- Οι ληστές*, Αθήνα, Βέργος, 1975
- Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, μτφρ. Μ. Οικονομοπούλου, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1990
- Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1994
- Θεοτοκάς Ν., «Νοοτροπίες και πολιτισμικές μεταλλαγές», π. *Διαβάζω*, αρ. 101, Αθήνα, 1984
- «Το αποτύπωμα του ζωντανού και του ονείρου στο έργο του Μακρυγιάννη», *Τα Ιστορικά*, 4(1985)
- «Παράδοση και νεοτερικότητα. Σχόλια για το εικοσιένα». *Τα Ιστορικά*, 17(1992)
- «Ο εθνικισμός ως δεσμευτική αρχή για την κατασκευή του παρελθόντος», *Ο Πολίτης*, 127(1994), σσ. 32-36
- Θεοτοκάς Ν., Κοταρίδης Ν., «Πολιτικό σύστημα και οριοθέτηση της νομιμότητας. Η λειτουργία της αμνηστείας κατά την οθωμική περίοδο», *Αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1991
- Inalcik H., *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economie*, Λονδίνο, Vatorum Reprints, 1978
- Η Οθωμανική αυτοκρατορία, Η κλασική εποχή 1300-1600*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1995
- Καμπούρογλου Δ., *Αρματολοί και κλέφτες. 1453-1821*, Αθήνα, 1927
- Κανδηλώρος Τ., *Ο αρματολισμός της Πελοποννήσου. 1500-1821*, Αθήνα, 1924
- «Οι Δεληγιανναίοι», στο, *Διαλέξεις της Εθνικής Εκατονταετηρίδος 1830-1930*, Αθήναι, 1930
- Ιστορία της Γορτυνίας*, Πάτρα, 1898
- Κατηφόρη Δ., «Τα πολιτικά γεγονότα από τον Ιούλιο έως τον Δεκέμβριο», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'
- «Η επανάσταση κατά το 1824», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'

- Κιουσοπούλου Τ., «Η ταυτότητα των μελών της Β' εθνοσυνέλευσης», στο συλλογικό αφιέρωμα, *Η επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή-Κατηφόρη*, Αθήνα, ΕΜΝΕ-Μνήμων, 1994, σσ. 63-92
- Κιτρομηλίδης Π., «Ιδεολογικά ρεύματα και πολιτικά αιτήματα. Προοπτικές από τον ελληνικό 19ο αιώνα», στο, *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, ΚΜΕ (επιμ. Δ. Τσαούσης), Αθήνα, Εστία, 1984
- Κόκκινος Δ., *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα, Μέλισσα, 1974
- Κολιόπουλος Γ., *Οι ληστές*, Αθήνα, Ερμής, 1979
- Κοντογιάννης Π. Μ., *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης της Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774)*, Αθήναι, 1903
- Κοντογιώργης Γ., *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1982
- Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1979
- «Κοινοτική αυτοδιοίκηση και καποδιστριακό πολιτειακό σύστημα» στο, Π. Πετρίδης (επιμ.), *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, ό.π.
- Κορδάτος Ι., *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα, εκδ. 8η, 1974
- Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας. Νεώτερη Β', τ. 10(1821- 1832)*, Αθήνα, εκδ. «20ος αιώνας»
- Κοταρίδης Ν., *La société traditionnelle face à l' État moderne. Étude sur la révolte militaire de 1848 en Grèce*, διδακτορική διατριβή, Université de Paris I, 1987
- «Από τις φατρίες στα κόμματα. Πολιτικές συσσωματώσεις στη μετεπαναστατική Ελλάδα», στο, Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Νεοελληνική κοινωνία. Ιστορικές και κριτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Κριτική, 1993, σσ. 27-52
- Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1993.
- Κουγέας Σ. Β., «Ηρωικά κείμενα του Αγώνος», *Π. Α. Α.*, τ. 28(1953), σ. 109-127
- «Συμβολαί εις την ιστορίαν της υπό τους Ορλώφ Πελοποννησιακής Επανάστασεως (1770)», *Πελοποννησιακά*, 1(1956), σσ. 50-107
- Κούκου Ε., «Το ελληνικό κράτος κατά το 1831», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'
- Κουμαριανού Αικ. (επιμ.), *Ο Τύπος στον Αγώνα*, τ. Α'-Γ', Αθήνα, Ερμής, 1971

- Κουρνούτος Γ. Π., (επιμ.), *Το Απομνημόνευμα (1453-1953)*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 44-45, τ. Α'-Β', Αθήναι, Αετός, 1953
- Κρεμμυδάς Β., *Το εμπόριο της Πελοποννήσου στον 18ο αιώνα (1715-1792)*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1972
- Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας (1700- 1821)*, Αθήνα, Εξάντας, 1988
- Lefort Cl., *Les formes de l'histoire. Essais d'anthropologie politique*, Παρίσι, Gallimard, 1978
- Le Goff J. -Nora P., (επιμ.), *Faire de l'histoire*, τ. I-III, Παρίσι, Gallimard, 1974
- Le Goff J. -Chartier R. -Revel J., *La nouvelle histoire. Les encyclopédies du savoir moderne*, Παρίσι, 1978
- Levi- Strauss C., *Anthropologie structurale*, Παρίσι, Plon, 1958
- Λέκκας Π., *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, ΕΜΝΕ-Μνήμων, 1992
- Λιάκος Α., *Η ιταλική ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1985
- Λιάτα Ευτ., *Αρχεία της οικογένειας Δεληγιάννη. Γενικό ευρετήριο (ΕτΦτΛ- Ιστορικών Αρχείων)*, Αθήναι, 1993
- Λιγνάδης Τ., *Το πρώτον δάνειον της ανεξαρτησίας*, Αθήνα, 1970
- «Τα οικονομικά της επαναστάσεως από το 1821 ως το 1827», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'
- Λούκος Χ., *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Καποδίστρια, 1828-1831*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1988
- «Ο Κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι», *Μνήμων*, 4 (1974), σ. 1-110
- «Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής οικογένειας στο νέο ελληνικό κράτος: η περίπτωση των Μαυρομιχαλαίων», *Τα Ιστορικά*, 2(1984), σσ. 283-296
- «Οι τύχες του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση», στο συλλογικό αφιέρωμα, *Η Επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή-Κατηφόρη*, Αθήνα, ΕΜΝΕ-Μνήμων, 1994, σσ. 93-106
- Λυριτζής Χ., *Το τέλος των τζακιών. Κοινωνία και πολιτική στην Αχαΐα του 19ου αιώνα*, Αθήνα, 1991
- Mandrou R., *De la culture populaire aux XVII et XIII siècles*, Παρίσι, Stock, 1964
- Marx K., *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1986

- Mauss M., *Το δώρο. Μορφές και λειτουργίες της ανταλλαγής στις αρχαϊκές κοινωνίες*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1979
- Meinecke F., *L' idée de la raison d' État dans l'histoire des temps modernes*, Γενεύη, Droz, 1973
- Μέξας Β., *Οι Φιλικοί. Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη*, Αθήνα, 1937
- Μουζέλης Ν., «Ταξική δομή και σύστημα πολιτικής πελατείας: Η περίπτωση της Ελλάδας», στο, *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, επιμ. Κοντογιώργης Γ., Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1977
- Μουλλάς, Π., «Η λογοτεχνία από τον αγώνα ως τη γενιά του 1880», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΓ', σσ. 492- 514
- Mousnier R., *Les hiérarchies sociales de 1450 à nos jours*, Παρίσι, PUF, 1969
- Mousnier R. -Labatut J. P. -Durand Y., *Problèmes de stratification sociale*, Παρίσι, PUF, 1964
- Μπαλιμπάρ Ε. - Βαλλερστάιν Ιμ., *Φυλή, έθνος, τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991
- Μπαχτίν Μ., *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, Αθήνα, Πλέθρον, 1980
- Needham, R., «Remarques sur l'analyse de la parenté», στο, R. Needham (sous la direction), *La parenté en question. Onze contributions à la theorie anthropologique*, Παρίσι, Seuil, 1977, σσ. 103-131
- Νικολόπουλος Η., *Δομές και θεσμοί στην Τουρκοκρατία, Τα Αμπελάκια και ο κοινωνικοοικονομικός μετασχηματισμός του Ελλαδικού χώρου*, Αθήνα, Κάλβος, 1988
- Νιτσιάκος Β., «Μηχανισμοί εναλλακτικών κοινωνικών δομών. Κουμπάρια και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα», π. *Θεωρία και κοινωνία*, τχ. 2, (1990), σσ. 121-130
- Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1991.
- Ossowski St., *Η ταξική δομή στην κοινωνική συνείδηση*, Αθήνα, Κάλβος, 1973
- Παναγιωτόπουλος Β., «Νέα στοιχεία περί του θεσμού των κάπων εν Πελοποννήσω», *Δ. Ι. Ε. Ε. Ε.*, ΙΑ'(1956), σσ. 78-85
- «Οι τέκτονες και η Φιλική Εταιρεία. Εμμ. Ξάνθος και Παν. Καραγιάννης», *Ο Εραμιστής*, 2 (1964), σσ. 138 κ. ε.
- «Τον ΙΗ' αιώνα στην Πελοπόννησο: η απορρόφηση των οικονομικών πόρων και του πληθυσμού από την ανάπτυξη της γεωργίας» στο, *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (15ος- 19ος αιώνες)*, εισ. επιμ. κειμένων Σπ. Ασδραχάς, Αθήνα, Μέλισσα, 1979

- Πληθυσμός και οικισμοί στην Πελοπόννησο. 13ος έως 18ος αιώνας*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας Ελλάδας, 1985
- «Προσεγγίσεις. Κάτι έγινε στην Πίζα το 1821», *Τα Ιστορικά*, 5(1986), σσ. 177-182
- «Συζήτηση Στρογγυλής Τραπέζης με θέμα: Η Γαλλική επανάσταση και ο Νέος Ελληνισμός», στο, ΚΜΑΣ, *Γαλλική επανάσταση και Σύγχρονη Κριτική*, Αθήνα, Ηράκλειτος, 1989
- Πανταζόπουλος Ν., *Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την τουρκοκρατίαν*, Ανάτυπο από το π. *Γνώσεις*, Αθήνα, 1958
- Παπαγεωργίου Στ., *Αρχείον Σισίνη*, Αθήνα, 1981
- Το Αρχείο του στρατηγού Γιαννάκη Ράγκου, Συμβολή στην ιστορική έρευνα του αρματολισμού της Δυτικής Στερεάς και στα στρατιωτικά ζητήματα της καποδιστριακής περιόδου*, Αθήνα, ΙΕΕΕ, 1982
- Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια. Οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου*, Αθήνα, Εστία, 1986
- Το Ελληνικό κράτος (1821-1909)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988
- Παπαγεωργίου Στ., Βερέμης Θ., «Μακρυγιάννης: Ο ένοπλος στην υπηρεσία του κράτους», π. *Διαβάζω*, αρ. 101, (Αφιέρωμα στον Μακρυγιάννη), Αθήνα, Σεπτ. 1984, σσ. 41-45
- Παπαθανασόπουλος Κ., *Αλέξανδρος Κουμουνδούρος. Σχόλια για μία βιογραφία*, Αθήνα, 1993
- Pereira de Queiroz M., *Réforme et Révolution dans les sociétés traditionnelles. Histoire et Ethnologie des mouvements messianiques*, Παρίσι, Anthropos, 1968
- Πετρακάκος Δ., *Κοινοβουλευτική ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα, 1935, τ. Α'-Β'
- Πετρίδης Π. (επιμ.), *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1983
- Petropulos J., *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, τ. Α'-Β', 1985
- Petrosian J., «Οι ιδέες του εξευρωπαϊσμού στην κοινωνικοπολιτική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τα νεώτερα χρόνια (τέλος 18ου-αρχές του 20ου αιώνα)» στο, *Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα*, εισ. επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980
- Piaget J., *Le structuralisme*, Παρίσι, PUF, 1968

- Πουλαντζάς Ν., *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις*, Αθήνα, Θεμέλιο, τ. α', β', 1985
- Rouqueville F., *Histoire de la régénération de la Grèce comprenant le Précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824*, τ. I-IV, Παρίσι 1824. Ελληνική μτφρ. Ξ. Ζυγούρα, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης ήτοι η Αναγέννησις της Ελλάδος*, I-IV, Αθήνα, 1890-1
- Reboul O., *Langage et idéologie*, Παρίσι, PUF, 1980
- Ρικέρ Π., *Δοκίμια ερμηνευτικής*, Αθήνα, ΜΙΑΤ, 1989
- Rocher C., *Introduction a la sociologie générale. I. L'action sociale. II. L'organisation sociale. III. Le changement social*, Παρίσι, Seuil, 1968
- Σάθας Κ., *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς 1453-1821*, Αθήνα, 1869
- Σακελλαρίου Μ., *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήνα, Ερμής, 1978
- Σαρρής Ν., *Οσμανική πραγματικότητα. Συστημική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. I. Το δεσποτικό κράτος. II. Η δοσιματική διοίκηση*, Αθήνα, Αρσενίδης, 1990
- Προεπαναστατική Ελλάδα και οσμανικό κράτος. Από το χειρόγραφο του Σουλευμάν Πενάχ Εφέντη του Μοραϊτή (1785)*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 1993
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983
- Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. Α'-Γ', Αθήνα, 1970-1975
- Σκιώτης Δ., «Η κρίση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 376-379
- Σκοπετέα Ε., *Το Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1988
- Σκοπετέας Σ. Χ., «Γενεολογικά Δεληγιανναίων. Συνοικισμός των Λαγκαδίων», *Γορτυνιακόν Ημερολόγιον*, Δ'(1949), σ. 65 κ. ε.
- Smith A. D., *Theories of Nationalism*, Λονδίνο, Duckworth, 1983
- The ethnic origins of nations*, Oxford University Press, 1986
- Southworld M., «Les significations de la parenté», στο, R. Needham (sous la direction), *La parenté en question*, ό.π., σσ. 132-151
- Σπηλιάκος Σπ., *Η Συνέλευσις των Καλτεζών και η Πελοποννησιακή Γερουσία*, Πειραιάς, Ελληνική Αυτογνωσία, 1961
- Σταματόπουλος Τ., *Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την επανάσταση του '21*, Αθήνα, Κάλβος, τ. Α'-Β', 1978, τ. Γ', 1973, τ. Δ', 1975

- Stoianovich T., «Les structures millénaristes sud-slaves aux XVII et XVIII siècles», *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-est européennes*, Σόφια, 1969, τ. III, σ. 809-819
- «Ο κατακτητής ορθόδοξος βαλκάνιος έμπορος», στο, *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας)*, εισ. επιμ. κειμένων Σπ. Ασδραχάς, Αθήνα, Μέλισσα, 1979
- «Αγρότες και γαιοκτήμονες των Βαλκανίων και Οθωμανικό κράτος: οικογενειακή οικονομία, οικονομία της αγοράς και εκσυγχρονισμός», στο, *Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα*, εισ. επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980
- Sugar P., «Μερικές σκέψεις για τις προϋποθέσεις εκσυγχρονισμού και τη δυνατότητα εφαρμογής τους στις ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο, *Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα*, εισ. επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980
- Η νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Α', Β', Αθήνα, Σμίλη, 1994
- Σφυρόερας Β., «Σώματα αντιστάσεως του ελληνισμού» στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 144-151
- «Τοπική επικράτησις της επαναστάσεως», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΒ'
- Τζάκης Δ., «Αρματολισμός και συγγένεια», *δοκιμές*, Β' (1994), σσ. 33-54
- «Διαχείριση των συγκρούσεων στον αρματολισμό: Σχόλια με αφορμή ένα τραγούδι», *δοκιμές*, Γ' (1995), σσ. 153-184
- Tilly C.(επιμ.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1975
- Todorov N., «Όψεις της μετάβασης από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό στα βαλκανικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο, *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας)*, εισ. επιμ. κειμένων Σπ. Ασδραχάς, Αθήνα, Μέλισσα, 1979
- Touraine A., *Production de la société*, Παρίσι, Seuil, 1973
- Pour la sociologie*, Παρίσι, Seuil, 1974
- La voix et le regard*, Παρίσι, Seuil, 1978
- Τρικούπης Σπ., *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως*, Αθήνα, εκδ. Χ. Γιοβάνης, τ. Α'-Δ', 1968

- Τσαφάρης, Βασ., *Λαγκάδια*, Αθήναι, 1939
- Τσελλάλης Αγ., «Κολοκοτρωνάιοι, Πλαπούταιοι και Δεληγιανναίοι», *Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά*, ΣΤ' (1962)
- Τσοτσορός Στ., *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Γορτυνία (1715-1828)*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, 1986
- Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1977
- «Γύρω από το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο, Κοντογιώργης Γ. (επιμ.), *Οι κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, ό.π.
- «Κράτος και κοινωνία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο, *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, ό.π.
- Φίλιας Β., *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Ι. Η νόθα αστικοποίηση, 1800-1864*, Αθήνα, Σύγχρονα κείμενα, 1974
- «Κοινωνικές δομές στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο, Τσαούσης Δ., (επιμ.), *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, ό.π.
- Φίνλευ Γ., *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, τ. Α'- Β', Αθήνα, Τολίδης, 1978
- Φράγκος Γ., «Φιλική Εταιρεία», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ό.π., τ. ΙΑ', σσ. 424-432
- Φωτιάδης Δ., *Η Επανάσταση του '21*, τ. 1-4, Αθήναι, Μέλισσα, 1971-1972
- Vovelle M., *Idéologie et mentalités*, Παρίσι, Maspero, 1982
- Watzlawick P., *La réalité de la réalité*, Παρίσι, Seuil, 1978
- Une logique de la communication*, Παρίσι, Seuil, 1979
- Weber M., *Histoire économique. Esquisse d'une histoire universelle de l'économie et de la société*, Παρίσι, Gallimard, 1991
- Wilden A., *Système et structure. Essais sur la communication et l'échange*, Μόντρεαλ, Boreal Express, 1983